

Godhetsmakt

Verdikommisjonen – mellom politikk og moral

Jill Merethe Loga

Avhandling for graden doctor rerum politicarum
ved Universitetet i Bergen

1. oktober 2004

FORORD

Det siste året har vært en øvelse i å beholde konsentrasjonen og å isolere seg mentalt, men dermed også sosialt. Dette kan på en måte virke ensomt, men det har også vært svært givende. Det skyldes mest at jeg ikke har vært helt alene. Det er først og fremst en person som har fulgt meg på denne kronglete veien og dyttet meg opp de tyngste bakkene. Thorvald Sirnes har ikke bare vært min veileder, men også min samarbeidspartner og gode venn. Takk for alt du har lært meg, for alt du forstår og for din generøsitet. Jeg gleder meg allerede til å begynne på vårt neste prosjekt. Ved siden av Thorvald har også Siri Meyer fungert som veileder og hjulpet meg i tunge stunder. Takk for alle innspill, tålmodige lesning, inspirasjon og støtte. Når isolasjonstiden min nå er over, håper jeg på flere sosiale møter og gode diskusjoner med den gamle SEK-gjengen.

Det har vært øyeblikk der jeg har vært frustrert over valg av tema, fordi det har vært vanskelig. Men det at det har vært vanskelig har samtidig gjort at jeg har tenkt at det har vært viktig. Jeg har gjennom disse årene følt at Verdikommisjonen var et egnet inntak for å studere politikk. Dette var en opplevelse jeg tror jeg delte med flere av Verdikommisjonens medlemmer. Jeg er svært takknemlig for den generøsitet og intellektuelle nysgjerrigheten jeg møtte hos kommisjonsmedlemmene. Den positive interessen gjaldt både de regjeringsutnevnte medlemmene, men kanskje først og fremst de i sekretariatet. Takk til Fred-Olav Sørensen og de andre for all hjelp med datamaterialet.

I disse årene er det mange kollegaer jeg har delt tanker med og som har inspirert meg i arbeidet. Takk til alle på Verdipolitikk-seminaret, instituttets dame-seminar, Atle, Thor Øivind, Ole, Silje, Knut, Merethe, Tom-Are og alle i admorg-staben. Takk til Lene Kock for de direkte kommentarer som presset meg til å gjøre viktige valg, og takk til Siren Høgtun for korrekturlesning. I tillegg er det mange venner jeg har diskutert (kanskje alfor) mye fag med: Siren, Tone, Marita, Marianne, Hege A., Nina A., Rita, Beathe og mine daglige mail-venninner Trude, Mari, Astri, Gry, Jaqueline, Vanja og Heidi. Takk for at dere alle har vært tålmodig med mine interne utlegninger. Det samme gjelder for min familie. Takk til mor og far for all støtte og oppmuntring.

Til slutt vil jeg takke Norges Forskningsråds Program for kulturstudier for å ha finansiert prosjektet mitt og for all den faglige støtten jeg er blitt vist av folkene der. Takk også til Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap for å ha gitt meg et hyggelig arbeidsmiljø, samt noe finansiering nå på tampen.

Bergen, 30. September 2004
Jill

INNHOLDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1 INNLEDNING

1.1	Innledning	1
1.2	Om teoridelen	2
1.3	Om empiridelen	5
1.4	Forholdet mellom teori og empiri	8
1.5	Oversikt over de ulike kapitlene	11

KAPITTEL 2 TEORETISK PERSPEKTIV

2.1	Innledning	12
2.2	Ulike maktbegrep	13
2.3	Klassikere	22
2.3.1	<i>Det verdsatte og regimetenkning</i>	23
2.3.2	<i>Interesser og rettferdighet</i>	25
2.4	Offentlig og privat	28
2.4.1	<i>Offentlighet og dømmekraft</i>	29
2.4.2	<i>Intimitet</i>	34
2.4.3	<i>Den upersonlige offentligheten</i>	41
2.5	Kjærlighetskommunikasjon	43
2.6	Biopolitikk	51
2.7	Avslutning	55

KAPITTEL 3 BAKGRUNN

3.1	Innledning	57
3.2	Politisk bakgrunn for opprettelsen	57
3.3	Mandat og oppnevningsgrunnlag	62
3.4	Organisering	65
3.5	Avslutning	66

KAPITTEL 4 OPPNEVNINGSGRUNNLAGET

4.1	Innledning	68
4.2	Et åpent og bredt mandat	69
4.3	Føringer i oppnevningsgrunnlaget	71
4.3.1	<i>Dialog i kommisjonen eller folket?</i>	73
4.3.2	<i>Mobilisering til dialog eller omkring det verdifulle?</i>	78
4.3.3	<i>Utredning av det verdifulle eller av folkets verdsettinger?</i>	88
4.4	Det som "manglet" i oppnevningsgrunnlaget	94
4.4.1	<i>Forfall og grådighetskultur</i>	94
4.4.2	<i>Moralsk livsforming</i>	99
4.5	Avslutning	105

KAPITTEL 5 STORTINGSDEBATT

5.1	Innledning	109
5.2	Overskridelse av den partipolitiske debatten	110
5.3	Åpen godhet	114

5.3.1	<i>Uimotsigelighet</i>	120
5.3.2	<i>Asymmetri</i>	123
5.4	Livsforming	125
5.4.1	<i>Moralsk forfall</i>	125
5.4.2	<i>Moralismekritikk</i>	132
5.5	Det politiske språkets begrensninger	142
5.6	Avslutning	144
KAPITTEL 6 AKADEMISKE DISKURSER		
6.1	Innledning	147
6.2	Frihetens sfære: kunsten versus den borgerlige offentlighet.....	149
6.3	Klasseperspektiv	153
6.4	Kommunitarisme og liberalisme	156
6.5	Den etiske vendingen	164
6.6	Postmodernisme	168
6.6.1	<i>Ironi versus lim</i>	171
6.7	Kjærlighetspoesi	175
6.7.1	<i>Kommunikativ fred fremfor krig</i>	178
6.8	Avslutning	180
KAPITTEL 7 SAMMENSETNINGENS BETYDNING		
7.1	Innledning	183
7.2	Medlemmers offentlige profil	184
7.3	Profiler som manglet	200
7.3.1	<i>Politikere</i>	201
7.3.2	<i>Næringslivsrepresentanter</i>	204
7.3.3	<i>Kulturrepresentanter</i>	206
7.4	Utvalgskriterier: interesser versus verdier	212
7.5	Avslutning	214
KAPITTEL 8 KOMMISJONENS SELVFORSTÅELSE		
8.1	Innledning	217
8.2	Strategi og formål	217
8.2.1	<i>Forholdet mellom råd og styringsgruppe</i>	224
8.2.2	<i>Ledelse</i>	227
8.2.3	<i>Akademiske diskurser</i>	237
8.3	Budsjettsituasjonen	243
8.4	Syn på media	248
8.4.1	<i>Mediestrategi</i>	253
8.5	En sakral selvforståelse?	258
8.6	Konsolidering og utmelding	262
8.7	Avslutning	264
KAPITTEL 9 IRONIEN I MEDIA		
9.1	Innledning	267
9.2	Tv-program	268
9.2.1	<i>Rikets tilstand</i>	269
9.2.2	<i>Redaksjon 21</i>	273
9.3	Avisartikler	276

9.3.1	"God dialog og godt nytt år"	276
9.3.2	"Ja til fred & sånn"	278
9.3.3	"Glimt fra en verdidebatt"	280
9.4	Makt eller motmakt?	285
9.5	Avslutning	290
KAPITTEL 10 MELLOM POLITIKK OG MORAL		
10.1	Innledning	295
10.2	Offentlighetsdialog versus livsforming	296
10.2.1	Politisk overskridelse	297
10.2.2	Revitalisering av en kritisk offentlighet	301
10.2.3	Motvirke forfallet i samfunnet	304
10.3	Godhetsmakt	306
10.3.1	Makt	307
10.3.2	Åpen versus skjult godhet	315
10.3.3	Asymmetri	318
10.3.4	Uimotsigelighet	321
10.4	Avslutning	323
REFERANSER		327
VEDLEGG 1		
VEDLEGG 2		

KAPITTEL 1 INNLEDNING

1.1 Innledning

Avhandlingen søker å belyse et paradoks. Oppnevnelsen av Verdikommisjonen skapte på den ene siden stor begeistring og omfattende forventninger. På den andre siden ble Verdikommisjonen også møtt med sterk motstand og var gjenstand for undergravende strategier. For å belyse dette paradokset vil avhandlingens tilnærming være knyttet til makt. Men hvordan kan man si at Verdikommisjonen hadde makt? Den var fullstendig løsrevet fra de formelle maktstrukturene i samfunnet. Den skulle verken utrede eller beslutte på vegne av det statlige maktapparatet. Kommisjonen skulle forvalte et begrep og skape debatter i samfunnet. Den skulle være en katalysator, mer enn en instans som skulle gi svar. For å overhode bli lagt merke til var den overlatt til pressen, og var tvunget til å spille på medienes premisser for å oppnå publisitet. Her møtte den også intens motstand. Verdikommisjonen ble et yndet offer for medienes strategier. Men det at Verdikommisjonen ble den kanskje mest omtalte kommisjonen i norsk historie, og et begrep som i perioder var på hele folkets tunger, tydet ikke på at kommisjonen ble sett som fullstendig betydningsløs. De paradoksale reaksjonene mot Verdikommisjonen kunne ses på mediedekningen. Mediene syntes intenst opptatt av Verdikommisjonen for å fortelle hvor ubetydelig den var.

Men hva slags makt var det den forvaltet? Ettersom Verdikommisjonen ikke hadde noe formell makt, og ettersom det i seg selv var vanskelig å se at den hadde noe makt overhode, vil avhandlingen lete etter en implisitt form for makt. Dette åpner for teorier som tematiserer makt som ikke ses som makt. Noe av kritikken mot Verdikommisjonen var knyttet til moral. Mange syntes å frykte av Verdikommisjonen skulle utgjøre et slags moralpoliti. Dette var en holdning som kommisjonens medlemmer måtte forsøke å avvæpne i forhold til gjennom hele dens virketid. Men hvorfor måtte de forsvare seg mot en slik kritikk?

I håp om å gripe de paradoksale reaksjonene mot Verdikommisjonen, samt også å diskutere kommisjonens handlingsmuligheter i forhold til slike reaksjoner, vil jeg i

løpet av avhandlingen utvikle et diskursanalytisk perspektiv. Et slikt perspektiv vil være knyttet til definisjonsmakten som ligger i bestemte talemåter og fremstillingsformer. Det er den implisitte makten som tillegges godheten, jeg vil forsøke å forstå. Diskursanalysen bygger på en forståelse av makt som noe tvetydig. Makten kan på en og samme tid fungere begrensende og frigjørende. Det er denne tosidigheten jeg vil forsøke å belyse de paradoksale reaksjonene mot Verdikommisjonen i forhold til. De motsetningsfulle reaksjonene kan utgjøre to perspektiv på samme makt, dvs. et perspektiv som ser det frigjørende og åpnende og et annet som ser represjonen og begrensningen.

Mitt ønske er først og fremst å gi en fortolkning av Verdikommisjonens egne dilemmaer og de paradoksale reaksjonene mot den, som fremstår troverdig. Gilles Deleuze skrev ut fra en formening om at det viktigste er ikke den velformulerte tanke, men det som får deg til å tenke. Aller helst håper jeg at avhandlingens perspektiv i tillegg kan virke åpnende for leserens tenkning og ha en relevans også utover Verdikommisjonen som tema.

1.2 Om teoridelen

En avhandlings tilnærming er knyttet til det teoretiske inntaket. På et overordnet nivå, er avhandlingens teoretiske problematisering knyttet til makt. Teorikapitlet starter derfor med en problematisering av ulike maktbegrep, og hvilken maktforståelse som ligger til grunn for avhandlingen. Dette fokuset på makt kan på den ene side knyttes til statsvitenskapens interesse for politikk. Det er imidlertid ikke den formelle maktens forutsetninger for å utøve legitim makt, som her studeres. I stedet er jeg opptatt av makt som ikke oppfattes som makt. Michel Foucault og Hannah Arendt utgjør de viktigste inspirasjonene. Deres maktforståelser er imidlertid ikke lik. Arendt opererte med et skille mellom det offentlige og det private, og fokuserte på forutsetninger for å skape et fritt kommunikativt fellesskap i offentligheten. Foucault var derimot opptatt av å beskrive maktens virke, på tvers av dette skillet.

Jeg vil imidlertid også problematisere Arendts tanker om maktformer som hun mente fungerte destruktivt i det offentlige rom. I denne diskusjonen vil jeg også berøre

Rickard Sennetts teori om intimiseringen av offentligheten. Det som for Arendt og Sennett ble sett som moralens inntreden i offentligheten, eller at privatlivets anliggende ble trukket inn i politikkens anliggender, ble ikke sett som et forfall hos Foucault. Dette har sammenheng med at Foucaults fokus ikke var å utrede forutsetninger for at den formelle makten kunne bli legitim. Han beskrev derimot hvordan språket fungerer til å legge føringer for handlingsbetingelser. Fremfor å belyse de formelle maktinstitusjonene, var Foucault altså opptatt av makt som ikke oppfattes som makt, men snarere som det sanne, riktige, eller rettferdige. Det er slike maktstrukturer også denne avhandlingen er opptatt av, men også hvordan de fungerer i politikken. I diskusjonen av implisitte maktformer vil jeg også dra veksel på andre teoretikere som Deleuze, Nietzsche og Bourdieu.

Verdikommisjonen skulle skape en dialog om verdier i hele samfunnet. Begrunnelsen for dette var delvis knyttet til at samfunnet har blitt fragmentert. Ved siden av Arendts analyse av samfunnsdebatters forutsetninger, vil jeg også trekke inn en stadieteori som belyser det moderne samfunnets differensieringsprosesser. Niklas Luhmann forholder seg heller ikke til et skille mellom det offentlige og private, han mener derimot at samfunnet må ses som et mylder av ulike kommunikasjonssystemer som hver er knyttet til en funksjon. I likhet med Foucault og Deleuze, er Luhmann opptatt av at samfunnet befinner seg i et nytt stadie, som gjør at det må bli sett og analysert på nye måter. Med Luhmann vil Verdikommisjonens debatter knyttes til diskusjoner omkring det moderne og postmoderne samfunn. Det Luhmann kaller et funksjonelt differensiert samfunn, er kjennetegnet av at ulike handlingsområder skilles ut som separate kommunikasjonssystem som ser sin omverden ut fra en bestemt logikk. Dette er del av en differensieringsprosess som vil bli belyst i forhold til politikkens vilkår. Differensieringsprosesser, som både Luhmann, Foucault og Deleuze belyser, består altså i en kontinuerlig produksjon av nye diskursive ordener. Diskusjonen av den politiske offentligheten vil derfor også omhandle vilkårene for å opprettholde en overordnet arena hvor samfunnet kan planlegges og styres fra, i lys av disse teoretikernes samfunnsbeskrivelse. Det som imidlertid skiller disse fra Bourdieu, er at de er opptatt av at samfunnet befinner seg i en ny situasjon. I avhandlingen vil jeg både diskutere vilkårene for en overordnet samfunnsdialog i et differensiert samfunn,

men også vurdere mulige dedifferensieringsprosesser. Luhmanns systemteori er omfattende og komplisert. Jeg vil derfor bare forholde meg til deler av hans teori som kan fungere produktivt for diskusjonen i avhandlingen. I diskusjonen av dedifferensiering er det særlig Luhmanns beskrivelse av kjærlighetskommunikasjonen jeg vil konsentrere meg om.

Luhmann, Deleuze og Foucault forsøker altså å beskrive en ny samfunnsorden, og å betegne tilbakelagte stadier. Av denne grunn er de teoretikere som ofte blir betegnet som postmodernister. I samfunnsvitenskapen har begrepet postmodernisme ofte et uklart innhold hvor man både bruker begrepet til å betegne differensieringsprosessen, og dedifferensieringen. Det er dedifferensieringen, diskursive strategier for å motvirke en følelse av oppløsning, uro og manglende helhet, som her vil være i fokus.

Hvorvidt samfunnet befinner seg i et nytt stadiet eller ei, eller om det gamle likevel fungerer under overflaten, er en diskusjon som skiller Foucault, Luhmann og Deleuze fra Bourdieu. I motsetning til disse er ikke Bourdieu opptatt av å beskrive nye mentale og sosiale prinsipper, men å vise oss at det vi oppfatter som nytt eller moderne bare er en illusjon. I stedet for å beskrive det nye, er derfor Bourdieus strategi å avsløre og vise oss at det gamle fortsatt organiserer samfunnet. Bourdieus samfunn er altså forbi og erstattet for Luhmann, Foucault og Deleuze, mens deres samfunn er et bedrag for Bourdieu.

Det er kanskje vanskelig å komme utenom Nietzsche når man skal problematisere verdier. Nietzsche var opptatt av den dødelige striden mellom det gode og onde som lå innbakt i verdiene. Weber fulgte opp dette med å peke på at verdienes relativitet var en overflate som overså den underliggende dødelige striden. Jeg vil problematisere denne forståelsen i lys av Bourdieus skille mellom den pluralistiske overflaten som oppleves som frigjørende versus de underliggende maktfordelende strukturene. Makt som ikke ses som makt, eller implisitte maktstrukturer, vil bli belyst i forhold til både Verdikommisjonens forsøk på å skape en verdidebatt i samfunnet og Arendts forestilling av en makt-fri offentlig dialog.

De prosessene som både Luhmann, Foucault og Deleuze er opptatt av, er ikke fjerne for Arendt, men det hun betegner som det mentale skillet mellom det sanselige og oversanseliges sammenbrudd, mener hun har gitt et frigjøringspotensiale i offentlighetens rom, som ikke gjelder i det private. Foucault, Deleuze, Luhmann og Bourdieu vier ikke den politiske arenas maktpotensiale like mye oppmerksomhet, som Arendt og Sennett. For Foucault, Deleuze og Bourdieu er det politiske styringspotensialet begrenset i utgangspunktet, fordi det omhandler den eksplisitte makten. Men maktanalysen som disse utfører ses også som politikk. De har et langt videre politikk-begrep, enn for eksempel Arendt og Luhmann. For Luhmann er politikken en avgrenset kommunikasjonsform som sentrerer rundt koden posisjon/ikke-posisjon. Mylderet av kommunikasjonsform er hva Luhmann betegner det sosiale. For Foucault består imidlertid de sosiale meningsstrukturene av makt og således også av politikk. Det er disse implisitte meningsstrukturene Foucault, Deleuze og Bourdieu ser som den effektive makten. Sentralpolitikken styringspotensiale vil være knyttet til at den makter å fortolke og navigere i forhold til de implisitte meningsstrukturene som kontinuerlig produseres i samfunnet. Politikken oppnår altså makt ved å knytte seg opp mot de implisitte maktmekanismene. Politikk vil altså måtte studeres utenfor den sentralpolitiske arena.

1.3 Om empiridelen

På grunn av en svært generøs og imøtekommande innstilling hos Verdikommisjonens sekretariat, har i utgangspunktet alt materiale fra Verdikommisjonens interne prosesser vært tilgjengelig. Dette materialet består av kommisjonens skriftlige publikasjoner, møtoreferater og enkelte interne skriv fra enkeltmedlemmer. Den største delen av kommisjonens eget arkiv var imidlertid en enorm mengde innkomne brev og mail som kommisjonen hadde mottatt. Jeg har fått en journal over dette materialet. Flere av medlemmene har dessuten sendt meg noe av deres private papirer som de har hatt fra møter, korrespondanse mellom medlemmer, og skriftlige tanker de gjorde seg i løpet av prosessen.

Verdikommisjonens publikasjoner var delvis en dokumentasjon fra de prosessene kommisjonen satte i gang gjennom prosjektene, konferanser og seminarer. Av

kommisjonens 36 ulike prosjekter,¹ var altså flere av publikasjonene rapporter fra prosjekter. Andre publikasjoner har mer preg av å være innspill til verdidebatten, for eksempel i form av filosofiske redskaper,² eller i form av mindre essays som ulike medlemmer skrev. Det er 21 ulike publikasjoner som er omtalt i sluttrapportens prosjektrapport (2001: 261-266).³ Blant disse er Midtveisrapporten, som gir en oversikt over Verdikommisjonens arbeid ved halvgått løp, og Sluttrapporten, med sine tre bind. Det er imidlertid også utgitt flere publikasjoner der Verdikommisjonen inngikk samarbeid med eksterne samarbeidspartnere i tilknytning til de ulike prosjektene. Verdikommisjonens sekretariat var med andre ord ikke like mye involvert i alle publikasjonene. Publikasjoner i tilknytning til Verdikommisjonen er alt fra bøker og antalogier,⁴ omfattende prosjektrapporter i flere tykke bind,⁵ til tidsskrift med vitenskaplige artikler⁶ og mindre hefter.

Av alle aktivitetene som var knyttet til kommisjonen, var det bare ett jeg selv deltok på. Dette var det siste møtet som Verdikommisjonen som helhet hadde, dvs. rådsmøtet på Halvorsbølet i januar 2001. Ett enkelt møte sier imidlertid lite om kommisjonens virkemåte, selv om jeg fikk et lite innblikk i hvordan et rådsmøte forløp. Møtet ga meg mulighet til observere stemningen på et slikt plenumsmøte, hvordan diskusjoner forløp, håndteringen av møtets bestemte tema, de ulike medlemmenes aktivitetsnivå og engasjement etc. Denne siste samlingen hadde dessuten et oppsummerende preg, ettersom det var det siste felles møte kommisjonen hadde. Møtet, en lunsj og den 1,5 times felles bussturen ned til Oslo, ga meg dessuten muligheten til både å hilse på og snakke med enkelte medlemmer jeg ikke allerede hadde møtt.

Intervju med medlemmer ble foretatt i løpet av perioden 2000-2002 i samarbeid med min prosjektleder Thorvald Sirnes. 10 av Styringsgruppens medlemmer er intervjuet,

¹ Dette er et tall basert på de inndelinger som er foretatt i sluttrapporten. De forskjellige prosjektene hadde svært ulike karakter og omfang. Enkelte prosjekter som da er nevnt var i nær tilknytning til andre prosjekt, og noen hadde opprinnelig vært del av andre prosjekter. De 36 prosjektene er kanskje slik først og fremst en liste over tematikkene som kommisjonen arbeidet med (Sluttrapporten 2001).

² For eksempel *Etisk språk*, *Det verdifulle*, *Samfunnsverdier i forfall og fremskritt*.

³ Det har imidlertid kommet flere til siden. De 21 som er tatt med i sluttrapporten inkluderer de som forelå ved ferdigstillingen av sluttrapporten.

⁴ F.eks. *Vare, Verdier og Vemmelse* 1999 redigert av Erling Dokk Holm eller *Verdier ved livets slutt. En antologi* 2001.

⁵ F.eks. *Kva er eit godt lokalsamfunn?*

⁶ *Samfunnsspeilet* 4/99

5 fra sekretariatet, og 5 fra rådet. I tillegg har jeg foretatt telefonintervju med to eksterne deltakere i ett av kommisjonens prosjekter. Enkelte av kommisjonsmedlemmene har jeg også hatt kontakt med i etterkant av intervjuene via mail og telefon. Det samme gjelder også for ett av rådets medlemmer, som jeg ikke har intervjuet. Med tanke på et planlagt komparativt element, som ble nedprioritert underveis i avhandlingsarbeidet, foretok også Sirnes og jeg intervju med 5 tidligere og nåværende medlemmer av Det Etisk råd i Danmark, samt 3 medlemmer av det danske Teknologirådet.⁷

Alle intervjuene har hatt form av en løst strukturert samtale på mellom en til tre timer, hvor medlemmene i hovedsak har snakket fritt om sine erfaringer. Spørsmålene har vært knyttet til hvilke aktiviteter den enkelte var engasjert i, tanker om mandatet og sammensetningen, tanker og erfaringer om hvordan kommisjonen fungerte, gleder og frustrasjoner, hvordan man kunne gjort ting annerledes, syn på verdibegrepet, kommisjonens dialog og mobiliseringsaspekt, forholdet til media etc. Intervjuene har vært noe av det mest givende med avhandlingsarbeidet, da Verdikommisjonens medlemmer selv var svært interessert i å diskutere dette prosjektets ulike dilemmaer.

Den mest krevende delen av datamaterialet, har vært det som er knyttet til media. Mediedekningen av Verdikommisjonen var svært omfattende. Av materialet jeg fikk overlevert fra kommisjonen inkluderte dette et klipparkiv som delvis hadde blitt samlet inn av kommisjonens sekretariat, men først og fremst av et mediebyrå som kommisjonen ansatte til å overvåke mediedekningen for dem. Foruten klipparkivet laget også mediebyrået kvartalsvise rapporter om mediedekningen for hele 1999 og 2000 og tre måneder i 1998, med oversikter og tabeller. Mediebyrået registrerte 5.173 oppslag om kommisjonen i den perioden de var ansatt.⁸ Da det ville blitt for ambisiøst i denne avhandlingen å skaffe seg en fullstendig oversikt over mediedekningen, blir medieanalysen kun knyttet til utvalgte oppslag. Det er imidlertid på bakgrunn av et arbeide med en stor del av mediematerialet, at har jeg valgt ut spesifikke oppslag som analysen i kapittel 9 er bygget på.

⁷ Sammen med Ole Brekke. Gjennom et faglig samarbeid foretok vi altså også enkelte felles intervju.

⁸ Det vil si månedene september, oktober og november i 1998, hele 1999 og hele 2000.

Klipparkivet som jeg fikk overlevert av kommisjonens sekretariat, har jeg også selv supplert fra internett. Jeg var i 1999, før jeg startet på arbeidet med avhandlingen, ansatt i en måned som vit.ass. på Verdipolitikk-prosjektet til Thorvald Sirnes for å samle avisartikler om Verdikommisjonen. Dette materialet har en overvekt fra tiden forut for nedsettelsen av kommisjonen og i den første fasen av arbeidet, i motsetning til kommisjonens klipparkiv, som har en hovedvekt fra slutten av 1998 og ut kommisjonens virketid. Analysen i kapittel 6 er basert på avisartikler fra den første fasen. Det er delvis på grunn av avhandlingens omfang, og omfanget av mediedekningen, at jeg i løpet av arbeidet med avhandlingen har valgt å konsentrere meg om de mest ironiske medieoppslagene om kommisjonen, fremfor å forsøke å gi et helhetlig bilde av mediedekningen. Det er dessuten de ironiske artiklene som er interessant ut fra avhandlingens perspektiv.

Den siste delen av datamaterialet består av offentlige dokumenter. Dette er både politisk korrespondanse om Verdikommisjonen, spørsmål i Stortinget som omhandlet Verdikommisjonen og verdidebatten, statsminister Bondeviks taler og hans mer spesifikke redegjørelser for Verdikommisjonen, kommisjonens oppnevningsgrunnlag ol. I kapittel 5 baserer jeg dessuten analysen på en lengre debatt om Verdikommisjonen som gikk over en hel dag i Stortinget 18.12.97.

1.4 Forholdet mellom teori og empiri

Avhandlingens teoretiske problematiseringer kan delvis knyttes til erfaringer med å studere Verdikommisjonen. Det har ikke vært et enkelt tema å studere, både fordi kommisjonen favnet stort, men og fordi det har vært vanskelig å tolke hva det var den berørte og som skapte så paradoksale reaksjoner. Det var vært mange forsøk i særlig mediene på å fortolke hva det var som skjedde med Verdikommisjonen. Det kunne virke som om dette temaet inviterte til svært mange typer innfallsvinkler. Min tilnærming er blant annet knyttet til dette som gjorde at jeg oppfattet oppgaven som vanskelig. Hva var det med denne kommisjonen, og dens tema, som gjorde den så vanskelig å gripe? Selve verdibegrepet bydde på problemer som gjorde Verdikommisjonen uhåndterlig. Dette var altså ikke bare en erfaring kommisjonens medlemmer hadde.

Verdibegrepets store assosiasjonsrom gjør at det favner bredt. Det kunne synes som om ingen tema var for små eller store for Verdikommisjonen, bare det falt inn under betegnelsen ”det verdifulle”. Den store mengden prosjekter som kommisjonen gikk inn i, åpnet hver for seg et svært univers med nærmest totale problemstillinger: hvordan kan vi få bukt med volden i samfunnet, hva er det religiøses betydning og hvordan kan vi skape fred mellom religionene, hva er et godt (lokal)samfunn og hvordan kan vi legge til rette for at samfunn(ene) oppleves som gode, hvorfor er vi redd for døden og hva kan vi gjøre for at vi ikke skal frykte den? etc. Mange av temaene som Verdikommisjonen gikk inn i er spørsmål som vitenskapen og filosofien har forsøkt å besvare i hundrevis av år. I perioder har avhandlingens tema derfor blitt opplevd som total. Alle de viktige og omfattende temaene som Verdikommisjonen tok opp, bydde både på nysgjerrighet, men de førte også med seg en avmektig følelse. Hva skyldtes dette ubehaget? Jeg har forsøkt å tenke inn også dette i avhandlingens perspektiv. Følelsen var at mange av prosjektene på samme tid var svært viktig, men samtidig også svært uviktig. I løpet av arbeidet med avhandlingen har jeg brukt mye tid på kommisjonens prosjekter, selv om prosjektene ikke har fått en vesentlig rolle i den avhandlingen som nå foreligger ferdig. Dette skyldes både at jeg i løpet av prosessen ble gradvis mer opptatt av å belyse kommisjonens forutsetninger for å arbeide, men og en vurdering av at en grundig analyse av prosjektene ville krevd større plass, enn hva jeg har ment kunne forsvares i forhold til at det ville tilføye noe nytt til avhandlingens problemstilling.⁹

Avhandlingens tilnærming er diskursanalytisk. Det vil si at jeg vil belyse i hovedsak skriftlige tekster for å avtegne, holde frem eller beskrive meningsstrukturer. Dette gjør at avhandlingen ikke har et skarpt skille mellom teori og empiri. Jeg vil altså ikke gi en ”nøytral” empirisk fremstilling, som jeg etterpå vil analysere i lys av teorier. Heller ikke vil jeg påstå at redegjørelsen av teoriene er nøytralt fremstilt. Når det gjelder teoriene, har jeg valgt ut enkelte element hos teoretikere som jeg har ment tematiserer noe i nærheten av det jeg hadde behov for i arbeidet med å forstå Verdikommisjonen. Ved å ta biter av teorier og holde dem opp mot empirien og sette dem sammen på min måte, har jeg imidlertid forsøkt å utvikle et eget perspektiv underveis i prosessen.

⁹ Jeg har blant annet veiledet en hovedfagsstudent som skrev om kommisjonens lokalsamfunnsprosjekt. Se Silje Sivertsen (2004).

Dette har oppstått i arbeidet med empiri og teori i en vekselvis prosess. Det er dermed min perspektivering og fortolkning av både teorier og empiri som her kommer til uttrykk. Dette vil være et perspektiv som både er farget og fanget av logikker i både empirien og teoriene. Ønsket har vært å oppnå et selvstendig blick på verdidebatten som verken ligger for nært deler av empirien eller som er for nær en av teoriene.

Til slutt må det nevnes at denne avhandlingen er et produkt av et forskningssamarbeid. Prosjektet med å studere Verdikommisjonen har blitt gjort i samarbeid med Thorvald Sirnes på et forskningsprosjekt kalt Verdipolitikk. Vi har jobbet parallelt i flere år med verdipolitikk-prosjektet, og dermed vært sammen om utviklingen av fortolkninger som vil bli presentert i denne avhandlingen. Både deler av datainnsamlingen, diskusjon og analyser av datamaterialet, samt utviklingen av et perspektiv, er derfor produkt av et kollektivt arbeid. Dette gjør at jeg drar veksel på mye av Sirnes' både tanker og skriftlige arbeider med Verdikommisjonen i denne avhandlingen. Han er altså til stede i avhandlingen ikke bare fordi han har vært min veileder, men også fordi han har vært min samarbeidspartner på dette prosjektet. Som del av samarbeidet har vi begge skrevet på et felles manus om Verdikommisjonen, med tanke på å produsere en bok fra Verdipolitikk-prosjektet. Dette manuset har blitt utviklet ved at vi har skrevet ut både egne ideer og ideer som har kommet frem i felles diskusjon. Ettersom dette arbeidet enda ikke er publisert, vil jeg konkretisere at det er deler av kapittel 7, 8 og 9 som bygger på de kollektive tekstene. Når det gjelder for eksempel medlemsprofilene som blir beskrevet i kapittel 7, så bygger dette på en tekst-fil hvor Sirnes utviklet noen medlemsprofiler mens jeg utviklet andre, og hvor vi også har supplert hverandres profiler. Beskrivelsen av de enkelte medlemsprofilene i avhandlingens avsnitt 7.2 og 7.3 er derfor noen steder en direkte anvendelse av Sirnes' tekst, andre steder har jeg reformulert hans opprinnelige tekst og noen steder har jeg skrevet videre ut fra hans tekst. Det samme gjelder i analysen av de indre prosessene i kommisjonen i kapittel 8 og i medieanalysen i kapittel 9, og helt konkret i avsnittene 8.2, 8.4, 8.5 og 8.6, samt 9.2.2 og 9.4. Fordi denne avhandlingen har vokst ut av et forskningssamarbeid, har altså ikke bare ide-utviklingen vært kollektiv (som gjennom en veileder-relasjon), men også tekstproduksjonen. Det kollektive manuset er tilstede i avhandlingen både fordi det utgjør en del av min egen forståelse av

Verdikommisjonen, men også fordi det ligger som forutsetninger for analysen i avhandlingen som helhet. Det er naturligvis jeg som står ansvarlig for den helhet som her presenteres, men jeg ønsker ikke å unndra at denne helheten er satt sammen av deler hvor jeg ikke er ene-forfatter.

1.5 Oversikt over de ulike kapitlene

Kapittel 2 er en presentasjon av teoretiske bidrag som avhandlingen drar veksel på. Det neste kapitlet er en kort avgrensning av de formelle betingelsene for Verdikommisjonen, samt en diskusjon av den politiske prosessen bak selve ideen. Den mer analytiske delen begynner i kapittel 4, hvor jeg belyser først Verdikommisjonens formelle oppnevningsgrunnlag, og dernest den første offentlige redegjørelsen statsministeren foretok av Verdikommisjonen. Dette er to dokumenter som ikke er identiske, og som viste at Verdikommisjonen som idè ble endret også etter denne redegjørelsen og frem til den formelle nedsettelsen. I kapittel 5 tar jeg for meg Stortingsdebatten som fulgte i etterkant av den første offisielle redegjørelsen om kommisjonen som statsministeren foretok. I dette kapitlet er det altså politiske reaksjoner på Verdikommisjonen som blir analysert. I kapittel 6 tar jeg så for meg akademiske reaksjoner på Verdikommisjonen. Denne analysen blir gjort på bakgrunn av en sammenhengende debatt om kommisjonen som gikk i Aftenposten i kommisjonens startfase, samt flere ledere fra Morgenbladet både forut for nedsettelsen og rett etter. Kapittel 7 omhandler kommisjonens offentlige profil. Her forsøker jeg å fortolke sammensetningen og kommisjonen profil ut fra dens ulike medlemmer. Tanken med dette er at de utvalgte medlemmene bidro til å gi en mening til Verdikommisjonen, uavhengig av selve arbeidet kommisjonen utførte. I kapittel 8 vender jeg oppmerksomheten mot interne diskurser i Verdikommisjonen. Her belyser jeg medlemmenes egne oppfatninger av arbeidet kommisjonen skulle utføre. I kapittel 9 belyser jeg ironiske medieoppslag om Verdikommisjonen. Avhandlingen følger altså delvis en kronologisk gang, selv om hensikten også er å belyse reaksjoner på ulike diskursive arenaer. Oppsummering og konklusjon kommer i kapittel 10.

KAPITTEL 2 TEORI

2.1 Innledning

Det teoretiske utvalget som her vil bli presentert er både empirisk og teoretiske begrunnet. Jeg har for det første valgt ut teoretikere, det vil si deler av teorier, som jeg mener kan være fruktbare i en analyse av Verdikommisjonen og den offentlige dialogen om verdier som kommisjonen inviterte til. Selve det teoretiske utvalget vil imidlertid også innebære at jeg bygger opp min egen teoretiske diskurs som empirien blir lest gjennom, ettersom det er avhandlingens egen teoretiske diskurs som har vært styrende for hvilke deler hos andre teoretikere som har blitt ansett for å være interessante. Jeg gir derfor ingen uttømmende redegjørelse for forskjellige teoretikere, men diskuterer i stedet bestemte problemstillinger som ulike teoretikere berører. Hovedskillet går mellom en diskusjon av det offentlige versus det private, og en diskusjon av en politikkform som omhandler det livs og kroppslige. Det er altså to hovedperspektiver som her blir trukket opp, hvor Hannah Arendt er mest vektlagt i det første, mens det andre handler om Foucaults begrep biopolitikk. Jeg vil imidlertid trekke inn også andre teoretikere i disse diskusjonene.

Det teoretiske fokuset i avhandlingen er knyttet til makt i spennet mellom politikk og moral. I dette kapitlet vil jeg derfor innledningsvis redegjøre for hva slags maktforståelse avhandlingen bygger på. Det vil først og fremst handle om en diskursiv maktforståelse, og hvordan den fungerer på ulike måter. Et vesentlig aspekt ved dette er beskrivelser av den språklige definisjonsmakten. Problematiseringen av diskursmakt, vil imidlertid også inkludere andre maktaspekter.

Spørsmålet om *det verdifulle* som Verdikommisjonen var opptatt av, var selve grunnlaget for den politiske diskusjonen i den antikke greske bystaten. Jeg vil av denne grunn trekke en parallell mellom Verdikommisjonen og det athenske Polis i avhandlingen. Den politiske organiseringen i Polis, utgjorde et ideal for Arendt. I sine diskusjoner av utfordringer det moderne demokratiet står overfor, vendte hun ofte tilbake til den antikke republikkens praksis. Før jeg redegjør for Arendts skille

mellom det offentlige og det private, vil jeg foreta en diskusjon av verdienes betydning i den antikke bystaten og overgangen til de mer interessebaserte demokratiene fra tiden etter opplysningstiden. Det er med referanse til Leo Strauss jeg etablerer dette skillet mellom verdipolitikk og interessepolitikk, både med tanke på den teoretiske diskusjonen, men og med tanke på problemstillinger jeg vil forfølge i avhandlingen.

2.2 Ulike maktbegrep

I dagens samfunnsvitenskap opererer man med flere forskjellige forståelser av makt. Jeg vil dra veksel på ulike maktteoretikere i dette avsnittet, men felles for disse er at de kan sies å tilhøre en felles tradisjon. De er alle opptatt av implisitte, meningsbærende strukturer, og har derfor (i ulik grad) Nietzsche som en felles inspirator. De er imidlertid forskjellige ved at de viser frem ulike sider ved denne formen for makt. Deres forståelser står derfor ikke i motsetning til hverandre, men kan sies å være komplementære. Det er altså ikke den formelle og eksplisitte makten som her vil være i fokus, men en makt som eksisterer der den minst ventes å eksistere og i det som gjerne oppfattes som makt-fritt. Grunntanken i diskursanalysen er at den synlige makten mister sin potens idet den blir synlig, og at den potente makten finnes i det som oppleves som makt-fritt. Den synlige makten fungerer snarere som en avledningsmanøver for den virksomme makten, fordi det er de underliggende og ubevisste mekanismene som i realiteten fordeler dominansposisjoner.

Weber (1973) mente at all makt har behov for å legitimere seg. I likhet med for eksempel Habermas (1996) mente han at maktposisjoner stadig må søke legitimitet for at den skal oppfattes som rettmessig. Dette er den personlige og institusjonelle makten. Den makten som her belyses er i motsetning nettopp kjennetegnet av at den ikke behøver å legitimere seg, fordi den blir tatt for gitt og oppfattes som naturlig, god, sann eller rettferdig. Den meningsbærende makten er altså ikke noe som bare finnes i statlige institusjoner. Diskursmakten finnes i meningsstrukturer som uttrykkes gjennom språk.

Foucaults maktbegrep er diskursivt. Makten er meningssystemer som består av

nettverk av ord og utsagn, tema, referansepunkter, fakter, mimikk, ting og arkitektur, etc. Diskursens makt består i at den inviterer til posisjoner, som man både kan bruke og havne i. Men diskursens posisjoner tilbys uten at diskursens taler, eller dens tilhører, nødvendigvis er klar over dette. Diskursens virkninger behøver altså ikke å være tilsiktet. Den diskursive makten er verken personlig, eller institusjonell, og derfor er den ofte heller ikke iøyenfallende. Den diskursive makten i samtiden lar seg ikke studere fra utsiden. Den som studerer makten vil selv være en del av den. Foucault oppfordrer derfor til empiriske (komparative) studier for at man skal kunne knytte den allesteds nærværende makten til konkrete og studerbare relasjoner (Foucault 1972). Da han selv forsøkte å fremvise diskursmakt tok han, særlig i sine første verker, utgangspunkt i institusjoner der han antok at forholdet mellom kunnskap og makt er synlig tilstede. Det var institusjoner som asylet, sykehuset, terapisisituasjoner og fengselet som blant annet var Foucaults studieobjekter. Han forsøkte å vise hvordan et kunnskapsfelt oppstår og gradvis blir en del av den vestlige selvforståelsen. Institusjonene fungerer igjen til spredning av kunnskapsfeltet. Selve spredningen gir dermed grunnlag for autoritet og for disiplinering.¹⁰

Det er det virkelighetskonstituerende som er makt for Foucault. Makten er det som gjør at noe fremstår for oss som sant. Foucaults maktstudier handler derfor om “vitensproduksjonen om mennesket”. Han så ikke på seg selv som en maktteoretiker, dvs. som en som utformet en teori om makt. Foucault var ikke opptatt av maktens plassering og legitimitet, men derimot av dens praksis eller virke. Han undersøkte maktpraksiser for å forstå hvordan sannhet ble produsert: “..det jeg i årevis har villet beskjeftige meg med – er et foretagende som avdekker noen av de elementene som kunne være nyttige for en sannhetens historie. En historie som ikke ville være om hva som er sant i kunnskapsformene, men en analyse av ”sannhetsspillene”, de spillene om det sanne og falske gjennom hvilke væren historisk konstituerer seg som erfaring, det vil si som noe som kan og må tenkes. Hvilke sannhetsspill lager menneskene seg for å tenke sitt eget vesen når det betrakter seg selv som gal, når det ser seg selv som syk, når det tenker seg selv som levende, talende og arbeidende vesen, når det dømmer og straffer seg selv som forbryter?” (2001a: 11). Foucault forsøker altså å

¹⁰ I motsetning til Deleuze belyser imidlertid ikke Foucault drivkraften i diskursproduksjonen og i spredningen. Deleuzes fokus på begjærsmakten utdyper hva det er som driver formingen av mennesket, og han viser da også hva det er som står på spill og slik skaper intensiteten i utøvelsen av makten og i frustrasjonen knyttet til maktens disiplinering.

viser historisk hvordan kunnskapsutvinningen har tatt form innen ulike områder, for eksempel som i to av hans hovedverker: fengselets historie (Foucault 1999) og triologien seksualitetens historie (Foucault 1995, 2001a, 2002a). Normalitetens diskurser er stadig under produksjon. Enheten av makt og kunnskap gir oss forestillinger om oss selv, om hva det vil si å være et menneske. Den gjør oss til subjekter. Man kan derfor si at makten er det sannhetsproduserende, men dette er ikke en sannhet som må forstås i absolutt forstand. Sannheten er kontekstavhengige forestillinger som konstrueres og legitimeres over tid innen sitt virkefelt. Sannheten er derfor relativ og først og fremst en normalitet.

Tilsvarende er Bourdieu opptatt av den implisitte makten som befinner seg i meningssystemer. Makt blir gitt individene, ikke først og fremst gjennom deres formelle posisjoner, men gjennom deres plassering i kulturelle meningsstrukturer. Det er altså ikke makten i for eksempel den byråkratiske lederens stilling Bourdieu belyser, men de bakenforliggende kulturelle maktstrukturer som gir mening til stillingen. Stillingen hviler på symboler som er hentet fra den kulturelle maktelitens uttrykksformer, i form av et detaljrikt system bestående av kleskoder, visse kroppsholdninger, tonefall, ordvalg, etc. Det er individets (medfødte) plassering i et spesifikt meningssystem, dets habitus, som betinger dets eventuelle dominans eller dominantheit.

Foruten dominans er Bourdieu også mer eksplisitt enn Foucault om den strategiske makten. Bourdieu er først og fremst opptatt av den ubevisste strategiske makten, men utelukker ikke at aktører kan være seg bevisst meningsstrukturenes makt og forsøke å handle strategisk i forhold til dem. En kvinne kan imitere det maskuline dersom hun vil oppnå legitimitet på maskuline steder, som en student kan tilegne seg koder i dominerende habituser gjennom for eksempel universitetet (Bourdieu 2000, 1990). Den strategiske makten forutsetter imidlertid et bevisst forhold til den strukturerende makten. Vesentlig for Bourdieu er det at makten for det meste opererer på et ubevisst nivå og at personer således ikke kalkulerer rasjonelt eller har strategiske hensikter. De strategiske handlingene er knyttet til habitusen. De er noe personer fra samme klasse har til felles, og er ikke et produkt av et enkeltindivids bevisste strategiske

vurderinger. Den enkelte vil altså handle for å oppnå makt ved å tilegne seg de maktfordelende systemenes kunnskap, fordi dette er et handlingsmønster som ligger i habitusen og ikke fordi han eller hun handler beregnende.

Selv om Bourdieu beskriver den strategiske makten og mener at individer vil søke å tilegne seg makt (symbolsk kapital) for å oppnå dominans, så mener han også at individet kun kan oppnå en relativ makt. Den enkelte vil forsøke å imitere koder i dominante habituser, men imitasjonen står alltid i fare for å bli avslørt som nettopp imitasjon. Bourdieu levner ikke individet store muligheter for å tilegne seg en varig maktposisjon, og hans teorier kritiseres derfor ofte for sin determinisme.

Til sammenligning er individenes plassering i de maktfordelende systemene ikke gitt for Foucault, og derfor er individenes makt også mer flyktig, enn den er for Bourdieu. De maktfordelende diskursene blir for Foucault noe individer kan tre ut og inn av, men også dette skjer for en stor del på et ubevisst nivå.¹¹ Foucault er primært opptatt av å vise hvordan meningssystemer eller diskurser fordeler makt, og ikke hvordan individer søker makt gjennom systemene. Bourdieu forholder seg derfor tydeligere til kjente maktforståelser, både fordi han snakker om overlegenhets- og underlegenhetsrelasjoner, fordi han er opptatt av individers strategiske handlinger (selv om disse skjer på et ubevisst nivå), men og fordi han forholder seg til skillet mellom aktør og struktur ved å overskride det gjennom habitus-begrepet.¹² I Foucaults verden er det altså ikke et individ A som søker å utøve innflytelse over en B (bevisst eller ubevisst). Foucault beskriver kun makten i språket, og er ikke opptatt av individenes maktsøking. Han er opptatt av å vise fremveksten av maktfordelende språk, fremfor å vise hvordan individer handler strategisk og forsøker å tilegne seg språkstrukturenes makt for slik å kunne dominere over andre individer. Makten hos Foucault er ikke primært drevet av individers vilje. Maktens drivkrefter befinner seg i meningssystemene, og vilje gis således også gjennom diskursene.

¹¹ Selv om Foucault ikke utelukker en bevissthet omkring diskursene, og at individer kan handle strategisk i forhold til dem ved å tre inn i diskurser med hensikt å oppnå makt over andre. Dette er en forskjell knyttet til hans tidlige og senere verk. I sine senere skrifter har Foucault i større grad tatt inn over seg kritikken om strukturalistisk determinisme.

¹² Forenklete lesninger av Bourdieu forholder seg ofte bare til den strategiske makten han beskriver og til determinismen som ligger i habitusenes maktfordeling, og mister således den implisitte maktfordelingen.

Et vesentlig aspekt ved Foucaults maktbegrep er at makten ikke utelukkende forstås som noe destruktivt, undertrykkende og herskende. Makten er tosidig, og den er derfor også produktiv. Maktens produktive side er dens egenskap av å skape. Makten skaper orden og den skaper nye handlinger. “Det sies altfor ofte at herredømmet ‘utelukker’, ‘fortrenger’, ‘abstraherer’, ‘forkler’ eller ‘skjuler’. Men faktisk er herredømmet produktivt. Det frembringer noe reelt. Det frembringer emneområder og sannhetsritualer. Individet og individkunnskapen utspringer av dette herredømmets produktivitet” (Foucault 1977: 174).

Foucaults maktforståelse er inspirert av Nietzsches begrep *vilje til makt*. Dette begrepet omhandler både maktens repressive og konstruktive element. Nietzsche (1969, 2002) beskrev maktens repressive aspekt gjennom blant annet begrepene *ressentiment* og *nihilisme*. Ressentiment viser til en tilstand hvor mennesker er passivisert, noe som skaper et ubehag som utløser bitterhet og hevngjerrighet (Nietzsche 1969). Tomhetsfølelsen (*nihilismen*) oppstår når mennesker har blitt fratatt sin vilje til liv, eller redusert deres handlekraftige (*aktive*) liv til passiv (*re-aktiv*) lydighet. Foucault er tilsvarende opptatt av maktens to sider: forholdet mellom det aktive og re-aktive. Frigjøring kan ikke skje uten repressiv makt, og makt eksisterer ikke uten ønsket om frigjøring. Foucault skriver om maktens relasjonelle karakter: ”Der hvor det er makt, er det motstand, og likevel, eller snarere på grunn av dette, befinner denne motstanden seg aldri i en utvendig posisjon i forhold til makten. (...) I maktrelasjonene spiller disse motstandspunktene rollen som motstander, skyteskive, støtte og holdepunkt. Disse motstandspunktene er tilstede overalt i maktnettet” (Foucault 1995: 106-107). Uten makten er det altså ikke mulig med forandring. Forandring skjer gjennom og i makten. Alternativet til makt er dermed ikke ikke-makt, men mot-makt. Makten og mot-makten er gjensidige forutsetninger for hverandre. Makten forstås altså ikke som noe utelukkende repressivt og ondt, men som en nødvendig betingelse for liv, det å skape og forandre.¹³

¹³ Maktens tosidighet var også vesentlig for Deleuze (Deleuze og Guattari 2002). Deleuze mente at maktkritikker ofte kritiserte makt for å være makt, og dette mente han skyldtes at man bare så den ene siden ved makten. Han mente at makt oftest ble forstått som noe hierarkisk. Med en slik maktforståelse og -kritikk står man imidlertid i fare for å fortrenge det livsbejaende og skapende. Det er altså den begrensede forståelsen av makt som noe hierarkisk, som kan gjøre at vi ofte forstår makt som noe ondt. Deleuze mener derimot at makt må forstås i en mye videre betydning, fordi makt ikke bare fungerer repressivt. Deleuze beskrev makt som på den ene side *begjærproduksjon* (*immanens*) og *represjon* (det *transcendente* som legger seg oppå og regulerer begjærproduksjonen). Men dermed vil også det å uttale seg om makt i seg selv være et uttrykk for makt, fordi det innebærer en sammenstilling av form

For Foucault er maktens produktivitet knyttet til den orden kunnskapen frembringer og som gjør at vi har noe å navigere etter. Makten er en dynamikk som stadig skaper noe nytt, den etablerer nye forestillinger og gjør at nye sannheter erstatter gamle. I likhet med Bourdieu (1995) forstås derfor makten på den ene side som noe som fastholder det gamle, et rigid system som ikke frembringer noe nytt.¹⁴ Dette er den disiplinerende dimensjonen ved makten. I likhet med Deleuze var Foucault derimot opptatt av å fokusere på maktens andre side som kan fungere frigjørende. Maktens normaliserende og disiplinerende funksjon kan altså på den ene siden fungere tvingende, men den sosiale utstøtingen er ifølge Foucault ikke bare destruktiv. Dette har sammenheng med at avvikets status har en mer tvetydig betydning enn hos for eksempel Bourdieu. For sistnevnte er den sosiale *mistilpasningen*, eller posisjon i en dominert habitus, en avmaktsposisjon (ibid). For Foucault er avviket på den ene side det utstøtte, men det kan også få funksjon av å bli det åpne og ettertraktede. De maktfordelende systemene, diskursene, er for Foucault stadig i endring. Tabu kan gå ut på dato, og nye tabu kan komme til. Avvik kan altså ha en tvetydig betydning, som både det uakseptable og samtidig det nye og åpne.¹⁵ De maktfordelende systemene er dermed ikke rigide klasse- eller kjønns habituser som hos Bourdieu (1995, 2000). Foucault er mest opptatt av maktens produktive sider, selv om han peker på hvordan normaliteten også reduserer mennesker til avmektige subjektsposisjoner gjennom sin disiplin eller orden.¹⁶ Maktens destruktive side vil dermed være dens tvang og

og innhold i en språklig konstruksjon (dvs. å lage en konstruksjon som kan bidra til å regulere livsutfoldelsen). Makt er for Deleuze ikke det samme som undertrykkelse, fordi den i gitte situasjoner ikke oppleves som undertrykking men kanskje som frigjøring. Han mente derfor at makt bare lar seg vise gjennom situasjoner hvor hersking oppleves, erfares som noe utålelig, fremfor at man kan gi en universell definisjon av hva det er (ibid).

¹⁴ I det klassiske verket *Distinksjonen* (1995) forsøker Bourdieu å vise at meningsstrukturer som anses som tilbakelagt i moderne samfunn, fortsatt bidrar til å produsere dominansrelasjoner. Et menneskets fødsel, oppvekst og historie viser til familiebakgrunnen og dennes plassering i klassesystemet. Hver klasse utgjør en egen totalitet av tenke- og handlemåter, interesser, livsvilkår etc. og det er denne sammensatte (del-)verdenen som utgjør *habitusen*. Opphavet til habitusene er altså det sosiale klassesystemet (-fraksjoner). Han mener all kommunikasjon mellom mennesker viser til det sammensatte uttrykk som tilhører de ulike habitusene. Disse virker strukturerende fordi de skaper visse tenke og handlemåter. De skaper mulighetsrommet for legitime sosiale praksiser. Habitusene er innskrevet i mennesket og viser seg ikke bare gjennom individets språk og handlinger, men også i dets kroppsform, kroppsføring, dets klær, dets bolig og interiør, interesser og holdninger etc. Individets følelse av frihet er således bare tilsynelatende. Bourdieu tilskriver ikke individet stor grad av frihet.

¹⁵ Se for eksempel Sirnes (2002 og 2003).

¹⁶ I norsk sammenheng er det imidlertid i hovedsak Foucaults tematisering av maktens repressive side som har vært i fokus. De siste skriftene til Foucault som omhandler *governmentalitet*-begrepet og hvor han utlegger en etikk, har vært lite anvendt og i tillegg vært motarbeidet (Neumann i Foucault 2002: 25-26). Neumann mener at den store motstanden mot poststrukturalismen hos 68-generasjonen, er knyttet til deres forankring i tysk (Habermas) eller amerikansk (Parsons) tradisjon. Han mener redselen for poststrukturalismen handler om "dens problematisering av muligheten for å innta et kritisk ståsted

utskilling, selv om avviket ikke nødvendigvis er en absolutt fortapt posisjon. Disiplineringen gjør at noen vil falle utenfor normaliteten og til en tilværelse utenfor det sosialt akseptable, men det sosialt aksepterte er stadig i endring og kan snu avvik til normalitet.

Det er nødvendig å skille mellom den tidlige og den sene Foucault. I sine tidlige analyser er det maktens disiplinerende funksjon Foucault er mest opptatt av. I disse analysene får makten, i form av diskursive strukturer, preg av å være altomfattende. Individet blir sett som et subjekt som er fullstendig underlagt diskursers makt og uten mulighet til å unndra seg maktens virkninger. Karakteristikken av Foucault som en pessimist og strukturalist, som ikke har rom for individers egen vilje, kan knyttes til lesning av hans første verker. Den sene Foucault forsøkte derimot å imøtekomme denne kritikken. I triologien om seksualitetens historie (Foucault 1995, 2001a, 2002a), utviklet han et *gouvernementalité*-begrep og en etikk. Det handler om hvordan mennesker søker frigjøring og hvordan det former seg selv innen diskursive maktfelt.¹⁷

Frigjøringsaspekter er mer eller mindre synliggjort hos både Foucault, Deleuze, Bourdieu og Nietzsche. De har imidlertid ulikt fokus. Man kan kanskje si at felles for Nietzsche og Bourdieu er at de var opptatt av menneskenes bestrebelser etter å oppnå makt, mer enn særlig Foucault. Deleuze var i motsetning opptatt av hvordan individer kan bestrebe seg for å *unngå* makten. Makt hos Nietzsche og Bourdieu eksisterer som et system mennesker har skapt for å reproducere de eksisterende dominansrelasjonene. Bourdieu er opptatt av at kjønns- og klassebestemte habituser produserer overlegenhets- og underlegenhetsposisjoner. Nietzsche var derimot opptatt av den

utenfor diskursen, i en tro på alvor og konsekvens snarere enn lek og agonisme som intellektuelle strategier, i lite utviklet sans for fransk stilistikk, der unorske troper som overdrivelse og ironi spiller en viktig rolle” (2002: 27). Han knytter motstanden også til ledende personer som Hans Skjervheim som han mener brukte mye energi på å forhindre at poststrukturalismen fikk bre seg i norsk akademia. “I dette arbeidet ble han sekundert blant annet av Guttorm Fløistad, som erklærte at den Foucault-inspirerte Derrida måtte “møtes med motstand 24 timer i døgnet”, og av Jon Hellesnes, som blant annet benyttet Hans Skjervheims død til å gjenta dette budskapet i nekrologen..” (2002: 26). Det kan forøvrig i denne sammenheng nevnes at Guttorm Fløistad av flere er blitt karakterisert som en av ide-skaperne bak Verdikommisjonen. Neumann bruker forfatteren Jon Fosses ord, i forbindelse med en anmeldelse av Jon Hellesnes roman om postmodernisme, i sin kommentar til den norske motstanden mot Foucault: “Sviktet ikke norske fastløna intellektuelle den openberre introduksjonsplikta dei burde hatt? Frå etablert hold er dette den første boka om postmodernismen i Norge - er det rimeleg? Kan ein ikkje risikere, Hellesnes, at di framstilling av postmodernismen, som til dels er karikert, blir ein norsk fordom?” (2002: 27).

¹⁷ Neumann i forordet til boken *Forelesninger om regjering og styringskunst* (Foucault 2002: 10)

kristne moralen som et moralsk makt- og meningssystem som har funksjon av å skille de overlegne fra de underlegne.¹⁸ Nietzsche er videre i likhet med for eksempel Marx, men i motsetning til Bourdieu, en ideolog som fremmer en revolusjonær filosofi (moral) hvor han oppfordrer mennesket til å overvinne makthegemoniet. Bourdieu fremmer ikke tilsvarende (i hvert fall ikke eksplisitt) et etisk kamp-manifest for de dominerte habitusene, slik Marx gjorde det i forhold til de samme maktstrukturene. Bourdieu er på en måte kanskje for pessimistisk til å oppfordre til en slik kamp mot makten. Bourdieu levner oss lite håp om at de etablerte maktstrukturene lar seg rive ned. Tilegnelse av makt er imidlertid en streben han mener mennesker vil søke, men den symbolske kapitalen vi eventuelt evner å tilegne oss vil ut fra hans syn kun være en bekledning eller en overflate som lett lar seg undergrave. Maktstrukturene vil fungere repressivt på tross av våre livs bestrebelser. Om frigjøringsaspektet hos Deleuze skrev imidlertid Foucault i forordet til *Anti-Ødipus* (Deleuze og Guattari 2002) at boken er en etikk, en introduksjon til et ikke-fascistisk liv: “Hovedfienden er en strategisk motstander: fascismen. Og ikke bare den historiske fascismen, Hitler og Moussolinis fascisme - som var i stand til å mobilisere og bruke massenes begjær så effektivt - men også fascismen i oss alle, i våre sinn og vår hverdagsatferd, fascismen som får oss til å elske makt, og til å begjære den samme tingen som hersker over oss og utbytter oss” (D&G 2002: 9). Deleuze hadde altså frigjøringen som et eksplisitt politisk prosjekt. Han ønsket å gjøre livet lett og aktivt ved å peke på det sosiales begrensninger av subjektivitetens mangfold, eller av *fortrengning* av livets drivkraft: begjær. Han utformet en etikk for å motarbeide alle former for fascisme. Denne etikken, eller mikropolitikken/rhizomatikken/schizoanalysen, var ikke bare en påpekning av former for hersking på samfunnsnivå og på reguleringer av utfoldelsesmåter på individnivå, men også av herskeformenenes evne til å få oss til å elske denne makten. Han mente altså at begjær både kan produsere herskebehovet og behovet for å bli behersket.

Deleuze og den sene Foucault er i likhet med Nietzsche en større optimist når det gjelder menneskers muligheter til å undergrave makten, enn Bourdieu. Nietzsches

¹⁸ I Nietzsches metaforrike verden er *Zarathustra* ideologen som søker å tilintetgjøre den kristne moralen ved å avkle den. *Overmennesket* er mennesker som modig søker å leve uten Gud. Denne viljen (til makt), er det modige menneskets (overmenneskets) drivkraft. På den ene side skriver Nietzsche om vilje til makt som det eneste humane, dvs. det menneskelige og eneste mulige livet. Men i begrepet ligger det også en appell (moral) om mot til å leve og dermed møte livets både gleder og dets smerte og ondt.

oppskrift på frigjøringen beskrives gjennom hans ideologiske alter ego, Zarathustra. Foucaults frigjøringsstrategi eller hans etikk er lite eksplisitt uttrykt i hans verker, men kan derimot leses implisitt. Uttrykket "å skape seg selv som et kunstverk" var knyttet til den relasjonelle maktforståelsen (Foucault 2001a: 15). En handling må ses som en reaksjon (an action upon an action). Det aktive og re-aktive henger uløselig sammen. Frigjøring og forandring skjer i forhold til represjonen. Spørsmålet for Foucault var dermed ikke utelukkende å forstå hvordan makten begrenset livsutfoldelsen, men hvordan den også ga et mulighetsrom for subjektet til selv å være aktiv.

Nietzsches genealogiske, dvs. hans historiske beretning om moralens oppkomst, tilholdssted, virke og som han selv hevder: dens død, knyttet han til menneskets vilje til makt. Hans påstand var at mennesket allerede hadde drept Gud eller det dominerende moralske maktsystemet, og konsekvensen av drapet medførte at vi må leve det livet vi da står igjen med fremfor "å ville baklengs" (dvs. leve ut fra lengselen etter det tapte). Foucault videreførte denne tilnærmingen gjennom arkeologien, dvs. gjennom en historisk fortelling om kunnskapens arketyper. For Nietzsche var denne tilnærmingen knyttet til et ønske om å frigjøre seg fra moralens begrensning av livsutfoldelsen. Foucaults interesse beveget seg imidlertid fra den ytre disiplineringen, som han fant representert i kunnskapen og dens institusjoner, til menneskets selvdisiplinering eller selvstyring. Det vi opplever som frigjøring mente han var knyttet til at styringsredskaper er blitt internalisert i den enkelte av oss, slik at vi selv har overtatt maktens disiplinerende virksomhet både overfor oss selv og våre medmennesker. Individualiseringsprosesser har gjort at vi nå styrer oss selv, selv om vi samtidig føler at denne "desentraliseringen av styringsansvaret" har gitt oss frihet. Individualiseringsprosesser, kan slik oppfattes som frigjøring fra ytre tvang, mens de i stedet har blitt erstattet av vår egen selvkontrollering. Dette spørsmålet om livsforming vil jeg vende tilbake til i avsnittet om biopolitikk.

2.3 Klassikere

Felles for Arendt og Foucault var at de var opptatt av livet i den antikke bystaten (*polis*). De hadde imidlertid ulikt fokus. Mens Foucault (2001a) var opptatt av å beskrive diskursive maktstrukturer og hvordan de fungerte, var Arendt opptatt av den politiske organiseringen i polis og hvordan den skilte seg fra den politiske organiseringen i moderne demokrati. Arendt ville vende tilbake til den greske republikkens skille mellom *zoe* og *bios*. Det vil si at den politiske offentligheten måtte skille nødvendighetsbetingelser ut fra dialogen i offentligheten. Arendts kritikk av moderne demokrati var at offentligheten var blitt fylt av privatlivets anliggender, og for henne representerte dette et forfall. Foucault var ikke tilsvarende opptatt av å beskrive denne utviklingen som en forfallshistorie, men mente at det derimot medførte at makten fikk nye former. Han mente man ikke måtte søke å belyse makten utelukkende i de statlige institusjonene, men heller rette fokus mot diskursive styringsteknikker på tvers av skillet mellom det offentlige og private. Mens Arendt altså søkte å revitalisere dette skillet med referanse til den antikke republikken, mente Foucault det var et skille som i dag har liten relevans. Fremfor å ville gjenreise et slikt skille og dermed se samtidens offentlighet som et forfall, mente han at man måtte søke andre steder for å forstå hvordan samfunnsstyringen (government) i dag fungerer.

For å belyse en vesensforskjell på den politiske tenkningen i antikken og i moderne demokrati, vil jeg imidlertid først ta et lite historisk tilbakeblikk til klassikerne. Versjonen som her gis er i hovedsak basert på Leo Strauss' klassiker *Natural Right and History* (1953). Felles for Strauss og Arendt var at de begge problematiserte moderne demokrati ved å vende tilbake til den politiske organiseringen i antikkens Athen.¹⁹ Strauss fremhevet at det spesielle med politikken i de greske bystatene, var

¹⁹ Det var forøvrig flere fellestrekk mellom Arendt og Strauss. De var begge tyske jøder som bosatte seg i New York etter andre verdenskrig. De søkte svar på mange felles spørsmål og var opptatt av mye felles litteratur (f.eks Heidegger). De levde begge i nær bevissthet med jødedommen, og tilhørte den konservative siden i amerikansk politikk. Men viktigst var deres felles fascinasjon for styreformene i den greske antikken, og for greske tenkere som Platon. En felles inspirasjon var kanskje også Nietzsche, selv om Strauss var en større tilhenger av Nietzsche, enn Arendt. Strauss søkte å utforme en nietzscheansk inspirert platonisme. For ham innebar det å la profesjonelle filosofer ta seg av samfunnsstyringen, gjennom faglig veiledning av "unge gentlemen" med sentrale posisjoner i statsadministrasjonen. Religionen, skulle brukes som et virkemiddel som "opium for folket", som Marx hadde uttrykt det, for å kunne styre. Religionen var altså et styringsverktøy for de tenkende lederne. Strauss dro også veksler på Carl Schmitt (1996) og hans teorier om venn-/fienderelasjoner. Den store forskjellen mellom Arendt og Strauss hevdes ofte å være Strauss' eksplisitte elitisme og Arendts kritikk

fokuset på *det verdsatte* i motsetning til *interesser*, dette ga *polis* en bestemt form for legitimitet som var basert på moralsk overlegenhet. Det å fremheve polis' hierarkiske grunnlag, er imidlertid et grep som Strauss gjør i motsetning til Arendt.

Tilbakevendingen til Athen blir et tema i avhandlingen gjennom mine valg av teoretisk tilnærming. Tanken er at en slik tilbakevending kan fungere konstruktivt for å forstå både begeistringen og kritikken mot Verdikommisjonen. Strauss utdyper hvilket maktpotensial som ligger innbakt i fokuset på det verdifulle. Dette grepet kan kanskje fungere åpne både i forhold til den teoretiske og empiriske lesningen i avhandlingen.

2.3.1 *Det verdsatte og regimetenkning*

For de gamle grekerne handlet politikk (*politeia*) om noe mer enn konstitusjonen og loven. Politikk var noe mer grunnleggende enn loven, og således lovens kilde. Politikken handlet om hva slags samfunnsform man ønsket, men også om hvordan man skal være som menneske. *Politeia* var altså knyttet til ideelle forestillinger, som hadde direkte implikasjoner for enkeltpersoners væremåte. Forestillinger om det gode samfunn, eller regimetenkningen, hadde altså sammenheng med spørsmålet om det gode liv og personlige egenskaper. "The character, or tone, of society depends on what the society regards as most respectable or most worthy of administration. But by regarding certain habits and attitudes as most respectable, a society admits the superiority, the superior dignity, of those human beings who most perfectly embody the habits or attitudes of question. That is to say every society regards specific human types (or a specific mixture of human types) as authoritative (Strauss 1965: 137).

For grekerne hadde altså regimet, suverenens makt, direkte sammenheng med hvilke personlighetstyper samfunnet ville verdsette. Den legitime suverenens makt tildelte man de noble, eller den overlegent verdige, og lot de overlegent verdiges makt eller regime virke formende på den enkelte borger gjennom å representere et ideal. Grekerne knyttet det overlegent verdige til et spørsmål om praktisk visdom. Det beste

av det samme (Villa 1998). Se for øvrig Kielmannsegg/Mewes/Glaser-Schmidt (1995): *Hannah Arendt and Leo Strauss. German Emigres and American Political Thought after World War 2*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge eller Villa, Dana R. (1998): "The philosopher versus the citizen. Arendt, Strauss and Socrates" i *Political Theory* vol. 26 nr. 2, p. 147-172. Princeton: Sage Publications.

regimet, var det som ble styrt av de verdigste (beste) menn. Hvordan skulle man imidlertid sørge for at en befolkning av ikke-vise og ikke-verdige (idiotene), visste å peke ut de mest verdige ved valgene til senatet? Hvordan skulle massen av ufrie mennesker som opererte i nødvendighetens sfære, være i stand til å sikre et godt, eller *det beste* regimet? Forestillingen av det beste samfunnet var et styre av de kloke. Den praktiske løsningen var imidlertid å gi makten til loven og aristokratiet som visste å verdsette det noble. I de antikke bystatene tildelte man bare stemmeretten til de som hadde sans for det noble og så ned på vulgær livsførsel, dvs. de landeiende gentlemen, aristokratiet, som levde det urbane livet.

Både Sokrates, Aristoteles og Platons tenkning omgikk spørsmålet om det absolutte versus det relative, ved å kun anerkjenne selve regimetenkningen, dvs. at det finnes et hierarki som det verdifulle kan vurderes ut fra. Det eneste universelt gyldige var altså anerkjennelsen av at *noe* kan regnes som mer verdig enn annet, uten at man ga substansen universell gyldighet. Man anerkjente regimenets hierarki, dvs. at verdiene kunne rangeres, uten at regimenets substans hadde universell gyldighet. De så altså ikke for seg universelt gyldige regler for handling, som for eksempel de senere kristendommens 10 bud, men de mente heller ikke at enhver egenskap eller handling hadde lik verdi.²⁰ Man opererte altså med standarder som var egnet til å foreta vurderinger av verdighet hos den enkelte, gruppers handlinger eller institusjoners handlinger, uten at et substansielt regime hadde overlegenhet over andre. Det man anerkjente var selve hierarkiseringen,²¹ dvs. at noe kan regnes som mer verdig, enn annet, men uten at man konkretiserte det verdige substansielt. Dette gjorde at politikken (*politeia*) kunne bestå av flere regimer. De ulike regimeene var forskjellige i forhold til hvilke egenskaper som ble plassert høyt i hierarkiet og hvilke som ble rangert lavt. Det var dette deliberasjonen i polis' handlet om: hvilket regime er det beste. Ettersom *det verdsatte* dermed i utgangspunktet var en tom kategori, kunne

²⁰ Foucault belyste utviklingen av styringsteknikkenes nedfelling i gradvis mer formaliserte konvensjoner gjennom *Seksualiteten historie* ulike bind. Bind 2 belyser grekernes produksjon av moralske diskurser omkring seksualiteten. I bind 3 blir disse konvensjonene gradvis nedfelt i loven. I bind 1 er det den kristne moralens livsforming han tar for seg, og livsformingsens gradvise nedfelleing i kunnskapssystemer.

²¹ Det kan sammenlignes med hva Bourdieu (1995) kalte et smakshierarki. Man kan imidlertid innvende at Bourdieu snur Strauss' hierarki på hodet. Mens Bourdieus hensikt kanskje (?) var å synliggjøre smakshierarkiets fordeling av dominansrelasjoner for å gjøre makten impotent, var Strauss' (1953) budskap at politikken legitimitet måtte hvile på hierarkiseringen.

politeia være et *pluralistisk* forum.²² Politikken anliggende var ikke å konkretisere og håndheve den korrekte levemåten. Formingen skjedde gjennom regimet, det vil si gjennom de ulike verdsettingene som de ideelle regimene dikterte.

De klassiske grekernes regimetenkning, var altså ikke basert på interesser. Det var ikke de ulike borgernes forskjellige interesser som senatet, eller den suverene makt, skulle avspeile. Det var derimot en forestilling om den ideelle borgeren, med bestemte verdsatte egenskaper. Fornuft og det gode ble dermed to sider av samme sak. Et fornuftig styre var samtidig et godt regime som besørget det gode liv. I regimetenkningen var det altså et asymmetrisk forhold mellom den vanlige mann og forestillingen om den kloke. Den verdsatte, med praktisk visdom, var moralsk overlegen den vanlige mann, og hans oppgave var å oppdra borgeren gjennom sine ideal. Regimenes legitimitet var altså knyttet til dets moralske overlegenhet (Strauss 1953).²³

2.3.2 *Interesser og rettferdighet*

Machiavelli representerte et brudd med den klassiske regimetenkningen ved å forlate tanken om det gode samfunnet og det gode liv. Han kritiserte de gamle grekernes politiske tenkning for å være basert på hvordan mennesket *burde* være, fremfor hvordan det faktisk var. Dette mente han gjorde at mye ble overlatt til tilfeldighetene. Hans ambisjon var å også ta kontroll over det tilfeldige ved å formulere en mer realistisk politisk filosofi, og slik styrke fyrstens posisjon. Han mente at *nødvendigheten* ble undervurdert til fordel for moralske standarder hos de gamle grekerne. Rettferdighet, og en stabil sosial orden, kunne bare fungere dersom den var bygget på det menneskelige, dvs. også det som ikke regnes for å være nobelt. I motsetning til grekerne satte Machiavelli fokus på ekstrem-tilstander fremfor på samfunnets normal-tilstand. Det var i ekstreme situasjoner at nødvendigheten gjorde seg gjeldende. For å kunne sørge for en stabil samfunnsorden måtte man reflektere inn

²² Jfr. Arendt (1996b)

²³ Moral i denne sammenheng må ikke forstås som en motsetning mellom det gode og onde og det Nietzsche (1993) betegnet et spørsmål om egoisme versus altruisme. Det moralske i den antikke forstanden er knyttet til motsetningen mellom det gode og slette (Strauss 1953). Jeg vil komme tilbake til dette først i kapittel 5, men også i den avsluttende diskusjonen.

det ikke-noble, eller nødvendigheten, som kom til syne i ekstreme samfunnstilstander.²⁴

Den machiavelliske realismen ble fulgt opp av Hobbes. Også han mente at fornuften og regimetenkningen til de gamle grekerne var basert på ideelle forestillinger, som manglet rot i virkeligheten og dermed førte til en svekkelse av suverenens makt. Idealismen og dogmene produserte i stedet skeptiske forestillinger som virket undergravende for makten. For å kunne erobre skepsisen måtte et legitimt styre ta utgangspunkt i det realistiske. For Hobbes var dette knyttet til hva han mente var menneskets natur. Hobbes var opptatt av at man måtte bygge en stabil orden, som kunne oppfattes som rettferdig, på menneskets begjær. Suverenen måtte bygge sin makt på det Hobbes mente var folks interesser. Hans naturrettsenkning tok utgangspunkt i det begjæret han mente var sterkest hos mennesket: nemlig dødsangsten, eller mer konkret: frykten for å bli drept av andre på en voldelig måte. Han mente altså at selvopprettholdelsesdriften var roten til rettferdighet og moral. Plikter og dyder ble dermed (moralsk) underlagt selvopprettholdelsesdriften. Plikter er bare bindende såfremt frykten for å dø ikke er til stede. Samfunnets styresett måtte altså defineres i forhold til denne *rett* til overlevelse hos mennesket, og ikke i forhold til dets plikter. Statens oppgave var derfor først og fremst å sørge for denne naturlige retten, eller å beskytte denne retten hos den enkelte. Med Hobbes ble altså suverenen tildelt et omsorgsansvar som inkluderte nødvendighetens sfære. Suverenen skulle ikke først og fremst oppdra borgeren, da dette ville bli unødvendig ettersom dannelse ville være i hans egen interesse, men beskytte hans liv og grunnleggende rettighet. Man kan kanskje således si at menneskerettighetstenkningen i dagens liberalisme hadde sin første talsmann i Hobbes. Hobbes snakket for å gjøre offentlighetens anliggender til et spørsmål om borgerens interesse, dvs. beskyttelse av hans liv, fremfor til et spørsmål

²⁴ Arendt var tilsvarende opptatt av demokratiets styrke i ekstrem-tilstander. Det var i slike situasjoner demokratiet stod sin test (Arendt 1990). Det deltagende demokratiet Arendt fremmet, var en type rådsrepublikanisme i form av politiske organer som springer frem spontant i forbindelse med samfunnsmessige omveltninger. Hun eksemplifiserte slike råd med å vise til enkelte revolusjoner. I Frankrike i 1789 og 1870, i Russland 1905 og 1917, i Tyskland 1918-1919 og i Ungarn 1956. Hun var også av den oppfatning at de amerikanske demonstrasjonene mot krigen i Vietnam var et eksempel på slike politiske råd (Øverenget 2001: 207). "Dens politiske og moralske betydning kommer kun frem i de sjældne øjeblikke i historien, hvor "Tingene falder fra hinanden; midten kan ikke bære;/Det rene anarki er sluppet løs på verden, "når" De bedste mangler enhver form for overbevisning, mens de værste/ Er fulde af lidenskaplig intensitet" (1998: 115). Men fremfor å basere demokratiet på et menneskesyn som vektla voldspotensialet, var ikke Arendt opptatt av den menneskelige "ondskapen", men den systemiske, "banale ondskapen". Demokratiets trussel var ikke for henne "menneskets onde vilje", men tankeløsheten (Arendt 1963, 1973, 1998).

om dyder og dannelsen. De kloke og dannede var således fortsatt et ideal, men suverenens legitimitet var ikke lenger basert på dem, men på folkets frykt for døden. Suverenens oppgave var å sikre fred, ikke å oppdra.²⁵

Hobbes kritikk av de gamle grekerne var altså knyttet til at deres politiske tenkning var utopisk. Den bygget på ideelle forestillinger av mennesket, og ikke hvordan det faktisk var. Naturrettstenkningen tok derimot utgangspunkt i menneskenes faktisk begjær, eller i deres egeninteresse. Legitimiteten til samfunnsordenen ble slik basert på menneskets interesser, fremfor på plikter, som igjen var basert på ideelle forestillinger av mennesket. I motsetning til grekernes regimetenkning, baserte han dermed ikke suverenens makt på moralsk overlegenhet, men på folkets begjær. Den politiske verdidebatten, hvor legitimiteten til regimet var knyttet til oppfatninger av det verdige, ble altså erstattet av et interesseperspektiv, i Hobbes filosofi. Et legitimt styresett, som ville bli oppfattet som rettferdig, mente han måtte utgå av menneskets primære interesse. For Hobbes var ikke rasjonalitet knyttet til det verdige, men stod i fryktens tjeneste. Den og samfunnskontrakten ville bli ansett for å være nødvendig for å overleve. Opplysning var derfor ikke en verdsett egenskap, eller en dyd, men en streng nødvendighet og i tråd med det sterkeste begjæret. Dødsangsten gjorde at ingen ville motsette seg opplysning og en statsordning som forhindret at man ble drept. Slik ville også samfunnskontrakten være i tråd med folkets vilje, og ikke fremstå som urealistisk. Han mente slik å unngå de skeptiske innvendingene som antikkens utopiske styresett produserte. Machiavelli og Hobbes brakte altså nødvendighetens sfære, som Arendt betegnet det, inn i offentlighetens anliggender, med den begrunnelse at det ville gjøre politikken mer realistisk og dermed mer i kontakt med folkets begjær. Politikken ble således ikke lenger verdipolitisk, men ble i større grad basert på interesser. Hobbes mente politikken måtte drives av folkets frykt og interesser, fremfor på ideelle forestillinger om hvordan de burde være. Suverenens

²⁵ Foucault mente at hyrdemetaforen først kom inn i politikken helt ved slutten av antikken og med overgangen til middelalderen. Han skriver for eksempel om den manglende hyrdemetaforen i den greske antikken i forhold til Platons skrifter: "Hva er så kongens oppgave i forhold til alt dette? I likhet med hyrden er han alene om å lede byen. Men hva resten angår, må man spørre hvem det er som ser til at menneskeheten får føde. Er det kongen? Nei, det er såmannen og bakeren. Hvam tar seg av menneskene når de er syke. Er det kongen? Nei, det er legen. Og hvem rettleider dem ved å spille for dem? Det er lederen for gymnaset, ikke kongen. I så fall kan flere borgere helt legitimt aspirere til tittelen "menneskehyrde. I rollen som hyrde for menneskeflokkene har politikken en rekke rivaler" (2002: 84-85).

makt ble slik ikke basert på moralsk overlegenhet, men på frykten. Frykten sikret slik suverenens makt²⁶, ikke ideelle verdsettingssystemer.²⁷

2.4 Offentlig og privat

Arendt mente at skillet mellom offentligheten og privatlivet, eller frihetens og ufrihetens sfære, er i ferd med å bryte sammen for gradvis å bli erstattet av et voksende sosialt rom der friheten og ufriheten er sammenblandet (Arendt 1996). Med referanse til antikkens Polis, ønsket Arendt å skyve nødvendighetsanliggender tilbake til privatlivet. “For oss er det ikke naturlig å holde disse tingene så nøye fra hverandre, ettersom vi fra begynnelsen av den nyere tid har forestilt oss ethvert politisk samfunn og enhver stat som en familie der de daglige gjøremål og anliggender blir utført og forvaltet som i en husholdning med gigantiske dimensjoner. Den vitenskaplige tenkning som tilsvarer denne typen tenkning, heter ikke politisk vitenskap, men nasjonaløkonomi eller Volkswirtschaft eller social economy” (Arendt 1998: 45). Arendt kritiserer altså at man i politikken tenker om samfunnet som om det var en familiehusholdning. Begrunnelsen for at hun ville gjenreise skillet mellom det offentlige og private, var knyttet til hennes frykt for totalitære regimer. Hun ville bevare offentligheten som en kritisk arena for å unngå at privatlivets maktforhold fikk fritt spillerom. En kritisk offentlighet skulle altså ha en funksjon i å stabilisere en demokratisk styresett. Foruten Arendts offentlighetsteori, vil jeg i dette avsnittet også referere til Rickard Sennetts bok *The Fall of the Public Man* (1977), som har store likhetstrekk til Arendt.

²⁶ Et problem for Hobbes var naturligvis at mange fryktet overnaturlige krefter, mer enn døden, og at de heller ville søke trygghet hos Gud fremfor hos Suverenen. Det var opplysning og sekularisering, Hobbes så som løsningen på dette. Hvis folk ble opplyste nok, så ville de slutte å frykte spøkelser og djevelen, og heller frykte det dennesidige, dvs. andre voldelige mennesker.

²⁷ Med overgangen til mer moderne demokrati, mente Foucault at statens oppgave gikk over fra å beskytte mot død, til å forvalte liv. Den hobbesianske forestillingen om alles kamp mot alle, ble gradvis en mindre trussel. Tilsvarende mente Arendt at moderne demokratis trussel ikke er enkeltmenneskers onde viljer. Arendt problematiserte ikke ondskapens tilholdssted i mennesket, men i systemer. Demokratiets oppgave var ikke å forhindre de onde viljers overtak, men å forhindre at demokrati ble forvandlet til tankeløse totalitære regimer.

2.4.1 Offentlighet og dømmekraft

Hannah Arendt mente det var en forutsetning for å opprettholde en politisk offentlighet, at samfunnet makter å atskille det offentlige fra det private. Totalitære styringsformer mente hun har oppstått i samfunn hvor man ikke har maktet å opprettholde dette skillet. Men selv om Arendt hevdet: “Jeg elsker den græske antik, den romerske har jeg aldri brudt mig om” (Arendt 1998:103 i Schanz 2003: 21), så var ikke hennes referanser utelukkende til det greske. Arendt blir ofte karakterisert som en ateist, og hvor man understreker hennes oppvekst i et sekulært jødisk hjem (Kristeva 1999). Det er imidlertid mye ved hennes tenkning som drar veksler på et jødisk-kristent tankegods, hvor kampen mellom det gode og det onde står sentralt. Hennes kritikk av den lovlydige tankeløshet, knyttet til begrepet *ondskapens banalitet*, bringer inn elementer som for henne er overordnet loven og moralen.

Arendts humanisme knyttes ofte til hennes hyllest til livet. Fødselens betydning i hele forfatterskapet, er en verdi hun tillegger kristendommen.²⁸ I sin biografi om Arendt mener Kristeva at dette punktet ikke mindre enn summerer opp hele hennes forfatterskap: “It is precisely the questioning of this fundamental value - its formation in Christian eschatology as well as the dangers that it faces in the modern world - that quietly unifies Arendts entire work, from her dissertation on Saint Augustine to her unfinished manuscript on judging” (Kristeva 1999: 8). Også de stabiliserende faktorene ved handling eller frihetens sfære, *løfter* og *tilgivelse*, tilegner Arendt Jesus fra Nazareth.²⁹ Foruten løfter og tilgivelse, “livets mirakel” og natalitet, vektlegger hun også aspekter som ånd, samvittighet, vilje og kjærlighet. Arendts teoretiseringer kan altså ikke utelukkende ses i lys av den før-kristne greske antikken, men også som hennes veileder Karl Jaspers kommenterte i forbindelse med hennes avhandling: “...the author wants to justify her freedom from Christianity possibilities which also attract her” (Arendt 1996a: 205).

²⁸ The miracle that saves the world, the realm of human affairs, from its normal, “natural” ruin is ultimately the fact of natality, in which the faculty of action is ontologically rooted. Only the full experience of this capacity can bestow upon human affairs faith and hope, those two essential characteristics of human existence which Greek antiquity ignore altogether... It is this faith in and hope for the world that found perhaps its most glorious and most succulent expression in the few words with which the Gospels announced their “glad tidings”: “A child has been born unto us” (Kristeva 1999: 8)

²⁹ “Opdageren af tilgivelsens rolle i de menneskelige anligenders sfære var Jesus fra Nazareth. Den kendsgerning, at han gjorde den opdagelse i en religiøs kontekst og udtrykte den i et sekulært sprog, er ingen grund til at tage den mindre alvorlig i en streng sekular betydning” (Arendt 1989: 238 i Schanz 2003: 30)

Det moralske, eller teologiske aspektet ved Arendt kan som sagt også knyttes til de begrepene hun kanskje er mest kjent for: “det radikalt onde” fra *The Origins of Totalitarianism* (1973) og “ondskapens banalitet” fra verket om *Eichmann in Jerusalem* (1963). Nazismens jødeutryddelse var et gjennomgangstema for Arendt, og hennes spørsmål sentrerte omkring hvordan man kan unngå at en slik radikal og banal ondskap kan få utfolde seg. Hennes betoning av den politiske offentlighetens eksistens, og det å skille det offentlige fra det private, var altså knyttet til det å unngå at nye totalitære regimer kan få utfolde seg. Arendt skilte seg ut fra mange samtidige og senere tenkere, ved at hun vektla det etiske aspektet såpass mye. “Ondskap” er for henne ingen tom kategori, men et begrep hun bruker substansielt.³⁰ Dette kan også ses i sammenheng med hennes kritikk av filosofien, som en øvelse hun mente hadde fjernet seg fra det virkelige liv. Arendt forsøkte å knytte filosofien til det praktiske livet. Tenkningen er forutsatt av handling. Tenkning uten handling er like verdiløs som handling uten tenkning. Hun søkte å vise hvordan “det kontemplative livet”, som hun eksplisitt beskriver i *The life of the Mind* (1978), må komplementeres med det “det aktive livet”, som er beskrevet i *Vita activa* (1996b). Begge er former for handling, og begge er nødvendige, mente hun. Det var på bakgrunn av denne koblingen at Arendt selv unndro seg betegnelsen filosof, og ville heller blir kalt for en politisk skribent, dvs. som en politisk *aktiv* tenker.³¹

Skillet mellom tenkning og handling, og mellom det offentlige og private, må utdypes i forholde til hennes skille mellom *arbeid* (labour), *håndtverk* (work) og *handling* (action) (Arendt 1996b). Hun mente at disse tre betingelsene var grunnlaget i den greske samfunnsformen, og videre fant hun disse hos Aristoteles, som hun knyttet mye av sine teoretiseringer til. Det Arendt i *Vita Activa* (1996b) betegnet som *arbeid*, er knyttet til opprettholdelse av livsprosessene. Det kan altså relateres til et livsbegrep, hvor vi som biologiske vesener opprettholder livet. I arbeidet handler det om å skaffe

³⁰ F.eks i *Eichmann i Jerusalem* (1963).

³¹ Det var Sokrates Arendt holdt frem som et ideal for sin aktive politiske tenkning: “Kort sagt; jeg mener, man som model skal bruke et menneske, som tenkte uten at blive filosof, en borger blant borgerne, som intet gjorde, og som ikke hævdede noget, enhver borger, efter hans mening, burde gøre og havde ret til at kræve. Man har nok gættet, at jeg vil tale om Sokrates..” (Arendt 1998: 98). For en diskusjon av det sokratiske idealet hos Arendt, og en sammenligning av Arendts aktive politiske filosofi versus Strauss` variant av det samme (og om forholdet mellom tenkning og handling, filosof versus borger), se Villa, D.R (1998): ”The philosopher versus the citizen. Arendt, Strauss and Socrates” i *Political Theory* vol. 26 nr. 2, p. 147-172. Princeton: Sage Publications.

til veie mat, husly, besørge reproduksjon, etc. Gjennom *håndtverket* bygger mennesker derimot opp produkter som ikke konsumeres umiddelbart. Håndtverket bidrar derfor til å bygge opp en stabil verden som har lengre varighet enn det enkelte menneskes liv. Kulturen må altså ses i sammenheng med den håndverksmessige produksjonen. Men både arbeidet og håndtverket mente hun var knyttet til en instrumentell handlingsform. Arbeid og håndverk er knyttet til midler, og omhandler ikke et mål i seg selv. De er knyttet til en subjekt-objekt logikk. I tillegg er både arbeid og håndverk aspekter ved privatlivet. I det private handler det om å sikre seg sine livsbetingelser og materielle goder. Både arbeid og håndverk er begge derfor styrt av nødvendighetsbetingelser, særlig i arbeidets tilfelle, men og som en kulturelt formidlet natur i form av håndtverket.

Arendt var sterkt opptatt av betingelsene for frihet. Hun mente at den moderne tid hadde redusert de 3 størrelsene: arbeid, håndverk og handling, til den ene: håndtverket (work). Det verste med dette var at spørsmålet om frihet, også utelukkende var blitt til et spørsmål om arbeidet. *Handling* (action) skiller seg radikalt fra de to andre, ved at den er knyttet til intersubjektivitet. Den er ikke-instrumentell og baserer seg på en subjekt-subjekt logikk. Det er kun når vi *handler* at vi kan være frie, mente hun. Frihetens sfære, offentligheten, er altså avhengig av mennesker som handler (action). Frihet er dermed ikke noe som kan oppnås en gang for alle. Frihet er en kontinuerlig prosess, som består i at mennesker kommer sammen og kommuniserer. Til disse tre formene knyttet hun så tre korresponderende begreper: *liv*, *verden* og *pluralitet*. *Arbeidet* omhandler livet, *håndtverket* er knyttet til verden, og *handlingen* er pluralismen. Et pluralistisk samfunn, er altså noe som er knyttet til handlinger i den politiske offentlighet, som er fri og frakoblet privatlivets anliggender (ibid).

Frihetens sfære, eller den politiske offentligheten, er åpen og felles. Åpenheten er knyttet til synlighet. Den enkelte fremstiller seg i offentligheten med sin unikhets, sammen med de andre unike personlighetene. I fellesskap med alle de andre unike individene, oppstår det pluralistiske fellesskaplige (the common world). I Arendts senere arbeider, og særlig i hennes uferdige verk *The life of the mind* (1978), er det

ikke det aktive livet i handling (i den politiske offentligheten) som er mest fremtredende, men derimot betrakterens liv i form av forståelse og refleksjon (Pahuus 203: 63). Åpenheten er ikke da beskrevet i forhold til et deliberativt fellesskap av politisk handlende mennesker, men er mer en *innstilling* hun appellerer til hos den enkelte. Åpenheten uttrykker en mottakelighet av nye inntrykk og evnen til å umiddelbart skille mellom godt og ondt, rett og galt. Den umiddelbare skilleevnen knytter Arendt an til smaken og dennes kobling til dannelselse. Adgangen til å møte personer og deres synspunkter, har vi gjennom hukommelsen. Sammen med fantasien setter hukommelsen oss i stand til å innta et blick fra den andres ståsted, eller til å evne å se ting fra andres perspektiv. Dømmekraften er altså både knyttet til en umiddelbar evne til å skille, men også en indre dialog som skal føre frem til en slags diskursiv fornuft. Både med hensyn til smakens betydning og innlevelsesevnen, samt den indre dialogen (det kategoriske imperativ), er Arendt influert av særlig Kant og Augustin.³²

I *Vita activa* (1996b) er det altså arbeid, håndverk og handling som er Arendts inndelinger. I beskrivelsen av det kontemplative livet, i *Life of The Mind* (1978), skiller hun derimot mellom tenkning, vilje og dømmekraft. I oldtiden ble det kontemplative livet fremholdt som frihetens rike. Arendt mener at i dag derimot, blir frihet knyttet til nødvendigheten, det vil si det aktive livet forstått som arbeid eller håndverk (ikke handling). I *Vita Activa* (1996b) vil Arendt løfte frem handlingen som er basert på meningsutveksling i fellesskapet. I *The Life of the Mind* er handlingen derimot mer knyttet til den enkeltes dømmekraft gjennom refleksjon og iaktakelse, dvs. det kontemplative livet. Jfr. hennes kritikk av filosofien, så vil hun fremme en aktiv og handlende form for filosofi i form av en politisk tenkning. Dømmekraften er den formidlende instansen mellom det aktive og det kontemplative livet. Hun vil altså bringe mer refleksjon inn i den enkeltes liv, men samtidig bringe mer handling inn i tenkningen. I likhet med Kant knytter hun dømmekraften til omgang med det estetiske. Utviklingen av god dømmekraft skjer gjennom en kulturell dannelsesprosess, hvor man henvender seg mot mangfoldet i verden for å lære. Fra

³² Arendts Kant-tolkning kan særlig knyttes til: “to paragraffer fra Kants Kritik der Urteilkraft, som hun henviser til, nemlig paragraf 50 om smagen som en forening af indbildningskraft, forstand og ånd og paragraf 40 om *sensus communis* som den ifølge Kant viser sig i evnen til at tænke sig i enhver andens ståsted - den såkalte utvidede tænkemåde (erweiter Denkungsart)” (Pahuus 2003: 64).

Vita Activa (1996b) til *The Life of The Mind* (1978) har altså den aktive deltakelsen i polis fått mer form av den aktivitet Arendt selv bedrev, politisk journalistikk.

Med referanse til Sokrates, mente Arendt at tenkning er en form for dialog med seg selv (Arendt 1998).³³ Ordet dialog betegner denne dualiteten, og det er gjennom logos (fornuften) at tenkningen deler seg i to. Storheten hos Sokrates mente hun var hans betoning av ethvert fenomens tvetydighet. Dette får konsekvenser for sjelens innretning. Disharmonien gjør at sjelen kommer på kant med seg selv, og det er det som er tenkningens utgangspunkt. For Arendt er tenkningen således denne indre dialogen hvor en diskuterer erfaringer med sin egen samvittighet.³⁴ Tenkningen (i privatsfæren) er således forutsetningen for dømmekraften, og for at man trer inn i offentligheten og utveksler sine tanker. Tenkningens dualitet er dermed også det vesentlige for å forhindre den enkle tankeløsheten. Det er kun gjennom tenkningen at man kan forhindre det totalitæres fremvekst, eller den tankeløse ondskapen. Den tankeløse ondskapen knyttet hun som vist ikke bare til ideologi, eller til moralsk pliktoppfyllelse. I *On revolution* (1990), hvor hun fremholdt den amerikanske revolusjonens suksess på bekostning av den franske, diskuterte hun også hvordan medlidenhet kan ta form av tankeløshet.

Skillet mellom det offentlige og private er knyttet til forholdet mellom tenkning og handling (eller tenkning og dømmekraft). Opprettholdelsen av en kritisk offentlighet,

³³ Hun fant imidlertid også inspirasjon for dualiteten i den indre dialogen hos Augustin (Arendt 1996a). For Augustin var den indre dialogen knyttet til Guds sannhet, mens for Sokrates var den ikke knyttet til å finne de sanne svarene. Den indre dialogens betydning i augustinsk forstand versus i sokratiske forstand, stiller et interessant spørsmål i forhold til religionens betydning i politikken. Dette er forøvrig et aspekt Leo Strauss (1953) problematiserte mer eksplisitt, enn Arendt.

³⁴ I dr.gradsavhandlingen var det som sagt den indre dialogen hos Augustin Arendt var opptatt av (1996a). Det var imidlertid to aspekt ved Augustins skrifter hun problematiserte i avhandlingen. Den første er den før-kristne tanken om “neighborly love”, eller læresetningen “Do not do to others what you do not wish to have done to you”, som hun hevdet ble senere inkorporert i en kristen tankegang (og som hun senere knytter til Kant). Det andre aspektet er knyttet til en indre stemme beskrevet som Augustins *quaestio*: “I have become a question to myself”. Dette handler om kristendommens fokus på en indre diskusjon av mening, dvs. på selvrefleksjonen, og som gjennom Augustin blir karakterisert som “the empire of the inner life” (1996: 123) (og som Arendt senere knytter til Sokrates). Arendt sammenfører disse to aspektene hos Augustin i en fortolkning av *caritas* som “neighborly love”. Hun tolker altså *caritas* som en selvrefleksiv øvelse som vil medføre et aktivt engasjement overfor den neste. Denne sammenkoblingen er imidlertid noe Arendt selv foretar og som hun hevder ikke representerer Augustins syn. Det at “I have become a question to myself” er et Augustin-inspirert “faktum” hun mener fører til omsorgen for nesten. Dette temaet skulle også Arendt problematisere i sitt siste verk *The life of The Mind* (1978).

hvor handlingen og dømmekraften kan komme til sin rett, er forutsatt av muligheten til å trekke seg tilbake i et privat rom hvor man får ro til ettertanke.

2.4.2 Intimitet

I sitt store verk *The Fall of Public Man* fra 1977, hevder Sennett at en intimitetsideologi er i ferd med å spre seg, og å spise seg inn i den offentlige sfære. I intimitetsideologien har intime følelser blitt alle tings målestokk. Nærhetens forrang skaper en oppfatning om at alle samfunnets onder kan forstås som uttrykk for upersonlighet, fremmedgjøring og kulde. De upersonlige relasjonene blir altså mindreverdige i forhold til de nære. Sennett kaller denne myten for en ideologi, fordi den består i å skape en tro på en bestemt målestokk for sannhet (Sennett 1977, 1992: 139). Det 20. århundre preges av dette synet på de nære relasjonenes moralske overlegenhet, mener han. Det har medført at vi går med en konstant lengsel mot å erfare nærhet og varme sammen med andre. For å kunne avgjøre et forholds styrke eller en persons troverdighet, så må blikket rettes mot personers indre psykologiske anliggender. Man blir opptatt av motiv, og disse må leses ut fra emosjonelle signal. Når upersonlighet sidestilles med kulde eller tomhet, så vil politikken også bli personlighetsrettet for at politikeren skal kunne opprettholde sin troverdighet. Politikeren vil altså ta konsekvensen av at det upersonlige forbindes med kulde, og dermed vil han tilby sine følelser. Når politikeren så “åpner seg”, vil tilhøreren blir forført til å overse de politiske handlingene (ibid).

Foruten at Arendt, særlig i *Vita Activa* (1996b), problematiserte det sosiales inntrengen i offentligheten, så skrev hun andre steder mer eksplisitt om problemet som oppstod når distansen ble erstattet med intimitet. Fra sin dr.gradsavhandling om kjærlighetsbegrepet hos Augustin fra 1929 (Arendt 1996a) til verket om revolusjoner (1990), så synes det som om hun utviklet en større skepsis eller mer nyansert syn på kjærlighetens virkning, og da særlig knyttet til den politiske offentligheten som hun gradvis ble opptatt av. I *On revolutions* (1990) karakteriserer hun kjærligheten som den mektigste kraften som kan svekke dømmekraften og som i sin ytterste konsekvens kan frembringe den tankeløse ondskapen. Målet for den franske revolusjonen, var frihet, men idet fokuset kom over på matmangel og mangel på husly, så forvandlet

revolusjonen i Frankrike seg, mente hun. Idet medlidenheten og kjærligheten anføres som første prinsipp, så forandrer den politiske sfæren seg til et tyrannisk maktmonopol som besvarer ethvert spørsmål med vold. En årsak til at den franske revolusjon mislyktes, og kom inn i en grusom voldsspiral, knyttet hun til Robespierres politikk som hun mente var bygget på medfølelse og omsorg. Når man ser at noen lider, så kan medlidenheten få oss til å bli grepet (til tårer). Men medlidenhet fører ikke med seg en ekte identifikasjon, og den fører ikke til at man kan endre årsaken til lidelsen. Den fører i stedet med seg en *asymmetri*. Medlidenheten har til felles med kjærligheten, at den opphever all avstand. Arendt ser på medlidenheten som en lidenskap som skiller seg fra fornuften. Kraften i lidenskapen er farlig, fordi den ødelegger rommet som muliggjør generaliseringer og dermed politiske handlinger. Medlidenheten gjør revolusjonære realitetsblinde. “Generelt kan ein seie at di meir blodtørstig talaren er, di meir vil han insistere på ces tendre affections de l’ame - på mjukskapen i sjela si” (Hellesnes 2001: 46). Uten avstand forsvinner rommet som gjør det mulig å formulere politiske spørsmål som kan endre de sosiale forholdene som kan være årsaken til lidelsen.

I motsetning til pluralisme, er kjærlighetslidenskapen knyttet til enstemmighet, der den som ikke er med, oppfattes å være imot (Sørensen 2003: 54). Kjærlighetens bilde er knyttet til at de to elskende skal føres så tett inntil hverandre som overhode mulig. Fremfor et slikt bilde, holder Arendt frem vennskapet, som på grunn av sin avstand makter å bevare en midte som partene kan forholde seg til. Det er dette rommet mellom venner som på en og samme tid atskiller dem og holder dem sammen, og det er også dette som utgjør rommet for kommunikasjon (*koinonia*) og frihet (Arendt 1990). Kjærlighetens primære formål er derfor ikke kommunikasjon, men en fullkommen, legemlig omfavnelse. Når avstanden forsvinner, så forsvinner også rommet for kommunikasjon. I likhet med Sennett mener hun at det mellommenneskelige derfor ikke må karakteriseres av intim fortrolighet, men bygges på en *coolhet*, fremfor på sentimentalitet (ibid). Dette må gjelde for det politiske selv i situasjoner der en står overfor det onde. “For eksempel, kærlighed, til forskel fra venskab, bliver dræbt, eller snarere udryddet, i det den udspiller sig offentlig. (Never seek to tell thy love / Love that never told can be.)” (Arendt 1958: 51-52).

Kjærligheten kan bli falsk og pervertert, når den brukes til politiske formål (Sørensen 203: 58).³⁵

Sennett knyttet problemet med en *personlig* offentlighet til *brodermordet* (Sennett 1992: 76). Når fellesskapene blir et mål i seg selv, vil det å støte ut dem som ikke virkelig er med, være fellesskapets hovedanliggende. Beskrivelsen av brodermordet kan knyttes til både Arendts poeng om hva som skjer når dominansforholdene forlater privatsfæren og griper inn i offentligheten, men det illustrerer også det problem hun ser dersom offentligheten ikke balanserer nærhet og distanse, eller likheten og ulikheten i krisesituasjoner. I *On revolutions* (1990) beskriver Arendt hvordan en patriotisme drevet av en lidenskaplig medfølelse medførte en konstant jakt på hyklere og potensielle svikere. Robespierres manglende tiltro til andre mennesker hadde opphav i en mistanke til andres motiv. Han stod fram som den dydige med den sterkeste overbevisningen og krevde av sine medsvorne at de hadde en tilsvarende offervilje. Offerviljen og fokuset på den indre motivasjonen til de revolusjonære førte med seg en mistanke og en jakt på de ekte og de uekte patriotene. Identifikasjonen av de uekte medførte offentlig avretting til skrekk og advarsel for andre. Skillet mellom de ekte og de uekte var basert på en indre motivasjon, og slik bar Robespierres et indre sjelsliv frem i politikken. Arendt var sterkt kritisk til et slikt fokus på den indre motivasjonen, og mente i stedet at den offentlige fremstillingen måtte bli tatt som det den var.³⁶

Fokuset på den indre motivasjonen mente hun skyldtes at distansen var blitt brutt ned. Dersom relasjonene blir for nære, vil ikke individene lenger bli sett og hørt som atskilte individer. Pluralismen, eller et mangfold av perspektiver, vil opphøre og dermed vil det fellesskaplige grunnlaget bli undergravet. Familielivets

³⁵ I en artikkel fra 1955 skrev forfatteren Axel Sandemose om sentimentalitet som stormakt i politikken. Sentimentaliteten, som han betegnet som en "medkjensle som ikke forplikter", mente han lå nært opp til brutaliteten. "Sentimentaliteten, den sjelelige sirkelgang og den billige snarvei, er en bøyg som er ansatt til å la store ulykker og forbrytelser passere upått. Den er en politisk stormakt og bestemmende i ethvert folkestyre når korrupte demagoger finner det nødvendig å spille på den, oftest med religionen trukket inn i bildet. Den er den billige pris som blir betalt i hverdagslivet for å kunne hevde seg som aktverdig og medfølende menneske. Den er dypt farlig fordi den som følelsesmessig flitterstas erstatter ansvarsfølelse og sannhet. Den er et slør av feighet og upålitelighet, og den sentimentale vil på grunn av sin uklare angst alltid være med på å slå andre svake ned" (Sandemose 1999: 559).

³⁶ Hun mente politikken måtte ses som teaterets skuespill, hvor publikums dømmekraft er knyttet til det som skjer på scenen. Det er fremstillingen som er av betydning, ikke skuespillernes indre motiver (Hellesnes 2002).

dominansforhold vil da oppstå, og man snakker dermed ikke om menneskeskapte fellesskap, men om natur. Temaene vil ikke lenger omhandle friheten, men nødvendigheten.

Arendt (1990) skiller mellom medlidenheten (*compassion*) og det å synes synd på (*pity*). I motsetning til medlidenheten, er den siste en reflektert og dermed kontrollert handling. Den bringer derfor inn en *asymmetri*, hvor det er en som er trengende, mens den andre er i kontroll. Medlidenheten (*compassion*) mener hun derfor er mer ekte, enn det å synes synd på (*pity*). Den siste er tvetydig, fordi den også innebærer et moment av selvtilfredshet (Hellesnes 2001). Den som forsøker å vinne kontroll over medlidenheten og å bruke den politisk, vil altså sitte igjen med en overlegen følelse (*pity*) basert på medlidenheten. For Arendt finnes det en god måte og en dårlig måte å politisere medfølelse. Den gode fører til solidaritet og den dårlige til det å synes synd på. Solidariteten forutsetter et interessefellesskap blant de undertrykte. Med eksistensen av et slikt interessefellesskap, kan også velstående slutte seg til gjennom medfølelse uten at den blir redusert til en over-/underlegenhetsrelasjon knyttet til det å synes synd på (ibid). Arendt mener derfor at solidariteten er forenlig med fornuft og argumentasjon. Gjennom solidariteten kan medfølelsen ytre seg i offentligheten med distanse, og slik vil den også være kontrollert.

Problemet med en politikk basert på medlidenhet (*pity*), er altså at den skaper asymmetriske relasjoner. Dette aspektet kan også knyttes til et annet av Arendts temaer. Arendt var opptatt av begrepet godhet og av dens rolle i offentligheten.³⁷ Når en politikk blir synliggjort som god, vil den bli korrupt ut fra egne målestokker (Arendt 1996b: 83-89). Den skjulte godheten var for henne den egentlige godhet, mens den åpne godhet var en tilsynelatende godhet. Den åpne godheten har også som formål å kaste et gunstig lys på den som utviser den. Den er en iscenesettelse av jeget som "et godt menneske". En slik iscenesettelse forutsetter tilskuere eller tilhørere. Hun hevdet at "godheten som en i og for seg motsigelsesfri livsførsel ikke bare er umulig som tema innenfor grensene av det offentlige område, men at den - der den

³⁷ Den godhet som Arendt her snakker om er den substansielle som hun mente skilte seg fra antikkens forståelse. "Godhet i absolutt forstand – altså noe som hverken tilsvare det som utmerker seg og er fremragende eller det som bare er nyttig – hører vi om i Vestens historie først etter at kristendommen oppstod. (...) Den eneste aktivitet som Jesus beviselig lærte i ord og gjerninger, var aktiv godhet, og denne aktiviteten har en tydelig tendens til å holde seg skjult for menneskenes øyne og ører" (1996: 84).

settes ut i live - rett og slett vil virke destruktiv” (Arendt 1996b: 83-88). Hun mente at godheten, som ofte insisterer på å spille en offentlig rolle, med det vil tape sin egentlige godhet, og fremstå som korrumpert ut fra egne målestokker. Godheten kan altså bare ha korrupperende innflytelse i offentligheten (ibid). Arendt knyttet dette til ”godhetens merkelige karakter av negativitet” (ibid). Hun hevdet: ”for så snart en god gjerning blir offentlig kjent, mister den naturligvis sin spesifikke karakter av godhet. Det som da kommer tilsyne, kan gjerne være av stor nytte, slik som det veldedige organisasjoner utretter, eller av stor verdi, slik som all sann solidarisk handling; men godhet er det nettopp ikke. (..) Derfor formante Jesus at man ikke skulle gi almisser i andres påsyn. Godheten tåler ikke å bli sett og lagt merke til, verken av andre eller den som gjør det gode selv. Den som selv er klar over at han gjør en god gjerning, er ikke lenger god; han er blitt et nyttig medlem av samfunnet eller et kirkemedlem som husker sine plikter” (1996b: 84).³⁸ Hun mente altså at godhetens nødvendige skjulte karakter, gjør at den i en politisk diskurs vil virke korrumpert. “Den motsigelsesfrie gode handling skjer uten belønning til den barmhjertige, det vil si uten tilskuere eller i det skjulte” (1996b: 83-88).³⁹ Godheten må være virksom i verden, men den har ikke lov til å vise seg. Arendt mente at Jesus` lære om at ingen mennesker kan være god, ”hvorfor kaller du meg god? Bare en er god – det er Gud” (1996b: 85), var uttrykk for dette budskapet. Det samme var også Sokrates budskap om at ingen kan være vis. Begge disse aktivitetene kan bare bestå ved at det ikke eksisterer noe slikt som ”å være vis” og ”å være god”.⁴⁰ Det at verken det gode eller kloke kan vise seg, mente hun igjen var bakgrunnen for tiltrekningskraften ved disse to egenskapene.⁴¹ Problemet omkring godhetens rolle i offentligheten var altså knyttet til at den ikke tålte å bli *synlig*. Dette kan man kanskje knytte til Arendts påpekning av selvtilfredsheten som kunne oppstå som et problem med en politikk basert på medlidenhet. Den førte med seg asymmetriske relasjoner. Kan det samme kanskje knyttes til godheten dersom den blir synlig? I det godheten blir synlig vil den i så fall

³⁸ “Man kan derfor forstå at de første kristnes kritiske innstilling til offentligheten, at deres tese om at et fromt liv måtte holde så stor avstand til den som overhodet mulig, er en selvinnlysende holdning som springer ut av den aktive godheten selv” (1996b: 84)

³⁹ Arendts skepsis mot åpen godhet kan kanskje knyttes til det hun beskriver som den destruktive kjærligheten (medlidenheten) slik den utspilte seg under den franske revolusjon (Arendt 1990).

⁴⁰ Godheten tålte verken å bli sett av andre eller den som gjøre det gode selv. “Bare den aktive godhet må skjule seg helt og holdent og unngå enhver form for tilsynekomst for ikke å bli umulig. Filosofen derimot (...) trenger i det minste aldri å gjemme seg for seg selv (1996b: 85).

⁴¹ “Derfor er det også som om hele historien om Jesu liv og gjerninger vitner om hvordan erkjennelsen av at intet menneske kan være godt, fører til en hittil ukjent kjærlighet til det gode” (1996b: 85)

ikke bare bli korrumpert ut fra egne målestokker, men medføre asymmetri som selvtilfredsheten kan hvile på.

Sennett var ikke tilsvarende opptatt av godheten og medlidenhet i politikken. Han var derimot opptatt av kraften i et "følelsessnakk", som kunne bidra til å korrumpere politikken. Arendts påpekning av godhetens insistering på å spille en offentlig rolle i offentligheten, kan kanskje knyttes til Sennetts beskrivelse av kraften i "følelsessnakket". Han illustrerte dets effekt i politikken gjennom et eksempel om USAs president Richard Nixon. Under den amerikanske valgkampen i 1952 ble det kjent at Nixon hadde mottatt penger til bruk for politiske formål fra velstående forretningsfolk. Det å motta slike bidrag var ikke oppsiktsvekkende i seg selv, men det ble et problem for Nixon fordi hans politiske profil var knyttet til at han var en av folket og som stod i opposisjon til de velstående og maktmennesker innenfor "the establishment". Ved å bygge sin politiske tillit på en folkelig profil, ble hans egen suksess en trussel mot ham selv. Dess mektigere, rikere og mer suksessfull han ble, jo vanskeligere ble det å beholde velgeres tillit. I følge Sennett taklet Nixon denne trusselen mot sin politiske troverdighet ved å bli en karismatisk skikkelse. Han forsøkte å vende velgernes blikk mot hans moralske intensjoner, fremfor mot hans politiske handlinger. Krisen som oppstod da media satte fokus på disse pengene Nixon hadde mottatt fra velstående forretningsfolk, valgte Nixon å løse på en måte som alle politiske skikkelser som baserer sin politikk på folkelighet, vil søke, mener Sennett. "I den berømte "Checkers-talen" ledet Nixon offentlighetens oppmerksomhet bort fra situasjonens fakta og over på sine private motiver, på kvaliteten av sine oppfatninger og sine gode hensikter. Overfor millioner av TV-seere gråt han, ikke for lenge til å virke ukontrollert, men akkurat lenge nok til å vise at han virkelig hadde følelser, og dermed var en troverdig person. Han talte om sin kones "republikanske poplinskåpe", han fortalte at han var en mann som elsket hunder, som hans egen hund Checkers. Han var et godt menneske, derfor skulle man glemme pengene" (Sennett 1992: 42).

Mens Arendt særlig er kritisk til forbrukskulturen, er det mediekulturen Sennett angriper. Sennett knytter intimitetsideologiens utbredelse til medienes økende

sentralitet i offentligheten. Massemediene utvider den kunnskapen folk har om hva som går for seg i samfunnet, men hemmer deres mulighet til å omsette denne informasjonen til politisk handling. Mediene fungerer derfor passiviserende, fordi de reduserer velgerne til tilhørere som ikke har mulighet til å respondere på det som blir sagt av politikeren som taler gjennom avisen eller fjernsynet. I tillegg vil politikeres henvendelse til folket gjennom mediene, medføre at han må snakke til et publikum som er en abstrakt størrelse. Han må behandle publikum som homogent, og det medfører at han ikke kan berøre ideologiske spørsmål som henvender seg til spesifikke grupper.⁴² Dette fører til en fokusering på politikeren person. Belysning av motiver, følelser og moralsk integritet er noe alle tilskuerne kan relatere seg til, uavhengig av interesser og gruppetilhørighet. For Sennett er derfor tesen om at personfokuseringen i politikken skyldes mediens useriøsitet og uansvarlighet, en altfor enkelt forklaring. Denne kritikken overser den logikken som ligger til grunn for kommunikasjonen innenfor massemediene. Politikens realiteter vil gjennom massemediene fremstå som kjedelige, fordi en forståelse av politiske prosesser krever en større grad av aktiv deltakelse og fortolkning fra publikum, enn hva tv-titting normalt krever. I den passiviserte situasjonen velgerne befinner seg i foran fjernsynsskjermen, vil politikeren måtte tilby sine følelser for at han eller hun skal klare å holde på interessen til tilhøreren. Den politiske diskusjonen, eller som Sennett sier: “det virkelige livet skurrer du av; du vil vite “hva slags person” som får ting til å skje: Det bildet fjernsynet kan gi deg uten å kreve noen respons fra din side - bare du konsentrerer deg om hva politikeren føler” (1992: 50). Interessen for personligheten som vekkes av mediene, passer i følge Sennett som hånd i hanske med den suksessrike og mektige politikeren som baserer sin tillit på folkelighet, fordi han så lett kan tilby sine følelser som en avledningsmanøver og for å oppnå popularitet.

Det er ikke vanskelig å finne eksempler fra det politiske liv i særlig USA, men og etter hvert i Norge, på hva Sennett kaller intimitetsideologiens utbredelse. Fra flere hold hevdes det at vi opplever et stadig sterkere personfokus i nyhetssendinger, reklame, aviser etc.⁴³ Kjendisdyrkingen og populariteten til realityserier og talkshows som Ricky Lake og David Letterman, viser den økende interessen for intime detaljer.

⁴² Man kan her høre gjenklang fra Arendts vektlegging av det enkelte individs unikhet.

⁴³ Se for eksempel *Samtiden* 2003/1 og artiklene: Holm, E.D. (2003): “Da Kjell Mangne Bondevik ble Merkevare” og Nore, A. (2003): “Intimitetstyrannen Inga Marte Torkildsen”.

2.4.3 Den upersonlige offentligheten

Arendt mener at i likhet med kjærligheten, er solidariteten kraftfull, og tilsvarende vil også en medfølelse som er redusert til det å synes synd på være kraftfull. En kjærlighetsdiskurs vil altså gi makt i det politiske rommet. Arendt vektlegger derfor betydningen av at politikken må basere seg på vennskapet som et paradigmatisk forbilde, fremfor på kjærligheten. Vennskapet opprettholder, i motsetning til kjærlighetsforholdet, distansen som muliggjør refleksjon og dialog.⁴⁴ I likhet med Sennett er det den *upersonlige urbaniteten* hun holder frem som ideell. Sennett er tilsvarende opptatt av at politikken bør være et område for upersonlige relasjoner, fordi følelsesfokuset bidrar til å trekke blikket bort fra de politiske handlingene. Intimitetsideologiens passivisering og følelsesfokus bidrar til å ødelegge en sivilisert offentlighet. For Sennett finnes det siviliserte i de upersonlige relasjonene. Begge illustrerte den offentlige fremstillingen gjennom teateret som et bilde.⁴⁵

Tilsvarende refererer Sennetts utsagn om ”skuespilleren som er frarøvet sin kunst” til at politikerens evne til lek er forsvunnet (1992).⁴⁶ I politikken er det ikke lenger legitimt å spille roller og å bære masker. Politikeren er derimot stilt overfor et autensitetskrav hvor han tvinges til å fremvise hele seg.⁴⁷ Dette har gjort at den politiske offentligheten er blitt redusert til usivilisert opptreden, under dekke av en ideologi som hevder å fremme humanitet. Denne overbevisningen om at personlig intimitet representerer det gode, mens det upersonlige, fremmedgjøring og kulde representerer det onde, har gjort at politiske kategorier har blitt erstattet av psykologiske. Det er denne myten som innsetter en interesse for enkeltpersoners

⁴⁴ Spørsmålet om distanse var også et nøkkelbegrep i Bourdieus (1995) teori om smakshierarkiet. I sin sosiologiske kritikk av det kantianske synet på dømmekraft, hevdet Bourdieu at evnen til å oppnå en distanse, både til seg selv, andre mennesker og materielle ting, var knyttet til et spørsmål om levekår. Den distingverte væremåten, som viser seg blant annet gjennom den frie, ubesvarte og elegante væremåten, evnen til å leke og se ting som et skuespill, mente Bourdieu var væremåten til dominerte habituser som av økonomiske grunner ikke var tyngt av nødvendighetsbetingelser. Bourdieu forsøkte å vise at Kants estetikk var en utlegning av smaken til *et bestemt samfunnslag*, dvs. et samfunnslag som Bourdieu illustrerte gjennom de borgerlige og dominerende klassene i Frankrike. For en diskusjon av forholdet mellom Arendt, Strauss og Bourdieu når det gjelder dannelsen og en distansert væremåte, se Loga 2004.

⁴⁵ Arendt brukte teateret både som et bilde på *vita activa* gjennom skuespillernes lek og *vita contemplativa* gjennom tilskuernes iaktakelse og vurdering (dømmekraft). “She saw the “appearance” not only as the supreme manifestation of action but also as the most hospitable realm for those who decline to participate in action and who are happy to stand back and observe so that they might offer a candid judgement of their own” (Kristeva 1999: 50-51).

⁴⁶ Både Arendt og Sennett synes inspirert av Nietzsche med dette bildet.

⁴⁷ Dette har paralleller til hva Luhmann (2000) kaller kjærlighetskommunikasjonen, som jeg skal komme tilbake til.

moralske integritet, og reduserer politikken til noe kjedelig. Sennett utdyper med andre ord i store trekk Arendts teori.

I tråd med jødedommen er imidlertid Arendt mer eksplisitt på at opprettholdelsen av den politiske offentligheten er avhengig av en verdsetting av enkeltindividets individualitet. Individualismen er nødvendig for at den enkelte skal kunne tre ut av privatlivet og bli realisert i frihetens sfære (offentligheten). Mennesket har en iboende trang til å eksponere seg selv, mener hun. Begrepet om *natalitet* knyttet hun blant annet til denne livsbejaende holdning om søke seg inn i (eller bli født inn i) frihetens sfære: “Den verden menneskene fødes inn i rummer mange ting, naturlige eller kunstige, levende eller døde, forbigående og evige - men de har alle til fælles, at de fremtreder, hvorved de skal se, høres, røres, smages og lugtes - at de skal sanses af modtagelige skabninger udstyret med passende sanseorganer” (Arendt 1997: 19, Schanz 2003). Offentligheten, som fra tysk er knyttet til begrepet *åpen*, er dermed et bevegelig rom som nye mennesker fødes inn i (og fremstiller seg selv i), mens andre dør ut av det.

Politisk er det vanskelig å plassere Arendt, fordi hennes kritikk som oftest gikk i forskjellige retninger. I amerikansk sammenheng, hvor hun levde fra 1941 og frem til sin død i 1975, karakteriseres hun gjerne som en republikaner. Det republikanske for Arendt kan imidlertid ikke uten videre reduseres til republikanismen i amerikansk politisk forstand. Det er den antikke republikkens organisasjonsform Arendt vil holde frem (Øverenget 2001). Arendt sympatiserte også med venstresiden i flere sammenhenger (ibid). Hun kritiserte liberalismen, og da særlig dens forbrukerkultur, fordi den medførte en fortrenkning av det politiske rommet. Liberalismen lot markedet regjere, og det førte til at politikken ble et haleheng til markedslogikken. Hennes kritikk mot liberalismen var altså at den opphøyer økonomien til fordel for politikken. Hennes kritikk av sosialismen var derimot at den opphøyde arbeidsbegrepet på bekostning av friheten. Sosialismen overså særlig det hun knyttet til handlingsbegrepet, men også håndtverket, slik at betoningen av arbeid ble på bekostning av friheten. Både liberalismen og sosialismen var *for* opptatt av institusjonaliseringsaspekter, fremfor den spontane og frie handlingen i fellesskap.

Arendt var derfor både skeptisk til markedet og forbrukersamfunnets fremvekst, men også til planøkonomiske strukturer (Schanz 2003). Både liberalismen og sosialismen førte altså med seg et for stort fokus på privatlivets anliggender. Arendts tvetydige politiske profil har gjort at hun har høstet mange kritikere fra flere hold. Feminister er blant disse. Hennes ønske om å skyve nødvendighetens betingelser tilbake til privatlivet, har blant annet blitt kritisert for å være kvinnefiendtlig (Kristeva 1999).⁴⁸

2.5 Kjærlighetskommunikasjon

Både Arendt og Sennet er opptatt av at distansen må opprettholdes i offentligheten. Dersom distansen brytes, vil rommet for kommunikasjon bli ødelagt og erstattet av maktrelasjoner. Arendts beskrivelse av vennskapet som et paradigmatisk forbilde for kommunikasjon, fremfor kjæresteparet, kan utdypes gjennom Niklas Luhmanns (1998, 2000) beskrivelser av kjærlighetskommunikasjonen.

Arendt var opptatt av å oppnå en makt-fri kommunikasjonsform i offentligheten. I sin diskusjon av den franske revolusjonen (Arendt 1990) beskrev hun kjærligheten som en mektig kraft som kunne virke ødeleggende på den frie dialogen. For å utdype denne kraften, og samtidig belyse hvordan den kan bli en potent maktdiskurs i den politiske offentligheten, vil jeg redegjøre for Luhmanns beskrivelse av kjærlighetskommunikasjonen. Dette vil imidlertid medføre en overskridelse av Luhmann. For ham var kjærligheten en bestemt og lukket kommunikasjonsform som han ikke problematiserte som del av det politiske. For Luhmann var politikk en egen, lukket kommunikasjonsform som han begrenset til å sentrere omkring koden

⁴⁸ Bourdieus analyse av steds kjønnet i *Den Maskuline Dominans* (2000) kan være et perspektiv som kanskje kan belyse denne kritikken. Hans interesse er å vise at ting, steder, tema og diskursers kjønnet fordeler makt, og ved å anlegge et kjønnsperspektiv på for eksempel offentlige debatter, så vil man få øye på undervurderte maktfordelende mekanismer, mener han. Dominans og dominans i offentlige debatter mener han kan knyttes til en argumentasjon, et tema eller steds kjønnet. Dersom noe blir oppfattet som feminint, så vil det automatisk også få en underlegen posisjon. Bourdieus beskrivelser av maskulinitetens dominans over feminiteten, kaster et kjønnsperspektiv over hvorfor offentligheten rangeres over privatlivet. I denne boken er Bourdieu som vanlig opptatt av å peke på forhold som regulerer dominerende og dominerte subjektsposisjoner, men i motsetning til hans tidligere studier er ikke klassesamfunnet det vesentlige for maktfordelingen. Bourdieu vil fremheve at kjønnsdimensjonen, som i vårt tilsynelatende likestilte samfunn regnes som mindre vesentlig i reguleringen av dominansforhold, fortsatt er vesentlig. Det Bourdieu gjør er gå tilbake til sine studier av arkaiske samfunn i Algerie på 50- og 60-tallet, for å vise hvordan det tradisjonelle fortsatt eksisterer som maktmekanismer i såkalte moderne samfunn. Han hevder at når kvinnene i vårt samfunn tar steget ut i den institusjonelle verdenen, så drar de hjemmet med seg. Offentlighetens forfall vil med Bourdieu kunne forklares ut fra at det feminine trenger seg inn på det maskulines område delvis på grunn av likestillingsprosesser.

posisjon/opposisjon. Bruken av Luhmann her vil altså være å diskutere et generaliserende potensialet til denne bestemte kommunikasjonsformen. Det vil være å trekke en kommunikasjonsform mellom et elskende par inn i dialogen om det som binder samfunnet sammen. I så henseende vil det elskende paret kunne ses som et paradigmatiske forbilde for den politiske dialogen.

Både Arendt og Sennett var opptatt av hvordan skillet mellom det offentlige og private er i ferd med å bryte sammen. For Sennett viste dette seg i en interesse for personer i politikken, fremfor på politiske saker. Det var denne perveteringen han kalte for et intimitetstyrranni. Intimiseringen av den offentlige sfæren vitnet om en tilbakegang til maktrelasjonene i det tette lokalsamfunnet. Det å trekke inn Luhmann i diskusjonen av forfallet i politikken, vil altså innebære å problematisere endringer i det politiske som et diskursivt felt. Det vil være å belyse politiske diskurser som bryter med den interessebaserte politikken, og som historisk har omhandlet kollektive identiteter knyttet til klasse, geografisk tilhørighet med mer. Kan det tenkes at verdipolitikken åpner for andre diskurser i det politiske? I en generalisert versjon av Luhmann kan intimiseringen, som Sennett betegnet forfallet i politikken, ses som kjærlighetskommunikasjonen inntreden i det politiske.

En vesentlig forskjell mellom Luhmann og Sennett/Arendt, er at Luhmann ikke opererer med et skille mellom det offentlige og private. For Luhmann finnes det ikke en egen sfære hvor frie borgere kan komme sammen og reflektere over fellesskapet, og heller ingen intim sfære for privatlivet eller hvor ufriheten, som Arendt ville sagt, regjerer. Luhmann opererer med et hovedskille mellom system og omverden, og som ikke må forstås som skillet mellom det offentlige og private. Det moderne samfunnet er ikke todelt, mener Luhmann, men består av et mylder av delsystemer (Luhmann 2000). Skal man snakke om et todelt system, så kan det bare knyttes til kontrasten mellom systemet og omgivelsene rundt. Systemets "subjektive" blikk gjør at det ikke finnes et punkt som gjør det mulig å snakke om et felles samfunn (en offentlighet). Det finnes bare uttallige perspektiv på omverdenen, som blir sett gjennom ethvert systems subjektive blikk.⁴⁹

⁴⁹ Et system kan både være et menneske og dets personlighet (et psykisk system), et biologisk system som en organisme, eller et sosialt system som for eksempel politikk eller økonomi.

Det vesentlige for Luhmann er at et sosialt system består av kommunikasjon. Luhmanns systemteori er derfor kanskje bedre karakterisert som en kommunikasjonsteori (Brekke/Høstaker/Sirnes 2003). Luhmann bryter også med klassisk sosiologi ved at han ikke legger vekt på skillet mellom individ og samfunn. Han oppfatter ikke individene eller handlinger som grunnelementer i de sosiale systemene, men ser dem tvert imot som del av systemenes omverdenen. Selv om det er mennesker som kommuniserer, så har kommunikasjonen fått sitt eget liv innenfor de ulike systemene. Det er systemene som er meningsbærere, slik at individer og handlinger ikke har mening foruten systemene (Luhmann 2000).⁵⁰

Luhmann opererer altså generelt med et skille mellom det sosiale og det psykiske. Den sosiale kommunikasjonen skjer mellom mennesker, mens det psykiske er noe som foregår internt i hver enkelt. I den luhmannske systemverden er altså menneskene skilt fra kommunikasjonssystemene. De utdifferensierte språkssystemene som jussen, økonomien, vitenskapen og politikken, er derfor alle upersonlige. Det sjelelige og følelsesmessige ved mennesker er med andre ord utelukket fra de sosiale kommunikasjonssystemene. Dette skyldes at hvert av språkssystemene bare ser en del av det totale mennesket. Ettersom hvert av systemene opererer ut fra snevre koder, blir det totale mennesket forenklet og vurdert ut fra visse egenskaper. Det økonomiske systemet vil være kodet til å se mennesker som kalkulerende og profittorienterte individer, og ikke som for eksempel emosjonelle, sjebnestyrt eller troende. De helhetlige vurderingene av mennesket knyttet til det moralske eller emosjonelle, om for eksempel hvorvidt de er gode eller dårlige, kalde eller varme, innadvendte eller utadvendte, blir dermed utelukket fra den sosiale kommunikasjonen.

I følge Luhmann er det derfor ett moderne, sosialt sub-system som kompenserer for det upersonlige i de andre. Kjærlighetskommunikasjonen fungerer ut fra nærmest motsatte kriterier av de andre systemene. I kjærligheten omhandler det nettopp hele personligheter, og ingen detaljer er for små til å være relevante. I kjærlighetssystemet oppheves derfor tilsynelatende skillet mellom det psykiske og det sosiale. Den

⁵⁰ På dette punktet har Luhmann store fellestrekk med både Nietzsche, Foucault og Deleuze.

moderne kjærligheten blir en selvsentrert sosial kommunikasjon om det psykiske og sosiale ved mennesket (Luhmann 2000, Brekke/Høstaker/Sirnes 2003).⁵¹

Det sosiale, for Luhmann, består av flere kommunikasjonssystemer. Systemene har ingen faste lokaliseringer. En offentlighetsdialog, i Arendts forstand, vil med Luhmann kunne romme ulike sosiale kommunikasjonssystemer. Det politiske *kommunikasjonssystemet* er imidlertid for Luhmann ikke hele den politiske offentligheten, inkludert for eksempel media. Det politiske systemet er kun den kommunikasjon som sentrerer rundt sentralkoden posisjon/opposisjon. Den omhandler altså den parlamentariske politiske debatten. Offentligheten kan således preges av ulike kommunikasjonssystem om for eksempel rett/urett (juss), profitt/ikke-profitt (økonomi) eller sann/falsk (vitenskap). I følge Luhmann konkurrerer de ulike kodene med hverandre og forsøker å ta over for hverandre, fordi hvert kommunikasjonssystem har generaliserende ambisjoner, dvs. det ser hele sin omverden ut fra sin logikk. For å kunne gjenkjenne hva slags kommunikasjonssystem som er i sving, må man spørre seg: hvilken sentralkode er det som fungerer her? Kjemper man om sannheten, penger, retten (juss) eller politisk posisjon? Når politiske diskurser ikke sentrerer rundt disse sentralkodene, men i stedet omhandler *hele* mennesket og blir personlig og følelsesorientert, kan det være en annen sentralkode som er i funksjon, dvs. et kjærlighetssystem som er styrt av koden kjærlighet/ikke-kjærlighet. I *Liebe als Passion* (1982) beskriver Luhmann dette kommunikasjonssystemets historie og utvikling.

Kjærligheten er ikke for Luhmann noe allment og et ahistorisk begrep. Kjærligheten har endret betydning opp igjennom årene, både i innhold og som sosial funksjon. Luhmann vil vise kontrastene i betydningen kjærligheten har hatt i ulike historiske

⁵¹ På denne måten overskrider Luhmann kjønnsdimensjonen i den betydning at fornuften (og offentligheten) er maskulin, og emosjonalitetet (og hjemmet) er feminint. Kjærlighetskommunikasjonen er ikke spesielt feminin (eller maskulin) og den eksisterer i offentligheten (ikke hjemmet), slik Bourdieu vil hevde. Han overskrider tilsvarende også det habermasianske skillet mellom system og livsverden, og det Arendske skillet mellom det offentlige og private eller frihetens sfære versus nødvendighetens - idet han trekker det emosjonelle kjærlighetspråket inn i den politiske offentligheten. I motsetning til Bourdieu, Habermas og Arendt vil heller ikke Luhmann se på kjærlighetskommunikasjonens eksistens i den politiske offentligheten som verken forhistoriske avleiringer eller som tegn på forfall. Luhmann er verken positiv eller negativ til at offentligheten ser ut til løse seg opp i utallige autopoietiske sub-systemer som gir mer eller mindre mening. Han konstanterer bare at differensieringen ser ut til å skje og søker å avtegne hva sub-systemene omhandler.

epoker, og hvordan den gikk gjennom en evolusjon over tre-fire hundre år. Luhmanns beretning om kjærlighetskommunikasjonen er altså en fortelling om kjærlighetsbegrepets historie. Han viser hvordan kjærligheten har hatt ulik betydning i ulike historiske epoker. De ulike betydningene gir også mening til den forståelsen av kjærligheten vi har i dag, og eksisterer således som assosiasjoner i en kjærlighetskommunikasjon. Den historiske beretningen viser hvordan ulike elementer fra kjærlighetens historie, gjennom særlig den pasjonerte kjærligheten på 1600-tallet og den senere romantiske kjærligheten, ble en del av en kjærlighetskommunikasjon som gradvis ble mer og mer innelukket eller *autopoietisk*.

I forståelsen av kjærlighet, mente Luhmann at det skjedde et betydningsfullt rykk i evolusjonen i Frankrike på 1600-tallet. Bakgrunnen var at det oppstod en ny kjærlighetsform, den pasjonerte, som var karakterisert av at den ikke inneholdt sosiale og kulturelle bindinger. Det var altså ikke lenger standstillhørighet, rikdom, dannelse, moralskhet, etc. som vekket kjærligheten hos den andre. Kjærligheten kunne nå i stedet ramme som lyn fra klar himmel, på de mest uventede tidspunkter og mellom de mest forskjellige personligheter. Kjærligheten ble uforklarlig og magisk. Et annet aspekt var at kjærligheten ikke lenger omhandlet en evne. Man kunne ikke lenger lære seg å elske noen, og foredling av sjelen gjorde ikke til at man ble bedre i stand til å elske. Den nye kjærligheten verken krevde eller skyldtes en form for kompetanse. Den oppstod derimot helt uventet om man ville det slik eller ikke. Dette hang også sammen med at relasjonen mellom følelser og fornuft ble endret. Kjærligheten hadde alltid tilhørt følelsesområdet, men før var den blitt sett på som en forlengelse av fornuften. Man forelsket seg i dem det var fornuftig å forelske seg i. Det nye ved relasjonen var at følelsene havnet i opposisjon til fornuften. Det ble dermed utviklet et nytt og rent følelsesspråk i kjærlighetskommunikasjonen der fornuften ikke eksisterte. Den ekte kjærligheten måtte en derfor ofte betale dyrt for på grunn av de sosiale problemene den skapte, men den sosiale destruksjonen ble et bevis på kjærlighetens ekthet. Den nye motsetningen mellom følelser og fornuft gjorde altså kjærlighetsspråket mer selvsentrert, eller autopoietisk. I den nye kjærligheten oppstod det en ny form for følelsesmessig tvang. Kjærligheten var ikke ekte dersom den ikke var het og flammende. Kjærlighetskodens negative side, dvs ikke-kjærlighet eller

ikke-følelser, var ingen heldig situasjon. Ikke bare ble et følelsesløst forhold en negativitet, eller det vil si en umulighet som *ekte* kjærlighet, men også ufølsomhet og manglende evne til å kommunisere følsomheten ble karakterisert som dårlige personlige egenskaper.

Overgangen til den romantiske kjærligheten medførte en ide om at kjærlighet oppstod som en kjemisk reaksjon mellom to mennesker. Kjærligheten kunne således ikke lenger slå ned hvor som helst. Kjemien var noe som enten var tilstede mellom mennesker, eller så var den der ikke. Men kjemien skyldtes ikke sosiale, økonomiske og kulturelle kriterier. Personkjemien var ikke til stede på grunn av felles smak, lik familiebakgrunn, utdanning eller felles interesser. Kjemien kunne ikke forklares ut fra noe annet enn seg selv. Men den kjemiske reaksjonen skapte en ny substans som ikke kunne reduseres til summen av de to. Paret ble magisk. I tillegg ble de et lite kollektiv som skapte større trygghet for hver av dem, enn hva som var tilfelle for den pasjonerte kjærligheten hvor sensitiviteten og analysene alltid måtte være tilstede om man ikke skulle trække feil og dermed miste den. Magien ga altså også styrke. Men tidssyklusen gjaldt imidlertid like fullt. Illusjonen fra den pasjonerte kjærligheten overlevde. Øyeblikkets lidenskap skulle vare evig.

Den mest radikale forskjellen mellom pasjonert og romantisk kjærlighet var imidlertid koblingen til sosiale formål. Den romantiske kjærligheten skulle være basis for ekteskapet.⁵² Kjærlighetens tilknytning til institusjonelle forhold har medført dilemmaer. Ekteskapet skal være stabilt og dermed trygt, men samtidig bygger det på forutsetningen om en flammende kjærlighet som blusser opp i et øyeblikk før den slukner. Men med ekteskapet ble ikke bare kjærlighetens evighetsløfte en del av et illusorisk følelsessnakk. Nå ble det forsøkt som en realitet.

I Luhmanns verden er det sosiale altså blitt differensiert og dermed delt inn i ulike kommunikasjonssystemer. Disse kommunikasjonssystemenes avgrensning er knyttet til at de sentrerer rundt en sentralkode, eller en dikotomi der den ene siden er positivt ladet mens den andre er negativt ladet. I kjærlighetssystemet består denne koden av kjærlighet/ikke-kjærlighet. Kjærlighet er positivt, mens ikke-kjærlighet er negativt.

⁵² Den pasjonerte kjærligheten oppstod utenfor ekteskapet, enten mellom to ugifte eller (aller helst) i forhold til en allerede gift (ibid).

Bakgrunnen for å trekke inn Luhmann i diskusjonen av Arendts beskrivelser av kraften i kjærligheten og Sennetts syn på intimitetens utbredelse, er å problematisere et diskursivt element. Luhmann betegner kjærligheten som en bestemt form for ”snakk”. En offentlighetsdialog som blir intim, fokuserer på hele mennesket, er opptatt av nærhet og menneskers varme etc, vil med Luhmann kunne ses som en bestemt kommunikasjonsforms aktualisering i det politiske rommet. Både Sennett og Arendt betegnet slike elementer i offentlighetsdialogen som tegn på forfall. Med Luhmann kan man imidlertid hevde at slike elementer er tegn på at politikkens form er i endring. I politikken vil ikke en kjærlighetskommunikasjon bygge på kollektive interesser og identiteter som arbeider, bonde, arbeidstaker, alenemor, uføretrygdet, pensjonsmottaker etc. Det reduserer ikke mennesker til bestemte grupper, men vil derimot få frem det unike ved hvert enkelt menneske. Det handler nettopp om det usammenlignbare ved oss. Den interessebaserte identitetspolitikken vil i kjærlighetskommunikasjonen medføre en reduksjon av det enkelte menneske, hvor dets individuelle trekk mistes av syne. I et mediesamfunn vil det å synliggjør de individuelle trekkene, ansiktet, den personlige livshistorien, lidelsene og de følelsesmessige tilknytningene til familie og venner, bidra til å løfte et enkelt individ ut av den reduserende kategorien.

I følge Luhmann var intensiteten i kjærligheten knyttet til at den var rettet mot få personer eller en spesiell person. Dersom kjærlighetskommunikasjonen blir løftet ut av den intime sfæren og slik blir generalisert, vil intensiteten måtte inkludere ikke bare en spesielt utvalgt, men potensielt alle. Vi skal ikke da føle intenst for den bestemte ene, men beholde intensiteten i kjærligheten og tildele den alle. Kravet i kjærlighetskommunikasjonen om å vise kjærlighet, vil kunne etterlyses i andre sosiale sammenhenger enn den romantiske mellom to. Vi skal ”bry oss om” og føle sterkt for nær og fjern.

Den interessebaserte politikken som omhandlet grupper av identiteter krevde ikke at vi skulle bry oss om mennesker og investere våre følelser i dem. Solidariteten handlet om hvem man delte bakgrunn med, eller hvem man var i same båt med eller ei. Solidariteten handlet om å kjenne seg selv i andre, som i det kantianske kategoriske

imperativet. Den skilte ikke mellom individuelle forskjeller, og folk hadde ikke behov for unike ansikter og individuelle historier for å bli inkludert av solidariteten. Den krevde bare at en husket hvor en kommer fra og hvem en er i same båt med. Det kategoriske imperative krever tilsvarende ikke at man skal investere sine følelser. Den moralske statusen til andre mennesker gis ikke på grunn av den emosjonelle innlevelsen, men derimot på bakgrunn av en reflekterte generaliseringen som minner oss om oss selv i den annens ståsted. I motsetning til i kjærlighetskommunikasjonen, spiller det ingen rolle hvem vi står stilt overfor i den kantianske tenkningen. Vi skal ikke føle mer (eller mindre) for bestemte individ, fordi de skiller seg ut, men behandle dem som mennesker ut fra en generell kategori.

Følge Luhmann handler kjærligheten om møtet mellom to unike individer, hvor både sosiale kjennetegn som klassetilhørighet, stand, familiebakgrunn, religiøs tilknytning etc. og de personlige prestasjonene man har oppnådd gjennom skole, jobb, idrett og lignende, er irrelevant. Styrken i kjærligheten er nettopp at den ikke tar slike hensyn, eller den makter å overvinne sosiale og kulturelle motsetninger, og treffer som lyn fra klar himmel. I en politisk sammenheng vil imidlertid kjærligheten endre karakter. Mellom to elskende er den amoralsk. Den oppstår ikke fordi den bør gjøre det, men heller tvert imot. I politikken kan imidlertid kjærligheten bli underlagt moralske krav. Vi *bør* elske vår neste som dukker opp i media med unike ansikter, livshistorier, lidelser og håp. Det blir på moralsk grunnlag krevd intense følelser av oss, på tross av at intensiteten i den intime kjærligheten nettopp kom av at den brøt med det moralske. Luhmann pekte på at kraften i kjærlighetskommunikasjonen bygget på en illusjon. Intensiteten i den brennende forelskelsen, som oppstod som i en kjernereaksjon i øyeblikket og gradvis avtok, ble forventet å vare evig. Hvis kjærlighetskommunikasjonen generaliseres, så vil ikke illusjonen bare være knyttet til syklusen i kjærligheten, men også at den går fra å inkludere en spesielt utvalgt til potensielt alle. Det paradoksale kravet i kjærligheten og til kjærlighetsekteskapet, blir ført over til det politiske og gjort til et borgerkrav. Dette kan skape en følelse av utilstrekkelighet. Vi blir aldri i stand til å føle det vi burde overfor våre medmennesker. Vår "neighbourly love" blir aldri sterk nok. Et politisk kjærlighetsspråk kan derfor produsere konstant dårlig samvittighet og dermed

underlegne subjektsposisjoner. Den emosjonelle utpressingen gjør dermed også at det kan fungere som et potent maktspråk.

Luhmanns syn på kjærligheten har fokus på det diskursive elementet, eller på det kommunikative aspektet. Med Foucault kan man si at kjærligheten utgjør et potent maktspråk. Det diskursive elementet er vesentlig i Foucaults forfatterskap. I likhet med Luhmann gir ikke Foucault den sentralpolitiske arenaen, eller den politiske offentligheten, den samme statusen som for eksempel Arendt. Som Luhmann opererte heller ikke Foucault med et skille mellom det offentlige og det private. I likhet med Luhmann beskrev imidlertid Foucault diskurser som omhandlet hele mennesket. Han var opptatt av hvordan hele mennesket, dvs ulike sider ved det, ble underlagt forvaltende styringsmentaliteter. Kjærlighetskommunikasjons ekspansjon inn i den politiske samtalen om hva det er som binder oss sammen, kan kanskje utdypes gjennom Foucaults teoretisering av den diskursive spredningen.

2.6 Biopolitikk

Det var i sitt sene forfatterskap Foucault (1981, 1995, 2001a, 2002a, 2002b) var opptatt av *styringsmentaliteter* eller *biomakt* og *-politikk*. En forskjell på den tidlige Foucault og den sene, var hans skifte av fokus. Man kan kanskje si at mens den tidlige Foucault var opptatt av å vise hvordan vitenskapens diskurser produserer subjektsposisjoner som individer blir plassert i gjennom språklig definisjonsmakt (som vitenskap), så var den sene Foucault opptatt av hvordan individer konstituerer seg selv som moralske subjekter. Han var altså først opptatt av hvordan vitenskapen produserte sannhet om mennesket, mens i sine siste verker var han opptatt av hvordan mennesket produserer sannheten om seg selv (Foucault 2002a).⁵³ *Government* er for Foucault utviklingen av styringsteknikker for å forme både seg selv og andre. Han er ikke primært opptatt av statens forming av individet og samfunnet,⁵⁴ men av hvordan livsformingene skjer ut fra diskursive praktiser eller styringsmentaliteter.

⁵³ Det er denne overgangen fra den enkeltes forming av seg selv for å nå sannheten, til sannhetens (vitenskapens) forming av den enkelte, som blir problematisert i triologien *Seksualitetens historie* (Foucault 1995, 2001a, 2002a): "Det seksuelle feltet har siden den greske antikken blitt underlagt bestemte moralske regler eller normer, og det er ut fra problematiseringen av disse normene at man forsøkte å produsere viten – en viten som opprinnelig primært var knyttet til nytelsenes bruk innenfor den greske elite, men som via kristendommen blir til en bekjennende hermeneutikk av selvet, for så å ende opp med de moderne vitensdisiplinenes forsøk på å objektivere det begjærende subjekt" (etterord i Foucault 2002a: 303)

⁵⁴ Selv om han også var det i *Omnes et singulatim* (1981)

Styringsmentalitetene er noe som tas i bruk på tvers av skillet mellom det offentlige og private. Det er mentaliteter som tildeler subjektsposisjoner, sannheten om selvet, og som den enkelte både blir plassert i og selv trer inn i. Det er altså en maktform som først og fremst består i å være en definisjonsmakt som utsier en sannhet.

Subjektsposisjonene som diskursene tildeler, kan både fungere på et bevisst og et ubevisst nivå. Man kan bli plassert i en subjektsposisjon uten selv å ville det eller vite det, men man kan også tre inn i subjektsposisjoner både med og uten hensikt. I de to siste bindene av *Seksualitetens historie* (2001a, 2002a) beskriver Foucault hvordan grekerne og romerne "arbeidet på seg selv" for å kunne fremstå i diskursive subjektsposisjoner som for eksempel en ærbar mann. I bind 1 i den samme triologien (1995), og i flere av hans tidligere verker viser han derimot hvordan mennesker har blitt plassert i subjektsposisjoner, som for eksempel den gale eller den kriminelle, av andre. Utviklingen av vitenskaplige diskurser har imidlertid også medført det han ser som statens overtakelse av livsformingene eller omsorgen for selvet. Gjennom vitenskapens diskurser, har staten gradvis påtatt seg oppgaven med livsformingen. Kriminalomsorg, velferdspolitik, skole og utdanningspolitikk og arbeidsmarkedspolitik blir eksempler på områder som blir underlagt et statlig ansvar, og som gjør staten til en kroppspolitisk forvalter.

Om det antikke skillet mellom det private livet (zoe) og det offentlige livet (bios), eller som Arendt kalte nødvendighetens sfære versus frihetens sfære, vil altså livet (zoe) således blir politikken anliggende. Om dette skriver Foucault: "I tusenvis av år var mennesket det samme som det var for Aristoteles: et levende dyr som i tillegg var i stand til å ha en politisk eksistens; det moderne mennesket er et dyr som befinner seg i en politikk der det er spørsmål om dets liv som levende vesen" (Foucault 1995: 156). Moderniteten var for Foucault kjennetegnet av at politikken gikk over til å handle om nødvendighetsbetingelser eller til å ta et ansvar for den enkeltes liv og forming av dets kropp. Det at politikken tema har blitt nødvendighetsbetingelser i livet: "forstått som grunnleggende behov, menneskets konkrete vesen, fullbyrdelsen av dets muligheter, full utfoldelse av det mulige" (1995: 158), mente Foucault hadde bakgrunn i at politikken anliggende på 1700-tallet gikk over fra å være en beskyttelse

mot død til ivaretagelse av liv. Dette har ført til at normen har fått større betydning på bekostning av loven. En makt som tar hånd om livet, vil trenge kontinuerlige og forbedrende mekanismer, dvs. normer fremfor loven. "Et normaliserende samfunn er det historiske resultat av en maktteknologi som konsentrerer seg om livet. I forhold til de samfunn vi har lært å kjenne fram til det 18. århundre har vi kommet inn i en fase av tilbakegang for det juridiske" (Foucault 1995: 158). Foucault gjorde derfor normen til sitt studieobjekt, og undersøkte hvordan den ble forvaltet gjennom ulike diskursive praksiser. Normers historiske nedfelling i sannhetssystemer, og som i neste omgang blir tatt i bruk og forvaltet av både myndigheter og det enkelte menneske, blir den livsformende makten Foucault forsøkte å beskrive.

Den moderne kropps- eller biomakten vil således bli en politikkform som ikke forholder seg til skillet mellom zoe og bios, eller mellom det private og offentlige. Det er en omsorgspolitikk som har til hensikt å opprettholde og forbedre den enkeltes liv. Foucault mente at kapitalismen hadde sammenheng med denne utviklingen.⁵⁵ Med referanse til Webers (1995) studier av forholdet mellom den protestantiske etikk og kapitalismens ånd, eksemplifiserte Foucault hvordan styringsmekanismene på samfunnsnivå, sosialøkonomien, hadde sammenheng med den etiske substansen som det enkelte menneske formet sitt liv i forhold til (Foucault 1995).⁵⁶

Biopolitikk er altså ikke først og fremst en form for ytrestyring gjennom pålagt tvang, som forvaltes av sentralpolitikken.⁵⁷ Det er diskursmakten som fungerer livsformende, og som utgjør språklige sannheter for både den utøvende makten og den enkelte borger. Den eksisterer således ikke som en autoritet utenfor det enkelte subjekt, men

⁵⁵ Forholdet mellom kroppspolitikk og kapitalisme er et tema som blir utdypet i Hardt og Negris bok *Empire* (2000). Man forsøker her å bygge videre på begrepet biopolitikk som Foucault utdypet i sine siste verker: "The control of society over individuals is not conducted only through consciousness or ideology, but also in the body and with the body. For capitalist society biopolitics is what is most important, the biological, the somatic, the corporeal" (Foucault i Hardt/Negri 2000). Det er en utdyping av biopolitikkens drivkrefter, og hvordan den hang sammen med kapitalismen, de utforsker. Den tidlige Foucault, som vektla diskursenes disiplinering, unngikk å få med seg det produktive potensiale i diskursproduksjonen, mente de. Hardt og Negri mener imidlertid at også Deleuze og Guattari (2000) bare overfladisk måttet å forklare forholdet mellom sosial produksjon og biopolitikk. "It is thus necessary to develop a new political theory of value at the center of mechanism of exploitation and thus, perhaps at the center of potential revolt (2000: 29).

⁵⁶ Karakteristikken av den nasjonale politikken som sosialøkonomi, var som vi har sett også et aspekt Arendt var opptatt av (Arendt 1998: 45).

⁵⁷ I motsetning til Luhmann (2000) som begrenser politikk til den sentralpolitiske kommunikasjonen hvor det gjelder å komme i posisjon, eksisterer politikken på alle nivå fra staten og ned til det enkelte subjekt hos Foucault.

er en mentalitet som vi tar i bruk og former våre egne liv ut fra. Sentralpolitikken blir biopolitisk når den knytter seg opp mot den enkeltes forming av seg selv, eller tar på seg et omsorgsansvar for den enkelte. Når sentralpolitikken treffer selvreguleringsmekanismene (*dispositifet*) vil den bli oppfattet som god for både samfunnet og den enkelte. Det blir en politikk som hjelper oss til å forme oss selv ut fra normer vi selv anerkjenner.⁵⁸

I motsetning til Arendt, mente altså Foucault at man ikke kan atskille statens styring fra hva Arendt ville kalt privatlivets anliggender. For Foucault oppstår den legitime politikken, når den knytter seg opp til styringsmekanismer (*dispositif*) som den enkelte regulerer og former sitt liv i forhold til. Dette er ikke en makt som den enkelte nødvendigvis føler seg begrenset av. Et aspekt ved kunnskapens orden er at den skaper stabilitet og dermed trygghet. Den oppleves først og fremst som nødvendig og god. Kunnskapen gir oss retningslinjer og sannheter om oss selv som gjør at vi føler at noen passer på oss. I *Omnes et singulatim* (1981, 2002) beskriver Foucault den pastorale makten gjennom hyrdemetaforen. Hyrden passer på saueflokken sin. Kunnskapens orden har altså også en omsorgsfunksjon. Den tar seg av oss og er der for å gi trøst og støtte. Men dette bidrar også til å gjøre makten legitim og villet. Makten er god og produktiv, og derfor ses den heller ikke som makt.⁵⁹

⁵⁸ Innføring av røykelov kan kanskje utgjøre et eksempel på hvordan den pastorale makten må samsvare med den enkeltes selvreguleringsmekanismer for å være legitim. Man kan peke på røykeloven som tegn på statlig paternalisme, fordi den så detaljert regulerer livsførselen i den enkeltes privatliv. Men fordi røykeloven treffer *dispositifet*, eller selvreguleringsmekanismene, så kan den også fremstå som omsorg og en positiv hjelp i forhold til våre egne selvreguleringer. Det er mange som har forsøkt å slutte å røyke i tråd med *dispositifets* krav, uten å klare det. Lov-pålegget hjelper med andre ord mange til å forme sitt liv slik de selv ønsker.

⁵⁹ For en problematisering av Foucaults biopolitiske begrep i forhold til skillet mellom offentlig og privat, eller i forhold til *suverenens* makt, se Agamben, G. (1998): *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press. Her problematiserer Agamben hvordan grekernes skille mellom *zoe* og *bios* har fått et radikalt brudd gjennom statens overtakelse av omsorgen for den enkeltes liv. Agamben diskuterer hvordan nazistenes konsentrasjonsleir var forutsatt av et politikkbegrep som underla alle sider ved mennesket *suverenens* makt. Med referanse til Arendt viser han hvordan jødenes mangel på en borger-status kunne føre til at livet ikke lenger ble hellig. Agamben søker å vise hvordan Foucaults biopolitiske begrep kan utfylle Arendts teori om det totalitæres oppkomst. Med konsentrasjonsleirene som eksempel på en rendyrket biopolitisk arena, er Agamben skeptisk til politikk hvor *bios politicos* har mistet betydning. Jødenes mangel på en nasjon eller et territorie, var Arendts bakgrunn for å fremheve betydningen av at mennesker må ha rettigheter som borgere og ikke bare blir vurdert som mennesker. Konsentrasjonsleirene var den ekstreme illustrasjonen på dette. "The pertinent studies that Hannah Arendt dedicated to the structure of totalitarian states in the postwar period have a limit, it is precisely the absence of any biopolitical perspective. (...) Yet what escapes Arendt is that the process is in a certain sense the inverse of what she takes it to be, and that precisely the radical transformation of politics into the realm of bare life (that is, into a camp) legitimated and necessitated total domination. Only because politics in our age had been entirely transformed into biopolitics was it

2.7 Avslutning

I dette teorikapitlet har jeg først valgt å etablere et skille mellom verdipolitikk og interessepolitikk. Det er med referanse til Leo Strauss jeg lager dette skillet, og hensikten med det er å avgrense det verdipolitiske feltet som jeg ønsker å belyse i avhandlingen. Verdikommisjonen gikk inn i det verdipolitiske, og det teoretiske utvalget er derfor også knyttet til et slikt fokus. De teoretiske bidragene som her har blitt diskutert gir imidlertid ulike inntak, men felles for flere av dem er også fokuset på makt. På et vis er derfor utvalget i dette teorikapitlet styrt av en bestemt teoretiske forutsetning. Alle teoretikerne jeg har valgt ut er på ulikt vis inspirert av Nietzsche, og i tillegg er det kanskje også de typisk nietzscheanske problemstillingene hos de ulike teoretikerne jeg har valgt å fokusere på. Analysen i avhandlingen vil først og fremst bli knyttet opp mot de teoretiske bidragene jeg her har diskutert. I løpet av avhandlingen vil jeg imidlertid forsøke å videreutvikle de utvalgte teoretiske aspektene som belyses i teorikapitlet. I møte med empirien, og ved hjelp av de ulike teoretikerne, vil jeg forsøke å konkretisere mitt eget perspektiv.

Med tanke på å problematisere det verdipolitiske feltet Verdikommisjonen gikk inn i, har jeg i dette kapitlet forsøkt å gi ulike perspektiv på forholdet mellom politikk og moral. Politikk forstås hos disse ulike teoretikerne forskjellig. Mens Arendt opererer ut fra et skille mellom det offentlige og private, har politikk en langt videre betydning hos de franske tenkerne. Offentligheten utgjøre det politiske rommet for Arendt og det rommet som sentralpolitikken må utspringe fra. Ved å bryte ned dette skille blir politikk-begrepet hos for eksempel Foucault langt mer uklart i forhold til det man gjerne betegner som moral. Livsformingsteknikker er for Foucault den diskursive kunnskapsproduksjonen om hva det vil si å være menneske. Dette er diskurser som forvaltes og tas i bruk av alle fra det enkelte individ og opp til staten. Statens utøvelse av biopolitikk må altså ses som offentlige myndigheters forvaltning av livsformende styringsteknikker. For Foucault gjelder dette den livsformende makten ikke bare på familiens og seksualitetens område, men også på kunnskapsområder som blant annet dekkes av velferdsstaten. Arendts forsøk på å skille politikk og moral innebære derfor

possible for politics to be constituted as totalitarian politics to a degree hitherto unknown” (Agamben 1995: 120).

å skille ut mye av dette fra politikkenes anliggender. Skillet mellom politikk og moral forholder seg derfor ulike hos de forskjellige teoretikerne jeg belyser.

Foruten fokuset på politikk, moral og makt er det diskursive elementet en del av avhandlingens tilnærming. Nietzsches genealogiske tilnærming ble videreført av blant annet Foucault. I analysen av en politisk offentlighetsdialog ønsker jeg å belyse de diskursive meningsstrukturene som Verdikommisjonen opererte innenfor. Hensikten med å trekke inn Luhmann er også knyttet til dette. Hans teori om kjærlighetskommunikasjonen kan kanskje bidra til å synliggjøre det diskursive elementet ved blant annet intimiteten som både Arendt og Sennett belyser. Mens intimiteten representerte et forfall i den politiske offentligheten for både Arendt og Sennett, så Luhmann den som utdifferensieringen av en bestemt type kommunikasjonsform. Luhmann beskrev imidlertid ikke hvordan denne kommunikasjonsformen ble spredt inn i det politiske, men fokuserte snarere på hvordan de ulike kommunikasjonssystemene ble gradvis mer og mer selvsentrerte og spesialiserte. Diskusjonen av kjærlighetskommunikasjonens ekspansjon, kan derfor kanskje knyttes til Foucaults problematisering av hvordan diskurser brer om seg og underlegger seg nye områder. Dette vil imidlertid medføre en overskridelse av Luhmann, eller en generalisering og dermed en anvendelse av ham i en bestemt retning. På denne måte kan kjærlighetskommunikasjonen til Luhmann kanskje bidra til å utdype Foucaults biopolitikk. Kjærlighetskommunikasjonen kan ses som del av det biopolitiske språket til Foucault. Det vil altså tilsi at det biopolitiske språket kan hente inspirasjon fra, eller tilknytningspunkter, til kjærlighetens logikk.

Hensikten i dette teorikapitlet har dermed først og fremst vært å klargjøre bestemte teoretiske bidrag som jeg drar veksel på. Denne teoripresentasjonen må imidlertid også ses som et produkt av et perspektiv. Teorikapitlet er et utvalg, som naturligvis er styrt av mine kriterier. Disse kriteriene er både knyttet til avhandlingens empiriske fokus, men naturligvis også mine teoretiske interesser. Mitt eget perspektiv, som disse kriteriene er knyttet til, vil jeg forsøke å utvikle i løpet av avhandlingen og dermed i møte med empirien. Jeg vil som sagt til slutt i avhandlingen vende tilbake til mitt eget perspektiv og forsøke å konkretisere det.

KAPITTEL 3 BAKGRUNN

3.1 Innledning

For jeg går i gang med de mer analytiske delene av avhandlingen, vil jeg redegjøre for de mer formelle betingelsene for kommisjonen. Dette inkluderer kommisjonens mandat og den bredere politiske begrunnelsen for oppnevningen i den Kongelige resolusjonen, samt den organisatoriske utformingen. Det som utad fremstod som en stor organisasjon med ca. 50 medlemmer, bestod av 3 ulike nivåer. Verdikommisjonen var inndelt i en styringsgruppe og et råd, hvorav flertallet av medlemmene satt i rådet.⁶⁰ Men først skal vi se på det politiske forløpet som førte til at kommisjonen ble opprettet.

3.2 Politisk bakgrunn for opprettelsen

Verdikommisjonen ble unnfanget som ide i Kristelig Folkepartis stortingsgruppe vinteren 1997. KrF har lenge profilert seg på den moralske dimensjonen i politikken, men i denne perioden hadde rettet fokus på verdispørsmålenes betydning. Den tidligere spesifikke referansen til de kristne grunnverdiene, syntes å bli erstattet til fordel for et mer generelt verdibegrep. Den nye verdipolitikken syntes ikke å skulle henvende seg ikke bare til kristne velgere. Fremfor å skille mellom kristne verdier versus andre, snakket man mer om skille mellom ytre og indre verdier eller materielle og åndelige verdier. En av Bondeviks taler fra 1997 kan illustrere et eksempel: "Blir vi forført av falske verdier, mens de egentlige livsverdiene forvitrer? Er vi i ferd med å bli preget av en materialistisk kultur, der "tingene" kommer foran "menneskene" og et stressende jag etter økonomiske verdier kommer foran en søken etter de verdier som kan gi oss et godt liv og et godt samfunn? Slike spørsmål er det mange som stiller seg. Den ensidige utviklingsoptimismen er avløst av refleksjonens ettertanke: - Har vi mistet noe verdifullt på veien?"⁶¹ Anledningen til å foreta en selvrefleksjon og å gjennomtenke hvilke idealer fremtiden skulle bygges på, ble også knyttet til årtusenskiftet. KrF syntes å se at denne overgangen skapte et behov for å foreta en selvrefleksjon og viste en ny interesse for verdier på tvers av skillelinjer. Det var et behov man mente å se i hele folket: "Vi opplever i dag at folk flest er opptatt av disse

⁶⁰ De interne vurderingene av kommisjonens inndeling i en styringsgruppe versus råd, samt sekretariatets funksjon, vil jeg komme mer tilbake til i kapittel 7.

⁶¹ Bondeviks tale ved Oslo Domkirkes 300 års jubileum, 20.11.97.

tema. Bare for å nevne et par eksempler. Den norske forfatteren Jostein Gaarder har i flere år ligget på toppen av salgslistene verden over med "Sofies Verden" og andre romaner som tar opp eksistensielle og filosofiske spørsmål. Over 1000 mennesker samlet seg til et møte i Oslo i vår, i det nystartede Forum for systemdebatt. 400 kom ikke inn. En slik interesse for politikken verdigrunnlag har vi ikke opplevd på lenge" (Bondeviks tale på kristendemokratisk kongress i Smygehamn 7.-8. august 1998).

Behovet for en grunnleggende selvrefleksjon, syntes videre å bli sett som ideologisk beslektet med kristendemokratiet. Når det oppstod en generell søken mot den moralske dimensjonen i samfunnet, var det kristendemokratiet som politisk sett hadde noe å tilby. Det sentrumspolitiske kristendemokratiet ble profilert ved at man viste til at både høyre- og venstresiden i politikken på hver sin måte hadde bidratt til å undergrave den moralske dimensjonen. Hovedskylden for de overfladiske livsstilene som folk nå syntes å ha gått lei av, tillia man den økonomisk liberalismen. "Nasjoner i øst og vest, nord og sør, hyller i dag markedsøkonomien, som gjennom globaliseringsprosessen synes å etablere seg som den nye økonomiske verdensorden. I denne nye situasjonen ser vi imidlertid tydelig at vitenskap, teknologi og industri ikke kan gi oss alle svarene, slik mange "vitenskapelige sosialister" i Øst-Europa og mange kapitalister i Vest-Europa syntes å tro inntil 1989. Vi kan ikke se bort fra de klassiske etikk- og verdispørsmålene".⁶² Man satte altså verdipolitikken i kontrast til høyrepartienes tillit til markedskreftene og globalisering, men og av venstresidens vitenskapstro. Man syntes imidlertid også å mene at den sosialistiske politikken hvor staten påtok seg både familien og det sivile samfunnets funksjoner, bidro til å underminere det sivile samfunn.⁶³ Ivaretagelsen av den moralske dimensjonen syntes å forutsette av et aktivt sosialt rom mellom staten og det enkelte individ. Den nye verdipolitikken var altså ikke utformet eksplisitt som en gjenreisning av de kristendemokratiske verdiene, men henvendte seg til alle former for "indre" eller grunnleggende refleksjoner.

⁶² Bondeviks tale på kristendemokratisk kongress i Smygehamn 7.-8. august 1998

⁶³ "En grunnleggende svakhet ved det kommunistiske systemet som dominerte Øst-Europa inntil for ti år siden, var en autoritær stat som hindret utviklingen av et aktivt og fritt sivilt samfunn - med dets dynamiske pluralisme av frie religiøse, kulturelle, sosiale og politiske organisasjoner og institusjoner. Denne grunnleggende feilen bidro ganske sikkert til stagnasjonen i den sosiale utviklingen og til kommunismens sammenbrudd." (Bondeviks tale på kristendemokratisk kongress i Smygehamn 7.-8. august 1998)

Denne henvendelsen innover eller mot det grunnleggende, hadde imidlertid også paralleller i andre politiske partier. Arbeiderpartiets tidligere lansering av ”Det norske hus” hadde en lignende visjonær karakter. KrFs første verdipolitiske initiativ viste seg blant annet i utfordringen fra KrFs stortingsgruppe til daværende statsminister Jagland, til å komme med en verdimelding. Dette forslaget vekket liten respons hos den daværende regjeringen. Det kom også en utfordring til planleggingsminister Bendik Rugås, om å satse på etikkundervisning i høyere utdanning. Dette forslaget vekket imidlertid sympatier på tvers av partiskillene.⁶⁴ I forbindelse med denne saken hadde flertallet av partilederne også stått frem og sagt at det var behov for en ny verdidebatt (Alm 1998: 375).

Det syntes altså å være en vurdering av en generell vending mot den moralske dimensjonen, kanskje på grunn av årtusenskiftet, som syntes å være bakgrunnen for at KrF ville gå inn for å skape en grunnleggende debatt i samfunnet. Bondevik har i ettertid knyttet bakgrunnen særlig til årtusenskiftet: ”En desemberdag i forrige årtusen – nærmere bestemt i 1997 – stod jeg på Stortingets talerstol og la fram hovedlinjene for det prosjektet jeg valgte å kalle ”Verdikommisjonen”. Vi stod foran et årtusensskifte, og det ga ekstra grunn til å invitere til en refleksjon om hvilke verdier vi ønsket skulle prege våre liv og vårt samfunn, og – til å stille kritiske spørsmål ved samfunnsmessige utviklingstrekk for å se om vi var på rett vei” (Bondeviks tale på landskonferanse om verdier i Skodje, Møre og Romsdal, 29.08.03).

Det var kanskje ut fra vurderingen om den generelt økende interessen for den moralske dimensjonen, at partiets stortingsgruppe formulerte et brev 14. Mai 1997 signert Bondevik om å skape en verdidebatt.⁶⁵ Dette ble sendt daværende statsminister Torbjørn Jagland, med kopi til de andre parlamentariske lederne. Det var i dette brevet til Jagland ideen om en Verdikommisjon ble formulert og opptrådte for første gang. Bondevik har i ettertid sagt at det var i denne sammenheng ideen om verdikommisjonen ble unnnfanget: ”Ideen hadde vi utviklet i Kristelig Folkepartis stortingsgruppe våren 1997: I et brev utfordret jeg den daværende regjeringen til å sette i verk et slikt prosjekt. Til svar fikk jeg bare velvillige ord, ingen tilsagn om

⁶⁴ Det var Ola T. Lånke som reiste dette forslaget på vegne av KrF i Stortinget 26.02.97

⁶⁵ Brev fra Kristelig Folkepartis stortingsgruppe av 14. Mai 1997: *“Forslag om en kommisjon for utredning av en bred verdimesig mobilisering i samfunnet”*.

handling.”⁶⁶ Ideen om en Verdikommisjon kom altså opp før KrF hadde kommet i regjeringssposisjon. Henvendelsen til Jagland kunne imidlertid tyde på at man håpet å treffe et felles engasjement og behov i Arbeiderparti-regjeringen. Men forslaget fikk altså bare velvillige ord, uten tilsagn til handling, til svar.

I brevet til statsminister Jagland vektla Kristelig Folkepartis stortingsgruppe at “den brede verdimessige og moralske mobiliseringen”, skulle skje på bakgrunn av “vår kristne og demokratiske kulturarv” (min utheving).⁶⁷ KrF knyttet altså mobiliseringen til en bredere kontekst enn den spesifikt kristne verdiarven. Behovet for den moralske opprustningen spesifiserte KrFs stortingsgruppe heller ikke til å handle om kristendommens svekkede stilling i samfunnet. Den handlet derimot om et grunnleggende forfall som viste seg på flere fronter. Man nevnte grådighetskultur i næringslivet, en økende materialistisk livsinnstilling blant folk, avsløringen av barnepornografi som tegn på sykdomstrekk i vår kultur, gradvis oppløsning av nærmiljø og familiefellesskap, veksten av rasistiske og satanistiske miljøer, økende voldsbruk etc., som begrunnelser for dette behovet for en verdiopprustning.⁶⁸ Det syntes å være på bakgrunn av denne samfunnsdiagnosen at KrFs stortingsgruppe håpet og trodde på en støtte i arbeiderparti-regjeringen for det verdipolitisk initiativet: ”Jeg tror det er bred enighet, på tvers av ulike politiske og livssynsmessige grupper, om at det er behov for en verdimessig og moralsk mobilisering for å snu slike negative utviklingstrekk”.⁶⁹

Det var dette bakteppet av negative utviklingstrekk som Jagland syntes å ha sympati for i svaret på Bondeviks henvendelse:

Problemstillingene Kristelig Folkepartis stortingsgruppe tar opp i sitt brev er områder den forrige og den nåværende regjeringen også er svært opptatt av. Noe som blant annet kommer til uttrykk i Regjeringens Langtidsprogram, der regjeringen blant annet skriver: ”Økende rusmisbruk, vold og kriminalitet har sammenheng med måten vi organiserer og fordeler ressursene på. Dette er utviklingstrekk Regjeringen vil ta tak i. Det må utvikles målrettede tiltak

⁶⁶ Statsminister Bondevik i tale på Landskonferanse om verdier 29.08.03.

⁶⁷ Brev fra Kristelig Folkepartis stortingsgruppe av 14. Mai 1997: “Forslag om en kommisjon for utredning av en bred verdimessig mobilisering i samfunnet”.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Statsminister Bondevik: *Vilje til verdier – mot et nytt årtusen*. Tale ved Oslo Domkirkes 300 års jubileum. Røde kors konferansesenter, Oslo. 27. 11.97

for å forebygge misbruk, overgrep, og forbrytelser – og for å gi de som har størst problemer nye muligheter. Likeverdige levekår for barn og unge er helt avgjørende i en strategi som har forebygging som sitt viktigste element. Kampen for et tryggere samfunn er ikke en oppgave det offentlige alene kan løse. Det krever en bred mobilisering og engasjement fra enkeltmennesker, organisasjoner og grupper.⁷⁰

I dette brevet ga altså Jagland sin støtte til KrF's samfunnsdiagnose og begrunnelse for behovet for en verdimobilisering. Han ga imidlertid liten støtte til selve forslaget om å opprette en kommisjon, men beskrev i stedet hvordan hans egen regjering hadde planlagt å løse behovet for en verdimobilisering. Jagland så ikke at det var en verdidebatt som kunne løse samfunnsproblem som vold og økende kriminalitet, men knyttet i stedet problemene til “måten vi organiserer og fordeler ressursene på” (Brev fra Statsminister Jagland til Kristelig Folkepartis stortingsgruppe, 05.06.97). Arbeiderpartiets strategi for å bøte på problemene, ville altså ikke være å fremheve den moralske dimensjonen, men å sørge for “likeverdige levekår for barn og unge” (ibid). Dette mente han ville være det “helt avgjørende i en strategi som har forebygging som sitt viktigste element” (ibid).

Den 17. oktober 1997 gikk Jagland-regjeringen av og sentrumsregjeringen, bestående av KrF, Venstre og Senterpartiet, tok over. I den nye regjeringens tiltredelseserklæring, Voksenåsen erklæringen, hadde ideen om en verdimessige mobilisering generelt og en Verdikommisjon spesielt blitt den mest framtreddende saken. Interessen for den lanserte Verdikommisjonen økte gradvis etter dette, og det førte til at statsministeren, på oppfordring fra SV's Kristin Halvorsen, den 16. desember 1997 ga en mer konkret redegjørelse for den lanserte Verdikommisjonen for Stortinget.⁷¹ I debatten om Verdikommisjonen i Stortinget (18.12.97), som fulgte i kjølvannet av denne redegjørelsen, oppnådde Bondevik stor støtte for den lanserte kommisjonen.⁷² Selve oppnevningen av Verdikommisjonen skjedde den 30. Januar 1998. Som en følge av innspill fra Stortinget ble kommisjonen noe større enn hva den opprinnelig var tiltenkt (Alm 1997: 377). Det er tydelig at også andre partier hadde

⁷⁰ Brev fra Statsminister Jagland til Kristelig Folkepartis stortingsgruppe, 05.06.97.

⁷¹ Jfr. Vedlegget “Redegjørelse i Stortinget om verdikommisjonens arbeid” av 16. des. 1997. Denne ligger i sin helhet som vedlegg i avhandlingen.

⁷² Denne debatten vil bli analysert i kapittel 5.

kommet med navneforslag til sammensetningen i perioden frem mot oppnevningen, blant annet for å bidra til at medlemsutvalget tilfredsstilte flere parter.⁷³

I dagene etter oppnevningen av Verdikommisjonen viste meningsmålingene at bare 4 % mente at statsminister Bondevik gjorde en dårlig jobb. Avisene påpekte at det bare var Gro Harlem Brundtland som, på toppen av sin popularitetskurve i 1995, kunne vise til tilsvarende popularitet. For en statsminister fra et kristelig parti i et antatt sekularisert samfunn, var dette uten tvil oppsiktsvekkende tall. Det ble i mediene påpekt at det var noe i nærheten av en sensasjon når bare 1% av Høyre-velgerne og 5% av AP-sympatisørene mente at Bondevik gjorde en dårlig jobb” (Adresseavisen 02.02.98). Det ble altså på denne tiden påpekt at Verdikommisjonen i så måte og så langt måtte sies å være en suksess, og en slo fast at Bondevik hadde fanget understrømmer i befolkningen som dagens opposisjonspartier ikke har oppdaget.

3.3 Mandat og oppnevningsgrunnlag

Verdikommisjonens mandat var i sin helhet:

- Hovedmålet med Verdikommisjonen er å bidra til en bred verdimessig og samfunnssetisk mobilisering for å styrke positive fellesskapsverdier og ansvar for miljøet og fellesskapet. Det er viktig å motvirke likegyldighet og å fremme personlig ansvar, deltagelse og demokrati.
- Verdikommisjonen skal bidra til å skape større bevissthet om verdispørsmål og etiske problemstillinger, slik at både våre liv som enkeltmennesker, vår kultur- og samfunnsutvikling og vårt forhold til naturen i større grad kan preges av bevisste verdivalg.
- Verdikommisjonen skal bidra til kunnskap om den verdimessige utvikling i vår samtidskultur, herunder de institusjonskulturer vi er en del av og våre individuelle verdioppfatninger.
- Verdikommisjonen skal analysere den verdipåvirkning som faktisk skjer gjennom ulike påvirkningskanaler i samfunnet. Denne - dels ubevisste - påvirkningen skal vurderes i forhold til den bevisste oppdragelse som skjer

⁷³ Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 8.

bl.a. i hjem og skole, og som fra norske myndigheters side er uttrykt som mål for skoleverket.

- Verdikommisjonen skal identifisere aktuelle verdimessige og samfunnsetiske utfordringer en står overfor og drøfte mulige svar på dem. I dette arbeidet skal den utfordre og stimulere offentlige myndigheter og relevante deler av det sivile samfunn til debatt og deltakelse.
- Verdikommisjonen bes bidra til diskusjonen om hva som er politiske myndigheters oppgave og hva som den enkelte, familie, det sivile samfunns institusjoner og næringslivet har ansvaret for.
- Verdikommisjonen skal utfordre til etisk refleksjon og handling, ikke bare gjennom utredninger, men gjennom et bredt spekter av aktiviteter som eksemplifiserer, aktualiserer og konkretiserer verdispørsmål (Kongelig resolusjon av 30.01.98).

Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag (Kongelig resolusjon) omfattet mandatet, kommisjonens arbeids- og organisasjonsform, navn på medlemmene, i tillegg til en liste på 16 punkter som forklarte mer utfyllende bakgrunnen for at kommisjonen ble oppnevnt og hva regjeringen tenkte at den skulle arbeide med. Utover mandatet, inkluderte altså oppnevningsgrunnlaget en politisk begrunnelse for Verdikommisjonen. Kort fortalt diskuterte man innledningsvis verdier, hvor man ga en forsiktig avklaring av hva man mente med begrepet. Videre snakket man om verdidebattens lokalisering, der begrepet “det sivile samfunn” ble brukt. Verdikommisjonen skulle gå inn i organiseringen av det sivile samfunn og sette fokus på “samfunnsansvar” og det “personlig ansvar”. Man siktet da til et ansvar som går utover det å følge loven. Dette ble diskutert i forbindelse med forholdet mellom “jus og etikk”. Under temaet “kommunikasjon” og “politikk og verdier” berørte man behovet for en fellesskaplig dialog, før man fokuserte på fellesskapsdannende institusjoner i det sivile samfunn. Blant slike institusjoner diskuterte man først familiens rolle, dernest skolens, livssynsorganisasjoners, frivillige organisasjoners, og senere også arbeidets rolle. Under temaet forbrukskulturen og mediekulturen, var det i hovedsak nyere samfunnsproblemer man tok opp. Noen setninger ble viet den offentlige forvaltningen, hvor man bare presiserte at forvaltningsetikk er viktig for at

det offentlige skal oppnå tillit. Punktet om naturressursene, hadde også karakter av at man pekte ut et område som man mente utgjør en viktig verdiforvalter. Det siste punktet omhandlet en global etikk. Man hevdet at globalisering på den ene side måtte gjøres til et tema for Verdikommisjonen, men på den andre side satte man også Verdikommisjonens arbeid i lys av internasjonale verdidebatter om menneskerettigheter og en global etikk.

Den 16. punkts lange listen inneholdt altså et sett problemstillinger som regjeringen så som spesielt sentrale for Verdikommisjonen. Regjeringen redegjorde for hvilken funksjon man mente kommisjonen kunne ha i å bøte på enkelte “negative utviklingstrekk”, som det stod i innledningen. Det var en tematisk vidtfavnende liste, men den ga et innblikk i kommisjonens politiske grunnlag. Oppnevningsgrunnlaget var altså et dokument man kunne tolke for å forsøke å forstå hvilke hensikter regjeringen hadde med Verdikommisjonen. Mandatet og oppnevningsgrunnlaget kan leses i sin helhet i vedlegget, men det vil også bli gjenstand for nærmere analyse i kapittel 4.

Sammen med mandatet, kommisjonens organisasjonsform og den 16 punkts listen over begrunnelsen for kommisjonen, ble også navnene på de totalt 49 medlemmene offentliggjort i den Kongelige resolusjonen. Navnene ble supplert med personers yrke/tittel, alder og bosted. I styringsgruppen var 5 kvinner og 7 menn. I rådet var 15 kvinner og 22 menn. Gjennomsnittsalderen i styringsgruppen var 51 år, mens den var 47 år i rådet.⁷⁴ De 49 medlemmene som ble oppnevnt av Kongen i Statsråd var:

Medlemmer av Verdikommisjonens styringsgruppe:

1. Lagmann Hanne Sofie Greve, Bergen (leder) (45)
2. Stipendiat Inge Eidsvåg, Lillehammer (nestleder) (50)
3. Student Randi Ledaal Gjertsen, Arendal (20)
4. Professor Reidar Almås, Trondheim (54)
5. Førsteamanuensis Oddbjørn Evenshaug, Drammen (59)
6. Professor Guttorm Fløistad, Oslo (67)
7. Professor Per Fugelli, Oslo (55)
8. Artist Kine Hellebust, Balsfjord (43)
9. Professor Stein Ringen, Oxford (52)
10. Barnevernskonsulent Kebba Secka, Oslo (52)
11. Professor Kari Wærness, Bergen (59)
12. Avdelingsoversykepleier Marie Aakre, Trondheim (50)

⁷⁴ Det var ett medlem i styringsgruppen som var under 40 år. I rådet var det 10 stykker.

Medlemmer av Verdikommisjonens råd:

1. Redaktør Hans Eriks Matre, Ski (leder) (42)
2. Nestleder Astri Frøysnes, Kristiansand (nestleder) (33)
3. Påtroppende generalsekretær Dag Hareide, Oslo (nestleder) (48)
4. Forfatter Arthur Arntsen, Tromsø (60)
5. Sokneprest Trond Bakkevig, Oslo (49)
6. Lege Lisbeth Bang, Oslo (50)
7. Sjefsredaktør Kristin Ma Berg, Bærum (40)
8. Elev Unni Berge, Bygstad (18)
9. Salgskonsulent Ragnhild Bratberg, Lillehammer (36)
10. Førskolelærer Jorunn Bårli, Leksvik (25)
11. Redaktør Kristin Clemet, Oslo (39)
12. Leder Per Arne Dahl, Modum (47)
13. Pensjonist Edel Hætta Eriksen, Kautokeino (76)
14. Skuespiller Jacob Margido Esp, Trondheim (54)
15. Bonde Edvard Grimstad, Råde (64)
16. Generalsekretær Karl Johan Hallaråker, Bergen (53)
17. Sivilarbeider Lars Haltbrekken, Oslo (26)
18. Assisterende landslagstrener Bjørn Hansen, Trondheim (59)
19. Hjelpepleier Ruth Åse Haugen, Flekkefjord (50)
20. Professor Ottar Hellevik, Tønsberg (54)
21. Lærer Helge Holstad, Hareid (27)
22. Adm.dir. Geir Isaksen, Oppegård (43)
23. Avdelingsleder Mathilde Karlsen, Lenvik (57)
24. Konsulent Esther Kostøl, Oslo (61)
25. Daglig leder Anders Krystad, Oslo (41)
26. Adm.dir. Wenche Meldal, Sandnes (52)
27. Professor Ole D. Mjøs, Tromsø (58)
28. Fabrikkarbeider Willy Olsen, Rena (46)
29. Agent Julius Paltiel, Trondheim (73)
30. Rådgiver Nazim Riaz, Oslo (54)
31. Avdelingsoverlege Frode Ringheim, Mo i Rana (57)
32. Politioverkonstabel Hans Martin Skovly, Stavanger (34)
33. Hjelpepleier Solveig Sukka, Suldalsosen (50)
34. Skoleelev Hanh Tuyet Vo, Kristiansand (18)
35. Musiker Unni Wilhelmsen, Oslo (26)
36. Professor Thomas Chr. Wyller, Oslo (75)
37. Generalsekretær Lars Ødegård, Nannestad (40)

3.4 Organisering

Verdikommisjonen bestod av 3 enheter: en styringsgruppe på 13 personer⁷⁵, et råd på 37 personer og et sekretariat på ca. 5 årsverk. Styringsgruppen var Verdikommisjonens hovedenhet, og det var den som skulle lede selve prosessen og stå ansvarlig for sluttrapporten. Gruppens medlemmer var utpekt som

⁷⁵ Styringsgruppen bestod av i utgangspunktet 12 personer, men ble supplert med et medlem fra rådet, Edel Hætta Eriksen, 05.01.00

“ressurspersoner med relevant erfaringsbakgrunn” (Kongelig resolusjon av 30. jan. 1998). De var altså utpekt som enkeltpersoner, og ikke som representanter fra ulike organisasjoner. Gruppen møttes en gang i måneden, og flere av møtene ble lagt til ulike steder i landet.⁷⁶ Styringsgruppen var altså den delen av kommisjonen som stod ansvarlig for rapportene.⁷⁷ Flertallet av kommisjonens medlemmer tilhørte imidlertid rådet, som møttes samlet en gang i halvåret. Rådets 37 medlemmer var utvalgt som “ressurspersoner med bakgrunn fra forskjellige saksområder og viktige formidlende institusjoner” (ibid). I større grad enn styringsgruppen, syntes medlemmene av rådet å representere forskjellige organisasjoner. Verdikommisjonens sekretariat var ikke oppnevnt av Kongen i statsråd. Det var imidlertid bare sekretariatet som var ansatt i Verdikommisjonen og det var dermed dem som til daglig holdt til i Verdikommisjonens lokaler i Lille Grensen i Oslo sentrum. Sekretariatet bestod av en leder, en sekretariatsansatt, en informasjonsansvarlig og tre filosofer i delt stilling. Videre fikk de hjelp til ekspedisjonsarbeid av 6 sivilarbeidere fordelt på to tjenesteperioder. Verdikommisjonens budsjett var totalt på 15 millioner fordelt på 3 år.⁷⁸

Verdikommisjonen hadde slik sett tre ledere, selv om disse ikke hadde en likestilt formell betydning. Lagdommer Hanne Sofie Greve, og senere advokat Jan Erik Langangen, var leder for kommisjonen som helhet, men ledet også styringsgruppen. Tidligere redaktør i Bergens Tidende og Norsk redaktørforening Hans Erik Matre var leder for rådet. Den daglige driften i sekretariatet var det tidligere ekspedisjonssjef i Kommunaldepartementet Fred-Olav Sørensen som ledet.

Det var statsministerens kontor som hadde utformet kommisjonens organisasjonsform og mandat. Man var imidlertid forsiktig i forhold til å offentliggjøre prosessene bak utformingen av kommisjonen. Ingen av medlemmene hadde heller den fulle innsikten i disse prosessene, selv om noen få medlemmer kjente til bruddstykker av den, fordi enkelte hadde blitt trukket inn som rådgivere i denne prosessen. Dette gjaldt både

⁷⁶ For en oversikt over lokaliseringen av styringsgruppemøtene, se referanselisten.

⁷⁷ Det at Styringsgruppen ble stående alene med det formelle ansvaret for kommisjonens sluttrapport, var noe som ble besluttet underveis. Dette kommer jeg tilbake til senere.

⁷⁸ Det ble tildelt en ekstra million underveis.

utformingen av kommisjonens mandat og organisasjonsmodell⁷⁹, men og sonderingen omkring potensielle medlemmer⁸⁰. Bondevik rådførte seg også med sine regjeringskollegaer, og mye tydet på at både Venstre og Senterpartiet foreslo og godkjente medlemmer.⁸¹

3.5 Avslutning

Hensikten i dette kapitlet har for det første vært å redegjøre for enkelte av Verdikommisjonens formelle betingelser, før jeg i de neste kapitlene kommer nærmere inn på disse betingelsene. Det andre har vært å belyse den politiske bakgrunnen for opprettelsen.

De formelle betingelsene skapte, som i etter hvert skal se, flere uklarheter både internt i kommisjonen og i de eksterne fortolkningene av hva kommisjonen skulle gjøre. Dette var delvis knyttet til det normative grunnlaget for kommisjonen, som vi skal se nærmere på i det neste kapitlet. Den normative biten må imidlertid ses i sammenheng med den politiske bakgrunnen for opprettelsen som her har blitt belyst. Utformingen av Verdikommisjonen som ide og organisasjon gikk over flere måneder. Fra KrFs stortingsgruppes henvendelse til daværende statsminister Jagland (18.05.97), og frem til det formelle oppnevningssgrunnlaget, gjennomgikk ideen forandringer. Det skal vi se i løpet av det neste kapitlet.

⁷⁹ Internt i kommisjonen nevnte flere at Guttorm Fløistad og Dag Hareide tidlig hadde deltatt i utformingen av kommisjonen, både dens mandat og organisasjonsform, jfr. 3 av styringsgruppens medlemmer og 2 rådsmedlemmer (informant 9, 16 og 18).

⁸⁰ Både Dag Hareide, Hans Erik Matre og Guttorm Fløistad ble nevnt som delaktige i å foreslå navn av flere medlemmer, jfr. bl.a informant 9 og 18.

⁸¹ Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 8.

KAPITTEL 4 OPPNEVNINGSGRUNNLAGET

4.1 Innledning

Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag (Kongelig resolusjon saksnr. 97004412 av 30.01.98) omfattet mandatet, kommisjonens arbeids- og organisasjonsform, navnene på de 49 medlemmene, i tillegg til en liste på 16 punkter som forklarte mer utfyllende bakgrunnen for at kommisjonen ble oppnevnt og temaer man mente kommisjonen skulle befatte seg med.

Det var mandatet Verdikommisjonen var forpliktet til. Dersom man så på mandatet som et frittstående dokument, var det både åpent og vidt og kunne tolkes på ulike måter. Temaet *verdier* tilsa at det var den normative dimensjonen i samfunnet Verdikommisjonen skulle befatte seg med, men mandatet var ikke så konkret at det tydelig signaliserte en bestemt form for normativitet. Som del av oppnevningsgrunnlaget kunne derfor den 16 punkts lange listen fungere som en presisering av mandatet. Her redegjorde regjeringen for hvilke problemer samfunnet stod overfor, og således hvorfor det var et behov for en Verdikommisjon. Denne listen ga altså en politisk begrunnelse for kommisjonen. For å forstå hva som var hensikten med Verdikommisjonen, måtte man altså ikke bare se til den 7 punkts lange listen som utgjorde selve mandatet, men også den større begrunnelsen og de tematiske punktene som ble skissert i tillegg til mandatet i oppnevningsgrunnlaget.

I dette kapitlet vil jeg diskutere oppnevningsgrunnlaget for Verdikommisjonen, som inkluderer både mandatet og den 16 punkts lange listen som begrunnet oppnevningen. Jeg vil ta for meg tre aspekt ved mandatet, dialog, mobilisering og utredning, og belyse enkelte dilemmaer i mandatet. Verdikommisjonens mandat var både bredt og åpent. Ved å se på begrunnelsen for kommisjonen, vil jeg forsøke å forstå hva Verdikommisjonen skulle gjøre.

I tillegg til dette vil jeg sammenligne oppnevningsgrunnlaget med den første redegjørelsen om kommisjonen som statsministeren gjorde offentlig. En og en halv

måned forut for oppnevningen, foretok statsministeren en redegjørelse om Verdikommisjonen for Stortinget og pressen. Redegjørelsen for Stortinget var delvis identisk med den 16 punkts lange redegjørelsen i oppnevningsgrunnlaget.⁸² Fra den første offentlige redegjørelsen og frem til det som ble stående i den Kongelige resolusjonen, foretok altså regjeringen endringer. Forskjellen på de to dokumentene har relevans ettersom redegjørelsen for Stortinget og pressen var en offentliggjøring av Verdikommisjonen som ide som kom forut for den formelle nedsettelsen.

Sammenligningen av oppnevningsgrunnlaget og redegjørelsen for Stortinget og pressen gjøres av to grunner. Den ene er knyttet til analysen i dette kapitlet, det vil si mitt eget forsøk på å forstå hva Verdikommisjonen skulle gjøre. Det andre er knyttet til den offentlige mottakelsen av kommisjonen, som jeg vil komme tilbake til i senere kapitler. Mye tydet på at redegjørelsen for Stortinget og pressen en og en halv måned før nedsettelsen av Verdikommisjonen, hadde vel så stor betydning for den offentlige mottakelsen, som kommisjonens formelle oppnevningsgrunnlag. Det at jeg i overskriften betegner elementer fra redegjørelsen som ”mangler” i oppnevningsgrunnlaget, gjøres med tanke på at de setningene og avsnittene som ble tatt ut etter offentliggjøringen for blant annet pressen, kan ha fremstått som et oppsiktsvekkende ”intet” da Verdikommisjonen endelig ble satt ned.

4.2 Et åpent og bredt mandat

Kommisjonens mandat var bredt i den forstand at det var flere forskjellige oppgaver kommisjonen skulle utføre. Den skulle mobilisere (pkt. 1), den skulle skape større bevissthet (pkt. 2), den skulle produsere kunnskap (pkt. 3), den skulle analysere hvordan verdipåvirkning skjer (pkt. 4), den skulle identifisere utfordringer (pkt. 5), den skulle bidra til diskusjon (pkt. 6) og den skulle utfordre (pkt. 7). Av disse ulike oppgavene var det første viktigst: ”Hovedmålet med Verdikommisjonen er å bidra til en bred verdimessig og samfunnsetisk mobilisering for å styrke positive fellesskapsverdier og ansvar for miljøet og fellesskapet. Det er viktig å motvirke likegyldighet og å fremme personlig ansvar, deltakelse og demokrati” (Kongelig resolusjon av 30.01.98).

⁸² På samme måte som redegjørelsen for Stortinget hadde flere like partier med brevet KrFs stortingsgruppe sendte til daværende statsminister Jagland om Verdikommisjonen 14.05.97. Gjennom dette brevet, via redegjørelsen for Stortinget og frem til det endelige oppnevningsgrunnlaget, kunne man se at Verdikommisjonen som ide gradvis ble formet.

Kommisjonens mandat var eksplisitt normativt i den forstand at det var den normative dimensjonen i samfunnet kommisjonen skulle berøre. Kommisjonen skulle altså ikke gi seg i kast med hva som helst. Det var *det verdifulle* som skulle være dens fokus, og ikke alt det trivielle. Det lå altså allerede en avgrensning i selve verdibegrepet, som la føringer på hva slags temaer Verdikommisjonen skulle fokusere på. Dette var ikke definert eksplisitt, men selve begrepet ga signaler om en kvalitetsvurdering. I den grad man mener at ikke *alt* har lik verdi, så var det ikke *alt* som var av interesse for Verdikommisjonen. Det var kun det verdifulle. I denne implisitte avgrensningen lå det et budskap om at "folk i samfunnet" er for opptatt av uvesentligheter og av det som egentlig ikke har verdi. Det ble nå satt ned en kommisjon som skulle se på de formative prosessene i samfunnet for å få samfunnet på rett kjøll. Kommisjonen skulle bidra til at samfunnet igjen fikk øynene opp for det verdifulle. Et slikt budskap skaper naturligvis forventninger og ikke minst nysgjerrighet. Hva er det egentlige verdifulle? Skillet mellom det verdifulle versus trivialiteter, som lå innbakt i selve verdibegrepet, var kanskje det viktigste grunnlaget for den store oppmerksomheten kommisjonen skulle vise seg å få. Gjennom verdibegrepet ble kommisjonen gitt en betydningsfullhet, fordi man avgrenset det som ikke har betydning fra kommisjonens fokus. Samtidig var det et budskap om at det verdifulle var gått tapt, men at Verdikommisjonen skulle vise hva det verdifulle egentlig er.

Selve mandatet var imidlertid lite normativt i den forstand at det verdifulle ble identifisert. Det var noen få stikkord som ga visse føringer. Det verdifulle var for eksempel "fellesskapsverdier", "ansvar for miljøet", "deltakelse", "demokrati" og "natur" (ibid). Det eneste eksemplet på det ikke-verdifulle som ble gitt i mandatet var "likegyldighet" (ibid). Det at deltakelse og demokrati ble holdt frem på bekostning av likegyldighet, var imidlertid en konkretisering som ikke var særlig kontroversiell. Dette var generelle begrep som ikke rammet bestemte sosial-grupper spesielt. Det var normative vurderinger som de fleste kunne stille seg bak. Spørsmålet om "fellesskapsverdier" var kanskje det som kunne virke noe tvetydig, og som var avhengig av hvordan man tolket begrepet. Siktet man her til verdier som alle vil stille seg bak, for eksempel fred fremfor krig, eller omsorg fremfor vold, så var det jo ikke

kontroversielt. Siktet man derimot til verdier som alle *burde* stille seg bak, eller det man antok var felles, så var det imidlertid verre. En tredje fortolkning kunne også være at fellesskapsverdier var det som skaper fellesskap, og at dette således var kommisjonens primære oppgave. En slik fortolkning syntes kanskje å være mer vanskelig å gjennomføre, enn at det ville være kontroversielt. Det at Verdikommisjonen ble opprettet av regjeringen, gjorde imidlertid at den andre fortolkningen kunne gis et politisk innhold. Fellesskapsverdier kunne tolkes som det *regjeringen* mente *burde* være felles i det norske samfunnet. En slik fortolkning kunne også gi mening til stikkordene ”mobilisering” og ”skape større bevissthet”. Var det de kristne grunnverdier man her tenkte på? Det var imidlertid lite grunnlag for å trekke slike slutninger på bakgrunn av et mandat som i normativ forstand var relativt åpent. Mandatet stod imidlertid ikke for seg selv i kommisjonens oppnevningsgrunnlag. Det stod som en avslutning på en lengre redegjørelse for hvorfor det var behov for Verdikommisjonen. I lys av dette fikk mandatet mer normativ (og politisk) substans.

4.3 Føringer i oppnevningsgrunnlaget

Jeg vil i det følgende forsøke å tolke mandatet gjennom den øvrige begrunnelsen som ble gitt i oppnevningsgrunnlaget. Jeg vil diskutere de ulike aspektene i mandatet, de 7 forskjellige punktene, ved å gruppere dem i tre forskjellige oppgaver: *dialog*, *mobilisering* og *utredning*.⁸³

Det første oppgaven, *dialog*, knytter jeg til blant annet punkt 6: ”Verdikommisjonen bes *bidra til diskusjon* om hva som er politiske myndigheters oppgave og hva som den enkelte, familie, det sivile samfunns institusjoner og næringsliv har ansvaret for” (ibid) (min utheving), punkt 5: ”Verdikommisjonen skal *identifisere* aktuelle verdimessige og samfunnsetiske utfordringer en står overfor og *drøfte mulige svar på dem*. I dette arbeidet skal den utfordre og stimulere offentlige myndigheter og relevante deler av det sivile samfunn til debatt og deltakelse” (ibid) (min utheving), og delvis også punkt 7: ”Verdikommisjonen skal *utfordre til etisk refleksjon og handling*,

⁸³ Dette er en inndeling jeg foretar. Det er mulig man kunne argumentere for en annen inndeling, eller en inndeling som inkluderte flere oppgaver. Dette er likevel de tre ulike oppgavene jeg vil fremheve.

ikke bare gjennom utredninger, men gjennom et bredt spekter av aktiviteter som eksemplifiserer, aktualiserer og konkretiserer verdispørsmål” (ibid) (min utheving).⁸⁴

Den andre oppgaven jeg vil diskutere er *mobilisering*. Dette knytter jeg først og fremst til punkt 1 og kommisjonens hovedmål: ”Hovedmålet er å *bidra til en bred verdimelessig og samfunnsetisk mobilisering* for å styrke positive fellesskapsverdier og ansvar for miljøet og fellesskapet. Det er viktig å motvirke likegyldighet og å fremme personlig ansvar, deltakelse og demokrati” (ibid) (min utheving), men også siste del av punkt 5 hvor man blir bedt om å stimulere ”relevante deler av det sivile samfunn til debatt og deltakelse” (ibid).

Til slutt vil jeg diskutere oppgaven med å *utrede*. Dette knytter jeg også til punkt 7, hvor det blir presisert at det å ”utfordre til etisk refleksjon og handling, ikke bare [skal skje] *gjennom utredninger*” (ibid) (min utheving). Det vil si at utredning også skulle være del av kommisjonens oppgaver. Dette kan også tolkes ut fra punkt 3: ”Verdikommisjonen skal *bidra til kunnskap* om den verdimelessige utviklingen i vår samtidskultur, herunder de institusjonskulturer vi er en del av og våre individuelle oppfatninger” (ibid) (min utheving),⁸⁵ og av punkt 4: ”Verdikommisjonen skal *analysere den verdipåvirkning som faktisk skjer* gjennom ulike påvirkningskanaler i samfunnet. Denne – dels ubevisste – påvirkningen skal vurderes i forhold til den bevisste oppdragelse som skjer bl.a. i hjem og skole, og som fra norske myndigheters side er uttrykt som mål for skoleverket” (ibid) (min utheving).

Disse oppgavene i mandatet kunne i og for seg kanskje virke konkrete nok. Som vi skal se senere i avhandlingen viste imidlertid mandatet seg å være åpent for flere og tvetydige fortolkninger. ”Hva er det egentlig Verdikommisjonen skal gjøre?”, var et

⁸⁴ ”Utfordring” kunne kanskje blitt vurdert som en egen oppgave som skiller seg fra dialog. Det kan blant annet ligge et element av provokasjon i dette punktet som man kan hevde skiller seg fra det å samtale. Jeg tar imidlertid utgangspunkt i at dialogen også kan inkludere et provokativt element, og slik ikke ha konsensus som sitt formål. Tolker man dette punktet ut fra Arendts skille mellom tenkning og handling (1998), så vil den offentlige dialogen innebære nettopp det å utfordre til handling (i betydningen tale-handling). Jeg inkluderer derfor dette punktet om utfordring til etisk refleksjon og handling til en diskusjon om *dialog*.

⁸⁵ Jeg tenker da ikke på utredning som utelukkende skriftlig rapport-produksjon, men også i muntlig forstand. Det å bidra til kunnskap om den verdimelessige utviklingen vurderer jeg altså som en form for utredning.

spørsmål man stilte seg ikke bare utenfor kommisjonen, men også internt.⁸⁶ Før vi kommer til reaksjoner på mandatet, både internt i kommisjonen og eksternt, skal vi imidlertid belyse noen av tvetydighetene.

4.3.1 *Dialog i kommisjonen eller folket?*

Verdibegrepets implisitte budskap tilsa at det var det verdifulle, i motsetning til det trivielle, Verdikommisjonen skulle fokusere på. I seg selv tildelte dette kommisjonen en viss grad av moralsk overlegenhet. Det Verdikommisjonens medlemmer skulle løfte frem, enten gjennom det medlemmene selv skulle identifisere eller gjennom arrangementer hvor deler av folket skulle delta, var blitt lovet å være det verdifulle. En slik lovnad kunne gi kommisjonen betydning. Her skulle det som egentlig betyr noe bli løftet frem. Det som imidlertid var mer uklart var hvorvidt det var kommisjonens medlemmer som skulle løfte frem det verdifulle, eller om det var hele samfunnet som skulle delta med sine ulike verdsettinger.

Flere av punktene i kommisjonens oppnevningsgrunnlag var viet spørsmålet om verdidebatten og dialog. Det aller første avsnittet i den Kongelige resolusjonen (oppnevningsgrunnlaget) sa for eksempel: ”I regjeringens tiltredelseserklæring i Stortinget redegjorde statsministeren for at Regjeringen ville oppnevne en bredt sammensatt kommisjon som skal drøfte hvordan det kan skapes en bred verdimessig og samfunnsetisk mobilisering for å snu negative utviklingstrekk” (Kongelig resolusjon av 30.01.98). Her fremgikk det altså at det var den bredt sammensatte kommisjonen som skulle *drøfte* hvordan man kunne skape en mobilisering. Det syntes altså å være en kommisjon som primært skulle diskutere, og ikke selv drive mobiliseringen for å snu de negative utviklingstrekkene. Når man så kommer til slutten av den Kongelige resolusjonen, hvor mandatet står, så har ordet ”drøfte” blitt tatt ut, mens ordet ”mobilisere” har blitt det viktige verbet: ”Hovedmålet for Verdikommisjonen er å *bidra til en bred verdimessig og samfunnsetisk mobilisering* for å styrke positive fellesskapsverdier og ansvar for miljøet og fellesskap” (min utheving) (ibid). Det var altså dette som utgjorde hovedmålet for kommisjonen i følge mandatet. Hovedmålet om å bidra til en bred samfunnsetisk mobilisering, ble imidlertid fulgt opp med andre punkter som igjen refererte til en dialog. Kommisjonen

⁸⁶ Dette vil bli berørt i flere kapitler.

skulle blant annet ”bidra til diskusjon”, ”utfordre til etisk refleksjon” og ”identifisere aktuelle samfunnsetiske og verdimeslige utfordringer en står overfor og drøfte mulige svar” (ibid). Det syntes altså som om dialogen skulle foregå både internt i kommisjonen, men at kommisjonen også skulle engasjere ulike grupper i samfunnet til å delta i debatten. Selv om man i mandatets første punkt hadde utelatt ordet ”drøfte”, så var det totale inntrykket at den store mobiliseringen var knyttet til et spørsmål om dialog.

Man kan dermed kanskje ikke si at det var en tvetydighet i mandatet om hvorvidt det var kommisjonen eller hele folket som skulle delta i debatten. Det var tydelig at *både* kommisjonens medlemmer og hele folket skulle føre en dialog om det verdifulle. Men dette kunne imidlertid gi kommisjonen en tvetydig autoritet. Kommisjonens autoritet ville bli langt større dersom dialogen først og fremst skulle føres internt, fremfor at hele folket skulle delta. Det første kunne tildele kommisjonen en moralsk overlegenhet ikke ulikt *Polis* i den greske antikken. Oppgaven med å diskutere det verdifulle, ble i *Polis* ikke tildelt hvem som helst. Det var de aller dydigste, som i kraft av sin person ble utpekt av aristokratiet som rollemodeller til å føre denne dialogen på vegne av folket. Dialogen i *Polis* handlet om hvilke regimer man skulle velge å anerkjenne. Dette hadde en direkte sammenheng med hva slags personlighetstyper eller egenskaper ved mennesket de stemmeberettigede (det siviliserte aristokratiet) ville anerkjenne. Den direkte sammenhengen mellom regime og personlige egenskaper gjorde at det var de aller mest noble, de overlegent verdige, som i kraft av sin person representerte en bestemt form for regimetenkning. Det var altså et system hvor de utvalgte representantene som skulle diskutere det verdifulle, ikke representerte det brede lag av folkets interesser. Det var tvert imot det øverste sjiktet av dydige mennesker som ble tildelt en plass i samfunnsdialogen om det verdifulle. I følge Strauss (1953) tildelte dette *politeia* også makt. *Polis* var de aller verdigstes samtale om hva samfunnet burde verdsette. Politikken legitimitet hvilte på den moralske overlegenheten.

Dersom Verdikommisjonen først og fremst skulle motivere hele folket til å delta i en diskusjon om det verdifulle (hva skal vi verdsette?), så skulle man tro at det ikke var

så vesentlig hvilke verdier kommisjonens medlemmer selv representerte. Det viktigste ville kanskje heller være at medlemmene var i stand til å trekke så mange deler av samfunnet som mulig med i den debatten, slik at den bredt sammensatte kommisjonen avspeilte for eksempel ulike landsdeler, begge kjønn og kanskje ulike aldersgrupper. Det viktige ville kanskje være å utstyre kommisjonen med engasjerte folk som ville makte å mobilisere befolkningen. Selv om det var det verdifulle, og ikke det trivielle, en slik kommisjon skulle løfte frem, så skulle en altså tro at det å skape en samfunnsdebatt ikke nødvendigvis forutsatte at kommisjonen ble utstyrt med medlemmer som i kraft av sin person representerte noe verdifullt eller det dydige.

En alternativ tilnærming kunne derimot være å nettopp utstyre kommisjonen med ekstraordinære mennesker i moralsk forstand, for at kommisjonen skulle fremstå som en legitim forvalter av det verdifulle og ikke alt det trivielle. Det ville være å gjøre moralsk overlegenhet til en slik kommisjons attraktivitet. Det kunne utgjøre grunnlaget for at folket ville delta i debatten, både for å bli kjent med det verdifulle men kanskje også for å bli en del av det.⁸⁷ En slik tilnærming ville gjort kommisjonen til en autoritet i verdispørsmål, selv om det også var en hensikt å inkludere samfunnet i dialogen. Det ville være å utvelge ekstraordinære medlemmer av samfunnet, som kunne fremstå som både en rollemodell og ideal til etterfølgelse, men også som en slags livs-veileder. Det ble imidlertid gjort eksplisitt i oppnevningsgrunnlaget at Verdikommisjonen ikke skulle ha en slik autoritativ funksjon: "Verdikommisjonen kan ikke gi svar på vegne av alle eller debattere på vegne av folket" (Kongelig resolusjon av 30.01.98).

Dialogen skulle altså foregå i hele samfunnet, inkludert internt i kommisjonen. Under det femte temaet i begrunnelsen for kommisjonen, med overskriften *kommunikasjon*, skriver regjeringen: "I et fellesskap er vi avhengig av kommunikasjon - av dialogen, den ekte samtalen. Verdikommisjonen skal stimulere til at vi - i våre hjem, på skolen, på arbeidsplassen, i kirken og andre livssynssamfunn, i organisasjoner, i offentlig virksomhet, i media- og forskningsmiljøer - setter oss ned og drøfter: Hva er verdifullt for oss? Hvilke verdier har vi felles? Hva skiller?" (ibid). Dialogaspektet ved Verdikommisjonens mandat har klare paralleller til den type offentlighetssamtaler

⁸⁷ Det er denne makten Bourdieu (1995) hevder at smakshierarkiet hviler på. Hierarkiseringen gjør at dominerte habituser vil forsøke å tilnærme seg den dominante (aristokratiske) smak.

både Sennett og Arendt etterlyste. Det kunne minne om tematikken i Polis, men som man, i motsetning til det antikke system, på moderne demokratisk vis inviterte *alle* i samfunnet til å delta i. Det var en slik offentlighetssfære Arendt (1996b) argumenterte for. En forutsetning for henne var imidlertid at privatlivets anliggender ble holdt utenfor offentlighetsdialogen. Samtalen måtte ikke omhandle livets betingelser, knyttet til økonomi, materielle behov, reproduksjon etc, men til de ulike borgernes syn på det fellesskaplige.⁸⁸ Dette kunne altså samsvare med hensiktene i kommisjonens mandat: ”Begrepet verdi er mest kjent fra økonomien, men omfatter også immaterielle verdier. Det vil si forhold som er viktig for at vi kan ha gode mellommenneskelige fellesskap, som vi ønsker å bygge vårt liv og samfunn på og som gir livet kvalitet og mening” (ibid).⁸⁹

Spørsmålet om *deltakelse* i den offentlige dialogen var også vesentlig for Arendt. Hun knyttet som kjent den aktive politiske handlingen i offentligheten til en evne til å tenke (i privatlivet), men verken tenkningen eller handlingen var virksomheter hun forbeholdt de få og spesielt kloke. “Tænkning, i dens ikke-kognitive, ikke-specialiserede forstand som et naturligt, menneskelig behov, virkeliggjørelsen af den forskel, der ligger i bevidsthed, er ikke en rettighed for de få, men en altid tilstedeværende evne hos alle; af samme grund er den manglende evnen til at tænke ikke er en “rettighed” for de mange, der mangler hjerne, men den altid tilstedeværende mulighed hos alle - videnskabsfolk, lærde og andre specialister i intellektuel virksomhed ikke at forglemme - for at unngå den samtale med sig selv, hvis mulighed og vigtighed Sokrates var den første til at opdage” (1998: 114-115). For Arendt var både evnen til å tenke, og også selvpresentasjonen i frihetens sfære,

⁸⁸ Arendt mente som kjent at offentligheten i for stor grad var preget av privatlivets anliggender, og da særlig diskusjonen av materielle vilkår: “Den kjærlige omsorg og omhyggelighet som råder i dette snevre området, kan vel - i en verden som med sin rivende industrielle utvikling hele tiden ødelegger gårsdagens kjente ting for å skaffe plass til det nye - få det til å se ut som om den siste menneskelige glede over tingenes verden har tatt tilflukt her. Men denne utvidelsen av det private, denne trolldommen som nærmest et helt folk har bredt utover hverdagen, skaper ikke noe offentlig rom” (1998: 65).

⁸⁹ Regjeringens ønsker syntes mer i tråd med Arendts offentlighetsideal, enn for eksempel den tidligere statsministeren Torbjørn Jaglands syn på verdidebatten. Det første forslaget om å nedsette en verdikommisjon ble som sagt sendt fra KrFs stortingsgruppe til daværende statsminister Jagland. (jfr. brev fra Kristelig folkepartis stortingsgruppe til statsminister Jagland av 14.05.97). I sitt svar, sa Jagland at verdidebatten burde omhandle “måten vi organiserer og fordeler ressursene på” og spørsmål om “levekår for barn og unge” (pressemelding fra statsminister Jagland 05.06.97). For regjeringen Bondevik var det samfunnets fellesskapsverdier og det som gir mening for den enkelte, man ønsket at verdidebatten skulle omhandle, og ikke som Jagland spørsmål om økonomi og fordeling.

noe hun ikke ville forbeholde de få og spesielt kloke. I motsetning til for eksempel Leo Strauss, mente Arendt at alle kunne og ville delta i dialogen om det verdifulle.

En tilsvarende inkluderende invitasjon ble også gitt i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag. Verdidebatten skulle for eksempel ikke handle om avanserte filosofiske teorier og begrepsavklaringer, men være praktisk rettet. Dette var kanskje også for at verdidebatten skulle kunne inkludere flest mulig, fremfor å være forbeholdt en liten akademisk elite. “Verdikommisjonens oppgave er ikke å gi noen endelig, teoretisk avklaring av verdibegrepet eller en autoritativ opplisting og rangering av ulike verdier” (Kongelig resolusjon av 30.01.98), og: ”Den skal videre ha et praktisk siktemål ved at den fremmer refleksjon og samtale om etiske hverdagsspørsmål” (ibid). Dette ønsket om en praktisk tilnærming, og at man ikke skulle dvele med teoretiske avklaringer, syntes begrunnet ut fra demokratiske hensyn. Kanskje var dette også noe av bakgrunnen for at man ikke brukte særlig plass på å avgrense verdibegrepet verken i mandatet, og som vi skal se i kapittel 8, internt i Verdikommisjonen.

Det var altså flere punkter som helt eksplisitt avviste at Verdikommisjonen skulle fremstå som et autoritativt organ. Kommisjonen skulle ikke føre debatten på vegne av folket, den skulle ikke føre en akademisk lukket diskusjon om verdibegrepet og den skulle heller ikke foreta en autoritativ opplisting og rangering av verdier. Men på tross av dette: “verdikommisjonen skal identifisere verdier som samler bred oppslutning” (ibid). Var det kommisjonen eller folket som skulle identifisere det verdifulle? Dersom det var Verdikommisjonen som skulle identifisere verdier som samler bred oppslutning, ville ikke det gjøre kommisjonen til en autoritativ instans og dessuten medføre en form for rangering av verdier?

Kommisjonens tvetydige rolle i verdidebatten, og dermed også autoritet, kan kanskje utdypes ved å trekke en parallell til et annet autoritativt system: universitetets seminarvirksomhet: Skulle Verdikommisjonen 1) være koordinatorene som organiserer kollokviegrupper for studenter? Eller skulle de 2) selv delta som kollokvieledere, men sitte stille i bakgrunnen? Eller skulle de 3) delta som lærere i dialogen sammen med

studentene? Disse tre alternativene vil for det første tildele kommisjonens medlemmer ulik autoritet og status som ekspert i dialogen, men det er også sannsynlig at dialogen vil arte seg forskjellig. Som en administrativ enhet som utelukkende skulle koordinere verdidebatten, ville ikke kommisjonens autoritet være størst. Med et slikt oppdrag ville Verdikommisjonen bli en aktør sammen med mange andre som forsøker å skape debatt om diverse tema (blant annet media). Men var det nødvendig å sette ned en bredt sammensatt kommisjon med hele 49 medlemmer, en styringsgruppe, et råd og et sekretariat, for å utføre en slik oppgave? I den grad medlemmene ble tildelt en ekspertstatus, ville de både som aktive deltakere, men også som en stille lytter i bakgrunnen, utøve innflytelse på dialogen. Som ekspert ville de bare i kraft av sin person, på samme måte som professoren som lytter til studentenes dialog, legge føringer for hva dialogen skulle handle om. Det verdifulle ville for det første være et kriterie for hva som lot seg diskutere, og for det andre ville det enkelte verdikommisjonsmedlemmets personlige verdsettinger kunne legge ekstra føringer. Dersom medlemmene i kraft av sin person representerte et engasjement for en eller flere saker, ville det implisitt være en føring om det verdifulle som kunne preget dialogen. Det å plukket ut 49 forskjellige mennesker til både å skape dialog i samfunnet, men som også selv skulle diskutere det verdifulle, kunne utstyre kommisjonen ikke bare med mange typer meningsberettigede stemmer, men også med bestemte verdsettinger. Selv om man i motsetning til samfunnsdialogen i Polis, inviterte hele folket til å delta, så kunne selve det å sette ned en kommisjon med 49 medlemmer som skulle ta seg av denne debatten, i tillegg til verdibegrepets implisitte skille mellom det verdifulle og det trivielle, tildele en slik kommisjon moralsk overlegenhet.

4.3.2 Mobilisering til dialog eller omkring det verdifulle?

Dialogaspektet var kanskje det mest fremhevede i hele kommisjonens oppnevningsgrunnlag. Et annet sentralt begrep var imidlertid *mobilisering*. Som vi så var det glidende i oppnevningsgrunnlaget hvorvidt det var en dialog om mobilisering kommisjonen skulle produsere, eller om det faktisk også skulle mobiliseres for snu negative utviklingstrekk. Spørsmålet om mobilisering var slik sett kanskje avhengig av hvem det var som skulle føre dialogen. Skulle man mobilisere folk til å *delta i*

dialogen om det verdifulle, eller skulle man mobilisere folket til å slutte opp om bestemte verdsettinger? Hvis det var Verdikommisjonen som skulle føre dialogen og identifisere det verdifulle, heller enn folket - skulle mobiliseringen så være knyttet til det som kom ut av kommisjonens dialog, dvs. Verdikommisjonens verdsettinger?

Som vi så av oppnevningsgrunnlagets første avsnitt, stod det der at Verdikommisjonen skulle *drøfte* hvordan man kunne skape en mobilisering for å snu negative utviklingstrekk. En slik oppgave ville ikke gjøre Verdikommisjonen særlig forskjellig fra andre former for utvalg og nemder hvor utredning og diskusjon som regel er hovedanliggendet. Her fremstod det som om kommisjonen ble nedsatt fordi man ville diskutere og utrede hvordan en snuoperasjon skulle foretas, men at selve snuoperasjonen skal gjøres senere. Men i mandatet var mobiliseringen for å snu de negative utviklingstrekkene, gjort til kommisjonens hovedmål. Men hva var det mobiliseringen var knyttet til?

Det var det første punktet i mandatet som tydet på at mobiliseringen var knyttet til å snu de negative utviklingstrekkene. I de andre punktene var det dialog og utredning som var vesentlig. Det er som helhet at spørsmålet om mobilisering således blir tvetydig i mandatet. Ser man imidlertid mandatet i lys av begrunnelsen for øvrig i oppnevningsgrunnlaget, så synes det som det er et generelt forfall i samfunnet som kommisjonen ikke bare skal diskutere, men bidra til å snu. Det er altså en større grad av normative føringer i begrunnelsen for kommisjonen, enn i selve mandatet. Det synes i begrunnelsen som om noe verdifullt har gått tapt, som Verdikommisjonen skal bidra til å gjenreise, snarere enn at man ber Verdikommisjonen undersøke hva det verdifulle er.

Man gjorde imidlertid forsikringer i oppnevningsgrunnlaget om at kommisjonen ikke skulle være en autoritativ instans som pekte ut det verdifulle på vegne av folket. Man skrev for eksempel under det tredje punktet, kalt "Samfunnsansvar og personlig ansvar", at "dette betyr ikke at alle må dele verdier og normer. Det er viktig å finne en rett balanse mellom det som skal være felles, samlende verdier og den enkeltes frihet til å velge verdier som ikke deles av alle andre. Den enkelte må sikres frihet til å leve

ut fra sin forståelse av det gode liv, dersom det ikke skader og virker samfunnsnedbrytende” (ibid). Den enkelte må altså sikres frihet til å leve ut fra sine verdsettinger, såfremt det ikke skader og virker samfunnsnedbrytende. Men hvordan avgjør man hvilke verdier som fungerer nedbrytende? Sikter man da til for eksempel vold, som kanskje flertallet ville underskrive på som et samfunnsnedbrytende trekk, eller sikter man også til noe mer kontroversielt, for eksempel mediekulturen, utfordringer av familieverdiene, etc.?

Oppnevningss grunnlaget startet med en problematisering av verdibegrepet. Avgrensningen var knyttet til at det var de “immaterielle verdiene” som skulle stå i fokus, det ville si disse som står i kontrast til det begrepet man anvender i økonomien.⁹⁰ Med “verdier” tenkte man altså ikke på en eiendom, bil eller en pengeseddel, men derimot på “forhold som er viktig for at vi kan ha gode mellommenneskelige fellesskap, som vi ønsker å bygge vårt liv og samfunn på og som gir livet kvalitet og mening” (ibid). Det synes imidlertid som om ”verdier” har en dobbel betydning i oppnevningss grunnlaget, det virker å være både det som gir livet mening, men som *samtidig* bidrar til å bygge fellesskap. En verdi synes på en og samme tid å være noe som gir mening for den enkelte og som vi skal bygge samfunnet på. Verdier synes altså her å bli skilt fra interesser. Det inkluderer ikke sær-interesser, men det som danner fellesskap. Arendt (1995) vektla at hva som gir livet kvalitet og mening vil være et individuelt spørsmål, som det enkelte individ må tre ut i offentligheten og presentere. I den pluralistiske offentligheten, skulle de ulike individene med sine ulike perspektiver og forskjellige forståelser av det gode liv, komme sammen og diskutere det fellesskaplige, dvs. samfunnets verdsettinger. Invitasjonen til en slik offentlighetssamtale, måtte nettopp være begrunnet ut fra at individer ikke er like, men forskjellige. Ulikhetene skulle nettopp synliggjøres gjennom at den enkelte trådte frem i offentligheten med sine synspunkter om det gode liv og om hvordan samfunnet burde organiseres. Slik mente Arendt at offentligheten kunne frigjøres for nødvendighetens betingelser. Individer ble likeverdige, og dermed frigjorte, ved at de i offentligheten stod frem med sine forskjellige individualiteter. Det fantes derfor ikke noen sannhetskriterier i offentligheten, annet enn utfallet av det man i fellesskap ble enig om. Offentligheten var rommet for de ulike perspektivene,

⁹⁰ Man skilte altså ut hva Luhmann (2000) kaller det økonomiske kommunikasjonssystemet, fra denne debatten.

som ved å blir fremført foran andre kunne utgjøre grunnlaget for fellesskaplige beslutninger. Hensikten med dialogen i frihetens sfære var altså ikke å bygge fellesskap. Fellesskapene var for Arendt del av privatlivet, mens det var individualismen som rådet i offentligheten. Debatten om det verdifulle ”Hva skiller? Hva har vi felles?”, var altså ikke knyttet til at man skulle bygge eller styrke privatlivets kollektiver. Snarere tvert i mot.

Individualisme ser imidlertid ikke ut til å være et positivt ladet ord i oppnevningssgrunnlaget. I beskrivelser av medie- og forbrukskulturen blir det negative, det vil si den “individualistisk og underholdningsorienterte forbrukskulturen” (Kongelig resolusjon av 30.01.98) sett som en “flukt bort fra det medmenneskelige” (ibid). Både Sennett og Arendt var, i likhet med regjeringen, kritiske til medie- og forbrukerkulturen. For dem var imidlertid ikke problemet med medie- og forbrukskulturen knyttet til at den skapte individualisme. Kanskje tvert imot. For både Arendt og Sennett var fysisk avstand mellom individer, og en fremheving av den enkeltes unikhet og individualitet, en forutsetning for en fri offentlig samtale. Arendts erfaringer som jøde under den andre verdenskrig, gjorde at hun var sterkt kritisk til tankegods som baserte seg på likhet mellom den enkelte og som romantiserte det fellesskaplige uten at man også fremhevet individualismens betydning. En “individualistisk kultur” var for Arendt forutsetningen for at tankeløsheten ikke skulle bre om seg, og at enhver skulle leve hele sitt mentale liv i privatlivet. Individualisme var dermed for henne en forutsetning for offentlighetens samtaler.

Det fellesskaplige i oppnevningssgrunnlaget blir knyttet til et begrep man diskuterer under det andre punktet: det sivile samfunn. Det er i det sivile samfunnet, mellom staten og den enkelte individ, Verdikommisjonen skal sette sitt fokus. Man sier så at: “det er derfor ikke tilstrekkelig å rette søkelyset mot individets moral og offentlig moral. Verdikommisjonen må også sette søkelys på de verdier som preger samfunnet i stort og som preger de forskjellige institusjonene i det sivile samfunn” (ibid). Det er altså ikke den enkeltes moral man vil fokusere på, men på det samfunnsmessige eller fellesskaplige. Når man i oppnevningssgrunnlaget snakker om det sivile samfunn så

sikter man til “mellomliggende institusjoner”, som befinner seg mellom staten og den enkelte. Det er altså en fellesskapsforståelse som ikke er identisk med Arendts forståelse av frihetens sfære, dvs. det offentlige rommet hvor likheten er basert på det enkelte individs forskjellighet. Det synes derimot å være sosiale relasjoner som er mer faste, dvs. organisasjoner, regjeringen forstår med begrepet ”det sivile samfunn”. Det at fellesskapene nettopp er faste synes dessuten også å være noe av det positive med de organisasjonene som nevnes. Man snakker da om skolen, idrettsorganisasjonene, kirken, frikirker, livssynsfellesskap, frivillige organisasjoner ol. (ibid).

Arendts vektlegging av pluralisme i frihetens sfære blir også vektlagt i oppnevningsgrunnlaget: “I et stadig mer internasjonalisert samfunn er det også viktig å finne ut hvordan vi kan få til en fruktbar verdiformidling mellom Norge og utlandet. Det samme gjelder i forholdet mellom innvandermiljøene og det øvrige norske samfunn”. Selv om dette sitatet er knyttet til overskriften *kommunikasjon*, så velger man å bruke begrepet *formidling* i teksten. Verdikommisjonen må sørge for en *formidling* mellom Norge og utlandet og mellom nordmenn og innvandrere. For Arendt var det viktig at man skilte ting fra hverandre. En dialog er basert på likeverdighet og en toveis-kommunikasjon. Formidling gir derimot assosiasjoner til asymmetri og en enveis-kommunikasjon. Med uttrykket *formidling* får man inntrykk av at det er det norske verdigrunnlaget man ønsker å formidle til andre. Det gir med andre ord begrepet mobilisering en mening som ikke synes å sikte til dialog, men kanskje heller at det skal mobiliseres omkring en bestemt forståelse av det verdifulle. Det gir begrepet *dialog* en asymmetrisk forståelse, hvor noen skal formidle, mens andre skal lytte.

Med Arendt (1998) vil tanken om formidling helle mer mot moral og ikke-tenkning, enn tenkning og dialog. For Arendt var moral det sett av normer og regler som man ønsket at individene skulle følge pliktskyldigst, og ikke stille spørsmål ved. Dette knyttet hun igjen til det sosiale, og ikke til det politiske. Bakgrunnen for at Arendt skilte mellom politikk og moral i forhold til den offentlige sfæren og den private, var knyttet til det ondes problem. ”Ondskapens” utbredelse var for henne ikke knyttet til at moralen mistet sitt grep, og at menneskets ondskap kom til syne på grunn av

manglende moralsk sosialisering. Det var derimot knyttet til at moralen hadde et for godt grep om enkeltmennesker, og gjorde at det enkelte individ sluttet å tenke selv. Moralen kunne bli et system man fulgte pliktskyldigst, uten at man reflekterte over det (Arendt 1963, 1998).

I Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlaget synes det ikke å være institusjonenes funksjon i å besørge moralsk sosialisering, man ønsker å *diskutere*.⁹¹ Man tar i stedet normativt stilling til disse institusjonenes betydning for moralen, og fokuserer på hvordan man kan forhindre at oppslutningen om dem avtar. Man knytter de negative utviklingstendensene til at oppslutningen om bestemte sosialiserende institusjoner har avtatt. Dette er for eksempel familien, nærmiljøet, frivillige organisasjoner og livssynsfellesskap. Arendt var genuint anti-ideologisk, og mente derfor at ethvert moralsystem, og dets institusjoner, måtte underlegges en kontinuerlig dialog. Manglende oppslutning om moralske institusjoner kunne ikke i seg selv ses som et problem, med mindre man ønsker å fastholde et bestemt verdsett. En politisk opprustning av moralske regler for oppførsel anser Arendt for å være farlig, fordi det ikke er knyttet til tenkning, men adlydelse: “Ikke desto mindre har ikke-tenkning, som synes så anbefalelsesverdig en tilstand for politiske og moralske anliggender, også sine farer. Ved at beskytte folk mot farerne ved at undersøge ting, lærer de at holde fast ved de til enhver tid foreskrevne og for ethvert samfund gældende regler for oppførsel. Det så folk bliver vænnet til, er ikke så meget innholdet af reglerne, hvoraf en grundig undersøgelse altid vil gøre dem forvirrede, som overtagelsen af regler, under hvilket de særlig inordner sig” (1998: 106).

Selv om mobiliseringen flere steder i oppnevningsgrunnlaget synes å handle om en *mobilisering til dialog*, synes som sagt *formidlingen* å være mer fremtredende andre steder. Man fremhever enkelte fellesskaplige organisasjoner som positive fellesskap og som man ønsker at kommisjonen skal styrke: “religiøse trossamfunn og livssynsorganisasjoner tilbyr også deltakelse i verdiformidlende livssynsfellesskap. Tilhørighet til forpliktende fellesskap synes å være svekket gjennom vårt århundre, selv om det kan spores en nyreligiøs bølge. Sammenhenger som skaper fellesskap og verdiformidling, tilhørighet og identitet, er viktige. Dette er noe Verdikommisjonen

⁹¹ Det 4 punktet i mandatet kan imidlertid tolkes dit hen. Dette skal jeg komme tilbake til.

kan utfordre både trossamfunn og andre til å medvirke til” (Kongelig resolusjon av 30.01.98). Koblingen av sosiale fellesskap til institusjoners moralske sosialiseringsansvar, vil for Arendt avspeile ett perspektiv blant mange. I andre perspektiv vil ikke nødvendigvis manglende oppslutning omkring kirken eller andre livssynsorganisasjoner, bety det samme som at det sosiale er i oppløsning. Hvilke verdsetteringer samfunnet skal anerkjenne må baseres på den offentlige dialogen, og derfor må offentligheten bestå i en kontinuerlig diskusjon av hva dette er, fordi den felles verden vil forandre seg etter som nye unike individer fødes inn i den felles verden (mens andre dør ut av den).⁹² Oppnevningssgrunnlagets innledende vektlegging av dialog omkring de immaterielle verdiene, kommer derfor i bakgrunnen for et mobiliseringsaspekt i diskusjonen av visse problemstillinger. Invitasjonen til en offentlighetssamtale får med andre ord et mer ideologisk preg, hvor det ikke er dialog, men oppslutning som gjelder.

Familiens rolle har fått et eget punkt (pkt. 7) i oppnevningssgrunnlaget. Man ber Verdikommisjonen gjøre barn og ungdom til et av hovedfeltene i sitt arbeid. Dette fordi “familien er samfunnets grunnenhet” (ibid), og det er her formingen av verdier og normer primært foregår. Uten at det står eksplisitt at man ser på familieoppløsninger som den viktigste årsaken til den negative samfunnsutviklingen, er det indirekte tydelig at man anser dette som en viktig indikator. Avsnittet om familien har diplomatiske formuleringer, men man ber kommisjonen gjøre familien til et av sine hovedfelt i kampen mot de negative utviklingstrekkene. Man sier at “de fleste familier fungerer godt, selv om oppvekstmiljøene synes å ha blitt vanskeligere. Samfunnsutviklingen har også ført til at selve familiesituasjonen er blitt utsatt for økende belastninger” (ibid). Utslagene av disse økte problemene med familiene blir utdypet i det neste punktet om skolen (punkt 8). Betydningen av det “påbyggingsarbeid” som skolen foretar i forhold til den grunnleggende verdiformidlingen “ser vi blant annet når omsorgssvikt i hjemmet eller andre problemer i nærmiljøet leder til konsentrasjonssvikt og sosial uro hos skoleelever. Mobbing er et annet utslag” (ibid). I disse to avsnittene virker det som om den verdiformidlende svikten primært skyldes negative utviklingstrekk knyttet til familien og nærmiljøet. Det er altså problemer knyttet til organiseringen av privatlivet, man her

⁹² Man kan kanskje trekke paralleller fra Arendts tenkning til Nietzsches (1969) begrep “verdiens evige gjenkomst” på dette punktet.

fokuserer på, og ikke problemer knyttet til kommunikasjonsprosesser i offentligheten. Svikten i familien og nærmiljøet gjør at skolen i større grad enn tidligere har måttet overta ansvaret for “de formende år i barndom og ungdom” (ibid). Det ligger flere antagelser til grunn for slike beskrivelser. Man synes for det første å mene at det er flere svikt i hjemmene nå, enn før. Mobbingen i skolen er blitt gradvis verre, elevene er blitt mer urolige og det er blitt flere tilfeller av konsentrasjonssvikt blant elevene. Elevene i skolen viser mindre “tillit, medmenneskelighet og ansvarsfølelse” (ibid), nå enn før. Man får med andre ord et inntrykk av at det stod bedre til med både familien, nærmiljøet og skolen før, enn det gjør i dag. Disse problemene må videre anses å være betydningsfulle ettersom man ber Verdikommisjonen gjøre skolen og familien til et hovedfelt.

Forfallet i offentligheten er for Sennett (1977, 1992) knyttet til at samtalen gradvis går over til å problematisere behovet for nærhet, fremfor at man diskuterer politiske handlinger. Både bekymringer for at medmenneskeligheten forsvinner, at sosiale relasjoner er preget av for lite nærhet, og at mangelen på nære relasjoner er tegn på et moralsk forfall, er en type argumentasjon som Sennett mener er drevet av myten om det gode lokalsamfunnet. I intimitetsideologien er synet på byen problematisk, og man fremhever i stedet det lokale nærmiljøets institusjoner som det vesentlige for at samfunnet skal fungere godt og meningsgivende for den enkelte. I Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag er det nettopp nærmiljøets institusjoner som fremheves. For barna er det skole og idrettens fellesskapsproduserende funksjon som blir det vesentlige, og for de voksne er det kirken, frikirkene, livssynssfellesskapene og frivillige organisasjoner. Det er særlig idrettens fellesskapsproduserende funksjon blant de frivillige organisasjonene som her vektlegges. “Idretten er for eksempel en arena der barn opplever fellesskap med andre, utvikler ansvarsfølelse, solidaritet og lagånd” (Kongelig resolusjon av 30.01.98). I lokalsamfunnet kan idretten utgjøre det lokale nettverket for både barn og voksne. Idrettsklubbene er lokalt basert og knytter lokalmiljøet sammen gjennom både idrettsaktivitetene og dugnadsarbeidet. Sennett mener at det er de nære relasjonenes forrang, som gjør at lokale områder blir gjort moralsk overlegne i intimitetsideologien.

Oppløsnings-tendensene og problemene med verdiformidlingen i familien, nærmiljøet og i skolen, blir i oppnevningsgrunnlaget holdt opp mot viktige verdiformidlende arenaer i de to siste punktene om henholdsvis “kirken, frikirkene og andre livssynfellesskap” (pkt. 9) og “frivillige organisasjoner” (pkt. 10). Både den norske kirke, frikirkesamfunnene, kristne lekmannsorganisasjoner og andre religiøse trossamfunn og livssynsorganisasjoner fremheves som viktige verdiformidlere. Foruten livssynsorganisasjonene så peker man også på de frivillige organisasjonene som en annen form for slike verdiformidlende fellesskap. Disse punktene utdyper med andre ord begrepet “det sivile samfunnet”, som blir brukt tidligere. Verdikommisjonen blir bedt om å mobilisere omkring fellesskap som ligger mellom staten og individet. Eksempler på slike fellesskap, eller institusjoner, er familien, nærmiljøet, skolen, livssynsorganisasjoner og idrettsorganisasjoner. Begrepet “det sivile samfunn” er med andre ord ikke et begrep som uten videre kan sammenkobles med Arendt og Sennetts beskrivelser av offentligheten.

Skillet mellom det offentlige og private er med andre ord glidende i oppnevningsgrunnlaget. Dersom man knytter mobilisering, ikke til et spørsmål om å engasjere folket til å delta i en dialog, men til oppslutning om et bestemt verdsett som skal fungere fellesskapsdannende, vil man med Foucault kunne karakterisere Verdikommisjonen som et genuint biopolitisk initiativ. Det vil være et mandat som er direkte rettet mot livsformingen. Man hadde imidlertid ikke utstyrt kommisjonen med et konkret verdsett i mandatet, og som man ville at kommisjonen skulle forvalte, selv om dette kommer mer til syne i begrunnelsen for å opprette kommisjonen. Kommisjonen hadde for det første ikke formell makt til å påtvinge folket sine verdsettinger. Den uklare grensen mellom dialog og mobilisering, kunne heller vitne om at regjeringen ville invitere folket med i den livsformende prosessen. Fokuset på familien og nærmiljøet kunne tolkes som regjeringens lokalisering av de livsformende prosessene, og at man ikke som Foucault tenkte at livsformingen skjer på tvers av dette skillet. Foucaults interesser for antikken (2001a), var ikke som Arendt knyttet til at Polis var en moral-fri diskurs for frie enkeltindivider. Foucault vendte tilbake til antikken, for å vise hvordan livsformingen og de kroppslige styringsteknikkene var en

del av politikken anliggende, ikke som en ytrestyrt pålagt tvang, men som en forming av seg selv. Loven og statens styringsteknikker var for Foucault (1982, 1995, 2001b) noe som la seg oppå styringsteknikkene som den enkelte brukte for å forme seg selv. Verdikommisjonen skulle ikke utforme lover, eller gi råd til Stortinget. Den hadde ikke formelle maktmidler til å gjøre livsformingen til et ytrestyrt pålegg. Det betyr imidlertid ikke at den var uten et potensial til å utøve diskursiv makt.

Det problematiske med mobiliseringsaspektet i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag, er at det er uklart hvorvidt det er kommisjonen (som regjeringens forlengede arm) som skal besørge livsformingen, eller om Verdikommisjonen var en invitasjon til hele folket om å diskutere det livsformende og kanskje i forlengelsen også bidra til å forme seg selv for å snu de negative utviklingstrekkene. Det første vil kunne fremstå som at statens makt over enkeltindividet ikke bare skal gjelde gjennom loven, men at man nå også tar for seg det moralske. Dette kunne tolkes som en innskrenking av livsutfoldelsen og som frihetsberøvelse. Forskjellen på lov og moral, er gjort eksplisitt i oppnevningsgrunnlaget, og det tydeliggjør at det er det normative som skal gjøres til kommisjonens hovedanliggende. ”Det personlige ansvar går lenger enn til å holde seg innenfor lovens rammer. Jus og etikk er ikke samme sak, men begge trengs i den samfunnsskapende virksomhet. I stedet for ensidig fokusering på politiske vedtak, lovgivning og rettshåndheving, må verdidebatten også fokusere på betydningen av at normer gjøres til en del av menneskets karakter” (Kongelig resolusjon av 30.01.98). Ettersom Verdikommisjonen ikke var utstyrt med formell makt til å sanksjonere på det moralske området, var det ingenting som tydet på at kommisjonens biopolitiske fokus innebar å flytte statens anliggende over fra loven til moralen. Selv om det var tydelig at regjeringen ønsket en moralsk opprustning, så hadde ikke Verdikommisjonen formell makt til å foreta en slik opprustning. Det ville altså ikke være kommisjonens formelle myndighet man i så fall måtte frykte, men kanskje heller den diskursive, dersom kommisjonen fikk mye oppmerksomhet og autoritativ kraft.

Spørsmålet om mobilisering var imidlertid tvetydig i forhold til dette. En ting var å invitere hele samfunnet til å diskutere det verdifulle (hva slags livsforming skal vi

verdsette?), en annen ting var å mobilisere omkring bestemte verdsettinger, for eksempel representert gjennom bestemte organisasjoner. Den institusjonelle livsformingen var temaet for den tidlige Foucault. Det var en form for ytre livsforming som kunne oppleves som tvang. Den legitime politikken mente han derfor var den som knyttet seg opp mot den livsformingen som den enkelte foretok på seg selv, og slik fremstod som omsorg. Verdikommisjonen kunne tolkes som en henvendelse mot nettopp dette nivået. Hva er våre verdsettinger? Hvilke verdsettinger skal vi forme oss selv ut fra? Dette aspektet ved mandatet, kan imidlertid kanskje først og fremst knyttes til det siste punktet jeg vil ta for meg, og som er knyttet til utredning.

4.3.3 Utredning av det verdifulle eller av folkets verdsettinger?

Spørsmålet om utredning var heller ikke entydig. Det første dette berørte kan knyttes til det vitenskaplige skillet mellom det normative og det deskriptive. Skulle kommisjonen på samfunnsvitenskaplig vis utrede det norske folks verdier, eller skulle man på normativt vis utrede hva som er verdifullt? Begge fortolkninger gjorde kommisjonen til en autoritativ instans. I den første betydningen ville kommisjonens arbeid minne om Maktutredningens oppgave. Verdikommisjonen skulle utrede samfunnets verdier, som Maktutredning utredet makten. Til denne oppgaven ville man ha behov for samfunnsvitenskaplig kompetanse. Spørsmålet om den normative utredning ville imidlertid kanskje gjøre kommisjonen til en enda større autoritet. Dersom kommisjonens oppgave var å utrede hva som er verdifullt, ville den minne mer om oppgavene man tildelte filosofene i Polis. Den moralske overlegenheten til regimetenkningen i Polis var grunnet i filosofenes personlige moralske kompetanse. Den deskriptive fortolkningen ville altså gitt kommisjonen vitenskaplig autoritet. Det normative fortolkningen ville derimot gi den moralsk autoritet.

Det var imidlertid, som vi har sett, mye som tydet på at kommisjonen ikke skulle være en autoritativ instans som bare selv skulle finne svarene, verken om det verdifulle eller folkets verdsettinger. Folket skulle derimot selv delta for å formidle dette. Utredningen kunne således ses som en oppgave som både skulle foregå internt i kommisjonen, men også i hele samfunnet. Det var ikke bare kommisjonens

medlemmer som på antikt filosofisk vis skulle utrede hva som er verdifullt, vi skulle alle sette oss ned å utrede hva det verdifulle er. Vi skulle alle gjøre som filosofene i antikken.

Den mer vitenskaplige delen av utredningsarbeidet, syntes å ha et biopolitisk fokus. Det vitenskaplige aspektet var for eksempel gjort eksplisitt i det 4. punktet i mandatet. ”Verdikommisjonen skal analysere den verdipåvirkning som faktisk skjer gjennom ulike påvirkningskanaler, herunder de institusjonskulturer vi er en del av og våre individuelle verdioppfatninger” (ibid). Regjeringen ba altså kommisjonen om å utrede hvordan livsformingen skjer, om det for eksempel er familien og nærmiljøet som former oss, eller om det er reklamen og tv-programmer. Til dette hadde man kanskje behov for vitenskaplig ekspertise, da det jo er et svært komplisert spørsmål. Dette er en oppgave som kan ses i tråd med det Foucault brukte hele sitt liv på. Han ville nettopp undersøke både hvilke styringsteknikker utenfor individet som bidro til å forme det, samt hvilke styringsteknikker individet selv tok i bruk for å forme seg selv til et moralsk subjekt.

I Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag, synes man imidlertid ikke (i motsetning til Foucault), å stille seg undrende til hvordan denne livsformingen faktisk skjer. Regjeringen synes mer opptatt av hvordan den *burde* skje. Man skilte for eksempel eksplisitt mellom positive og negative verdiformidlere. Under overskriften de formende år – familiens rolle skriver regjeringen: ”Verdier og normer for atferd gjør vi til våre egne gjennom en livslang læring, der formende år i barndommen og ungdom er spesielt viktig. Barn og ungdom må derfor bli et av hovedfeltene for Verdikommisjonen” (ibid). Under avsnittet ”den nye forbrukskulturen” skriver man så: ”Gjennom livsstilsreklame påvirkes holdninger til hva som er viktig i livet. Verdikommisjonen må bidra til større innsikt i drivkreftene bak kommersialiseringen og kjøpepress. Verdikommisjonen må utfordre bl.a reklamebransjen til dialog om dens samfunnsetiske ansvar og det menneskesyn den formidler” (ibid). Det synes ikke her som at det er å *forstå* hvordan livsforming skjer og gjennom hvilke kanaler, kommisjonen skal sette inn sine krefter. Det virker snarere som om man vil øke den diskursive makten og livsformingen som enkelte institusjoner utøver på bekostning av

andre. Familien og nærmiljøet må få større innflytelse over livsformingen av barn og unge, på bekostning av for eksempel livsstilsreklame. Det samme gjelder for media: ”Men vi møter også formidling av usunne reklameforbilder som for eksempel kan lede unge jenter til spisevegring. (...) I en analyse av mediekulturens verdiformidling må vi også spørre hvilken virkning det kan få om de moderne media overtar mer av våre barns tidsbruk til fortrengsel for samvær med foreldre og venner, foreningsliv, lek og idrett” (ibid).⁹³ Disse eksemplene synes å henseile til en type vitenskaplig forskning drevet ut fra en bestemt normativ profil. Det synes som om utredningen skal vise *at* medie- og forbrukskulturen former oss (kanskje mer enn familien, skolen og foreningslivet), og *at* den gis oss usunne idealer (i motsetning til de samme institusjonene). Dette aspektet kunne utstyre kommisjonen ikke bare med vitenskaplig autoritet, men også med moralsk autoritet. Det var som om man ba Verdikommisjonen finne vitenskaplige belegg for det moralske forfallet.

Disse normative føringene, som først og fremst var utdypet i den 16 punkts lange listen som var vedlagt mandatet i oppnevningsgrunnlaget, kunne gi kommisjonen en nostalgisk profil. Samfunnet ble beskrevet som en forfallshistorie, hvor man skuet tilbake til bedre tider. Luhmann (2000) mener at samfunnets differensieringsprosesser, dvs. at ulike handlingsområder skiller seg ut som autonome systemer med sin egen logikk, vil skape en følelse av at samfunnsorganismen smuldre opp. Når ulike handlingsområder som politikk, vitenskap, jus, økonomi og religion skiller seg ut som autonome systemer, mister samfunnet et sentralsystem hvor helheten kan skues fra. Ettersom hvert del-system ser sin omverden ut fra sin logikk, vil ingen av systemene se verken hele mennesket, eller hele samfunnet.⁹⁴ Lengselen etter et sentrum kan knyttes til at de enkelte del-systemenes selvrefleksjon. Ettersom hvert del-system er en forenkling av kompleksiteten i omverdenen knyttet til en bestemt kode, så vil et system kunne erkjenne at det ikke fanger inn *hele* mennesket eller *hele* samfunnet. De ulike kommunikasjonssystemene kan slik produsere en lengsel etter helhet og menneskelig autentisitet, som et uttrykk for systemenes innsikt i sine egne

⁹³ Idretten blir også fremhevet som en god verdiformidler for barn og unge. Medie- og forbrukskulturen har imidlertid kommet på bekostning av idretten. Den negative utviklingen ser derfor også ut til å ramme internt innen idretten. “Samtidig ser vi negative tendenser til sprikende verdisett mellom ulike deler av idrettssektoren, noe idrettsmiljø må utfordres til å diskutere og føre dialog med Verdikommisjonen om” (ibid).

⁹⁴ Luhmann (2000) beskriver Habermas kommunikative teori, som produkt av en slik frustrasjon, og det er mulig man også kan karakterisere Sennett og Arendt ut fra en tilsvarende diskurs.

begrensninger. De ulike systemenes innsikt i sin egen tilkortkommenhet, kan føre til en utdifferensiering av et eget sub-system. Verdidebatten kan gjennom Luhmann tolkes som det politiske systems utdifferensiering av et eget kommunikasjonssystem, som skal ivareta deler som det politiske systemet mangler. Et av det politiske systemets innsikter, eller følelse av tilkortkommenhet, kan være nettopp det å overskue helheten og som gjør et pluralistisk samfunn til et organisk hele.

En annen mangel som kan bli produsert av det politiske systemet, eller kanskje også av det økonomiske, er det at man ikke makter å overskue hele mennesket. Det er ett system, i følge Luhmann, som fanger inn hele mennesket. Dette systemet kaller han for kjærlighetskommunikasjonen. Ønsket om å etablere en dialog hvor man både diskuterer det meningsgivende for det enkelte menneske, men og for det som binder samfunnet sammen, kan med Luhmann altså knyttes til et systems refleksjon over sin egen begrensning. Slik kjærlighetskommunikasjonen skal fange inn alle sidene ved et menneske fremfor bare deler av det, slik de andre systemene gjør, kan man ønske å etablere en tilsvarende kommunikasjonsform på samfunnsnivå som en slags kjærlighetskommunikasjon for samfunn og ikke enkelte individer. Et slikt system kan hente næring fra for eksempel kjærlighetskommunikasjonen, og etterlyse mer varme, følelser, autenticitet, nærhet etc.

Som det siste punktet i oppnevningsgrunnlaget fremstår temaet om “byggesteiner for en global etikk” (ibid), som at man avslutningsvis løfter “verdiblikket” ut av Norge. Det man så ser er menneskerettighetstenkningen. Dette skaper et inntrykk av at Verdikommisjonens arbeid lokalt i Norge, kan og bør ses i sammenheng med arbeidet for en global etikk og som man mener menneskerettighetstenkningen er et eksempel på. Verdikommisjonens utredning kan altså ses som en lokal variant av det internasjonale arbeidet “for å skape en basis for en global etikk” (ibid). Sett i en slik kontekst kan Norges rolle som foregangsland for menneskerettighetstenkningen, bistand og fredsmegling, gjøre at det virker naturlig at nettopp Norge nå går foran i arbeidet med å utrede en (nasjonal) lokal etikk, dvs. å definere de norske byggesteinene i den globale etikken. Den norske verdidebatten kan slik ses som et forsøk på å skape et overordnet nivå, en “hjerne”, i den norske samfunns kroppen, som

tar hånd om det verdifulle på bekostning av det trivielle (som de andre systemene befatter seg med), på samme måte som en global etikk kan være det i den internasjonale samfunnskroppen.

Det å utrede det felles, norske verdigrunnlaget kan, på samme måte som det å utrede en felles global etikk, med andre ord avspeile hva Luhmann mener er et asentrisk samfunns lengsel etter å gjeninnsette en overordnet styringsarena. Ønsket om å lage et kommunikasjonssystem som griper over de andre del-systemene, kan kanskje først og fremst ses som det politiske systems refleksjon over sine egne begrensninger. I oppnevningsgrunnlaget påpeker regjeringen begrensningene i den økonomiske tankegangen og i den juridiske, med tanke på å dekke både alle livets sider og samfunnets. Regjeringen synes altså å se begrensninger i disse kommunikasjonssystemenes blikk på samfunnet. Ønsket om å diskutere verdier er blant annet knyttet til en følelse av at politikken har blitt for dominert av jus og økonomi. Det er imidlertid uklart hvorvidt det er andre kommunikasjonssystemer regjeringen ønsker å involvere på den politiske arenaen (for eksempel religion?) eller om lengselen snarere er uttrykk for en selvinnsikt om begrensningene i det politiske systems blikk på omverdenen.

Det moderne funksjonelt differensierte samfunnet, er for Luhmann asentrisk. Det finnes altså ikke et sentrum som en samfunnsmessig rasjonalitet kan utgå fra. Det er ikke mulig å se på samfunnet som en organisk enhet i form av en kropp, og hvor enheten styres fra en overordnet del, dvs. en sentralenhet a la en hjerne. Samfunnet innehar ikke en kollektiv bevissthet, slik sosiologiens strukturfunksjonalister som Durkheim og Parsons hevdet (Luhmann 2000). Slik Foucault (1995) har uttrykt at man må "kappe hodet av kongen", for å forstå maktrelasjonene i det moderne samfunnet, mener Luhmann at kroppen ikke kan brukes som en metafor for samfunnet ut fra tanken om at det har en hjerne. I oppnevningsgrunnlaget er man oppmerksom på at samfunnet har blitt pluralistisk, dette utgjør også en begrunnelse for å skape en verdidebatt.

Henvisningen til den globale etikken gjør at verdidebatten kan ses som et eget

autopoietisk system. Utredningen kan ses som et forsøk på å produsere et nytt kommunikasjonssystem. Referanse til en global etikk gjør at Verdikommisjonen ikke ses som en avgrenset type kommunikasjon, men en type kommunikasjon som kan generaliseres. I form av å være et autopoietisk kommunikasjonssystem, vil det være et system som ser sin omverden, inkludert det internasjonale samfunnet, ut fra sin egen logikk eller sentralkode. Verdidebatten skal foretas lokalt i Norge, men den har potensiale i seg til å inkludere hele verden. Ut fra en sentralkode som for eksempel felles verdigrunnlag/oppløsning, kan man generalisere verdidebatten utover de norske landegrensene. Forsøket på å finne det norske verdigrunnlaget, kan også gjøres internasjonalt i form av at man søker å diskutere seg frem til en global etikk. Det er slike *ambisjoner* som kjennertegner et kommunikasjonssystem, i følge Luhmann. Det ser hele sin omverden ut fra sin bestemte logikk. Dette kan vise hvilke avgrensninger selve invitasjonen til en verdidebatt var knyttet til. Den kan altså ses som et eget og lukket sub-system, eller som et utdifferensiert sub-system fra politikken (eller kanskje økonomien?). Vi skal komme mer tilbake til dette i det neste kapitlet om de politiske reaksjonene på Verdikommisjonen.

Før vi avslutter dette kapitlet, skal vi forlate Verdikommisjonens formelle oppnevningsgrunnlag, og se til et annet dokument. Analysen som her er foretatt har vært å fortolke kommisjonens mandat gjennom den øvrige diskusjonen i oppnevningsgrunnlaget. Det åpne mandatet kommisjonen fikk, kunne få en presisering gjennom den 16 punkts lange listen som begrunnet behovet for en Verdikommisjon. Som vi har sett var det imidlertid flere tvetydigheter i oppnevningsgrunnlaget sett under ett. Ser man til redegjørelsen som Bondevik gjorde for Stortinget om Verdikommisjonen en og en halv måned før nedsettelsen av kommisjonen, så kan noe av tvetydighetene i oppnevningsgrunnlaget kanskje få en tydeligere profil. Diskusjonen som her følger er dermed ikke basert på Verdikommisjonens formelle oppnevningsgrunnlag. Jeg vil imidlertid synliggjøre hvilke aspekter regjeringen valgte å ta ut i det endelige oppnevningsgrunnlaget, på bakgrunn av både diskusjonen som fulgte i Stortinget, og på pressens reaksjoner. Man kan kanskje hevde at det er urimelig å tolke kommisjonens formelle oppnevningsgrunnlag ut fra tidligere versjoner regjeringen hadde av kommisjonen.

Det er imidlertid mulig at det kan bidra til å klargjøre noen av tvetydighetene som her har blitt belyst. Viktigst er det imidlertid å synliggjøre hva slags versjon av kommisjonen som ble gitt ved den første offentliggjøringen. Stortingsdebatten, som vi skal se nærmere på i det neste kapitlet, kom på bakgrunn av denne redegjørelsen og ikke det formelle oppnevningsgrunnlaget. Det samme gjaldt for de første reaksjonene i pressen.

4.4 Det som ”manglet” i oppnevningsgrunnlaget

Bakgrunnen for redegjørelsen til Stortinget (og pressen), var at SVs Kristin Halvorsen hadde bedt om en slik orientering. Statsministeren ville imidlertid også bruke innspillene han fikk i Stortinget konstruktivt for utarbeidelsen av mandatet, som da enda ikke var klargjort. Han begrunnet dette innledningsvis i redegjørelsen: “For meg er det viktig at verdikommisjonens arbeid blir en åpen prosess. Prosessen vil bli minst like viktig som sluttrapporten. Som et første skritt i prosessen gir jeg i dag denne redegjørelsen om siktemålet med en slik kommisjon og de retningslinjer Regjeringen vil følge ved utformingen av mandat og sammensetning. Jeg ser fram til de konstruktive råd og innspill jeg kan få i Stortinget, før Regjeringen på nyåret oppnevner kommisjonen og endelig fastsetter dens mandat” (Redegjørelse for Stortinget om verdikommisjonens arbeid av 16.12.97). Redegjørelsen for Stortinget og pressen, medførte altså at Verdikommisjonen fikk et noe endret oppnevningsgrunnlag, enn hva man tilsynelatende hadde planlagt. Men hva var det så man valgte å endre?

4.4.1 *Forfall og grådighetskultur*

Den kanskje mest iøyenfallende forskjellen på disse to dokumentene er at man i oppnevningsgrunnlaget har utelatt en lang liste over eksempler på negative utviklingstrekk. Denne listen utgjør en konkretisering av forfallet og diskuteres under overskriften “utfordringene” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.97). ”Vi opplever en rå og økende voldsbruk, ofte utløst av alkoholmisbruk. Mobbing i skolen er et annet problem. Det er også avdekket alvorlige tilfeller av seksuell mishandling, blant annet overfor barn. Mange sliter med langvarige ettervirkninger av vold, mobbing eller mishandling. Det har de senere år vært en tiltagende tendens til forvitring og

oppløsning av nettverk, nærmiljø og familiefellesskap. Spesielt barn kan i mange tilfeller rammes av dette. Forvitringen av sosiale nettverk bidrar også til utbredelsen av det som enkelte kaller vår tids folkesykdom: Ensomhet. De mest hjerteskjærende eksempler på det er kanskje de tilfeller hvor eldre, avkreftede mennesker lever i ensomhet og dør uten at det blir oppdaget av naboer eller andre før lenge etterpå. Det er avdekket ulike ekstreme miljøer som har tiltrekningskraft på ungdom, for eksempel høyre-nasjonalistiske, rasistiske og satanistiske” (ibid).

Denne listen over negative utviklingstrekk er imidlertid først og fremst viet det man kaller “grådighetskulturen”.⁹⁵ Det hevdes at dette er noe man særlig finner i økonomi og næringsliv, men og hos den enkelte. Begrepet grådighetskultur var kanskje det mest symboltunge begrepet Verdikommisjonen ble knyttet til. Dette var imidlertid ikke et begrep kommisjonen hadde fått overlevert gjennom det offisielle mandatet og oppnevningsgrunnlaget. Det var derimot et begrep som var viet stor plass i redegjørelsen for Stortinget.

Grådighetskulturen var den generelle betegnelsen statsministeren ga på et flertall av de negative utviklingstrekkene som han eksemplifiserte i redegjørelsen. “Vi ser tendenser til en “grådighetskultur” innen økonomi og næringsliv” (ibid). Dette ble som sagt først og fremst knyttet til næringslivet. Statsministeren fortsatte: “Forsker Jørn Bue Olsen, som arbeider med næringslivsetikk og strategisk ledelse, sier om dette i Næringslivets ukeavis 7. Februar 1997: *“Norsk økonomi i turbofart skaper en hemningsløs kapitalisme som gir mindre rom for etikk og moral enn noen gang før. Problemene oppstår når ønsket om økt lønnsomhet kolliderer med etiske motforestillinger. Da gir mange blaffen i etikken, hvis ikke loven eller myndighetene stopper dem”*. Det avdekkes fra tid til annen betydelige skatteunndragelser og svart økonomi. Dette undergraver samfunnsøkonomien og svekker våre muligheter til å bygge ut velferdsgoder og fellesskapsløsninger” (ibid). Foruten denne grådighetskulturens utbredelse innen økonomien, mente man altså at den økonomiske profitt-tankegangen også hadde fått en utbredelse som fikk betydning for den enkeltes moralske ryggrad. Det syntes som om grådighetskulturen fra næringslivet er i ferd med å spre seg til andre samfunnsområder: “Et aktuelt samfunnsetisk spørsmål er

⁹⁵ Dette begrepet, som Verdikommisjonen ble særlig forbundet med de kommende årene, var altså tatt ut i det endelige oppnevningsgrunnlaget.

også hvor langt vi skal la markedet - med dets kjøp- og salgrelasjoner - trenge inn i sfæren til institusjonene i det sivile samfunn, som for eksempel skolen og familien. Dette kan skape uheldige forbilder og normer spesielt for barn og unge” (ibid).

Denne spredningen har man også funnet belegg for innen samfunnsvitenskapen. Referansen til Ottar Helleviks undersøkelser gir vitenskaplig tyngde til beskrivelsen. “I sin store undersøkelse i boken “Nordmenn og det gode liv” påpeker Ottar Hellevik det han kaller en *“materialistisk verdiorientering og villighet til å godta ulike former for økonomisk uærlighet”*. Han sier blant annet: *“Materielle goder blir et så viktig mål at de velger moralske tvilsomme midler”*. Han sier også: *“Økende materialisme kan få en negativ innvirkning på våre demokratiske prosesser”* (ibid).

I oppnevningsgrunnlaget fører man en diskusjon under overskriften “det økonomiske liv”. Dette omhandler betydningen av å oppleve fellesskap på arbeidsplassen, samt en oppfordring til “økt debatt og bevissthet om næringslivets samfunnsansvar og om forholdet mellom mer kortsiktige økonomiske interesser og en bedriftskultur med mer langsiktige perspektiver” (Kongelig resolusjon av 30.01.98). Det handler altså ikke om grådighet, som i redegjørelsen hvor Ottar Hellevik ble brukt som sannhetsvitne, men heller om de positive sosiale fellesskapene som finnes i arbeidslivet. I redegjørelsen utdypet statsministeren behovet for etikk i næringslivet: “Alle bedrifter bruker regelstyring. I senere år er målstyring med voksende krav til synlige resultater kommet sterkere inn. Det er et framskritt, men jeg vil utfordre nærings- og arbeidslivet til også å legge mer vekt på verdibasert ledelse og utvikling av bedrifter som et godt sosialt system. Mange norske bedrifter har gode tradisjoner for samhold og samarbeid, men nye tendenser til grådighetskultur fortjener å bli satt under lupen” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.97). I oppnevningsgrunnlaget er det betydningen av sosiale fellesskap på arbeidsplassen som diskuteres i forbindelse med det økonomiske liv. Man har tatt ut de negative sidene som omhandler grådighetskultur.

Statsministeren diskuterer grådighetskulturens virkninger for den enkeltes moral under overskriften “den nye forbrukskulturen”. Dette er et avsnitt som så å si i sin helhet er utelatt i oppnevningsgrunnlaget. Her går han altså over fra å diskutere

grådighet i næringslivet til grådigheten i folks private forbruksmønster. I forbindelse med oljerikdommen viser han også her til Helleviks undersøkelser om forholdet mellom materielle goder og lykke, hvorpå man spør: “Rammes vi som folk av syndromet “mye vil ha mer?” Preges vi av en tiltakende materialisme? Og hvilke konsekvenser kan dette i så fall få for de solidaritetstradisjoner og sosiale fellesskapsformer som lenge har vært viktige deler av norsk kultur” (ibid). Det er den enkeltes moral forfallet her knyttes til. For å kontrastere den økende egoismen, holder man frem mer positive ideal knyttet til omsorg for andre: “Stadig flere våkner opp fra den utviklingsoptimistiske drøm om at utvikling er ensbetydende med framgang. De globale miljøproblemene er en av de grelleste illustrasjonene av dette. Miljøproblemene og fattigdomskløften mellom Nord og Sør reiser noen av de største samfunnsetiske utfordringene i vår tid” (ibid).

Under avsnittet om “samfunnsansvar og personlig ansvar”, hvor man hevder også i oppnevningsgrunnlaget at det må være lov å stille krav til den enkelte, eksemplifiserer man i redegjørelsen virkninger dersom den enkelte ikke tar ansvar. “Trafikken blir livsfarlig, bedriften blir ineffektiv, familiefellesskapet bli truet og samfunnet blir kaldt og usosialt”.(...) “Vi handler lettere solidarisk med andre, når vi vet at de vil gjøre det samme mot oss” (ibid). Man har i redegjørelsen generelt viet større plass til det man betegner som den enkeltes “moralsk ryggrad” (ibid), enn i oppnevningsgrunnlaget. Det gjør at man får et inntrykk av at verdier handler mer om den enkeltes moral, fremfor etiske dilemmaer som man ønsker å debattere eller spørsmålet om hva vi vil verdsette. Moralbegrepet er generelt mer tilstede i redegjørelsen, enn i oppnevningsgrunnlaget.

Som vi så i oppnevningsgrunnlaget ble medie- og forbrukskulturen fremhevet som eksempler på usunne verdiformidlere som har fått økende innflytelse på bekostning av de sunne. I oppnevningsgrunnlaget nevnte man reklamens verdiformidling spesielt, og som man hevdet kan føre til at unge jenter får spisevegring. Man har imidlertid utelatt et avsnitt om tv-serier som del av de usunne verdiformidlerne. “Ungdomsserier formidler idoler som lever et overflatisk luksusliv, fylt av intriger og utroskap” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.97).

Det relativt lange avsnittet som konkretiserer forfallet, kan man kjenne igjen fra brevet Bondevik sendte til daværende statsminister Jagland (Brev fra KrFs stortingsgruppe av 14.05.97). Regjeringen har altså valgt å utelate dette avsnittet i sin helhet i det endelige oppnevningsgrunnlaget, i tillegg til at man har tatt ut setninger og avsnitt under de ulike punktene som forsterker inntrykket av et samfunn i forfall. Det gjør at redegjørelsen får et noe annet preg, enn oppnevningsgrunnlaget. I det sistnevnte hevder man bare innledningsvis at det finnes negative utviklingstrekk, uten at man utdyper disse noe særlig. I redegjørelsen, hvor de negative utviklingstrekkene er mer konkretisert gjennom disse avsnittene, får *mobiliseringen* som Verdikommisjonen skulle initiere en helt annen betydning. I redegjørelsen synes ikke hovedhensikten med Verdikommisjonen å være en debatt om det verdifulle. Det verdifulle blir derimot gitt, og mobilisering synes knyttet til å løfte frem det verdifulle på bekostning av disse eksemplene på hva som ikke er verdifullt. Eksemplene synliggjør hva forvitringen er knyttet til og viser at noe verdifullt har gått tapt. I oppnevningsgrunnlaget var det kanskje først og fremst mobiliseringsaspektet som fremstod som noe uklart og ubegrunnet. Det gjorde at man kunne tolke det utredningsmessige og dialogen som det vesentlige med Verdikommisjonen, og at mobiliseringen var knyttet til å få folket med i en dialog om hva som er verdifullt. I redegjørelsen synes mobiliseringen derimot å handle om at Verdikommisjonen skal mobilisere folket til å slutte opp om noe verdifullt som har gått tapt.

Det er på bakgrunn av de konkretiserte eksemplene på forfall i samfunnet, at statsministeren konkluderer med at det er behov for en mobilisering: ”Jeg tror det er bred enighet, på tvers av ulike politiske og livssynsmessige grupper, om at det er behov for en verdimesig og moralsk mobilisering for å snu slike negative utviklingstrekk” (ibid).

4.4.2 Moralsk livsforming

I redegjørelsen til Stortinget var statsministeren langt tydeligere på hva han regnet for å være verdifullt og hva som ikke er det, sammenlignet med de normative føringene i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag. De normative føringene er altså mer eksplisitte hvor statsministeren skiller mellom et forfall og måter å snu den negative utviklingen på. Forfallet i samfunnet og folkets moral, synes knyttet til at bestemte livsformende institusjoner (de positive verdiformidlerne) har mistet oppslutning. Statsministeren brukte mer plass på å holde frem enkelte institusjoner i redegjørelsen, sammenlignet med oppnevningsgrunnlaget. Under overskriften “kirken og andre livssynsfellesskap, hevder statsministeren: “En del av den sosiale forvitringen ligger utvilsomt i svekkelsen av de sosiale fellesskapene og de felles ritualer” (ibid). I oppnevningsgrunnlaget ble skolen holdt frem som en viktig institusjon som skal besørge påbyggingsarbeid for familien, i tillegg til at også styrking av familieinstitusjonen ble vektlagt. Dette ble i redegjørelsen knyttet direkte til grådighetens utbredelse: “Men samlet sett så gjør den moderne forbrukerkulturen det ofte vanskeligere for foreldrene å sette grenser. Problemet med det er velkjent fra pedagogisk teori: *Den som bare gjør det han har lyst til, får etter hvert ikke lyst til noe...* Egoisme og likegyldighet, manglende evne til å prioritere og gjøre forpliktende valg, manglende evne til troskap - det kan fort følge av manglende grensesetting” (ibid).

Problemene som viser seg i skolen, og som blant annet blir knyttet til omsorgssvikt i hjemmene, blir også mer utførlig eksemplifisert i redegjørelsen. Setningen: “Da blir veien til alkoholmisbruk, narkotika og kriminalitet kortere” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.98), har man utelatt i oppnevningsgrunnlaget. Man har også utelatt en understrekning av alvorlighetsgraden man ser i forfallet knyttet til familiens svikt. “Problemene er allerede store. De kan fort bli enda større” (ibid). I oppnevningsgrunnlaget utdypet ikke regjeringen hva slags problemer man så i familiene, annet enn at de er “blitt utsatt for økende belastninger” (Kongelig resolusjon av 30.01.98). Dette gjør man imidlertid i redegjørelsen. De økende belastningene “bidrar til en høy skilsmisseprosent og dermed en destabilisering av barns oppvekstmiljø. Den sosiale regningen for dette har vi bare merket første avdrag

på. Familieinstitusjonen er blitt svekket gjennom det århundret som nå går mot slutten. Nå må vi snu trenden - vi må sette oss som langsiktig mål å styrke familiefellesskapet. Det må være en viktig del av en strategi for styrket verdiformidling” (redegjørelse for Stortinget 16.12.97).

En vesentlig forskjell på redegjørelsen i Stortinget og Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag er at kirken og kristendommen er tonet ned. Kritikken av forbruks- og mediekulturen, som i oppnevningsgrunnlaget ble diskutert under overskriften ”mediekultur”, ble i redegjørelsen i stedet satt under overskriften “kirken og andre livssynsfellesskap”. Påstanden i oppnevningsgrunnlaget om at mediekulturen synes å fungere som en flukt bort fra medmenneskelighet og over i en individualistisk og underholdningsorientert forbrukskultur (Kongelig resolusjon av 30.01.98), får med denne plasseringen også en litt annen mening. Kritikkens løsning synes i denne sammenheng (på grunn av overskriften) å være *kirken og andre livssynsfellesskap*. En styrking av kirken og andre livssynsfellesskap fremstår således som løsningen på den negative utviklingen, og som vil besørge at medmenneskeligheten ivaretas. Statsministeren utdypet dette i redegjørelsen: “Vi trenger en kreativ fornyelse av livssynsfellesskap og felles ritualer, det vil si sammenhenger som skaper fellesskap og verdiformidling, tilhørighet og identitet. Dette er noe jeg ønsker Verdikommisjonen kan utfordre både trossamfunn og andre til å medvirke til” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.97).

I oppnevningsgrunnlaget har regjeringen valgt å utelate de eksemplene hvor Bondevik refererer til kristendommen. Dette kan ha sammenheng med at den kristne etikken ikke alltid bare brukes som eksempel på det han kaller “delkulturene i det sivile samfunn” (ibid). I redegjørelsen snakket statsministeren om kirken som en type fellesskapsinstitusjon ved siden av andre. Da han snakket om det som er *felles* for alle, så refererte han også til den kristne etikken. Dette var særlig tydelig under et avsnitt som i sin helhet er utelatt i oppnevningsgrunnlaget, og som er kalt “et bredt, felles verdigrunnlag”. Statsministeren hevdet at Norge har blitt et flerkulturelt samfunn. “Tross dette kan vi slå fast at vår tusen år gamle kristne og humanistiske kulturarv fortsatt utgjør en hovedbjelke i det verdigrunnlaget som er felleseie for de aller fleste i

det norske samfunn. (...) I praksis har det norske folk et stort stykke felles, etisk ballast. Tusen år etter kristningen av Norge synes folk flest fortsatt at de 10 bud er gode livsregler; Det er rett og godt å vise omsorg, nestekjærlighet, og solidaritet, og å være tro i handel og vandel. Det er galt å stjele, å lyve, å slå i hjel, å begjære sin nestes eiendom. Ja, disse bud er med litt andre ord skrevet rett inn i norsk lov. Disse levereglene deles av de aller fleste, uavhengig av om de regner seg som troende eller ikke. Det er en grunnvoll vi som folk må ta vare på” (ibid). Dette avsnittet om et bredt felles verdigrunnlag, viser fram kristendommens etikk som omsorgens, nestekjærlighetens og solidaritetens “moder”. Bondevik snakker i flere av oppnevningsgrunnlagets partier ut fra et ønske som likner Arendts, hvor han ønsker å nedtone den økonomiske tankegangen til fordel for spørsmål om samfunnshelheten, hva som skiller og hva som er likt. Men offentligheten, som for Arendt er preget av pluralisme, blir med avsnitt som nettopp vist, innskrenket til å gjelde kristendom. Kristendommen fremstår som det felles grunnlaget som pluralismen har vokst ut av. Det er dermed som om han sier at det pluralistiske samfunnet, egentlig ikke er så pluralistisk. Man kan finne en felles grunnvoll i de (kristendommens) 10 bud. Verdikommisjonens oppgaven om å fremme en ansvarsmobilisering får med andre ord et langt mer Krf-aktig preg, når avsnitt som dette er tatt med.

Avsnittet om “byggesteiner til en global etikk?” har gjennomgått store endringer fra redegjørelsen til oppnevningsgrunnlaget. Diskusjonen vi har vært gjennom om den uklare overgangen mellom dialog og mobilisering, kan kanskje klargjøres gjennom en belysning av utelatte avsnitt under denne overskriften i redegjørelsen. Arendt hentet som kjent sin inspirasjon til å skrive om den ideelle offentligheten i den greske antikken. I redegjørelsen fremgår det partier som også synes å refererer til et slikt ideal. “Vi lever i et land - og en verdensdel - hvor kulturutviklingen gjennom to årtusener er inspirert av tre hovedkilder. Det politiske system er bygd på den demokratiske ide. Det juridiske system er bygd på ideen om rettsstaten. Og vår etiske og religiøse tenkning er inspirert av kristendommen og jødedommen. Det er dette vi oppsummerer som arven fra Athen, Roma og Jerusalem” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.97). Det er den etiske dimensjonen Bondevik ønsket å fremme gjennom Verdikommisjonen. Men en forskjell til Arendt er at Bondevik knyttet den etiske

dimensjonen til Jerusalem, mens Arendt knyttet den primært til Athen. Arendt (1996) hevdet også at den politiske kommunikasjonen er blitt for preget av en økonomisk tankegang og kanskje også en juridisk, men den etiske dialogen, det vil si samtalen om det fellesskaplige, vil for henne ikke kunne reduseres til “Jerusalem” og arven fra kristendommen og jødedommen. Det vil være å basere det fellesskaplige på bare ett perspektiv: det kristen-etiske. Referansene til Athen, Roma og Jerusalem kan imidlertid sette opprettelsen av Verdikommisjonen i sammenheng med overgangen til et nytt årtusen. Statsministeren trekker opp de store linjene som har preget disse to årtusener. Men i lys av det som før er blitt diskutert, kan disse metaforene gi et bestemt innhold til forfallet. Problemet synes å være at Jerusalem har kommet i bakgrunnen for Athen og Roma.

I redegjørelsen blir ”fellesskap” tydeligere knyttet til lokalmiljøets institusjoner. I beskrivelsen av idrettens betydning, har man tatt ut en setning som understreker idrettens funksjon i lokalmiljøet. “Ta idretten for eksempel. Den er virkelig en lokalfaktor” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.97). Kirken, skolen og idrettens betydning for *lokal miljøet*, blir altså mer fremhevet i redegjørelsen til Stortinget, enn i oppnevningsgrunnlaget. Det sivile samfunn, er et begrep som generelt er mer konkretisert i oppnevningsgrunnlaget, enn i redegjørelsen. Statsministeren nevner i redegjørelsen eksempler: “La meg nevne familien, nærmiljøet, kirken, skolen, bedriften, det frivillige foreningslivet, lokalsamfunnet etc.” (ibid). Man gjør det her eksplisitt hvilke fellesskap mobiliseringen skal være knyttet til. Institusjonene i ”det sivile samfunn” er også gjort mer betydningsfulle i redegjørelsen gjennom avsnittet som avslutter redegjørelsen for Stortinget og som er utelatt i oppnevningsgrunnlaget: “Målsetningen med Verdikommisjonen er å stimulere til en verdimessig og samfunnsetisk mobilisering. Det er en langsiktig prosess. Det er viktig at de mellommenneskelige fellesskapene, som i sum utgjør det gode samfunn, ikke får forvitte. Regjering og Storting må sette et mål, men oppgaven kan vi bare løse i samarbeid med det sivile samfunns mange institusjoner og organisasjoner. Det er en slik langsiktig prosess jeg håper Verdikommisjonen kan bidra til” (ibid).

Vektleggingen av familien, pedagogikken, nærmiljøet, livssynsorganisasjoner generelt og kristendommen spesielt, synes knyttet til den moralske forming disse institusjonene ivaretar. Dette konkretiserer statsministeren i forhold til politikerens ansvar: “Vi politikere er oss meget bevisst at økonomisk produksjon er viktig. Vi må også se stort på “verdi- og moralproduksjonens” betydning! Samfunnet må fremme utviklingen av personlig ansvar. Da blir det mindre behov for politikerstyring og lovregulering ovenfra. Da blir det også lettere å hindre utviklingen av et kaldt overvåkings- og registreringssamfunn, hvor offentlige og private kontrollører vokter over våre bevegelser gjennom kameralinser, skjulte mikrofoner og databrikker (som forteller hvor vi har vært, hva vi har kjøpt, hva vi har gjort og hva vi har drukket og spist)” (ibid).

I oppnevningsgrunnlaget er diskusjonen av jus og etikk kun en kort diskusjon, hvor man for eksempel konstanterer at: ”Jus og etikk er ikke samme sak, men begge trengs i den samfunnsskapende virksomheten” (Kongelig resolusjon av 30.01.98). Denne diskusjonen er større i redegjørelsen, og viser mer til moral-begrepet, enn etikk: “Det moralske favner videre enn det rettslige” (redegjørelsen for Stortinget 16.12.97). I oppnevningsgrunnlaget har man erstattet “det moralske” fra redegjørelsen med “det personlige ansvaret”. Et annet avsnitt man har valgt å utelate knytter imidlertid spørsmålet om livsforming direkte til kristendommen: “Dessverre er det noe tidstypisk i at når noen utfordres moralsk, så svarer man rettslig. Et eksempel er spørsmålet om en ytring er blasfemisk. Da blir svaret gjerne: Vi har jo ytringsfrihet! Det kan ikke stoppes med loven i hånd! Dermed omgås spørsmålet om det etisk sett er riktig (å krenke noe som andre holder hellig)” (ibid). Det at man har utelatt dette eksemplet kan for det første skyldes at *moral* her så eksplisitt blir knyttet til det kristne. Men for det andre så utdyper dette forholdet mellom jus og moral, på en måte som setter ytringsfriheten i en tvetydig lys. Ytringsfriheten gjør at man ikke med loven i hånd kan forhindre blasfemiske utsagn, og det virker derfor som om man ønsker en moralsk mobilisering for å bøte på den liberalitet lov om ytringsfrihet har medført. Det kan virke som om man beklager at man ikke kan stoppe kritikk av kristendommen med loven i hånden, eller at ytringsfriheten nå har gått så langt at man juridisk sett må tillate at noen viser disrespekt for det kristne fellesskapets verdier. I

lys av Luhmann synes kritikken her å omhandle at både politikken og det sivile samfunn, i for stor grad er blitt preget av hva Luhmann (2000) kaller det juridiske kommunikasjonssystemet. I dette systemet er etiske spørsmål redusert til et spørsmål om loven. Det som ikke loven forhindrer, må være tillatt. Bondevik mener derimot at det moralske ansvaret må gå utover loven. Det juridiske systemet blir for snevert, og truer med å eliminere normers gyldighet. Så lenge ikke loven forhindrer blasfemiske utsagn, så regner man det for riktig. Men statsministeren vil understreke at det moralske favner videre enn det rettslige. Han synes å ønske at den moralske reguleringen må være større, enn den juridiske, slik at man for eksempel ikke disrespekterer kristne (og den kristne etikken) selv om loven tillater det.

I lys av Arendts skille mellom det offentlige og private, kan diskusjonen av denne ”verdi- og moralproduksjonen”, som statsministeren kalte det, tolkes som om man vil overlate (det statlige) oppdrageransvaret til den enkelte (gjennom deres tilknytning til positivt verdiformidlende organisasjoner) i privatlivet. Som uttrykk for biopolitikk (Foucault 1995) kan det derimot ses som en skjerpning, hvor staten vil gå inn for å styrke livsformende institusjoner. Fremfor at staten skal ivareta disiplineringsansvaret av den enkelte, gjennom overvåkingskamera og lignende, synes regjeringen å ønske at den enkelte i større grad tar ansvar for å disiplinere seg selv. Dersom staten i mindre grad skal ”oppdra” og kontrollere befolkningen, så avhenger det av at folket oppdrar og kontrollerer seg selv. Dette kan som sagt på den ene side tolkes som at man ønsker å redusere statens hyrdemakt og i stedet overlate disiplineringsansvaret til den enkelte. Men en slik hensikt er ikke helt entydig.

I sammenheng med at statsministeren nevner eksempler på fellesskapsproduserende institusjoner som mister oppslutning, så kritiserer han politikken for å være for fokusert på økonomi. ”Deres [institusjonenes] betydning er ofte blitt undervurdert både i sosialistisk og liberalistisk ideologi, som har vært sterkt opptatt av forhold mellom staten og individet” (redegjørelse for Stortinget 16.12.97). Statsministeren ønsker at politikken i større grad løfter opp den moralske dimensjonen, og tar ansvar for å ivareta de sosialiserende institusjonene som familien, kirken, nærmiljøet etc. Ved å verne om disse institusjonene i ”det sivile samfunn”, kan politikken styring

(gjennom loven) bli mindre. En annen setning som ble utelatt i oppnevningsgrunnlaget var knyttet til dette: “det blir mindre behov for politikerstyring og lovregulering ovenfra” (ibid), dersom den enkelte tar et større personlig ansvar.

Statsministeren er også mer eksplisitt i redegjørelsen på hva som er Verdikommisjonens hovedoppgave: ”Verdikommisjonen skal kort sagt bidra til en ansvarsmobilisering i samfunnet” (ibid). I oppnevningsgrunnlaget har regjeringen utelatt en mindre setning fra statsministerens redegjørelse som var knyttet til mobiliseringen. En av Verdikommisjonens oppgaver som statsministeren siktet til var at den “innhenter og sprer informasjon om gode forbilder” (ibid). Dette var altså ikke en setning som regjeringen valgte å ha med i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag, men man kan likevel kanskje spørre seg: fulgte denne tanken om de gode forbildene likevel med da regjeringen skulle fylle kommisjonen med medlemmer?

4.5 Avslutning

Jeg har i dette kapitlet forsøkt å synliggjøre noen tvetydigheter i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag, som det ikke kan gis et entydig svar i forhold til. Kommisjonens mandat var vidt og åpent. Tvetydighetene som her har blitt belyst, har vært knyttet til at mandatet har blitt tolket i lys av den øvrige begrunnelsen for kommisjonen i oppnevningsgrunnlaget, men og i lys av redegjørelsen om Verdikommisjonen til Stortinget en og en halv måned forut for nedsettelsen. I lys av disse dokumentene syntes Verdikommisjonens mandat å være motstridende. Hensikten med kommisjonen var rett og slett uklar.

I lys av Arendt ville regjeringens ønske om å tematisere de “immaterielle verdiene”, fremfor de materielle, kunne knyttes til Arendts ideelle forestilling av offentlighetsdialoger. Verdikommisjonen var på mange måter en henvendelse mot det diskuterende livsvesenet. Regjeringen syntes å ønske at vi i en offentlig samtale skulle legge diskusjonen av materielle verdier til side, for heller å tematisere det fellesskaplige og det som gir livet mening for den enkelte. Dette ønsket samsvarer i

stor grad med Arendts ønske om å skyve snakket om økonomi tilbake til husholdningen. Den nye forbrukskulturen ble viet mye oppmerksomhet i kommisjonens oppnevningsgrunnlag. Regjeringen var bekymret for at den raske velstandsveksten i Norge kan ha ført til nye holdninger om hva som er viktig i livet. I tråd med regjeringen mente Arendt at forbrukersamfunnet medførte at interessen for ting overtok for interessen for refleksjon over mellommenneskelige fellesskap. Forfallet i offentligheten viser seg ved at lykken knyttes til et liv innenfor husets fire vegger hvor tingene får en opphøyd betydning. Et menneske som knytter sin lykke utelukkende til privatlivets anliggender, ikke bare som kjærlighet til tingene, men også utelukkende til privatlivets gjøren og laden, kalte Arendt, med referanse til den greske antikkens definisjon av begrepet, for *idioter* (Arendt 1996). Hun mente ikke dette i en normativ forstand, men viste til grekernes forståelse av dette begrepet. En idiot er en person som kun forholder seg til et lavt abstraksjonsnivå i sine tanker og handlinger, det vil si en person som utelukkende befatter seg med privatlivets anliggender (seg selv, sin familie, sine ting etc.), og ikke det samfunnsmessige. I oppnevningsgrunnlaget ser man ut til å vurdere fokuset på familien og nærmiljøet, som et gode, mens fokuset på ting betraktes som del av den negative utviklingen. Arendt vil derimot knytte disse to sidene til samme sak. Det økende fokuset på ting er, sammen med fokuset på familieliv og de nære relasjonene, del av privatlivets anliggender. Ingen av delene tilhører det fellesskaplige, men er problemstillinger som befinner seg på et lavt abstraksjonsnivå. Det reduserer verdensborgere til privatpersoner.

I lys av Arendts skille mellom det private og offentlige syntes altså Verdikommisjonen å være knyttet til begge deler. Foucaults biopolitiske begrep knytter seg som sagt ikke til et slikt skille, men omhandler en politikkform som er rettet mot det livsformende som diskursive styringsmekanismer som tas i bruk på tvers av skillet mellom det offentlige og private. De diskursive styringsteknikkene (dispositif) som normaliteten består av er en maktform den enkelte først og fremst utøver overfor seg selv, men som staten gjennom sine institusjoner knytter seg opp mot. Det syntes som om det var disse styringsteknikkene regjeringen henvendte seg mot. De normative føringene i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag syntes

imidlertid knyttet til at det var bestemte sosialiserende institusjoner regjeringen ønsket å styrke på bekostning av andre. Forfallsperspektivet syntes å være knyttet til at særlig familiens diskursive makt, men også kirkens, idrettens og andre frivillige organisasjoners diskursive makt i den senere tid hadde måttet vike for sterkere diskursive krefter i medie- og forbrukskulturen. Alle disse aktørene vil med Foucault utgjøre biopolitiske utøvere, men det er en maktform vi ikke tenker på som makt. Gjennom Verdikommisjonen ble imidlertid denne makten gjort eksplisitt. Nå ville staten gå inn å styrke slike institusjoners rolle. Dette var imidlertid ikke ved bruk av formelle maktmidler som lov eller økonomiske bevillinger. Verdikommisjonen hadde slik sett ingen formell makt. Dersom kommisjonen allikevel ville bli en autoritet, så kunne den ha blitt en biopolitisk autoritet som utøvde diskursiv makt.

Mangelen på formell makt, kunne vært kompensert for gjennom moralsk makt. Verdikommisjonen hadde en tvetydig rolle som moralsk autoritet. Dette hang sammen med tvetydigheter i mandatet. Størst autoritet ville kommisjonen hatt dersom det kun var medlemmene som skulle utrede og føre en dialog om det verdifulle. Da ville Verdikommisjonen minnet om antikkens Polis, hvor kun de aller nobleste i samfunnet kunne delta for å diskutere hva man skulle verdsette. Det var imidlertid tydelig at dette ikke var en entydig hensikt. Verdikommisjonen skulle også mobilisere folket til å delta i samtalen om det verdifulle. Spørsmålet om mobilisering var kanskje et av de mest tvetydige punktene i mandatet.

Skulle man mobilisere folket til å delta i en dialog, dvs. at alle i samfunnet skulle diskutere som filosofene i Polis, eller skulle Verdikommisjonen mobilisere omkring det verdifulle? Dersom det var Verdikommisjonens utvalgte medlemmer som først og fremst skulle diskutere det verdifulle, for så å mobilisere folket omkring dette, så ville kommisjonen blitt tildelt en stor grad av autoritet. Det var imidlertid knyttet til mobiliseringen at de normative føringene i oppnevningsgrunnlaget kom mest til syne. Det var enkelte elementer i oppnevningsgrunnlaget som tilsa at det ikke var dialog og utredning verken kommisjonens medlemmer eller folket skulle delta i. Spørsmålet om hva som er verdifullt, var delvis gitt i mandatet, slik at en diskusjon om det verdifulle syntes unødvendig. Verdikommisjonens oppgave syntes dermed heller å være at den

skulle mobilisere omkring dette verdifulle som var antydnet i oppnevningsgrunnlaget og som handlet om det å styrke familien, lokalsamfunnet og andre organisasjoner i nærmiljøet på bekostning av for eksempel medie- og forbrukskulturen.

Mye kan tyde på at Verdikommisjonen ville fått en enklere jobb, dersom Bondevik ikke hadde foretatt en offentlig redegjørelse forut for oppnevningen. Særlig fordi det offisielle oppnevningsgrunnlaget var ulikt det han presenterte i redegjørelsen for Stortinget. (Hovedstads-)pressens tilstedeværelse kunne føre til at Verdikommisjonen ble fortolket ut fra de retningslinjene Bondevik ga overfor Stortinget, fremfor det senere fremlagte oppnevningsgrunnlaget og kommisjonens eget arbeid. Men redegjørelsen for Stortinget medførte imidlertid at regjeringen endret på enkelte aspekt, antakeligvis som et resultat av tilbakemeldingene. Det var først og fremst avsnitt og setninger knyttet til forfallsperspektivet, grådighetskultur, moralbegrepet og de eksplisitte referansene til kristendommen som ble tonet ned fra redegjørelsen til Verdikommisjonens formelle oppnevningsgrunnlag. Det at disse aspektene delvis ble tonet ned og delvis utelatt i oppnevningsgrunnlaget, betyr ikke at det ikke hadde festet seg i bevisstheten hos dem som overvar statsministerens første offentlige redegjørelse for Verdikommisjonen i Stortinget. Det kan tvert imot tenkes at disse endringene produserte en grunnleggende skepsis i den delen av pressen som overvar redegjørelsen i Stortinget. For disse journalistene kan oppnevningsgrunnlaget ha fremstått med et oppsiktsvekkende og blinkende “intet”. Kanskje journalistene dermed fryktet at offentligheten, i all den innledningsvise begeistringen for kommisjonen, skulle overse de meningsgivende manglene som kunne gjøre et uklart mandat mye tydeligere. Før vi kommer tilbake til mediedekningen av Verdikommisjonen i kapittel 9 og 10, skal vi imidlertid se på Stortingspolitikeres reaksjon på statsministerens redegjørelse.

KAPITTEL 5 STORTINGSDEBATTEN

5.1 Innledning

To dager etter statsministerens redegjørelse om Verdikommisjonen til Stortinget og et titalls journalister, hadde man satt av tid til en debatt i Stortinget hvor politikerne kunne komme med sine reaksjoner. Det var Kristin Halvorsen (SV) som hadde bedt statsministeren om å redegjøre om Verdikommisjonen til Stortinget. I debatten som fulgte ytret både hun og Carl I. Hagen (Frp) et ønske om at stortingsdebatten måtte bli en åpen debatt som ble regulert minst mulig.⁹⁶ Stortingspresident Kirsti Kolle Grøndahl hadde imidlertid også foretatt visse “sonderinger i de ulike partigruppene på forhånd” (Stortingsdebatt 18.12.97) og fått tilbakemeldinger om at man ikke ønsket at denne debatten skulle omhandle de konfliktfulle temaene. Stortingspresidenten la derfor føringer på debatten ved innledningen, hvor hun presiserte at debatten først og fremst skulle innebære tilbakemeldinger til regjeringspartiene om den lanserte kommisjonen før mandatet ble nedtegnet. Hun appellerte til at debatten skulle være åpen og positiv, og at man ikke skulle berøre de betente temaene som kunne gjøre debatten skarp.⁹⁷ Politikerne ble invitert til å diskutere statsministerens redegjørelse, uten at man skulle gå ned i de vanlige partipolitiske skyttergravene. Debatten bestod totalt av 32 innlegg.

I dette kapitlet vil jeg forsøke å følge opp diskusjonen fra det forrige kapitlet, gjennom å belyse stortingspolitikernes reaksjoner på opprettelsen av en verdikommisjon. Hva slags forestillinger hadde de andre partipolitikere av Verdikommisjonen? Jeg vil belyse stortingspolitikernes diskusjon ut fra en vektlegging av dialogaspektet med Verdikommisjonen versus mobilisering. Den første blir knyttet til Stortingets syn på en overordnet debatt om det verdifulle, mens den siste blir knyttet til et ønske om å mobilisere omkring en gitt forståelse av det verdifulle. Bondevik trodde som sagt det ville være “..bred enighet, på tvers av politiske og livssynsmessige grupper, om at det

⁹⁶ Man ble imidlertid enig etter votering, at stortingsdebatten bare skulle ses som en opptakt til en lang debatt. Av denne grunn tillot man ikke replikker, bare hovedinnlegg.

⁹⁷ “Det er Presidentskapets holdning at dette tidspunktet kanskje ikke er det riktige til å ta den skarpe debatten her i salen. Men med det er det ikke sagt at det ikke kommer til å bli mange og skarpe debatter senere i denne salen om disse spørsmålene, for er det noe som kommer til å skape konflikter, så er det helt sikkert spørsmålene om verdiene” (ibid).

er behov for en verdimessig og moralsk mobilisering for å snu slike negative utviklingstrekk (Bondeviks tale “Vilje til verdier - mot et nytt årtusen” 20.11.97).⁹⁸ Delte man dette synet på tvers av de politiske skillelinjene? Ved å belyse stortingsdebatten er også hensikten i dette kapitlet å belyse refleksjoner innad i det politiske systemet. Hvilke samfunnsproblemer var man opptatt av, og hvordan kunne eventuelt Verdikommisjonen være en løsning?

5.2 Overskridelse av den partipolitiske debatten

Det var flere som tolket Verdikommisjonen som en mulighet for politikken til å løfte blikket og bevege seg utover de vanlige skyttergravene. Stortingspresidentens direktiver kan også knyttes til et slikt ønske om at debatten skulle være hevet over vanlig interessepolitikk. Statsministerens redegjørelse hadde som vist blant annet omhandlet behovet for en offentlig samtale, hvor alle ble invitert til en overordnet refleksjon og debatt om det som gir mening og det som skal binde samfunnet sammen.

Torbjørn Jagland (AP) var den første som fikk ordet. Han valgte å ikke fokusere på selve Verdikommisjonen, men tematiserte politikkens problemer og dens avstand til folket. Det var tydelig at han så et stort behov for å revitalisere samfunnets verdidebatter, selv om han var usikker på om en Verdikommisjon var det riktige middelet. Jagland var tydelig opptatt av at politikken må forsøke å stake ut nye visjoner. Han fokuserte i sitt innlegg på sitt partis politiske virkemidler. Ved å fremme Arbeiderpartiets løsninger, ga han samtidig flere spark til de andre partiene. Debatten startet derfor ut som en klassisk partipolitisk diskusjon, selv om som sagt Jaglands budskap var at man måtte søke mot et overpolitisk nivå.⁹⁹

Det var dialogaspektet ved Bondeviks redegjørelse Jagland først og fremst vektla i sitt innledende innlegg. Han hadde begynt med å gi sin støtte til Bondeviks beskrivelse av oppløsningstendenser og det dalende politiske ansvaret, men gikk gradvis over til å snakke om politikkens isolering og hvordan Verdikommisjonen kunne bidra til å revitalisere diskusjonen om forholdet mellom individet og samfunnet. “Vi kan slå fast

⁹⁸ Dette var som vi har sett en setning han gjentok i redegjørelsen.

⁹⁹ Partipolitiske reaksjoner på Jaglands innlegg kom imidlertid ikke før litt senere. De neste innledderne forsøkte å holde seg til presidentens direktiver om å ikke skape konflikt.

at avstanden mellom politikere og folk har økt. Løfter gis og brytes som en selvfølge. Langsiktig tenkning og planlegging har blitt en mangelvare. Alt krever umiddelbar oppmerksomhet, alt skal avgjøres samme dag. På denne måten forvitrer samfunnet, for det tømmes for ideer og dynamikk, og demokratiet svekkes. Så hvis noe skal drøftes i Verdikommisjonen, må det være dette” (Stortingsdebatt 18.12.97). Det virket altså som om Jagland tolket Verdikommisjonen som en mulighet til å overskride dagens politiske debatter, eller å revitalisere en overordnet politisk diskusjon. Politikken har sluttet å problematisere visjonene, og har i stedet fått en mer populistisk, ad hoc-form knyttet til spesifikke saker. Han utdypet så sitt partis løsninger: “Arbeiderpartiets bidrag til verdidebatten vil være at vi selv etablerer et framtidswerksted der vi skal mobilisere samfunnsmessig forskning og annen kunnskap som grunnlag for en ny og offensiv sosialdemokratisk politikk for rettferdig fordeling og demokratisk deltakelse. Dette vil bidra til å gi ny kraft til politikken og demokratiet, og vi håper at andre vil kunne gjøre det samme” (ibid). Jaglands visjon for en overordnet verdidebatt var altså knyttet til etableringen av en fremtidswerksted basert på forskning og kunnskap.¹⁰⁰ Dette kan ses i tråd med Arendts ønsker, selv om hun ville vektlagt at den offentlige samtalen ikke bare måtte forbeholdes “profesjonelle tenkere”, men inkludere alle (Arendt 1998: 97-98). Jagland var imidlertid ikke mer eksplisitt med henhold til *hvem* som skulle delta i dette fremtidswerkstedet. Men fremtidswerkstedet var også hva Jagland så som grunnlaget for å skape en ny og visjonær sosialdemokratisk politikk for rettferdig *fordeling*. Jagland fremførte altså det samme synet på Verdidebatten som han hadde gitt i brev form til KrFs stortingsgruppe et halvt år tidligere (jfr. Brev fra Statsminister Jagland til Kristelig Folkepartis stortingsgruppe, 05.06.97). Han så for seg en dialog om levekår og fordeling av materielle goder. Den offentlige debatten skulle altså omhandle hva Arendt karakteriserte som nødvendighetsbetingelser. Det var en forståelse av verdier som skilte seg fra Bondeviks forståelse, og som heller ikke Arendt forbeholdt den offentlige dialogen.

Venstres Helene Falch Fladmark var i likhet med Jagland særlig opptatt av dialogaspektet ved Verdikommisjonen. For henne syntes imidlertid overskridelsen å være knyttet til at det ikke var en diskusjon om fordeling kommisjonen skulle

¹⁰⁰ Man kunne fremdeles høre hans visjoner fra tiden han lanserte Det norske hus.

fokusere på. Det syntes heller som hun hadde en forståelse av verdibegrepet som kunne minne om Bondeviks: “Diskusjonene skal forhåpentligvis skje i hjemmene, på arbeidsplassene og i mer offisielle sammenhenger. Men en betingelse for at verdidebatten skal ha noe for seg er at aktørene legger fra seg sine særinteresser og møter med åpent sinn. For en gangs skyld handler det ikke bare om å fordele knappe goder og det bør vi utnytte” (Stortingsdebatt 18.12.97). Fladmark var imidlertid skeptisk til tanken om et felles verdigrunnlag som det skulle mobiliseres omkring. “En verdi vi alle kan enes om, er oppslutningen om demokratiet. Vi må våge å tro at privatmennesker også vil og kan være borger med ansvar for fellesskapet. Dagens motstykke til evige verdier finnes kanskje ikke andre steder enn i den løpende debatten om disse verdiene” (ibid). Fladmark var mer eksplisitt enn Jagland i at det var dialogen som først og fremst var interessant ved Verdikommisjonen. Mobiliseringen var hun mer skeptisk til.

Det var tydelig at de av politikerne som fokuserte på dialogaspektet, knyttet forventninger til et potensial de så i Verdikommisjonen. Men det var likevel vanskelig å få tak i hva slags potensial man mente å se. Anne Enger Lahnstein (SP) var kanskje den som gikk lengst i å eksplisere et håp om at dialogen kunne frembringe *noe nytt* som kunne skape engasjement. “Hvis vi nå skal greie å få til noe som skaper engasjement blant vanlige folk, må vi forsøke å gi rom for det som sprenger grenser - det nye, det grensesprengende i kunsten og kulturen, det som irriterer og provoserer og som samtidig har i seg spiren til at vi i fellesskap kan skape noe nytt og et grunnlag for generasjoner som kommer etter oss” (ibid). Lahnstein vektla mer at noe nytt kunne oppstå, enn at hun siktet til en revitalisering eller å gjenfinne noe som var gått tapt (selv om hun også snakket om dette). Som medlem av et av regjeringspartiene var hun svært uklar når hun forsøkte å utdype kommisjonens oppgave med å mobilisere. På vegne av regjeringen uttrykte hun en tro på at det er mulig å finne et felles verdigrunnlag som man kan mobilisere omkring, men samtidig mente hun at man må søke til kunsten fordi det er et felt hvor man finner det nye og det som provoserer. I Lahnsteins innlegg kunne man ane et håp om at Verdikommisjonen skulle være overskridende, men hva overskridelsen skulle innebære syntes uklart. Det er mulig at Lahnsteins dobbelthet var uttrykk for et politiske kompromiss. Alternativt fremmet

hun både det gamle og det nye på samme tid uten å legge så stor vekt på at budskapet ble uklart. I likhet med de fleste politikerne virket det som om Lahnstein ivret i håpet om at Verdikommisjonen skulle sprengte etablerte grenser og vise vei for både politikere og alle i samfunnet til et nivå hinsidig det samfunnsdebatten i dag befant seg på. Fra et grensesprengt, hinsidig nivå syntes det som om hun forestilte seg at man kunne skape et større engasjement, enn hva politikken greier i dag.

Kristin Halvorsen holdt det fjerde innlegget, og også hun vektla det overpolitiske potensialet. ”Det vi må prøve å få, er en verdidebatt, som SV har ønsket velkommen. Det er noe som rører oss på en annen måte enn den vanlige, ordinære politiske debatten” (ibid). For at Verdikommisjonen skulle makte å trå inn i en ny type debatt som kan ”røre oss på en ny måte”, mente Halvorsen at det var vesentlig hvem man utpekte til å sitte i kommisjonen. Det måtte være folk som ”tør å hive seg frampå” (ibid) og som ”tør å provosere oss, som tør å riste oss, som tør å nagle statsministeren hvis det er behov for det, som tør å riste i SV hvis det er behov for det, som rett og slett tør å veive litt rundt, sånn at vi utfordres” (ibid). Halvorsen vektla at debatten måtte være konfliktuell. Hun tematisere imidlertid ikke hva en debatt som skiller seg fra en ordinær politisk debatt, skulle omhandle, men det var tydelig at hun hadde et håp om at debatten ville kunne få en slik karakter. Man kan kanskje si at hun i likhet med Arendt (1996b) ønsket at ulikheten måtte komme til syne i debatten, og gjennom ulikheten håpet hun at man ville diskutere det som ”rører oss på en annen måte enn den vanlige, ordinære politiske debatten” (ibid).

Den begeistring man kunne se i stortingsdebatten for Verdikommisjonen, syntes altså knyttet til at politikerne så et potensial. Håpet var knyttet til at verdidebatten skulle makte å overskride den vanlige partipolitiske debatten, og slik representere noe nytt. Det virket som om man så Verdikommisjonen som en mulighet til å overskride politikken begrensninger, og slik realisere mangler ved den politiske kommunikasjonsformen. Hvordan denne overskridelsen skulle skje og hva den skulle omhandle, klarte man imidlertid i liten grad å formulere. Statsministeren hadde i redegjørelsen betegnet det som ”Jerusalem”, Jagland beskrev et ”framtidswerksted, Lahnstein viste til kunsten og Halvorsen etterlyste ”noe som rører ved oss”. Det

overskridende ble ikke mer konkretisert, men dette kan kanskje ses som forsiktige antydninger om hva en verdidebatt, hinsidig politikkenes begrensninger, kunne omhandle.

5.3 Åpen godhet

Torbjørn Jagland (AP) hadde startet ut debatten med å snakke om hvordan sosialdemokratiet alltid hadde kjempet for verdiene frihet, likhet og brorskap, og som syntes å utgjøre forslag til hva en overordnet debatt burde omhandle: “Betegnelsen “venstresiden” og “høyresiden” i politikken skriver seg som kjent fra Frankrike og den franske nasjonalforsamling etter revolusjonen av 1798, da tilhengerne av frihet, likhet og brorskap satte seg til venstre i nasjonalforsamlingen, og høyresiden, som var motstandere av dette, satte seg til høyre” (ibid). Jagland fremmet altså frihet, likhet og brorskap som det verdifulle han mente Verdikommisjonen burde løfte frem. Dette var dessuten noe Arbeiderpartiet alltid hadde kjempet for. Med referanse til Jagland, syntes imidlertid FrPs Lodve Solheim provosert over at Jagland mente disse verdiene var forbeholdt venstresiden i politikken. “I fjor, om lag for eitt år sidan, blei uttrykket Det norske hus lansert med brask om bram, og det skulle bli så bra. Men min påstand er at Det norske hus er tomt. Det er tomt for folk, for menneske som skulle vere der og vise omsorg for kvarandre. Og dette har vore ein bevisst politikk, nemleg ein bevisst politikk på at det offentlege skal syte for oss frå vogge til grav. Vi har neglisjert familien sitt omsorgsansvar. Dette er det lett å sjå. Vi ser det gjennom at dette har vore eit bevisst val frå sosialdemokratiet og dei sosialistiske partia, og vi ser det seinast gjennom Arbeiderpartiet sin motstand mot kontantstøtta. Det er også igjen eit bevisst val fordi ein ønskjer at det offentlege skal ha ansvaret der familien, enkeltmennesket, skulle bry seg” (ibid). I forlengelsen hevdet han at det var FrP som var det partiet som tok brorskapet på alvor: “Det har vore hevda at liberalismen og Framstegspartiet står for ein kynisk, kald politikk. Ikkje minst har ein viss professor i teologi vore knallhard i så måte. Men er den det?” (ibid). Solheim hevdet at man er nødt til å sørge for at den enkelte har det bra for at den enkelte skal vise omsorg for andre. “Men skal eg ha det bra, ja, så må familien min ha det bra, så må naboane mine ha det bra, og så må kommunen eg bur i, ha det bra. Då vil eg engasjere meg som enkeltmenneske, og då vil enkeltmennesket få større verde” (ibid). Solheims innlegg

aktualiserte problemet med å diskutere verdispørsmål. Det kan virke som om de første innledderne var opptatt av å følge Stortingspresidentens direktiver, og ikke gå inn i partipolitiske krangler i forhold til de andres innlegg. Men direktivene så ut til å bli glemt etter hvert, og det førte til at debatten ble mer tilspisset. Det kunne virke som om Solheim følte at Jagland plasserte ham og de andre høyrepartiene som representanter for det kyniske, eller moralsk onde, mens de gode verdiene ble knyttet til venstresiden i politikken generelt og Arbeiderpartiet spesielt. Det virket som om Solheim hadde behov for å fortelle at det var FrP som egentlig brydde seg (og som la til rette for at folk kunne bry seg om hverandre) og som derfor var det gode partiet. Et forsøk på å overskride den politiske kommunikasjonsformen for å stake ut tema for Verdikommisjonen, viste seg altså fort å bære med seg en kime til uenighet.

Valgjerd Svarstad Haugland (KrF) tok ordet etter Solheim, og også hun hadde følt et angrep fra Jagland som hun ville forsvare. Jagland hadde benytte anledningen til å peke på dobbeltmoral i KrF, med å sette kirkens holdning til homofile opp mot toleranse. Ved slik å plassere KrF i posisjonen for de intolerante, hadde Jagland fremmet sitt parti. Jagland hevdet: "Vi har solidarisert oss med de undertrykte og dem som lider. Det er disse verdiene vi vil videreføre inn i et nytt århundre, og det er dem vi skal sette navn på, og det er dem vi skal finne virkemidler for å realisere i enda sterkere grad enn det vi har gjort i det gamle århundre" (ibid). I likhet med Solheim virket det også som om Svarstad Haugland opplevde seg plassert i en subjektsposisjon for det onde gjennom Jaglands karakteristikk. Hun startet ut med å forsvare de svakeste, i likhet med Jagland: "Egokulturen var ikkje ein vind på kort visitt. Det er ein tverrpolitisk permanent storm som feiar dei svakaste over ende, som gjer dei sterkaste sterkare og råkar borna mest." (...) "Ein verdidebatt handlar om å medverka politisk og økonomisk for dei svakaste" (ibid). Debatten fikk altså gradvis en mer tilspisset tone, fordi man anklaget hverandre for å bry seg for lite og hvor det nærmest ble en konkurranse om å fremstå som tolerant, ansvarlig, omsorgsfull og forsvarere for de svake i samfunnet etc. Haugland valgte å gå til motangrep på Jagland i forhold til toleranse: "Representant Jagland kom i innlegget sitt i dag med den vanlege plata og gjekk til frontalangrep på kontantstøtta. Den har vi høyrte mange gonger. Men kontantstøtta er faktisk eit av dei svara vi har for å kunna gi familiane nokre verdiar

og noko meir tid saman” (ibid). Svarstad Haugland var tydelig såret av særlig Jaglands karakteristikk av hennes parti som intolerant, og hun oppfordre til at man måtte vise toleranse for hverandres ulike normative standpunkt. “Vi må ha rett til å vera forskjellige og ha forskjellige standpunkt. Kristeleg Folkeparti har som sitt hovudstandpunkt at vi går imot partnerskapslova, fordi vi ynskjer å prioritera ekteskapet, til beste for borna. Og vi trur faktisk på dette. Vårt alternativ for dei homofile sambuarane som ynskjer å organisera forholdet sitt, og som vi og må ha respekt for, er å sjå på lov om hustandsfellesskap. Det hadde ikkje ført til det trykket på adopsjonsretten for homofile som partnerskapslova faktisk fører til, og som eg og har oppfatta at Arbeiderpartiet er imot. Eg respekterer og tolererer at Jagland har eit anna syn på partnerskapslova. Eg forventer faktisk å få den same respekten og toleransen frå Jagland” (ibid). Svarstad Haugland forsøkte altså å bruke toleranseverdien *mot* Jagland, der det var hennes parti og ikke hans, som representerte de gode verdiene.

Det er mulig det var den moralske diskursens fordeling av god/ond-posisjoner, og dermed en slags konkurranse om å fremstå som god, Svarstad Haugland merket seg og følte et ubehag med. Selv om sitatet over var hennes avsluttende kommentar, så forsøkte hun også å roe ned anklagene som etter hvert utspilte seg, slik at debatten ikke utviklet seg til å bli en vanlig politisk krangel hvor man kjempet om å være den gode. Hun pekte da på det hun mente ofte var tendenser til at noen ville ta ”eigedsretten til einskilde verdier” (ibid). Dersom noen tok eiendomsretten til verdier, så ble det vanskelig for andre å ha de samme verdiene. Men hennes løsning på dette problemet var paradoksalt. Hun mente at man kunne ta eiendomsretten til verdier ”samstundes som ein er romsleg og har ein inkluderande verdidebatt, ikkje ein smal og fordømmende, som eg følte at Jagland la opp til i forhold til Kristeleg Folkeparti sitt syn på partnerskapslova” (ibid). Hun mente det var viktig at man tok politisk standpunkt i debatten, men at dette ikke måtte inkludere fordømmelser av andres standpunkter. Svarstad Haugland var her inne på det som synes å være et vesentlig problem med verdidebatter, og som også viste seg i Stortingsdebatten. Invitasjonen til en verdidebatt mellom de politiske partiene skulle omhandle verdier, men den skulle ikke berøre det konflikthulle. Mange hadde oppfordret til at debatten

måtte være politisk, for slik å ikke fjerne seg fra folks erfaringshorisont. Svarstad Haugland presiserte også at debatten likefullt måtte være en politisk debatt, men som ikke skapte konflikt og som var inkluderende og ikke smal og fordømmende. Sårheten som både hun og Solheim før henne hadde kommentert, var knyttet til det de opplevde som fordommer hos særlig Jagland. I forhold til Jaglands innlegg om homofili og kontantstøtten, opplevde Svarstad Haugland at KrF ble gjort til et intolerant parti, dvs. at de ble fratatt muligheten til å holde frem toleranse som en verdi, fordi Jagland hadde tatt eiendomsretten til toleranse-verdien. Solheim hadde tilsvarende et behov for å forklare Jagland at FrP ikke var et kynisk parti, men derimot det partiet som virkelig var fokusert på brorskap eller omsorg, i motsetning til Arbeiderpartiet. Stortingspresidentens appell om at debatten måtte være konsensuspreget, holdt altså ikke særlig lenge. Man falt fort ned i sine politiske skyttergraver og en vanlig partipolitisk kommunikasjonsform preget av maktkamp.

Den ideelle verdidebatten, så Valgjerd Svarstad Haugland (KrF) for seg i form av en skattejakt, der man kunne oppdage nye verdier eller eventuelt gjenfinne gamle: “Eg ser for meg ein verdidebatt som den ideelle skattejakta. Vi veit at vi finn noko, og verdiane eg trur vi finn, skal rekka til alle. (...) Men vi må innsjå at det fins fleire verdiar og fleire skattar, og det er i alle høve eit godt utgangspunkt for ein brei og fruktbar verdidebatt. Får vi alle skattekarta - altså debattane om alle verdiane - på bordet, aukar sjansane for eit betre verdival og ei betre rangering av verdiar” (ibid). Svarstad Haugland mente altså, i motsetning til Bondevik, at man skulle få frem alle verdier for så å foreta en rangering.¹⁰¹ Hun fortsatte: “For vi skal gi kvarandre hjelp til å setta namn på dei verdiane vi vil skal stå øvst på lista, og dei vi med frimod kan flytta nedover” (ibid). Det at stortingsdebatten i stor grad handlet om at de forskjellige politikerne holdt frem sine verdsettinger, og dermed foreslo ulike rangeringer av verdier, vil slik kanskje være i tråd med Svarstad Hauglads ønske. Jagland hadde startet ut med å fremheve sosialdemokratiets arbeid for frihet, likhet og brorskap. Videre hadde Inge Lønning (H) valgt å snakke om respekt, omsorg og ansvar (ibid). Anne Enger Lahnstein hadde valgt å presenterte sine verdi-favoritter, ikke i tilknytning til den franske revolusjon eller til spesifikke religiøse verdier, men til et bibelsitat med

¹⁰¹ jfr. diskusjonen i kapittel 3 hvor regjeringen hadde skrevet at hensikten ikke var å rangere verdier.

bred appell: ”Så blir de stående, disse tre: tro, håp, og kjærlighet. Men størst blant dem alle er kjærligheten” (ibid).

Den godhet som Arendt (1996b) var opptatt av, og som hun eksemplifiserte gjennom Jesus, var den aktive godheten demonstrert gjennom ”ord og gjerninger” (Arendt 1996b: 84). Det var denne godheten hun mente hadde en ” tydelig tendens til å holde seg skjult for menneskenes øyne og ører” (ibid). Denne godheten mente hun skilte seg fra antikkens forståelse av det gode. For grekerne handlet det gode om det som utmerker seg som fremragende (ibid). Det gode stod altså i kontrast til det dårlige eller slette, og ikke til det onde. Denne siste forståelsen mente hun oppstod med kristendommen (ibid).¹⁰² Det var en form for godhet som imidlertid hadde en tendens til å ville spille en offentlig rolle, fordi den var en potent kraft i politikken. I *On revolutions* (1990) skrev Arendt om kjærligheten som den mektigste kraften i politikken, som kan svekke dømmekraften. Kraften i kjærligheten kan kanskje knyttes til det hun senere skrev om godheten. Det at verken det gode eller kloke kan vise seg, var bakgrunnen for tiltrekningskraften ved disse to egenskapene. Det var egenskaper som ikke tålte å bli synlige uten at de ble redusert. For godheten ville denne reduksjonen, dvs. synliggjøringen av den, også gjøre den korrumpert ut fra egne målestokker. Hvis den ble synlig, så ville den også bli selvtilfreds, og dermed ikke god ut fra egne kriterier. Det gode hadde altså et maktpotensial, fordi det var en kraft man ville strekke seg mot.¹⁰³ Idet noe fremstår som godt, vil det likevel produsere en asymmetrisk relasjon som gjør at det gode ikke lenger blir godt, men heller selvgodt. Med referanse til antikken ville Arendt forbeholde diskusjonen om det verdifulle, til et spørsmål om det fremragende og nyttige, fremfor til et spørsmål om det gode i (kristen) moralsk forstand.

¹⁰² I likhet med Arendt var Nietzsche opptatt av overgangen fra den antikke forståelsen av det gode til den kristne: ”Fornemhedens og distancens pathos, den vedvarende og dominerende almen- og grundfølelse hos en højere herskende art i forhold til en lavere art, til et ”nedenunder” - *det* er oprindelsen til modsætningen ”god” og ”slett” (...) Det ligger i denne oprindelse, at ordet ”god” fra første færd *ikke* nødvendigvis knytter seg til ”uegoistiske” handlinger: hvilket er førnævnte moralgenealogers overtro. Snarere er det først som følge af en *tilbagegang* for aristokratiske værdidomme, at hele denne modsætning ”egoistisk/uegoistisk” mere og mere trænger sig ind på den menneskelige samvittighed..” (Nietzsche 1993: 28).

¹⁰³ ”Derfor er det også som om hele historien om Jesu liv og gjerninger vitner om hvordan erkjennelsen av at intet menneske kan være godt, fører til en hittil ukjent kjærlighet til det gode” (1996b: 85).

I Stortingets diskusjon av hva Verdikommisjonen burde arbeide med, fremsatte de ulike politikerne sine verdi-favoritter. Som en diskusjon av det verdsatte, var imidlertid ikke dette verdier som primært var knyttet til et spørsmål om smak ut fra et skille mellom det gode og det dårlige. Det vil si en diskusjon av hvorvidt noe anses som bedre enn noe annet. Det syntes derimot å være en moralsk diskurs som preget debatten, hvor det gode ble satt opp imot det onde. Det syntes også å utspille seg en konkurranse om å finne frem til de mest uimotsigelige verdier, som for å erobre disse som del av eget partis visjoner. Dette syntes igjen å føre til en litt amper stemning, hvor enkelte følte seg stemplet i en verdis negative kategori og dermed som representant for det onde.

Arendt var som sagt opptatt av at verdidebatter i offentligheten ikke måtte aktualisere den moralske god/ond-dimotomien, fordi den synlige godheten ikke hadde en plass i offentligheten. Det uimotsigelige er ikke et tema for dialog og dessuten kan det produsere maktrelasjoner. Man kan kanskje si at idet verdidebatten kommer inn i en moralsk diskurs, vil det gode og det onde fordele subjektsposisjoner som skaper dominansforhold. Presentasjonen av det gode vil kunne skape selvgodhet som hviler på en asymmetrisk relasjon. Hva asymmetrien skyldes kan kanskje utdypes gjennom en annen teoretiker som var opptatt av verdier. Max Weber (1999) mente at god/ond-dikotomien lå innbakt i selve verdi-begrepet, og som det ikke var mulig å komme unna i en debatt om verdier: "Blant verdiene handler det nemlig aldri bare om alternativer, men om en uløselig og dødelig strid, som mellom "gud" og "djevel". Mellom disse finnes det ingen relativiseringer eller kompromisser. Ikke hva den indre mening angår, vel og merke. For det finnes – som enhver erfarer i sitt liv – i ethvert faktum, og dermed i det ytre og overalt. I så godt som alle viktige menneskelige standpunkter krysser og blander verdisfærene seg. "Hverdagens" forflatning består i ordets egentlige forstand nettopp i at menneskene ikke er seg bevisst den dels psykologiske, dels pragmatiske sammenblanding av verdier som i virkeligheten er dødsfiender, og fremfor alt heller ikke ønsker å bli konfrontert med at de unndrar seg valget mellom "gud" og "djevel" og mellom kolliderende verdier som regjeres av den ene eller den andre" (Weber 1999: 121). I motsetning til Arendt mente Weber at den moralske diskursen med nødvendighet vil sprengte seg frem i en verdidebatt. Det å

unndra en verdidebatt dette skillet betegnet han som et overflatefenomen. I realiteten ville den moralske diskursen ligge under. Man kan kanskje si at dersom man som Arendt, slår fast at frihetens sfære er pluralistisk og basert på likeverdighet, så vil det kun være på overflaten at verdiene gis en relativ status. Weber mente derimot de var forbundet med en dødelig strid mellom absolutter. Verdiene kan ikke relativiseres og utgjøre grunnlag for kompromisser, fordi deres kontekst er absolutt. For Weber var det at verdiene er knyttet til en absolutt målestokk nettopp det problematiske ved dem. Dette forandres ikke av at man på overflaten forholder seg til, eller opplever, verdiene som relative. En verdidebatt vil dermed i en webersk tankegang ha en forutsetning om at verdier ikke har en relativ karakter som kan danne bakgrunn for smakspreferanser hvor noe holdes frem som bedre enn annet, og hvor de ulike verdsettingsregimene, som de gamle grekerne betegnet dem, kan jevnstilles.¹⁰⁴ I følge Weber vil den moralske diskurs, dvs. forholdet mellom det gode og onde, sprenges seg frem som en implisitt forutsetning. Man kan videre tenke seg at dette igjen vil kunne fordele dominansrelasjoner ved at man implisitt (under den relativerte overflaten) plasserer andre debatt-deltakere i den onde kategorien og en selv i den gode. Det er disse implisitte forutsetningene som kan utgjøre mekanismene som skaper en godhetskonkurranse.

5.3.1 Uimotsigelighet

Hvordan skal man altså fremlegge sine verdifavoritter, uten at man samtidig tar “eigedsretten” til dem? Svarstad Haugland mente man kunne unngå å ta eiendomsretten til en verdi ved å ha en inkluderende verdidebatt. Hun hadde siktet til at Jagland hadde diskutert toleranse i lys av KrFs syn på homofile. I den sammenheng hadde han tatt eiendomsretten til toleranseverdien, mens han hadde plassert KrF i kategorien for intoleranse. Tilsvarende hadde han gjort i sin diskusjon av frihet, likhet og brorskap, der hele høyresiden hadde havnet i disse verdienes negative kategori. Det var dette FrPs Lodve Solheim hadde reagert på. Einar Stensnæs (KrF) tok også til orde for at debatten ikke måtte utvikle seg til å bli konfliktorientert: ”Når representant Jagland da trekker fram vårt syn på partnerskapsloven som et slags uttrykk for intoleranse, kan nettopp dette tjene som et godt eksempel på hvilke utfordringer vi

¹⁰⁴ Dette er antakeligvis også hva Arendt forsøker å påpeke når hun sier at det gode er blitt umulig innenfor offentlighetens sfære, etter at kristendommen knyttet godhetens motsetning til et spørsmål om det onde fremfor det slette. Det er altså den kristne konteksten som gir verdibegrepet mening i forhold til det gode og det onde.

står overfor i denne verdidebatten i spørsmål der vi har ulike syn, der vi kommer til ulike konklusjoner og har ulike meninger, og der dette må respekteres uten at vi stempler hverandre som intolerante, som umoralske eller inntar uakseptable standpunkter” (Stortingsdebatt 18.12.97). Verdibegrepets forhold til ”gud” og ”djevel”, gjør at det i følge Weber ikke er mulig å diskutere ulike syn, ulike konklusjoner og ulike meninger, uten at man stempler hverandre som intolerante eller umoralske. Det vil si stempelingen skjer ikke eksplisitt, men gjennom en underliggende dikotomi. Man behøver dermed ikke å karakterisere hverandre som umoralsk eller intolerant, fordi verdibegrepet fordeler subjektsposisjonene god og ond. Stensnæs refererte også til stortingspresidentens direktiver om å unngå de konfliktskapende temaene. For å unngå de konfliktskapende temaene, skulle politikerne altså diskutere det uimotsigelige, uten å plassere seg selv i rollen som representant for det absolutt uimotsigelige (det gode) og andre i kategorien for det absolutt motsigelige (det onde). Dette er hva Weber kanskje ville betegnet som det å unndra seg at verdiene har innbakt i seg en dødelig strid.

Arendts forståelse av godheten var nettopp det uimotsigelige, eller den ”motsigelsesfrie livsførsel” (1996b: 87). Verken som ord eller gjerning kunne den vise seg i offentligheten, uten å virke korrupt.¹⁰⁵ Problemet med det uimotsigelige i en offentlig debatt var for henne at den dreper diskusjonen. Kommunikasjon forutsetter at det er mulig å si nei og å avslå et utsagn. Diskusjonen vil derimot stoppe opp dersom uenighet og motsetninger ikke er noe alternativ. Den åpne godheten blir derfor ikke-kommunikativ: den trenger bare å uttales for å bli konklusjon. Det gjør at den fungerer destruktivt i politikken, fordi den ødelegger offentligheten som et aktivt diskusjons- og handlingsrom.¹⁰⁶

¹⁰⁵ ”Derfor er godheten som en i og for seg motsigelsesfri livsførsel ikke bare umulig innenfor grensene av det offentlige området, den blir – der den settes ut i live – rett og slett destruktiv. Ingen var mer klar over den aktive godhetens ruinerende kvaliteter enn Machiavelli, som i et like berømt som beryktet avsnitt vågde at si at han ville lære menneskene til ikke å være gode. Naturligvis mente han ikke å si at han ville lære menneskene å være dårlige. Men forbrytelsen og den gode gjerning har en ting til felles, nemlig at de – om enn av ulike grunner – må skjule seg for menneskene øyne og ører” (ibid).

¹⁰⁶ Dette blir også en kritikk av diskursetikken (Habermas 1996). Den åpne godheten blir umulig å komme utenom som ”det beste argumentet”. Men at ”det beste argumentet” vinner fram, er ingen garanti for at vi har med kommunikative relasjoner å gjøre. Ufrivillig er diskursetikken i nærheten av dette poenget når det blir talt om ”det beste argumentets tvang”.

I Stortingsdebatten kom det gradvis utspill som handlet om det uimotsigelige nivået. Grete G. Fossum (A) åpnet for eksempel sitt innlegg med å kommentere de gode hensiktene i statsministerens prosjekt: “Det er vanskelig å være uenig med statsminister Kjell Magne Bondevik når han vil nedsette en verdikommisjon. (...) Vi ønsker alle et godt liv. Vi ønsker å ha et samfunn med mer varme, et samfunn hvor vi bryr oss om hverandre” (Stortingsdebatt 18.12.97). Jan Petersen (H) var imidlertid mer skeptisk. Han fryktet at verdidebatten ville bli hengende i løse luften og bare omhandle såkalte ”uspesifiserte verdier”. Petersen hevdet: ”Verdidebatten i Norge – slik har det vært hittil i hvert fall – er ofte en konkurranse om hvem som er flinkest til å bruke ordet ”verdier”, og hvorvidt den som bruker ordet oftest, er mer opptatt av verdier enn andre” (ibid). Petersen syntes her å peke på det som kan utspille seg til å bli en godhetsk konkurranse. Det vil ikke bare kunne bli en konkurranse om å ta eiendomsretten til en verdi, men å finne den beste verdien, for at man skal fremstå som ”mest” god. Petersen fortsatte sin advarsel: “For Høyre er det likeså viktig at politikeres snakk om betydningen av verdier og nøysomhet ikke bare blir snakk” (ibid).

Også Høyres Inge Lønning pekte på dette problemet. “Faren for verdikommisjonsprosjektet, som jeg har stor sans for, er at det også kan komme til å bli preget av denne manglende evne til å prioritere. Risikoen kan være at det kan drukne i alle de gode hensiktene, for hvis man vil alt som er godt på en gang, og hvis man vil bekjempe alt som er ondt på en gang, vil erfaringsmessig nettoresultatet bli beskjedent” (ibid). Lønnings problem syntes imidlertid ikke å være knyttet til faren med å bli fanget i snakket om det gode, men at kommisjonen skulle gape over *for mange* gode hensikter på en gang.

Debatten illustrerte således gradvis det politiske kommunikasjonssystemets logikk. I følge Luhmann (2000) sentrerer det rundt sentralkoden makt/ikke-makt, og det sier kanskje noe om hvorfor det var vanskelig å etterfølge både regjeringen og stortingspresidentens ønske om å føre en debatt som ikke var konflikt- og maktbasert. Det lot seg ikke gjøre, bortsett fra gjennom å snakke om det uimotsigelig gode. Ved å fremme det uimotsigelige, klarte man å trå ut av den maktbaserte politiske

kommunikasjonsformen. Man fremmet verdier ved å viske over den, i følge Weber, dødelige striden mellom “gud” og “djevel”.

5.3.2 *Asymmetri*

En diskurs om det uimotsigelige aktualiserer imidlertid en annen maktform knyttet til asymmetri. Kristin Halvorsen (SV) ytret en skepsis som kan knyttes til dette: ”Jeg ser to store farer ved den verdidebatten som skal komme, og som folk inviteres til å være med på. Den ene faren jeg ser er at dette kan bli en prektig debatt med alle de store og flotte honnørordene som svever over hodene på oss, og som ikke er i nærheten av noe som folk kjenner seg igjen i, og en prektig kommisjon med folk med de riktige moralske holdningene som kan formulere seg godt, men som ikke rører ved noe i oss, og som gjør at vi andre kommer til å føle oss dumme og små og ikke tør å være med. Den andre faren jeg ser, er at dette kan bli bare en helt vanlig, ordinær politisk debatt om kontantstøtte eller pressestøtte eller skattepolitikk eller hva det måtte være, med litt verdibegreper “klæsja” på” (Stortingsdebatt 18.12.97). Det første problemet Halvorsen så, kan kanskje knyttes til makten i det å snakke om det gode. Forvaltningen av godheten kan gi personer en privilegert posisjon å tale fra. Taleren kan iscenesette seg selv som mer-verdige og som moralske og materielle givere. Snakket om det gode kan produsere subjektsposisjoner som er asymmetriske. Den gode øser av et overskudd, og det gjør at det blir fordelt ulike subjektsposisjoner, hvor den ene har noe å bidra med mens den andre får hevdet sin subjektivitet på den andres premisser. Han får innsatt en mangel og forventes å være en takknemlig og passiv mottaker. Diskursens uimotsigelighet gjør videre at den gode blir uangripelig i sin overlegne subjektsposisjon. Tilhørerne kan ikke gjøre annet enn å samtykke og dermed bekrefte den overlegnes subjektsposisjon. Halvorsen hevdet at en prektig debatt, kan få andre til å føle seg “dumme og små” og ikke tørre å være med i debatten. Hun følte kanskje på den underlegne posisjonen som snakket om det gode kan produsere. Diskursen lammer, slik at den bare “går over hodene på oss”, men den stiller også tilhørerne i en posisjon som gjør at man føler seg dum og liten.

Når det gode fremstiller seg offentlig mener som sagt Arendt at det blir korrumpert. Asymmetrien kan skape en selvtilfredshet hos den som forvalter det gode. Erik

Solheim (SV) snakket om de flotte honnørordene som gradvis ble kastet frem: “Vi må ikke forfalle til europeisk selvgodhet. Statsministeren snakker om “arven fra Athen, Roma og Jerusalem”. Vi er nødt til å huske at Auschwitz er en akkurat like viktig del av europeisk sivilisasjon som Athen. At Gulag ble laget av det nye Romerriket som oppstod i vårt århundre, og at den kristne kirke er Frans av Asissi og Hans Nielsen Hauge - de er der - men også korstogene og hekseprosessene. Den europeiske sivilisasjon er tvert imot både Golgata, Jerusalem, Athen og Roma og Auschwitz, Gulag og alt det som har skapt mer ondskap for menneskeheten enn noe annet” (ibid). Problemet med asymmetrien som godheten skaper, og dermed prektigheten eller selvgodheten, er at den kan invitere til å gå den som forvalter den etter i sømmene for å avsløre inkonsekvens mellom liv og lære. Dette var et aspekt Siv Jensen (FrP) var opptatt av. Hun syntes å ane en viss grad av skinnhellighet i debatten, og brukte sitt innlegg til å snakke om dobbeltmoral: “Da statsministeren i går trakk fram de ti bud, nevnte han særlig budene om at det er galt å stjele og å begjære sin nestes eiendom. Hvis vi som politikere skal få vanlige folk til å tenke over dette, må vi også tenke litt over dette selv. For politikere stjeler og begjærer andres eiendom hver eneste dag, når vi stikker våre lange sugerør ned i folks lommebøker og mener de selv ikke er i stand til å forvalte egne midler” (ibid). Siv Jensen syntes å stille spørsmål ved politikeres legitimitet til å stille seg i den overlegne posisjonen som godhetssnakket kan medføre, gjennom eksemplet med å appellere til de ti bud. Ikke fordi hun var kritisk til referansen til de 10 bud, men fordi det krever konsekvens å fremføre en slik appell. Også hennes partikollega Vidar Kleppe påpekte skinnhelligheten: “Jeg ser ikke på Kjell Magne Bondevik som den barmhjertige samaritan på alle områder av den norske samfunnsdebatten” (ibid).

Debatten i Stortinget så altså ut til å kunne få to mulige utfall, ikke ulike de to fallgruvene Kristin Halvorsen hadde fryktet: enten ble debatten redusert til gjenkjennelig og konfliktorientert partipolitikk, eller så ble den fanget i en godhetsk konkurranse. Det sistnevnte fikk altså en slags politisk positiv karakter, ikke i normativ forstand, men i den forstand at den handlet om eksisterende og mulige positive tilstander. Man tok opp det uimotsigelige som alle i salen kunne være for, enten det gjaldt frihet, ansvar, likhet, rettferdighet, solidaritet, omsorg eller toleranse.

Det virket som om ikke bare verdibegrepet, men Verdikommisjonen som tema, inviterte til å foreta en "brainstorm" om alt det som man oppfattet som godt for samfunnet og den enkelte. Dette skapte imidlertid en ny basis for konflikt, fordi snakket om det gode skapte asymmetriske relasjoner. Ved å fremme det verdifulle fordelte man samtidig mer- og mindre verdige posisjoner. Ved å fremføre det gode ble man selv plassert i en mer-verdig posisjon, på bekostning av andre partier og deltakere i debatten. Det var flere som følte seg truffet eller plassert i en moralsk mindre- verdig posisjon. Dette skapte igjen en diskusjon av prektighet og selvgodhet.

Foruten en diskusjon av det positive (det gode), hvor flere verdier ble kastet frem, handlet debatten i Stortinget også om alle problemene i samfunnet. Det var stor oppslutning omkring statsministerens beskrivelse av et samfunn i forfall.

5.4 Livsforming

Debatten i Stortinget var ikke bare preget av håp og ønsker om at Verdikommisjonen kunne bidra til å overskride politikkenes begrensninger. En del av debatten handlet også om problemene i samfunnet, og var i større grad et direkte tilsvare til forfallsbeskrivelsen statsministeren hadde gitt i sin redegjørelse. I den sammenheng var det ikke dialogaspektet ved Verdikommisjonen som ble vektlagt, men spørsmålet om å mobilisere for å snu negative utviklingstrekk. Hvordan denne påvirkningen, eller mobiliseringen, skulle skje hadde man imidlertid ulike syn på. Noen tenkte i retning av inspirasjon, mens andre syntes å ønske en mer autoritær, pekefinger tilnærming. Tilnærmingen syntes med andre ord å fordele seg langs et slags pisk/gulrot-kontinuum.

5.4.1 *Moralsk forfall*

Jan Petersens interesse for Verdikommisjonen syntes først og fremst å være knyttet til mobiliseringsaspektet: "Høyre imøteser verdikommisjonen med spenning og forventning, fordi samfunnet trenger et solid verdikompass" (ibid). Han var opptatt av at Verdikommisjonen måtte fokusere på den moralske formingen av barn og unge, og han delte statsministerens bekymring for at "familieinstitusjonen er blitt svekket gjennom det århundre som nå går mot slutten" (fra Bondeviks redegjørelse 16.12.97).

Petersen uttalte: “Fra Høyres side er oppfordringen at Regjeringen og kommisjonen går til kjernen av utfordringen, som er svært sterkt å understreke og styrke bevisstheten om at verdier og normer formes sterkest mens vi er barn og unge, og at foreldrene og familien er de viktigste verdiformidlerne (...) Jeg vil si det så klart at kommisjonens viktigste oppgave blir å vurdere hvordan vi kan styrke de institusjoner som former normer og verdier for den enkelte, i tillegg til familien også skolen og nærmiljøet” (Stortingsdebatten 18.12.97). Petersen var altså opptatt av at Verdikommisjonen måtte identifisere et felles verdigrunnlag og å mobilisere omkring dette. Hans vektlegging av mobiliseringsaspektet, fremfor dialogen, kan ha bakgrunn i at han ikke så det store problemet med å finne frem til et felles verdigrunnlaget. “Jeg vil også understreke at en leting etter felles verdier ikke trenger å bli den vanskeligste oppgaven for kommisjonen. I det kristne kulturgrunnlag, rettstaten, folkestyret og vår historiske fellesarv ligger det et fellesgods som vi må styrke betydningen av, og som vi også må forvente at norske innbyggere slutter opp om” (ibid). Petersen mente altså at det var “vår kristne og humanistiske kulturarv” som representerte det verdifulle som var felles. Han var altså ikke som for eksempel Lahnstein opptatt av at Verdikommisjonen kunne finne noe nytt. Det var mobilisering omkring den kristne og humanistiske kulturarven, og da de institusjonene som representerte disse verdiene, Verdikommisjonen måtte sette sitt fokus på. Han fortsatte: “Derfor har det norske samfunn i dag ingen grunn til å fornekte eller prøve å løpe fra den tusenårige tradisjonen som kristendommen representerer i vårt land. Det kristne verdigrunnlaget har gjennom århundrer vært rammen for vårt folks måte å tenke på, og samfunnet har bygd på verdier begrunnet i et kristent livssyn. Siden renessansen har det ved siden av det kristne livssynet også levd et humanistisk livssyn. Til tross for svært ulike begrunnelser har de to livssynene stått sammen om svært mange verdier, slik vi ofte i våre dager bruker kristne og humanistiske verdier som en fellesnevner for samfunnets verdigrunnlag” (ibid). Petersen synes å være ganske enig med statsministeren i både hva forfallet var knyttet til og hva det skyldes.

På dette punktet var imidlertid Kristin Halvorsen mer skeptisk. Hun hadde i motsetning til Petersen reagert på statsministerens slutning fra “verdier” til de 10 bud: “Jeg synes statsministeren har en litt for stor tendens til på den ene siden å invitere til

diskusjon om et felles verdigrunnlag i Norge og samtidig framheve kristendommen og de ti bud som det mest moralsk høyverdige, og ikke lete etter det som er felles i de fleste religioner, nemlig det som er hovedbudskapet i de ti bud” (ibid). Halvorsen var her inne på en av tvetydigheten med Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag. Skulle kommisjonen selv og sammen med folket føre en dialog om hva det verdifulle er, eller skulle man mobilisere omkring noe bestemt verdifullt som enten kommisjonen kom frem til eller som ble gitt kommisjonen allerede gjennom mandatet? Mens Petersen syntes å tolke statsministeren redegjørelse ut fra det siste, syntes Halvorsen å tolke Verdikommisjonens arbeid som det første.¹⁰⁷

Statsministeren fikk stor støtte for sin forfallsbeskrivelse av samfunnet av politikere fra ulike partier. På denne bakgrunn mente mange det var behov for en mobilisering. Mobiliseringsaspektet ved Verdikommisjonen kan som vi har sett i kapittel 4, knyttes til Foucaults begrep biopolitikk. For å finne løsninger på forfallet, snakket stortingspolitikere om oppdragelse av særlig barn og ungdom. Det var stor støtte for statsministerens syn om at oppdragelsen eller formingen av barn og unge hadde blitt forverret, og at mange av de negative utviklingstrekkene kunne knyttes til dette. Dette kunne man kanskje karakterisere som en diskusjon av hva Foucault betegnet som en politikkform som er rettet mot det kropps- og livsformende. Blant de ulike politikerne var det imidlertid et ulikt syn på hvilken rolle staten skulle ha i oppgaven med livsformingen. Noen helte som sagt mot et syn om å inspirere til en bedret selvstyring, mens andre mente at staten måtte ta et større sosialiseringsansvar.

Carl I. Hagen var blant dem som helte mot det siste. I likhet med Petersen, var heller ikke Hagen først og fremst fokusert på Verdikommisjonens potensial til å skape en overpolitisk dialog. For ham var også et felles verdigrunnlag gitt gjennom betegnelsen “den kristne og humanistiske kulturarven”. Han var imidlertid i større grad enn Petersen opptatt av *behovet* for en mobilisering, og kanskje særlig i lys av slike

¹⁰⁷ Men Kristin Halvorsen så imidlertid ut til å dele statsministerens forståelse av *verdier*. I første del av setningen synes det som om Halvorsen kritiserte statsministeren for å invitere til dialog samtidig som han mente å sitte på fasiten. Men i den andre delen av setningen, ser også Halvorsen ut til å mene at verdier er noe som først og fremst befinner seg i religionene. Forskjellen er bare at hun utvider verdienes tilholdssted til også å gjelde andre religioner enn den kristne. Halvorsens kritikk syntes derfor ikke primært å være rettet mot den religiøse fortolkningen av Verdikommisjonens potensial, som Bondevik synliggjorde i store deler av redegjørelsen, men at man favoriserte en religion over andre (i betydningen det norske på bekostning av det flerkulturelle).

fortolkninger av verdidebattens potensial som Kristin Halvorsen kom med. Hagen fremhevet imidlertid en annen årsak til de negative utviklingstrekkene, enn Petersens påpekning av at det skyldtes familiens svekkede posisjon. De negative utviklingstrekkene statsministeren hadde pekt på, knyttet Hagen til en usikkerhet som hadde bredt seg i samfunnet, fordi verdigrunnlaget er blitt utydelig. "Statsministeren snakket en god del om utfordringene som det etter hvert mer flerkulturelle samfunn medfører for befolkningen - for oss alle, inkludert myndighetene. Det er her tale om store utfordringer. Men jeg tror det er avgjørende og viktigere å slå fast hvilke verdier det norske samfunn skal bygge på. Jeg tror det, etter statsministerens redegjørelse med veldig stor grad av åpenhet for endringer i verdigrunnlaget i Norge som følge av en betydelig innvandring, er skapt usikkerhet. Jeg tror det er langt bedre og viktigere at det slås fast fra myndighetenes side, også fra statsministerens side, at man i fremtiden ser for seg at vi i dette samfunnet skal bygge på de kristne og humanistiske grunnverdier, at vi ikke skal endre grunnverdiene i det norske samfunn som følge av at det har vært en viss innvandring, men at vi skal bygge opp under og snakke for det som har vært, og - etter Fremskrittspartiets mening - skal være det grunnleggende i det norske samfunn, slik at vi ikke får noen usikkerhet i befolkningen om det her skal bli endringer som følge av det flerkulturelle samfunn" (ibid). Hagen fulgte altså opp en forståelse av at verdidebatten henvendte seg mot religiøse verdier, men han fryktet at en debatt, som skulle føre frem til en ny stadfesting av det norske verdigrunnlaget, også skulle inkludere andre religioners verdier. Hans bekymring syntes altså motsatt av Halvorsens. Fremfor å forsøke å etablere en slik overskridende verdidebatt som skulle inkludere andre kulturers verdier, en fortolkning han også syntes å ane hos Bondevik, ville Hagen heller gjenfinne noe som hadde gått tapt med den kulturelle pluraliseringen av det norske samfunn. Håpet han knyttet til Verdikommisjonen var at den skulle makte å gjenfinne et felles norsk verdigrunnlag, som man kunne styrke for slik å redusere en uro som han nå mente preget samfunnet. Hagen, og til en viss grad Petersen, syntes altså å mene at myndighetene i større grad enn nå burde slå fast at dette verdigrunnlaget var den kristne og humanistiske kulturarven. Hagen mente at "vi skal bygge opp under og snakke om det som har vært..."(ibid).

Fremfor at man skulle henvende seg til det nye innen for eksempel kunst og kultur eller i det flerkulturelle, syntes Hagen å mene at man heller skulle mobilisere omkring det gamle som var gått tapt.

FrPs Lodve Solheim ville også involvere Stortinget mer for å snu de negative utviklingstrekkene: “Unnskyld meg, men eg føler det slik at vi no er nøydde til å få tilbake eit samspel der vi igjen set dagsorden at vi som enkeltmenneske har ansvar, og at vi skal ha friheit. Vi skal ikkje berre ha friheit frå, men også friheit til å yte vårt i fellesskap. Vi må få tilbake haldningar som går på det at vi som enkeltmenneske bryr oss om å ta vare på dei verdiane som vi har, at vi får tilbake ein del grensesettingar i samfunnet vårt” (ibid). I likhet med sin partileder syntes Solheim å vektlegge statens omsorg- og oppdrageransvar. Behovet for “grensesetting”, var ikke en appell man bare burde rette til folk generelt, men det var også noe Stortinget kunne medvirke til. Mens Hagen ville gjøre Stortinget ansvarlig for forfallet på grunn av uroen som innvandringen hadde skapt, syntes Solheim å ville trekke inn Stortinget for å bedre grensesettingen.

Det var flere som var uklare i sin bruk av begrepet dialog. Det var altså også i stortingsdebatten, i likhet med i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag, vanskelig å få tak i hva mange mente med dette, fordi begrepet syntes å ha en glidende mening. Etter at Hagen hadde fokusert på mobilisering fremfor dialog, hentet Einar Stensnæs (KrF) frem igjen dialogaspektet i innlegget etter Hagen: “Mange, både enkeltpersoner og organisasjoner, står fram og ønsker å komme med innspill og bidrag i debatten. Dette er flott, men det er også en grunnleggende forutsetning for å få til den viktige dialogen i samfunnslivet, i hjemmene, i skolene, i organisasjoner, i frivillige lag og på arbeidsplassen, som verdikommisjonens arbeid vil være helt avhengig av for å kunne lykkes i tråd med målsetningene” (ibid). Men hva skulle dialogen omhandle? I fortsettelsen hadde Stensnæs byttet ut ordet *dialog* med *bevisstgjøring*: “Statsministeren har ved flere anledninger understreket betydningen av selve prosessen omkring debatten. Jeg deler den oppfatning at denne prosessen, bevisstgjøringen blant folk flest når det gjelder de problemstillinger verdikommisjonen skal arbeide med, blir avgjørende for om denne debatten og dette

viktige initiativet skal lykkes” (ibid). Verken Stensnæs, Hagen, Petersen eller Bondevik syntes å se et prekært behov for at politikken må henvende seg mot folket for å oppfatte hvilke eventuelle nye verdier som kan ha kommet til eller som er i sving. Det syntes heller som om disse aksepterte forfallsbeskrivelsen, og knyttet Verdikommisjonens oppgave primært til å mobilisere folket omkring en gitt forståelse av det verdifulle. Dette verdifulle betegnet man som ”den kristne og humanistiske kulturarven”. Det var dette bevisstgjøringen syntes knyttet til.

Det var imidlertid andre som ville nedtone statens ansvar i så henseende. Inge Lønning (H) var også opptatt av at samfunnets borgere ikke lenger tok ansvar for fellesskapet, men syntes å mene at det ikke var statens oppgave å gjøre noe med dette: “Gro Harlem Brundtland stilte et retorisk spørsmål i den siste nyttårstale hun holdt før hun gikk av som statsminister, og det tror jeg er det eneste det norske folk husker av alle hennes nyttårstaler, nemlig spørsmålet: Hvor er det blitt av nabokjerringa?” (ibid). Lønning gikk altså ikke like langt som Hagen og Lodve Solheim i å tillegge myndighetene et ansvar for å styrke den moralske grensesettingen, men etterlyste nabofellesskapets sosiale kontrollfunksjon.

Mobiliseringsaspektet ble, som vi har sett, diskutert mye i forhold til religion, men mobiliseringen omkring verdier hadde også en ikke-religiøs variant. Denne kom til uttrykk i forbindelse med uttrykket “gjør din plikt, krev din rett”, som Jagland først hadde referert til, men som flere av de andre politikerne også tok opp. I denne diskusjonen syntes det å være et dalende moralsk ansvar de fleste var bekymret over. Men fremfor at man som særlig Bondevik, Hagen og Petersen hadde snakket om behovet for å styrke moralen gjennom å styrke institusjoner som sosialiserer barn og unge, så snakket man her om grådighetskultur. Johan J. Jacobsen (SP) plukket opp begrepet grådighetskultur og mente dette var “et samfunnsetisk problem, som kan bidra til å bryte ned den samfunnssolidaritet som er grunnleggende i et sivilisert samfunn” (ibid). Det var også den voksende grådighetskulturen Kristin Halvorsen understreket i avslutningen av sitt første innlegg: “en kan bare sjekke gavelistene til de søte små akkurat nå - de er velfylte. Veldig mange av de ungene trenger ikke en eneste plastdings til! Veldig mange av dem trenger tid, veldig mange av dem trenger

verdiformidling på et annet plan, veldig mange av dem får beskjeder gjennom hvordan samfunnet har prioritert, om at det vi sier er viktigst, nemlig kunnskap, toleranse og alt det der, er ikke så viktig” (ibid). For å bøte på barnas grådighet mente Halvorsen, i likhet med Bondevik, at man måtte bedre verdiformidlingen og bruke mer tid på barna. Hun fulgte altså opp regjeringens forståelse av at verdier var noe som stod i kontrast til for eksempel grådighet, og at “problemet” i samfunnet kunne løses med tid og verdiformidling overfor barn. Selv om både Jagland, Halvorsen og Bondevik syntes å mene at man måtte inspirere folk til å bli mer moralsk bevisst, syntes man også å være opptatt av at formingen av barn og unge måtte bli innskjerpet.

I tillegg til Lahnstein (SP), så syntes det først og fremst å være representanter for Arbeiderpartiet, SV og Venstre som vektla Verdikommisjonens potensial til å overskride den politiske dialogen og hvor hele samfunnet skulle delta i en debatt om hvilken retning samfunnet skulle gå. Representantene fra Høyre og FrP var derimot mest fokusert på kommisjonens mobiliseringsaspekt. Statsministerens redegjørelse inneholdt altså aspekt som de ulike partiene kunne knytte seg opp mot og støtte. Støtten til forfallsbeskrivelsen av samfunnet gikk imidlertid også på tvers av partiskillene. FrP syntes å støtte det at regjeringen nå så ut til å ville ta et større ansvar for livsformingen. Høyre syntes å sympatiserte med statsministerens vektlegging av familiens ansvar, og myndighetenes styrking av nærmiljøets institusjoner for formingen av særlig barn og unge. Arbeiderpartiet og SVs representanter knyttet forfallet først og fremst til grådighetskulturen, og syntes i den sammenheng å se at Verdikommisjonen kunne fremme verdier som stod i kontrast til grådighetskulturen. Når det gjaldt mobiliseringen og kommisjonens innsats for å bedre den moralske livsforming, syntes altså noen mer tilbøyelig enn andre, til å ville hente frem pisen (lovregulere), fremfor å holde frem en gulrot gjennom å appellere til moralsk ansvarstaken. Uavhengig av virkemidler virket det imidlertid som om flertallet i Stortinget ønsket at Verdikommisjonen skulle svinge den moralske pisen. Det ville i så fall fritatt politikerne fra et upopulært tiltak, som de tydeligvis likevel hadde et ønske om å få utført.

Innleggene som tematiserte forholdet mellom frihet og ansvar, eller mellom egoisme og medmenneskelighet, var ikke særlig konkrete, men felles var at alle var nøye med å vektlegge den viktige balansen mellom de to. Det måtte verken blir for mye frihet eller for mye ansvar. Via dikotomien frihet/ansvar syntes det som om politikerne gikk inn i en velkjent diskusjon, men der ingen forholdt seg til dikotomien som om den hadde en positiv og en negativ side. Frihet og ansvar var begge honnørord som de fleste innleggene berørte. De to begrepene ble snarere diskutert ved at ansvaret ble satt i kontrast til den negative egoismen, mens frihet ble satt i kontrast til den negative kontrasten tvang. Frihet og ansvar ble altså satt sammen som en slags dikotomi med to positive sider, hvor man fremmet begge sidene. Diskusjonen bestod derfor mest i en fremføring av to positivt ladete ord, hvor ingen ble direkte karakterisert i begrepenes negative kategorier.

5.4.2 Moralismekritikk

Det var svært få som stilte spørsmål ved forfallsdiagnosen som statsministeren hadde gitt av samfunnet, tvert imot var det mange som bidro til å forsterke det negative bildet. Noen unntak var det imidlertid, og dette var først og fremst de yngste representantene som tok ordet mot slutten. Olav Akselsen (A) var en av dem som kom med en reaksjon mot forfallsdiskursen som diskusjonen av individ/samfunn og frihet og ansvar var preget av: *“Våre dagers unge elsker luksus. De har dårlige manerer, forakter autoritet, har ingen respekt for eldre mennesker og prater istedenfor å arbeide. De reiser seg ikke lenger opp når eldre kommer inn i et værelse. De motsier sine foreldre, skryter i selskaper, sluker desserten ved spisebordet, legger bena overkors og tyranniserer lærerne.* Dette sa Sokrates for 2.400 år sidan. Ting kan tyda på at samfunnet og utviklingen gjentar seg sjølv. (...) Verda er ikkje det den var - det har den heller aldri vore. Når ein høyrer statsministeren og andre, kan ein lett få inntrykk av at alt var mykje betre før, eller som Ole Paus seier, at alt var betre under krigen” (ibid). Akselsen stilte spørsmål om grunnlaget for denne enighetsdiskursen om frihet og ansvar som preget Stortingets debatt, men dermed også om grunnlaget for Verdikommisjonen og verdidebatten. Han håpet at det ikke bare var forfallsperspektivet som var bakgrunnen for at flertallet i Stortinget ønsket Verdikommisjonen velkommen, og han syntes å stille spørsmål ved både problemet

og løsningen som Verdikommisjonen skulle ta seg av. “Ein del av målet med verdikommisjonen er å snu nedbrytande utviklingstrekk. Men er det sikkert at det som blir oppfatta som negativt, berre er negativt? Og er det ikkje slik at det ein oppfattar som ei nedbrytande utvikling, for andre faktisk er ei positiv utvikling? For mange år sida var det å bli gravid utanfor ekteskapet ein skandale, og både mor og barn blei stempla, sett ned på, dømde og utestengde. Då eg vaks opp, var det barn i nabolaget som ikkje fekk koma i barneselskap fordi foreldra deira var skilde. Menn som var glad i kvarandre og som budde i lag, gjorde seg faktisk skyldige i ei lovstridig handling så seint som i 1972. Skilde som ville gifta seg, fekk ikkje halde bryllaup i kyrkja. Sambuarskap vart sett på som ein uting. Alle skulle leva etter dei same normene og reglane. Dei som ikkje kunne eller ikkje ville, blei sett ned på. Det var vel oftast slik at dei som snakka høgast om nestekjærleik og moral, oftast var dei som kasta den første steinen. Mange ønskjer seg tilbake til desse tidene. Eg gjer ikkje det” (ibid). Akselsen var altså først og fremst kritisk til forfallsperspektivet, og syntes å ville plassere dette hos KrF (og andre som snakker “høgast om nestekjærleik og moral”). Dette innlegget satte imidlertid ikke en stopper for verken de fine honnrordene eller for forfallsperspektivet i de kommende innleggene. Det markerte derimot kanskje en dreining mot en problematisering av toleranse versus moral. Dette kunne tolkes som en reaksjon mot iveren etter å bedre folkets moral blant annet gjennom å styrke livsformende institusjoner.

Fremhevingen av toleranse som verdi gikk igjen i det fleste innleggene, selv om det var først mot slutten at dette ble et viktig tema. Toleranse var et begrep som de fleste kastet ut sammen med andre gode verdier, men det var også dette man brukte for å forsøke å konfrontere særlig KrF. Det var først og fremst Arbeiderparti- og SV-representanter som gjorde dette, og mest partienes ungdomsrepresentanter. Jagland hadde som vi har sett, valgt å snakke om homofili i forbindelse med dette begrepet. Kristin Halvorsen hadde brukt det i forbindelse med en kritikk av statsministerens fremheving av familien, og Akselsen viste også til flere av kristendommens moralske betente tema i sitt innlegg. Men det var også toleranse Svarstad Haugland fremmet da hun irettesatte Jagland for hans diskusjon av homofili, og sa at: “Eg forventar faktisk å få den same respekten og toleranse tilbake frå Jagland” (ibid). Hva som ble holdt frem

som det gode, syntes altså å variere langs en langs en generasjonslinje ved siden av den partipolitiske. Noen brukte begrepene nestekjærlighet og medmenneskelighet¹⁰⁸, andre brukte solidaritet¹⁰⁹, mens særlig de yngste snakket om toleranse.

Enkelte av de som fremmet toleranse, og kanskje særlig de unge AP-representantene, syntes å være opptatt av å markere en antireligiøs holdning i forbindelse med verdibegrepet. Man satte toleranse opp mot moral, og man knyttet særlig religionen til moral. Som vi så tidligere var det mange som overtok en forståelse av verdier, som noe man fant i religionen og til nøds i andre livssynssamfunn, slik statsministeren hadde gjort. Deler av diskusjonen om toleranse var derimot rettet *mot* religionen. Man etterlyste en ikke-moralistisk debatt, og da virket det som om utsagn som refererte til religionen ble illegitime, fordi de ble knyttet til moralisme (toleranseverdiens negative kategori). Eirin Faldet (A) kom med et irritert utfall mot det hun oppfattet som moralisme: “Hva er moralske leveregler? Er det de leveregler som Børre Knudsen representerer - ja, så betakker jeg meg. Er det de moralbegrep som enkelte av prestene i Den norske Kirke praktiserer? Jeg vil nok si at her har statsministeren en jobb å gjøre for å rydde opp i eget hus” (ibid). De som var opptatt av toleranse og ønsket å få dette temaet på banen, hentet ofte frem homofili-temaet, som blant annet førte til at KrF ble stilt til veggs. Toleransediskusjonen gjorde med andre ord at andre politikeres referanse til for eksempel nestekjærlighet kunne få en negativ betydning. Nestekjærligheten ble knyttet til kristendommen og utgjorde dermed et eksempel på moral og dermed intoleranse (verdiens “djevel”-side).

Venstres Helene Falck Fladmark fokuserte hovedsaklig på toleranse-begrepet: “Å ønske seg tilbake til de gode, trygge 1950-årene er ikke bare bakstreversk. Det kan meget vel godt være at den enkeltes liv ikke var så mye bedre, men at manglende åpenhet la lokk over som skjulte. (...) I ethvert demokratisk samfunn vil det være ulike oppfatninger om hva som er rett og galt, hva det gode liv går ut på og hva som skaper det gode samfunn. Denne pluraliteten må vi leve med og nettopp derfor er toleransen og respekten for hverandres egenart så grunnleggende viktig” (ibid).

¹⁰⁸ Kanskje mest de eldste og høyrepartiene.

¹⁰⁹ Venstrepartiene og kanskje mest de eldste.

Når toleranse ble holdt frem i stedet for solidaritet og nestekjærlighet, syntes det altså å aktualisere en ny konflikt og nye problemer. Toleransesnakket henvendte seg mot fastlagte ideologiske eller religiøse verdigrunnlag, som kunne knyttes til moral. Moralisme kunne da brukes som den stigmatiserende betegnelsen, som ble knyttet til identifiserbar moral. I det noen fremmet synspunkter som kunne gi assosiasjoner til fastlagt moral (et gitt verdigrunnlag) kunne moralisme-betegnelsen brukes som en negativ merkelapp. Toleransesnakket syntes altså å stå i kontrast til det mange hadde fremholdt som behovet for å identifisere et felles verdigrunnlag som man kan mobilisere omkring. Nestekjærlighet og solidaritet er størrelser som kan holdes frem på tvers av skillet mellom det religiøse og sekulære, mens toleransesnakket syntes å forholde seg mer til et skille mellom det relative og det absolutte, og hvor ideer som kan knyttes til det absolutte (religion) kunne havne i toleranseverdiens negative kategori. Toleransesnakket syntes altså å fremme et syn om verdienes relativitet, og et ønske om å frigjøre verdiene fra absolutte rammer. Et slikt syn kan knyttes til Arendts vektlegging av offentlighetens pluralisme.

De unge i stortingsdebatten syntes i liket med stortingspresidenten og regjeringsmedlemmene å mene at man måtte tolerere ulike menneskers syn på ting og dermed trå varsomt. Toleranseverdien kunne slik også holdes frem som det absolutt gode, og som igjen kunne gjøre dialog vanskelig. Idet noen kontekstualiserte og konkretiserte en verdi og slik fordelte “gud” og “djevel”-posisjoner, kunne man hente frem den negative moralisme-merkelappen. Toleransesnakket kunne dermed også bli ført på et prinsipielt nivå hvor den ble uimotsigelig. I den grad de unge var krasse i sine kommentarer, var det mot KrF med referanse til at de knyttet verdiene til en absolutt kontekst. Den absolutte konteksten gjorde at KrF kunne representere intoleranse. Toleransesnakket syntes altså å aktualisere forholdet mellom det absolutte og relative, det faste og flytende. I det man kunne identifisere en argumentasjon som moralsk, det vil si ved at den representerte et identifiserbart moralsystem (for eksempel et religiøst) syntes den å bli illegitim, fordi den samtidig representerte intoleranse.

Det var imidlertid enkelte i debatten som også stilte seg kritisk til toleranse-diskursen slik den ble fremmet som noe absolutt godt. Kirsti Kolle Grøndahl (A) var opptatt av grensene for toleransen: “Men heller ikke toleransen er ubegrenset, for det ville jo bety at alt er tillatt. Det ville bety likegyldighet. Innvandrernes situasjon og rettigheter kommer til å bli behandlet av kommisjonen. Det er slik det skal være, men da må vi også tørre å drøfte sider ved enkelte innvandrer kulturer som bryter med det vi kan godta i Norge. Det gjelder ikke minst kvinnesynet” (ibid). Kolle Grøndahl synliggjorde toleranse-verdiens to ulike sider, ikke bare den gode. Ved å sette toleranse i relasjon til likegyldighet, snudde hun opp-ned på dikotomien hvor toleranse eller likegyldighet ble den negative siden. De unge representantene i Stortinget fremmet imidlertid toleranse mer som noe genuint godt, og da uten at man relaterte det til likegyldighet.

Steinar Bastesen (TF) kom på banen helt mot slutten, og det var toleranse og moralisme også han valgte å fokusere på. “Jeg begriper ikke at det skal være så mye verre i samfunnet enn det var for 200 år siden” (ibid) Etter å ha sittet å lyttet på debatten i Stortinget, hadde Bastesen kommet på en sang: “Det er en sang jeg husker fra ungdommen - jeg er sikker på at en god del av dere som sitter i salen, også husker den - og den var om fru Johnsen som i sin tid hadde et oppgjør med moralens voktere” (ibid). Det at regjeringen valgte å ta ut fra redegjørelsen mye av det som både viste til moral generelt og den kristne etikken spesielt, kan kanskje knyttes til at debatten mot slutten dreide mot en diskusjon av toleranse versus moralisme. I denne diskursen var det KrF som ble holdt frem som en representant for verdiens djevel-side.

Det var også dette statsministeren fokuserte på i sin oppsummerende kommentar på slutten av debatten i Stortinget. Den innledningsvise støtten til forfallsperspektivet, hadde medført en ivrig diskusjon hvor representanter fra de ulike partiene kom med forslag til hvordan Verdikommisjonen skulle mobilisere samfunnet for å snu de negative utviklingstrekkene. Da stortingets yngste representanter gradvis kom på banen, fikk imidlertid hele denne diskusjonen preg av formynderi, uavhengig av om man mente at myndighetene måtte påta seg oppgaven med livsformingen, eller om folket selv skulle delta i snuoperasjonen. Mobiliseringsaspektet ved

Verdikommisjonen ble av de unge kritisert som grunnlagt på et forfallsperspektiv, dvs. på en opplisting av alt det negative som da ble stående i kontrast til det verdifulle og gode. Det var i forhold til denne kritikken fra blant annet de unge statsministeren argumenterte avvæpnende i sin oppsummerende kommentar: “Det som representant Bastesen nå tok avstand fra, var ikke moral, men det var moralisme, og jeg tror det er nokså viktig å skjelne mellom de to tingene. Det er ingen av oss som ønsker en moralismekommisjon” (ibid). Han presiserte ikke hva han så som forskjell på moral og moralisme, men han utdypet i forlengelsen: “Åpenhet og toleranse er utfordrende; men det er også avgjørende for respekt for menneskeverdet. Vi utfordres i dag i så måte av flere mennesker fra andre kulturer og religioner i vårt samfunn. Det betyr ikke at vi skal endre det som er det felles verdigrunnlaget i Norge, nemlig vår kristne og humanistiske kulturarv. (...) Jeg registrerer i så måte også gjennom debatten i dag at det f.eks. er bred enighet - uttrykt fra ledere fra flere partier - om at de 10 bud, en del av vår kristne kulturarv, er gode leveregler for å ta vare på disse verdiene, og at den oppfatningen deles i stor grad uavhengig av personlig kristen tro. Det er bra. (...) Noe av oppgaven må også være å styrke det enkelte menneskets forpliktelse på slike leveregler, for derigjennom å kunne utvikle et varmere samfunn” (ibid). Også her hevdet Bondevik at Verdikommisjonen ikke skal endre det felles verdigrunnlaget som han kalte “den kristne og humanistiske kulturarven”, selv om det jo nettopp var en åpen tilnærming til det norske verdigrunnlaget han ville at kommisjonen skulle foreta. Han syntes dermed å si at det er det som mange anser for å være den tilbakelagte moralen, som han regner som verdifull og som han ønsker å revitalisere. Bondevik ekspliserer også her at verdifellesskapet kan knyttes til de 10 bud, og som han opplevde at de fleste partilederne stilte seg bak. I forlengelsen av tolkningen av de 10 bud, kan setningen om “å styrke det enkelte menneskets forpliktelse på slike leveregler, for derigjennom å utvikle et varmere samfunn” (ibid), også kunne tolkes som en utdypning av hva mobiliseringen var tenkt knyttet til. Hva Bondevik selv, eller regjeringen, ville lagt i begrepet moral, er ikke lett å tolke ut fra verken denne debatten eller Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag. Det var et begrep som hadde en glidende mening. Men det var imidlertid tydelig at man merket seg at det var et begrep som for mange hadde negative konnotasjoner og som det kunne være lurt å tone ned.

Bondeviks avsluttende innlegg var i store trekk en repetisjon av det han hadde sagt i redegjørelsen. Men med tanke på kritikken av moralisme og forfallstankegang, rettet han også en spesifikk avvæpnende kommentarer til salens unge representanter: “Noen, spesielt yngre representanter, har hevdet at mine holdninger er preget av en slags nostalgi. Nei, de er ikke det, det er i hvert fall ikke meningen. Jeg tror ikke at alle gamle former, enten det gjelder familie eller andre institusjoner i samfunnet, kan føres videre inn i en ny tid akkurat slik som det har vært. Men jeg tror at vi har gode verdier som er like gode i framtiden som de har vært før, og som kan og bør føres videre, men ofte i nye former. Det er vel dette som er verdikonservativisme, og i så måte bekjenner jeg meg til det - gode, gamle verdier inn i en ny tid og ofte gjennom nye former” (ibid). Denne avsluttende kommentaren er i beste fall diplomatisk, men kanskje heller selvmotsigende. Bondevik erkjenner seg her til verdikonservativisme, hvor han vil videreføre de gode, gamle verdiene inn i en ny tid. Forfallet er knyttet til at disse verdiene har mistet oppslutning, men han mener det likevel er galt å kalle ham nostalgisk.

I seksualitetens historie, bind 1, går som kjent Foucault tilbake til viktoriatiden for å vise den politiske formingen av livet, eller hvordan staten gradvis deltok i formingen av den enkeltes liv gjennom at den påtok seg et omsorgsansvar (Foucault 1995). Velferdsstaten er, i kontrast til den minimale nattvektersstaten, basert på en politikk som kan eksemplifisere en slik politisk ansvarstaken for den enkeltes liv. Det var kanskje nettopp dette Jagland så som bakgrunnen for at venstresiden i politikken, i motsetning til FrP, representerte det gode i brorskaps-verdien. Foucault var i motsetning til Arendt, ikke entydig negativ til biopolitikens maktform. Han mente den fungerer begrensende og frigjørende på en og samme tid. Men vesentlig for Foucault var det at den er en maktform som i liten grad oppleves på et bevisst nivå. Dens begrensning blir derfor sjelden eksplisert, men viser seg i form av et ubehag som man i liten grad makter å språkliggjøre gjennom meninger. Makten består i at den fordeler subjektsposisjoner, som mer- og mindreverdige, og det er først i opplevelsen av å befinne seg i en underlegen subjektsposisjon at makten erfares. Med velferdsstaten som eksempel kan man si at baksiden av å motta trygdeytelser eller omsorg fra staten vil være at man havner i en klient-posisjon som er underlegen.

Omsorgen kan altså tildele subjeksposisjoner, som i dette tilfelle gjør staten mer-verdig og klienten mindre-verdig.

Foucault mente at privatlivets anliggender lenge har vært statens anliggende, om det gjelder et økonomisk ansvar eller forming av den enkeltes seksualitet. Men Foucault så altså ikke på denne makten først og fremst som undertrykking. Den er ønsket av borgerne og oppleves som frigjørende. Reaksjoner på det man i Stortinget kalte moralisme, kan kanskje ikke dermed først og fremst knyttes til tematiseringen av privatlivets anliggender, men må kanskje heller knyttes til selve forståelsen av at samfunnet er delt inn i en offentlighet og en privatsfære. Det kan som Bourdieu (1995) hevder være en forståelse som finnes som en overflate eller illusjon i samfunnets kollektive bevissthet og som tilsier at staten ikke skal legge seg opp i den enkeltes privatliv, fordi dette regnes som overgrep. Skal man fjerne hva Foucault kaller statens biopolitiske makt, eller hva Arendt kaller "den sosiale sfære", fra offentlighetens anliggender, må altså både hele velferdsstaten og statens sosialøkonomiske ansvar bort.

Foucault fikk ikke avsluttet hele sitt planlagte verk om seksualitetens historie, men Deleuze forsøkte imidlertid å videreutvikle enkelte av hans tanker. Deleuzes (D&G 2002) interesse for biopolitikken er heller ikke primært knyttet til at den griper inn i privatlivet, men at den består i forståelser eller definisjoner av hva et subjekt er, som for eksempel at det er et hungrig begjærsdyr som søker etter å få tilfredsstilt en sult. Biopolitikken består av bestemte forståelser som subjektet selv gjør til sine selvforståelser. Slike reguleringer kan, hvis de fungerer og legitimeres, gjøre at subjektet opplever represjon og føler seg ufri. Men for Deleuze og Foucault er makten tosidig. De biopolitiske avgrensningene er samtidig hva som skaper endringer i det sosiale. I lys av Foucault og Deleuze vil det å skyve privatlivets anliggender "tilbake til nødvendighetens sfære", dermed også kunne føre til at politikkens potens forsvinner. Den vil bevege seg bort fra folks erfarings- eller livshorisont og vil slik kunne skape et ressentiment. Tematiseringen av livet og formingen av livet, som Verdikommisjonen så tydelig var rettet mot, kan således i Arendtsk forstand (og Sennett) ses som et politisk forfall hvor det intime trenger inn i offentlighetens sfære,

men det kan også ses som et rent biopolitisk initiativ som tematiserer livet. Det vil si en politikk som søker å nærme seg folks liv og som derfor også kan virke engasjerende, i motsetning til en politikk som er fjernet fra folks erfaringshorisont.

Den store forventningen til Verdikommisjonen som også viste seg i stortingsdebatten, og den tydelige følelsen av at noe viktig var på gang, kan kanskje knyttes til dette biopolitiske nivået Foucault var opptatt av. Begeistringen og forventningene i Stortinget tydet på at mange følte på, eller i det minste håpte, at Verdikommisjonen kunne bidra til å revitalisere politikken. Hvorfor skulle man være begeistret dersom Verdikommisjonen bare representerte en illegitim inngripen i privatlivet og moralsk undertrykking? Kanskje det var dette eksplisitte biopolitiske nivået, kropps- og livsformingen, som Verdikommisjonen skulle gå inn i som skapte forventninger om at Verdikommisjonen skulle klare å produsere et nytt engasjement eller å komme med noe som “rører oss på en annen måte enn den vanlige, ordinære politiske debatten”, jfr. Halvorsen? I følge Foucault kan som sagt biopolitikken ses på to måter. Makten har både en positiv og en negativ side. På den ene side kan den ses som livsbegrensende og i kraft av å være et statlig initiativ; også som paternalisme. På den andre side skaper den trygghet og kan fremstå som noe godt. I regi av staten kan den skape en følelse av at staten passer på oss. Som maktform kan den kanskje snarere ses som moderlig, varm, trygg og omsorgsfull politikk, fremfor som en “faderlig”, befallende, streng og ovenfra-og-ned holdning overfor borgerne. Det er en politikk som kan oppleves som en forlengelse av mors trygge favn, men som også kan kritiseres som formyndersk. Den kan fungere lindrende på den enkeltes følelse av sårbarhet og frykt. Det er en politikk som kanskje kan minne om en Bjørn Eidsvåg-sang:

Eg ser at du e trøtt/ men eg kan ikkje gå alle skrittå for deg/ du må gå de sjøl/ men eg vil gå de med deg.
Eg ser du har det vondt/ men eg kan ikkje grina alle tårene for deg/du må grina de sjøl/ men eg vil grina med deg.
Eg ser du vil gi opp/ men eg kan ikkje leva livet for deg/ du må leva det sjøl/ men eg vil leva med deg.
Eg ser at du e redd/ men eg kan ikkje gå i døden for deg/ du må smaka han sjøl/ men eg gjer død til liv for deg/ eg gjer død til liv for deg.

I norsk sammenheng er det en politikk-form som kan forene kristen- og sosialdemokratiet. Det er en omsorgspolitik som tar ansvaret for den enkeltes liv og således underlegger seg alle sider ved mennesket. I lys av Agamben (1995) er det en politikk som ser det politiske mennesket (*bios politicos*) som et nakent, sårbart og utlevert menneske (*homo sacer*) som trenger statens beskyttelse. Når biopolitikken blir kritisert, som i stortingsdebatten når man snakker om moralisme, så synes det å være når man klarer å identifisere den som moral, det vil si som begrensende, illegitim, tilbakelagt moral. Det er som om det varme favntaket blir klandret og oppleves som begrensende. Kritikken synes altså ikke å være rettet mot politiseringen av livet i seg selv, jfr. Sennett og Arendt, men heller mot en politisering av livet ut fra normer som er utgått på dato. En politikk som omhandler (privat-)livet vil på den ene siden produsere et engasjement (eller i følge Deleuze: frigjøre begjæret), men den vil på den andre side kunne åpne opp for makt og repressive mekanismer.¹¹⁰ I lys av Luhmann kan man kanskje også tenke seg at biopolitikken kan åpne for kjærlighetskommunikasjonens virkemidler. Et frykt og risikofokus kan produsere behovet for kjærlighet. Frykten som oppstår i fokuset på farene, kan legge til rette for en trygghetsskapende biopolitikk.

Ved å iscenesette politikken som omsorg for den enkeltes liv, slik at den vil bli oppfattet som varm, god og nødvendig, vil altså politikken kunne få økt potens (Foucault 1995, Agamben 1998). Det vil dessuten være en politikk som oppleves som aktuell og viktig, fordi den omhandler folks liv og erfaringshorisont, og dermed vil den kanskje også skape engasjement (D&G 2002). Men i lys av offentlig/privat-skillet vil det være en politikk som tematiserer privatlivet og som dermed for Arendt og Sennett representerer et forfall. I lys av dette skillet vil den altså representere represjon, fordi dette skillet formidler at friheten finnes i offentligheten. Man blir ikke født fri, man blir fri først når man fødes inn i offentligheten (Arendt 1996b). Det er et perspektiv på biopolitikken hvor borgerne aldri blir frigjort fra mors favntak og dermed alltid forblir et barn (Agamben 1998). Det er en definisjonsmakt som kan oppfattes som god.

¹¹⁰ Det vil dessuten være en politikk hvor partigrensene kan bli flytende, dersom den er i takt med endringene i det sosiale. "Once their fundamental referent becomes bare life, traditional political distinctions (such as Right and Left, liberalism and totalitarianism, privat and public) lose their clarity and intelligibility and enter into a zone of indistinction" (Agamben 1995: 122).

5.5 Det politiske språkets begrensninger

I lys av Stortingsdebatten er det kanskje vanskelig å forstå hvorfor man likevel ønsket å opprette en Verdikommisjon. Debatten i Stortinget, som skulle ses som en inntakt til den verdidebatten Verdikommisjonen skulle skape, viste seg å bli enten en forlengelse av den partipolitiske debatten, eller så tok den av og forsvant inn i en presentasjon av det uimotsigelige. Ettersom Verdikommisjonens debatt ikke skulle være en forlengelse av politiske debatter, kunne den uimotsigelige godhetsdiskursen blir et truende utfall. I stortingsdebatten forhindret dette uimotsigelige nivået muligheten for å kunne føre en dialog, og snakket om det gode produserte en asymmetri som igjen skapte en diskusjon om prektighet og selvgodhet. På tross av at dette også ble påpekt (av for eksempel Petersen og Halvorsen), var debatten i Stortinget likevel preget av en generell støtte til regjeringens initiativ. Det virket som om det lå et grunnleggende håp under skepsisen. Stemningen syntes generelt å være preget av begeistring eller i det minste av store forventninger, på tross av alle de kritiske merknadene.

En felles holdning syntes som sagt å være forfallsbeskrivelsen som statsministeren hadde gitt. Det var kun noen få som protesterte høylytt på denne beskrivelsen. Debatten i Stortinget var preget av en *mangel* mange syntes å føle på, og som man håpet Verdikommisjonen kunne bidra til å gjøre noe med. Forfallsperspektivet fungerte som en påpekning av mangler i samfunnet, men det interessante var kanskje først og fremst politikernes følelse av politikkens mangler. En slik mangel- eller tomhetsfølelse er noe som ofte brukes til å betegne det postmoderne samfunnet.¹¹¹ Det postmoderne samfunnet er preget av en lengsel etter å forene det som det pluralistiske samfunnet splitter (Luhmann 2000). Dette er også, i følge Luhmann, bakgrunnen for at det funksjonelt differensierte samfunnet preges av en lengsel etter helhet, og at kjærlighetskommunikasjonen dermed kan få en utbredelse. Denne lengselen finnes både på et sosialt nivå, og på et psykisk nivå. Refleksjonen over at de ulike kommunikasjonssystemene bare ser en del av mennesket, skaper et behov for et kommunikasjonssystem som ser *hele* mennesket. Dette kan utdype den kritikken som fremføres av særlig Sennett. Lengselen etter en dialog om det sosiales vilkår, som Sennett selv er opptatt av, kan følges av logikken til kjærligheten, hvor man også ønsker en total innlevelse. Forfallet i offentligheten som både Sennett og Arendt

¹¹¹ Se for eksempel Siri Meyers artikkel "Det fortregntes hjemkomst i det postmoderne" i Samtiden nr. 4, 1996.

påpeker, kan med andre ord knyttes til forandringer som ikke bare handler om den politiske arena. I følge Luhmann har differensieringsprosesser skapt et mylder av kommunikasjonsformer som krever en større grad av fleksibilitet og evne til å fortolke hvilket meningssystem som er i sving. Dette skaper et savn, over ikke bare å gjenfinne et sentrum som samfunnet kan planlegges fra, men også et savn etter å bli sett som et helt og autentisk menneske. Det kan kanskje knyttes til regjeringens ønsker om å *både* tematisere det som binder samfunnet sammen og det som kan gi en indre mening til den enkelte.

Blant flere av stortingspolitikere, syntes man å ville stilne den indre tomheten gjennom å øke tryggheten i omgivelsene rundt. Det virker nærmest som om man føler at det har falt ut en bunn i både samfunnet og individet, og at menneskenes uro og lengsel vil kunne stilnes ved hjelp av å skape et tryggere samfunn.¹¹² En slik lengsel, som i følge Luhmann preger et funksjonelt differensiert samfunn, skyldes at hvert delsystem bare ser en del av mennesket. Det er da ikke bare fordi man ønsker et overpolitisk nivå som samfunnet kan styres fra, at politikere ønsker å revitalisere politikken, men også fordi man føler at samfunnet har blitt kaldt, menneskene har blitt distanserte og upersonlige, og de ulike logikkene som de kommuniserer med seg imellom inkluderer ikke hele mennesket men bare deler. Forsøket på å danne et overskridende kommunikasjonssystem, kan slik næres av kjærlighetslogikken, og dermed omhandle bekymringer knyttet til at vi ikke lenger bryr oss om hverandre, solidaritet og nestekjærlighet forvitrer, ensomheten brer om seg og meningen forsvinner. Forsøket på å etablere en overordnet politisk diskurs kan altså være næret av kjærlighetens negative kategori (ikke-kjærlighet).

Men dette er forutsatt av tanken om at den enkelte og samfunnet har, eller har fått, en mangel. For Bondevik, og delvis også enkelte av de andre politikerne på særlig høyresiden, synes denne mangelen å være knyttet til sekulariseringsprosesser. Det var Jerusalem regjeringen løftet frem som det som kunne fylle tomrommet. Uroen som preger det pluralistiske samfunnet kunne stilnes ved at man mobiliserte omkring den kristne og humanistiske kulturarven. Kanskje man følte at meningen og det sosiale

¹¹² Denne koblingen mellom den postmoderne differensieringen og enkeltmenneskets indre tomhet og følelse av uro, var på 90-tallet tema for flere bøker. Se for eksempel *Finn Skårderud. Uro. En reise i det moderne selvet 1999.*

limet har smuldret opp med at religionen har mistet oppslutning? På mange måter virker det som om Bondevik tenker i disse baner. For andre syntes mangelen derimot mer å være knyttet til at rasjonaliteten eller sannheten har mistet sitt fotfeste. Jaglands visjon for en overskridelse var som sagt knyttet til et fremtidsverksted hvor man skulle samle opp vitenskaplig kunnskap. Flere av politikerne synes videre å finne en mangel i folks engasjement. Halvorsen var for eksempel bekymret over at det ikke lenger er noe som “rører ved oss”, og Lahnstein mente vi må få inn *noe nytt* som kan skape et større engasjement. Foruten å vise til kunsten, ga Lahnstein imidlertid ikke en konkretisering av hva som skulle skape et større engasjement, selv om hun pekte ut retningen i form av tro, håp, og kjærlighet. ”Men størst blant dem alle er kjærligheten” (Stortingsdebatt 18.12.97).

Følelsen av en mangel viste seg kanskje først og fremst i forfallsperspektivet, hvor man la ut om alle problemene i samfunnet. Men følelsen av mangelen viste seg også i ønsket om å skape en overskridende verdidebatt som ikke ville være forhindret av politikkenes begrensninger. Stortingsdebatten syntes å uttrykke en mangel ved politikken, som man håpet Verdikommisjonen kunne gjøre noe med. I denne sammenheng syntes det imidlertid å være vanskelig for politikerne å både ordsette hva mangelen bestod i, annet enn et dalende engasjement i befolkningen, og dermed også peke ut en retning for Verdikommisjonen.

5.6 Avlutning

Som vi så i det forrige kapitlet var det særlig listen over de negative utviklingstrekkene, moralbegrepet og de kristen-etiske referansene, Bondevik valgte å tone ned i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag. Det første kan kanskje knyttes til den kritikken mange av de unge stortingsrepresentantene fremmet. Forfallsperspektivet fikk bred støtte, men det var også et tema som aktualiserte moralisme-kritikk. I diskusjonen om toleranse var det koplingen til de 10 bud, som også aktualiserte kritikk av KrF. Man kan derfor kanskje forstå ut fra stortingsdebatten hvorfor det var disse elementene ved redegjørelsen regjeringen valgte å tone ned.

Debatten i Stortinget var tydelig preget av begeistring og store forventninger. Det syntes som om Verdikommisjonen ga håp om å kunne utrette noe politikken ikke makter å håndtere. Selv om det var motsetninger mellom de ulike politikerne, kan disse ha virket forsterkende på forventningene. Motsetningene og anklagene kunne tyde på at noe viktig stod på spill. Selv om ikke politikerne maktet å stake ut en retning for Verdikommisjonen, og heller ikke å konkretisere *hva* kommisjonen skulle utrette, syntes det imidlertid å være et felles håp knyttet til dens kommende arbeid. Håpet kan igjen kanskje knyttes til alle problemene ved samfunnet som man hadde pekt på i debatten. Regjeringens forfallsbeskrivelse, som politikerne fulgte opp og utdypet, kan ha gitt næring til forventningene og forsterket behovet for at man trengte en verdikommisjon som kunne rydde opp. Stortingsdebatten kan med andre ord ha lagt grunnlaget for de enorme forventningene Verdikommisjonen skulle realisere.

Selv om debatten i Stortinget viste noe om forventningene til Verdikommisjonen, syntes politikerne ute av stand til å begrepsfeste både politikken mangler og hva Verdikommisjonen burde gjøre for å make å overskride den politiske kommunikasjonen. Den ganske kaotiske debatten i Stortinget, som favnet stort, skyldtes kanskje begrensninger ved det politiske språket. Det syntes som om viljen til forandring var der, uten at man hadde ord til å formulere hva endringene (som Verdikommisjonen kunne representere) skulle bestå i. I lys av de negative utviklingstrekkene, syntes håpet og viljen til forandring knyttet til noe genuint positivt som man kunne fylle mangelen med. I Stortingets forsøk på å ordsette det positive, og kanskje på grunn av begrensninger i det politiske språket, fikk det positive et utløp i form av det uimotsigelig gode som ingen ville eller kunne motsette seg. Dette viste seg imidlertid å inneha kimen til konflikt, fordi noen følte seg stemplet som kynisk og umoralsk.

I det neste kapitlet skal vi belyse akademiske reaksjoner på Verdikommisjonen. Politikken mangler på et språk for å ordsette Verdikommisjonens potensial, syntes mindre til stede i den akademiske debatten om Verdikommisjonen som vi nå skal se nærmere på. Akademikerne hadde derimot flere begrepsapparat som kunne brukes til å forklare både hva Verdikommisjonen var og hvilket potensial den eventuelt hadde.

KAPITTEL 6 AKADEMISKE DISKURSER

6.1 Innledning

I Stortingsdebatten som ble belyst i kapittel 4, pekte Kirsti Kolle Grøndahl (A) på at den varslede diskusjon av Verdikommisjonen medførte en uvanlig stor pågang fra pressen. Stortingsdebatten ble fulgt av flere fjernsynskameraer og presselosjen hadde vært fylt til siste plass. Interesse og forventninger viste seg også blant politikerne. Det syntes som om mange hadde forventninger til at Verdikommisjonen kunne fungere overskridende og slik representere en vitalisering for både politikken og samfunnet. Ved innledningen til stortingsdebatten hadde Kolle Grøndahl knyttet de store forventningene til at en ”understrøm ute i folket har nådd fram til de folkevalgte” (Stortingsdebatten 18.12.97). Hun beskrev ikke hva denne understrømmen bestod i, men mente at “Det er den samme søken etter verdier som gjorde Sofies verden til en bestselger og Markusevangeliet til en teatersuksess” (ibid). Det kan tenkes at Bondevik traff en nerve i samfunnet med nedsettelsen av Verdikommisjonen. Det kan imidlertid være vanskelig å konkret sette fingeren på hva denne ”understrømmen” bestod i.

I kapittel 4 forsøkte jeg å belyse politikernes reaksjoner og forventninger til Verdikommisjonen. I dette kapitlet skal vi se på akademiske fortolkninger. Analysen blir basert på to empiriske inntak. Det ene er en debatt om Verdikommisjonen som foregikk i Aftenposten fra mars til august i 1998, hvor flere kjente samfunnsdebattanter deltok. Verdikommisjonen var temaet i svært mange av Morgenbladets ledere i perioden fra Bondeviks redegjørelse i Stortinget og flere måneder fremover. Disse lederne utgjør det andre empiriske inntaket. Valget av disse empiriske inntakene er gjort av to grunner. Det ene er knyttet til tidspunktet. Vurderingene av Verdikommisjonen i Aftenposten og Morgenbladet ble gjort da interessen var på sitt største og før kommisjonen hadde fått tid til å utrette så mye. Det andre er knyttet til disse vurderingenes mulige meningsdannende effekt. Det var sentrale samfunnssynsere som her vurderte Verdikommisjonens potensial, og da på et tidspunkt hvor fortolkninger av Verdikommisjonen ikke hadde fått satt seg verken i massemedia og kanskje heller ikke i folkets bevissthet. Bakgrunnen for at jeg

supplerer den mer avgrensede debatten i Aftenposten med Morgenbladets ledere, er at redaktøren i Morgenbladet hadde andre fortolkningsrammer enn debattantene i Aftenposten.

Bakgrunnen for Aftenposten-debatten var at avisen hadde trykket et innlegg ("Maskinen i ånda 29.03.98), som forfatter Kjartan Fløgstad hadde holdt i forbindelse med tidsskriftet Agoras 15. års jubileum denne måneden. Fløgstads analyse og kritikk av Verdikommisjonen i dette innlegget, førte til at flere akademikere (deriblant to Verdikommisjonsmedlemmer) skrev ut sine reaksjoner. Dette var Rune Slagstad, Jan Inge Sørebo, Ottar Brox, Marianne Gullestad, Egil Hverven, Per Otnes, Francis Sejersted, Per Fugelli og Hanne Sofie Greve. Debatten i Aftenposten startet altså på nyåret i 1998, da Verdikommisjonen så vidt hadde begynt sitt arbeid. En karakteristikk som ble gitt av Aftenposten-debatten, var at "Den diskusjon som er kommet i gang i Aftenposten etter Kjartan Fløgstads Agora-foredrag, innebærer en drastisk heving av nivået på aktuell norsk kultur- og samfunnsdebatt" (Ottar Brox 28.05.98). Med tanke på at Verdikommisjonen kunne tolkes som en initiativ til å revitalisere en offentlighetsdialog, må debatten i Aftenposten ha fortonet seg som en lovende innledning.

Bondeviks redegjørelse for Verdikommisjonen i Stortinget, hadde medført en engasjert debatt hvor de ulike politikerne syntes å ha et håp om at Verdikommisjonen kunne representere noe nytt. Flere hadde imidlertid kommet med skeptiske anmerkninger, men det var få som våget å være direkte negativ til Verdikommisjonen, eller som *entydig* avviste den som noe gammelt og kjent. Optimismen i Stortinget var blant annet knyttet til at kommisjonen kunne fungere overskridende i politikken, at den kunne søke mot noe nytt som kunne fungere vitaliserende for både samfunnet og politikken, eller at den kunne snu et moralsk forfall. Debatten i Aftenposten og Morgenbladets ledere, tydet også på at Verdikommisjonen skapte nysgjerrighet blant intellektuelle. Det var altså ikke et initiativ som ble forbigått i stillhet av de mest aktive offentlige samfunnssynsnerne. Produserte kommisjonen de samme forventningene her som hos politikerne og hva slags fortolkningsrammer plasserte man kommisjonen i?

6.2 Frihetens sfære: kunsten versus den borgerlige offentlighet

De ulike innleggene i Aftenposten virket fokusert på at prosjektet kunne fungere vitaliserende på den offentlige dialogen, men det var også tydelig at de hadde ulike tanker om hvem det er som er bærerne av fellesskapsverdiene, og dermed om hvor man må søke for å finne dem. Temperaturen i debatten tydet på at skribentene anså Verdikommisjonen som viktig. Debatten hadde som sagt startet med Kjartan Fløgstads sterkt kritiske innlegg om Verdikommisjonen. Han mente ikke bare at Verdikommisjonen var ubrukelig, men tydeligvis også svært provoserende. Fløgstad hadde sett et potensial i selve initiativet, men han hadde liten tro på at kommisjonen ville bidra til å vitalisere en kritisk offentlighet. I likhet med Lahnstein mente Fløgstad at en verdidebatt måtte søke mot kunsten, for at den skulle makte å være overskridende.

Kjartan Fløgstads innlegg var imidlertid preget av to forskjellige perspektiv, hvor argumentasjonen ikke uten videre kunne kobles sammen. I den første tredjedelen av innlegget var han opptatt av en moralsk dimensjon hvor friheten syntes truet av en nymoralistisk bølge som han så Verdikommisjonen som et uttrykk for. I dette perspektivet kunne det virke som om Fløgstad så Vestlandsfanden i Verdikommisjonen. I det andre perspektivet handlet det derimot om markedsliberalismen, og dermed en annen side av kulturradikalismens historiske kritikk.¹¹³ Her trakk Fløgstad opp det gamle klasseperspektivet hvor friheten ble knyttet til økonomisk likeverd. Fløgstads kritikk var at Verdikommisjonen *burde* vært rettet mot problemene som følger av markedsliberalismen, men at den i stedet rettet en moralsk pekefinger mot folket. Han mente at Verdikommisjonen “er uttrykk for eit ulykkelig medvit om det marknadsstyrte moderniseringsprosjektet” (Aftenposten 29.03.98). På den ene siden så han den som den markedsvennlige norskhetens dårlige samvittighet. Verdikommisjonen var tegn på en bevissthet om politikken makteløshet overfor den økonomiske tankegangen. “Økonomien er hest, politikken kjerre, og politikaren ein kusk som sit baklengs med ryggen mot hesten og styrer kjerra” (ibid). Men slik kommisjonen nå var sammensatt vitnet den ikke om et ønske om å snu kursen. Den kunne derimot gjøre vondt verre. “Men for å få oss på rett veg,

¹¹³ I et kulturradikalt perspektiv kunne den første dimensjonen Fløgstad trakk opp, minne om Arne Garborg og Arnulf Øverlands kristendomskritikk, mens den andre dimensjonen var mer i Bjørnebos ånd og den kulturradikale kritikken fra 1960, -70 og -80 tallet.

vil den klappa hesten, og formana oss som sit i kjerra” (ibid). Verdikommisjonen ville fungere som smøring til det samme maskineriet, fordi den ikke var fokusert på å endre hestens kurs, men derimot å formane til de som satt i kjerren. “Verdikommisjonen representerer verken sterke kapitalkrefter eller toneangivande intellektuelle nettverk. Heller ikkje er den knytta til den kunstnarlege avantgarden” (ibid). Det tilbakeskuende blikket tolket han gjennom at kommisjonens medlemmer representerte en annen negativitet i kulturradikalismen. “Den har tvert om eit tyngdepunkt i dei klassiske norske motkulturane. Først og fremst er personkonstellasjonane prega av ulike former for kristelegheit. Dernest har den eit utkantpreg” (...) “Velvillig tolka er kommisjonen ikkje antimodernistisk, men har fått eit mandat til å leita etter andre verdiar enn dei marknadsstyrte” (ibid). Fløgstads innlegg hadde et schizofrent preg. I den første delen var han opptatt av kunstens potensiale i å utgjøre en kritisk offentlighet, men i resten av innlegget la han i vei ut fra et marxistisk perspektiv hvor markedet og kapitaleierne undertrykket arbeiderne ved fabrikkportene.

Den kulturelle dimensjonen, var altså den ene siden av kritikken til Fløgstad (i den første delen av innlegget hans). Verdikommisjonen avspeilet de gamle motkulturene, og manglet representativitet i de nye (bl.a næringslivet og kunsten). Av denne grunn mente han at kommisjonen fikk en bestemt moralsk profil. “Frå Hollywood veit dessuten både regjeringa og vi andre at sjølv om kunsten er verdifull, er den likevel amoralsk. Skurken avslører seg ved å ha abstrakt ekspressionisme på veggen. Det estetiske subjekt er ikkje eit moralsk subjekt. Tvert om. I den grad kunsten kjem til orde i kommisjonen, er det i munnen på slike kunstnerar som har utmerka seg som populære, for ikkje å seia populistiske underhaldarar. Slik stadfestar samansetninga av kommisjonen på ein treffande måte kunstens trivialisering, men først og fremst kunstens samfunnsmessige rolletap. Og det kan vi jo seie er ein verdi i seg sjølv (...) Mot dette feltet, som eg berre nølande kaller avantgardistisk, har regjeringas verdikommisjon ikkje ein gong sendt ut følare” (ibid). Kritikken i Fløgstads første perspektiv var vidare preget av en dobbelthet. På den ene side syntes han å se frigjøringspotensialet i den amoralske kunsten, og kritiserer regjeringen for ikke å ha sendt ut følere til dette feltet. På kunstens egne vegne, mente han imidlertid det var et sunnhetstegn at kunst-feltet ble oversett som premissgivere for Verdikommisjonen.

Dette viste hvor snevert verdidebatten var tenkt. Man så ikke ut til å se at “store og toneangivende ungdomsgrupper ser på kunsten som einaste utveg for transcendens og verdiskaping” (ibid). Dersom Verdikommisjonen var en henvendelse mot nye verdiorienteringer, hadde de ekskludert den viktigste arenaen. I stedet hadde man henvendt seg til de gamle motkulturene. Fløgstads provokasjon overfor Verdikommisjonen syntes grunnet i at kommisjonens moralske styrke dessverre også lå i at den nettopp hadde utelukket kunstfeltet: “Samstundes gir det kommisjonen ein slags patetisk styrke. Når eg tenker på at ein heil kommisjon av staute bønder, landslagstrenarar, sogneprestar, hjelpepleiarar og politikonstablar frå heile landet, under fagmessig oppsyn av ekspedisjonssjef Fred Olav Sørensen, i årevis skal driva verdimobilisering på våre vegner, blir i alle fall eg gripen og varm i hugen, omlag på same måte som når eg høyrer ein andektig lutheransk salmetone, eller ein ny slager, eller ser Erling Jevne vinna sølv i OL, reiser gjennom Ryfylke med snøggå, eller ser norske diplomatar leia stridande partar til forhandlingsbordet, frå Midtausten til Mellomamerika. Og den som trur dette er ironi, får gå i si eiga svarte sjel” (ibid). Irritasjonen hos Fløgstad vitnet om at han ikke avskrev Verdikommisjonen som et fullstendig latterlig prosjekt, selv om dette delvis var hans budskap. Det patetiske ved den, var hva han så på som dens styrke. Styrken knyttet han til kommisjonens moralske makt, som han begrunnet gjennom medlemsutvalget. “*Familien er samfunnets grunnenhet* slår den kongelege resolusjonen utvetydig fast, tilsynelatande heilt i tråd med kristelege verdier og bygdenorske fellesskapsvanar” (ibid). Fløgstad så altså på Verdikommisjonen som et moralsk opphøyd organ som skulle føre en dialog om det verdifulle på vegne av folket.

Den moralske dimensjonen Fløgstad tegnet opp i forhold til kommisjonens mulige frigjøringspotensial, var perspektivet som inviterte inn også en annen vestlending i debatten. Han var imidlertid medlem av kommisjonen og forsøkte å svare på kritikken. Per Fugelli fokuserte på Fløgstads innledende diskusjon om makt og moral (Aftenposten 21.04.98): “Mange moralsk og politisk vitale mennesker i Norge har sittet nokså stille en stund nå i en slags perrong-tilstand, ventende på toget. De er klar over at gamle makt-strukturer bør bygges om og at gamle verdier bør byttes ut, men er rådvile og usikre på “det nye”. Kanskje kan en verdidebatt, hvor dagsorden settes av

andre enn sentralpolitikere og næringslivsledere og hvor arenaen er utenfor partimøtene og styrerommene, gi oss kraft og mot til å gå ut av venterommet og inn i fremtidssamfunnet. Jeg tror, i motsetning til Kjartan Fløgstad, at Verdikommisjonen kan være med på å gi jordledning til hans egen drøm: ”Å gjenopna det politiske feltet ved å finna opp politikken på ny, det vil seia ved å gjenerobra vår evne til å førestilla oss eit betre samfunn”. Fløgstad hadde fryktet at et slikt “verditog” ville ta retning i de samme sporene som før, mens Fugelli syntes altså mer forventningsfull. Han delte imidlertid også enkelte av Fløgstads bekymringer knyttet til kristen moralisme. “Jeg tror altså på Verdikommisjonen. Men det er farlig å tro uten å tvile. Jeg deler enkelte av Fløgstads motforestillinger. Det viktigste er: - Verdikommisjonen må vokte seg for å fremstå som Kristelig Folkepartis forlengede pekefinger på livsstilsområdet. - Kommisjonen må være på vakt mot tendenser til formynderi og ensretting, markedsført som “fellesverdier”. - Norge har for lengst opphøyet seg til selvforherligheten under det nasjonale mottoet: det er typisk norsk å være god, med den logiske konsekvens: det er typisk norsk å frykte det fremmede, å være mistenksom og fordømmende overfor “de andre”, andre religioner, andre menneskesyn og andre verdier. Når Verdikommisjonen “skal identifisere verdier som samler bred oppslutning og som det er viktig å forsvare for at vi skal ha et godt samfunn”, aner jeg en fare for “nasjonal samling på kristen grunn” (ibid). Fugelli syntes å referere til et eventuelt livsformende motiv hos regjeringen hvor det var ”livsstilsområdet” man tenkte at Verdikommisjonen skulle gå inn å forme. Fugelli gikk altså inn i den ene av Fløgstads diskurser og forsøkte å berolige med at Verdikommisjonen ikke skulle representere en revitalisering av det moralske åket (Vestlandsfanden). Selv om Verdikommisjonen skulle diskutere det verdifulle, så skulle ikke det få negative konsekvenser for folks frihet. Han syntes å ville berolige i forhold til motsetningen Fløgstad hadde skissert, hvor friheten nå syntes truet av en revitalisering av gammel moralsk makt.

I sitt marxistiske perspektiv kritiserte som sagt Fløgstad Verdikommisjonen for ikke å være rettet mot samfunnsstyringen og politikken (hesten), men mot de som sitter i kjerren (folket). “Mandatet til Verdikommisjonen er gjennomsyra av idealisme og fornektning av sosiale motsetningar og spenningar i samfunnet” (Aftenposten

29.03.98). Fløgstad mistenkte Verdikommisjonen for å gi seg ut for å være en varm og gripende “andektig lutheransk salmetone” (ibid), som vil legge seg som et teppe over de reelle sosiale og kulturelle konfliktene. Fugelli viste forståelse for bekymringen i denne diskursen og svarte beroligende: “Verdikommisjonen må ikke bli en lynavleder som gjør politiske ladninger om til etiske refleksjoner. Herredømmefri dialog om verdier, det kan bli Sølvguttene hele året. I verste fall kan en snill og myk verdidebatt kamuflere reelle politiske konflikter, reell undertrykkelse og reelle moralske overgrep” (Aftenposten 21.04.98). Fugelli syntes altså å ville dempe motsetningen mellom frihet og moralsk makt i Fløgstads diskurs, ved å argumentere for at Verdikommisjonens debatt om moral ville innebære en verdsetting av frihet.

6.3 Klasseperspektiv

Den moralske dimensjonen Fløgstad trakk opp, ble møtt med reaksjoner som ikke forholdt seg til samme diskurs og med et skille mellom moralisme og frihet. Rune Slagstad tok tak i Fløgstads kritikk av kulturkonservatisme i kommisjonen, ved å kritisere Fløgstad for elitisme. Slagstad syntes å redusere diskusjon av den moralske dimensjonen til Fløgstads andre perspektiv, det vil si klasseperspektivet hvor konflikten stod mellom eliten og folket. Slagstad tolket altså ikke Fløgstads innlegg som schizofrent, men leste den første kritikken ut fra den andre. I kronikken “Moses ned fra venstre” (Aftenposten 26.04.98) var det Fløgstads snobberi på vegne av kunsten som syntes å motivere Slagstad til å skrive innlegget. “Poetokratiet har meldt sin gjenkomst i den offentlige debatt: Dag Solstad sist sommer, Kjartan Fløgstad nå før påske. Begge gjør det, som kjent, kun unntaksvis når situasjonen krever det, og når det kan skje over en helside, fortrinnsvis, har jeg merket, i konservativismens daglige organ Aftenposten. Slik kan de to poeter slå to fluer i samme smekk: markere opphøyet distanse til den vanlige, demokratiske samfunnsdebatt og pleie sin poetokratiske habitus. Sist Fløgstad steg ned i denne offentligheten, var da han som del av det forlagsindustrielle prosjekt lot seg utrope til en av de “fire store” på Theatercafeen, et sted han tidligere i sitt forfatterskap pleide å overlate til Sigurd Hoel og hans kulturradikale venner fra Husebygrenda” (ibid). Slagstad satte inn sin kritikk mot maktens kulturelle dimensjon ved å støtte seg til Bourdieu: “Det bør bli noe mer

brysomt å opprettholde fiksjonen om at en fortsatt befinner seg ved fabrikksporene i Sauda, etter at en gjennom 30 år er blitt sosialisert inn i kultureliten i Kristiania” (ibid). Fløgstad ble kritisert for å være elitisten som ikke vil innse at han selv representerer makten (i betydningen *kulturell kapital*, jfr Bourdieu 1995). Han tolket altså Fløgstads etterspørsel etter den avantgarde kulturens representasjon i kommisjonen, som uttrykk for at kommisjonen manglet legitimitet i et dominerende maktfelt. Det vil si et felt hvor Fløgstad selv er autoritet.¹¹⁴

I Fløgstads moralske maktperspektiv representerte “staute bønder, landslagstrenarar, sogneprestar, hjelpepleiarar og politikonstablar” (Aftenposten 29.03.98), maktbastionen som skal føre en verdidebatt på vegne av folket. For Fløgstad representerer dette moralsk makt som gjennom Verdikommisjonen truet med å få ny autoritet. For Slagstad syntes derimot kunsten å representere den moralske makten. Det som utgjorde frihetens sfære for Fløgstad, syntes altså å representere makten for Slagstad. I det bourdianske perspektivet har moralen en funksjon av å stabilisere nivåforskjellene mellom habitusene. Maktposisjoner vil være båret oppe av moralen. I sitt første perspektiv syntes Fløgstad å se på kunsten som en subkultur som befinner seg utenfor det moralske feltet, mens Slagstad vektla den moralske maktens funksjon i nettopp kunstfeltet. Foruten å (ta opp kampen med Fløgstad om å) argumentere på vegne av folket og mot kultursnobberi, gikk Slagstad i gang på kjent vis med å liste opp viktige menns rolle i det han kalte de tre verdiregimene i nyere norsk historie (fra embetsmannsstaten, via venstrestaten til arbeiderpartistaten). Han tegnet opp det store bildet og skisserte dannelsessystemene i nyere norsk historie og de ulike regimenes viktige strategier. Slagstad syntes imidlertid forventningsfull til regjeringens initiativ. Irritasjonen i innleggene hans var altså ikke primært rettet mot regjeringens kommisjon, men mot det “industriosialistiske regimet” Fløgstad argumenterte på vegne av. En tilsvarende motivasjon syntes å gjelde for flere av skribentene, slik at debatten delvis gled over til å gjelde oppgjøret med dette sosialistiske verdiregimet fra 70- og 80-tallet fremfor Verdikommisjonen.

¹¹⁴ I lys av Bourdieu kan man kanskje også si at Fløgstad tilhører eliten i et verdsettingssystem som universitetet imiterer og således bidrar til å reproducere (Bourdieu/Passeron 1990). For en diskusjon av dette se undertegneds innlegg i vitenskapsteori for dr.polit.graden “Verdipolitikk som smaksmakt”.

Kritikken mot Fløgstad ble dermed i hovedsak knyttet til et klasseperspektiv i denne debatten. Fløgstad selv syntes irritert over at det var klasseperspektivet disputten ble ført innenfor, og at hans innledningsvise argumentasjon mot moralsk makt ble misforstått (Aftenposten 04.05.98). Men dette kan blant annet ha sammenheng med at han selv falt tilbake til denne diskursen i sitt første innlegg, slik at han ikke fullførte argumentasjonen i forhold til den moralske dimensjonen. Det var som om han startet ut med nye ideer og blanke ark, men ble i sin iver underveis innhentet av gamle tanker.

Det var denne siste trefjerdedelen av innlegget og den marxistiske diskursen som syntes å invitere Jan Inge Særebø (Aftenposten 19.05.98) inn i debatten. Særebø mente at Fløgstads (marxistiske-) perspektiv skygget for å se Verdikommisjonens potensiale i forhold til å revitalisere en kritisk offentlighet. Han siterte Fløgstad: *“Det mest verdifulle eg kan, har eg lært av det jamne folket ved fabrikkportane”*, skriv Kjartan Fløgstad i debatten med Rune Slagstad (4.5). Det same synspunktet formulerer han noko krassare med Scherfig som vitne: den som svik sin bakgrunn og det jevne folk, står alltid i fare for å bli hovudpersonen i ei ny Hamsun-sak. (...) Likevel er eg ikkje så sikker på at han med full rett kan seia at det han skriv, er uttrykk for tankane til det jamne folk ved fabrikkportane” (ibid). Særebø syntes også mest irritert på Fløgstad fremfor på Verdikommisjonen. Irritasjonen var knyttet til marxismens avvisning av det folkedannende prosjektet. Dette hadde ført til at Fløgstad stengte ute området for erkjennelse. “Både i høve til verdikommisjonen, som var debattens konkrete utgangspunkt, og i høve til den større problematikken om grensene for kapitalismen, er det grunn til å spørja om Fløgstads fabrikkportar er den sikraste vegen til erkjenning, eller om dei slamrar igjen for nasen på det erkjennande subjektet” (ibid). Med henvisning til Habermas syntes Særebø å mene at frihetens sfære og dermed Verdikommisjonens overskridende potensial, fantes i den borgerlige offentlighet, ikke i kunsten. Fløgstad evnet ikke å se det viktige rommet mellom staten og individet som Verdikommisjonen skulle gå inn i. Ettersom Verdikommisjonen ikke var lansert som et politisk prosjekt, mente han at Fløgstad med sitt arbeiderklasseperspektiv måtte avvise den som irrelevant. Særebø skrev om Fløgstads (marxistiske-) perspektiv: “Når verdikommisjonen ikkje skal driva politikk i direkte forstand, gjer det den politisk

forkasteleg. Den fungerer berre som prydbusk for det som eigentleg foregår, nemleg politikk, som er identisk med økonomien. Verdiar er prydpuskar, og den einaste nytten som kan definerast, er den politiske relevansen. Dette er begrensningar i fabrikkportens erkjenningsmodus: i eit slikt konsept blir det ingen plass for det sosiale feltet mellom individ og stat; det som ikkje kan relaterast til stat, politikk og økonomi, blir hardhendt plassert som ideologi og kapitalismens smøreolje” (ibid). Fløgstad ble altså utelukkende tolket ut fra en marxistisk klasseperspektiv, men dermed ble også diskusjonen om Verdikommisjonen redusert til klassiske sosiologiske diskusjoner og til spørsmålet om økonomi og fordeling i offentlighetens sfære (ikke ulikt Arendt). Ved å overse Fløgstads alternativ til en kritisk offentlighet, kunsten, ble Fløgstad redusert til en klassisk motstander for forsvarere av den borgerlige offentlighet. Denne dimensjonen aktualiserte en annen kontekst som særlig Franscis Sejersted (Aftenposten 13.07.98) var opptatt av, dvs. debatten mellom kommunitarister og liberalister.

6.4 Kommunitarisme og liberalisme

Kommunitarismen er en delvis teoretisk og delvis politisk retning som det ofte refereres til i samfunnsvitenskapen. Debatten kan være vanskelig å få tak på, fordi den er sterkt knyttet til den nasjonale politiske konteksten den føres i. I den amerikanske debatten blir begrepene knyttet direkte til politisk liberalisme versus republikanisme. I Norge har den blitt introdusert via enkelte teoretikere som for eksempel Jurgen Habermas og Charles Taylor. Overføringen til en europeisk kontekst gjør imidlertid at begrepene får et ulikt innhold enn til særlig amerikanske politiske debatter. Kommunitarismen synes å gi mer positive assosiasjoner i en amerikansk kontekst, hvor man ikke har egne krigserfaringer med nazisme og fascisme. I USA settes kommunitarismen i kontrast til det nyttekalkulerende, rasjonalistiske og markedsstyrte individet og utgjør dermed en positiv motvekt til en negativ erfaring. I Europa derimot, og kanskje særlig i Tyskland, gir imidlertid kommunitarisme assosiasjoner til politiske regimer med negative konnotasjoner, og slik blir den en posisjon som ikke er like enkel å forsvare. Det samme kan kanskje gjelde for Norge, hvor både nazisme og etter hvert kommunisme utgjør negative nasjonale erfaringer. Men i tillegg kan kommunitarismen også gi assosiasjoner til en annen nasjonal

negativitet. Vestlandsfanden, som har herjet særlig vestlandske bygdesamfunn med sin moralske kontroll i århundrer, kan bidra til kaste en mørk skygge over den kommunitaristiske argumentasjonen i en norsk sammenheng.

I den norske debatten består opposisjonen til liberalismen i en vektlegging av fellesskap, nærhet, tradisjon, kultur, lokalsamfunn etc., mens kommunitarismens kritikere vektlegger universelle rettigheter som må etableres gjennom demokratiske prosedyrer i en aktiv borgerlig offentlighet. Sistnevnte er derfor særlig opptatt av kommunikasjon eller av dialogens betydning. Debatten er i en norsk kontekst ikke en ren politisk diskusjon knyttet til den kjente høyre-venstre-aksen, selv om den forholder seg til dikotomien individ/samfunn. Verken kommunitarismen eller liberalismen avviser kollektivets betydning eller individets betydning, men de har ulikt syn på hva som definerer det fellesskaplige. Innen kommunitarismen er man opptatt av forpliktende sosiale fellesskap, og mener at en for sterk betoning av individets frihet vil virke fragmenterende på fellesskapet. Liberalistene frykter derimot de tette fellesskapene, og betoner friheten sterkere. Det er altså ikke slik at liberalistene avviser både behovet og troen på normative overbygninger. De fremhever tvert imot betydningen av universelle verdier, for eksempel menneskerettigheter. Kommunitaristene vil derimot knytte fellesskap i tettere og mer lokale enheter. Begge partene refererer til den totale kollektivismen, hvor nazisme kan utgjøre assosiasjoner, som noe negativt. Men begge parter refererer også til den totale atomismen, hvor “anything goes”, som et skrekkeeksempel. Det gjør også at de står sammen mot postmodernismen som en felles fiende. Forskjellen er derfor snarere at de har ulike tilnærminger til hvordan forholdet mellom individet og kollektivet skal balanseres, men likheten mellom dem er kanskje likevel større enn forskjellene. Man kan kanskje si at de diskuterer innenfor samme diskurs hvor begreper og referansepunkter er de samme. Forskjellen er at de betoner hver sin side av dikotomien individ/samfunn eller frihet/trygghet. Nyansene er imidlertid små, hvor argumentasjonen gjerne rettes mot en forenklet ekstremitet.

Debatten mellom kommunitarisme og liberalisme er på mange måter en moderne problematisering av forholdet mellom frihet og trygghet som sosiologiens klassikere

har vært opptatt av. Man sentrerer rundt problemstillinger knyttet til for eksempel Ferdinand Tönnies begrepspar *gemeinschaft* og *gesellschaft*, eller til Emile Durkheims teorier om sosial integrasjon og hans begrep om anomi, dvs. normløsheten. Tony Blairs sosialdemokratiske politikk i England, hvor Anthony Giddens opererer i kulissene, nevnes ofte som et eksempel på den teoretisk/politiske kommunitaristisk “tredje vei”.¹¹⁵ Den er etablert som en motsats til markedsliberalismen, uten at den velger den sosialistiske “veien”.

I likhet med Slagstad var også Francis Sejersteds innlegg (Aftenposten 13.07.98) et forsøk på å tegne opp det store kartet som Verdikommisjonen kunne plasseres i forhold til. På samme måte som Slagstad og Fløgstad, reduserte Sejersted Verdikommisjonen til et kjent fenomen ut fra hans begrepsapparat. Lederen for Ytringsfrihetskommisjonen syntes å være rimelig sikker på hvordan man burde tolke Verdikommisjonen. Ved å plassere Verdikommisjonen i kontrast til Ytringsfrihetskommisjonen, ble Verdikommisjonen plassert i et negativt lys hvor ufrihet syntes dominerende gjennom forestillingen av kollektivets undertrykking av enkeltindividet. Sejersted syntes heller ikke å ha forventninger til at den kunne representere noe som for ham var nytt. Han tolket både Verdikommisjonen og denne debatten om den, ut fra debatten mellom kommunitarisme og liberalisme: “Den norske verdikommisjonen er ikke noe aldeles enestående. Den representerer på mange måter en karakteristisk avlegger av en internasjonal bevegelse som har gitt seg forskjellige utslag i forskjellige land. To lett identifiserbare elementer kan gjenfinnes og gjør at vi kan snakke om en enhetlig “sosial bevegelse”. Det er for det første en bekymring over et påstått moralsk forfall i de vestlige land og, for det annet, intellektuelle og organisatoriske initiativer for å gjenreise en samfunnsmoral basert på en følelse av fellesskap og en felles oppfatning av “det gode samfunn” (ibid).

Sejersted pekte ut Alasdair MacIntyre, med boken “After Virtue” (1981), som opphavsmann for den kommunitaristiske bølge. Men MacIntyre måtte regnes som mer

¹¹⁵ Tony Blairs opprettelse av det såkalte “Panel 2000” har også klare sammenligningstrekk med den norske verdikommisjonen. “Panel 2000” ble opprettet i forbindelse med overgangen til et nytt årtusen og hadde som mandat å vurdere hvordan det britiske samfunnet kunne moderniseres. Bondevik har ofte relatert sin politikk til Tony Blairs. I forbindelse med sitt besøk hos den britiske statsministeren sommeren 1998 sa han for eksempel: “Jeg føler at vi har mye til felles politisk. Jeg har fulgt Blair med stor interesse. Jeg har stor sans for hans politikk, slik han har utviklet den. Vi er for eksempel begge opptatt av verdispørsmål og menneskerettigheter” (VG 30.06.98).

fundamental i sitt syn på dydenes forfall og negative konsekvenser av det moderne opplysningsprosjekt, enn hans etterfølgere: “En sentral figur er Berkeley-professoren Robert Bellah med bøkene “Habits of the Heart” og “The good society”. En annen er Yale-professoren Benjamin Barber med boken “Strong Democracy”. Den fremste filosofen blant dem er utvilsomt Charles Taylor (“Sources of the Self. The Making of the Modern Identity”), mens den mest sentrale i nettverket er statsviteren Amitai Etzioni ved George Washington-universitetet. Hans bok “The Golden Rule. Community and Morality in a Democratic Society” fra i fjor gir en god introduksjon til bevegelsen. Et annet sentralt verk er rettsfilosofen og Harvard-professoren Michael J. Sandels “Democracys Discontent” fra 1986. Flere kunne nevnes. Bevegelsen omfatter i det hele tatt en imponerende liste over sentralt plasserte samfunnskritikere. Boktitlene er illustrerende for hva de står for” (ibid). Det tydeligste utslaget av den kommunitaristiske bølge, mente Sejersted er en gruppe framtrædende intellektuelle som dannet seg i løpet av 80-årene og som i 90-årene var delaktige i kulissene hos både Tony Blair og Bill Clinton. Sejersted syntes altså å være kritisk til kommunitarismen, eller han så den kanskje som det Habermas har kalt en ”ethical overload” (Habermas 1996: 21ff).

Sejersted syntes å ville fremme dialogen og offentlighetssamtalen, uten at man nødvendigvis måtte finne frem til det som er felles: “Kjernen i prosjektet er, i Etzionis ord, “å utfordre den individualistisk liberale motstand mot begrepet om et felles gode” (“a common good”) (Aftenposten 13.07.98).¹¹⁶ I sitt svar til Sejersted, avviste ikke Verdikommisjonens leder, Hanne Sofie Greve (Aftenposten 29.07.98), at det vil være relevant å se kommisjonen i tråd med kommunitarismen. “Selvsagt har jeg lest MacIntyre og Rawls med flere og latt meg inspirere til ettertanke både i den ene og annen retning” (ibid). Greve siterte forøvrig også Hannah Arendt i sitt innlegg. Greve ga inntrykk av å ha lest og forstått dette begrepsapparatet som Sejersted plasserte Verdikommisjonen i. Hennes innlegg i debatten bekreftet altså Sejersteds. Hun var også fokusert på denne balansen mellom frihet og trygghet og individ versus samfunn. Hun gikk altså inn i den diskursen Sejersted lanserte og forsøkte, som Fugelli, å dempe motsetningene i diskursen.

¹¹⁶ Hannah Arendt er forøvrig også en person som man gjerne knytter til kommunitarismen og republikansk politikk, selv om hun fungerte forut for dannelsen av denne bevegelsen.

Greves innlegg var imidlertid ingen akademisk avhandling, men heller en slags hyllest til budskapet i begge sider av Sejersteds skjema: "Mennesket lever ikke bare som individ i motsetning til et fellesskap, men uavlatelig som både individ og del av det fellesskap som andre individer møter rundt seg. Hver enkelt av oss er konstant både menneske og medmenneske, eller sagt på en annen måte: et jeg overfor samfunnet og et du som inngår i andre individers samfunnsmotsats. Livskunsten og utfordringen i den enkeltes og samfunnets liv står for meg å være en søken etter harmoni mellom disse relasjonene. Da blir både individets frihet og fellesskapets funksjonsevne helt sentralt for det enkelte menneske nettopp i egenskap av å være menneske" (ibid). Greve virket imidlertid ikke fornøyd med at Sejersted karakteriserte Verdikommisjonen som et ensidig produkt av kommunitarismen, antakeligvis fordi det var denne posisjonen som utgjorde negativiteten i Sejersteds analyse. Hun forsøkte å vise hvordan Verdikommisjonen skulle dra veksel på *både* kommunitarismen og liberalismen. Greve og Sejersted snakket imidlertid samme "språk". Uenigheten bestod i hvor på aksene mellom kommunitarismen og liberalismen man skulle plassere Verdikommisjonen.

Det vesentlige med kommunitarismen er i følge Sejersted, at den betoner betydningen av stabiliserende og trygghetsskapende moralske kollektiver, i en tid man mener mye flyter. En dimensjon ved kommunitarismen som verken Sejersted eller Greve fremhevet, er imidlertid fokuset på lokalsamfunnet. Kommunitarismen vektlegger familien og naboskapets betydning for at individet skal være del av et stabilt og tradisjonsbundet fellesskap. Dette fokuset gjør at kritikerne hevder at kommunitarismen er nostalgisk og skeptisk til urbanisering. Ideen er basert på en lengsel tilbake til det romantiske bygdesamfunnet, slik det var før urbaniseringen. Det er denne dimensjonen både Fløgstad og Fugelli var opptatt av, med tanke på vektleggingen av familien som samfunnets grunnenhet i Verdikommisjonens oppnevningssgrunnlag.¹¹⁷

Sejersted knyttet altså overskridelsen, eller friheten, til ytringsfrihet. Han karakteriserte liberalismen som en tradisjon som verdsetter ytringsfriheten aller høyest: "Den er den klippe hvorpå det liberale demokratiet er bygget" (Aftenposten

¹¹⁷ Det er forøvrig også denne dimensjonen Rickard Sennett er opptatt av i hans teori om intimitetstyrranniet (1992). Han forholder seg med andre ord også til denne konteksten.

13.07.98). Han mente at ytringsfriheten medfører at vi må betale en pris, ved å også akseptere pornografiske ytringer, injurier, obsceniteter, voldsforherligelse etc. “Ikke desto mindre er det karakteristisk at for kommunitaristene eller verdipolitikerne blir ytringsfriheten mindre viktig i den forstand at de ønsker trangere grenser” (ibid). Det var på dette punktet Hanne Sofie Greve kom med motsigelser til Sejersted, og dermed til at Verdikommisjonen ble karakterisert som et ensidig produkt av kommunitarismen. Greve mente at Verdikommisjonen setter også ytringsfriheten høyt, og hun avviste også synspunktene om at kommisjonen ønsker trange grenser. “Selv opplever jeg at jeg ikke kan settes i bås med en skole eller en retning som vil gjøre menneskets ytringsfrihet til noe mindre viktig i en menneskerettighetssammenheng. En verdikommisjon som den norske er det, meg bekjent, heller ingen direkte forløper til. Menneskerettighetene er bygget opp rundt og for å ivareta menneskets verdi og verdighet. Dette er også ytringsfrihetens rasjonale” (Aftenposten 29.07.98).

Sejersted mente konflikten mellom kommunitarister og liberalister tilspisser seg i det man forsøker å operasjonalisere de gode intensjonene som begge retningene representerer. “På dette området kan vi registrere en stor internasjonal debatt, kall det gjerne en konflikt, mellom liberale rettsideologer eller nyliberalere på den ene siden og en nymoralsk bevegelse på den annen. Det synes som om konflikten har tilspisset seg i løpet av de 10-15 siste årene. Posisjonene er blitt klarere” (Aftenposten 13.07.98). Det var ikke en slik operasjonalisering Greve hadde til hensikt å foreta i sitt innlegg. Hun søkte heller å vise frem det som er felles og godt i begge tradisjonene og gjøre dem begge til en del av Verdikommisjonens prosjekt.

Kan det tenkes at karakteristikken av Verdikommisjonen som kommunitaristisk (og kanskje av Sejersted i nettopp denne debatten om Verdikommisjonen), fikk betydning for Verdikommisjonen senere? Det var i det minste en betegnelse som flere Verdikommisjonsmedlemmer senere forsøkte å fri seg fra.¹¹⁸

¹¹⁸ Et av medlemmene av Verdikommisjonens sekretariat skriver i en artikkel om Verdikommisjonen at det er feil å tolke Verdikommisjonen som et produkt av den kommunitaristiske bølgen, slik blant annet Francis Sejersted gjorde i Aftenposten 13.07.98 (Alm 1998). Med referanse til Sejerstads påstand mener Alm: ”Pr. i dag finnes det – slik det fremgår av det foregående – ingen konsensus i kommisjonen om at samfunnet er i moralsk forfall, og heller ingen konsensus om å gjenreise en samfunnsmoral basert på en felles oppfatning av det gode”. Alm mener også at kommisjonen nedtonet det normative elementet i mandatet, ettersom det ikke var konsensus i kommisjonen omkring forfallsperspektivet og

Det er mulig at det var Verdikommisjonens profilering av de immaterielle verdienes kontrast til økonomitenkningens definisjon av verdier, som gjorde at kommisjonen ble vurdert som et (kommunitaristisk) motsvar til nyttetenkningen i liberalismen. Men den akademiske debatten mellom kommunitarister og liberalister gikk ikke langs en politisk venstre-høyre-akse. Det var tvert imot en debatt om de ”immaterielle verdiene”, og omhandlet hvordan man legitimt kunne forvalte verdier og normer og hvordan man kunne etablere et overskridende nivå hvor man kunne realisere en fellesskapsmetafysikk (enten som en kontinuerlig offentlig dialog eller gjennom en identifikasjon av “the common good”). Denne debatten om Verdikommisjonen kunne med andre ord aktualisere debatten om kommunitarisme versus liberalisme slik at den fikk en *norsk aktualitet*. Det er kanskje derfor Greve også velvillig karakteriserer Verdikommisjonen ut fra Sejersteds skjema. I lys av Verdikommisjonen kan man kanskje mene at forskjellen mellom kommunitarister og liberalister i den norske debatten kanskje ikke er så mye større, enn likhetene mellom dem. Hele debatten sentrerte som sagt rundt visse dikotomier som individ/samfunn/, gemeinschaft/gesellschaft, trygghet/frihet, frihet/ansvar, homogenitet/heterogenitet, system/livsverdenen, offentlig/privat, stat/sivilt samfunn, egoisme/altruisme, organisk-/mekanisk solidaritet etc. Verdikommisjonen kunne enkelt plasseres i et slikt begrepsmessig landskap. Det fantes imidlertid argumenter for å vise til at kommisjonen *både* fokuserte på ”the common good”, men også på prosedyrer, eller på verdidialogens kommunikative prosess som det vesentlige. Verdikommisjonen ble i det minste et naturlig tilfang til denne debatten, og gjorde kanskje at den fikk en større aktualitet i en norsk kontekst.

Både Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag og dens arbeid, avspeiler altså på mange grunnleggende måter diskurser i den politiske og teoretiske debatten på slutten av 1990-tallet mellom kommunitarisme og liberalisme, og det er flere grunner til å knytte Verdikommisjonens opprettelse til denne debattens aktualitet på 90-tallet.

som var det som begrunnet behovet for den moralsk mobiliseringen. Det at mange i Verdikommisjonen avviste Bondeviks forfallsperspektiv hadde medført at de deskriptive elementene ved mandatet hadde kommet mer i forgrunnen. ”Det er et stykke vei å gå fra KrFs opprinnelige ide og regjeringens plan om at Verdikommisjonen skal satse på moralsk mobilisering, fordi samfunnet er i forfall, til det den særlig bidrar med i dag, å fortolke det norske verdilandskapet gjennom vitenskaplige, folkelige, maktinstitusjonelle og debatterende form for produksjon av kunnskap. Kombinert med en våknende interesse for det normative” (Alm 1998: 380). Man merker motviljen og bekymringen over å være normativ, og særlig knyttet til mobiliseringsaspektet, i Alms artikkel, og det at Verdikommisjonen ble sett i sammenheng med kommunitarismen er tydeligvis heller ikke et stempel man trives med.

Tolker man kommunitarismen i retning av amerikansk republikanisme, vil også vektleggingen av kristendommens fellesskapsproduksjon passe inn, men som igjen kan gi negative assosiasjoner til Vestlandsfanden og kristendommens moralske makt (jfr. Fløgstad og Fugelli). Ettersom den akademiske debatten om disse to retningene, ofte var argumentasjon mot en sterkt forenklet motpart, ble Verdikommisjonen offer for forenklete karakteriseringer, særlig tilknyttet til kommunitarismen. Liberalistiske sympatisører benyttet ofte kommunitarismen som et skjellsord når de karakteriserte Verdikommisjonen. Med denne betegnelsen ga man kommisjonen karakteristikken moralistisk, normativ, nostalgisk, “utkant” eller distriktsvennlig, nasjonalistisk etc. Begrepet kommunitarisme syntes å kunne fungere som en moralsk merkelapp som satte den i kontrast til frihet. Kommisjonen ble med det moralsk illegitim, utgått på dato, ikke-urban, intolerant, gammeldags og lignende, både fordi den kunne gi assosiasjoner til amerikansk republikanisme (“family values”), men og til moralsk undertrykkende regimer.

Det at Verdikommisjonen ble karakterisert som et kommunitaristisk prosjekt, og som regel i en nedsettende betydning, kan imidlertid si noe om hvem som la føringer på fortolkningene av kommisjonen i offentligheten. Opphøyningen av den “borgerlige offentlighet”, eller en ikke-moraliserende offentlighet som blant annet Arendt betegnet som frihetens sfære, i den liberale fortolkningstradisjonen - kan ha lagt diskursive føringer på hvilke subjektposisjoner både kommisjonen og dens medlemmer ble tildelt. Francis Sejersted var som sagt tidlig ute og karakteriserte Verdikommisjonen som kommunitaristisk, og hvor for eksempel sekretariatsmedlemmet Alm forsøkte å frigjøre kommisjonen fra dette stempelen. Dersom den norske offentlighets forsvarere av “den borgerlige offentlighet”, avviste Verdikommisjonen som et initiativ som kunne ses i tråd med dette idealet, kan det tenkes at dette hadde betydning for hvordan kommisjonen ble fortolket og mottatt?

Debatten mellom kommunitarister og liberalister var som sagt betraktelig større i USA og Storbritannia på midten av 1990-tallet, enn den var i Norge. Men om ikke debatten var veldig eksplisitt i Norge, var det flere elementer fra denne debatten som også ble sterkt betont mot slutten av 90-tallet i Norge, både i politikken og i academia.

Foruten interessen for fellesskap, nærhet, forfallsbeskrivelser knyttet til enten de tette sosiale fellesskapene eller til den offentlige dialogen, interessen for universelle rettigheter, frihet versus trygghet etc., var den såkalte etiske vendingen på slutten av 90-tallet både tydelig og mye omtalt i Norge. Sejersted så på Verdikommisjonen som del av “den etiske bølgen” som gjerne knyttes til kommunitarismen. Den etiske vendingen var dessuten kanskje mer sentral i Norge, enn debatten om kommunitarisme versus liberalisme. Jeg vil i det følgende gi en kort utdypning av denne “bølgen”.

6.5 Den etiske vendingen

Selv om ikke debatten i Aftenposten var preget av diskusjonen om “den etiske bølgen”, fremstod den som en implisitt faktor i særlig diskusjonen av kommunitarisme og liberalisme. I denne akademiske diskursen blir gjerne “den etiske vendingen” knyttet til kommunitarismen. På slutten av 90-tallet ble det utgitt et stort antall bøker også på norsk, som kan karakteriseres som et produkt av denne vendingen. Dette var ikke først og fremst tunge teoretiske bøker utelukkende beregnet for forskere, men både populærvitenskaplige, praktiske håndbøker om filosofisk teoretisering og etiske problemstillinger, samt et knippe bøker rettet mot examen filosoficum. De hadde titler som for eksempel “Tidens verdier” (Hviid-Nielsen 1995), “Følelser og moral” (Vetlesen/Nortvedt 1996), “Nærhetsetikk” (Vetlesen 1996), “Etikk – i historie og samtid” (Vetlesen/Johansen 1996), “Etikkens historie. En systematisk framstilling” (Wyller 1996), “Etisk tenkning. En historisk og systematisk innføring” (Thommessen/Wetlesen 1996), “Grobunn for moral” (Henriksen 1997), “Det åpne sinn” (Tranøy 1998), “Dydsetikk” (Vetlesen 1998), “Moralsk og moderne” (Christoffersen 1999), “Egoisme” (Eriksen/Hessen 1999), “Det autentiske menneske” (Nyeng 2000), “Veien til det gode liv” (Ringén 2000), “Den etiske vending” (Humanistisk Kollegium 2000). Det var fra 1995 tydelig at etikken var en akademisk næring i vekst, som både siktet seg mot ex-phil.-markedet, men også mot et større publikum i de vanlige bokhandlerne. Det første markedet vitnet om at etikken i større grad enn før ble gjort til en del av studenters dannelsesprosjekt. Det sistnevnte vitnet

om at etterspørselen gikk utover studentens identitetsbyggende prosjekt. Den etiske selvrefleksjon syntes altså å ha et marked utover (ut)dannelsesinstitusjonene.¹¹⁹

Den etiske vendingen var ikke utelukkende en akademisk diskurs. Den var også politisk og knyttet til for eksempel vektleggingen av etikkundervisning i høyere utdanning og i næringslivet, og etableringen av spesielle organ som skulle bistå politikere og spesielt ivareta etiske hensyn. Både den norske Bioteknologinemnden, Det Etske råd i Danmark og danskenes Teknologinemnd, Verdikommisjonen og et større antall etiske utvalg er slike organ som ble opprettet ved siden av politikken og som skulle ha et etisk fokus på saker som det moderne samfunn har generert i lys av blant annet teknologiske nyvinninger. Fremveksten av slike etiske organ er tydelig i flere europeiske land. De skal håndtere politiske dilemmaer som politikerne er for lite spesialisert til å kunne håndtere. I lys av offentlig/privat-skillet, kan man dessuten si at de er organer som tar hånd om politiske saker som berører livet, eller det Foucault kaller det kroppsformende. Opprettelsen av slike organ fritar med andre ord politikken fra å “gripe inn i privatlivet”, og overlater vurderingene til ulike vitenskaplige eksperters sannhetsregimer.¹²⁰

Det spesielle med Verdikommisjonen var imidlertid at den ikke hadde et ensidig fokus på etiske dilemmaer, knyttet til teknologi og avgrensede politiske felt, men et mer totalt saksfelt og i tillegg ambisjoner om å mobilisere til et økt fokus på etikk. Verdikommisjonen skulle altså gå inn i det eksplisitt moralske feltet, det vil si det som i lys av offentlig/privat-skillet kan ses som inngripen i privatlivet. Hadde kommisjonen gått via etikk-begrepet, og ikke blitt identifisert som moralsk, kunne den kanskje sluppet unna moralismestemplet. Men da måtte den antageligvis også hatt en mye større “vitenskaplig nøytral” tyngde, slik de fleste etiske organene har, for at ikke

¹¹⁹ Av bøkene som anbefales i litteraturlisten i Verdikommisjonens publikasjon *Etisk språk* (Bomann-Larsen 2000), kan det nevnes at flere av disse er nevnt. Man lister her først de etiske innføringsbøkene, dernest filosofiske klassikere, videre et utvalg av nyere etisk litteratur av Sartre, Levinas, Bauman, Arendt, Løgstrup (og A.J. Vetlesens ulike norske bøker om disse), Taylor, MacIntyre, Habermas, Rawls m.fl. Til slutt nevnes enkelte mer tematiske bøker knyttet til medisin, økologi og dyreetikk, og noen mer samfunnsvitenskaplige bøker av Næss, Gullestad, Hellevik og Østnor.

¹²⁰ Man kan kanskje si at de etiske organene således kan ta seg av det moralsk betente slik at politikken kan bli værende i den frie offentlighetssfæren. Med Deleuze (D&G 2002) kan man imidlertid dermed også hevde at det er de etiske organene som skal forvalte den interessante politikken, dvs. de engasjerende sakene som omhandler folks liv. Politikken kan slik unnlate å bli moralistisk, dersom man anlegger at repressivt maktperspektiv på den, men kanskje den slik også fjerner seg fra det folk er opptatt av og slik blir fullstendig uengasjerende.

biopolitikken skulle fremstå som moralisme, eller i lys av offentlig/privat-skillet: som inngripen i det private.

Fra midten av 1990-tallet var den etiske vendingen innen human- og samfunnsvitenskapen tydelig gjennom interesse for normative spørsmål og etiske dilemmaer. De normative etiske teoriene som særlig fikk et oppsving var først såkalt deontologisk etikk¹²¹ og senere dydsetikk¹²² og nærhetsetikk.¹²³ Den etiske vendingen var på mange måter en reaksjon mot det mange så på som en uheldig samfunnsutvikling. Nyttetenkningen hadde fått for stor utbredelse. Både den dydsetiske etikken og den deontologiske etikken var derfor to ulike måter å argumentere på mot utilitarismen. Den deontologiske etikken, hvor rettferdighet, argumentasjon, det kategoriske imperativet etc. vektlegges, var det etiske utgangspunktet som den liberalistiske argumentasjonen ble knyttet til i norsk sammenheng. Kommunitarismen ble derimot knyttet til dydsetikken, med referanse til ny-aristotelisme. Men også nærhetsetikken, hvor Levinas og Løgstrup var hovedreferansene, syntes også å kunne knyttes til denne debatten.¹²⁴ Det vil si: nærhetstenkningen fungerte også som en argumentasjon som var rettet mot den kantianske kategoritenkningen i liberalismen.¹²⁵

Debatten mellom kommunitarisme og liberalisme var som sagt ikke bare en reaksjon på nyttetekningens utbredelse, men også på det man anså som en utbredelse av normativ relativisme. Det var derfor ikke bare markedets- og økonomiens logikk man så som en trussel, men også den såkalte postmoderne, moralske likegyldigheten eller kynismen. Den moderne- eller postmoderne samfunnstilstanden blir ofte beskrevet som oppløsningen av de faste og aksepterte normene. Når det som er fast,

¹²¹ Som i samfunnsvitenskapen ble avspeilet gjennom Habermas, Rawls, Hannah Arendt m.fl. med vektlegging av kantiansk moralfilosofi.

¹²² Eller nyaristotelismen, hvor Alasdair Macintyre fikk en renessanse, representert gjennom Giddens, Bauman, Charles Taylor m.fl.

¹²³ Innen nærhetsetikken var det særlig Emmanuel Levinas og Knud Løgstrup som ble løftet frem, men også Henri Bergson og Hans Jonas. Bauman var en av dem som trakk Levinas' etikk inn i samfunnsvitenskapen. Nærhetsetikken var fokusert på den praktiske etikken og dro veksel på ideer fra fenomenologien. Foruten Bauman var A.J. Vetlesen nærhetsetikkens kanskje fremste talsmann i Norge, blant annet på grunn av et store antall bokpublikasjoner sent på 90-tallet. Nærhetsetikkens praktiske fokus gjorde at den fikk en særlig akademisk utbredelse innen velferdsstatlige profesjonsutdannelse.

¹²⁴ Det er særlig bøker som kan knyttes til dydsetikken og nærhetsetikken som anbefales i Etisk språk.

¹²⁵ Om denne debatten se for eksempel undertegnede hovedfagsoppgave. "Mellom erfaring og kategori. En studie av kirkeasylets aktualisering i Norge" (1998). Den teoretiske problematiseringen i hovedoppgaven handler om nærhetsetikkens møte med den deontologiske, rettferdighetsbaserte moralske diskursen.

fordamper¹²⁶, oppstår det en opplevelse av uro, som etterfølges av en lengsel etter faste holdepunkter.¹²⁷ Postmodernisme er et begrep som brukes både til å beskrive denne sen-moderne lengselen, men også selve oppløsningstilstanden (Meyer 1996). Den etiske bølgen kan ses som en reaksjon på beskrivelsene av den moderne- eller postmoderne oppløsningstendensen. Den kan altså både betegnes som del av postmodernismen og som en motreaksjon mot den. Den etiske vendingen karakteriserer ønsket om å redefinere faste holdepunkter, enten i form av en identifisering av nye holdepunkter, eller i form av en re-mobilisering omkring de svekkede verdifellesskapene, som en søken etter en kur mot uroen og tomhetsfølelsen.

Den etiske bølgen blir i kritiserte sammenhenger imidlertid også karakterisert i forhold til begrepet *filosofisme*.¹²⁸ Dette begrepet betegner en såkalt tomhetsretorikk hvor man har fjernet ”empiri og historisk kontekst fra enhver sak” (Utaker 1996). Filosofisme er en type diskurs som håndterer kontrastfulle analytiske konstruksjoner knyttet til abstrakte moralfilosofier, uten at erfaringsnivået blandes inn i nevneverdig grad. Det betegner altså en type diskurs som har skilt seg ut og lukket seg om seg selv, og som blir opprettholdt gjennom institusjoner som for eksempel et fag, en teoretiske skole innenfor et fag eller gjennom etiske organer og komiteer. Begrepet henspiller altså på at etikk-snakket har blitt profesjonalisert. Man har fått en gruppe akademiske etikk-eksperter (ofte filosofer) som lever av å produsere etikk-bøker og å holde etikk-foredrag for et stadig voksende publikum. Samfunnsutviklingen og de akademiske analysene av samfunnsutviklingen har altså produsert et marked for denne etikk-retorikken, og dette har medført en profesjonalisering og institusjonalisering av denne formen for snakk.

Kanskje med unntak av Fløgstads referanse til kunsten, som fremstod som paradoksalt i lys av den øvrige marxistiske argumentasjonen hans, syntes skepsisen til postmodernismen å være felles for alle innleiderne i Aftenposten-debatten. Slagstads forventning til Verdikommisjonen var også knyttet til at kynismen var i ferd med å bre om seg: “Vi befinner oss i en åpen samfunnssituasjon der de tradisjonelle

¹²⁶ Som var Karl Marx beskrivelse av modernitetens utvikling.

¹²⁷ Styringsgruppemedlemmet Guttorm Fløistads artikkel i Sluttrapporten “Utfordringer og ansvar” (2001) utgjør en klar illustrasjon på denne bekymringsdiskursen over oppløsningstendensene.

¹²⁸ Se for eksempel Knut Ågotnes (1997): “Etikken er over oss!” i *Agora* nr. 4/96-1/97, og Arild Utaker (1996): “Etikk og retorikk; oss selv og Antikken” i Åslund (red) *Johannessens bok: om og til Georg Johannessen*. Oslo: Cappelen.

verdiregimer, også det verdikonservative og pedagogiske, har mistet sin organiserende kraft. Det tvinger til ny samfunnsetisk refleksjon om en ikke vil gi seg hen til kynisme” (Aftenposten 26.04.98).¹²⁹ Postmodernismen er blitt en diffus kategori i akademia. Man knytter den delvis til en teoretisk skole, men den ses også som politisk eller moralsk begrunnet. Diskusjonen av postmodernismen innebærer imidlertid problemstillinger som ligger utenfor den diskursive avgrensningen som kommunitarister og liberalister befinner seg innenfor. Det vil si de markerer seg begge i kontrast til postmodernismen, på samme måte som man vil gjøre innenfor et marxistisk perspektiv (selv om Fløgstadts innlegg hadde enkelte “postmodernistiske” tendenser innledningsvis). Fremfor å sentrere rundt diskusjonen av forholdet mellom individ og samfunn, handler diskusjonen omkring postmodernismen mer om forholdet mellom nihilisme og moralisme, dvs. den er mer eksplisitt knyttet til den moralske dimensjonen. Ettersom både kommunitarister og liberalister er opptatt av fellesskapet og betoner moralens betydning, får postmodernismens fokus på moralisme i dette blikket ofte en betydning av å *vile* amoralen. Postmodernisme kan derfor fungere som skjellsord for begge disse retningene, fordi den ses som et normativt forsvar for nihilisme hvor “anything goes”. Den postmoderne vendingen i akademia knyttes gjerne til Nietzsche-inspirerte tenkere, og gjerne de franske, som har fått en sterkere innflytelse i enkelte humanistiske og samfunnsvitenskaplige miljøer både i Norge og internasjonalt utover på 90-tallet.¹³⁰

Debatten om postmodernismen bringer oss altså utenfor debatten mellom kommunitarisme og liberalisme, og den bringer oss derfor utenfor de diskurser som preget Aftenposten-debatten.

¹²⁹ I likhet med Truls Lie knyttes også Slagstad differensieringen til både det samfunnsetiske og til den intellektuelle (eller pedagogens) rolle. Det ser imidlertid ut til at Slagstad har en annen verdidom over denne utviklingen, enn Lie.

¹³⁰ Franske tenkere som Foucault eller Deleuze hadde imidlertid politisk et sterkt marxistisk engasjement som bakgrunn for sine teoretiseringer.

6.6 Postmodernisme

Debatten i Aftenposten var nærmest fri for referanser til postmodernismen, foruten som en implisitt negativitet. Dette var imidlertid en dimensjon man var opptatt av i Morgenbladet. Morgenbladets tidligere redaktør, Truls Lie, var en av dem som tydeligvis var til stedet på Bondeviks redegjørelse om Verdikommisjonen for Stortinget 16.12.97. I sin leder den samme uken skriver han: "Man kan ikke være direkte negativ til Bondeviks verdimobilisering - hans tiltak mot *"samfunnsoppløsende tendenser"*. Men er han klar over hvilken oppløsning som følger med som nissen på lasset? (...) Ser teologen Bondevik den nihilistiske oppløsningstradisjonen i hvitøyet, med innsikten i at verdiene er historiske og midlertidige fortolkninger? Er han klar over at han med bevisstgjøringen sender enda flere folk ut for å gjøre denne nihilistiske erkjennelsen - der de kakker på verdiene, og oppdager skallet som brister for så å avdekke deres hulhet? Den enorme kunnskapstørsten, godt hjulpet av kristenradisjonens "vilje til sannhet", har med århundrenes flittige vitenskap og filosofi ført til at verdienes grunn forvitret - bevisbyrden ble funnet for lett. Man oppdaget mytene eller ideologiene som "sannhetene" betjente seg av. Uten fast grunn, dukket så Nietzsche opp - som gutten overfor keiseren uten klær - og erklærte "Gud er død!" og det fortolkende regimes komme" (Morgenbladet 19.12.97). Den postmoderne erkjennelsen, eller den nihilistiske erkjennelsen som Lie kaller den, knyttes gjerne til bevisstheten om at verdier er historiske og midlertidige erkjennelser. En invitasjon til debatt om våre verdier, som den regjeringen inviterte til, blir av Lie tolket som en invitasjon til at flere skal få denne erkjennelsen. Dette vil altså være det motsatte av hva man tenker på som en *verdimobilisering*, fordi dialog vil kunne undergrave det mobiliseringen skulle knyttes til. Selve dialogen om det verdifulle kan i følge Lie føre til erkjennelsen av at verdiene er relative, fremfor det Bondevik kanskje håpet på (å styrke "det verdifulle" som en gitt størrelse). Lie skriver videre: "En etisk bevisstgjøring vil i sitt ytterste føre til at virkeligheten eller verdiene oppfattes som et uendelig nettverk av fortolkninger - erkjennelsen at selve tilgangen til en meningsfull verden skjer gjennom de språk eller språkspill vi til enhver tid praktisk-historisk besitter for å kunne tenke" (ibid). Teoretikere som i academia betegnes som postmoderne tenkere, er nettopp teoretikere som er opptatt av de "historiske og midlertidige" språklige

konstruksjonene som skaper mening for samfunnet og den enkelte. Det verdifulle ses altså som relative størrelser knyttet til bestemte språklige kontekster. Som en gitt størrelse vil altså det verdifulle være avhengig av oppslutningen om en overgripende fortelling.

På tross av at Lie på den ene side levner Verdikommisjonen lite håp, synes kritikken hans likevel å ha en underliggende forhåpning om at Verdikommisjonen på tross av hensiktene likevel vil kunne være en arena som vil kunne frembringe en slikt erkjennelses-prosess. På tross av den fundamentale kritikken er Lies ledere preget av tanker om at Verdikommisjonen *kunne* fungere som en pådriver på den kulturelle vendingen som Nietzsche (2002) beskrev.

I debatten mellom kommunitarister og liberalister er ikke den nihilistiske erkjennelsen et sentralt aspekt. Man problematiserer ikke verdienes kontekstuelle sammenheng, men ser i stedet enkelte av dem som mer fundamentale enn andre (“the common good” eller universelle menneskerettigheter). Dette gjør at den såkalte postmodernismen ofte blir forstått som en amoralsk teoritradisjon, fordi dens fokus er rettet nettopp mot hva Lie betegner “det uendelige nettverk av fortolkninger” som er midlertidige og historiske, fremfor at den selv tilbyr et alternativt verdigrunnlag. Ettersom såkalte postmoderne teoretikere ikke er opptatt av å veie hvilke verdier som større ”verdi” enn andre, oppfatter mange denne tradisjonen som et ønske om en amoralsk tilstand. Til dette svarer Lie: “Samfunnsoppløsende? Nei. Nettopp en slik ikke-voldelig pluralisme lar den “voldsomme” metafysiske propaganda forstumme og med det volden i dens kjølvan - fra jakten på kjettere og hekser til en Oscar Wilde eller dagens homoseksuelle” (Morgenbladet 19.12.97). Lie argumenterer her som Hannah Arendt om vold. Det er bare gjennom den kritiske tenkningen, og bevarelsen av pluralismen at volden og totalitære regimer kan forhindres (Arendt 1998). Tenkning var i seg selv undergravende virksomhet, hvor man stilte spørsmål ved etablerte sannheter og moralske doktriner. Lie følger opp dette: “Enhver metafysikk er en voldsom tenkning, til og med kristentroen. Autoriteter som ikke tillater for mange spørsmål, og utelater selv å gi en forklaring, er tilbøyelig til vold mot enkeltindivider.

Nihilismens effekt er således en oppløsning av slik voldsbruk eller opphissende til sådan” (Morgenbladet 19.12.97).

Selv om man altså finner plass til Arendt i debatten mellom kommunitarister og liberalister, og hvor hun gjerne plasseres i den kommunitaristiske båsen, har hun også mye til felles med den tenkning som Lie her presenterer. Det at den postmoderne diskusjonen blir knyttet til liberalisme, gjør at den i debatten mellom kommunitarister og liberalister, eller i en debatt om sosialisme versus kapitalisme, får et bestemt innhold. Med på lasset følger hele den norske politiske debatten fra etterkrigstiden mellom høyre og venstre. Det er dette som skjer i Aftenposten-debatten. Fløgstads etterlysning av den amoralske (avantgarde) kunsten blir fortolket inn i gamle debatter (delvis av ham selv), som gjør at Fløgstad blir innhentet av sin politiske fortid.

Lies optimisme er altså ikke knyttet til at kommisjonen verken kan komme frem til en fellesskapsmetafysikk (verken universelle rettigheter eller “a common good”), eller til at den vil revitalisere den borgerlige offentlighet - men at den *utilsiktet* kan komme til å belyse verdienes hulhet eller deres kontekstuelle avhengighet (den nihilistiske erkjennelse). Lies interesse for Verdikommisjonen syntes knyttet til at den som en dysfunksjon av sitt oppdrag (skape et fellesskaps-språk), vil kunne være et avantgardistisk organ som brøyter frem den nihilistiske erkjennelsen for hele folket. Den ville kunne produsere en postmoderne erkjennelse om verdienes kontekstualitet (i hele folket), som en utilsiktet virkning av at den skal søke etter det motsatte: en ny fellesskapsmetafysikk.¹³¹ ”Nordmenn kan innse at ”det gode samfunn må gjenskapes hver dag” – og også lære seg å elske en fortolket tilværelse som den historiske tilfeldighet den er. I det minste vil en grundig etisk bevisstgjøring legge en slik positiv nihilisme for dagen” (ibid). Det er med andre ord de antydningssvise formuleringene Fløgstad kommer med i forhold til kunstens potensial også Lie er opptatt av, bare at Lie mer eksplisitt fremmer kunstneren som et etisk prosjekt.

6.6.1 Ironi versus lim

Lie skiller mellom nihilisme og lim, eller man kunne kanskje i akademiske termer også sagt (post)modernisme (i betydningen oppløsning) og den etiske vending.

¹³¹ Dette er et ønske som i så fall ville bryte med det av Leo Strauss (1953). Han mente at dette bare kunne forbeholdes den tenkende eliten, mens folket hadde behov for religionen.

Verdikommisjonen er vår nye limtønne, mener Lie. “Politikere har på den ene siden stadig vært storforbrukere av lim - det lim som holder samfunnet sammen. Om ikke Jagland akkurat fikk veggene i “Det norske hus” til å henge sammen, var ideen om huset nettopp limet som forente folket. Fortellinger om “nasjonen” og “familien” har alltid virket bra, og nå rett ut av limtuben: det nye “verdifellesskapet” fra Bondevik. Fortellingene, de politiske debattinnleggene, uttrykker ofte politikeres verdier - om det skulle dreie seg om arbeid, familie, seksualitet eller penger. Noen av fortellingene er også av det store slaget - metafortellinger, om Gud, staten, markedet eller vitenskapen. I alle fall, de fungerer samlende som limet og således ordnende - det vet politikerne” (Morgenbladet 19.12.97). Lies problemstillinger er altså ikke (som for mange i Aftenposten-debatten) knyttet til hva som *bør* utgjøre det fellesskaplige (lovnedfelte rettigheter, tradisjon, de 10 bud etc.), eller *hvem* som bør forvalte den (kunstneren, arbeiderne ved fabrikkporten, nasjonale strateger, intellektuelle i den borgerlige offentlighet etc.) - men heller hvordan *debatten* om det fellesskaplige blir en ny fortelling som kan fungere som lim. Lie ser debattens hensikt som en diskursproduksjon *om* fellesskapet.

Verdikommisjonen syntes å være en god anledning for akademikere til å komme med sine egne visjoner og analytiske knagger. En del av disse refleksjonene var for Lie også knyttet til den intellektuelles rolle i dagens samfunn. På tross av at Verdikommisjonen tilsynelatende var en god anledning for mange akademikere til å tegne opp det store kartet, mente Lie at også engasjementet bak Verdikommisjonen måtte tolkes i lys av behovet for “de store fortellingene”.

Behovet for fortellinger, eller lim, diskuterte Morgenbladets redaktør senere, som et behov ikke bare for politikere og kanskje også folket, men også for akademikere (Morgenbladet 16.01.98). Han mente som sagt at tiden for de store fortellingene er forbi. Det var dette Nietzsche erklærte med sitt uttrykk “Gud er død”. Han knyttet Verdikommisjonens umulige forsøk på å lage en slik fortelling (det norske verdifellesskapet), på samme måte som man kan karakterisere debatten mellom kommunitarismen og liberalismen, til den intellektuelles rolle. “I dag, som den gang, er “intellektuell” et skjellsord. Til tross for dette etterlyser Bondevik med

verdikommisjonen noen slike.¹³² (..) Filosofen Adorno pekte på at det modernes krise lå i for lite refleksjon og avkrevde menneskene å reflektere over grunnlagsproblemer så vel som å ta ansvar for tidens feil. Jean-Paul Sartre hadde en lignende fordring til tankens allmenngyldighet og det gjennomsiktige samfunn. Den tradisjonelle intellektuelles rolle skulle være å ha en selv pålagt *universell* forståelse av mennesket og samfunnet for å avkle ethvert maktforhold. Men i dag vil derimot mange innvende at intelligentsiaen har utspilt sin rolle. Troen på den intellektuelles *universalitet* avvises som ren fiksjon” (ibid). Den nihilistiske erkjennelsen medfører at også autoritetene mister sin status. Det er ingen lenger som har autoritet til å gi de store fortellingene, selv om det er dette intelligentsiaen stadig forsøker.¹³³ Intelligentsiaens bekymringer, (og dermed interesse for Verdikommisjonen?), mener han har bakgrunn i at etablerte autoriteter er i ferd med å falle. Autoritetenes fall gjør imidlertid også at makten blir mindre synlig. Den blir anonym, usynlig og ansiktsløs. Det gjør at både maktstudier og verdidebatter må gjøres lokalt, og den intellektuelle kan bare fortelle kontekstavhengige, kortvarige historier. Med referanse til Foucault sier Lie videre: “Den anti-totalitære intellektuelles rolle er over, den encyclopediske intellektuelle er over - tiden er moden for den unge spesifikke intellektuelle” (ibid).

Lie tolket altså Bondeviks prosjekt som en avspeiling av den samme bekymring som rammer academia. Den nihilistiske erkjennelse svekker altså ikke bare samfunnslimet, men også den intellektuelles autoritet. Både det gode og sannheten blir kontekstuell, og dermed differensieres forståelsen av både det gode og det sanne. Lie er opptatt av hvordan dette svekker autoriteters maktgrunnlag. Differensieringen gjør at samfunnet blir for komplekst til at man makter å samle det i en stor fortelling. Kompleksiteten kan igjen produsere bekymring og følelsen av forfall, fordi man mister evnen til å gi de store fortellingene. Dette gjør og at man mister evnen til å identifisere makten, fordi den blir bevegelig.

¹³² Lie viser så til tilsvarende forsøk i andre land: “Denne uken ble også Islands tidligere president, Vigdis Finnbogadóttir, utnevnt som leder for UNESCOs “verdenskommisjon for etikk og vitenskap” - en kommisjon som skal bestå av 20 fremtredende personer fra vitenskaplige, juridiske, filosofiske, kulturelle, og politiske kretser fra alle verdensdeler. Bondevik og Finnbogadóttir er heller ikke alene om å mane til refleksjon. Jeltsins tidligere administrasjonssjef hadde et lignende initiativ rett før jul. Sergej Filatov utalte at en såkalt “Kongress for intelligentsiaen i den russiske føderasjon” vil via en konstituerende generalforsamling danne en gruppe på over tusen lærde mennesker som skal diskutere emner som “Mennesket, Samfunnet, Makten”, “Kulturen og reformene” samt “intelligentsiaen og internasjonale relasjoner”. Formålet er å gjenreise intelligentsiaen som en samfunnsmessig makt og autoritet, dvs. skaffe staten moralske støttespillere i et kaotisk Russland” (Morgenbladet 16.01.98).

¹³³ Det kan tyde på at Lie her refererer til forsvarere av den borgerlige offentlighet.

Akademia og regjeringen kunne altså stå samlet i arbeidet med å brette opp ermene for å skape en orden som kan gripe om helheten. Men Lie mente at dette er fåfengt, og dessuten autoritært. Både verdidebatten og intelligentsiaens fortellingsproduksjon må gjøres lokalt og må bli sett som kontekstavhengig. Kulturen må ses som et mylder av subjektive fortellinger, hvor både sannheten og moralen er relativ til sin kontekst. Det stenger imidlertid ikke for at hver kontekst gjør krav på å være det sanne eller det gode, eller at man innenfor en bestemt kontekst opplever noe som sant eller godt. Men et slikt syn vil ikke være annet enn en avsløring av at det er et bestemt blikk som er i funksjon. Makten i dette blikket vil være avhengig av det Foucault kaller diskursens spredning, eller av hva Luhmann betegner for kommunikasjonssystemets generalitetsnivå.

Truls Lies interesse for Verdikommisjonen, kan med andre ord knyttes til frigjøringspotensialet han så i den postmoderne etikken, men som han likevel mente at Verdikommisjonen stod i kontrast til. Det virket som om han fortolket og formet Verdikommisjonen til en fortettet utgave av den flere hundre år gamle kulturelle vendingen som blant annet Nietzsche beskrev, for å få en anledning til å fortelle om potencialet i den postmoderne etikken. I sin leder (Morgenbladet 06.02.98) beskriver Lie dette potencialet gjennom begrepet “de liberale ironikerne”. “Filosofen Rickard Rorty kaller de som med god grunn holder seg utenfor det gode dydsfellesskap, for “de liberale ironikere”. Disse taler ikke stammens eller kommisjonens språk, men har en forpliktelse overfor seg selv til i frihet å åpne små verdener. I en privat livsverden vil den liberale ironiker utvikle seg gjennom en radikal og vedvarende tvil til eget vokabular og verdisett, ut fra dets erfarte skjørhet i møte med andre mennesker og fortellinger som gjør sterkt inntrykk på henne. Ironikeren tror ikke på et endelig felles verdisett, men spiller hele tiden sitt gamle opp mot det nye, i sin redelige trang til filosofisk og kunstnerisk selvutvikling. Hun vil aldri være i stand til å ta seg selv helt alvorlig, fordi hennes omverden erfares som midlertidig og foranderlig - en vilkårlig fortolkningsverden hvor hun i frihet oppholder seg som et fremdeles levende vesen. (...) Slike individer er eksempelvis de som ble utelatt fra verdikommisjonen: skapende kunstnere, forfattere, homoseksuelle og andre kulturelle. Slik kommisjonen nå er

sammensatt, vil vi ikke få oppleve de virkelig radikale spørsmålene. Folkekommisjonen skal *“identifisere verdier som samler bred oppslutning”*. De vil derfor i sin streben etter sosial rettferdighet være tilbøyelige til å se ironikere på jakt etter privat fullkommenhet, som infisert av “irrasjonalisme” og “estetisisme”. Den liberale ironiker vil alltid tilhøre et klart mindretall. De er ikke som verdikommisjonens store målgruppe, stadig bundet til en eller annen form for religiøs tro eller opplysningsrasjonalisme” (ibid). Den versjonen av kommisjonen som Lie først hadde gitt ut fra det postmoderne potensialet, medførte altså et blikk på kommisjonen som han selv ikke trodde på. Til det vitnet kommisjonens sammensetning om at den var for “bundet til en eller annen form for religiøs tro eller opplysningsrasjonalisme.” Den antydningssive innledningen til Fløgstad (og som han selv så ut til å glemme eller forlate undervegs), blir altså utdypet i Morgenbladets ledere. Kunsten (eller den liberale ironikeren) utgjorde eksemplet som søker å forholde seg til verdier som kontekstuelle begreper, dvs. det er et felt som illustrerer den nihilistiske erkjennelsen. Lie presenterte altså ikke postmodernismen som et anti-etisk prosjekt (selv om den ikke gir et positivt verdigrunnlag). Det etiske knyttet han til dens ”rederlige trang til filosofisk og kunstnerisk selvutvikling” (Morgenbladet 19.12.97) med en ”forpliktelse overfor seg selv til i frihet å åpne små verdener” (ibid). Det syntes altså å være Verdikommisjonens dialog-aspekt som Lie knyttet til et slikt frigjørende ideal.

6.7 Kjærlighetspoesi

Fløgstads etterlysning av kunstens representasjon i Verdikommisjonen, ble altså av enkelte i Aftenpostens innlegg utelukkende tolket ut fra et marxistisk klasseperspektiv, og med Slagstad som via Bourdieu forsøkte å forene Fløgstads første perspektiv til det siste. I denne diskursen befant Fløgstad seg ved fabrikkportene bare som selvpresentasjon eller i sin egen selvforståelse, men i praksis befant han seg i det (mektige) “avant-garde kunstfeltet”. Fløgstad sa at skurken avslører seg ved å ha et ekspressionistisk maleri på veggen. Maleriet gir signal om skurkens amoralskhet, og det amoralske er ikke egnet til å sitte i Verdikommisjonen. For Fløgstad sier dette noe om hva slags prosjekt Verdikommisjonen var tenkt som. Han sier: “Det dreier seg om kunsten som seinmoderne ideologi. Eller rettare sagt: om

kunsten som ideologi til det seinmoderne. Mot dette feltet, som eg berre nølande kaller avantgardistisk, har regjeringas verdikommisjon ikkje ein gong sendt ut følgarar. Det isolerer den, sosialt som ideologisk. Samstundes gir det kommisjonen ein slags patetisk styrke” (Aftenposten 29.03.98). Enkelte av Fløgstads kritikere tolket som sagt denne påpekningen av at kunsten var blitt ekskludert, som uttrykk for at hans egne ikke var blitt representert. Det vil si at han som del av et maktfelt, den høykulturelle kunsten, etterlyste sine representanter i kommisjonen, og at han avviste kommisjonen på dette grunnlag. Tolker man Fløgstads kritikk derimot i lys av den diskusjonen Truls Lie trekker opp, er den manglende representasjonen i stedet uttrykk for at Verdikommisjonen er passè og derfor uviktig, men at den samtidig, ved å ekskludere den postmoderne ironien, oppnår en moralsk overlegenhet. I likhet med Fløgstad mente Truls Lie at denne eksklusjonen gjør at “De folkelige representantene i Bondeviks smykke, virker nok komplett i det Godes øyemed, men ikke kompleks nok til å inneha upopulære verdisyn” (Morgenbladet 06.02.98). Den “patetiske styrken” Fløgstad påpekte ved kommisjonen, syntes både for ham og Lie å være knyttet til forvaltningen av det gode og til den overlegne posisjonen dette kunne gi kommisjonen.

Ser man på Hanne Sofies Greves innlegg i Aftenposten, kan et slikt perspektiv, dvs. hvor den liberale ironikerens motsetning er limet eller godheten, gi en viss mening. Foruten å gi et tilsvarende svar til Sejersted i forhold til at Verdikommisjonen ikke ville nedvurdere ytringsfriheten, var Greves innlegg skrevet i en merkelig sjanger som nærmest fremstod som høyprosa eller kjærlighetslyrikk. “Når jeg skal forholde meg til ytringsfriheten, finner jeg det derfor bokstavelig talt helt naturlig å begynne med å besynge menneskets storhet - det enkelte menneskets storhet og hvert enkelt menneskes storhet. Jeg lar meg begeistre av mennesket. Dette forunderlige, enestående, lekende, søkende, skapende og i relasjon til ytringsfriheten tenkende menneske. Hva er det som gjør det enkelte mennesket så enestående, om det ikke nettopp er menneskets evne til å tenke og velge. (...) Ved å tenke, gjøre oss opp meninger og foreta valg, innretter vi våre liv og våre fellesskap” (Aftenposten 29.07.98).

Innlegget har en ganske spesiell karakter til å være et innlegg i en politisk-akademisk debatt, med nærmeste lyriske ansatser og religiøse overtoner. “Jeg bekjenner meg til troen på det enkelte menneskets grunnleggende verdi og verdighet, og henter fra dette mitt menneskesyn. Herav utleder jeg blant annet at ethvert menneske har noe viktig å si både om eget liv og om menneskers fellesskap” (ibid). Det er med andre ord en ganske svulstig ordbruk hun benytter, som dessuten plasserer henne i en moralsk overlegen subjektsposisjon. Hun fortsetter i denne sjangeren: “Den menneskelige natur som vi alle deler, gjør trolig at det finnes verdier som mennesker til alle tider og på alle steder har vært seg bekjent. Mennesket i all sin storhet er samtidig noe av det mest sårbare som finnes - og livskvalitet forutsetter blant annet vern av noe av denne sårbarheten (uten ville ytterst få overlevd spedbarnsstadiet)” (ibid). Kanskje det var den overlegne subjektsposisjonen, her illustrert gjennom Greve, som fikk Fløgstad til å uttale sarkastisk at han “ble gripen og varm i hugen” av å tenke på Verdikommisjonen?

Greves innlegg kan også illustrere dette limspråket som Lie refererte til. Morgenbladet trykket noe senere en artikkel som analyserte nettopp dette innlegget av Greve (Mekjan 18.09.98). Temaet for denne kommentaren var stil og retorikk. Om Greves artikkel mener forfatteren: “En leser kommenterte at han ikke forstod hva Greve mente, fordi språket hennes var for vanskelig. Og det er det. Det er ofte umulig å trenge gjennom setningene hennes. Og det er ofte umulig å finne sammenheng mellom påstandene hun serverer. Mange av dem er bare overfladisk koblet sammen med et “derfor” eller et “altså” uten at årsakssammenhengen fremgår. Men selv om man ikke forstår hva setningene hennes betyr, eller hvordan argumentene hennes er bygget opp, kan man nesten ikke unngå å ta til seg det klare og tydelige budskapet som teksten formidler. Dette ligger ikke i argumentasjonen, men i en viss type suggererende, nostalgisk stil” (ibid). Forfatteren mener at *skrivestilen* signaliserer den type verdimessig ensretting som Sejersted mener kan være farlig, men som Greve gjennom sin argumentasjon likevel forsøkte å berolige mot. Mekjan mener skrivestilen minner om en romantisk avhandling, eller om Martin Luther Kings tale “I have a dream”. “Men overalt er hun svulstig. Og det til tross for at de store, svulstige talenes tid er forbi, foreløpig. Ingen deltaker i den offentlige debatt med beina på

jorda vil forsøke seg på en “I have a dream” i dag. Vi lever ikke i en presset situasjon hvor alle kan og må samles om felles interesser. Vi lever i et overflodssamfunn hvor de fleste vel ikke ønsker å bli lullet inn i en massebevegelse, men foretrekker å velge sine verdier” (ibid). Men dette forhindrer vel ikke at romantiske avhandlinger og svulstige taler likevel kan ha sin misjon? Valgjerd Svarstad Hauglands avslutningstale da hun gikk av som KrF-leder hadde som en repetisjon for hvert avsnitt nettopp “Eg har ein draum”. Og hvorfor skulle man ikke i overflodssamfunnet ønske å bli lullet inn?¹³⁴ Kanskje pragmatismen går hånd i hånd med kjærlighetspoesien? Det politiske limet består kanskje ikke lenger av fortellinger om Gud, nasjonen, klassesolidariteten ol. Et postmoderne universelt og inkluderende språk kan i stedet være et varmt kjærlighetsspråk om det gode som oppstår i kjølvannet av den beskrevne oppløsningstilstanden. Opplevelsen av at alt som er fast fordamper kan produsere et tomrom som må fylles med noe meningsfullt og entydig godt. Det kan altså produsere en etterspørsel eller lengsel etter det gode, og dermed legge til rette for kjærlighetslyrikken.

6.7.1 Kommunikativ fred fremfor krig

Det interessante i både Greve og Fugellis innlegg er at de begge går inn i diskurser som tilbys, uten at de selv forsøke å etablere en egen argumentasjon utenfor de tilbudte diskursene. Fugellis innlegg er et tilsvarende svar til kritikken i Fløgstadts innledningsvise perspektiv. I denne diskursen er det motsetningen mellom moralisme og frihet (eller nihilisme som Lie kalte det) som er det styrende. Fugelli velger seg med andre ord ut en diskurs fra Fløgstadts innlegg, og som han forsøker å dempe motsetningene i. Verdikommisjonen måtte *ikke* tolkes i den negative kategorien i denne diskursen, dvs. gammel moralsk makt som nå skulle revitaliseres. Han forsøkte å berolige oss med at også friheten ville bli ivarettatt av Verdikommisjonen. Tilsvarende gjør Greve i forhold til Sejerstedts diskurs. Hun forsøker å overbevise om at hun kjenner godt til det teoretiske bildet Sejersted trekker opp, men argumenterer for at Verdikommisjonen *ikke* måtte tolkes som negativiteten i Sejerstedts innlegg, nemlig kommunitarismen, men som *både* kommunitarisme og liberalisme. Både debatten i Aftenposten og lederne i Morgenbladet vitnet om de ulike fortolkningsskjemaene Verdikommisjonen kunne settes inn i. Kommisjonen virket

¹³⁴ Se for eksempel Meyer, S. (1996): “Det fortregntes hjemkomst i det postmoderne” i *Samtiden* nr. 4.

nærmest som en gavepakke for disse akademikerne til å komme med sitt skjema som sa den hele og fulle sannheten om Verdikommisjonen. Men fremfor å bryte ut av disse diskursene, gikk representantene for Verdikommisjonen inn i diskurser som ble tilbudt, verken for å bekrefte eller avkrefte diagnosen som ble gitt, men for å bygge ned motsetningene i dem.¹³⁵ For å gjøre dette la Greve på en emosjonell pondus, som for å la motsetningene gå opp i en høyere enhet. Fugelli forsøkte også tilsvarende å dempe motsetningene i Fløgstad's perspektiver, for at Verdikommisjonen kunne stå frem som en høyere glede hvor slike motsetninger ikke fantes. På et vis var dermed både Fugelli og Greves innlegg anti-akademiske. Den teoretiske tilnærmingen i akademia er nettopp å bygge skjemaer og diskurser hvor motsetninger står mot hverandre. Bygger man så motsetningene ned, fremfor å bygge nye, så stopper refleksjonen eller dialogen opp. Man oppnår i stedet hva Luhmann (2000) betegnet for kjærlighetskommunikasjon. De mest fastlåste motsetninger kan løses med diskursiv kjærlighet. En kjærlighetsakt mellom motsetningene, vil oppheve dem. Det er som om man tar en lykkepille for å besynges menneskets storhet, fremfor å fokusere på motsetningene. Dette kunne ha betydning for (det vi senere skal se) Verdikommisjonens problem med å skape dialog og debatt. Når motsetningene forsvinner, stopper også dialogen opp, og man står igjen med kjærlighetslyrikk.

På tross av dette virket det ikke som om Verdikommisjonen ble oppfattet som intellektuell uinteressant og triviell. På den ene siden tilførte verken Fugelli eller Greve i sine innlegg noe nytt til debatten. I disse innleggene var det ingen tegn på at Verdikommisjonen ville forsøke å vinne nytt diskursivt terreng. Men på den andre side gjorde de likevel noe med diskursene. De opphevet motsetningen, ved å besynges det positive i begge poler. De gikk inn for diskursiv kjærlighet fremfor krig. Slik kan man kanskje likevel si at de skapte noe nytt i debatten. De brakte dialogen opp på et uimotsigelig nivå om det gode. Men dette stilte dem også i en overlegen posisjon som inviterte til undergraving.

Ved å oppheve motsetningene i diskurser mister også diskursen sin makt på godt og vondt. Når den diskursive makten forsvinner (på grunn av kraften i motsetningene)

¹³⁵ Dette kan på den ene side vitne om at medlemmene, som med politikernes debatt om Verdikommisjonen, ikke selv fant et språk som gjorde at man kunne formulere dette nye man ville skape. På den andre side må det naturligvis tas med i betraktning at denne debatten foregikk i Verdikommisjonens oppstartsfase, hvor man enda ikke hadde fått tid til å etablere noe eget.

opphever man også muligheten for å skape noe. På sikt vil en debatt dermed bli uinteressant, fordi man ikke bedriver diskursproduksjon, men -reduksjon. En slik tilnærming kan altså paradoksalt nok føre til det habermasianske ideal: kommunikativ fred fremfor krig. Men en slik tilnærming er ikke selv uten makt. Ved å viske over de diskursive motsetningene sprer man diskursiv godhet. Fremfor å dyrke de teoretiske motsetningene, eller den akademiske kringelen, kunne Verdikommisjonen fremstå med et fredsbudskap hvor motsetninger ikke fantes. Ikke fordi man forsøkte å løse opp i motsetningene, men ved å introdusere kjærlighetslyrikken i de teoretiske diskusjonene. Det satte kommisjonens medlemmer i fredsduens posisjon, mens det reduserte de andre debattantene til kranglefanter. Det var en effektiv stopper for uenigheten og dermed også dialogen.

6.8 Avslutning

Hensikten i dette kapitlet har vært å forsøke å belyse enkelte akademiske kontekster Verdikommisjonen ble plassert i. Som vi så i kapittel 4 om stortingsdebatten, var skepsisen mot Verdikommisjonen blandet med et tydelig håp og delvis en forventning om at kommisjonen kunne fungere overskridende og frembringe noe nytt. Det at Verdikommisjonen i det hele medførte at flere intellektuelle og akademikere kom på banen, vitnet om at man også her anså kommisjonen som viktig. I sammenligning med politikerne, var de intellektuelles fortolkninger av kommisjonen preget av en større grad av sikkerhet. Det vil si de syntes å ha et konkret språk som de kunne fortolke Verdikommisjonen ut fra. På mange måter virket det som om Verdikommisjonen fremstod som en anledning for hver av skribentene til å komme med sitt begrepsapparat og sine visjoner. Verdikommisjonen kunne passe inn i flere slike begrepsapparat.

En positiv fortolkning syntes knyttet til offentlighetsidealet, men som av andre ble påpekt som elitistisk. Lies postmodernistiske fortolkning var kanskje positiv, selv om det forutsatte premisser som han mente ikke var tilstede. De negative fortolkningene vektla kommisjonens reaksjonære og moralistiske trekk. Beskrivelsene av Verdikommisjonen som del av “den etiske vendingen” eller som et dydsetisk lim, aktualiserte imidlertid to ulike akademiske debatter. I Aftenposten sentrerte debatten

omkring klassiske sosiologiske problemstillinger, hvor man knyttet kommisjonen til debatten mellom kommunitarisme og liberalisme. Felles for denne debatten mellom de sistnevnte, er imidlertid at begge posisjonene står i opposisjon til postmodernismen. Det var denne dimensjonen som var relevant i Morgenbladet. Denne diskursen bidro også til å belyse Kjartan Fløgstads innledning, som både han selv og de andre innleiderne i Aftenposten-debatten forlot eller mistet underveis.

Det var de tilbudte begrepsapparatene og problemstillingene i Aftenposten-debatten Verdikommisjonens to medlemmer Fugelli og Greve gikk inn i. Men fremfor å kritisere eller støtte de ulike fortolkningene som ble gitt av kommisjonen, nedtonet Greve og Fugelli motsetningen i de tilbudte diskursene. Verdikommisjonen måtte verken ses som utelukkende den ene eller andre siden av de problematiserte dikotomiene, men begge deler samtidig. Greve og Fugellis innlegg kunne således bidra til å løfte den konfliktorienterte akademiske debatten opp på et uimotsigelig nivå. Ettersom akademiske diskusjoner ofte drives av motsetningen i et begrepspar, kunne dette ha en anti-akademisk effekt. Dialogen ble løftet opp til et fredsnivå uten konflikter, hvor den således også opphørte.

Som vi skal se i kapittel 8, var man internt i Verdikommisjonen opptatt av at det var hovedstadspressen som hadde tatt livet av Verdikommisjonen. En hensikt med å belyse akademiske kontekster Verdikommisjonen ble tolket inn i, har vært å avtegne enkelte diskursive kontekster som Verdikommisjonen ble plassert i forhold til. Kan tenkes var også disse innledningsvise debattene om Verdikommisjonen, blant annet det som her er diskutert, med på å legge diskursive føringer på hvordan kommisjonen ble fortolket og mottatt. Den marxistiske kritikken av elitisme, dukket opp i flere sammenhenger. Men det gjorde også moralisme-skepsisen, som var sentral i Morgenbladets postmoderne diskurs. Det var altså ikke bare journalister i hovedstadspressen som var skeptiske til Verdikommisjonen, men også deler av akademia og det intellektuelle feltet. I den grad dette feltet har autoritet, vil med andre ord for eksempel journalistenes reaksjoner kunne tolkes i lys av akademikere og intellektuelles diskusjoner. Det er med andre ord ikke entydig at det var hovedstadspressen som forsøkte å ta livet av kommisjonen. Dette er imidlertid tema

først i kapittel 9 og 10.

Medlemssammensetningen syntes, som vi har sett, å utgjøre en vesentlig fortolkningsbakgrunn for både Fløgstad og Lie, for hvorfor Verdikommisjonen var uinteressant. Deres dom over kommisjonen kom altså ikke på bakgrunn av det kommisjonen selv foretok seg, men syntes snarere å bygge på selve mandatet og kommisjonens medlemsammensetning. Vi skal i det neste kapitlet se nærmere på Verdikommisjonens profil, fortolket gjennom dens medlemmer.

KAPITTEL 7 SAMMENSETNINGENS BETYDNING

7.1 Innledning

Den mest intense interessen for kommisjonen var i tiden før nedsettelsen. Det virket som om kommisjonens materialisering i medlemmer ikke bare gjorde den lettere å fortolke, men som vi så i det forrige kapitlet syntes også noen å vurdere kommisjonens potensial som redusert etter at medlemssammensetningen ble kjent.

I dette kapitlet vil jeg forsøke å vurdere hva slags profil kommisjonen fikk gjennom medlemmene. Representerte medlemmene et grovt snitt av den norske befolkningens verdsettinger, eller syntes kommisjonen å være sammensatt ut fra bestemte verdsettinger? Dette spørsmålet har sammenheng med spørsmål som ble diskutert i kapittel 4. Ble Verdikommisjonen sammensatt med tanke på en bredest mulig representasjon for at kommisjonen, både selv og sammen med folket, skulle diskutere hva det verdifulle er, eller ble kommisjonen allerede i sammensetningen utstyrt med bestemte verdsettinger? Dette kunne ha betydning for hvorvidt det var dialog eller mobilisering som syntes vesentligst med kommisjonen. I den grad medlemmene avspilte bestemte verdsettinger, så ville kommisjonen få en bestemt profil. Som vi har sett var det dette som utgjorde grunnlaget for regimetenkningen i antikken. Spørsmålet om samfunnets verdsettinger var direkte knyttet til de verdsattes personlige egenskaper.

For å forsøke å belyse hva slags verdsettinger medlemmene avspeilte, vil jeg fokusere på den offentlige profilen til enkelte av dem. Tanken er at medlemmers offentlige profil tillar Verdikommisjonen mening, både gjennom hvilke verdsettinger som ble representert og hvilke som ikke ble det. Utvalgskriteriene kunne altså si noe om hva slags regimetenkning som lå bak utformingen av Verdikommisjonen. Dette kan også knyttes til mottakelsen av kommisjonen. Kunne altså selve sammensetningen si noe om hva regjeringen mente samfunnet burde verdsette?

I dette kapitlet drar jeg veksel på Thorvald Sirnes' arbeid, da vi har vært sammen om

å intervju medlemmene og å diskutere, analysere og beskrive deres offentlige profil.¹³⁶

7.2 Medlemmers offentlige profil

Medlemmene visste ikke selv med sikkerhet hvorfor de var blitt utvalgt. Flere av dem gjorde seg imidlertid tanker om bakgrunnen. Noen knyttet sitt kandidatur til et direkte engasjement om verdier, enten på privat basis eller gjennom arbeidet, f.eks. gjennom en akademisk interesse for etikk, omsorg, moralens forvitring, verdispørsmål eller verdirelaterte saker. Noen hadde hatt dette engasjementet konsekvent gjennom lengre tid. Men det fantes også relativt ”nyomvendte”. Et akademisk medlem viste til at han hadde skjønt, og hevdet offentlig, de aller siste årene at det var verdiene, og ikke de sosiale og økonomiske interessene, som var vesentlig for samfunnets utvikling og som reiste de mest sentrale og viktige spørsmålene.¹³⁷ Derfor hadde han foran siste valg, i motsetning til tidligere, fått sympati for KrF fordi det var dette partiet som tok verdiene mest på alvor. Slike personer kunne gi kommisjonen sosial og politisk bredde. De var eksempler på en ny, bekymret ettertanke som favnet langt flere enn den gamle, moralske fløyen i politikken. Men først og fremst kunne slike medlemmer være effektive rollemodeller. Når nettopp disse menneskene, med sin *KrF-fjerne* historie, hadde innsett verdienes betydning, burde alle kunne gjøre det. De ”omvendte” symboliserte at noe var i gjære, og at det var en bevegelse på gang fra den gamle politikken til verdipolitikken. Slik legemliggjorde de på forhånd de prosessene kommisjonen skulle starte.

Det var tydelig at statsministeren hadde rådført seg med enkelte kollegaer fra andre partier enn sitt eget, og da fått signaler om at den foreløpige personkabalene var altfor politisk snever.¹³⁸ Et mulig signal var at man burde bringe inn nåværende og tidligere politisk venstreorienterte.¹³⁹ Et av medlemmene mente at han kunne ha utgjort et slikt alibi, blant annet fordi han ble oppringt dagen før sammensetning av kommisjonen

¹³⁶ Både deler av pkt 7.2 om profiler og 7.3 om profiler som manglet, bygger som sagt på teks-biter som Sirnes har skrevet.

¹³⁷ Jfr. Intervju med dette medlemmet. Med tanke på sikre medlemmenes anonymitet, vil jeg ikke i dette kapitlet oppgi informantens nummer der hvor det vil medføre en avsløring av hvilken identitet de ulike numrene er knyttet til. Dette har betydning for det neste kapitlet, hvor medlemmene blir sitert i forhold til et informant-nummer.

¹³⁸ Jfr. for eksempel informant 18. Dette kommer jeg tilbake til i neste kapittel.

¹³⁹ Jfr. for eksempel informant 7.

skulle behandles i regjeringen.¹⁴⁰ Men i likhet med andre medlemmer, trodde han også at personlig god kjemi med en sentral politiker i KrF, og da på tvers av politisk ståsted, også kunne ha utgjort en mulig faktor. En annen og muligens mer betydningsfull faktor var imidlertid et underliggende budskap om at synet på familien spilte en tverrpolitisk rolle. Medlemmet fremhevet at han hadde reagert sterkt på et internt notat i AKP på 70- eller 80-tallet som hadde tittelen ”Knus familien”. Han mente at denne hendelsen muligens kunne ha gjort ham interessant for regjeringens verdikommisjon. Men foruten at denne personen også var professor i såkalt bygdesosiologi, så representerte han distriktene både i sitt faglige arbeid og i sitt engasjement. Han var dessuten også et medlem som ikke hadde sitt bosted på Østlandet. I sitt faglige arbeid var det kanskje særlig hans problematiseringer av lokalsamfunnets vilkår og betydning, som kunne gi et viktig signal. Dette medlemmets akademiske arbeid var derfor kanskje mer i tråd med Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag, enn hans politiske sympatier. Ønsket om å styrke både familien og nærmiljøets stilling, var eksplisitt uttrykt i regjeringens begrunnelser for behovet for en verdikommisjon (Kongelig resolusjon av 30.01.98). Medlemmet ga akademisk tyngde til disse begrunnelsene. Det kan tyde på at regjeringen ville samle folk fra et bredest mulig partipolitisk spekter, men som likevel støttet bekymringen omkring den sosiale oppløsningen og betydningen av å ta vare på familieverdiene og nærmiljøet.

KrF har i forbindelse med en rekke politiske saker de siste tiårene kommet i et motsetningsforhold til kvinnebevegelsen. Dette gjaldt særlig abortsaken fra 1970-tallet. Spørsmålet om fri abort var det mest sentrale og symboltunge for begge parter, og er det fortsatt i dag uten at denne konfliktlinjen er like brennbar i dagens politiske bilde. Lovvedtaket i 1979 var det største politiske nederlaget for KrF i nyere tid, men “vern om det ufødte liv” utgjør en kjernesak i partiets verdigrunnlag, som gjør det til en potensiell konflikt i flere saker som har blitt aktualisert senere. Frykten for at selvbestemmelsesretten på ny skulle bli utfordret, har gjort KrF til en konstant politisk trussel for kvinnesaksforkjempere. Abortsaken skapte derfor på mange måter den nye kvinnebevegelsen (Sirnes 1996). For å signalisere at Verdikommisjonen bygget bro over gamle politiske konfliktlinjer, kunne den nedtone denne motsetningen ved å

¹⁴⁰ Jfr. intervju med dette medlemmet.

invitere kjente kvinnesaksforkjempere med i debatten. Ved å ta med en av de mest sentrale kvinne- og kjønnsforskerne i Norge, kunne kommisjonen sikres legitimitet hos en tidligere politisk fiende av KrF.

Samtidig tilhørte medlemmet den delen av kvinnebevegelsen som var skeptisk til konsekvensene av moderne, human bioteknologi, særlig reproduksjonsteknologien. Abortsaken skapte betente konfliktlinjer for KrFs begrunnelser om vern av det ufødte liv på 70-tallet, men den samme begrunnelsen er i dag blitt aktuell i tilknytning til bioteknologi. Gjennom sin skepsis til moderne bioteknologi, er medlemmet derfor blitt mer på linje med KrF i tilknytning til dagens problemstillinger, enn hun var på 70-tallet. Men det var også et annet av KrFs kjerneområdet kvinneforskeren hadde engasjert seg i den senere tid. Hun engasjerte seg i å forsvare samfunnets kollektive moral mot individualistiske tendenser og den nye "egoismen". På dette punktet var hun helt i tråd med oppnevningsgrunnlaget til kommisjonen. Den aktuelle professoren hadde før dette også markert seg ved å støtte innføringen av kontantstøtte, som både var mellomparti-regjeringens fremste flaggsak og hadde vakt harme i store deler av kvinnebevegelsen og opposisjonspartiene. Selv om argumentasjonen hennes ikke var den samme som KrFs (hun mente det var de ufaglærte kvinnene, som ikke hadde de store karriereutsiktene, som ville tjene på ordningen), skapte dette et element av enighet i motsetningen. Hun kunne derfor ha en produktiv tvetydighet for den offentlige posisjonen til Verdikommisjonen. Utnevnelsen symboliserte alliansebygging mot en tidligere bestemt motstander, kvinnebevegelsen, men hun representerte i dag en større grad av enighet gjennom partiets nye verdisaker knyttet til familiepolitikk, mennesketeknologier og "egoisme". Verdikommisjonens budskap kunne dermed være at den nye bekymringen for tilstanden i samfunnet hadde et potensial til å oppheve gamle, bitre motsetninger.

Kommisjonen fikk et annet kvinnelig medlem som også ga den en tiltrengt bredde langs flere av de prekære dimensjonene. Hun var også blant dem som representerte en tilsynelatende motsetning til KrF, men som hadde et desto større potensial i å fungere som brobygger. Også dette medlemmet hadde en politisk fortid fra 1970-tallet, som både var knyttet til venstresiden og til kvinnesaken. Hun er kanskje først og fremst

kjent som medlem av det venstreorienterte Tram-teateret, men forbindes også med en kjent norsk vise som heter "Det handler om å leve". Denne visen formidler at livet handler om det å gi, å elske, og å se den andre. Dette er også et budskap som kunne passe med Bondeviks prosjekt: å fremheve og mobilisere omkring immaterielle verdier. Visen formidler ikke bare et budskap som passer i en KrF-politisk profil, men den er også en meget kjent og folkekjær solidaritets-sang som eksisterer i repertoaret i de tusen hjem. Det er en sang som overskrider politiske skillelinjer, og som allerede har fungert som brobygger i mange år. I tillegg hadde dette medlemmet opptrådt i en rekke produksjoner for Barne-TV, bla. Som "Randi" i "Pelle Parafins Bøljeband". Disse elementene balanserte det feministiske med et engasjement for barn og unge, noe som passet godt inn i en av de sentrale bekymringene som lå bak opprettingen av Verdikommisjonen: hvilke oppvektsvilkår tilbyr samfunnet, og hvilke påvirkninger blir barn og unge utsatt for? Selv om hun er middelaldrende, kunne dette medlemmet gjennom sine rollefigurer være en stedfortreder for en generasjon som ikke selv var direkte representert i Verdikommisjonen: "Randi fra 1/2 Sju" kunne tale for dem. Det ga henne muligheten til å være en symbolsk ungdom, som i tillegg var offentlig kjent og som mange kunne assosiere seg med. Gjennom den nordlandske dialekten og bostedet i Mo i Rana, som var preget av industri-nedleggelse og fraflytting, fikk utnevnelsen også en distriktsprofil: "Det e hær æ høre tel.." Medlemmet hadde en frodig og folkelig habitus. Hun representerte den populære delen av kulturfeltet, og kunne derfor være en motvekt til det mer elitære innslaget av akademikere og professorer.

Det allmenne forfallssynet fikk en vitenskapelig representant i kommisjonen. Han var professor i statsvitenskap og hadde gjennomført omfattende survey-undersøkelser som dokumenterte statistisk at det moralske nivået i befolkningen hadde sunket. I tillegg hadde han stor vitenskaplig tyngde, ettersom han har vært den dominerende pensumforfatteren innen vitenskaplig metode på universiteter og høyskoler i flere tiår. Hans forskning var blitt drevet konsekvent over lengre tid, og han var veteran innenfor oppløsningsperspektivet. Dette var med på å gi bekymringen faglig tyngde, slik at den ikke bare fremstod som ukvalifisert lekmannssynsing eller religiøs svartmaling. Statistikkene handlet alltid om individet, og i hvor stor grad det brydde

seg om fellesskapet eller bare om seg selv. De inneholdt derfor en appell til hver enkelt om moralsk opprustning. Ingen fenomen var for små eller ubetydelige til at de unnslopp det bekymrede blikket, for eksempel om folk sniker på trikken, lar være å gi beskjed om de får for mye vekslepenger igjen i butikken eller om de beholder vekslepenger de har funnet på gaten. Det var hverdagsmoralen, og ikke de store, eksistensielle valgene, som avslørte standarden på sinnelaget. Verdiopprustningen måtte knyttes til hver enkelt. Dette fokuset kunne balansere de mer skjebnetunge temaene som Verdikommisjonen måtte befatte seg med, for eksempel krig, vold og fattigdom, og vise at den ikke bare hadde relevans for det ekstraordinære og de store problemene og katastrofene. Professorens statistikker vitenskapliggjorde fellesskapenes betydning for formingen av barn og unge.

Hans aktualitet for Verdikommisjonen var kanskje knyttet til hans da mye omtalte bok “Nordmenn og det gode liv”, hvor han lanserte skillet mellom materialistiske og idealistiske holdninger. Han viste gjennom sine undersøkelser at materiell selvrealisering ikke nødvendigvis førte til realiseringen av det gode liv. Problematiseringen av forholdet mellom materielle livsvilkår og følelse av lykke traff kjernen i Verdikommisjonens mandat. Materielle og idealistiske holdninger, ble videre formulert slik at det både fantes en tradisjonell og moderne variant av begge deler. Dette ga et håp for kommisjonens arbeid, fordi det fortalte at idealismen ikke var avleggs, men var blitt gjenfødt i ny form.

Den akademiske bekymringen for individets moral, ble balansert gjennom utnevnelsen av en sosiologi-professor (utdannet statsviter) fra Oxford. Han hadde et utviklingshistorisk perspektiv med fokus på modernitetens frigjøringsprosesser. Han utgjorde altså en kontrast til statistikk-professoren, ved at han var optimistisk til samfunnsutviklingen på grunn av vektleggingen av de nye mulighetene for selvrealisering og utfoldelse. Fra sitt mer liberalistiske ståsted problematiserte han også dilemmaer knyttet til solidariteten. Dette ble særlig fokusert mot familiens og lokaldemokratiets status og vilkår. Skilsmisser og oppløsningen av kjernefamilien hadde skapt dårlige og usikre rammer for barnas oppvekst. Dette så han som det fremste sosiale problemet. En intakt familie med både mor og far til stede var

nødvendig for å gi barna en trygg personlig utvikling. Samtidig pekte han på at demokratiets vugge, kommunene, er i ferd med å miste oppslutning og legitimitet. Perspektivet hans var altså et forsvar for samfunnets kjerneinstitusjoner. Det inneholdt en moralsk appell til de voksne om å prioritere barnas vilkår i sitt fokus på egne friheter, og til samfunnet generelt om å bevare demokratiets hjørnestein eller “det gode lokalsamfunnet”. Denne presise dosen av bekymring mot et bakteppe av optimisme på vegne av det moderne samfunnet, hadde en dobbel funksjon for Verdikommisjonens offentlige profil. På den ene siden kunne den avvæpne kritikken om at kommisjonen sto ensidig for en generell, historisk pessimisme og hadde brodd mot individets frihet. På den andre siden ga perspektivet akademisk legitimitet til advarslene om at oppsplitting av familier og lokaldemokrati, samt overdreven egoisme, kunne få fatale konsekvenser for den oppvoksende generasjonen. Kort tid forut for nedsettelsen, omtrent på den tiden personkabalene ble lagt, stod det et intervju med denne professoren i Tidens Tegn. I det samme nummer stod det også et intervju med Bondevik. Verdiprofilen i disse to fremstillingene var nesten sammenfallende.¹⁴¹

Dette antyder at oppnevnelsene ble styrt av noen sentrale dikotomier: frihet/solidaritet, selvrealisering/moralsk ansvar, egoisme/altruisme, pekefinger/bekreftelse og ikke minst generell samfunnspessimisme/-optimisme. Dette er dikotomier som ofte styrer offentlige debatter om samfunnet, og for å avverge fremtidig kritikk, og kanskje forsøk på å utdefinere og avvise hele kommisjonens prosjekt, måtte utnevnelsene derfor balansere de to sidene i dikotomiene mot hverandre og ikke falle altfor entydig ned på en av sidene. Helst burde hvert enkelt medlem være tvetydige i forhold til de sentrale begrepsmotsetningene, og ikke fremstå som ensidige talpersoner for det ene eller det andre. Var ikke det mulig, burde for eksempel en pessimist balanseres med en overveiende optimist, og en forsvarer av kollektivet måtte balanseres med en forsvarer av individets frihet. Dette kunne antyde de underliggende diskursive betingelsene både for det politiske håndverket, som måtte ligge bak utvelgelsen av personer og den generelle prosessen bak dannelsen av Verdikommisjonen. Men disse dikotomiene avgrenset samtidig forståelsen av hva verdibegrepet handlet om, og reduserte både den interne og offentlige debatten til et bestemt nivå. Dette kunne forme tenkningen om hva

¹⁴¹ Jfr. intervju med dette medlemmet.

Verdikommisjonens prosjekt burde og kunne rette seg mot, og definerte både fallgruvne og mulighetene.

Bredden i kommisjonen handlet ikke bare om meninger, men også om fysisk utstråling, kroppslig væremåte og språklig stil. Habitusen, som Bourdieu (1995) snakker om, virker direkte på folk, uavhengig og på tvers av holdningsnivået. Som et eksempel: Kristin Halvorsen kan presentere de samme meningene som sine partikollegaer, men hun gjør det med en kvinnelighet, urban og kvikk Grünerløkka-dialekt, som både gir arbeiderklasse-assosiasjoner, men samtidig også assosiasjoner til en moderne og trendy livsstil. Halvorsen vil bare i kraft av sin snakkemåte og klesstil representere en modernisering av den sosialdemokratiske politikken som verken jevnaldrende AP-politikere eller hennes mannlige partikollegaer uttrykker tilsvarende. Hun uttrykker sympatier for individualismen gjennom sin væremåte og klesstil, samtidig som hun snakker om den kollektive solidariteten. Denne underteksten, skrevet av både klasse- og kjønnsstatusen, er derfor ofte like viktig som de eksplisitte meningene (ibid). Den gir folk både bevisste og ubevisste assosiasjoner, og tilbyr sterke identifiseringer som ikke bare tar fornuften i bruk: når en *slik* person har disse meningene, kan også *jeg* slutte meg til dette meningsfellesskapet. Kristin Halvorsen uttrykker sympatier for den moderne levemåten uten et politisk språk, og trenger derfor ikke å formulere den individuelle frihetens betydning.

Betydningen av habitusens usagte budskap, kan eksemplifiseres gjennom et annet av kommisjonens halv-kjendiser. Medlemmet hadde vært en profilert leder for den såkalte Klanen, dvs. supporterklubben til fotballklubben Vålerenga. Bondevik hadde tatt med to fotball-representanter, der den ene representerte supportersiden (Vålerenga-klanen) og den andre trenersiden (i Rosenborg og i aldersbestemte landslag). Det var kanskje ikke en overraskelse at Bondevik vurderte representanter fra fotballen som viktige brobyggere. I oppnevningssgrunnlaget (Kongelig resolusjon av 30.01.97) ble idretten spesielt fremhevet som eksempel på positive fellesskap som regjeringen ønsket å styrke. Rosenborgs suksess blir ofte knyttet til de dyktige trenernes jobb med å skape en ansvarlighetskultur i klubben. Man blir ikke bare en god fotballspiller av å være i Rosenborg, men også et moralsk ansvarlig menneske.

Fotballklubbens suksess knyttes med andre ord ikke bare til fotballkunnskapene- og ferdighetene, men til den moralske sosialiseringen som særlig denne klubben vektlegger. Rosenborg var sånn sett kanskje det beste symbolet for den betydning man i oppnevningsgrunnlaget tillia idretten.

I motsetning til representanten fra Rosenborg, så hadde Klanen-lederen en gatehabitus med tatoveringer, solide never og en særpreget sosiolekt. Assosiasjonene gikk også til en maskulinitet som sto i skarp kontrast til for eksempel den akademiske og religiøse feminiteten. Han representerte dessuten en bestemt subkultur, som også ga en mer generell virkning: gjennom dette medlemmet kunne tendensielt *alle* subkulturer med et frynsete og tvilsomt offentlig rykte, kjenne seg inkludert. Det kulturelt illegitime fikk en plass i verdidebatten og ble lovet en stemme som skulle bli hørt og tatt alvorlig. Men dette var kanskje ikke det viktigste. Den lærerutdannede Klanen-lederen hadde også vist en refleksjon som skapte distanse til habitusens direkte virkning og språk. Han hadde stått i spissen for et initiativ for å bekjempe rasistiske tendenser i supporterklubben, og etter hvert innenfor fotballen og idretten mer generelt. Denne dobbeltkommunikasjonen hadde en effekt: medlemmet representerte en *god* sak som pekte i en annen retning enn det habitusen kunne mistenkes for. Han kunne *både* være moralsk akseptabel og god, *og* være et identifikasjonspunkt for det tendensielt umoralske. Som han selv sa med solid selvironi om det senere engasjementet sitt i Verdikommisjonens voldsprosjekt: de andre deltakerne hadde en *teoretisk* forståelse av vold, mens jeg var *praktikeren*.¹⁴²

De aller fleste av medlemmene i Verdikommisjonen var middelaldrende eller eldre. Behovet for en ungdom var derfor stort. Men den ene personen som ble utnevnt til styringsgruppen, kom verken fra et musikk-, snowboard-miljø eller en av de mange subkulturene med et tvetydig forhold til den moralske dimensjonen i samfunnet. Derimot representerte hun en god sak gjennom sine mange organisasjonserfaringer og særlig sitt engasjement knyttet til rusproblematikken. Hun passet inn i de sentrale bekymringene i mandatet og fremstod samtidig som en god rollemodell for ungdom. Klanen-lederen og Rosenborg-treneren bidro til å sette idrettens betydning for sosialiseringen av ungdom på kartet. Man vektla som sagt særlig idrettens

¹⁴² Jfr. intervju med dette medlemmet.

verdiforblindende betydning for ungdom i oppnevningssgrunnlaget, for at de ikke skulle havne i fellesskap som forblindet usunne verdier (ibid). Narkotika regnes gjerne som en slik usunn verdi, og den eksisterer i subkulturer og miljøer som ikke ivaretar den sunne sosialiseringen eller verdiforblindingen tilstrekkelig. Ungdomsrepresentantens engasjement i "Ungdom mot narkotika" signaliserte kamp mot den viktigste oppløsningstendensen blant ungdom. På den ene siden ble det rettet en pekefinger mot hver enkelt: ikke bruk alkohol eller narkotiske stoffer, men engasjer deg i sunne verdiforblindende fellesskap som for eksempel idretten. Det ble i Verdikommisjonens oppnevningssgrunnlag krevd en moralsk opprustning av individet. Pekefingeren ble imidlertid også balansert med omsorg: vi vil verne deg mot den generelle rus-risikoen. Det individuelle og kollektive nivået ble slik kombinert, noe som var viktig dersom ikke kommisjonen skulle kunne beskyldes for *bare* å bli en kommisjon for den personlige moralske standard. Man holdt også frem eksempler på sosiale kollektiv som kunne redde oss fra for eksempel rus-risikoen.

For at debatten om "det norske verdifellesskapet" ikke skulle ta en altfor snever og nasjonalistisk retning, kunne man fremheve at Norge er et såkalt multikulturelt samfunn ved å inkludere representanter for etniske minoriteter. En av disse var tidligere direktør i Samisk utdanningsråd.¹⁴³ Mange av problemene Bondevik hadde pekt på, og som verdidebatten skulle bøte på, var ikke bare knyttet til rusmisbruk, men også den økende kriminaliteten som viser seg særlig i byene. Medias fokus på den økende kriminaliteten blir ofte knyttet til innvandrings spørsmålet og kulturkollisjoner som forårsakes av innvandringen. Det multikulturelle var også et tema man hadde understreket betydningen av å diskutere i oppnevningssgrunnlaget. Tematiseringen av det multikulturelle, og av kriminalitet kunne altså bli aktualisert ved at man også tok med en representant for innvandrere i styringsgruppen. Ved å utnevne lederen for Islamsk Råd markerte også kommisjonen sine inkluderende hensikter mot våre nye landsmenn. Verdidebatten måtte omfatte innvandrerne, både fordi den ikke bare skulle berøre nasjonalistiske verdier, men og fordi innvandrere måtte mobiliseres i denne opprustningen. Denne representanten var et eksempel på den gode innvandreren som er integrert og som tar et samfunnsansvar både gjennom sitt profesjonelle og frivillige arbeid. Medlemmet er barnevernskonsulent og ansatt på en

¹⁴³ Hun var innledningsvis medlem i Verdikommisjonens råd, men ble senere flyttet over til styringsgruppen.

ungdomsskole, og har viet mye av sin tid på sosialt arbeid rettet mot innvandrers- ungdom. Vel så viktig var det nok at han var respektert av sine egne. Som imam og generalsekretær i Islamsk Råd var han en mann med betydning i det muslimske innvandrermiljøet, og ville med utnevnelsen til Verdikommisjonen derfor symbolisere en verdsetting av innvandrere som gruppe.

Ingenting var mer naturlig og nødvendig enn å få med representanter for velferdsstatens yrker i Verdikommisjonen. Dette gjaldt særlig slike som hadde med pleie og omsorg å gjøre. Pleie- og omsorgsaspektet blir samtidig intensivert jo svakere og mer utsatt for lidelse klient- og pasientgruppene er. De som befinner seg helt på kanten og utgjør det absolutte grensetilfellet av fysisk og eksistensielle lidelse, er kanskje kreftpasienter som bare venter på å dø. De som pleier og tar seg av disse, blir ikke typiske for velferdsstaten yrkesutøvere. Derimot er de en blanding av omsorgshelter og pleiesoldater som vokter den mest utsatte og fremskutte fronten for velferden og staten. De blir ekstraordinære fordi de konsentrerer det ideelle ethoset og formålet i seg. Selv om dette medlemmet representerte en KrF-politisk nærhet, både gjennom det helsefaglige diakonale ethoset, og på grunn av sine engasjementer i pinsebevegelsen, så var det kanskje ikke hennes ideologiske profil som var den viktigste egenskapen for plassen i kommisjonen. Det var moralsk umulig å kritisere utnevnelsen av en oversykepleier på en slik kreftavdeling, som i tillegg hadde profilert seg nasjonalt gjennom foredrag om hvordan man skulle gi døende omsorg. Subjektsposisjonen blir nesten uovertruffen: talen får autoritet fra døden og spørsmålet om livets mening eller meningsløshet. Den uttrykker den godheten som utvalgte velferdsstatsyrker utøver overfor mennesker i disse eksistensielle dimensjonene, og samtidig en innsikt i det som egentlig betyr noe. Bevisst eller ubevisst må regjeringen ha vært at de her var på sporet av den særegne, offentlige makten Verdikommisjonen hadde et potensial til å få. Det var som å få en lokal utgave av Moder Theresa i kommisjonen. En kvinne som både orket å dukke ned i, håndterte og ga omsorg til de mest elendige i den byen i verden som hadde ord på seg for å samle mest elendighet i hele verden: Calcutta.

Selv om de fleste medlemmene i styringsgruppen hadde markert seg personlig i offentligheten, var de oppnevnt fordi de representerte noe, enten det var saker, sosiale og politiske bevegelser eller organisasjoner. Derfor var det nødvendig med et unntak, dersom kommisjonen ikke skulle bli altfor forutsigbar. Man trengte en som først og fremst var et individ, og som ikke kunne reduseres til noe kollektivt. Som det nevnte eksemplet med Kristin Halvorsen, uttrykte dette medlemmet en moderne, individualistisk livsholdning gjennom sin habitus, uten at han samtidig fremførte denne politisk. Dette medlemmet hadde også vist spesielle evner i å bruke den individorienterte medielogikken til å få innpass i offentligheten, og kunne slik også bidra til å sette offentlighetens søkelys på kommisjonen. Dette hadde bakgrunn i at han har en sensitiv nese for politiske- og kulturelle strømninger. Som lege og professor i samfunnsmedisin har han brukt sin ekspertise til å bli hørt i helsesaker. Han er imidlertid uberegnelig i forhold til om han inntar den politiske korrektheten eller et annet ståsted. Ingen kan riktig vite hva han vil slå ned på neste gang, eller hvilken retning den spissformulerte kritikken vil ta i de konkrete sakene. Han har også noe utidsmessig over framtoningen sin, men som samtidig kan symbolisere nettopp individualiteten, nemlig propellen i halsen.

En mann med propell symboliserer også meningers mot. Med sin litt røffe stil var han kanskje tenkt som en garantist for at kommisjonen beholdt bakkekontakten. I tilfelle verdidebatten ville ta av og forsvinne inn i det abstrakte, så ville man ha et medlem som visste å konkretisere verdibudskap slik at det ble forståelig og passe akseptabelt for offentligheten. Samtidig var han en garantist for at verdidebatten ikke ville bli for kristenmoralistisk. Dersom debatten skulle ta av i en upopulær retning, så visste man at noen ville ha satt foten ned. Men machoprofilen var ikke av den usiviliserte typen. Tvert imot har han vært opptatt av dyder og dannelses som kanskje ga ham en fremtoning og integritet som likevel passet inn i denne sammensetningen.

Medlemmet hadde også en apokalyptisk profil. Samfunnet står framfor store farer, og hans konkrete saker bærer ofte bud om en avgjørende tvekamp mellom det gode og det onde. Med et inntrengende blikk fra avisenes forsider har han manet oss til å velge side før det er for sent. På det viset kunne han gå inn i rollen som sekulær

vekkelsespredikant. Derfor tilhørte han den samme skjebnetunge risikodiskursen som Verdikommisjonen sprang ut av: om ikke akkurat endetiden var nær, så sto vi ved et avgjørende moralsk vendepunkt. I slike situasjoner har vi bruk for mennesker som ikke tenker på seg selv, men det felles beste. Det var nettopp denne moralske integriteten dette medlemmet utstrålte offentlig, og som avkrevde en blanding av respekt og tillit, enten man var enig med ham i den konkrete saken eller ei. Det var imidlertid flere som mente at dette medlemmet ikke var blant Bondeviks førstevalgte, men at han sannsynligvis også utgjorde en av disse som var blitt foreslått fra et annet politisk hold. Han var blant annet ikke et unaturlig valg som ny leder for kommisjonen da den første lederen tok avskjed, men det er mulig at det ville blitt for vanskelig for KrF.¹⁴⁴

Et stort engasjement og meningers mot hadde dette medlemmet felles med et annet medlem. Nestlederen i rådet var også et relativt kjent ansikt i den offentlige debatten, men knyttet til miljø saker fremfor helsesaker. Som tidligere leder for Norges naturvernforbund var også han en mann med meningers mot og med kapasitet til å få ting i bevegelse. Det var flere av kommisjonens medlemmer som hadde et slags aktivist-preg, og disse fremstod med en erfaring med å mobilisere folkemasser for sin sak, holde engasjerte politiske foredrag, dele ut løpesedler eller å fronte media. De symboliserte altså handlekraft. I motsetning til den sekulære vekkelsespredikanten fra Dagbladets forsider, var imidlertid ikke dette medlemmet like ureligiøs. Som påtroppende leder for Kirkens Bymisjon representerte han ingen overraskelse blant Bondeviks utvalgte. Sann sett var han kanskje også blant medlemmene som ble plukket ut på grunn av personlig, god kjemi med enkelte i KrF.

Nestleder i rådet stilte som vara for lederen på styringsgruppens møter, men medlemmet hadde også enkelte oppgaver i sekretariatet. Det var flere av medlemmene som mente at han var en veldig sentral person for hele Verdikommisjon-prosjektet, både fordi han var blant de mest aktive, men og fordi han hadde fungert som rådgiver

¹⁴⁴ Dette var noe flere medlemmer påpekte. I et intervju sa for eksempel et av dem om dette medlemmet: "Han er en sånn som absolutt ikke er spiselig i KrF-sammenhenger. Han er nok altfor bøllete for dem. (...) På det tidspunktet hvor Greve trakk seg og det skulle vurderes en ny leder, så vet jeg blant annet at han var nevnt som en som kunne ta over. Men det var absolutt nei fra KrF-systemet" (informant 18).

for Bondevik forut for nedsettelsen.¹⁴⁵ Medlemmet var i tillegg utdannet sosiolog, og kan ha vært sentral i å legge føringer for prosjektet, for eksempel i forhold til de styrende dikotomiene som frihet/solidaritet, samfunnspessimisme-/optimisme, selvrealisering/moralsk ansvar etc., men også i forhold til ønsket om å skape kommunikative fellesskap i det sivile samfunn, både internt i kommisjonen, men og forut for nedsettelsen og i utformingen av prosjektet. Akademisk tyngde, erfaring fra ideelle organisasjoner, politisk engasjement for fellesskap og solidaritet og i tillegg et kristent livssyn, ga treffpunkter til flere av de underliggende diskursene i oppnevningssgrunnlaget.

Personlig kjennskap med statsministeren kan også ha vært tilfelle for to andre sentrale medlemmer. Det ene styringsgruppemedlemmet var del av Bondeviks nære krets, blant annet fordi han jevnlig spilte fotball med statsministeren.¹⁴⁶ Han var 1. amanuensis i pedagogikk på Blindern og i tillegg tidligere leder av Kirkerådet. Han var kanskje det medlemmet man først og fremst tenkte på når det gjaldt beskrivelsen av kommisjonens medlemmer som Bondeviks disipler. En annen bekjent av Bondevik var lederen av rådet, uten at han tilhørte den innerste kretsen av støttespillere. Han hadde tidligere vært redaktør i Bergens Tidende, og hadde før det arbeidet i Vårt Land i 13 år både som journalist og redaktør. Dette medlemmets kompetanse fra medieverdenen, var imidlertid kanskje det vesentligste for utnevnelsen, fordi han kunne bidra til å gi kommisjonen formidlingskompetanse overfor media. Medlemmets fartstid og legitimitet i journalistiske kretser, kunne videre fungere som en brobygger overfor et miljø som politisk kanskje ikke ligger KrF nærmest. Denne legitimiteten kunne kanskje også knyttes til at han ikke selv hadde en klar KrF-politisk profil, selv om han altså hadde vært 13 år i Vårt Land.

Heller ikke nestlederen i styringsgruppen hadde en tydelig KrF-politisk profil, selv om heller ikke han representerte en stor overraskelse som en av Bondeviks utvalgte. Han var rektor ved Nansen-skolen, pedagog og statsstipendiat. Han hadde ledet store dialog-prosjekter på 90-tallet med utgangspunkt i Nansen-skolen om det flerreligiøse og flerkulturelle Norge, for eksempel et prosjekt som het "Fellesskapsetikk i et flerkulturelt Norge" (-93) og et som het "Religion, livssyn og menneskerettigheter" (-

¹⁴⁵ Jfr. intervju med for eksempel informant 16 og 18.

¹⁴⁶ Jfr intervju med informant 15 og 18.

97/-98) hvor representanter for flere religioner deltok.¹⁴⁷ I tillegg hadde han fått brobyggerprisen og er generelt kjent for å være opptatt av verdispørsmål. Som pedagog og med et stort engasjement for barn og unge fremstod han med en solid porsjon moralsk kapital. Det var kanskje derfor han, på samme måte som nestlederen i rådet, var blant navnene som ble nevnt i avisenes spekulasjoner om medlemsutvalget forut for nedsettelsen. De hadde begge deltatt i flere prosjekter som kunne ligne på Verdikommisjonen, dvs. dialogprosjekter hvor man søkte å knytte fellesskapsbånd på tvers av forskjelligheter.

Regjeringen lovet overraskelser når Verdikommisjonens sammensetning skulle presenteres offentlig. Den første lederen, var en slik. Det var få eller ingen som hadde spådd at hun ville få denne posisjonen. Men valget virket både naturlig og riktig når det ble kjent. Hun tilfredsstilte en rekke krav og kriterier. Den første lederen var en kjent offentlig person. Hun kombinerte en rettslig vinkling med et engasjement for menneskerettigheter. Disse elementene, det formal-juridiske og rent moralske, kunne forsterke hverandre gjensidig. Hun kombinerte også to andre dimensjoner: hun representerte det internasjonale diplomatiske og rettslige establishment i konfrontasjonen med paria-regimer. Hun stod på de forfulgte og undertrykte side i kampen mot brutale og undertrykkende ledere og systemer. Slik kunne hun legemliggjøre både toppen og bunnen i samfunnet, eller både sentrum og det ekskluderte. I tillegg kunne det internasjonale engasjementet hennes løfte både kommisjonen og verdidebatten ut av den nasjonale konteksten og implisitt gi både mandatet og kommisjons-prosjektet global relevans, slik man også antydte i oppnevningsgrunnlaget. På den måten kunne hun og kommisjonen gå inn i tradisjonen med Norge som humanitær stormakt og det godes eksportør, og hun kunne sette den norske verdidebatten i lys av den internasjonale verdidebatten om menneskerettigheter. Utnevnelsen som dommer ved Menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg bekreftet riktigheten av regjeringens valg og sendte implisitt signaler om at kommisjonen kunne bety noe utenfor Norges grenser, i alle fall som modell. Den første lederen vektla også disse aspektene selv da hun til journalister begrunnet hvorfor hun trodde hun var blitt utvalgt: “Jeg tror regjeringen har lagt vekt på min juridiske bakgrunn og at jeg har arbeidet med menneskerettslige forhold i FN. Jeg er i

¹⁴⁷ Jfr. intervju med dette medlemmet.

den sammenheng opptatt av å legge vekt på medmennesket, uavhengig av kjønn, alder, rase, og hvor man bor. Med meg har de fått tilgang til en nøytral plattform. (...) Jeg har sett altfor mange vanskeligstilte mennesker til å kunne være moralist” (Dagbladet 29.01.98).

Kontrasten ble stor til den neste lederen for Verdikommisjonen, som kom inn omtrent midtveis etter at den første lederen hadde trukket seg. Den andre lederen var ikke regjeringens førstevalg. Flere personer, inkludert både nestlederen og humoristen (Arntsen) i rådet, var blitt spurt, men de hadde begge avslått. Etter mye og til dels hard kritikk i media var kanskje ikke posisjonen like attraktiv lengre. Det tynnslitte offentlige ryktet gjorde nok at ledervervet ble ansett som både svært utsatt og krevende. Belastningene ville bli store uten at en fikk så mye ære igjen for innsatsen. Men det var likevel en som sa seg villig, på tross av dette.

Det er få personer som har fått så mye offentlig oppmerksomhet, enn han som ble Verdikommisjonens nye leder. I sin tid var han kanskje den aller største, og ikke minst raskest stigende, lederstjernen i det private næringslivet. Han tok både siviløkonom-eksamen fra NHH og juridisk embetseksamen langt raskere enn normert studietid før han begynte i Statoil. Her ble han den yngste divisjonsdirektøren i konsernets historie før han hoppet over til Storebrand og ble konserndirektør i en alder av 35 år. Forsikringsselskapet hadde hatt dårlige økonomiske resultat, og denne personen skulle både lede en snuoperasjon og utfordre den tradisjonsrike, interne bedriftskulturen. Men det tok ikke lang tid før han i tillegg ble kallet tilbake til Statoil som styreleder, etter at konsernet hadde gått på store kostnadsoverskridelser bla. på Mongstad-utbyggingen. På dette tidspunktet var det få eller ingen i norsk næringsliv som konsentrerte så mye makt og prestisje i egen person. Men fra denne posisjonen kommanderte han Storebrand til å sette i gang et fiendtlig oppkjøpsraid av svenske Skandia, det største forsikringskonsernet i Norden. Utfallet var dristig og lånebasert, og bygde på en visjon om å skape en forsikringsenhet som kunne måle seg med de store på det europeiske markedet. Resultatet ble en gigantisk fiasko, hvor Storebrand måtte trekke seg ut med et tap i milliardklassen. Den offentlige kritikken ble hard og nådeløs: man hadde vist et overmot uten rot i virkeligheten, ledelsen hadde gjort

katastrofalt dårlig håndverk, og han som hadde ledet oppkjøpet ble beskyldt for bare å omgi seg med ja-mennesker, som verken turte eller kunne komme med kritiske innvendinger. Utgangen ble at han både måtte trekke seg som konserndirektør for Storebrand og som styreleder for Statoil. Fallet var nesten uten sidestykke i norsk næringsliv og den offentlige skammen tilsvarende.

Parallelt med at posisjonen i næringslivet ble redusert til nær nullpunktet, gikk familien i oppløsning. Tragedien fikk både offentlige og private dimensjoner. Men etter en stund var tida kommet for ettertanke. Den falne stod fram offentlig og fortalte at han hadde oppdaget andre dimensjoner i livet enn karrierejag. Han la vekt på hvor viktig det var å ha tid til personlig utvikling, blant annet å kunne lytte i ro og mak til musikk og gå på konserter. I følge media var Bjørn Eidsvåg en av hans favoritter. Men først og fremst hadde han oppdaget religionen. Han var blitt omvendt og hadde gjenoppdaget den kristne barnetroen. Det var kanskje særlig det siste som gjorde inntrykk på Bondevik. Den falne stjernen kunne passe inn i sterke, kristne mytologier: den angrende synder og hjemvendte, fortapte sønn. Slik kunne han bli en offentlig rollemodell for folk som tidligere ikke hadde bekymret seg for verdienes tilstand.

Men han var en tvetydig rollemodell. Det virket mistenkelig at det måtte en *så* stor fiasko til for å komme til nye erkjennelser. Hva om han hadde lyktes eller bare gått på et middels, normalt nederlag? Hvor sterk lut må egentlig til, og hvor mange selvransakelser til en milliardpris har samfunnet råd til? Men dette hadde kanskje ikke vært så alvorlig dersom omvendelsen var ekte. Mytologien blir sterkere jo større kontrasten er mellom fortid og nåtid. Den kommende Verdikommisjonslederen beklaget imidlertid aldri raidet mot Skandia, til tross for at det hadde kostet norske forsikringstakere omtrent to milliarder kroner. De hadde rett og slett vært uheldige. Selvkritikken i ettertid hadde altså klare grenser, og det gjorde at den nye lederens moralske kapital ikke var gitt. Det var først og fremst i et kristent perspektiv han kunne fremstå med en slik kompetanse i lys av myten om den fortapte sønnen.

Det mest problematiske ble lederens forhold til grådigheten. Den såkalte ”grådighetskulturen” var viet stor oppmerksomhet i forarbeidene og mandatet til

Verdikommisjonen, og man hadde avgrenset verdibegrepet i forhold til det økonomiske systemets logikk hvor det hele dreier seg om penger/ikke-penger. Begrepet “grådighetskultur” representerte derfor på mange måter den mest symboltunge kritikken i hele verdidebatten. Etter omvendelsen fortalte imidlertid den tidligere næringslivsstjernen offentlig at han tjente mye bedre som advokat (fire millioner i året), enn som profilert toppleder i næringslivet, til tross for at arbeidstiden var gått radikalt ned. Budskapet var ikke at advokater tjente for mye og tar for høy timebetaling, men tvert i mot at topplederne i Norge ikke får godt nok betalt i kroner og øre for ansvaret og belastningene de utsettes for. Dette kunne tolkes som at det var for *lite* grådighet i næringslivet, eller at selve begrepet om en grådighetskultur hadde en uheldig innflytelse og burde skrinlegges. Resultatet ble at han utstrålte et ”i pose og sekk”-perspektiv: næringslivsledere skal *både* tjene atskillig mer *og* ta seg tid til å være religiøse og dyrke andre verdier i livet. Lederen holdt med andre ord ikke det økonomiske systems logikk og kode utenfor Verdikommisjonens diskurser. Hans fortid var fortsatt så nær, at det var vanskelig å fremkalle et bilde av ham hvor han ikke hadde dollartegn i øynene. Dette gjaldt en leder for Verdikommisjonen som skulle symbolisere verdidebatten og den nye bekymringen for grådighetskulturen.

7.3 Profiler som manglet

Selv om det er tydelig at man forsøkte å gi Verdikommisjonen bred legitimitet gjennom medlemsutvalget, så er det mulig at den kritikken som viste seg å komme mot kommisjonen også kan tolkes i retning av at legitimiteten ikke var tilstrekkelig. Det var selvsagt ikke mulig å inkludere enhver interesserepresentasjon i Verdikommisjonen, og for at kommisjonen verken skulle bli uakseptabelt kostbar og dermed heller ikke for stor, så måtte man gjøre et utvalg. Kritikken fra enkelte interesseorganisasjoner, som Human-etisk Forbund og Landsforeningen for homofile og lesbiske, viste at flere opplevde seg forbigått, men det kunne ikke bare være manglende legitimitet i forhold til enkelte organisasjoner som gjorde at kommisjonen ble utsatt for den massive kritikken den fikk. Kritikken gikk utover identifiserbare interesseorganisasjoner. Jeg vil i det følgende forsøke å tolke kritikken i lys av at kommisjonen manglet legitimitet. Jeg vil da belyse tre områder som man i liten grad valgte å prioritere medlemsutvalget i forhold til. Politikken, kunsten og økonomien er

i Luhmanns modernitetsteori betydningsfulle funksjonssystemer for maktforholdene i dagens samfunn. Jeg vil diskutere bakgrunnen for at disse i så liten grad var representert i Verdikommisjonen, og vurdere hvilken betydning dette kan ha hatt for kommisjonens legitimitet i offentligheten.

7.3.1 Politikere

Selv om flere medlemmer av Verdikommisjonen hadde vært partipolitisk aktive, var det bare Kristin Clemet som først og fremst var kjent for dette. For de andre var det bare en bi-ting ved den offentlige profilen, og i noen tilfeller måtte man være spesielt politisk interessert for overhode å vite om, eller huske parti-engasjementet, som kunne være avsluttet for tiår siden. Mye tyder på at dette var en bevisst strategi fra regjeringen, noe som i alle fall kunne ha to årsaker. Kommisjonen skulle være et fora som overskred de partipolitiske perspektivene, og løfte diskusjonene til et nivå over de trivielle og snevre kampene om oppslutning og innflytelse. Den andre grunnen til at sentrale politikere ikke ble utnevnt, var selvsagt hensynet til den offentlige profilen til Verdikommisjonen. Det ville ha vært altfor enkelt for kritikere å redusere den til partistandpunkt og –motsetninger. Det fikk være nok at den partipolitiske oppnevningsmakten virket i denne retningen.

Men kunne ikke de sentrale politikerne ha sluppet til som en liten minoritet i kommisjonen, enten fordi de legemliggjorde stor makt eller fordi de også tross alt var en del av samfunnet? Her kan man si at regjeringen kjente sine egne. De kan ha tenkt at bare noen få profilerte politikere kunne være i stand til å dominere kommisjonen i kraft av organisasjonserfaring, trening i å ordlegge seg, taktiske evner i å manøvrere og bygge allianser, og ikke minst en hang til å bringe alle diskusjoner ”ned på jorden”. Men dette kunne også ha skadet det idealistiske i prosjektet. Derfor var det typisk at Clemet ikke ble medlem av den sentrale styringsgruppen, men av rådet, som bare skulle møtes en gang i halvåret. Politikerne kunne ha ødelagt det overpolitiske nivået Verdikommisjonen skulle operere på, og dermed den offentlige profilen, ved at de brakte politikens språk inn i debatten. Det ville ha redusert prosjektet til partipolitikk, der medlemmenes synspunkter ville ha blitt en forutsigbar avspeiling av et partiprogram. Kanskje man ikke trodde at en politiker ville kunne frigjøre seg fra

sin kommunikasjonsform, dvs. sin hang til interesserargumentasjon. En politiker ville med sin vante måte å diskutere på, utvisket skillet mellom en verdidebatt og en kjedelig, politisk stortingsdebatt. De ville altså ødelagt det ekstraordinære ved kommisjonen.

Men kunne ikke Bondevik-regjeringen ha oppnevnt forhenværende politikere, som hadde overtatt lederstillinger i strategiske, offentlige institusjoner som oljedirektoratet eller NRK, og derfor i mange år hadde lagt vekt på å viske ut alle sporene av partiprofilen sin? Eller enda bedre: tidligere statsministre eller partiledere som hadde lent seg tilbake og hevet seg over snevre maktstrategier og partipolitiske interesser. Hvorfor ble for eksempel ikke Kåre Willoch tatt med i Verdikommisjonen? Kommisjonens posisjon kunne ha blitt styrket av en person som hadde gått alle gradene, nådd toppen før han trådte ut og derfor kunne bygge overskridelsen på solid kjennskap til de indre mulighetene og begrensningene til parti- og sentralpolitikken. Fra en ufarlig pensjonisttilværelse kunne en politiker fridd seg fra interesserepresentasjonen og trådt inn i den, i følge Arendt (1996b), frie sfæren hvor den vanlige politikkenes nødvendighetsargumentasjon ikke ville trenge seg på. Willoch kunne ha representert den politiske maktens selvrefleksjon og selvbekymring, selv om denne kom etter at han hadde forlatt de sentrale, formelle posisjonene. Dessuten opererte han allerede som generell samfunnskritiker, og hadde lang trening i å beherske den store og nesten ubegrensede spennvidden av tema som var tiltenkt Verdikommisjonen. Medlemmene som ble oppnevnt, hadde derimot oftest engasjert seg i bestemte saker og var kjent gjennom spesialbekymringer.

Det er mulig at begrunnelsen for og i mot faller sammen. En person som Willoch trengte ikke noen Verdikommisjon. Han var det allerede, og hadde etablert seg som en sjuende far i samfunnshuset både i kraft av de tidligere maktposisjonenes utstråling og den nye klokskapen (i spørsmål som økologi, global fordeling, Midtøsten-konflikten osv.), som bare alder og tilbaketrekning fra den formelle makten kunne lokke frem. Kanskje var det nødvendig at et medlemskap i Verdikommisjonen skulle være en klar forfremmelse, både ideologisk og når det gjaldt offentlig posisjon? Man skulle bli smigret gjennom å bli løftet opp og fram. Dette kunne både sikre motivasjon, og

hindre at enkeltpersoner overstrålte selve kommisjonen i offentligheten. Man kunne kanskje også være *for* stor for Verdikommisjonen.

Dette var kanskje i mindre grad tilfelle for kommisjonens akademikere. For dem var medlemskapet som et skritt oppover på generalitetsstigen, ikke fordi de ikke allerede opererte i abstraksjonenes verden, men fordi akademikernes språk er begrenset. Det er utilgjengelig og lukket, og fungerer best i interne, universitetskontekster. Selv om akademikerne snakker et generalisert (globalt) språk, så er det lokalt og snevert i en samfunnsmessig verdidebatt som den Verdikommisjonen inviterte til. For akademikerne var medlemskapet derfor en invitasjon inn i en høyere samfunnskritiker-divisjon, hvor både et mer allment perspektiv og språk var nødvendig. De ville derfor kanskje ha en større grunn til å bli smigret av utnevnelsen, enn hva Willock ville blitt.

Men en politisk representant ville også brakt strategier og kalkuleringer, dvs. et maktspråk inn i kommisjonen. Politikens vesen er basert på konflikt, og det kunne både ha medført en intern tilspissing av de ulike representantenes ideologiske posisjoner, men og at kommisjonens brobyggende hensikter ble overskygget. Verdikommisjonen skulle heve seg over dette konfliktnivået, og diskutere de verdiene som forente uavhengig av særinteresser. Det var derfor ikke de verdiene som politikere forholder seg til, og som avspeiler ulike interessegrupper, Verdikommisjonen skulle problematisere. Den skulle operere på et overordnet nivå der konsensusen regjerer, og det gjorde også til at man måtte trå uhyre varsomt for å ikke vekke til live de konfliktskapende temaene. Derfor var det også problematisk internt i Verdikommisjonen, når de ulike organisasjonsrepresenterende medlemmene kom trekkende med sine kjepphester. Fremføring av gruppers særinteresser, truet med å skape intern konflikt i kommisjonen. Kommisjonen kunne fremme politiske saker så lenge alle kunne stille seg bak, som for eksempel anti-rasisme, anti-vold og miljøvern. De politiske sakene måtte med andre ord ha et visst generalitetsnivå, for at man ikke skulle kunne beskyldes for å fremme gruppers særinteresser, dvs. å samtidig redusere verdidebatten til politikk. Tidligere, eller nåværende politikere, var derfor ikke bare uaktuelle for Verdikommisjonen, men de ville også ha kunnet representere et språk

som trakk debatten ned fra nivået der enigheten kunne oppnås. Makt-koden var derfor ikke Verdikommisjonens, men heller det motsatte: det var konsensusen og enigheten.

7.3.2 Næringslivsrepresentanter

Næringslivet var lite representert i Verdikommisjonen.¹⁴⁸ Forarbeidene og mandatet fokuserte på ”grådighetskulturen”. Hvorfor ikke ta tyren ved hornene, og få en eller flere representanter for denne kulturen inn i kommisjonen, og helst i styringsgruppen? Kan man få diskusjoner og kommunikative prosesser ved å utelate viktige deltakere? Begrepet grådighetskultur var imidlertid ment som en moralsk anklage mot vanlige folks prioriteringer og verdier, og dette ville også blitt problemet dersom man skulle oppnevne sentrale næringslivsfolk. Medlemmer fra næringslivet kunne ha forskjøvet eller fjernet fokuset om at vi alle skulle tenke gjennom vårt begjær for materielle goder. De kunne ha fungert som sydebukker, eller blitt sett på som eksklusive representanter for grådighetskulturen. Ved at de skulle stå til rette for grådigheten - eller få et spesielt forklaringsproblem når det gjaldt fallskjermer, lederlønninger eller generell profitorientering – kunne alle vi andre risikert å ha gått fri. Og det var nok ikke meningen.

Dette kunne blitt bøtet på ved å oppnevne en milliardær som følte seg så ovenpå at han hadde begynt å kritisere materialismen og egoismen i samfunnet offentlig. Man kunne fått et medlem som virkelig hadde fått føle på kroppen at penger ikke var alt eller kunne garantere noen lykke. Han kunne, ved siden av professoren som ga vitenskapelig belegg for at veien til det gode liv ikke gikk gjennom materielle goder, med sin *erfaring* gitt tyngde til den samme påstanden. Denne profilen ville ha fungert i forhold til den almene grådighetskulturen. Men den ville også ha vært altfor lett å undergrave ved for eksempel å peke på forholdet mellom liv og lære. Det at Røkke profilerer seg som AP-velger, er ikke nok til at han unngår kritikk for sine privatfly og yachter. Skulle milliardæren hatt legitimitet så måtte han nok i så fall vært en som hadde demonstrert sin omvendelse ved å gi fra seg sin formue.

Mye tydet på at det var viktig at medlemmene i Verdikommisjonen hadde en personlig, moralsk integritet. Regjeringen må også ha hatt en intuisjon om at de ville

¹⁴⁸ Selv om rådet bestod av blant annet tre redaktører og to med adm.dir.-tittel. Mye tydet imidlertid på at det ikke først og fremst var i kraft av å representere næringslivet, at disse var utpekt.

bli kritisert ut fra slike kriterier – og at kritikken indirekte ville ramme hele kommisjonens legitimitet. Verdikommisjonen skulle få folk til å gå i seg selv og innse egen grådighet. Det betyr at den måtte fortelle at ordinære og utbredte materielle behov måtte prioriteres ned og skubbes til side. Hvordan kan man ha autoritet til det med noen milliarder – eller endog titalls millioner – i aksjer og eiendommer? Uansett personlige erfaringer med materialismens bitre grenser, ville den ekstraordinære rikdommen virket umoralsk i Verdikommisjonens kontekst.

Generelt var det få medlemmer i Verdikommisjonen som var sentrale beslutningstakere i samfunnet, enten som ledere i offentlige institusjoner eller private konsern. Den formelle makten var altså lite til stede. Rett nok var det representanter fra de store interesseorganisasjonene i kommisjonens råd. Men disse kunne sees på som sentrale og legitime meningsbærere, eller kanaliseringer av store samfunnsgruppers ønsker og behov. De representerte ikke først og fremst makten, selv om de hadde del i den. Fraværet av sentrale beslutningstakere henger nok sammen med at medlemmene av Verdikommisjonen skulle operere som personer, uten andre bindinger enn egen moralsk samvittighet.

Men en annen og kanskje mer vesentlig grunn til fraværet av sentrale beslutningstakere, var at Verdikommisjonens mandat og oppgave forutsatte en (om ikke anti- så i alle fall) ikke-autoritær og ikke-elitær profil. Den almene selvransakelsen kunne ikke komme som følge av påbud eller råd ovenfra. Derimot kunne den bare vokse fram mer organisk. Folk måtte bli invitert eller oppfordret til refleksjoner og re-orienteringer av medlemmer av kommisjonen som sto på samme maktnivå som de selv. Det ligger på en måte i selve verdibegrepet. Verdier er noe man følger fordi man er overbevist, og ikke fordi man er nødt. Selv om en direktør langt fra ville hatt noe i retning av formell verdimakt i kommisjonen, kunne medlemskapet ha skapt uheldige assosiasjoner og psykologiske koblinger mellom verdiene og makten. Man kunne ha risikert at det så ut som det var den formelle makten som talte til folk om verdier. Det kunne ha skapt motreaksjoner. Derfor kunne ironisk nok en representasjon av den formelle makten ha svekket Verdikommisjonens moralske makt.

Næringslivsrepresentanters irrelevans for kommisjonen vitnet altså om hvilke diskursive føringer som lå i selve mandatet. Med markeringen av at det var de “immaterielle verdiene” Verdikommisjonen skulle befatte seg, med, og disse som stod i motsetning til den betydning man la i dette begrepet i økonomien, så avgrenset man seg i forhold til det økonomiske kommunikasjonssystemet allerede i utgangspunktet. I dette systemet er det i følge Luhmann (2000) profitt/ikke-profitt som er den styrende sentralkoden. Begrunnelser for Verdikommisjonens etablering var knyttet til at denne sentralkoden allerede har fått en for stor utbredelse. Samfunnet har blitt altfor preget av å se sin omverden gjennom en slik kode, og nå slo man et slag for at man måtte begynne å se verden på en annen måte. Denne begrunnelsen ble i seg selv sett ut fra en bestemt kode, nemlig den moralske god/ond dikotomien. Det ble normativt eksplisert i oppnevningsgrunnlaget, at det å se verden utelukkende i forhold til koden profitt/ikke-profitt, representerer et onde. Gjennom en moralsk diskurs hadde man altså allerede utdefinert det økonomiske kommunikasjonssystemet som kodens negative side, det onde eller det umoralske. Det å bringe representanter for næringslivet inn i kommisjonen, slik Langangen også ble et eksempel på, kunne medføre at kommisjonen ikke entydig tok avstand fra det økonomiske systemets verdidommer. Men sett ut ifra det økonomiske systemets blikk, så kunne Verdikommisjonen representere unyttig tullprat. Verdisnakk ville vært uten nytte som fristilt fra enhver næringslivsvirksomhet. Derimot som del av kommunikasjonen til en slik virksomhet, kunne den hatt en nytte i å gi virksomheten moralsk legitimitet og slik skapt profitt. Etikk-snakkets utbredelse i næringslivet kan jo vitne om det.

7.3.3 Kulturelle representanter

Den kulturelle dimensjonen i samfunnet ble så vidt tatt hensyn til ved oppnevningen av medlemmer til Verdikommisjonen. Det var tydelig at dette ikke var noe hovedanliggende for Bondevik-regjeringen. Bare fire av nesten femti medlemmer i kommisjonen er kjent offentlig gjennom ulike typer kulturelle aktiviteter. Og de tilhører den lettere, såkalt populære fløyen: en popartist, en folkelig humorist, en kvinnekledd mann og en sanger og skuespiller fra Barne-TV. De to siste hadde også tilknytning til teaterfeltet, men var ikke først og fremst profilert offentlig gjennom

dette. Det er påfallende at det ikke fantes en eneste sentral representant for det såkalt seriøse, kulturelle feltet i Norge, nesten uansett hvordan man definerer dette. Det var ingen kjente skjønnlitterære forfattere, ingen komponister, klassiske musikere, jazzmusikere, malere, filmregissører, teaterinstruktører eller –sjefer osv. Verdikommisjonen hadde ikke personer som Kjartan Fløgstad, Dag Solstad, Odd Nerdrum, Stein Winge, Vibeke Løkkeberg eller Kåre Conradi. Verken den eksperimentelle eller mer institusjonaliserte og etablerte delen av kulturfeltet var representert (med et mulig unntak for to av de nevnt ovenfor). Det samme gjelder hele det diffuse området mellom kunst og kulturindustri, hvor grensene blir utydelige. Hvorfor?

Årsaken kan være historisk. KrF har først og fremst definert seg langs den moralsk-kulturelle, og ikke den økonomiske (arbeidsgiver/arbeidstaker), dimensjonen i samfunnet. De har vært nært koblet til de motkulturelle bevegelsene, særlig på Vest- og Sørlandet. Dette har både skapt avstand til de sosialt elitære institusjonene, og brakt KrF i direkte motsetning til den urbane kulturradikalismen. Stridsspørsmålene gjennom store deler av 1900-tallet har vært moralske: forholdet mellom liv og lære, dobbeltmoral, forholdet mellom lokalsamfunnets moralske kontroll og den individuelle friheten, religion og seksualitet, tradisjonelle familiestrukturer og kvinnefrigjøring osv. Alt dette går på et vis rett inn i kjernen av Verdikommisjonens mandat og område. Derfor er det ikke merkelig at en KrF-ledet regjering utelukket den historiske motstanderen sin, dvs. den urbane kunsten. Det kan vise hvor tradisjonelt tenkt hele kommisjons-prosjektet var.

På den andre siden ble det advart i media mot at Verdikommisjonen skulle ende i en tradisjonell moralisme. Hvorfor ikke prøve å avverge kritikken på forhånd, ved å knytte allianser og oppnevne medlemmer fra kulturfeltet, slik regjeringen gjorde i forhold til de politisk radikale, kvinnebevegelsen osv.? Det er mulig at hele spørsmålet var uaktuelt. Det begynner å bli mange tiår siden kulturradikalismen dominerte, og hvor deler av kunsten hadde brodd mot religiøs og sosialmoralisk undertrykkelse av den individuelle utfoldelsen. 70-talls radikalismen handlet om andre dimensjoner, hvor de økonomiske strukturene og klasseforholdene sto i fokus.

De siste to tiårene har for eksempel mye av litteraturen dreid i retning av eksistensielle undersøkelser av meningstapet i tilværelsen. Det har ført til metafysiske og til dels religiøse anfektelser blant sentrale forfattere. Denne postmoderne meningssøkingen som man har vært opptatt av i litteraturen, utgjorde kanskje ingen motsetning som det var viktig å bygge bro over. Men den kunne kanskje likevel fungert legitimerende for verdidebatten.

Men hva med den yngre urbane kulturen? Hvorfor var det Arthur Arntsen som representerte humoren og ikke Anne Kath. Hærland? Det er mulig at legitimering langs en alders-dimensjon ikke ble tenkt i forhold til kultur. Anne Kath.s malplassering i kommisjonen illustrerer kanskje også kommisjonens perspektiv. Den såkalte "nye humoren" som skaper gruppetilhørighet for yngre mennesker og som viser seg i oppslutningen om tv-program som, "Mandagsklubben", "Nytt på nytt" og "Team Antonsen", representerer på mange måter en kulturell kontrast til Verdikommisjonens prosjekt. Denne kulturelle urbaniteten er både uberegnelig og ironisk, og uttrykker ikke alvoret i kommisjonens tema. Den er ikke inderlig og ekte, men heller som teaterets skuespill. Ironien uttrykker heller ikke noen form for enhet. Ironikerne skjuler jo sin egen mening ved å flytte seg fra det ene ståstedet til det andre. Den ironiske humoren, som slår bedre an hos den yngre garden enn den eldre, uttrykker ikke enhet og samhold slik for eksempel Arthur Arntsens humor gjør. Den uttrykker ikke et bestemt ståsted, for eksempel den nordnorske identiteten. Man harselerer i stedet over de fleste identiteter. Disse humoristene har derfor heller ikke et budskap om at humoren forener mennesker i fellesskap. Det kan tenkes at kommisjonen ville unngått noe av hovedstadspressens delegitimering og latterliggjøring dersom den hadde knyttet til seg medlemmer med en slik kulturell legitimitet på samme måte som den bygget bro til de politisk radikale og kvinnebevegelsen. Slik ville den kanskje også unngått moralisme-stempelet.

Om ikke Verdikommisjonen hadde kulturell legitimitet, så hadde den til gjengjeld moralsk makt. Det er mulig at de to posisjonene delvis utelukker hverandre. Kunsten er potensielt amoralsk, på samme måte som den såkalte nye humoren, og det kunne ha gjort sentrale representanter for den risikable å ha med i et samfunnsbyggende

prosjekt som Verdikommisjonen. Man kunne opplevd at de saboterte de gode hensiktene og undergravde den moralske appellen til enkeltindividet. Skal man be folk om å bry seg mer om naboen, må det skje med blå øyne og en viss grad av naivitet. Derfor er det mulig at politikerne som oppnevnte kommisjonen, følte en grunnleggende uberegnelighet hos for eksempel forfatterne eller representanter for den nye humoren. Man visste ikke hvor man hadde dem. Dette skiller seg fra eksplisitte meningsmotstandere, som man vet opererer langs de samme dimensjonene som en selv, og som det derfor er mulig å ha tillit til.

Spørsmålet om sosial oppløsning sto sentralt i mandatet og hensiktene bak Verdikommisjonen. Dette er et eksistensielt tema, som overhodet ikke trenger å reduseres til en bekymring over individenes moralske nivå, og en oppfordring om å bli gode mennesker ved å bry oss om andre. Det er mulig at forfattere og andre kunstnere kunne ha foreslått en annen dreining, og i stedet flyttet fokuset mot problem som: er det overhodet noen vits i å ta kontakt med naboen, har vi noe felles eller lever vi i ulike opplevelsesmessige verdener, har vi altfor ulike livsprosjekt til å ha noe meningsfullt å snakke om, vil for nær kontakt få underliggende og latente konflikter til å blusse opp, bør tette lokalmiljø unngås fordi de er potensielt autoritære osv.? Utelukkelsen av disse kulturelle representantene sier en del om hva slags prosjekt Verdikommisjonen var og hvilke forestillinger man hadde av fellesskapsproduserende verdier.

Problemet kan også ligge på et annet nivå. Historisk har kunst- og politikk-feltene i Norge vært så atskilte og uten meningsfull kommunikasjon med hverandre, at sentrale forfattere, skuespillere eller teatersjefer osv. rett og slett ikke var blant de menneskene det var naturlig for regjeringen å tenke på når Verdikommisjonen skulle oppnevnes. De tilhørte ikke det selvfølgelige og umiddelbare assosiasjonsrommet til den politiske kommunikasjonen. Kunstnere lot seg ikke plassere langs politikkens hierarkier over hvem som var viktige og relevante i samfunnet, for eksempel i motsetning til ledere i interesseorganisasjoner og samfunnsvitenskapelig ekspertise, og politiske beslutningstakere var ikke i stand til å la seg informere av kunsteriske perspektiveringer, i motsetning til lobbyvirksomhet, medieoppslag eller

ekspertuttalelser. Begrensningene syntes derfor mer fundamentale, enn bevisste hensyn og taktiske overlegninger. De henger sammen med ubevisste og formative forhold ved det politiske verdenssynet. Dette kan ha blitt forsterket av kunstens egen selvsentrering, som skiller den fra andre samfunnslogikker. Sett med det politiske kommunikasjonssystemets snevre blikk, så ble Verdikommisjonens kulturelle representanter ansett for å være legitime. Kanskje politikere er mer kjent med jussen eller økonomiens kommunikasjonsformer, enn med kunstens. Det vil si: det at man utelot representasjon fra kunsten, sier litt om regjeringens verdenssyn. Regjeringens valg av representanter for kulturfeltet, viser hvor blind man var for store deler av det kulturelle feltet. Eller, som sagt: store deler av det kulturelle feltet falt utenfor det man ønsket å inkludere i verdidebatten.

Mye tyder på at Verdikommisjonen fikk svi for den manglende representasjonen. Det har med kulturell verdsetting å gjøre (Bourdieu 1995). Internt i kommisjonen mente man at man fikk aller minst gjennomslag blant intellektuelle og i hovedstadspressen. Det kan henge sammen med at den rett og slett hadde for lite eksklusiv, kulturell kapital, som Bourdieu snakker om. Selv om kommisjonen ble nødt til å popularisere, som også var et eksplisitt krav fra media, så kunne den heller ikke skilte med at det bak de folkelige fremstillingsmåtene lå avanserte og dype perspektiver. Den kunne derimot få preg av å være utkant, gammeldags, tradisjonell og overflatisk. Kommisjonen kunne risikere å bli rammet av den samme ironiseringen og nedlatenheten som kulturminister Valgjerd Svarstad Haugland har fått: hun mangler legitimitet og framstår som en dilletant. Hun ser bare en liten flik av det kulturelle feltet og det avsløres for eksempel gjennom hennes verdsetting av korpsmusikk fremfor opera.

Det er mulig at man vektla at kommisjonen måtte være folkelig og ikke-elitær, og at det var derfor dominerende klassehabituser og urbaniteten ikke var representert. Den urbane kulturen og kunsten kan på samme måte som formelle maktposisjoner, representere en elitisme som skaper underlegne subjektposisjoner. På samme måte som en stor andel akademikere ville produsert en intellektuell maktdimensjon i kommisjonen, kunne representanter med stor grad av kulturell kapital ha produsert en

maktdimensjon som kunne virke distanserende overfor folk i utkantsstrøk og for lavkulturelle klassehabituser. Nå er det ikke sikkert at Bondevik var bevisst sin utelukkelse av deler av kulturfeltet i utvalgsprosessen, men det er likevel mulig at han ubevisst fornemmet habitusenes maktfordelende funksjon. Det unndrar imidlertid ikke kommisjonen fra å bli bedømt ut fra det kulturelle feltets maktfordelende kriterier. Den manglende representasjonen kan likevel ha fungert delegitimerende for kommisjonen i dens virke.¹⁴⁹

Men kunne ikke den sosiologiske og statsvitenskapelige ekspertisen ha bøtet på denne manglende legitimiteten? Professorene var jo solid representert i kommisjonen. Mye tyder imidlertid på at de ikke kunne fylle disse skoene. Årsaken kan være at samfunnsvitenskapen fungerer for mye som en teknisk ekspertise. Den er for nært knyttet til de byråkratiske perspektivene og tenkemåtene. Legitimiteten gis på et annet grunnlag, enn den kulturelle, som blir assosiert med det grensesprengende, eksperimentelle og nye, som det flate samfunnsvitenskapelige språket overhodet ikke er i stand til å suggerere frem. Samfunnsvitenskapens autoritet hviler heller ikke i like stor grad som humaniorafagene på kulturell kapital. En professor i kunsthistorie, litteraturvitenskap eller filosofi, fremfor i sosiologi, kunne kanskje økt kommisjonens legitimitet i den kulturelle urbaniteten, men med det ville også kommisjonen fremstått ”topp-tung” og elitær langs enda en dimensjon (den kulturelle) og kunne slik blitt kritisert for elitistisk snobbethet i tillegg til akademisk arroganse.¹⁵⁰

Dersom det er slik at den manglende kulturelle dimensjonen rammet Verdikommisjonen i offentligheten, viser det hvor ekstraordinært prosjektet var. Det ville ikke ha skjedd med et vanlig statlig utvalg, dersom det ikke var spesifikt kulturpolitiske tema som skulle tas opp. Det går ikke ut over omdømmet om det ikke sitter en forfatter eller billedkunstner i utvalg som skal utrede trygder, sosialhjelp, boligpolitikk, kriminalitet eller psykiatri. Medlemmene er sosial-tekniske eksperter, politikere eller interesse-representanter. Spørsmålet om kulturell legitimitet virker meningsløst, og blir verken stilt åpent eller mellom linjene. Hvorfor kunne ikke det samme være tilfelle med Verdikommisjonen, og hvorfor skulle den bli vurdert etter

¹⁴⁹ Se for øvrig mitt innlegg i vitenskapsteori “Verdipolitikk som smaksmakt” om den sosiale vurdering av Verdikommisjonens medlemmer ut fra smakshierarkiet.

¹⁵⁰ Jfr. diskusjonen mellom Fløgstad og Slagstad fra forrige kapittel.

spesielle kriterier? Svaret er at kommisjonen *var* spesiell. Den ble både tenkt og oppfattet som noe grensesprengende. I arbeidet sitt skulle Verdikommisjonen fange opp en rekke ulike dimensjoner ved samfunnet og den psykologiske og sosiale tilværelsen, som falt utenfor både de politiske, vitenskapelige og byråkratiske systemenes logikker. Bedømmingen av kommisjonen ble også deretter.

7.4 Utvalgsriterier: interesser versus verdier

Det var tydelig at utvalgsriteriene delvis var knyttet til et spørsmål om representativitet. Det demokratiske innslaget var knyttet til at medlemmene måtte avspeile befolkning når det gjaldt kjønn, bosted, og delvis alder, politiske preferanser og yrke. Et representativt interesseperspektiv var tydeligst når det gjaldt rådet. Bondevik hadde i redegjørelsen også antydnet dette hvor han også hadde nevnt eksempler på hvilke organisasjoner som ville være relevante. Det var for eksempel familieinstitusjonen, skole- og barnehagesektoren, kirke- og lekmannsorganisasjoner, frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner, arbeids- og næringsliv, herunder fagbevegelse, miljøbevegelse og andre frivillige organisasjoner, forbrukerorganisasjoner, representanter for funksjonshemmede, innvandrere, politi, rettsvesen og kriminalomsorg, forskning, kunst- og kulturarbeid, mediesektoren og det politiske liv, samt ulike generasjoner (jfr. "Redegjørelse om opplegget for verdikommisjonen" av 16.12.97). Men selv om kommisjonen skulle avspeile en bredde i organisasjonslivet, så var det ikke hvilke som helst organisasjoner som syntes aktuelle. Det var først og fremst ideelle organisasjoner, samt organisasjoner som har en sosialiserende funksjon overfor særlig barn og unge. Organisasjonene avspeilte altså ikke ulike sub-kulturelle miljøer som unge kan være involverte i, i tilknytning til musikk eller andre aktiviteter som ungdom verdsetter. Det var for eksempel ingen motorsykkellentusiaster, skateboardere eller ravere representert i kommisjonen. Dette viste at det var bestemte verdsettinger organisasjonene var knyttet til. Derfor var det kanskje ikke først og fremst organisasjonstilhørigheten som var et vesentlig utvalgsriterie, men heller hva slags verdsetting bestemte organisasjonstilknytninger representerte. Organisasjonstilhørigheten kunne altså vise til noe mer allment, som kunne knyttes til personlige egenskaper.

Interesseperspektivet medførte imidlertid sterk reaksjon fra organisasjoner som ikke var representert. Human etisk forbund var for eksempel sterkt provosert over å ikke være representert sammen med de andre livssynsrepresentantene, og de uttrykte en bekymring for at det human-etiske livssynet ikke ville få utgjøre et motsyn til for eksempel Det Vestlandske Indremisjonsforbundet.¹⁵¹ Nedsettelsen ble med andre ord etterfulgt av en intens analyse av hvilke interesser som *var* blitt representert, og denne analysen gjaldt både formelle og uformelle kvalifikasjoner eller representativitet. For eksempel ble det et uttalt krav at kommisjonens homofile måtte stå frem på vegne av sin gruppe, ettersom deres interesser ikke var tilstede gjennom en synlig organisationsrepresentasjon.¹⁵² Dette viser at kommisjonen ble skapt som et stort paradoks. Den ble både satt sammen og kritisert ut fra en tradisjonell interesse- og representasjonslogikk. Men samtidig pekte både mandatet og ikke minst verdibegrepet mot et mer overordnet nivå.

Selv om kristne organisasjoner var solid til stede i kommisjonen, syntes også medlemmer med en slik tilknytning å representere noe mer allment. Kommisjonen hadde først og fremst samlet opp i seg ulike avskygninger av den moralske patos i samfunnet. Selv om de ikke nødvendigvis avspeilte et flertall av befolkningen, så representerte medlemmene det moralske hegemoniet, eller de sakene som få eller ingen kunne sette seg direkte opp mot: naturvern, kvinnesak, anti-rasisme, humor, menneskerettigheter, familie, omsorg, idrett, lokalsamfunn, velferd osv. Medlemmene legemliggjorde således ulike aspekt ved den gode vilje, som ikke kunne betviles eller opponeres mot i offentligheten. Når disse engasjementene, som var knyttet til uimotsigelige verdsettinger, ble samlet på ett sted, kunne det oppstå en selvforsterkende spiral av godhet. Alle som hadde ”rett”, og talte ut fra samfunnets dårlige samvittighet, bekreftet hverandre. Dette kunne legge diskursive føringer på kommisjonen som kunne skape risikoen for at kommisjonen ville ”ta av”, forsvinne inn i det urealistiske og dermed spille seg selv ut over den politiske sidelinjen. Det kunne også resultere i en så sterk konsentrasjon av moralsk hegemoni at det inviterte til undergraving.

¹⁵¹ Human-Etisk Forbunds leder Bente Sandvig mente at det måtte være “like naturlig å be en representant fra Human-Etisk Forbund om å delta i rådet som en generalsekretær i det Vestlandske Indremisjonsforbundet.” Denne manglende representasjonen mente hun var både “provoserende og forunderlig.” (referert i VG 30.01.98)

¹⁵² Tom Ovlien, leder for organisasjonen Regnbuealternativet, uttalte for eksempel dette til VG 11.03.99. Verdikommisjonens homofile medlemmer ble kritisert for å ikke stå åpent frem med det.

7.5 Avslutning

Fra tiden mellom statsministerens redegjørelse og frem til nedsettelsen, hadde verdibegrepet blitt utlagt og analysert i en rekke avisinnlegg, kommentarer og kronikker. De pekte i mange forskjellige retninger og trakk inn flere sosiale og kulturelle dimensjoner som faller utenfor den løpende parti- og saksorienterte politiske debatten. På mange måter fungerte begrepet mest som et assosiasjonsrom som var svært vidt og nesten uten grenser – i alle fall uten klare grenser. Som vi også så i stortingsdebatten syntes verdibegrepet å kunne fungere som en katalysator for et relativt udefinert ubehag med politikken og problemer i samfunnet. Hva en Verdikommisjon skulle foreta seg, var derfor svevende. Men det er samtidig mulig at dette udefinerte var grunnlaget for den suggererende stemning og oppfatningen om at noe viktig var i gjære. Når kommisjonen omsider ble offentliggjort og det var mulig å se an personene som var utvalgt, kunne man i større grad forutse hva Verdikommisjonen skulle gjøre. Det kan derfor tenkes at konkretiseringen både avmystifiserte kommisjonen og reduserte den til de velkjente politiske sakene og interessene, og at det suggererende assosiasjonsrommet til verdibegrepet til dels gikk tapt. Utvalget av personer viste at den ikke var så ekstraordinær likevel og trivialiseringen svekket interessen.

Som vi også skal se i resten av avhandlingen, viste reaksjonene overfor Verdikommisjonen at den hadde mer sammensatte og motstridende forventninger knyttet til seg, enn både regjeringer og offentlige utvalg. Regjeringer blir sammensatt ut fra kriterier som politisk sentralitet og representativitet. Det er få som venter, eller ønsker, at ”ledende tenkere” eller akademikere skal dominere eller være særlig tungt til stede. Offentlige utvalg skal bestå av sakseksperter, selv om de fleste må ha en relasjon til de sosiale interessene på det aktuelle feltet. Om Verdikommisjonen kan man imidlertid si at medlemmene både måtte ha en eksklusiv kulturell kapital og det stikk motsatte. For å bli tatt alvorlig, måtte de skille seg ut ved å være blant de som hadde tenkt lengst og dypest, men for å bli relevante, måtte de representere, og helst være som, vanlige folk. Det var en spagat mellom elitistiske og demokratiske forventninger til Verdikommisjonen. Men det er også mulig at de motsatte og inkompatible forventningene ubevisst ble kombinert hos mange: Verdikommisjonen

skulle *både* bringe ny innsikt som brukte og bygget på den kulturelle og akademiske kanon, og unngå å heve seg over eller å fjerne seg fra flertallet. Dette gjorde kommisjonens arbeid til et risikabelt prosjekt.

Medlemmenes tidligere verdi-symbolske praksis syntes å utgjøre et viktig utvalgs-kriterie for Statsministerens kontor. Flere medlemmer pekte selv på sin erfaring med frivillig idealistisk arbeid som en grunn til at de var blitt plukket ut. Det idealistiske arbeidet som mange av dem delte kan nok ha bakgrunn i tanken om at kommisjonen måtte være delvis representativ og avspeile ulike interessegrupper i samfunnet, men interessene de skulle avspeile var knyttet til bestemte verdsettinger. Som et svar på spørsmålet: hva bør vi verdsette?, syntes medlemmene å avspeile en verdsetting av idealistisk arbeid. Et flertall av medlemmene hadde viet sin tid til uegennyttig arbeid. Utelukkelsen av deler av kulturfeltet, viste imidlertid at det uegennyttige arbeidet også skulle ha en bestemt karakter. Det var ikke grensesprengende aktiviteter som innen kunstfeltet medlemmene skulle ha viet seg til, men heller det fellesskapsbyggende, omsorgsarbeid og ideelle aktiviteter knyttet til fellesskapets interesser. Det var dette spørsmålet om det verdifulle syntes knyttet til.

Kommisjonen skulle altså både representere et snitt av befolkningen og alminnelige borgere, men samtidig også de ualminnelig ansvarlige, modne og gode borgerne som var i stand til å forvalte almenneviljen. Det syntes som om medlemmene måtte være vanlige folk som var engasjerte for det godes sak, og som helst ikke hadde det på en eksplisitt kristen måte. Det syntes som om oppnevningen ble styrt av enkelte dikotomier som frihet/solidaritet, selvrealisering/moralsk ansvar samfunnspessimisme/-optimisme og lignende, og at medlemsutvalget skulle balansere de to sidene og ikke falle for entydig ned på den ene av sidene. Best syntes det å være hvis hvert medlem representerte en tvetydighet i forhold til disse motsetningene. Slik ble det viktig å trekke inn personer som var profilert i en KrF-fjern kontekst, men som likevel kunne kommunisere et ønsket verdigrunnlag. Effekten kunne bli styrket dess mer tilsynelatende KrF-fjern representanten var, fordi det bekreftet inntrykket av Verdikommisjonens allmenngyldige karakter. For eksempel ville en representants symbolske verdi bli forsterket hvis hun symboliserte en KrF-fiendtlighet gjennom

blant annet kvinnesaksorientering, venstreradikalitet, det rampete og ungdommelige, dersom hun samtidig kunne fungere som formidler av det gode verdibudskapet:

“Vess Gud e Gud og du e Gud e du enno nøydd å be

så ber du mæ - me tomme ord

Du spør, men æ kan se

at du stille opp i ein sjakk-arme

mens du strides innanfra

mot svart og kvitt og rett og feil

før det trur du at man ska

Førr det hainnle om å leve, det hainnle om å gje

det hainnle om å ælske, det hainnle om å se

Det hainnle om å sønge så høgt som du vil

det hainnle om å gjønge te du får te det du vil”

KAPITTEL 8 KOMMISJONENS SELVFORSTÅELSE

8.1 Innledning

Vi har i kapittel 5 og 6 sett på politiske og akademiske fortolkninger av kommisjonens mandat. I dette kapitlet skal vi se nærmere på interne fortolkninger i Verdikommisjonen. Hvilke tanker gjorde medlemmene seg om kommisjonens mandat og hva var utfordringene? Foruten fortolkninger av mandatet vil dette kapitlet også omhandle medlemmers vurderinger underveis i prosessen, samt den interne opplevelsen av de offentlige forventningene til kommisjonen. Det er i hovedsak intervjuer med medlemmene som utgjør grunnlaget for analysen i dette kapitlet.¹⁵³

8.2 Strategi og formål

Den kanskje største utfordringen for Verdikommisjonens medlemmer var å enes om hvordan man skulle løse mandatets ulike krav. Mandatet var ikke bare svært vidt, men det var dessuten også tvetydig og kanskje også motsetningsfullt. Dette skapte dilemmaer, som mange fant det vanskelig å forene. Var det medlemmene som skulle identifisere det verdifulle, eller skulle man mobilisere folket til dialog om hva det verdifulle er? Dersom Verdikommisjonen skulle identifisere det verdifulle, skulle man da selv være normativ, eller skulle man utrede hva folk verdsatte? Det siste spørsmålet skapte problemer for flere av akademikerne, som fant det vanskelig å skulle uttale seg på normativt grunnlag. De første møtene i kommisjonen ble brukt til å fortolke mandatet. En av akademikerne i rådet mente for eksempel:

”Det første som slo meg var at mandatet var veldig omfattende og det var tvetydig og veldig vanskelig, og at det krevdes fra første dag en presisering av grunnleggende problemstillinger. Det gjaldt først og fremst selve verdibegrepet, og forholdet mellom det normative og det deskriptive. Og det gjaldt en klar tendens til en vitenskaplig approach og en mer kvalitetsmessig analyse eller en kommentarholdning. (...) Alt dette mente jeg at kommisjonen fra aller første dag måtte sette seg inn i og ta et standpunkt til. For hvis man ikke gjorde det, så ville man før eller senere møte sterk kritikk. (...) Kommisjonen måtte selv etablere seg et bruksbegrep som gjorde at kommisjonen snakke med en tunge (...) Her står vi og dette er vårt begrep. Ellers så ville det flyte ut.” (informant 19).

¹⁵³ I dette kapitlet drar jeg veksel på Sirnes' arbeid i avsnittene 8.2.2, 8.2.3, 8.4, 8.5 og 8.6.

Dette var innspill som kom på det første møtet hvor hele kommisjonen var samlet. Men slike akademiske innspill om å avklare verdibegrepet eller å skille mellom det normative og deskriptive i starten, fikk ingen stor oppslutning. Flere fryktet at arbeidet skulle spore inn i en abstrakt, teoretisk diskusjon som distanserte kommisjonen fra den vanlige mannen i gata. Man mente at en akademisk problematisering heller ikke ville fungere inviterende overfor folket, ettersom kommisjonen også skulle mobilisere folket til å delta i debatten. Ønsket om å avklare verdibegrepet ble avvist med blant annet referanse til mandatets ordlyd: “Verdikommisjonens oppgave er ikke å gi noen endelig teoretiske, avklaring av verdibegrepet” (Kongelig resolusjon saksnr: 97004412 av 30.01.98). Akademikerne ble kritisert internt for å tolke mandatet ut fra sin ryggmargsrefleks fremfor mandatet. Det var kanskje særlig medlemmer, som først og fremst var utvalgt på bakgrunn av sitt engasjement i frivillige organisasjoner og lignende, som rettet denne kritikken.

Blant de akademiske medlemmene var det enkelte samfunnsvitere som syntes å ha størst problemer med å måtte forholde seg normativt til verdibegrepet. En av dem utdypet dette:

“Det er veldig klart, får jeg et inntrykk av, at folk flest og mange innenfor humanistiske fag, kanskje tenker mer på verdier som *det verdifulle*. For eksempel, la oss si religiøs tro, en filosofisk retning eller en politisk ideologi, at dette er det riktige. Det er det alle *bør* ønske seg. Det oppfatter jeg er den vanlige forståelsen av begrepet *verdi*. Det er det som er det ønskverdige, desirable, for å si det på engelsk. Mens vi [samfunnsvitere] ser ikke på det ønskverdige, men det som oppfattes som ønskelig av den enkelte. Det som er desired. Og her er det mye man kan diskutere. Hva er forholdet mellom disse” (informant 20).

Denne informanten vektla altså det vitenskaplige skillet mellom er og bør. Som samfunnsforsker syntes han mest opptatt av å ville utrede hvilke verdsettinger som fantes i befolkningen, fremfor at Verdikommisjonen skulle identifisere det verdifulle. Når det gjaldt dette spørsmålet var det delte meninger internt, men meningene var også sterke. De som ville utrede folkets verdsettinger, syntes ikke villig til å gå inn i en normativ rolle, og de som ville være normative brant tilsvarende sterkt for det.

Flertallet ønsket at man skulle holde seg til en hverdagslig forståelse av begrepet. Et av styringsgruppemedlemmene støttet dette: ”I debatten om verdibegrepet så så man en stor forskjell mellom akademikerne og aksjonistene. Da var vi en del som bare satt og boblet over. Jamen, vi har lyst til å gjøre, vi har lyst til å gjøre... Ja, nei, nå skal vi først diskutere dette begrepet sønder og sammen. Noen av oss holdt jo på å dø på oss noen ganger. Vi har fått en del debatter om hvor akademiske er vi og hvor akademiske skal vi og bør vi være. (...) Det at det stod i mandatet, gjorde at det var greit å si at nei, dette her kan vi ikke bruke tid på. Det går bare ikke (hehe..) Dette får være noen andres bord, altså” (informant 12). Den praktiske forståelsen av begrepet flertallet ville forholde seg til var: ”Verdier er det som er viktig og betydningsfullt for oss i livet”.¹⁵⁴ Dette regnet man for å være ”en verdifri definisjon, dvs. definisjonen sier ikke selv noe om hva som er verdifullt”.¹⁵⁵ Denne hverdagslige forståelsen av begrepet syntes å blir favorisert, hvor man så gikk i gang med prosjekter som på ulike måter uttrykte det verdifulle. Enkelte av akademikerne mente nok at denne mer praktiske forståelsen av verdibegrepet, nettopp var normativ, dvs. det var en definisjon som gjorde at kommisjonen skulle fokusere på (hva man mente var) *det verdifulle*. For mange av akademikerne i kommisjonen ble dette skillet mellom det normative og deskriptive liggende som et uavklart element i kommisjonens videre arbeid.

Ut fra denne praktiske forståelse av verdibegrepet, strømmet det allerede på de første møtene på med ivrige forslag til aktiviteter. Det var forslag til verdifulle temaer og aktiviteter som de ulike medlemmene foreslo ut fra sin erfaringsbakgrunn, dvs. hva de mente var det verdifulle. De ulike medlemmene foreslo altså å sette i gang prosjekter i forhold til det de kunne noe om. Arbeidet syntes dermed då ta form, som et av rådsmedlemmene uttrykte det: ”De som gjør noe, bestemmer” (informant 16).¹⁵⁶

Man kan kanskje si at det normative aspektet i mandatet skapte i hovedsak to problemer. Det første gjaldt som sagt spørsmålet om hvorvidt kommisjonen selv skulle mene noe, eller om man skulle undersøke hva folk mente. Mandatet var

¹⁵⁴ Fra skriftlig materiale fra informant 9.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Jeg vil komme tilbake til hvordan dette også hadde med ledelse å gjøre.

tvetydig i forhold til hvem det var som skulle være normativ. Det andre spørsmålet var knyttet til mobilisering. Skulle man mobilisere folket til å *mene* noe, eller skulle man mobilisere folket til å slutte opp om det Verdikommisjonen mente var verdifullt? Man skapte aldri ordentlig klarhet i slike tvetydigheter i mandatet. Et av medlemmene i sekretariatet sa dette på spørsmålet om hvem det var som skulle identifisere det verdifulle:

“Når uttrykket verdidebatt brukes så er det veldig vidt tenkt. Det som måtte være av etisk, estetisk, politisk, ideologisk debatt i samfunnet som sådan, og som man er en bidragsyter til på en måte. Men der er det nok en viss..(hehe).. en viss sånn sviktende selvforståelse ute og går, tror jeg, fra styringsgruppens side. En litt sånn svinging mellom på den ene side å forstå seg som en bidragsyter, og i neste øyeblikk, når man snakker om enten midtveis- eller sluttrapporten, tenker liksom at nå, nå skjer det for alvor. Det er ikke bare snakk om bidrag. Det er bidrag med virkelig stor B, ikke sant. Nå flytter man noen store steiner. Så der tror jeg ikke man riktig er enig med seg selv på det punktet” (informant 2).

Det oppstod altså snart et skille internt mellom dem som ville ut i gaten og mobilisere folket, i forhold til dem som ville gå inn i tenkeboksen for å stake ut noen strategiske områder som kommisjonen skulle enten utrede eller mene noe i forhold til. Det var altså uavklart både blant dem som ville ut i gaten, og dem som ville gå inn på sine kontorer i starten, hvorvidt det var kommisjonen eller folk som skulle peke ut det verdifulle. Disse dilemmaene fant man både i styringsgruppen og rådet. Et av medlemmene karakteriserte rådets ulike tilnærminger som følger:

”Grovt sett så kan man kanskje dele dem inn i to-tre grupper i rådet. Du hadde en akademisk fløy, som så på dette som et interessant akademisk prosjekt, gjerne.. Så hadde du en aksjonist-fløy, som syns at, søren heller, hva skal man med alle disse utredningene og forskning og greier. Vi må ut på gata og omvende folket, ikke sant? Vi må gå i tog og.. altså en helt klart aksjonistorientert gruppe. Og så hadde du en gruppe som var litt fascinert over at de var blitt spurt. Dette var jo kjekt.. Helt til det ikke var så kjekt mer. Og da var det jo en veldig god ansamling frustrasjon, som på en måte skulle håndteres. Alle hadde jo blitt spurt og hadde behov for å bli lyttet til. Så det var en del som fadet ut litt” (jfr. informant 18).

Den første ”fløyen”, akademikerne, delte seg i dem som vektla utredningsaspektet i mandatet og som hadde problemer med det normative, og dem som aksepterte det normativ, men som ønsket å legge en slagplan før man bestemte seg for hva kommisjonen skulle fokusere på og eventuelt mene. De første så nok helst for seg at Verdikommisjonen skulle utrede verdier slik Maktutredningen utredet makt. Den andre ”fløyen” var dem som brant for folkemøtene. Det var imidlertid også blant disse uklart om det bare var møter man ville *arrangere* for å lytte til folk, eller om det mer var snakk om å spre et budskap på folkemøter. I all aktivitetsiveren som var i starten, forsøkte enkelte å holde igjen. Enten man ville utrede, engasjere folk eller spre et budskap om det verdifulle, så mente noen at man måtte legge en slagplan først. Et av styringsgruppemedlemmene formulerte det slik:

”Noe av det vi burde lagt mer krefter i var tålmodighet fra begynnelsen av. Før vi begynte å løpe rundt med natteravnene, før vi begynte å flørte med helsesøstre, og før vi altså sa ja til alle som begeistret banket på døren, og dermed på en måte ble beslaglagt av tusen diverse. Vi skulle ikke gjort det. Det vi skulle gjort var å gå i kloster, hadde jeg nær sagt. Prøvd å se på hvordan kan vi utnytte denne spennende nyskapningen som Verdikommisjonen per konsept var. Hvordan kan vi på en måte operasjonalisere det nyskapningspotensialet som lå i selve oppfinnelsen. Da burde vi lagt en helt annen grunnlagsinvestering ned i starten. La oss nå ikke gjøre noe som helst på et halvt år, annet enn å tenke oss om med blanke ark og frekke nye fargestifter, og prøve å lage en strategi” (informant 8).

Dette var også en av de sentrale diskusjonene innledningsvis, hvor man ikke kom frem til en klar enighet. Et problem i forhold til en slik tilnærming var et massivt forventningspress utenfra. Man sammenlignet i denne sammenheng med for eksempel Ytringsfrihetskommisjonen eller Maktutredningen. Med referanse til Maktutredningen, sa et av medlemmene: ”Eller så kunne vi vært sånn som dere. Vi kunne prøvd å gå i dekning, og stolt på det vi gav ut. Det fikk vi aldri fred for” (informant 16). Den enorme interessen fra media fra begynnelsen av, skapte et krav om umiddelbar produksjon. Dessuten var det også et ønske internt om å nå ut i media for å kunne engasjere til debatt. Det var dermed også et behov internt for leve opp til medias forventninger eller å utnytte den offentlige interessen som var der. Argumentasjonen mot det å ”gå i kloster” innledningsvis, ble blant annet knyttet til

media. Et av rådsmedlemmene hadde for eksempel ment at kommisjonen måtte på banen fra første dag av.

”Verdikommisjonen som konstruksjon måtte, dersom den skulle klart å unngå noe av den der mediamobbingen, ha vært tydeligere på banen fra starten av i forhold til hva den drev med. Jeg tror nok den i hovedsak fikk som fortjent i forhold til mediene helt i starten. Det er en sånn interessekurve. Mediene er ekstremt opptatt av en sak i starten, før det er noe særlig å være opptatt av. Og særlig gjaldt det Verdikommisjonen, for den hadde jo ingenting da den skulle begynne å jobbe. Da er medieinteressen der, og så er den fallende. Verdikommisjonen startet der, og så ble den mer og mer interessant på det tidspunktet da mediene mistet interessen for den. Det er jo litt synd, for hvis disse kurvene hadde gått litt mer parallelt, så hadde det vært mulig for mediene å referere på et tidspunkt hvor kommisjonen hadde noe substansielt å si. Hvis man ikke hadde drevet å kavet rundt såpass lenge før man hadde noe å komme med... Da var på en måte medienes tålmodighet over, og Verdikommisjonens posisjon i offentligheten såpass svekket, at den muligheten til å kommunisere gjennom mediene var veldig redusert” (informant 18).

Det omfattende trykket fra mediene favoriserte altså holdningen om at kommisjonen måtte jobbe mer praktisk med å sette i gang prosesser i samfunnet, fremfor å drive med utredning eller ”gå i kloster” for å legge en slagplan. Selv om akademikerne var dominerende på Styringsgruppens møter, var det nok enkelte av professorene som opplevde at arbeidet i Verdikommisjonen ble dratt i en mer praktisk enn teoretisk retning, og at deres stemme således ikke ble hørt.

Løsningen ble som sagt avgjort mer av praksis enn som en beslutning, men det var kanskje også et resultat av ledelse. Den første lederen hadde en demokratisk tilnærming til hvordan mandatet skulle løses. Hun lot alle de ulike innspillene få slippe til og lot alle medlemmene sette i gang med det de brant for. Praksisen ble dermed til i lys av offentlighetens forventninger og pressens pågåenhet. I likhet med folks generelle nysgjerrighet, var journalistenes spørsmål på de første pressekonferansene: hva er det egentlig Verdikommisjonen skal gjøre? Denne forventningen kan henseile på at folk og presse tolket Verdikommisjonen mer som et regjeringsliknende organ, enn som et utredningsorgan. Det forventes ikke av en utredningskommisjon, som f.eks. Makt- og demokratiutredningen, at den skal

fremvise sine resultater allerede fra starten av. En ny regjering vil derimot forventes å måtte synliggjøre sine visjoner og verdsettinger eller “peke ut sin retning” i løpet av mediestormen knyttet til nedsettelsen. Denne forventningen synliggjør kanskje en forståelse av at kommisjonen selv uttrykte bestemte verdsettinger eller interesser som en regjering. Det er også mulig at denne forståelsen eksisterte, eller smittet over på, selvforståelsen internt.

Det enkelte medlem følte altså et enormt ansvar og prestasjonspress fra journalister og befolkningen generelt. For mange, og kanskje særlig for lederen, var det derfor en lettelse å kunne vise til et konkret prosjekt som var planlagt eller allerede påbegynt. Slik kom også de av medlemmene som innledningsvis ville gå i “tenkeboksen” skjult fra pressen (eller inn på sine forskerkontorer) til å bli kastet ut i de ulike prosjektene. Akademikerne deltok på konferanser, skrev kronikker og holdt innlegg på ulike arrangementer om enten “folkets verdier” eller mer normativt om hva de regnet for å være verdifullt. Utredningsdelen syntes dermed å komme noe i bakgrunnen i iveren etter å vise til resultater. De deskriptive elementene ble i større grad overlatt til eksterne samfunnsvitenskaplige empirikere som Norsk monitor og Statistisk sentralbyrå.¹⁵⁷ Den analytiske biten i mandatet ble dermed ingen problematisering av grunnproblematikker knyttet til verdibegrepet eller til formative prosesser i samfunnet, men ble i stedet et omfattende statistisk materiale knyttet til folks verdsettinger og antatte positive og negative utviklingstrekk.¹⁵⁸

I den innledningsvise diskusjonen om hvordan man skulle gå løs på mandatet, var det foreløpig heller ikke avklart hva slags arbeidsfordeling det skulle være mellom rådet og styringsgruppen. I startfasen kunne derfor alle de 49 medlemmene, samt sekretariatsmedlemmene, komme med sine innspill på lik linje. Dette ga naturligvis et stort mangfold av meninger og prosjektforslag. De interne problemene med å enes om en arbeidsstrategi, hadde sammenheng med ulike aspekt. Jeg vil i det følgende gå nærmere inn i 3 av dem. Det er først forholdet mellom råd og styringsgruppe, dernest lederstil og til slutt forholdet mellom ulike akademiske tilnærminger.

¹⁵⁷ Da som del av særlig rådsmedlemmet Ottar Helleviks initiativ.

¹⁵⁸ Se for eksempel Barstad (1999a, 1999b, 2000), Hauge (1999), Hellevik (1999), Hellevik/Høye (1999), Kitterød (1999), Martinussen (1999), Noack (1999), Vaage (1999), samt Verdikommisjonen (1999): *Vold i Norge*. Rapport fra Verdikommisjonens voldsprosjekt.

8.2.1 *Forholdet mellom råd og styringsgruppe*

Den indre organiseringen av kommisjonen, var et aspekt mange internt var opptatt av som et vesentlig problem i forhold til at kommisjonen skulle kunne fungere. Det at alle 49 medlemmene ble involvert i å finne en arbeidsstrategi for kommisjonen, ble for problematisk. En inndeling i både et råd og en styringsgruppe, samt et sekretariat, skapte også usikkerhet omkring hvilken funksjon hver av organisasjonsenhetene skulle ha. Var det styringsgruppen eller rådet som var det besluttende organet, og var det sekretariatet eller styringsgruppen som skulle iverksette? Det tok en tid før man fikk avklart dette forholdet, og når det gjaldt iverksetting var det gjennom hele perioden uavklart hvor stor del av det praktiske arbeidet styringsgruppen skulle ta seg av i forhold til sekretariatet. Et av rådsmedlemmene kritiserte organiseringen av Verdikommisjonen ved å sammenligne med modeller fra næringslivet:

”Organisasjonsstrukturen, med en administrasjon, en styringsgruppe og et råd, ville et næringsliv nedsette helt annerledes. Der ville man hatt et lite styre og så kanskje 4000 ansatte. I Verdikommisjonen var det et stort styre og 4 ansatte! For meg blir det helt ulogisk hvis du skal produsere et resultat. Og i tillegg til et styre, så har man på toppen et råd som er dobbelt så stort og som skal ha mange oppfatninger. Den politiske tenkningen ble helt annerledes, enn hva en mer næringslivsorientert aktør ville ha gjort, hvis man skulle oppnådd et resultat. Bondevik tenkte nok at her skal man mobilisere til verdidebatt og da skal alle være med. (...) Det betyr at man hadde jo relativt brede konsultasjoner med partier, altså både i sin egen regjering pluss også andre partier på stortinget for å finne ut hvem som skulle sitte der. (...) Sånn vanlig politisk prosess for å sette dette sammen. Der ligger det en ganske sterk føring på hvordan resultatet av et arbeid skal bli” (informant 18).

Selv om Verdikommisjonens ulike medlemmer var utplukket som enkeltvis ”ressurspersoner”, så var det tydelig at både organiseringen av kommisjonen, samt medlemskriterier, var styrt av en politisk representativitetstankegang. Både kommisjonens størrelse, og rådsmedlemmenes tilknytning til diverse organisasjoner, avspeilet den representative tankegangen. Med tanke på at man skulle makte å enes omkring en arbeidsstrategi, så ble det store antallet meningsberettigede medlemmer et stort problem. Det var styringsgruppen som skulle være kommisjonens hovedenhet,

og som derfor skulle møtes oftest. Med sine 12-13 medlemmer, var det en enhet som var stor nok i forhold til at man skulle makte å bli enig om en arbeidsstrategi. Styringsgruppen skulle imidlertid også konsultere med rådets 37 medlemmer, og innlemme dem i sine planer. Dette var også et råd som hadde en egen ledelse som selv ville delta i styringen. Et av styringsgruppemedlemmene beskrev dette: "Når vi da så vidt var kommet i gang med å lage verdikommisjon, så kommer det 4 ganger så mange medlemmer, som for sikkerhetsskyld har en egen ledelse.. (hehe). Når den ledelsen så, og som skulle sette sammen sitt program, altså det hadde ikke vi noe med å gjøre. Det ville de gjøre selv. Det var jo rådets.. Rådet ville kjøre sin greie" (informant 12). Rådet ble altså i seg selv en slags kommisjon med en ledelse og nesten 40 medlemmer. Den var også langt større enn styringsgruppen. Men ettersom rådet bare skulle møte en gang i halvåret, mot styringsgruppens månedlige møter, så styringsgruppen en viktigere rolle enn rådet. Rådets rolle ble problematisk og en vesentlig tema internt. Et av rådsmedlemmene formulerte problemet slik:

"Rådets funksjon har vært vanskelig. Dels fordi styret, når de da slet med å finne ut poenget med det hele (...) ..og liksom skal finne ut hva dette er for noe, så kan egentlig rådet oppleves som et problem. Jeg tror det er en god del i styret som godt kunne klart seg uten noe råd. De som kom fra næringslivstradisjoner.. og hvordan man der behandler bedriftsforsamlinger.. liksom litt på armlengdes avstand. Mens det har vært folk i rådet, særlig de med organisasjonserfaring (...) de var vant til representantskapsmodellen, ikke sant. De hadde sittet i styrer og sånt. Det var jo ikke klart i det hele tatt hva som var styrets rolle, og hva som var rådets rolle, bortsett fra at styret skulle levere rapportene. Det måtte gå seg til, men det var mange oppfatninger. Sånn sett kan du si at det er ikke noe sånn voldsomt godt grunnarbeide som er gjort da. Fra statsministerens kontor. Det kunne vært tenkt litt mer. (...) Første møte måtte vi jo bare gjøre noe. Det var liksom et krav om å komme på banen. (...) Først nå helt til slutt har de begynt å legge frem ting som vi har kunnet forholde oss til. Altså, jeg vil si at det første rådsmøtet, hvor vi fikk noe som vi kunne forholde oss til, det var nå i høst. Da ble det faktisk en diskusjon som var meget bra" (rådsmedlem, informant 16).

Styringsgruppen hadde altså allerede i utgangspunktet nok med å bli enig seg imellom om hvilken retning de skulle gå, om de ikke også skulle forholde seg til en rekke innspill fra rådet om retningen. Et annet rådsmedlem beskrev rådets rolle slik:

”Ja, det (rådet) var et mangehodet troll. Altså, du kan jo tenke deg hvis du tar en fotballtrener og en professor i statsvitenskap, en redaktør, en tidligere statsråd, noen næringslivsledere og sier at nå skal dere være råd for Verdikommisjonen, så kan du i hvert fall være ganske trygg på at du får et meningsmangfold i systemet. Det å lage meningsfulle samlinger særlig i starten.. og før styret hadde bestemt hvilken retning de skulle gå... altså det var ekstremt komplisert” (informant 18).

Det at det heller ikke ble operert med et skille i offentligheten mellom råd og styringsgruppe, ble også først og fremst et problem for medlemmene i rådet. Rådsmedlemmene møttes bare en gang i halvåret, hvor man først og fremst ble informert om arbeidet i styringsgruppen og hva man der hadde besluttet. Rådsmedlemmene, som i liten grad var involvert i, og heller ikke alltid informert med, kommisjonens helhetlige virke, kunne likevel bli konfrontert av journalister med styringsgruppens beslutninger og av enkeltutspill i media fra kommisjonens medlemmer. Rådsmedlemmene ble med andre ord stilt til ansvar for noe de ikke opplevde seg delaktig i. Dette var også noe av grunnen til at rådet ikke undertegnet den endelige rapporten¹⁵⁹. Det utviklet seg gradvis en frustrasjon i rådet, og som førte til at mange trakk seg unna. Skuffelsen ble beskrevet av et rådsmedlem:

”Det var nok ganske mange etter hvert som følte en frustrasjon over det å sitte i rådet og være råd, og ikke være overordnet og ha innflytelse. Det laget frustrasjon. Man så jo at styringsgruppen hadde kjempeproblemer med å finne ut retningen selv, og så skulle man i tillegg begynne å ta hensyn til et råd, ok, man tenkte nok at her får man luftet ut og så får aksjonistene sette i gang med aksjoner, og dere som bor på Sørlandet og vil gjøre noe der: gjør nå endelig det” (informant 18).

Rådet var altså i større grad preget av å være utformet med tanke på representativitet i forhold til styringsgruppen. Rådsmedlemmene opplevde seg nok også mer som organisasjonsrepresentanter og så det som sin oppgave å fremme sitt saksområde, eller å kjempe om oppmerksomheten i kommisjonen for ”det verdifulle” de mente å representere. Da det ble vanskelig for rådet å fungere som råd, ble det til at hver av dem satte i gang med aktiviteter i forhold til deres egne felt. Flere av prosjektene ble også til som samarbeidsprosjekter. Det ble opprettet både en Trøndergruppe og en

¹⁵⁹ Det var altså bare Styringsgruppen som stod ansvarlig for den tre binds store sluttrapporten. Dette ble tydelig understreket i rapportens forord, da flere av kommisjonens rådsmedlemmer ikke ønsket å stå ansvarlig for noe de ikke følte seg delaktig i (Jfr. Verdikommisjonens Sluttrapport 2001).

Rogalandsgruppe. Særlig Trøndergruppen fungerte godt, fordi den hadde deltakere fra både råd og styringsgruppe og det gjorde at disse rådsmedlemmene ble holdt informert om kommisjonens øvrige engasjementer og de ble dermed trukket mer med. Rådets arbeid ble altså i den første fasen preget av at ”tusen blomster blomstret”, som Langangen hadde uttalt det da han tok over, og prosjektene var preget av personene som deltok.¹⁶⁰ Det store antallet prosjekter som ble satt i gang, førte i imidlertid til at kommisjonen fikk noe konkret å vise til.

8.2.2 *Ledelse*

Verdikommisjonens arbeid og indre kultur ble preget av lederne. De to lederne hadde ulik stil og de brakte med seg ulike organisasjonsmodeller. Den første lederen for styringsgruppen, og dermed kommisjonen, var Hanne Sofie Greve. Hun vektla at kommisjonens første møter skulle innebære en åpenhet og vid tilnærming til mandatet. Hun inviterte til innspill fra både medlemmer av styringsgruppen og rådet og la opp til at en avklaring av prosjekter skulle skje gradvis. Målet var å la alle stemmer slippe til og bruke kreativiteten til de enkelte medlemmene. Ettersom hun også var den første lederen, kan den åpne stilen også ha hatt bakgrunn i et ønske om at starten på arbeidet skulle være mest mulig vidtfavnende.¹⁶¹ I starten hadde også rådsmedlemmene store ambisjoner, slik at Greve stod overfor mange meningsberettigede stemmer. Dette førte til at det ble foreslått en rekke ulike prosjekter i den første perioden og at mange urealiserte tanker og forslag ynglet i stor skala. Flere medlemmer av styringsgruppen ble imidlertid forholdsvis raskt kritiske til Greves lederskap. De mente arbeidsformen var for impulsiv og ustrukturert. Man var redd for at kommisjonen skulle gape overfor mye, og at man dermed risikerte å ikke få frem profilerte resultater. Et av medlemmene forklarte dette problemet slik:

”Kanskje særlig i den første fasen hvor erkeengelen Hanne Sofie ledet oss.... da var det jo veldig mye å sitte på kneet og gynte, altså.. Hun ville alt godt for alle på jorden hele tiden. Og det... altså det blir litt sånn... uten grenser. Det blir litt sånn bomullsaktig ønskekonsert. Uten at liksom... hvor en på en måte tar strategiske grep som gjør at vi

¹⁶⁰ For eksempel ble prosjektet ”De nasjonale minoriteter og storsamfunnet”, om jøder, kvæner, skogfinners, sigøynere og tateres konflikter med storsamfunnet, initiert av Julius Paltiel, ”Den nasjonale tros- og livssynsdialogen” ble drevet av Dag Hareide, Inge Eidsvåg (fra Styringsgruppen) og Nazim Riaz, ”Samiske verdier” ble drevet av Edel Hætta Eriksen, Kristine Ma Berg initierte ”Det Nyes verdiundersøkelse, og Ottar Hellevik var delaktig i prosjektet ”Verdilandsskapet i Norge” etc.

¹⁶¹ Det samme ønsket så vi jo også uttrykt i stortingsdebatten, og det kan ha vært en tilnærming som regjeringen selv hadde gitt signaler om.

skal skaffe oss en profil. Prøve å lage noe nytt som på en måte kan bety en forandring. Det fikk vi jo aldri til, og det var fordi at på et alt for tidlig tidspunkt, etter min forstand, så var det å skyte med haglegevær 360 grader rundt. I god mening og full av idealistisk begeistring, men altså uten styringsevne” (informant 8).

Den første lederperioden var altså preget av at initiativer ble tatt og prosjekter satt i gang, uten at det ble gjort prioriteringer og uten at det lå noen samlet ide eller plan bak. Det at man senere valgte Jan Erik Langanen som ny leder, kunne altså ses i sammenheng med et økende behov internt. ”Vi trengte en som var i stand til å lede, fordi det var hovedproblemet første året. Altså, vi hadde en som sikkert er en god dommer i menneskerettighetsdomstolen, men vi trengte en som var i stand til å lede et styre og ikke bare holde seminar hele tiden. Jeg mener, det var et akutt problem, det var så akutt at jeg tror jeg hadde sprukket..” (informant 16).

Den første lederens tilnærming høstet også kritikere med tanke på møteformen, bla. det at lederen aldri oppsummerte diskusjonene mot slutten. Man mente det slik ble uklart hva kommisjonen og sekretariatet skulle jobbe videre med. Et medlem mente dette hang sammen med at Greve hadde erfaring med å lede rettssaker, men ikke fra alminnelig lags- og foreningsarbeid, hvor konkludering av debattene er vanlig praksis.

”Nei, du vet, en som er vant til å lede en rettssal, som er lagdommer, er vant til å bruke veldig lang tid på å høre på absolutt alle parter, og i mindre grad drive en prosess som en næringslivsrepresentant er vant til. (...) Jeg registrerte at det var en helt annen systematikk og framdrift da Langanen kom inn, mens i grevens tid så blomstret de tusen blomster og ikke alle ble tatt ned og ført videre. Det ga en veldig sånn følelse at her er man vant til å sitte i en lagrett, og når man leser dommen etterpå, så står alt der. Noe sånt driv og målrettet prosjektgjennomføring, det er det nok andre deler av samfunnet som har mer trening i, enn det en lagdommer har. Hun hadde sterke oppfatninger, men så skal man liksom ta tak i det og drive det som en virksomhet, og det var nok en brist i den første fasen. Det tok for lang tid” (informant 18).

Selv om Greves lederstil var svært demokratisk, mente flere av medlemmene at den var tvetydig og hadde et autoritært innslag. Samtidig som hun var ordstyrer og styrte talerlisten, tok hun selv hele tiden ordet utenom tur for å kommentere innlegg. Dette

kan minne om en rettssal, hvor partene får god tid til å belyse saken og framføre poengene sine, men hvor dommeren likevel prosederer suverent over forhandlingene og griper inn når hun finner det nødvendig. Det er mulig at Greve tok denne generøse, men opphøyde rollemodellen med seg inn i Verdikommisjonen. Et av medlemmene beskrev dette:

”For meg gikk det så langt at jeg vurderte å ta kontakt med henne og si at hun måtte prøve å endre stil. Og da tenkte vi å kritisere henne for to ting. Det ene er at hun, aldri skal jeg ikke si, men ganske ofte ikke oppsummerte en konklusjon når vi var ferdig med en sak. Det gjorde at det var stadig runder med referat (..) Og de stakkars sekretærene, Henrik Syse og Kristian Alm som stod for å sende kopier på det vi hadde vært gjennom... Det ble jo aldri noe skikk på det, etter at vi hadde behandlet det 2-3 ganger. Det andre var at hun blandet seg bort i diskusjonen hele tiden. Hun førte ikke.. hun førte talerliste for så vidt, men oppførte ikke seg selv på talerlisten. Så når hun følte for det så tok hun ordet. Bare gjorde det, blandet seg inn. Og debatten for hit og dit. Hun oppførte seg som en dommer. En dommer i retten kan gjøre det. (...) Hun klarte ikke å legge av seg denne litt sånn dommerrollen, som hun har fra rettsvesenet. Da kan du jo blande deg inn hvor du vil, og stoppe hvem som helst, og iredesette hvem som helst. (...) Men jeg vil ikke kalle henne pompøs, men autoritær på en måte. Mer eller mindre bevisst, altså. (...) Der Jan Erik Langangen er ryddig, er hun uryddig. Det førte debatten inne på de merkeligste spor” (informant 7).

Kritikken av Greve hadde imidlertid en kjønnsprofil. Det var mannlige medlemmer av styringsgruppen som var skeptiske til lederstilen hennes og ønsket seg mer handlekraft og beslutningseffektivitet, mens de kvinnelige medlemmene forsvarte henne og mente at den åpne arbeidsformen var nødvendig i starten for å klekke ut nye ideer. Det samme medlemmer (som sitert over) bekreftet dette: ”Jeg mener at i styringsgruppen, når.. hva var det den het igjen, 4-banden?.. hadde uttalt seg, da var saken avgjort. Det følte nok damene en del på, og det gjorde jo at de støttet Hanne Sofie til det siste. Selv om hun var en elendig leder” (informant 7). Et annet medlem av styringsgruppen bekreftet denne 4-bandens posisjon og motstand mot Greve:

”Det kom tydelig frem at de ikke likte måten møtene ble ledet på, de følte seg ikke til rette, de følte ikke at de hadde kontrollen. Man kunne se det helt tydelig. Så kommer Jan Erik. (...) Da ser man plutselig at Gutteklubben Grei blir noe helt annet. Plutselig blir det

sånn at de dunker Jan Erik på ryggen, og ”flott ledelse av møtet i dag. Akkurat sånn det skal være”. Det var ganske interessant å se hvordan de støttet opp om ham og hans tanker og beslutninger på en helt annen måte. (...) Det tror jeg først og fremst skyldtes kjønn og arbeidsmåte. Faktisk. Fordi det er absolutt ikke, slik jeg ser det i hvert fall, noe mer de egentlig var enig med ham om i sak. Det er min oppfatning av det” (informant 12).

Dette kan se ut som en klassisk motsetning, hvor kvinnene foretrakk Greves lederstil, mens mennene foretrakk Langanen. Enkelte kritiserte altså Greve for å ha en *for* inkluderende, åpen og flat-strukturert tilnærming. Man etterspurte en mer effektivitetsorientert, strategisk, aktiv eller kanskje mer maskulin lederstil. Dette var en forskjell som var tydelig gjennom de to lederne, men som kanskje ikke bare kan begrunnes ut fra kjønn. Flere kvinnelige medlemmer mente at kritikken mot Greve først og fremst kom fra det uformelle maktsenteret som etter hvert etablerte seg i kommisjonen.

Dette maktsenteret, den såkalte 4-banden, hadde både en kjønns spesifikk profil (de var menn), en akademisk profil og et fellestrekk i at de var personer med sterke meninger og med erfaring fra offentlighetens lys. Når disse mente noe, eller kom med et utspill, så ”ble det slik”. Informantene kunne være uenige om hvem som var det fjerde medlemmet i denne banden, men tre gikk alltid igjen. Et av medlemmene sa for eksempel med referanse til dette maktsenteret: ”Mannfolkene prater mest. Det tar veldig mye tid. De tar veldig stort rom. Det er masse... bare fordi egoene er store. De er veldig store. (...) Hvis du spør dem om noe så tar det i hvert fall 20 minutter. Altså, hvis du tar taletiden per mann og kvinne... Pratsomme mannfolk. De tar stor plass” (informant 10).

Synspunkter fra 4-banden var for eksempel at kommisjonen måtte fremstå med en klar strategi og et formål, at kommisjonen burde gå inn i en utredningsfase i begynnelsen før de satte i gang med prosjekter og viste frem resultater, at de måtte bli enige om en tydelig mediestrategi, samt en favorisering av den siste lederen fremfor den første. Men hvordan avgjør man hvem som har reell makt i en gruppe? Det er ulike måter man kan vurdere hvem det var som hadde innflytelse på hvilken retning Verdikommisjonen arbeidet i. Selv om mange pekte på 4-banden som maktsenteret i

kommisjonen, er det vanskelig å se at det var i hovedsak deres holdninger som preget prosjektene eller publikasjonene. Med enkelte unntak, var det ikke slik at 4-bandens tale ble den de andre adopterte. Tre av dem fremstod tvert imot ofte som opposisjonelle. Det er tydelig at strategien om å ”la de tusen blomster blomstre”, som var Langangens karakteristikk av kommisjonens innledningsvise arbeidsstrategi og som 4-banden stod i opposisjon til, var en gjennomslagskraftig strategi innledningsvis. Aktivist-tilnærmingen, som man internt betegnet den, dvs. forventningen om at kommisjonen skulle mobilisere folket til enten dialog eller oppslutning om det verdifulle, fremstod som en mer legitim tilnærming enn den akademiske, da de fleste var enig i at styringsgruppen hadde for mange akademikere og at det akademiske burde tones ned. Også dette stod 4-banden i opposisjon til.¹⁶²

Det kan være et paradoks at nettopp maktssenteret var motstandere av en flytende og ustrukturert lederstil, da en ustrukturert lederstil gjør at dominansforhold letter får utfolde seg. På den andre siden kan det være at de som er vant til å bli lyttet til, ikke risikerer å miste sin innflytelse selv om ledelsesstilen blir mer strukturert. En høyere terskel for å komme med innspill, medfører kanskje ikke først og fremst en begrensning for de dominante, men begrenser snarere de dominerte. Denne kritikken fikk imidlertid ingen markant betydning før lederskiftet, selv om lederskiftet kom på et så sent tidspunkt der det først og fremst gjaldt å samle det som allerede var satt i gang.

Det var imidlertid ikke bare kvinner som sluttet opp om Greves lederstil. Sekretariatet, hvor tre av fire var menn, støttet henne. Et av sekretariatsmedlemmene sa for eksempel: ”Hanne Sofie har hatt en større grad av intuitiv opptatthet av den type spørsmål jeg er opptatt av. Sånn sett så var det for så vidt enklere kanskje, rent innholdsmessig sett.. å få forståelse for den type spørsmål vi mente Verdikommisjonen burde ta opp og som sekretariatet kom med innspill på” (informant 3). I den grad sekretariatsmedlemmer uttrykte skepsis overfor lederne, var det rettet mot Langangen:

”Vi har jo vært gjennom et lederbytte, som jo ikke ha vært ukomplisert, fordi Hanne Sofie Greve og Jan Erik Langangen er to så vidt forskjellige personer, og vi i sekretariatet, som jo har vært her hele tiden, har jo hatt lojaliteter begge veier. Men jeg

¹⁶² 4-bandens syn på media og spørsmål om mediestrategi kommer jeg tilbake til.

syns at det er trist... og det er jo kanskje alvorlig også, at vi har fått en leder som fører til at den offentlige interessen og respekten for Verdikommisjonen, har dalt såpass mye som det har gjort” (informant 2).

Sekretariatets støtte til Greve kan henge sammen med at den uformelle og inkluderende lederstilen ga sekretariatet friere armslag på møtene. Skillet mellom sekretariat og styringsgruppe ble delvis utvisket,¹⁶³ og flere av sekretariatsmedlemmene tok ordet og deltok i debattene som om de også skulle være utnevnt av regjeringen. Formelle funksjoner og roller ble trengt i bakgrunnen, og folk var til stede først og fremst som personer. Det skulle ikke være noen regelbaserte hindringer for at de som hadde tanker i hodet, fikk formidle disse. Det kan altså ha bidratt til at den interne makten til sekretariatet ble større. De la ikke bare premissene gjennom det daglige arbeidet og saksforberedelsen, men kunne være med på å forme diskusjonene direkte. Med lederskiftet ble dette imidlertid endret. Da fikk sekretariatet i mye større grad en sekretær-funksjon i forhold til styringsgruppen.

Den inkluderende lederstilen til Greve må kanskje, mer enn kjønn, knyttes til Verdikommisjonens mandat. Verdikommisjonen skulle produsere en uformell, inviterende og inkluderende verdidebatt, og det ga kanskje bud om en slik type lederstil. Et av medlemmene som forsvarte Greve vektla nødvendigheten av den åpne tilnærmingen hennes:

”Jeg har tenkt litt på hvis Langangen hadde vært der fra begynnelsen av, om det hadde sett veldig annerledes ut. Hanne Sofie strevde veldig mye med at ”vi har god tid”. Her gjelder det å få kjemien til å stemme i denne gruppen og kaste ut 2000 baller og ikke bestemme oss for mye. (...) Langangen er veldig mye mer handlingsorientert og effektiv. Det er veldig forskjellig stil. Og du kunne si at Hanne Sofie... Jeg har tenkt på hvordan det hadde blitt i den tiden uten henne. For hun var veldig god på dette” (informant 10).

I stortingsdebatten, hadde man som sagt også lagt vekt på denne åpne tilnærmingen, hvor man ikke skulle være ekskluderende og ta i bruk den ordinære politiske maktretorikken. Til Verdikommisjonens mandat passet det derfor kanskje dårlig å bygge en intern hierarkisk kultur med regler og begrensninger, eller å etablere en hard og bestemt ledelsesstruktur. Verdikommisjonen skulle flyte ut i alle de uformelle,

¹⁶³ På same måte som skillet mellom råd og styringsgruppe.

sosiale sammenhengene i samfunnet og forandre måten folk talte og tenkte på. Da måtte den starte med å flyte internt. Det var kanskje derfor enten bevisst eller ubevisst at man tenkte at det måtte være et samsvar mellom den almene hensikten til Verdikommisjonen og den interne organisasjonsstrukturen.

På samme vis som i stortingsdebatten kan de gode hensiktene som lå innbakt i Verdikommisjonsprosjektet også ha latt føringer på lederstilen og organisasjonskulturen internt i kommisjonen. Verdikommisjonen ble lansert i forhold til kampen mot det onde, eller som et engasjement mot nedbrytende utviklingstrekk i samfunnet. Alle de gode hensiktene som ble uttrykt i prosjektforslagene som kom internt i kommisjonen, kan i lys av det godes uimotsigelighet ha forhindret protester. Det var kanskje ikke mulig å ytre noe kritisk overfor forslag som hadde gode hensikter og i en kommisjon som nettopp skulle fremme slike. Dersom man skulle ytre kritiske kommentarer mot forslag, så kunne man selv risikere å fremstå som ond, og dermed bryte med det som begrunnet utnevnelsen eller selve medlemskapet. Men verre enn å protestere var det kanskje å nekte de gode verdiene å komme til orde. De diskursive føringene som var lagt på kommisjonen, gjorde kanskje at man var tvunget til å ta imot *alle* gode forslag. Det var i alles interesse å utarbeide prosjekter som virkelig fremmet det gode. Et av sekretariatsmedlemmene uttrykte kommisjonens formål i forhold til at selve dialogen var det verdifulle og gode: ”Men konklusjonen må jeg vel bare si, at det har aldri vært Verdikommisjonens hensikt å skulle gjøre noe veldig annet, enn at diskusjonen i seg selv er veldig god. Hensikten har vært å gjøre det godt” (informant 3). Kommisjonen, og da særlig rådet, var sammensatt av de sentrale og aksepterte idealistiske hensiktene og frivillige organisasjonene i samfunnet. Godhetsdiskursen kan ha gjort at det ikke var mulig å hindre medlemmene i å tale om de viktige sakene de brant for og foreslå prosjekter som de ville realisere. Selve representasjonen i kommisjonen vitnet jo om betydningsfullheten, og kanskje et ønske om at en god sak skulle komme frem. Dette kan ha ført til en selvforsterkende dynamikk hvor de gode hensiktene flommet på og sprengte de formelle demningene og reguleringene av tale- og forslags-strømmen som måtte bli forsøkt etablert. Hvem kunne ta ansvaret for å fortie eller strukturere til taushet de verdiene som alle bare måtte slutte seg til? I denne diskursive konteksten kunne en stram ledelse nærme seg

moralske overgrep. Resultatet av det ble imidlertid et truende kaos av gode forslag, ideer og prosjekter, som Verdikommisjonen verken hadde ressurser eller tid til å gjennomføre.

Dette var tilstanden da Langangen overtok som leder etter Greve i november 1998. For medlemmene var det at Langangen brakte med seg en organisasjons- og ledelseskultur fra næringslivet, kanskje det mest positive med utnevnelsen av ham. Det betydde at han krevde av Verdikommisjonen at de skulle prioritere mellom prosjektene, og konsentrere seg om det som lot seg gjennomføre. Han satte også en strek for nye forslag. Han mente det i forhold til den resterende tiden, og ikke minst budsjettet, var satt i gang mer enn nok allerede. Dessuten stod man overfor et tungt skrivearbeid for å gjøre ferdig både midtveis- og sluttrapportene, som de var forpliktet av mandatet til å levere. Til tross for at Langangen hadde en offentlig profil som nyomvendt kristen og et menneske som var blitt opptatt av andre verdier i livet enn karriere, brakte han med seg en effektivitetstenkning til Verdikommisjonen som kunne kjøle ned den interne godhetsdiskursen. Mot slutten var det behov for en ”managing director”, og ikke bare en apostel.

Selv om mange av medlemmene av Verdikommisjonen var betenkt over den offentlige posisjonen til Langangen, var det få eller ingen som var kritiske til måten han ledet det interne arbeidet på. De skjønnte at det hadde vokst fram et kaos som man måtte rydde opp. Langangen fikk derfor et todelt omdømme i kommisjonen. Når det dreide seg om å representere utad, var han svært omstridt. Men i den interne organisasjonsprosessen ble han en samlende figur. Den eneste kritikken i styringsgruppen gikk ut på at han ikke alltid hadde så mye å bidra med substansielt i diskusjonene. Men det var det til gjengjeld nok av andre som tok seg av.

Det var imidlertid enkelte i sekretariatet som ikke delte den positive vurderingen. Verken profilen utad eller innad. Langangen tok med seg en næringslivsmodell til kommisjonen, hvor skillet mellom bedriftsstyre og administrasjon ble et forbilde for forholdet mellom styringsgruppen og sekretariatet. Den nye lederstilen medførte som sagt at sekretariatet måtte innfinne seg i å få en mer tilbaketrukket rolle på møtene. De

fikk ikke lenger lov til å ta ordet og kaste seg inn i diskusjonene når de hadde noe på hjertet som de følte var viktig, men ble redusert til saksforberedere og referenter – eller rett og slett *sekretærer*. Dette kan ha kollidert både med den faglige selvtilliten, ambisjonene med å engasjere seg i Verdikommisjonen og oppfatningen av egen rolle og misjon. I tillegg til skepsisen til Langangens offentlige omdømme, førte dette til at flere medlemmer av sekretariatet fikk en negativ holdning til den nye lederen.

Når det gjaldt Langangens profil utad, eller "vårt vandrende image-problem" som et av medlemmene betegnet ham, var det som sagt delte meninger internt. Noen vektla som sagt at Langangens omdømme kunne bidra til å kjøle ned den interne godhetsdiskursen som gjødslet den store produksjonen av ideelle formål. Andre var uenig i at han var (eller kanskje snarere: *burde* være) et image-problem for kommisjonen. Et rådsmedlem sa for eksempel: "Jeg hadde en positiv første reaksjon på Jan Erik Langangen, fordi jeg tenker slik at folk skal få en sjanse til. Så jeg husker at jeg ble spurt og jeg tror jeg sa et eller annet om at det er på tide at det kommer noen sånne syndefulle kapitalister inn. Det er bare prektige lærere her. Sånn at... jeg syns det var interessant, jeg altså" (informant 16). Andre mente at Langangens omdømme var katastrofalt for kommisjonen, og en del av forklaringen på hvorfor kommisjonens profil også ble svekket i offentligheten. Et av sekretariatmedlemmene sa for eksempel:

"Jeg tror at vår stjerne har mildt sagt vært dalende, altså.. Helt kryssstallklart. Jeg tro vi hadde kommet betydelig bedre ut av det, og hatt mer tillit i det brede lag av folket hvis hun [Hanne Sofie Greve] hadde fortsatt. (...) Jeg syns Jan Erik har fungert veldig godt innad. Det er sikkert det veldig mange andre også har sagt. Han har hatt sans for samlende løsninger, enighet og distansert seg fra å fremelske uenighet og sånn. Men jeg tror nok det at... jeg tror nok, særlig i styringsgruppen, at det er en altfor lav bevissthet om hvilke negative konsekvenser det ledervalget har hatt. Det alvorligste i så henseende er jo ikke det individual-etiske som folk har pekt på hele tiden, nemlig at de finansoperasjonene som Storebrand gjennomførte den gangen med Jan Erik Langangen i spissen, var uttrykk for personlig moralsk svikt. Grådighet. Ett enkeltmenneskes... vel, det syns jeg er komplett uinteressant. Men det viktige det var jo det at å svi av de 3,6 milliardene.. Det var dine og mine sparepenger, ikke sant. (...). Folk hadde brukt årevis på å sette sine sparepenger i Storebrand-aksjer, som ble betraktet som sikrere enn

banken. Og med et knips var det borte. (...) .. det er klart at med så mange tusen mennesker rundt omkring i landet som ble rammet, og så får du på en måte den... Verdikommisjonen med deler av det. Det henger jo ikke på greip, altså. Altså lojaliteten til Hanne Sofie Greve, og i forhold til mine egne synspunkter, gjør at det her var helt sånn... (...) Jeg synes det er litt viktig å få presentert denne kritiske distansen her, også fordi at akkurat på dette punktet så er det nesten ingen som har sagt et eneste pip” (informant 2).

Det kunne altså virke som om det likevel var det ”individual-etiske” som gjorde det vanskelig å ha Langangen til å fronte kommisjonen utad. Spørsmålet om Langangens betydning for profilen utad var altså blandet. Det var særlig i sekretariatet at misnøyen med Langangen ble uttrykt med tanke på kommisjonens omdømme. Andre mente at kritikken av Langangens moralske legitimitet var ubegrunnet:

”Jeg synes den måten man har angrepet Langangen på har vært...Poenget med den manglende suksessen han gjorde, det var jo rett og slett udyktighet. Var det ikke det? Altså en feilberegning.. i forhold til hans fag. Det er jo noe annet å berike seg privat... (...) Altså, jeg husker ikke hva Langangens svar handlet om den gangen, men jeg synes at det ble litt snodig at det skulle dukke opp sånn. Jeg har lurt på hva det skulle ha så negativt å gjøre med at han skulle lede Verdikommisjonen. Det fattet jeg ikke riktig. Hva var det han hadde gjort som var så umoralsk at han ikke skulle lede Verdikommisjonen? Der tror jeg at her blander man.. Jeg forstår ikke at det skulle ha noe med det å gjøre (...) Jeg mener at Langangen hadde ikke noe privatmoralsk i forbindelse med det der, som han skulle ha noen slags tilgivelse for. Det som jeg kan se det var at han var så manisk opphengt i jobbingen, at det gikk utover hans ekteskap og alt mulig. Det tror jeg at man alle kan gjøre. Men så vidt jeg har forstått hadde han ikke snytt til seg noe store verdier... (...) Hvis du først godkjenner at folk er i business, så kan de vel gå konk på reale måter uten at du dermed skal stille spørsmål ved deres moralske integritet. Naivitet er noe annet...” (informant 10)

Selv om man var uenig i riktigheten av kritikken mot Langangen, var man imidlertid enig om at hans omdømme skapte et problem i forhold til mediene, ettersom mediene tydeligvis mente det var et problem: ”Det vi ikke hadde forventet var at det bilde vi hadde fra Storebrand, denne jappen som var blitt kristen og alt det der, det ga ham et umulig utgangspunkt. Han greide aldri å beseire det bildet, eller å gjøre noe med det. Og det resulterte vel og i at han etter hvert ikke likte media noe særlig. Så han var

vanskelig å få tak i for media” (informant 9). Ettersom Langangens fortid ble såpass profilert i media, ble det vanskelig for ham å fungere som et ansikt utad for kommisjonen. For kommisjonen ble det dermed et problem at man med Langangen ikke fikk en gallionsfigur utad. ”Jan Erik har jo i begynnelsen holdt en veldig lav profil, fordi han fikk den mottagelsen han fikk og hans erfaring med media er vel ikke blant de beste. Så det er jo... sånn sett var det trist. Og så kan du spørre, kunne Verdikommisjonen fungere uten en media-frontfigur? (...) Så det er den dobbeltheten med å kunne lede og kunne være en media-figur som vi trengte” (informant 16).

Det var altså forskjell på om medlemmene mente kritikken mot valget av Langangen som leder var berettiget, eller om problemet med Langangen skyldtes at media satte et uberettiget søkelys på hans fortid. En felles holdning var imidlertid at den nye lederen fungerte innad, men ikke utad. Det var kanskje heller det motsatte som var tilfelle for den første lederen. Det var ingen som hadde noe å utsette på Greves rolle som frontfigur for kommisjonen utad, men hennes rolle internt var det derimot noen som var kritiske til. Den interne funksjonen til Greve, ble imidlertid også sett i sammenheng med de ulike fasene kommisjonen befant seg i. Det var som det ene styringsgruppemedlemmet påpekte,¹⁶⁴ mulig at Greve ville opptrådt mer strukturert mot slutten av kommisjonens virketid, og at Langangen også ville hatt en mer åpen tilnærmingen dersom han hadde vært leder fra begynnelsen av.

8.2.3 Akademiske diskurser

En vesentlig motsetning i forhold til vektleggingen av mandatets ulike aspekt, var knyttet til en mer akademisk tilnærming versus en mer praktisk, folkemobiliserende tilnærming.¹⁶⁵ Denne motsetningen avspeilte seg delvis også mellom de to lederne. Greve syntes å trekke for eksempel filosofiske problemstillinger mer inn i arbeidet, enn Langangen, noe som også gjorde at sekretariatet fikk en viktigere rolle og kunne delta substansielt i prosessene. Det var imidlertid flere typer akademiske profiler i kommisjonen. Foruten en eldre filosofiprofessor i styringsgruppen og filosofene i

¹⁶⁴ Informant 10

¹⁶⁵ Denne forskjellen gikk på tvers av skillet som ble trukket opp i kapittel 4, om hvorvidt det var kommisjonen som skulle identifisere (føre en dialog eller utrede) det verdifulle eller om man skulle mobilisere folket til dialog om det verdifulle og utrede folkets verdsettinger. Meninger om kommisjonens rolle versus folkets, var delt bade blant akademikerne og “aktivistene”.

sekretariatet, var det blant annet flere sosiologer i styringsgruppen og enkelte statsvitere i rådet.

Styringsgruppens medlemmer hadde imidlertid også en tung akademisk profil, med 5 professorer, en førsteamanuensis og en statsstipendiat hvor av tre av dem var sosiologer, to var pedagoger og en var filosof, foruten de to juristene som ledet kommisjonen i hver sin periode.¹⁶⁶ Den tunge akademiske representasjonen, både i styringsgruppen og i sekretariatet, ble av mange påpekt som et problem, da disse la sterke føringer på diskusjonene i gruppen, både med tanke på et komplisert språk med mange fremmedord, men og i forhold til oppfatninger av hva kommisjonen burde gjøre. Som vi har sett tydet mye på at den akademiske tilnærmingen til mandatet kom i bakgrunnen for den mer praktiske og folkemobiliserende tilnærmingen, på tross av at akademikerne var mest aktive på møtene. Dette hadde delvis sammenheng med forventningene fra pressen, og delvis også at en demokratisk lederstil i starten førte til at de ulike medlemmene stod fritt til å sette i gang med det de selv brant for. Mange var imidlertid opptatt av at akademikerne dominerte internt. Det kan derfor være relevant å se nærmere på det mer fagdisipline samspillet mellom de forskjellige typene akademikere.

Særlig i Verdikommisjonens første fase spilte sekretariatet en betydningsfull rolle. Et av sekretariatsmedlemmene bekreftet dette:

”Jeg er positivt overrasket over hvor likebehandlet vi har blitt i forhold til de andre medlemmene i styringsgruppen. Det synes jeg har vært alright. De har alltid vært interessert i våre synspunkter på ting og tang. Jeg har liksom følt at vi har blitt behandlet på linje med dem, bortsett fra sånne formelle ting, som at med midtveisrapporten så var det rimeligvis styringsgruppen som stod bak de normative uttalelsene, og ikke sekretariatet, selv om vi et stykke på vei førte noen av de tingene i pennen på bakgrunn av grunnlagsdokumenter” (informant 2)

Sekretariatsmedlemmer var til stede på møtene til styringsgruppen, og var altså ikke alltid bare passive tilhørere. Særlig ett medlem ba ganske ofte om ordet, og det var tendenser til at skillet mellom sekretariat og styringsgruppe ble visket ut under

¹⁶⁶ I tillegg bestod styringsgruppen av en student, en artist, en barnevernskonsulent og en avdelingsoversykepleier.

møtene. Den mest aktive debatt-deltakeren fra sekretariatet var i sin tid blitt spurt om å lede det, men hadde avslått. Dette kan ha gitt en uformell personlig prestisje som både gjorde det vanskelig å avvise innblanding og ga innleggene tyngde og betydning. På spørsmål om sekretariatets rolle svarte et av styringsgruppemedlemmene:

”Filosofene stod jo sterkt. Til en viss grad, og altså på godt og vondt. Det preget det mest i begynnelsen. Det var ganske mange som hadde heftige samtaler med sekretariatet, men styringsgruppen tok gradvis mer styringen også med det skriftlige materialet. I utgangspunktet var det jo slik at sluttrapporten skulle lages av sekretariatet, men.. For eksempel Frihetsbrevet tok styringsgruppen helt og fullt styringen over” (informant 9).

Det var imidlertid sekretariatet som levde med kommisjonen og holdt den i gang hver eneste dag. Derfor var det disse folkene som hadde det nærmeste forholdet til de aktuelle sakene og prosjektene, og hadde fått best anledning å tenke gjennom dem. Tid til sammenhengende konsentrasjon er forøvrig kanskje også en viktig faktor for å legge premisser for diskusjonene.

Sekretariatet var altså utrustet med en faglig ekspertise fra filosofi.¹⁶⁷ Dette preget både kommisjonens første publikasjon, men også virksomheten og prioriteringene som helhet. For mange av medlemmene i både rådet og styringsgruppen, var verdier noe de hadde et praktisk, snarere enn faglig forhold til. Særlig rådsmedlemmene var utvalgt fordi de hadde engasjert seg i ulike idealistiske organisasjoner. Filosofene hadde derimot en vitenskapelig tyngde i kraft av sin moralfilosofiske skolering og oversikt. Dette gjorde at sekretariatet kunne fremstå som spesialister og fagfolk knyttet til kommisjonens tema, mens kommisjonsmedlemmene ble ufaglærte. Den interne verdsettingen, fordelingen av prestisje og de uformelle dominansrelasjonene ble i en viss grad et speilbilde av forholdet mellom ekspertise og lekfolk i samfunnet. På tross av at sekretariatet ikke var gitt en formell beslutningsmakt, syntes den filosofiske ekspertisen å få stor innflytelse. Et av rådsmedlemmene var opptatt av dette: ”Det har vært for mye sekretariatsstyring og for lite rådsstyring. Det gjelder både Syse og det gjelder hans kollegaer Alm og Bomann Larsen. Alle disse har vært viktige personer, i forhold til hva et sekretariat egentlig burde være” (informant 19).

¹⁶⁷ En av dem var riktignok utdannet teolog, men han fungerte kanskje mer som filosof sammen med de andre filosofene i sekretariatet.

Filosofi er et fag som i akademia kanskje ikke mottar mest forskningsmidler og aktiv deltakelse i samfunnet. Det er et fag som ikke står sterkest i fordelingen av ressurser mellom ulike fagdisipliner. Men faget har likevel en særegen posisjon i akademia, som det er knyttet prestige til. Faget utøver en spesiell diskursiv makt i akademia, og det er derfor ikke et fag som befinner seg i en underlegen posisjon i forhold til andre fag. Dette kan ha sammenheng med at filosofiens tema er grunnproblematikker som også er gjeldende for flere andre fag. Det er et fag som studerer de teoretiske forutsetningene for både vitenskapen generelt, men som og utvikler egne felt knyttet til de enkelte disiplinene. Det at filosofi og samfunnsvitenskap er blitt atskilt, kan også ha forsterket tendensen til at samfunnsvitenskapene ikke problematiserer sine forutsetninger. Samtidig kan det ha bidratt til filosofiens diskursmakt over samfunnsvitenskapene. Filosofi er et fag som går dypere enn alle de andre vitenskaplige disiplinene, og som dermed kan avsløre og gjennomskue andre fag på måter de selv ikke er i stand til. Filosofien har altså et perspektivmessig overtak på flere andre fag, som gjør at det kan oppnå en teoretisk overlegenhetsfølelse, og gi de andre fagene en følelse av banalitet og sjarlataneri, eller det kan gi dem dårlig samvittighet for å ikke reflektere nok over grunnforutsetningene.

Man kan kanskje stille spørsmål om hvorfor filosofene var plassert i Verdikommisjonens sekretariat, og hvorfor man bare hadde oppnevnt en eldre filosofi-professor til styringsgruppen og ingen til rådet.¹⁶⁸ Det så i stedet ut til at man tenkte at sosiologene skulle sitte i styringsgruppen, mens statsviterne skulle sitte i rådet. En årsak kan være at filosofene konkurrerer direkte med teologene. Sekulariseringen har på mange måter gitt filosofene et kulturelt og normativt overtak på teologien, som i stedet har blitt redusert til en subkulturell aktivitet. Det å uttale seg på et teologisk grunnlag ville i verste fall ha blitt svært politisk omstridt for kommisjonen. I verste fall ville det tatt livet av den med det samme.¹⁶⁹ Filosofene kan

¹⁶⁸ På tross av at denne filosofi-professoren var lite delaktig på kommisjonens møter og var svært tilbaketrukket i hele prosessen, hadde han i følge medlemmene hatt en viktig funksjon med utformingen av kommisjonen: "Jeg hadde ingenting med kommisjonens forberedelse å gjøre. Det var bare en i styringsgruppen, så vidt jeg vet, som var med på det og det var Guttorm Fløistad. Men han var også den i styringsgruppen som var minst med i arbeidet" (informant 9).

¹⁶⁹ Det kunne virke som om også regjeringen hadde vært seg bevisst dette. På tross av at kommisjonen ble betegnet som Bondeviks-disipler i enkelte medier, så var en kristen etikk lite uttrykt internt. Dette mente flere av medlemmene, blant annet et av styringsgruppemedlemmene: "Så vidt jeg kan bedømme det kan det ikke ha vært mange KrFere verken i styringsgruppen eller i rådet. Det var et ganske bredt spekter. Men dette ble likevel et problem utad. Vi måtte demonstrere at ja, vi er regjeringsoppnevnt,

derimot uttale seg om normative spørsmål på nøytralt grunnlag, og med den vitenskaplige funderte ekspert-statusen. Det å overlate Styringsgruppen til et sett av filosofer, kunne ha skapt et stort autoritativt skille mellom dem og resten av gruppen. De ville kunne fremstå som de eneste normative ekspertene, ikke ulikt filosofene i antikkens Polis, og ha redusert resten til lekfolk. Det gjorde imidlertid kanskje at skillet mellom det normative og det deskriptive ble vanskelig å håndtere for medlemmene av styringsgruppen. Delegitimeringen av teologien, og samtidig av filosofien som ikke var representert, gjorde det vanskelig for sosiologene og de andre å håndtere den normative biten som lå tungt i mandatet. Det hjalp imidlertid at filosofene var smuglet inn bakveien gjennom sekretariatet. Filosofien var dermed likevel tydelig til stedet i kommisjonen. Det kan man kanskje se gjennom tendensen til at verdispørsmålene ble trukket i retning av etikk. Verdibegrepet er substansielt, og ikke så enkelt å føre en overordnet debatt på. Derimot kan etiske resonnement handle om hvordan man *bør* prioritere *gitt* bestemte substansielle verdier. Det tidløst etiske fjerner seg imidlertid fra selve utgangspunktet for Verdikommisjonen, dvs. begrunnelsen om at det har skjedd et forfall i vårt samfunn, og at det derfor er nødvendig å tenke gjennom grunnlaget for både samfunnet og det som gir livene våre mening. Filosofien kan av denne grunn håndtere verdidebatter på et overordnet nivå, samtidig som det dermed også fjerner seg fra folks erfaringen eller for bakgrunnen for at man ønsket å opprette en Verdikommisjon. Diskusjonene skaper det man gjerne kalle filosofisme (Utaker 1996, Ågotnes 1997). Det vil si en tro på at man kan avklare, diskutere og begrunne verdiene abstrakt, uavhengig av konkrete sosiale og kulturelle kontekster de opptrer i. Særlig i Midtveisrapporten kan man se en slik filosofisme, hvor man skiller det den etiske diskusjonen fra det normative og kontekstuelle. Det første tok sekretariatet seg av. Det var styringsgruppen som stod for det normative. Hensikten med flere av tekstene ser ut til å kunne vise hvordan man kan bygge opp abstrakte, normative argument på en skolert måte. Dette er en måte å heve seg over normative utlegninger, som derimot kunne gjøre verdibegrepet til

men uavhengige. Det var jo ikke alltid like vellykket" (informant 9). Det var flere medlemmer som var svært skeptiske i forhold til at mandatet skulle trekkes i retning av det kristne: "Den religiøse tenkningen har ikke plaget oss. Det kristne, altså... I mine øyne" (informant 10). Et medlem av sekretariatet hadde imidlertid merket seg et annet aspekt: "De har vært opptatt av å markere avstand til Bondevik. Men det som har slått meg har jo vært at både den tidligere lederen han pekte ut og den nåværende lederen, samt lederen av rådet også for så vidt.. Alle sammen har vært kristne. Det slo meg faktisk først for et par uker siden. Det er jo litt påfallende (hehe..)" (informant 4).

forveksling lik politikk-begrepet. Den etiske diskusjonen kunne altså gjøre etikerne til eksperter og styringsgruppens medlemmer til lekfolk.

Det var "Jerusalem" regjeringen ønsket å løfte frem i det norske samfunn, i tillegg til "Athen" og "Roma", som man mente allerede er dominerende i politikken. Kanskje var filosofien utelatt fra Styringsgruppen, fordi den KrF-ledede regjeringen ville reservere den faglige autoriteten over de normative problemstillingene for teologene, uten å oppnå konkurranse fra en akademisk normativ instans? Samfunnsviterne utgjorde således kanskje ikke et reelt alternativ. Man trengte dem først og fremst for å begrunne empirisk det normative utgangspunktet om moralens forfall. De kunne altså være deskriptive praktikerne ut fra dette normative utgangspunktet. Det normative kunne imidlertid også ligge hos filosofer som også var opptatt av å fremme etiske standarder og som fremmet et dydsetisk forfallsperspektiv gjennom en sekulær filosofi.

Verdikommisjonens tema favoriserer som sagt også filosofi-faget over andre fag. Det er filosofiens oppgave å diskutere etikken, og det er også dets oppgave å problematisere begrepers mening. Videre er det også filosofiens oppgave, eller eventuelt dets nære slektning idehistorien, å si noe om hvordan verdier er blitt forstått i ulike kulturhistoriske epoker, og videre også av anerkjente filosofiske tenkere opp igjennom historien. Når samfunnsvitenskapen problematiserer verdier, er det ved å gjøre omfattende empiriske undersøkelser for å avklare oppslutningen. Både styringsgruppen og rådet hadde medlemmer som hadde jobbet med dette, og som satte i gang slike prosjekter i regi av Verdikommisjonen. Et samfunnsvitenskaplig arbeid omkring verdispørsmål, blir slik en praktisk forlengelse av filosofien. Denne arbeidsdelingen får altså form av å være et skille mellom praktiker og teoretiker, bare at i dette tilfelle er rollefordelingen innenfor et teoretisk felt. I forhold til skillet mellom teoretikere og praktikere innad i Verdikommisjonen, kunne filosofene og samfunnsviterne få et tilsvarende forhold seg imellom. Dette kan ha blitt forsterket med mandatets skille mellom "er" og "bør". Samfunnsvitenskapens empiriske tilnærming til verdispørsmål, stiller dem på "er" siden av dette skillet, og det er også dette som gir dem faglig tyngde. Styrken til samfunnsvitenskapen er dens omfattende

og deskriptive analyser av samfunnet, og ikke kompliserte teorier om den normative dimensjonen. Mye tyder imidlertid på at det var “bør” siden av skillet som var mest sentralt for Verdikommisjonen, og dette favoriserte filosofien i forhold til samfunnsvitenskapen. I den grad samfunnsviterne skulle forsøke å være normative, ville de ha to muligheter. De kunne enten redusere seg selv til lekfolk, og ta del i prosjektene som omhandlet ideelle formål sammen med rådsmedlemmene, eller de kunne forsøke å gå filosofene etter i næringen og dermed risikere å bli amatører. Den normative delen av mandatet til Verdikommisjonen ga altså bedre kort på hånden for filosofene fremfor samfunnsviterne, som i større grad måtte slite med forholdet mellom det normative og det deskriptive og problemet med å fremstå som faglige eksperter i normative spørsmål. Nå hadde ikke filosofene plassen i styringsgruppen, men i sekretariatet, og dermed hadde de ikke tilsvarende beslutningsmyndighet som medlemmene av styringsgruppen. Filosofi-fagets sentralitet i verdispørsmål, dets diskursive overtak på de andre praktiske disiplinene, og mandatets normative aspekt - kan imidlertid ha gitt sekretariatet større tyngde enn dets størrelse skulle tilsi og gjort sekretariatet til en vesentlig premissgiver for Verdikommisjonen som helhet.

8.3 Budsjettsituasjonen

Foruten den indre organiseringen, ledelse og de uavklarte tvetydighetene i mandatet som skapte uenighet, så var også økonomi et spørsmål som hadde betydning for arbeidet i Verdikommisjonen. Det var bare sekretariatet som var fulltidsengasjert i kommisjonen. Verdikommisjonen hadde 5 millioner kroner årlig til disposisjon. En stor del av dette gikk med til lønn for sekretariatets ca. 4 årsverk. Styringsgruppen og rådets medlemmer var altså ikke ansatt, men ble lønnet for deltakelse på møter, samt at de fikk dekket reiseutgifter i forbindelse med aktiviteter og prosjekter. Styringsgruppens medlemmer møttes en gang i måneden, mens rådet møttes en gang i halvåret. Det å samle alle disse nærmere 50 medlemmene, som bodde ulike steder i landet, var også en betydelig utgift i kommisjonens budsjett. Når sekretariatsutgifter og reiseutgifter var dekket, så stod man igjen med en mindre sum som kunne brukes for å realisere de forskjellige aspektene i mandatet. Økonomi var altså et vesentlig tema internt i kommisjonen. Et av rådsmedlemmene formulerte dette slik:

”Sekretariatet hadde jo... Altså, man hadde 5 millioner kroner som var nok til å lønne disse menneskene, men ikke nok til å gi dem mulighet til å jobbe. (...) Hvis du for eksempel i Verdikommisjonen skulle gjøre noe lignende det man gjør i Maktutredningen, sett at det skulle bli noe igjen etter deg som hadde forskningens preg.. Man kommer jo ingen vei hvis man ikke har noe penger. (...) Hva endte man opp med? Jo, et råd og en styringsgruppe som ikke hadde noe penger, og som i realiteten skulle drive dette her som en hobby på si. I tillegg til at dette også var folk som ikke hadde lediggangsproblemer. Det var stort sett relativt godt engasjerte samfunnsmennesker som da på fritiden skulle skape verdidebatt i Norge. Uten penger. Det nyttet jo ikke å begynne å løpe ned Stortinget og mase om mer penger. Det hadde jo også blitt håpløst. Så der bommet dem, etter min oppfatning. Hvis man ikke putter inn penger, så må man være forberedt på at resultatet blir preget av dugnad og lignende. Det var en real kortslutning. Jeg tror ikke Kjell Magne helt så det der. Det var mange forslag som kom opp, og som kunne gjort at det ble stående noe igjen etterpå, men det var vanskelig uten penger” (informant 18).

Internt ble det påpekt at budsjettets størrelse ikke stod i forhold til både den prestige Bondevik selv la i Verdikommisjon-prosjektet, men og den forventning som oppstod blant folk flest i kjølvannet av profileringen. Frustrasjonen over de økonomiske betingelsene var også utbredt i sekretariatet:

”Det jeg er mest kritisk til er vårt eget økonomiske grunnlag. Du kan ikke gå ut fra en regjering med så høy sigarføring for et prosjekt som dette, og med så mange folk involvert, og så legge 5 millioner i bunn på et år. Altså 15 millioner på 3 år. (...) For å ta Kjell Magne litt i forsvar, så kan du si at han ikke ante kanskje at dette ville få en så høy profil, fordi det på en måte var den medieskapte interessen rundt kommisjonen etter hvert som kom til å gi uttrykk for det man trodde var regjeringens forventninger. Det er så mange personer som er involvert her, at du får på en måte begrenset handlefriheten såpass sterkt” (informant 2).

Kommisjonens budsjett var likevel på størrelse med det som gjerne gis til kommisjoner og råd av liknende type. Budsjettet var for eksempel ikke mindre enn det Bioteknologinemden har, men det var halvparten av Maktutredningens budsjett.¹⁷⁰ Verken Bioteknologinemden eller Maktutredningen ble nedsatt med et tilsvarende bredt og tvetydig mandat og en tilsvarende forventning som Verdikommisjonen.

¹⁷⁰ Maktutredningen hadde ca 10 millioner årlig i 5 år. I motsetning til Verdikommisjonens styringsgruppe ble de 5 medlemmene av Maktutredningens styringsgruppe frikjøpt fra sine vanlige forpliktelser i hele denne perioden. Ingen av Verdikommisjonens ledere var frikjøpt. Det var kun sekretariatet som jobbet full-tid.

Verdikommisjonen skulle ikke bare utrede de norske verdiene, slik Maktutredningen skulle utrede makten i Norge. Regjeringens forventninger var i tillegg til et slikt utredningsaspekt, også knyttet til både et debatt-, og mobiliseringsaspekt. Ja, på mange måter skulle Verdikommisjonen klare det politikken selv ikke klarer. Bondeviks presentasjon av Verdikommisjonen ga forventninger om at den skulle produsere en omfattende selvrefleksjon på alle samfunnsnivå. Man kunne få inntrykk av at den skulle sette hele samfunnet i bevegelse. I lys av den store avstanden mellom forventningene til kommisjonen og arbeidsmengden som var beregnet, var det flere av medlemmene som gradvis innså at kommisjonen måtte brette nakken. Særlig i styringsgruppen opplevde man gradvis at arbeidsbyrden ble større enn ventet, både i form av mye reising landet rundt, men og i form av iverksetting og det å opprettholde alle prosjektene som var satt i gang. Disse medlemmene hadde jo tross alt en fulltidsjobb utenom, og hadde Verdikommisjonen (som et av rådsmedlemmene sa) som ”hobby på si”.¹⁷¹ Det hadde nok derfor vært ønskelig for mange at sekretariatet hadde vært dobbelt, ja kanskje tredobbelt, så stort for at kommisjonens arbeid skulle kunne bli utført på en tilfredsstillende måte. En stor del av innsatsen i kommisjonen ble derfor for flere av medlemmene utført ulønnet, ettersom budsjettet ikke holdt til særlig mye. Et budsjett på fem millioner årlig kunne tyde på at regjeringen overhode ikke hadde forventet den store interessen og de nærmest altomfattende forventningene. Alternativt er det fristende å tro at det var kommisjonens symbolske betydning som for regjeringen kanskje var det viktigste, slik at kommisjonen ikke trengte å ha et budsjett som gjorde at den kunne utføre de oppgaver den var satt til.

Et av medlemmene trakk en parallell fra kommisjonens budsjett til det regjeringen hadde avsatt til millenniumsfeiringen. Sistnevnte var ingen vesentlig politisk sak for regjeringen, i motsetning til Verdikommisjonen.

”Det var jo ganske interessant med tanke på hva den regjeringen brukte på millenniumsfeiringen, som ikke var noe spesielt viktig for Bondevik i forhold til hva den brukte på Verdikommisjonen, som faktisk var viktig for regjeringen Bondevik. Det var 2000 millioner på det ene, og 5 millioner på det andre. Det var rett og slett en grov undervurdering av at hvis du skal gjøre noe, av et eller annet slag i år 2000, så koster det penger!” (informant 18).

¹⁷¹ Informant 18.

Det var altså flere av medlemmene som mente at Bondevik totalt hadde feilberegnet hva det ville koste å gjennomføre et prosjekt som både hadde et slikt mandat, men som det også var tillagt så store forventninger til. Medlemmene selv uttrykte imidlertid dette som en glipp. De så ikke på seg selv som martyrer som ble sendt ut på et dødsdømt oppdrag, ofret for å øke sin oppdragsgivers symbolske makt. De tenkte heller at regjeringen i forglemmelsen, eller uten å forutse de store forventningene som også media bidro til å produsere, kanskje bare hadde sett til de vanlige byråkratiske satsene for organer av denne type.

Det kan imidlertid også tenkes at Bondevik vurderte arbeidet i Verdikommisjonens som et delvis idealistisk arbeid. Norsk organisasjons liv generelt og kanskje særlig kristent organisasjonsarbeid, er i stor grad basert på frivillighet. Verdsettingen av dette lå også tungt i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag. Man deltar ikke i frivillige organisasjoner for å bli økonomisk belønnet. Det var jo faktisk dette regjeringens verdsettinger syntes knyttet til. Det er mulig at Verdikommisjonen delvis eller ubevisst ble ansett som en ideelt formål, slik at gratis-arbeid var en implisitt forutsetning i vervet. Med tanke på hvilke medlemmer som ble plukket ut, var andelen som har deltatt i frivillig organisasjons liv fra før ganske stor. Det er dessuten heller ikke vanskelig å forstå at man er villig til å stille opp nesten gratis som medlem i et prestigeprosjekt som Verdikommisjonen, kanskje på samme måte som det er forståelig at noen ønsker å bli professor på tross av den lave lønnen. Prestigen som var knyttet til utnevnelsen utgjorde en belønning i massevis. Utnevnelsen var i seg selv en utmerkelse med stor symbolsk betydning, nesten som en liten Nobels fredspris. Selve utnevnelsen vitnet om at man var blitt observert i arbeidet for den gode sak. Men når kommisjonen så gradvis ble mobbet og latterliggjort i media, slik at den symbolske kapitalen ikke fikk samme betydning, er det også forståelig at medlemskapet etter hvert heller ikke var like gjevt. Et lite budsjett for både kommisjonens arbeid og for belønning av medlemmenes arbeidsinnsats, ble kanskje et problem først når den symbolske belønningen uteble? For enkelte medlemmer medførte også medlemskapet i kommisjonen at man ikke lenger ble invitert til andre oppdrag, og for dem fungerte dermed utnevnelsen som en personlig økonomisk belastning.

Styringsgruppen ønsket å kunne produsere noe som ville bli stående igjen etter at kommisjonens virketid var over. Dette også i tråd med forventningene som var tillagt arbeidet. Men dette var en ambisjon man gradvis skrinla med tanke på den budsjettmessige situasjonen. Man hadde for eksempel ønsket at arbeidet som ble lagt ned i de ulike publikasjonene skulle bli mer synlig gjennom et større opplag. Kommisjonen klarte imidlertid på egen hånd å skaffe til veie noe ekstra økonomisk støtte til enkelte av prosjektene og publikasjonene blant annet fra sine samarbeidpartnere. En av Langangens oppgaver da han tok over ble nettopp å søke om økonomisk støtte for gjennomføring av de igangsatte prosjektene. Man hadde henvendt seg til stortinget for å få bevilget mer midler til publiseringsstøtte. Med tanke på å nå ut til et bredt publikum med publikasjoner, så nådde heller ikke den ekstra millionen man fikk særlig langt. Økonomisk begrensning var altså en hovedforklaring for mange av kommisjonens medlemmer for hvorfor arbeidet ikke ble som ønsket.

Spørsmålet om økonomi ble også knyttet til problemet med ledelse, fordi man hadde hatt behov for en leder som var ansatt på fulltid. Den første lederen var altså ikke fulltidsengasjert og til stede i kommisjonens lokaler daglig. I tillegg var hun ofte opptatt og reiste mye i regi av kommisjonen, slik at hun ikke var tilstede i kommisjonens lokaler. Den andre lederen var heller ikke fulltidsengasjert, men han hadde i tillegg dårlige erfaringer med pressen og holdt en svært lav profil i forhold til alle typer henvendelser. Heller ikke han fungerte dermed som en lederskikkelse utad. Man hadde ansatt en informasjonsansvarlig i sekretariatet, men hun sluttet etter en tid. Et av rådsmedlemmene formulerte dette problemet slik:

”Etter mitt skjønn så burde man ha forstått allerede fra første dag at dette er en sånn svær sak. En sånn vanskelig sak, at her må man ha en leder som ikke bare er personlig egnet, men som er full time frikjøpt til å gjøre dette som en hovedoppgave. Ikke som en ekstraoppgave. I særlig grad gjaldt jo dette Greve. Utmerket menneske, for all del, ikke noe å si på henne, men hun satt fullt opp i andre ting, og kunne bare gjøre dette her som en sånn fritidsbeskjeftigelse. (...) Man skulle hatt en leder som satt et halvt år for å få dette her i gang. Få det på skinner. Brukt døgnet. Så vanskelig var det. Det tror jeg ikke

man skjønte” (informant 19).

Det ble derfor ofte sekretariatslederen Fred-Olav Sørensen som måtte stå frem som Verdikommisjonens ansikt utad. Han var oppdatert om kommisjonens virke og indre liv, og i tillegg var han daglig tilstede i kommisjonens lokaler. Problemene med ledelsen, ble altså også knyttet til økonomi. Det var styringsgruppen som var kommisjonens hovedenhet. Det var her aktivitetene ble utformet og delvis også iverksatt, selv om dette var medlemmer av kommisjonen som bare møttes en gang i måneden og som ellers arbeidet på full tid utenom. Styringsgruppen var altså den mest virksomme delen av Verdikommisjonen (utenom sekretariatet), og den som ”dro lasset”. Utad fremstod imidlertid styringsgruppen som spredte medlemmer, som man bare kunne nå hjemme på telefonen. Dem man møtte i kommisjonens lokaler var de fulltidsansatte sekretærene. Når styringsgruppen så heller ikke hadde en leder som stod frem og representerte kommisjonen utad, men overlot også det til sekretariatet, så ble den regjeringsoppnevnte Verdikommisjonen vanskelig å få øye på. Kanskje det var noe av grunnen til at folk ikke fikk med seg skillet mellom styringsgruppe, råd og sekretariat, og at hele kommisjonen fremstod som litt mystisk og skjult.

8.4 Syn på media

Organisasjonsform, ledelse og økonomi var problemer man diskuterte internt i forhold til kommisjonens handlingsbetingelser. Disse faktorene spilte nok en vesentlig rolle, og kommisjonens medlemmer tok villig selvkritikk i forhold til at man ikke hadde maktet å stake ut en bedre strategi for hvordan mandatet skulle løses. For en god del av medlemmene utgjorde imidlertid ikke disse faktorene en hovedforklaring på Verdikommisjonens problem. En del av medlemmene fant hovedproblemet utenfor kommisjonen. Et av medlemmene uttrykte det slik: ”Hovedskurken her, det er media. De sviktet” (informant 7). I kommisjonen generelt var det en dominerende oppfatning om at hovedstadspressen hadde gått inn for å drepe kommisjonen. Det var bare regional- og lokalpressen som ytte kommisjonen rettferdighet i form av at de var mer positivt innstilt på å rapportere saklig fra de ulike prosjektene. Dette synet var også gjengs i sekretariatet.¹⁷² I styringsgruppen var det imidlertid delte meninger om

¹⁷² Journalistenes egen avis ”Journalisten” trykket i et av sine nummer (27.10.00) flere artikler om Verdikommisjonens kritikk av media. På bakgrunn av et intervju med Fred-Olav Sørensen ble det listet 7 punkter som var eksempler på hva man i kommisjonen hadde oppfattet som overtramp av media.

medias behandling av kommisjonen. Det var noen som delte flertallets mening, men det var også de som ikke reagerte særlig på den behandlingen kommisjonen hadde fått, enten med den forklaring at kommisjonen hadde manglet en mediestrategi og at de derfor rimeligvis ikke klarte å kommunisere gjennom dem, eller dem som mente at problemet med mediene skyldes at kommisjonen manglet et konkret budskap og at det dermed ikke ville nyttet med en mediestrategi. Mindretallet, som ikke var like opptatt av medienes urettferdige behandling var, med unntak av en, igjen den såkalte 4-banden. Dette hadde antakeligvis sammenheng med at disse fra før av var vant med medieprofilering, og at de av den grunn ikke ble særlig sjokkert over å bli gjenstand for den kritiske journalistikken. Men om 4-banden ble utpekt som styringsgruppens maktssenter, så var det ikke denne holdningen til media som dominerte.

De av medlemmene som var vant til å figurere i mediene var imidlertid enig i et forhold: medlemskapet i Verdikommisjonen hadde vært en hindring for å nå gjennom med andre saker i mediene. Det hadde vært lettere for dem å nå frem med saker både før og etter Verdikommisjonens virketid. Det å bli knyttet opp mot Verdikommisjonen var altså en negativ kobling i medienes øyne. Det kan være fristende å bruke dette aspektet til å underbygge de konspiratoriske teoriene om Akersgatas agenda om å drepe Verdikommisjonen, men det kan også illustrere dynamikken i den moralske makten. Tilknytningen til Verdikommisjonen ga medlemmene moralsk kapital, og det var den moralske makten mediene ikke kunne tåle eller ville beskytte seg mot. Eksemplet Kebba Secka, viser hvordan medlemskapet i Verdikommisjonen ga ham moralsk kapital. I fremstillingen av ham i mediene i forbindelse med Kadra-saken, var det hans medlemskap i Verdikommisjonen som ble det vesentligste, fremfor det at han var leder for Islamsk råd. Medlemskapet i Verdikommisjonen tilla Kebba Secka (”norsk”) moralsk kapital, og det var denne makten mediene ville undergrave ved å redusere ham med det skandaløse oppslaget om at han støttet omskjæring av kvinner. Mediene brukte

Disse var 1. Aftenpostens artikkel “God dialog og godt nyttår” av Simen Tveitereid (09.10.00). 2. Redaksjon 21s innslag om Verdikommisjonen med programleder Anne Grosvold. 3. Redigeringen av Langangens opptreden i “Først og sist”. 4. Innslaget i Først og sist, hvor Marit Åslein var sovende tilstedeværelse på prosjektkonferansen “Verdier ved livets slutt”. 5. Redigeringen av et intervju med Fred-Olav Sørensen i TV2. 6. Hanne Maunos artikkel “Glimt fra en verdidebatt i Dagsavisen 13.11.99 og Jan Zahls artikkel om Midtveisrapporten i Dagbladet 01.12.99 kalt “Ja, til fred & sann”. Vi skal se nærmere på noen av disse i det neste kapitlet

Verdikommisjonen, eller Kebba Seckas medlemskap i kommisjonen, til å avkle hans moralske makt.

Kanskje var det sekretariatet som aller mest fikk kjenne forventningene og trykket fra media i begynnelsen, for eksempel fra Dagbladets spalte ”nytt fra verdikommisjonen”. Denne rubrikken stod alltid tom, som et symbolsk uttrykk for at Verdikommisjonen aldri kom opp med noe. Sekretariatet hadde ikke en annen jobb å gå til eller å avreagere gjennom, slik som medlemmene i styringsgruppen, men måtte takle presset i det daglige arbeidet. I tillegg var det også sekretariatet som først og fremst merket den store interessen fra publikum. Sekretariatet mottok en flom av brev- og telefonhenvendelser daglig.

Det utviklet seg etter hvert en litt bitter og forurettet følelse i særlig sekretariatet over media, kanskje spesielt overfor VG og Dagbladet. Kritikken fra media stod ikke i forhold til den store interessen blant vanlige folk, mente de. Medlemmene av styringsgruppen hadde som sagt ulike vurderinger av behandlingen Verdikommisjonen fikk i media. Dette gjaldt synet på om mediedekningen hadde vært positiv eller negativ, usaklig eller treffende, uvitende eller informert osv. Men særlig sprikte som sagt oppfatningene når det gjaldt betydningen av kommisjonens egen PR-strategi, dvs. hvor selvforskyldt medias behandling var. Denne variasjonsbredden fant man ikke i sekretariatet. Her var stemningen entydig. Behandlingen i media ble sett på som svært negativ. Reportasjene handlet ikke om hva Verdikommisjonen faktisk gjorde, men bygde stor sett på fordommer som journalistene hadde. Media gjorde lite eller ingenting for å bli informert.

Når det gjaldt Verdikommisjonens egen mediestrategi, ble den ikke reflektert over i sekretariatet på samme måten som i styringsgruppen. Det virket ikke som om den spilte noen rolle. Dette gapet mellom styringsgruppe og sekretariat kan ha sammenheng med at de siste følte seg mer utsatt og ubeskyttet, slik at det utviklet seg en ”oss/de andre” eller til og med ”venn/fiende” tenking overfor media (Schmitt 1996). Det var tross alt sekretariatsmedlemmene som satset karrieren sin på kommisjonen, og som dermed kanskje kjente seg aller mest ansvarlige. De daglige,

uformelle samtalene kan også ha skapt en felles, konsentrert oppfatning og en selvforsterkende frustrasjon. Etter en stund fikk synet på media en tydelig bekreftelse gjennom Anne Grosvolds reportasje om kommisjonen i NRK. Et av sekretariatsmedlemmene fortalte:

”Jeg vet ikke om dere har fått den historien om Anne Grosvold, når hun var her med tv-teamet sitt? Har dere fått den? Det er en sånn type historie som bør på bordet, liksom. Altså, hun kom ned her med tv-teamet sitt, fordi de skulle lage en sending til Redaksjon 21. (...) Disse kamerafolkene hadde bedt alle om å gå ut fra kontorene sine, fordi de skulle filme lokalene. I folks bunnløse naivitet og tillit, så greit... alle gikk ut, ikke sant. Så når man da ser dette på redaksjon 21, så ser du kameraene som sveiper gjennom det ene tomme kontoret etter det andre, og så har man lagt på en stemme som sier: *-hallo? Er det noen her? Hallo? Er det noen som jobber her? Nei, her var det ingen, skal vi prøve her da... Hallo? Er det noen her? Ikke sant?* ..og så går man da ut på Karl Johan og så filmer de en person. *-Du, verdikommisjonen, hva er siste nytt med Verdikommisjonen? Vet du hva det er? -Hæ, Verdikommisjonen? Nei, den har jeg ikke hørt om. Hva er det for noe?* Eller: *-Nei, gjør de noe da?* Så... er det rett over til Jan Erik Langangen i studio. Uten at han hadde fått høre om denne forhistorien. *Gjør dere egentlig noe?* Ikke sant. Og så Anne Grosvold! Sånn personlig sett så er det kanskje den journalisten i NRK som jeg i løpet av de siste årene har hatt mest respekt for... Men nå ser vi det plutselig fra baksiden, ikke sant. Det er jo helt motbydelig, altså. Det er jo brudd på det aller meste. Misbruk av tillit, ikke sant, apropos en grunnverdi, liksom. Så når denne typen ting, det tror jeg var den viktigste konsekvensen for meg, når denne typen grove overtramp, som fortegner hva som har skjedd og dukker opp i mediene om og om igjen, så er det et eller annet med at man mister lyst på å bidra i den debatten som vi på en måte skal ta hånd om” (informant 2).

I dette tilfellet var det sekretariatsmedlemmene som ble bedt om å forlate kontorene og gangene slik at fjernsyns-teamet kunne filme tomme lokaler. Det talende, manipulerte fraværet var først og fremst sekretariatets fravær, selv om det symbolsk rammet hele Verdikommisjonen.¹⁷³

Det var også sekretariatet, og særlig lederen, som tok i mot flesteparten av de personlige henvendelsene til kommisjonen. Til sammen ble det flere tusen i løpet av funksjonstiden, og store deler av arbeidstiden til sekretariatslederen gikk med til å snakke med fortvilte enkeltpersoner på telefonen. Det virket som om mange så på

¹⁷³ Jeg vil komme tilbake til dette i neste kapittel.

Verdikommisjonen som en instans som kan sammenlignes med jødernes klagemur. Den var et sted enkeltpersoner kunne vende seg med smerten sin, og ved å tale kunne de legge den bak seg. Dette antyder den sterke og overordnede symbolske posisjonen kommisjonen hadde i manges bevissthet. På et vis var den hevet både over trivialpolitikken og vanlige institusjoner. Det hadde en udefinerbar, legende virkning å bli husket på av Verdikommisjonen, noe som var med på å gi den en klassisk, religiøs karakter.¹⁷⁴

Samtidig kan henvendelsene tyde på at mange tilla Verdikommisjonen stor, reell makt i samfunnet. Henvendelsene spente over hele registeret av måter som folk kunne komme til kort på i møter med kommuner, stat, alle typer byråkratiske institusjoner, offentlige ordninger, helsevesenet, forsikringsselskaper osv. Det så ut til å ligge en forestilling bak om at Verdikommisjonen var i en posisjon til å gripe inn og ordne opp både for enkeltpersoner og hele forfordelte eller glemte grupper, enten det dreide seg om faren for å miste hus og hjem på grunn av gjeld, eksproprieringer av gård og grunn, møter med en ufølsom og nedlatende legestand, barnefordelinger, barnebidrag, vold osv. I tillegg mente kanskje folk at Verdikommisjonen hadde større innsikt i folks levekår enn andre institusjoner, enten de var offentlige eller private. Det var i tillegg mange ideelle organisasjoner som henvendte seg, kanskje med tanke på at Verdikommisjonen kunne bidra til å løfte frem deres arbeid og synliggjøre den ideelle saken de arbeidet for. Dette var organisasjoner som representerte grupper som følte at de verken ble sett eller hørt. Det kunne være støtteorganisasjoner for psykiatriske pasienter, funksjonshemmede eller "taperne" (Sluttrapporten 201: 1996). Verdikommisjonen så altså ut til å ha en slags mental funksjon som også kan minne om den til "Kongen i København" før 1814. Bare bøndene kunne komme seg forbi sjiktet av korrupte embetsmenn og få Kongen selv direkte i tale, var det sjanser for at de både ville bli forstått og at tingene ville bli ordnet opp i.

Denne implisitte forståelsen av Verdikommisjonen var det sekretariatet som møtte daglig gjennom brev og telefonsamtaler. Det er også mulig at dette kan ha påvirket selvforståelsen og kanskje også den forurettede følelsen i forhold til media.

¹⁷⁴ I Sluttrapporten står det et eget avsnitt om alle enkelthenvendelsene til sekretariatet: "Å stange hodet mot veggen" - innspill fra publikum (Sluttrapporten s. 190). Se også "Den lille mann og systemet" i Midtveisrapporten (1999).

Kommisjonen gjorde det imidlertid klart at den ikke kunne løse eller ta opp enkeltsaker, og etter hvert måtte prioritere ned arbeidet med de personlige henvendelsene. I alle tilfeller må de totalt seriøse og desperat håpefulle enkeltpersonene ha stått i en grell kontrast til ironiseringen i deler av media. Kritikken kan i lys av enkeltpersoners henvendelse kanskje både ha virket stort og omfattende, og i tillegg svært uforståelig, med mindre man tyr til konspirasjonsteorier eller ren uforstand og ond vilje som forklaringer. Den forurettede følelsen i sekretariatet må derfor kanskje ses i lys av den daglige erfaringen disse hadde med sterkt fortvilte mennesker og den store etterspørselen etter en apell-instans.

Den etiske tilnærmingen i sekretariatet kan imidlertid også ha påvirket forholdet til media. Så lenge man gjør det som er etisk sett riktig, trenger man ikke å ta hensyn til mediestrategier i forsøk på å spille på lag med pressen. Da holder det med alminnelig formidling, og sørge for at de filosofiske tekstene blir tilgjengelige og forhåpentligvis også påvirker pressen frem til samme standpunkt. Det korrekte i de etiske teoriene kan forhåpentligvis få en oppsluttende virkning, om bare tekstene blir lest, og uavhengig av de ulike språklige kodene som er i sving både i filosofien og i journalistikken. Det kan med andre ord ha ført til en naiv tro på at journalistene ville forstå til slutt, og en undervurdering av hva som styrer logikken i media. I filosofiens tidløse perspektiv kan man i stedet ha hatt en tro på at man ville bli lagt merke til og forstått til slutt. Før eller siden ville fortielsen, ironiseringen og den uforståelige ondskapsfullheten snu, slik at Verdikommisjonen ville få sin rettmessige oppreisning. En slik tro kan eventuelt også ha hemmet mulig mottiltak eller strategier overfor media, hvor man kunne skapt nye innfallsvinkler eller kontakter som produserte andre medieoppslag.

8.4.1 Mediestrategi

Mye tyder på at man både på statsministerens kontor og internt i Verdikommisjonen ikke hadde tatt tilstrekkelig høyde for hvilken betydning media ville ha for kommisjonen. Verdikommisjonen skulle ikke bare utrede og diskutere verdier for så å avlevere en rapport om hva man hadde kommet frem til. Man skulle også skape debatt underveis. Ikke bare internt i kommisjonen, men i hele samfunnet. Med tanke på utredning var kommisjonen sammensatt av mennesker med god erfaring med dette.

Kommisjonen var blant annet utstyrt med flere professorer som er vant med å utrede. Men det å skape debatt i offentligheten var kanskje ikke en like enkel oppgave, selv om både professorene og andre av medlemmene også hadde erfaring med dette. Det kunne virke som om statsministerens kontor ikke hadde tenkt at kommisjonen ville få problemer med å komme i mediene, eller kanskje at det heller ikke ville være nødvendig. Kommisjonen var i liten grad utstyrt med direkte formidlings- og medierett kompetanse.¹⁷⁵ Sekretariatet var lite, og det var kun en stilling som var avsatt til å besørge formidlingen utad. Den informasjonsansvarlige ble i tillegg bare værende i stillingen fra mai 1998 til januar 2000, men ble så erstattet av en reklamemann i 60% stilling.¹⁷⁶ Foruten den ene stillingen var altså ikke kommisjonen utstyrt med personer som direkte skulle ta seg av formidling og å tenke strategisk omkring det å oppnå medieoppslag. Dette ble etter hvert et tema både internt i kommisjonen og også en ekstern kritikk mot kommisjonen.

Det ble en diskusjon internt om hvorvidt den negative omtalen (som gradvis opplevdes som mer og mer tyngende) skyldtes at kommisjonen manglet en mediestrategi. Dette spørsmålet skapte uenighet internt, men enkelte av medlemmene kom frem til at man måtte foreta seg noen grep i forhold til mediedekningen. Verdikommisjonen tok ikke direkte kontakt med et reklamebyrå for å få hjelp, slik det var blitt antydnet i mediene. Man skjønnte nok at noe slikt ville tatt seg dårlig ut, og det var heller ikke enighet i styringsgruppen omkring hvorvidt man trengte en mediestrategi. For å fylle den ledige informasjonsstillingen, ble det imidlertid tatt kontakt med en reklamemann som både hadde erfaring som journalist og som nå jobbet i et reklamebyrå.¹⁷⁷ Ansettelsen av Terje Borg var et forsiktig grep for å prøve å nå bedre gjennom i mediene, uten at man dermed havnet på kundelisten til et reklamebyrå. Borg kom imidlertid inn på et tidspunkt hvor kommisjonen både hadde fått hard kritikk for å være usynlig, men og etter at flere internt hadde bygd seg opp en kritisk innstilling til mediene på grunn av erfaringer man hadde gjort seg. Den forurettede følelsen hadde som sagt først og fremst satt seg i sekretariatet, og det var

¹⁷⁵ Et unntak var redaktør Hans Erik Matre, som ledet rådet. Både Matre og rådet fikk likevel gradvis en tilbaketrukket rolle. Matre var imidlertid blitt forespurt andre verv i kommisjonen, blant annet i sekretariatet. Han hadde takket nei, fordi han ikke ønsket å ha en fulltidsstilling i kommisjonen.

¹⁷⁶ I de resterende 40% hadde man i en periode også hjelp fra en journalist og senere også en annen reklamemann på timebasis.

¹⁷⁷ Reklamebyrået Philadelphia som Borg jobbet i, er forøvrig et reklamebyrå som har markedsført seg i forhold til etikk.

her Borg skulle gå inn i et samarbeid. Borg skulle altså diskutere medieformidling overfor styringsgruppen og sekretariatets medlemmer, hvor enkelte mente at en mediestrategi var fåfengt og hvor andre hadde bygd seg opp en kritisk innstilling overfor pressen. Det var altså ingen enstemmig oppslutning internt for at man hadde bruk for medieperspektivet Terje Borg brakte med seg.

Spørsmålet omkring mediestrategi var blant annet knyttet til en diskusjon av hvorvidt kommisjonen hadde et budskap å bygge en mediestrategi omkring. Enkelte av de som stilte seg kritisk til spørsmålet om mediestrategi, begrunnet det ut fra at man ikke visste internt hvordan man skulle løse oppgavene som var gitt i mandatet. Et av medlemmene begrunnet det slik:

”Jeg tror at så lenge, i det øyeblikket en kommisjon vet helt tydelig hva den vil, så går det an å lage en mediestrategi. Men i en periode når man ikke vet hva man vil, så kan det aldri berges av en mediestrategi. (...) Det var de som mente at man måtte skaffe seg medierådgivere. Det tror jeg var helt feil. Det som var komplisert for Verdikommisjonen var at den ikke visste nøyaktig hva den skulle gjøre, hvem som skulle gjøre det og hvordan det skulle gjøres” (informant 18).

Blant de som stilte seg kritisk til at kommisjonen burde utforme en mediestrategi, var altså begrunnelsen ulik. Det var for det første dem som mente man manglet noe å bygge en mediestrategi omkring. For det andre var det dem som syntes å mene at Verdikommisjonens tema, eller deres oppgave, var så fundamentalt viktig for samfunnet at kommisjonen ville, eller burde, slippe til med utspillene sine i media uten at de var tilpasset medielogikken. Verdikommisjonen var en privilegert forvalter av verdibegrepet, som igjen var grunnlaget for det legitime og verdifulle i offentlig debatt og meningsdanning. Dette synet kunne vitne om et visst sakralt selvbilde som gjorde at det var *naturlig* at media ryddet plass for dem på kommisjonens egne premiss. Det burde ikke være nødvendig å tenke strategisk i forhold til media, fordi verdibegrepet i seg selv burde være i stand til å åpne dørene. Man tenkte kanskje at det var en moralsk plikt for media å være talerør for kommisjonen – ikke ved at journalister lette frem poeng etter mediekriterier, men ved at det skjedde en presentasjon av Verdikommisjonens meninger og prioriteringer. Det virket som at

man så for seg at dersom kommisjonen samlet kom frem til at døden må tas på alvor, at man må gå inn for en nulltoleranse til trafikkdøden, 52 teser om vold, eller at trygghet er en viktig verdi i et lokalsamfunn - så ville dette bli overskriften i de fleste aviser dagen etter. Denne selv-sakraliseringen kunne skyldes at verdibegrepets diskursive makt virket på kommisjonen selv og gikk dem "til hodet". Det kunne føre til at man mente at Verdikommisjonen ikke burde vris og vrenses på i media, men derimot *vises frem*. Det burde således ikke være nødvendig for kommisjonen å ha et stort sekretariat som jobbet frem mediestrategier og forsøkte å selge inn kommisjonens aktiviteter i konkurranse med alle de andre som søker å oppnå spalteplass i media. Man så kanskje heller for seg at journalister ville flokke seg rundt kommisjonen og kive om å få de beste historiene og gullkornene fra kommisjonsmedlemmene. Nyhetsoppslagene burde altså komme på kommisjonens premisser. Verdikommisjonen skulle jo sette fokus på *det verdifulle*, og derfor burde den få spalteplass på bekostning av alt det trivielle som mediene ellers serverer. Kanskje det var denne sakrale selvforståelsen Dagbladet gjorde narr av med sin faste spalte "Nytt fra Verdikommisjonen"? Den kunne fremstille en slags oppslagstavle hvor Verdikommisjonen skulle få komme til på egne premisser. Men Dagbladet lot alltid denne rubrikken stå tom. Det symboliserte på den ene siden at Verdikommisjonen ikke kom med noen utspill, men på den andre side var det også en slags maktdemonstrasjon. Kommisjonen fikk ikke slippe til på egne premisser.

Den tredje begrunnelsen for at man ikke trengte en mediestrategi, var knyttet til fortolkninger av mandatet. Spørsmålet om mediestrategi aktualiserte et internt dilemma, hvor medlemmenes holdning var delt. Det var uavklart internt hvorvidt det var Verdikommisjonen som skulle identifisere det verdifulle, eller hvorvidt man skulle mobilisere folket til å delta i dialogen om hva som er verdifullt. Et synspunkt var at bruken av mediestrategi, kun ville fungere dersom kommisjonen ville gå ut med et normativt budskap. Den tredje begrunnelsen for å avvise spørsmålet om mediestrategi var altså at det ikke var Verdikommisjonen som skulle mene noe normativt, men folk. Med referanse til kritikken mot kommisjonen fra eksterne medierådgivere, formulerte et av styringsgruppemedlemmene denne begrunnelsen:

”Ingebrigt Steen Jensen skrev på et tidspunkt i Vårt Land tror jeg det var, at Verdikommisjonen burde... altså, at vi hadde helt feilaktig arbeidsmåte. Vi burde ha satt opp 5 verdier. En som begynte med N, og en som begynte med O, en som begynte med R, en på G og en på E. Klistret disse opp og sagt: disse 5 verdiene vil nå Verdikommisjonen gå inn for at skal føres over på det norske folk. Og så ville man ha fått den store verdidebatten i landet. Jeg husker at jeg svarte da at min tilnærming til et slikt arbeid er en helt annen. Altså, at vi skulle skape et rom, invitere folk for å *snakke* om dette og så får vi se i denne prosessen hva som kommer ut av det. Det var en verdidebatt for grasrota, altså. Vi var enig om det i styringsgruppen, tror jeg. Men så viste det seg jo etter hvert, som du sikkert vet.. (hehe..), at vi skulle prøve noen andre arbeidsmåter etter hvert. Altså dette med utspillsgruppen og det...” (informant 9).

Synet på hvorvidt Verdikommisjonen hadde behov for en mediestrategi, hang altså sammen med spørsmålet om hvorvidt Verdikommisjonen skulle være en meningsinstans, eller om den skulle mobilisere til debatt. Delvis på bakgrunn av kritikken om at kommisjonen var usynlig, bestemte styringsgruppen mot slutten av kommisjonens virketid, at kommisjonen som helhet skulle begynne å mene noe.¹⁷⁸ Dermed kunne man ha bruk for en medierådgiver. De to lederne hadde ulikt syn på hvordan det normative i mandatet skulle håndteres. Hanne Sofie Greve hadde blant annet blitt sitert i Dagsavisen (13.07.1998) på at Verdikommisjonen ikke hadde behov for noen mediestrategi: “For oss er det viktigere å vinne fram hos folk enn å seire på mediefronten, og vi vet at vår virksomhet skaper ringvirkninger (...) Når vi fram til folk kommer mediene etter”. Da Langangen tok over, hadde Greves spådom vist seg å ikke helt slå til. Han var langt mer opptatt av at kommisjonen samlet måtte stille seg bak et normativt budskap, og til det ville også en mediestrategi være fruktbart. Den nye lederen syntes mer positivt innstilt til å få hjelp til å utforme en mediestrategi, enn mange av hans kollegaer i styringsgruppen.

I den grad styringsgruppen foretok noen grep med tanke på mediestrategi, var det altså knyttet til at man fikk en informasjonsansvarlig med spisskompetanse på det å komme i media, men også at man opprettet en utspillsgruppe bestående av Kine Hellebust og Reidar Almås i juni 2000. Det var dette man siktet til i Sluttrapporten, hvor styringsgruppen skrev at Verdikommisjonens prosess representerte “en utvikling

¹⁷⁸ Dette var altså en diskusjon og en beslutning som syntes å forutsi at kommisjonen til da ikke hadde vært normative, dvs. Ikke hadde identifisert hva det verdifulle er. Som vi har sett var det ikke alle som delte et slikt syn.

fra det konsulterende og beskrivende til det mer normative” (bind 2:25). I lys av de signalene blant annet den første lederen hadde gitt, om at kommisjonen ikke søkte å seire på mediefronten, ble de små mediestrategiske tiltakene man forsøkte mot slutten et takknemlig tema som pressen kunne harselere med. Tolkningen i Aftenpostens leder (13.06.0) var for eksempel: “Verdikommisjonens opprettelse av en egen utspillsgruppe bærer bud om at det er viktigere å handle enn å forstå (...) skulle ikke kommisjonen nettopp vise at det går an å ha et godt liv uten å være på TV? (...) Gjennom å opprette en utspillsgruppe mistet Verdikommisjonen sin integritet, og den innrømte at slaget var tapt. Nå fikk man redde stumpene, nå gjaldt det å komme på den neste festen til Se & Hør”. Beslutningen om å ansette en reklamemann (som også var journalist) i den ledige informasjonsstillingen, samt å opprette en utspillsgruppe må altså ses i sammenheng med ulike aspekt. For det første hadde de to lederne ulikt syn på behovet for en mediestrategi. For det andre ble kritikken overfor kommisjonen om at man var usynlig og ikke mente noe gradvis mer pressende. For det tredje var det ulike meninger internt om hvorvidt det var kommisjonen som skulle mene noe, eller om det var folket. Det presset seg gradvis frem en beslutning om at kommisjonen måtte begynne å mene noe, men uten at alle medlemmene var like fornøyd med det.

8.5 En sakral selvforståelse?

Det internt synet på media må også ses i sammenheng med den intense oppmerksomheten kommisjonen ble viet av media. For medlemmene var den intense interessen fra media i starten betraktelig større enn hva de hadde forventet. I tillegg var medias nærgåenhet og gransking av det enkelte medlem, noe flere opplevde som nærmest et sjokk. Det var mange som stilte seg undrende til den sprengkraft kommisjonen viste seg i få i media, og man forstod heller ikke riktig hvorfor fokuset på det enkelte medlem var så stort. Et av rådsmedlemmene beskrev denne opplevelsen med å møte media i starten:

”I forbindelse med utnevnelsen var det jo en sånn.. som en regjeringsutnevning, eller fotballandslag eller dobbeltdrap, eller noe sånn. Det var helt utrolig. Man kom på forsiden av VG, fordi man kanskje skulle bli medlem. Så dukket plutselig... altså, det var helt sånn rart altså. Helt uvirkelig. Hva er det liksom? Altså, det er naturligvis Bondevik som har skjønnet et eller annet, og liksom tar det” (informant 16).

Et annet rådsmedlem beskrev den intense interessen som viste seg på den første pressekonferansen:

”Da den ble nedsatt så vi en følelse av at det var minst like spennende som med en regjering. Alle hadde en oppfatning av hvem som skulle sitte der. (...) Det var helt perverst. (...) Da jeg var på presentasjonen av kommisjonen der oppe sammen med Bondevik og Hanne Sofie Greve og jeg satt og så nedover forsamlingen... Altså, det er bare på statsbudsjettpresentasjonen at det er like mange folk. Det var utrolig interessant. Det var den eneste gang i livet at man kunne være med i Verdikommisjonen. Kommer aldri til å få den igjen. Og det skjønte folk. Alt som er kuriøst har kort vei til spaltene” (informant 18).

Interessen for Verdikommisjonen i media hadde vist seg før kommisjonen ble nedsatt. Det var kanskje også noe av bakgrunnen for at det kun var 3-4 personer som takket nei til forespørselen, og at statsministerens kontor mottok en massiv henvendelse fra folk som ønsket å sitte der. Medlemmene må derfor implisitt ha skjönt på forhånd at medlemskapet ville vekke offentlig oppmerksomhet. I følge et flertall av medlemmene ble likevel den overveldende oppmerksomheten større enn forventet. Årsaken til at posisjonen ble ansett som så viktig, var man imidlertid ikke sikker på.

Det ubehagelige med medias oppmerksomhet var blant annet fokuset på det enkelte medlem og interessen for deres privatliv. Telefonene hjem og interessen for alt fra deres personlige økonomi til innhold i søppeldunken, var en pågåenhet som de færreste hadde erfaring med og heller ikke hadde forventet. Et av medlemmene beskrev dette:

”Den dagen vi ble utnevnt fikk jeg min første telefon fra pressen. Det var fra VG, og jeg tenkte: spennende, nå vil de vite om arbeidet og tanker vi hadde. Men det kom da en serie spørsmål om jeg bodde i enebolig, rekkehus eller blokk? Om jeg hadde hytte, og hvor mye den kostet? Bil, en eller to? Årsmodell? Om jeg betalte for svart arbeid.. Altså, en lang rekke slike spørsmål. Og jeg, selvfølgelig, dum som jeg var, svarte jo ærlig og oppriktig på: jo, bilen var 86-modell, har ingen hytte, og jo svart arbeid, jo det hadde jeg vel betalt en rørlegger for en gang og litt sånn. Men det var altså mitt første møte. Hvis det hadde vært i dag, så ville jeg ikke svart på den typen spørsmål. Jeg ville hatt en helt

annen holdning. Og dette var så hovedoppslaget. Den var en sånn moralsk tentamen, som vi skulle gjennom. Altså, bakgrunnen var jo at disse moralistene som Bondevik har utnevnt, de må virkelig stå for det granskende, nærgående blikk selv, i første omgang. Og det var jo de første oppslagene. Men denne holdningen varte jo ved gjennom hele kommisjonens arbeid. (...) Det er mange grunner til at dette ikke ble den store suksessen mange ville at det skulle bli, men jeg tror at en av grunnene er nok at det ble tegnet et bilde av dette prosjektet på forsider og i lederartikler, den andre dagen, som ikke ga almenheten.. som ikke ga oss særlig store muligheter” (informant 9).

Den enorme interessen i starten for hvilke medlemmer som ville bli utpekt til å sitte i kommisjonen, vitnet om at medlemskapet i Verdikommisjonen ble ansett som et ærefult oppdrag. Den nærgående granskingen som ble eksemplifisert i dette sitatet, vitnet videre om at det var forventet av medlemmene hadde en viss form for moralsk integritet.

Personfokuset kunne tyde på en forståelse av at medlemmene var utpekt som dydsmønstre. Granskingen av det enkelte medlems mening om for eksempel skattesnyting, var en oppmerksomhet som kunne minne om den journalister vier nye regjeringsmedlemmer. Media lette etter medlemmenes politiske agenda, dvs. de søkte å avdekke hva slags verdsettinger kommisjonens medlemmer representerte. Media bekreftet altså synet om at kommisjonen var en normativ instans som skulle produsere mening om hva som er verdifullt. Det beste eksemplet på at kommisjonsmedlemmene ble ansett som dydsmønstre var kanskje det at Langangen ble vurdert som et kontroversielt ledervalg. Som vi har sett var dette et syn som også enkelte internt delte. Det kunne virke som om medias forståelse av kommisjonens opphøyde karakter, eller dens moralske overlegenhet, hadde smittet over på medlemmene. Selv om medlemmene også forsøkte å avvise at de ikke var moralsk bedre enn folk flest, så bekreftet denne formen for skepsis overfor Langangen, at man også internt mente at det krevdes en viss grad av moralsk integritet for å være medlem av Verdikommisjonen i det minste for å være legitim utad.

Det var mange av medlemmene som uttrykte sin misnøye med det at kommisjonens posisjon ble knytte til at medlemmene var moralsk overlegne, selv om også enkelte

syntes å se dette som en naturlig del av utvalgsriteriene. På spørsmålet om hvorfor man trodde man hadde blitt utpekt, viste man til tidligere engasjement som kunne fremstå som moralsk godt i regjeringens øyne. Et av medlemmene hadde dette svaret på hvorfor han hadde blitt utpekt: ”Jamen, det er jo ikke vanskelig. Det er jo fordi jeg er en snill fyr fra (navn på by)” (informant 8). Dette medlemmet knyttet også kommisjonens interne problemer til dette aspektet:

“Det som har vært noe av vår tragedie er at i all hovedsak så er det valgt ut snille folk. Men snille folk som kanskje er litt mer i himmelen enn på jorden, på en måte. Altså i betydningen velmenende, godhjertede speidere, men ikke alltid klare og tøffe til liksom å oversette det til handling. Det har vært et problem stort sett hele tiden” (informant 8).

Man opplevde naturligvis at den personlige posisjonen til hvert av medlemmene ga dem en stor fallhøyde i offentligheten, i den tiden man satt i kommisjonen. Et medlem sa for eksempel: ”Jeg ville nødig fyllekjørt i den perioden jeg satt i Verdikommisjonen” (informant 18).

Selv om man fant en bredde i den politiske profilen til medlemmene, så var det flere medlemmer som likevel mente at gruppe var relativt homogen likevel. En fellessnevner som ble påpekt var at svært mange av medlemmene var opptatt av verdiforfall i samfunnet på det ene eller andre feltet. Et medlem vurderte utvalget i forhold til dette:

”Dette blir ren spekulasjon, men de menneskene som er valgt ut er jo mennesker som i utgangspunktet også har gitt uttrykk for at her og der er det forfall. Hva er det de har vært profilert på, ikke sant.. Fugelli snakker om prestasjonssamfunnet og perfeksjonssamfunnet.. (...), og landsbrukspolitik: Reidar Almås, lokalsamfunnene som forfaller, identitet: Kine Hellebust, Marie Aakre om omsorgen som forsvinner.. For ikke å snakke om Guttorm Fløistad, som virkelig er en sånn refser av den nye tid, ikke sant.. Så om man ser på personutvalget så er det jo ikke akkurat fremskrittsoptimister som er valgt. (...) Jeg vet jo ikke hvilke kriterier regjeringen la til grunn, men det er jo påfallende når det er så gjennomgående, egentlig. (...) Vi har jo noen unge som Randi Ledaal-Gjertsen. Hun ble jo valgt fordi hun hadde vært leder for Ungdom mot narkotika.. (...) Det samme med de unge som er veldig miljø-bevisste.. Det er en forfallshistorie det også. Det er ingen hackere i verdikommisjonen eller glade narkotika-misbrukere..

(hahaha..). Det er veldig lite av det. (...) Det er vel ingen heller som røyker i verdikommisjonen.. (...) og det er veldig få fraskilte, enslige mødre og... det er noe veldig... og det viser seg også veldig når man diskuterer familie.. (...) Altså, verdikonservatismen ligger ganske dypt i denne gruppa på tross av alder, politiske preferanser og så videre” (informant 4).

Denne informanten antydte altså at det verdifulle var gitt allerede gjennom valg av medlemmer. Det var flere av medlemmene som likevel avviste at moralsk integritet var en forutsetning for å kunne sitte i Verdikommisjonen. På spørsmålet om hvorvidt det var viktig for kommisjonens legitimitet, at medlemmene hadde moralsk integritet, svarte et av styringsgruppemedlemmene:

”Nei, det mener jeg rett og slett ikke. Noe av det jeg reagerte på var at vi skulle fremstå som slike moralsk dydsmønstre. Jeg er ikke noe moralsk dydsmønster. Hvis vi skal ha verdidebatt som skal føres av folk med plettfriandel, altså, hva slags verdidebatt blir det? Altså, folk som ikke har gjort feil... vi hadde for lite av den typen i Verdikommisjonen” (informant 9).

Dette medlemmet avviste at det var viktig for kommisjonens legitimitet, at medlemmene var dydsmønstre, men han innrømmet også at det var for få medlemmer representert i kommisjonen som ikke var det, eller som var det motsatte. Indirekte var det kanskje en bekreftelse på hvilke verdsettinger som lå allerede i regjeringens utvalgskriterier.

8.6 Konsolidering og utmelding

Det var kun noen svært få, 3-4 stk. som var blitt forespurt av regjeringen om å sitte i Verdikommisjonen, men som takket nei. Det er imidlertid ikke tvil om at det var svært mange som både håpet på og trodde eller hadde ønsker og ambisjoner om å sitte i Verdikommisjonen. Det kan tenkes at offentliggjøringen skapte skuffelser hos svært mange. Det ble i starten sett som en stor ære å bli utnevnt til Verdikommisjonen. Utnevnelsen vitnet om at man hadde gjort et viktig arbeid, og at det var blitt lagt merke til. Det var en bekreftelse på et politisk, organisasjonsmessig, religiøst, kulturelt eller faglig arbeid som var blitt verdsatt. I tillegg kunne dette arbeidet, gjennom Verdikommisjonen, blitt løftet ut av sine spesifikke rammer og bli gitt en

almen verdi. Det kunne både for den enkelte og for saken man representerte, medføre et stort trinn oppover på generalitetsstigen hvor man også fikk et større publikum. For de fleste medlemmene kunne utnevnelsen representere en ideologisk forfremmelse: deres vurderinger og verdsettinger skulle ikke lenger bare ha lokal betydning, men få en almen gyldighet knyttet til hele samfunns- og kulturutviklingen. Medlemmene kom personlig til å representere det gode, og ble implisitt lovet en betydelig moralsk innflytelse og uangripelighet. Alle organisasjonene som ringte inn til Verdikommisjonen, kan også vitne om dette, i tillegg til alle organisasjonene som ønsket å ha Verdikommisjonens deltakelse på sine arrangementer. Foruten at medlemmene, i det minste i en kort periode, trakk med seg journalister som kunne gi et arrangement publisitet, så kunne kommisjonens tilstedeværelse fungere som en *håndspåleggelse* for et arrangement. Det kunne altså gi prosjekter, saker og arrangementer, som ikke var direkte representert i kommisjonen en almen karakter, og ikke minst en viktig eller moralsk høyverdig karakter. Verdikommisjonens håndspåleggelse, kunne altså gi en sak mer-verdi.

Men den moralske makten til kommisjonen ble gradvis tæret på, og særlig av hovedstadspressen. Håndspålegger-funksjonen fungerte etter kort tid ikke overalt. For medlemmene ble mediedekningen opplevd som ironiserende og negativ, og med den moralske posisjonen var fallhøyden i det offentlige omdømmet også stor. Fra å være en personlig æresbevisning og moralsk opphøyelse, ble det en belastning for mange å sitte i Verdikommisjonen. Kommisjonen ble utsatt for kritikk, men enkelte fikk også føle virkningene av det personlige skandalepotensialet, som var baksiden av den moralsk pregede forfremmelsen. Dette førte på den ene siden til en indre konsolidering. Kringsatt av ytre fiender ble det utviklet en tilsvarende sterk indre solidaritet. På den andre siden begynte imidlertid flere medlemmer, særlig de av rådsmedlemmene som ikke tok med seg en personlig sak de brant for inn i kommisjonen, å løsne på båndene til og identifiseringen sin med Verdikommisjonen. De gled forsiktig ut av kommisjonens arbeid og dermed også dens søkelys. Noen unnlot å komme på møtene, mens andre inntok en mindre aktiv rolle i de ulike diskusjonene og prosessene i kommisjonen. Når det gjaldt den ytre profileringen, enten dette var offentlig eller i mer interne organisasjonsmessige eller faglige

kontekster, ble medlemskapet i Verdikommisjonen tonet ned, gjemt bort eller også bare ledd bort.¹⁷⁹

Flertallet i styringsgruppen valgte imidlertid å stå løpet ut, selv om arbeidet ikke lenger så ut til å få preg av å være æresrunder, men heller en moralsk plikt og kanskje trass: ”har man først tatt på seg en bør, må man bære den helt fram.” Det var også tendenser til at det utviklet seg en personlig stolthets- og utholdelseskultur: mange av medlemmene var vant til å bli utsatt for harde belastninger fra media. Karakteristikk av medias hardkjør er ingen ukjent beskrivelse, og det kan ha gitt betraktninger om at det er de drevne, dedikerte eller tøffe som tåler det. Men det er ikke sikkert en slik innstilling hadde vært mulig dersom ikke kommisjonens mandat hadde vært avgrenset til 3 år. Dersom man bare holdt ut, så ville det hele snart være over og glemt. Dersom vi ser bort fra Greve, som forsvant på grunn av arbeidsbelastningene med dommerembetet i Haag (01.11.98), og Kebba Secka som trakk seg på grunn av TV-programmet om omskjæring i Rikets tilstand (05.10.00), var det bare et medlem av rådet, fra den ytre og mer perifere kretsen i Verdikommisjonen, som trakk seg formelt i løpet av funksjonstiden (Wenche Meldal 08.03.00). Selv om det også var rykter om at både Kristin Clemet og Arthur Arntzen også hadde trukket seg, så stod også de prøven ut. Det var imidlertid ingen som seriøst foreslo at Verdikommisjonen skulle få et forlenget, for ikke å snakke om et permanent, mandat. Nok var nok.

8.7 Avslutning

Den samlede Verdikommisjonen på 49 medlemmer, pluss medlemmene av sekretariatet, var en relativt stor enhet som rommet mange forskjellige meninger. Dette gjaldt ikke bare synet på mandatet og hensikten med Verdikommisjonen, og for eksempel synet på media; de ulike medlemmene hadde også svært forskjellige versjoner om hva det var som var kommisjonens utfordringer, hva som hadde gått galt og hvorfor det eventuelt hadde gått galt. Kommisjonen var rett og slett en stor ansamling mennesker med svært forskjellige syn. Jeg har forsøkt å vise frem noen av de ulike debattene som gikk internt, og noe av meningsmangfoldet. Jeg har videre forsøkt å gripe fatt i enkelte temaer som var mer fremme enn andre, og som medlemmene vektla som vesentlige erfaringer. Hovedproblemene internt syntes å

¹⁷⁹ Kanskje Kristin Clemets ustoppelige latter i NRKs program Maraton da hun ble spurt om arbeidet i Verdikommisjonen var et eksempel på dette.

være knyttet til spørsmålet om organisering av kommisjonen, spørsmålet om ledelse, forholdet mellom de såkalte akademikerne versus aktivistene, samt forholdet mellom de ulike akademiske tilnærmingene som var representert. Budsjettsituasjonen var imidlertid også en faktor man var opptatt av, samt medias behandling av både kommisjonen og fokuset på enkeltmedlemmer.

Når det gjaldt spørsmålet om kommisjonens arbeidsstrategi og tilnærningsmåte, syntes et hovedproblem å være knyttet til det normative aspektet i mandatet. Mye tydet på at den store oppmerksomheten omkring kommisjonen før opprettelsen, var knyttet til nettopp det normative i mandatet. Det gjorde kommisjonen til noe ekstraordinært, som kunne løfte samfunnsdebatten over det vanlige politiske nivået. Dette kan ha bidratt til å gi kommisjonen en moralsk overlegen posisjon, både i offentlighetens øyne, men som også kan ha smittet over på kommisjonens selvforståelse. Baksiden av denne posisjonen var at medlemmene ble plassert på en pidentall, og hvor både kommisjonen og dens medlemmer fikk et skandalepotensial. Denne posisjonen hadde kommisjonen først og fremst i den første fasen. I denne fasen, som Hanne Sofie Greve ledet, var man svært forsiktig med å fremstå normativt for ikke å bekrefte påstandene om at Verdikommisjonen var en moralkommisjon. Det betyr imidlertid ikke, at ikke kommisjonen likevel fremstod som normativ både gjennom medlemmene (verdsettinger i regjeringens utvalgskriterier) og gjennom de ideelle sakene man satte fokus på og som dermed uttrykte det verdifulle. Kommisjonen ble likevel mer eksplisitt normativ mot slutten, blant annet gjennom opprettelsen av en utspillgruppe. Denne oppstod etter at man internt hadde besluttet at nå skulle man begynne å mene noe. Det syntes altså som om flere av medlemmene ikke hadde opplevd at man til da hadde identifisert det verdifulle.

Opplevelsen internt av at kommisjonen gradvis fikk en redusert posisjon i offentligheten, ble knyttet til ulike aspekt. Noen pekte på medias behandling av kommisjonen som hovedforklaringen, mens andre knyttet det til lederskiftet og dets betydning for kommisjonens profil i media. Det er imidlertid også mulig at det normative i mandatet, og som man innledningsvis var forsiktig med å uttale, bidro til å opprettholde posisjonen til kommisjonen i offentligheten. I det man begynte å *uttale*

seg normativt om spesifikke saker, fremfor å gjøre det implisitt gjennom å løfte frem enkelte saker og satse på bestemte prosjekt, ble kommisjonen ikke bare politisk gjenkjennelig. Det kan også tenkes at det førte til at det ekstraordinære ved den forsvant til fordel for en vanlig politiske debatten med holdninger for og imot konkrete saker. Spørsmålet om det verdifulle kunne slik bli til forveksling lik alminnelig politikk.

Lederens funksjon utad, ble ikke bare knyttet til et spørsmål om personlige evner og engasjement, men det var også et forhold som viste hvor avhengig kommisjonen var av media. Medias fokus på Langangens fortid medførte et image-problem for kommisjonen, samtidig som det gjorde at man mistet en gallionsfigur som kunne frontet kommisjonen utad. Mediedekningen av kommisjonen vil bli temaet i det neste kapitlet. Vi skal der se på ironien i media.

KAPITTEL 9 IRONIEN I MEDIA

9.1 Innledning

Verdikommisjonen var ikke koblet til noen maktkjede. Dette skilte den fra nesten alle andre typer offentlige utvalg eller nemnder. Verdikommisjonen skulle for eksempel ikke utrede, eller legge det saklige og perspektivmessige grunnlaget for et spesifikt felt, som senere skulle bearbeides av et departement og gå gjennom en parlamentarisk prosess med vedtak av lover, innføring av nye system eller bevilgninger av penger til spesielle formål som sluttresultat. Den skulle derimot skape dialog i hele samfunnet, og det gjorde at den fikk offentligheten og media som en eksklusiv arena. Medieoppmerksomheten omkring Verdikommisjonen var langt større enn hva som vanligvis blir vist regjeringsoppnevnte utvalg, nemder og kommisjoner.¹⁸⁰ Likevel handlet mye av kritikken av kommisjonen om at den var usynlig i media. Dette paradokset sier noe om hvilke forventninger man hadde til kommisjonen. Det syntes som om Verdikommisjonen måtte være forholdsvis kontinuerlig tilstede og ikke minst synlig i media for å bli betraktet som vellykket.

Spørsmålet i dette kapitlet er ikke knyttet til hvorvidt mediedekningen av Verdikommisjonen var positiv eller negativ, og eventuelt hvilke medier som var positive eller negative. I stede vil jeg ta for meg utvalgte medieoppslag, som i avhandlingens perspektiv ses som spesielt interessante. Spørsmålet i dette kapitlet er knyttet til hvorfor Verdikommisjonen ble utsatt for ironi i media.¹⁸¹

¹⁸⁰ I følge mediebyrået Observer Norge, som Verdikommisjonen engasjerte for å overvåke mediedekningen, var antall oppslag knyttet til kommisjonen i overkant av 5.000 oppslag i løpet av de 3 årene den fungerte. Observer Norge dekket månedene september, oktober og november i 1998 og hele 1999 og 2000. All omtale som Observer Norge overvåket, ble plukket ut dersom "verdikommisjonen" var omtalt. Det totale tallet for de 3 månedene i 1998 var 1.143 og for hele 1999 og 2000 var det 4.030 (til sammen altså 5.173) (Observer Norges årsrapporter for 1998, 1999 og 2000). I følge Verdikommisjonens sluttrapport er tallet noe lavere, dvs. 4.391 (Sluttrapporten 2001). Ingen av disse tallene inkluderer imidlertid den mest intense perioden i slutten av 1997 og begynnelsen av 1998, og heller ikke etter år 2000.

¹⁸¹ I følge Observer Norges materiale og vurdering, hvor 80% av mediedekningen var knyttet til aviser og hvor ca. 50% av disse var lokalaviser, var bildet av mediedekningen av Verdikommisjonen overveiende positiv (Observer Norges årsrapporter for 1998, 1999 og 2000). Dette fordi oppslagene som mediebyrået vurderte som negative, var få i forhold til alle de positive eller eventuelt nøytrale. Medieoppslagene som her blir vurdert, er altså ikke plukket ut fordi de ses som særlig representative for hele mediedekningen av Verdikommisjonen.

Medieoppslagene som her blir vurdert er også blant dem medlemmene selv trakk frem som spesielt sårende og som de mente representerte et etisk overtramp. Blant disse er først to tv-programmer. Det første tv-programmet er TV2's "Rikets Tilstand", som hadde bakgrunn i at en journalist hadde fulgt Verdikommisjonens styringsgruppe på 5 møter. Det andre er Redaksjon 21s innslag om Verdikommisjonen, som var laget på bakgrunn av besøket i kommisjonens lokaler. Foruten disse to tv-programmene skal jeg se på enkelte avisartikler. Disse er Aftenpostens Simen Tveitereids artikkel "God dialog og godt nytt år" (10.09.00), Dagbladets Jan Zahls artikkel "Ja, til fred & sann" (01.12.99) og Dagsavisens Hanne Maunos artikkel "Glimt fra en verdidebatt" (13.11.99). Disse artiklene ble også fulgt av andre kommentaroppslag, som også vil bli delvis belyst.¹⁸²

9.2 Tv-program

De utvalgte medieoppslagene som blir belyst i dette kapitlet, var alle i riksdekkende medier. Det var altså oppslag i medier med stor rekkevidde. Et medies rekkevidde vil naturligvis være relevant for hvilken betydning oppslaget får. Internt i Verdikommisjonen var det de to tv-programmene som ble mest diskutert. Som vi nå skal se var det kanskje ikke først og fremst en sterk ordbruk som var bakgrunnen for at Verdikommisjonens medlemmer var opptatt av den ironiske tonen i de to tv-programmene. Bakgrunnen for dette kan naturligvis ha sammenheng med tv-mediets store rekkevidde, men viktigere er det kanskje at budskapet i et tv-oppslag ikke bare fremføres gjennom ordene som brukes. Både NRK og TV2 formidlet også et usagt budskap gjennom den redigerte vinklingen i disse to programmene. Hva som sies i programmene har naturligvis betydning. Men hvilke bilder som knyttes til det sagte budskapet, dvs. hvilken kontekst det eksplisitte budskapet plasseres i, kan fungere både som en forsterkning av det eksplisitte budskapet men også som en fordreining av det som blir sagt. Det er derfor nødvendig å belyse ikke bare det som blir sagt i et tv-program, men også det implisitte budskapet som kommer frem gjennom den visuelle konteksten.

¹⁸² I dette kapitlet drar jeg veksel på Thorvald Sirnes' arbeid under pkt 9.2.2 og 9.4.

9.2.1 *Rikets tilstand*

Tv-teamet til TV2s Rikets tilstand hadde fått følge Verdikommisjonens styringsgruppe på 5 av deres møter. Styringsgruppens møter var ikke vanligvis åpne for andre enn medlemmene, men TV2-journalist Svein Torgersen hadde fått deltatt på deler av disse møtene, eller som journalisten selv uttrykte det litt indignert “inntil jeg ble kastet ut, for møtene er lukket for pressen” (Journalist Svein Torgersen i Rikets Tilstand 30.09.99). Da TV2 sendte dette programmet den 30.09.99 var kommisjonen over halvveis i deres 3-årige virketid. Gerhard Helskogs introduksjon var, i motsetning til normalt, ikke preget av overdramatisering. I en smilende innledning til programmet ble Bondeviks fartsovertredelse opp Østerdalen og fotballkamper i Molde på statens regning satt i forhold til at “det er vi andre som mangler gode verdier” (Helskog i Rikets Tilstand 30.09.99). Introduksjonen var i forlengelsen: ”Alle snakker om Verdikommisjonen. Kollega Svein Torgersen rapporterer fra det hinsidige” (ibid). Helskogs smilende innledning vitnet om at Verdikommisjonen ikke ble vurdert som noe man fryktet og lot seg provosere av, men heller noe man kunne skape underholdning av. Utrykket ”hinsides” kan både referere til et religiøst aspekt, men kanskje også til et abstrakt nivå “hinsides” folks erfaringshorisont.

Programmet var gjennomsyret av ironi og harselering. Det begynte med filming av Kari Wærness sko i det hun ankom Akershus festning hvor styringsgruppemøtet skulle avholdes. Kameraet zoomet inn skoene, som ikke var knyttet ordentlig, og fortsatte oppover til vi så hele Kari Wærness som forvirret lette etter inngangen. Stemmen som var lagt oppå sa: “Verdikommisjonen skal ha møte på Akershus. Professor Kari Wærness er usikker på veivalget, mens andre opptrer mer selvsikkert” (man filmet Kine Hellebust idet hun kom i stilsikker og rask fart) (Journalist Svein Torgersen i rikets Tilstand 30.09.99). Bildene fremhevet myten om den distrè og forvirrede professoren, og antydte samtidig kommisjonens tilsvarende preg. I fortsettelsen så vi de ulike medlemmene som klemte, håndhilste og ønsket hverandre velkommen. Til disse bildene sa journalisten: “De har vært alene mot verden, derfor har de blitt en sammensveiset gjeng som setter pris på hverandre” (ibid). Påpekningen av den trivelige stemningen på møtene syntes å bli brukt til å understreke varmen og omsorgen i kommisjonens temaer. Men i tillegg kan det også være en påpekning av

kommisjonens kritikk av media. Latteren kunne også knyttes til at styringsgruppen skjermet seg fra pressen, og da fordi kommisjonen ikke tålte mediepresset. Kringsatt av ytre fiender ble Verdikommisjonen en sammensveiset gjeng.

Kommisjonens sårhet i forhold til media ble forøvrig også harselert med senere i programmet. Man klippet for eksempel inn Stein Ringen idet han sa: “Snakk til kameraet” (i det han lo ironisk), som for å understreke kommisjonens pr-kåthet. Stemmen i programmet fulgte opp: “Ja, det å komme i mediene er jo den eneste veien ut til folket. Verdikommisjonen føler at det butter imot her, og desperasjonen brer seg” (ibid). Men omsorgen som ble illustrert med deltakernes klemming idet møtet begynte, syntes videre å bli antydning som korrupt. Da gruppens eneste innvandrer ankom møtet, sa journalisten: “Dag Hareide [som står og klemmer de ankomne medlemmene] er usikker på om han tør klemme Kebba Secka fra Islamsk råd. Nei, best å bare håndhilse” (ibid). Man kan selvfølgelig tenke på ulike årsaker til Hareides forskjellsbehandling, men journalisten benyttet anledningen til å fremheve at Hareide diskriminerte gruppens eneste innvandrer. Det virket som om journalisten brukte Hareide for å illustrere at kommisjonens hadde en overflatisk og påtatt godhet, ved at man viste frem bruddet. Man viste frem det moralske bruddet, på samme måte som man for eksempel i stortingsdebatten fokuserte på KrFs syn på homofile i lys av nestekjærlighetsbudskapet.

Det neste møte Torgersen deltok på ble holdt på NaKuHel-senteret i Asker. Journalisten ironiserte over sunnheten Verdikommisjonen uttrykket ved å legge møtet til dette stedet: ”NaKuHel står for natur, kultur og helse, så her blir det garantert ikke satt frem askebeger til gjestene” (ibid). Irritasjonen syntes knyttet til at Verdikommisjonens oppgave var rettet mot folks holdninger. Ved å legge møtet til dette stedet så det ut som om Verdikommisjonen ville gå frem som et godt eksempel og fremheve naturen og helse som gode verdier folk burde dyrke. Fremfor å uttale en direkte kritikk av moralismen, fremholdes kritikken indirekte gjennom ironisering. Men kultur passer ikke helt i dette bildet. Til dette kommenterte journalisten: “Men kulturen blir ivaretatt av en lur-blåsende mann i grill-dress” (ibid) (han viste til et kulturinnslag for møtedeltakerne). Den degraderende kommentaren syntes her å være

rettet mot kommisjonens kompetanse og kulturelle oppdaterhet. Han refererte til smak og antydning at kommisjonen var “harry” og “utkant”. Dette kunne illustrere overlegenhetsfølelse hos journalisten. Grill-dressen, selv om denne inngikk i et underholdningsinnslag arrangert *for* kommisjonsmedlemmene, syntes å bli sett som en kulturell distinksjon som avslørte, og ble brukt som symbol for, Verdikommisjonens tradisjonalisme og manglende legitimitet i den urbane kulturen (Bourdieu 1995). Dårlig smak kunne altså fungere diskvalifiserende for å lede en verdidebatt, fordi det avslører utdaterhet.

Kritikken av at Verdikommisjonen var et supperåd uten mål og mening ble fremført i forlengelsen av programmet. Man klippet for eksempel Stein Ringen som gjentok gang på gang og på flere av møtene at kommisjonen ikke har “klare operative mål” (Ringen i rikets tilstand 30.09.99). Problemet med manglende mål ble så illustrert i en av diskusjonene. Det første temaet på et av møtene var trafikk-døden. Journalisten beskrev diskusjonen: ”Det blir mye snakk om at farten må ned, men plutselig tar debatten sin egen retning når miljøforkjemper Dag Hareide blir lei av den snusfornuftige terpingen på lavere fart” (Torgersen i rikets Tilstand 30.09.99). Hareide: “Jeg er tilhenger av høy fart” (Hareide i Rikets Tilstand 30.09.99). Styringsgruppens diskusjon ble fremstilt som at ideelle meninger ble kastet frem uten at debatten hadde noe formål. Journalisten oppsummerte: “Spørsmålet er ikke til å komme unna. Hva fører alt dette til? Blir noe forandret? Skaper kommisjonen bølger av debatt og engasjement? Svaret er vel at det sterkeste engasjementet har vi sett i debatten om Verdikommisjonen” (Torgersen i Rikets Tilstand 30.09.99).

Men man registrerte likevel i programmet at det var engasjement på kommisjonens møter. Programmet hadde flere innslag av både Dag Hareides innspill og av Henrik Syses. Hareide stilte som nestleder for rådet (i stedet for lederen Hans-Erik Matre), og Henrik Syse stilte på vegne av sekretariatet. De fremstod som de ivrigste debatt-deltakerne i programmet, men ingen av dem var altså styringsgruppemedlemmer. Harseleringen ble uttalt i forhold til Syse. “Henrik Syse er filosof og ansatt i verdikommisjonens sekretariat, men det hindrer ham ikke i å ta ordet og etterlyse bedre veier i Vestfold” (ibid). Programmet viste en sterkt engasjert Syse som sa at han

var svært provosert og sint over at man ikke gjorde noe med trafikkdøden på veiene i Vestfold. Harseleringen syntes å bli knyttet an til det ambisiøse hos enkelte av medlemmene. Det var særlig Syse og Hareide som ble fremstilt som pretensiøse.

Journalisten forsøkte å konkludere med hva Verdikommisjonens problem var mot slutten av programmet: “Kanskje feilen er at Verdikommisjonen ikke er på jakt etter politiske endringer. Nei, endringene de skal skje i hodene på det norske folk” (ibid). Idet styringsgruppen diskutere dette temaet, filmet kameraet en tilsynelatende uinteressert ungdomsrepresentant, Randi Ledaal-Gjertsen, som satt og strikket, som for å understreke at ungdommen lukker ørene for de eldres klage og bekymring over ungdommens dårskap. Man klippet så inn Kine Hellebust som sa: “Jeg tror på en sånn endring i hodene til folk, men du kan ikke endre hodene til folk så lenge de ikke vet noen ting om det” (Hellebust i Rikets Tilstand 30.09.99). Som en avslutning på programmet svarte journalisten oppgitt og spørrende: “Neivel?” (Torgersen i Rikets Tilstand 30.09.99). Kamerafolkene hadde imens zoomet inn en ivrig Kine Hellebust som satt med pennen rettet mot tinningen og snurret den rundt som for å understreke poenget om at det må skje noe inni folks hoder. Videre flyttet man kameraet over på en tankefull Per Fugelli som syntes å følge opp med et tilsvarende engasjement. Han hermet etter Hellebust og retter pennen tilsvarende mot pannen.

Programmets vinkling var altså rettet mot at Verdikommisjonen bestod av enkelte pretensiøse mennesker som diskuterte alt mellom himmel og jord, men som hadde i oppgave å få til endringer i folks hoder. Programmets kritikk syntes først og fremst å være rettet mot regjeringen, blant annet ved at man sammenlignet med Bondeviks råkjøring, men medlemmene ble fremstilt i en komisk positur, kanskje fordi de seriøst tok på seg dette oppdraget. Programmet har imidlertid ingen aggressiv brodd mot verken medlemmene eller regjeringen. Det hele blir sett som komisk, og syntes først og fremst å kunne fungere til å lage et morsomt underholdningsinnslag.

9.2.2 Redaksjon 21

Et av medias største “overtramp”, som mange kommisjonsmedlemmer viste til, ble begått av NRK. Redaksjon 21, med Anne Grosvold som programleder, laget en reportasje hvor kameraet fanget inn tomme korridorer i kommisjonens lokaler. Til disse bildene ble det lagt på en stemme: ”Hallo, Verdikommisjonen? Er det noen her? Nei, her er det helt tomt... Her er det ikke et menneske å se. Er det noen her? Hva driver de egentlig med?”

Dette innslaget bygger på flere premiss. Det at det var tomt i gangene, og at det ikke var noen mennesker å se, symboliserte at Verdikommisjonen var usynlig i den norske offentligheten. Det viste til at medieeksistensen var det naturlige og tenkelige stedet for Verdikommisjonen. Dersom man ikke er til stede i media, er man ikke til stede overhodet. Dette viser delvis hvor selvcentrert medias perspektiv er. Det er som om journalistene undret seg over om det i det hele tatt kan foregå og bli gjort noe utenfor media. Innslaget viser også hvilken gjennomslagskraft media har, når denne undringen kan bli plausibel og framføres i god tro. Men det viste også til at medienes forventninger var knyttet til offentlige dialogaspektet. Man vektla kanskje først og fremst det at kommisjonen skulle skape en arena i den norske offentligheten, som skulle overskride politikken. Dersom ikke offentlighetsdialogen viste seg i mediene, hadde den med andre ord spilt fallitt.

Det andre premisset er at det er en *god nyhet* at Verdikommisjonen ikke var synlige i media. Det var en nyhet som kunne selge aviser, fordi også avisleserne ventet på den overskridende dialogen til Verdikommisjonen. Dersom et utvalg som jobber med en NOU, som for eksempel Maktutredningen, hadde gjemt seg bort i noen år uten så mye som å vise seg i media, ville ikke det vært uvanlig eller unaturlig. Heller ikke ville det ha vært noen nyhet at en pressgruppe, som satset bevisst på å komme til og få oppslag i aviser og kringkasting, likevel ikke lyktes. Derimot ble Verdikommisjonens fravær bemerkelsesverdig, og til og med viktig. Det er nesten på linje med en regjering som gjemmer seg bort, eller ikke makter å få medias oppmerksomhet med sine saker og utspill – selv om Verdikommisjonen manglet formelle maktposisjoner. Det *signifikante* fraværet tydet ironisk nok på at media også delte det sakrale bildet av

Verdikommisjonen, det vil si den moralske overlegenheten (selv om det også irriterte dem): det var naturlig at kommisjonen skulle dominere mediebildet, og at de skulle gjøre det uten maktposisjoner, fordi Verdikommisjonen forvaltet verdibegrepet.

Men Verdikommisjonen hadde overhodet ikke vært usynlig i media. Det hadde vært tallrike oppslag. Ikke noe annet offentlig utvalg har vært i nærheten av Verdikommisjonens pressedekning. Hvordan kan Redaksjon 21 da spørre: "Er det noen her"? TV-stasjonen visste da godt at de ulike medlemmene jobbet med flertallige prosjekter rundt omkring i landet, og at man arrangerte folkemøter. Dette er et paradoks. Kommisjonen hadde i svært stor grad vært til stede både rundt omkring i landet, i media og i medias bevissthet. Svaret ligger i at media også delte det andre elementet i kommisjonens selvbilde: det var naturlig for Verdikommisjonen å ikke bare være synlig, men å være det på *egne premiss*. Man bekreftet altså det nye debatt- eller offentlighetsrommet kommisjonen var tildelt. Medieoppslagene hadde imidlertid ofte omhandlet medlemmene, med vekt på det skandaløse, eller var ironiske kommentarer i redaksjonenes eget kommentarstoff, gjerne i forbifarten i saker hvor kommisjonen ikke var temaet. Og fordi dekningen ikke hadde karakter av å være presentasjoner av Verdikommisjonens arbeid, dens saker, meninger og prosjekter, var de ikke *riktige*. Å underordne Verdikommisjonen medielogikken, eller medias egne kriterier for nyheter, var på et vis det samme som å gjøre dem usynlige: "Her er det ikke et menneske å se." Det skjedde jo ingenting på denne arenaen som regjeringen hadde ryddet plass til. En slik kritikk ville aldri blitt tilfelle for en skandalisert minister. Han eller hun ville blitt sett på som udugelig eller uten evne til å håndtere media, men ville ikke blitt betraktet som usynlig. Det hadde heller vært slik at denne *synligheten* hadde blitt et problem, både for ministeren selv og kanskje for hele regjeringen. Derfor bekreftet media indirekte det sakrale bildet av Verdikommisjonen og dens overlegne posisjon. Det var bare ved at det hellige og riktige ved kommisjonen kom til syne, dvs. at de fylte det nye offentlighetsrommet, at de kom til syne. Ved å illustrere at selve fenomenet hadde forsvunnet gjennom at gangene deres var tomme, var bare oppslaget en bekreftelse på medienes egne og folks forventninger. Man hadde ikke sett noe til denne overskridelsen av både politikken og mediesjangeren som Verdikommisjonen skulle foreta. Derfor var den usynlig.

Medias frihet til å velge vinkling på innslagene, er også et premiss for innslaget. En tenker seg imidlertid at dette har visse begrensninger. Media kan forstørre eller forminske, overse eller sette fokus på fenomen, gi saker farge og spesielle konnotasjoner og assosieringsrom osv. – men ikke konstruere dem fra grunnen av. Det må være et møte mellom en ytre virkelighet og den journalistiske diskurs eller vinkling. Derfor var ikke oppslaget fullstendig oppdiktet, men traff forventninger som allerede var skapt (blant annet med god hjelp av mediene). Innslaget i Redaksjon 21 går imidlertid lengre i sitt ”overtramp”: det var fire personer til stede i Verdikommisjonens lokaler da kamerateamet ankom. De ble bedt om å flytte eller gjemme seg, slik at det ble mulig å filme tomme kontorer, skrivebordsskuffer og korridorer. Kameraet ble derfor styrt bort fra personene dersom de likevel dukket opp. På dette viset ble grensen mellom fiksjon og reportasje visket bort, og i stedet for vinkling av en virkelighet fikk man den rene vinklingen eller en konstruert virkelighet. Innslaget hadde et poeng som skulle illustreres, og for å få det til ble situasjonen konstruert. Korridorene i kommisjonens lokaler ble gjort om til location for innspilling av en fiksjonsfilm, dirigert og styrt av en regissør. Men det blir også forutsatt at publikum både skjønner og er innforstått med dette grepet. Da journalist Tormod Strand i NRK senere ble konfrontert med dette sa han: ”Alle bør ha skjønnt at noen måtte ha vært i lokalet – hvordan skulle vi ellers ha kommet inn?” (Tormod Strand til Journalisten 27.10.00). Premisset er at seerne gjenkjenner sjangeren og vet at det er fiksjon og ikke reportasje som blir sendt. Men fiksjonen skulle illustrere et poeng. Slik vil det ikke skje noen form for manipulering. Det vil bli vist en konstruert virkelighet som likevel avtegner virkeligheten.

Betyr dette at Verdikommisjonen hadde havnet i en underlegen posisjon i forhold til media og en regissørs konstruering av virkeligheten? Ble kommisjonen tvunget til å underlegge seg en journalistisk diskurs hvor journalisten stod for regien og redigerte innslaget ut fra sitt blikk. Bare delvis. For begrunnelsene til NRK’s Tormod Strand for innslaget, oste av dårlig samvittighet – og det viste at noe eller noen hadde et moralsk overtak på ham: ”..vi lette ikke etter folk, vi så ikke hvem som var på plass” (ibid). Journalisten ble forvandlet til en opprørsk gymnasiast som drev med pubertale

skøyerstreker stilt overfor presteskaper. Han hadde dårlig samvittighet og følte at han hadde gjort noe galt. Han bekrefter altså den moralske diskursens fordeling av god/ond-posisjon. Det blir som om rampestrekene hadde vært gjort overfor Frelsesarmeen eller andre som står utvetydig i den gode posisjonen. Strand forklarte unnskyldende: "Vi lagde en humoristisk greie..." (ibid). Kanskje det var vanskelig å rette en direkte kritikk mot et prosjekt som ville fremme det uimotsigelige? I stedet kunne man lage en reportasje "som skulle være et småfrekt og skeivt blikk på kommisjonen" (ibid). Ufrivillig avslører dette Verdikommisjonens moralske makt. Man kan ikke motsi dem, men man kan lage noe "humoristisk, småfrekt og skeivt" (ibid).

9.3 Avisartikler

Foruten disse to tv-innslagen, var det flere svært ironiske avisartikler om Verdikommisjonen. Jeg vil her diskutere de mest markante, og som man også trakk frem internt i kommisjonen.

9.3.1 "God dialog og godt nytt år"

Et latterliggjørende innlegg i Aftenposten kan illustrere et eksempel på den virkning det uimotsigelige (Verdikommisjonens gode hensikter) skapte i mediene. Simen Tveitereids artikkel "God dialog og godt nytt år" (10.09.00), som omhandlet prosjektet Tros- og livssynsdialoger, ironiserte over det prinsipielle nivået Verdikommisjonens debatter ble ført på. Han skrev i ingressen: "Kjære Verdikommisjonen, Kjære Dag Hareide: Vi kom med de beste hensikter. Vårt ønske var å la sarkasmen ligge. Fire måneder før dere legges ned, vil vi gjerne skrive noe pent om "religionsdialogene", som hadde pågått i ett år" (ibid). Artikkelen dekket Verdikommisjonens arrangement på Halvorsbølet, som var den siste samlingen for prosjektet Tros- og livssynsdialoger hvor rundt 90 personer fra rundt 20 trossamfunn hadde møttes det siste året. På dette møtet skulle man diskutere temaer som sex og samliv, tro og tvil, familie og forbrukerkultur m.m. I artikkelen har man satt opp Inge Eidsvågs "10 bud for en god dialog"¹⁸³, og informerer om at denne har vært

¹⁸³ Disse var 1. Det er viktig å bruke god tid på å lære hverandre å kjenne. 2. Inviter alle deltakerne med på å drøfte tema og arbeidsmåter. 3. Å gi seg inn i dialogene er å akseptere at de andres synspunkter er tilgjengelig for en gjennom språket. 4. Vi deltar i dialogen for selv å lære, vokse og forandres. 5. Dialogdeltakerne må få lov til å representere seg selv. 6. Bare likeverdige kan delta i en virkelig dialog. 7. Vi bør sammenligne våre idealer med dialogpartnerens idealer og vår praksis med deres. 8. Vi må

veiledningen for deltakerne på møtet. Journalisten, som er på fornavn med deltakerne, sier at Anne Hege (Grung fra organisasjonen Emmaus) ”sier hun får en god følelse av å diskutere punktene. Men Brynjulv (Norheim, representant for katolikker) sier han får litt fnatt. – De minner meg om barneskolelæreren min. Det blir liksom litt idealisert” (ibid). Journalisten får med dette sitatet både formidlet sitt syn om at budene passer best i barneskolen (kanskje med referanse til folkehøyskole-pedagogen Eidsvåg?), men og at det er litt jentete. Det gir assosiasjoner til klamt kvinneprat, som jenter får en god følelse av, men som gutter får litt fnatt av.

Dette kan også si noe om forventninger til offentlighetsdialogen. I denne artikkelen virker det som om journalisten forsøker å diskvalifisere den ved blant annet å vise hvor feminin den var.¹⁸⁴ Ved å plassere dialogen i en underlegen jenteposisjon får journalisten redusert betydningen i prosjektet (Bourdieu 2000).

Under overskriften ”Sex-dialog” fortsetter journalisten å fremheve det myke og feminine ved prosjektet, men også kanskje det religiøse. Det virker som om overskriften skal symbolisere en kontrast, nærmest som om journalisten stod overfor nonner og ble provosert til å skrike ”sex” til dem. Artikkelen refererer: ”Vi satser på å gå rett på en sang, sier Dag Hareide i rommet ”Busserullen” på Halvorsbølet. Oddbjørn Leirvik griper gitaren, forsamlingen synger *Mine længsler*” (Aftenposten 10.09.00). Journalisten siterer det første verset, for å skape et inntrykk av hvor søtt og snilt det hele er. I tillegg får han sparket bein under Hareides påstander innledningsvis om at møtedeltakerne stod overfor noe ”historisk” og ”enestående”.

Latteren i artikkelen er imidlertid ikke bare knyttet til det komiske ved at voksne mennesker fra andre kulturer, som har møttes for å diskutere viktige tema, sitter på feminint eller norsk busserull-vis og synger søte sanger. Det ligger en kraftig irritasjon under, som kanskje også er årsaken til at journalisten finner det verdt å lage et så stort oppslag av dette møte. Hvordan har slikt tullete jentesnakk fått offentlig betydning?

øve oss i å være lydhøre for nyanser, i tonefall så vel som kroppsspråk. 9. Vær lydhør og vis tålmodighet også overfor det som umiddelbart lyder som utenomsnakk. 10. Ha god tid. Dialogens verste fiende er ofte tidspress.

¹⁸⁴ Det kan minne om Nils Rune Langelands frustrasjon over feminiseringen av politikken (Langeland 2003). Men problemet med Verdikommisjonens offentlighetstemaer var ikke bare at de var varme, klamme eller ”vaginale”, som Langeland kanskje ville kalt det, men kvinnelig på en idiotisk, ungpikaktig måte.

Hvorfor er det i det hele tatt noen som gidder å stille opp, og hvordan kan det til og med bli betraktet som ”historisk”? Artikkelen begynner med å fremheve det pretensiøse ved både prosjektet generelt, men ved Dag Hareide spesielt. Journalisten siterer Hareides store ord om at dette er historisk og at ”det er en enestående sjanse. Vi kan bygge broer for en verdensfred her i nabolaget” (ibid). Journalisten understreker pompøsiteten, ved å beskrive talerens positur: ”Det er Dag Hareide som sier dette, mens han skuer utover Randsfjorden” (ibid). Irritasjonen over det snille og gode, kan knyttes til den moralsk overlegne posisjonen han ser særlig Dag Hareide stå i der han med en mektig positur skuer over Randsfjorden. Artikkelen har et formål, og det er tydelig at journalisten har behov for å jekke Hareide ned noen hakk. For å fremheve sin uenighet med Hareide om at dette prosjektet kan kalles historisk, avsluttes artikkelen med å ironisere over at det er *prosessen* som en selve meningen fremfor *resultater*. Fokuset på prosessen fremfor resultatet er, som Bourdieu (2000) ville sagt, ikke knyttet til maskuline handlingsformer. Men Hareides positur minner ikke om feminin underlegenhet. Tvert imot. Det feminine snakket om prosess fremfor resultat (i rommet ”Busserullen”) synes paradoksalt nok å være grunnlaget for Hareides mektige positur. Verdikommisjonens vektlegging av prosessen blir i artikkelen satt opp mot en understrekning av at arrangementet har kostet totalt 500.000 kroner (helgen på Halvorsbølet 120.000), og det er tydelig at forfatteren mener dette har vært bortkastede penger. ”Men alle er enig i at prosessen har vært lærerik. (...) Konklusjonen blir vel...sier Terje, før han går ut for å røyke: - ...at det er viktig å være glad i hverandre” (Aftenposten 10.09.00). Journalisten synes å ville fremheve at Terje, i likhet med Brynjulv, er gutter som har fått litt fnatt av alt omsorgssnakket.

9.3.2 ”Ja, til fred & sann”

En annen artikkel som ironiserer over Verdikommisjonens åpne godhet var Jan Zahls vurdering av Midtveisrapporten i Dagbladet (01.12.99), en to-siders artikkel kalt ”Ja, til fred & sann”. Artikkelen hadde form av å være delvis en anmeldelse og delvis en kommentar, med bilder av NATO-soldater i krig som kontrast til en knelende Bondevik som hilser blidt på en liten, festkledd jente med bildetekstene ”Nei til det slemme” og ”Ja til det snille”. I ingressen stod det at ”Verdikommisjonens

midtveisrapport ble levert i går, og er så snill og politisk korrekt at det er til å spy av. Men Kjell Magne Bondevik synes den ser bra ut” (ibid). Ironien i artikkelen henspiller på kommisjonens velmenighet. Både bildebruk og tekst viser frem og kritiserer Bondeviks tilsynelatende strategiske bruk av godheten. Krigshandlinger som regjeringen også ga sin støtte til, ble satt opp som kontrast til Verdikommisjonens gode hensikter. Den moralske integriteten som godheten vitner om blir i artikkelen søkt punktert med å fremvise moralske brudd hos særlig Bondevik. Men bruddet underbygges med sitater fra kommisjonen. Zahl skriver ironisk: ”Og så er kommisjonen mot krig, da. For, som den skriver: ”Krig er forakt for liv. Krigshandlinger fører til lidelse fornedrelse og død, og de bringer ofte frem det verste i mennesket av ødeleggelsestrang og brutalitet. (...) Men den som forventer et flengende oppgjør med Norge og NATOs krig mot Jugoslavia fra Verdikommisjonen, basert på innsikten om at ”Krig er alltid tragedie”, kan bare glemme det. Verdikommisjonen ønsker ikke å ta stilling for eller imot luftkrigen, men diskuterer voldsmakt og verdier, for og mot, balanserer, problematiserer og tar forbehold etter forbehold” (ibid). Journalisten sier han får kvalmefornemmelser og behov for å spy av å lese Midtveisrapporten. En slik sterk reaksjon og ønsket om å formidle denne reaksjonen, tyder på at han ikke anser Verdikommisjonen som ubetydelig. Han blir som NRKs Tormod Strand en krakilsk gymnasiast som står stilt overfor en autoritet.¹⁸⁵ Det virker som om han er irritert på at kommisjonen (og Bondevik) forsøkte å tilrive seg en betydningsfullhet og en maktposisjon med å fremme det snille og gode. Både Bondevik og kommisjonen synes å bli stilt overfor et krav om å fremvise enhet mellom liv og lære dersom de skal stille seg i den godes overlegne posisjon. Punkteringen av det gode imaget, eller den moralske makten, er å vise frem brudd i den personlige moralske integriteten. Den gode er lett å rive ned fra sin pødestall med ironi og ved at det blir pekt på moralske brudd. Ironien blir en effektiv motmaktstrategi som punkterer den moralske overlegenheten ved å betegne den som skinnhellig, dvs. tilsynelatende godhet som i realiteten hører hjemme på den negative siden av den moralske dikotomien. Avsløreren, ironikeren, vil slik kunne vinne den egentlig gode posisjonen, fordi han er ærlig, mens den tilsynelatende gode er falsk.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Mer om dette, se Loga 2003.

¹⁸⁶ Et annet eksempel på dette var da Otto Jespersen, som ”ondskapens fyrste”, harselerte med Bondeviks psykiske sammenbrudd i Mandagsklubben. Debatten som fulgte, hvor Bondevik kritiserte OJ for å være ondskapsfull, medførte ingen skammens posisjon for OJ. Ironien gjorde i stedet OJ til den ærlige, og dermed til den egentlige gode. Som ondskapens fyrste var han altså den egentlige gode.

Det er som om man vil vise at denne åpne godheten i realiteten er korrumpert (Arendt 1996b). Den fremstår som en iscenesettelse av det gode, men som ut fra egne kriterier ikke er egentlig godhet, men selvopptatthet, dvs. som i realiteten hører hjemme i den moralske diskursens negative kategori. Men denne vurderingen i oppslaget, gjøres like fullt ut fra en moralsk diskurs. Journalisten forsøker å avkle det gode, ved å vise oss at det ikke er egentlig godhet vi her få se.

Zahl kommer også med et spark til kommisjonens sakrale selvbilde og kommisjonens kritikk mot media for ikke å ha rapportert og formidlet på kommisjonens egne premisser. Zahl fremhever i artikkelen at Verdikommisjonens budskap og prosjekter var uten betydning, fordi budskapet bare bestod av selvfølgeligheter. ”Verdikommisjonen er, hold dere fast, mot aktiv dødshjelp, men for aktiv livshjelp. Den sier ja til det flerkulturelle Norge og mener omsorgstenkningen må få en større plass i politikken. (...) Slike bidrag til den offentlige samtale imponerer ikke et kynisk pressekorps. Å si det selvsagte – og attpåtil presentere det som en nyhet – påkaller bare sarkasmen hos folk som jobber med nyheter” (ibid). Journalisten synes å mene at Verdikommisjonen ikke inviterte til debatt, fordi den fremholdt prinsipper som alle er enig i. Men dermed ble den kanskje også uangripelig på grunn av godhetens uimotsigelighet. Zahl fortsetter sitt moralske prosjekt med å vise oss at denne godheten bare er tilsynelatende. Han hevder at det (en slik godhet) ikke imponerer et kynisk pressekorps. Kynisk burde her kanskje stått i hermetegn. Zahl er overhodet ikke likegyldig, selv om han kan virke kynisk i lys av Verdikommisjonens godhet. Det synes imidlertid å ligge et tungt moralsk engasjement under hos Zahl.

9.3.3 ”Glimt fra en verdidebatt”

Det var ikke bare menn som fikk tilsynelatende fnatt av Verdikommisjonens stil. Dagsavisens rapport fra kommisjonens arrangement Verdiuken var en tredje ironisk artikkel som man reagerte sterkt på internt i kommisjonen. Om det var det at det var en kvinnelig journalist som denne gang raljerte over kommisjonens mykhet, eller om begeret nå bare hadde flytt over, er vanskelig å si, men både Dag Hareide og Henrik Syse kom med sinte motsvar til denne artikkelen. Hanne Maunos lange rapport ”Glimt fra en verdidebatt” (13.11.99) tok for seg temaer som Verdikommisjonen hadde hatt

oppe til debatt denne uken. Mauno siterte innledningsvis drosjesjåføren som hadde brakt henne til møtet om aktiv dødshjelp i Universitetsaulaen: ”Hva er det som skjer her da? Verdikommisjonen? Er den i live enda?” (ibid). Journalistens enighet med drosjesjåføren er blitt antydnet i ingressen: ”..er tiden inne til å begå et aldri så lite barmhjertighetsdrap på denne utskjelte kommisjonen?” (ibid). I konklusjonen, etter å ha gjennomgått forskjellige debatttemaer med hovedvekt på diskusjonen om aktiv dødshjelp, resonnerer hun om Verdikommisjonen: ”Det er naturligvis brutalt å forordne barmhjertighetsdrap på en pasient som så tydelig har etiske motforestillinger mot akkurat det. På en annen side kan man få lyst, ettersom det er helt åpenbart at de fleste mennesker og grupperinger i Norge er fullt ut i stand til å diskutere både liv, død, skole og idrett på egen hånd, uten hjelp fra en spesialutnevnt, statlig kommisjon. Men verdikommisjonens folk er likevel så harmløse, entusiastiske og velmenende (...), at det er vanskelig å mobilisere sinne” (ibid). Men hvorfor får man lyst til å ta livet av noen (som heller ikke selv ønsker å dø) dersom de er fullstendig harmløse? Det er vanskelig å tro Mauno på at hun ser på kommisjonen som fullstendig harmløs, og at den ikke vekker sinne hos henne, når hun likevel velger å lage en stor hånlige artikkel om hvorfor Verdikommisjonen må dø. Artikkelen oser av irritasjon og sinne. Men hva er det så irritasjonen er rettet mot?

Mauno lister opp alle de ”sterke og kjente debattantene de har fått tak i” (ibid) og sier at debatten startet ved at kommisjonen la frem ”sitt kanskje første, enstemmige vedtak noensinne: De sier nei til aktiv dødshjelp. Så stolte er de at de like godt smeller opp vedtaket stort og himmelblått på en diger overhead, mens mange spotlights lyser på ordene” (ibid). I likhet med Aftenpostens Simen Tveitereid og Dagbladets Jan Zahl, virker det som om Mauno er irritert på ”stoltheten” eller selvtilfredsheten til Verdikommisjonsmedlemmene. Ikke fordi de klarer å skape debatt, men fordi de virker så selvtilfredse i kampen for det gode. Selvtilfredsheten vitner om et moralsk overlegent selvbilde, som kan ha gitt journalisten et ønske om å punktere den. Det ville ikke vært legitimt for journalisten å håne kommisjonen, dersom den befant seg i en underlegen posisjon og dermed bare var ”harmløs og velmenende”. Det ville vært å sparke noen som lå nede. Men det at hun likevel sparker kan tyde på at hun ikke ser at kommisjonen ligger nede. Dette aspektet blir tydeligere formulert av en annen

Dagsavisen-journalist som forsøker å forsvare Mauno mot den kritikken hennes artikkel skulle komme til å få. Knut Adamsen skriver et svar til Dag Hareide (25.11.99), som på bakgrunn av Maunos artikkel hadde kritisert Akersgatas journalister for å være ”ironiens korsfarere”. Adamsen skrev: ”Det ser ikke ut til å plage Hareide at de ironiske journalistene representerer folk flest, mens reporterne som nikker og noterer seg gjennom idrettsungdommens verdiprekener bare gjør seg gromme for alle maktmenneskene i kommisjonen. (...) Verdikommisjonen er et prestigeprosjekt for et kristelig regjeringspart. Et fabeldyr er den, og på ryggen sitter en grisk advokat. Det er ikke ironi, det” (ibid).

Det at det skal være ”vanskelig å mobilisere sinne” (jfr. Mauno) overfor Verdikommisjonen, ser altså heller ikke ut til å gjelde i Knut Adamsens tilfelle. Han understreket til og med alvoret som lå under den ironiske kritikken, ved å si at kritikken ikke måtte oppfattes som ironi, men alvor. Adamsen er tydelig på at det er kommisjonens forvaltning av makt, som gjør journalistene skeptiske og kritikken legitim. Han irriterer seg også over journalister som gjør seg til dillettanter for ”maktmenneskene i kommisjonen” (ibid). Men hva slags makt var det kommisjonen forvaltet? Adamsen mente kommisjonen var et ”fabeldyr”. Den var altså en illusjon, og kanskje noe annet enn det den utga seg for å være. Det var kristeligheten han trakk frem som dette egentlige, og som ble satt opp mot ”grisk advokat”. Verdikommisjonen representerte kristelighet og griskhet, og det var altså kommisjonens moralske legitimitet han angrep. Han pekte på moralske brudd for å vise at den moralske makten er illegitim. Fabeldyret kan henseile på den moralske maktens ”fåreklær”.

Mauno så ut til å irritere seg mer over enkelte kommisjonsmedlemmer, enn andre. Hun nevnte at Fugelli og Aakre var til stedet, men det var Syse, Hareide, Eidsvåg og Langangen som fikk en komisk vinkling i motsetning til de to første. De to sistnevnte ble fremstilt som ydmyke og fnisete: ”Det var selveste åpningsdagen, og inne sprudlet Inge Eidsvåg veldig og sa at han ”hadde gledet seg lenge til nettopp denne dagen”, utenfor sprudlet en like entusiastisk leder Jan Erik Langangen, som oste av etterbarberingsvann og optimisme på vegne av kommisjonen og alt dette som nå

skulle foregå: ”Jo, dette blir spennende. Tror du ikke det? (Høy, litt umotivert latter). Og interessant! Og endelig kommuniserer vi! (Mer latter). Ja, dette med å prøve å feile vet jo JEG alt om!, Ja, dette ser jeg lyst på!. Ja, det gjør jeg!” (Mauno i Dagsavisen 13.11.99). Eidsvåg ble fremstilt som en uskyldig liten gutt som dirret av iver. Langangen fikk ikke helt den samme uskyldige fremstillingen. Han ble karakterisert som tilsvarende godmodig og litt barnslig, men som oste av dekkende etterbarberingsvann. Han ble dessuten fremstilt som anstrengt, og det hintes om at han selv er bevisst sin manglende moralsk legitimitet. Men journalistens tone er mild overfor både Eidsvåg og Langangen. De fremstilles som mer søte, enn irriterende. Syse fremheves derimot mer som pompøs. Journalisten siterte Syse: ”Vi har et ønske om å ta døden på alvor, sier sekretær og ordstyrer Henrik Syse” (ibid). Hareide ble fremstilt som en løpegutt som først og fremst varter opp de viktigste gjestene, Statsministeren og Kongen. Om dette skrev Mauno: ”Etterpå vandret han [Kongen] høytidelig ned den røde løperen igjen, fikk en kort rundtur i verditeltet, der han blant annet fikk servert en kopp ”rettferdig kaffe”, som koster litt mer fordi verdikommisjonen synes det er viktig at u-landene ikke blir så underbetalt. Et kort, svimlende øyeblikk lot det til at noen faktisk ventet at Kongen skulle betale kaffen selv, men Dag Hareide reddet situasjonen ved å si at denne kaffekoppen, den spanderte sannelig Verdikommisjonen” (ibid). Irritasjonen her så ut til å være knyttet til at kommisjonens posisjon ble ansett som så viktig at til og med Kongen var til stede, i tillegg til at særlig Hareide syntes å være bevisst dette.

Hanne Maunos artikkel provoserte altså såpass at Henrik Syse valgte å reagere ved å skrive en kronikk (Dagsavisen 17.11.99). Den hadde tittelen ”En slumrende kommisjon?” og handlet om to aspekt ved Maunos oppsummering, som Syse mente ga grunn til bekymring. Den første gjaldt hovedstadspressens usynliggjøring av Verdikommisjonen. Syse ramset opp en del av kommisjonens aktiviteter som han mente pressen hadde forsøkt å fortie og sa så: ”Pressen har selvsagt fått vite om alt dette, og i mange tilfeller har de nok skrevet litt om arrangementene og begivenhetene. Men kritikken om en impotent og egentlig litt tannløs kommisjonen består likevel. Jeg begynner å lure på om det er ideologi og en smule kynisme mer enn uenighet med Verdikommisjonens aktivitet som ligger bak kritikken” (ibid). Syses

første bekymring syntes altså å være at det var hovedstadspresen kynisme som var årsaken til at kommisjonen ble mobbet. Han bekreftet med andre ord godhetsposisjonen som kommisjonen stod i: undergraving av slike gode initiativ kunne ikke være annet enn uttrykk for ondskap. Den andre bekymringen viste også til negative trekk ved samfunnsutviklingen: ”Den andre mulige (og enda mer bekymringsfulle) konklusjonen er at verdidebattens forgrunnsfigurer burde være mindre velmenende. At man skulle gå inn i arbeidet med skolens verdier med et utgangspunkt om at debatt er dumt og at vi bør svekke den offentlige skolen. At man skulle bygge opp under mistro mellom forskjellige livssyn. At man vil svekke omsorgen for døende. At man vil ha mindre debatt om krig og fred og gjerne rasisme med det samme. Det ville selvsagt vært mye mer oppsiktsvekkende. Men er det dermed sagt at de motsatte, de gode, synspunktene bør framføres med lavere volum og holdes unna den mest sentrale politiske og offentlige debatt?” (ibid). Syses kronikk var et illustrerende eksempel på problemet med å fremføre en kritikk mot godheten. Hanne Mauno syntes indirekte å kritisere, med bruk av ironi, Verdikommisjonens selvtilfredshet og sakrale selvbilde. Hun forsøkte å jekke ned ”maktmenneskene” som befant seg i en moralsk overlegen posisjon. Henrik Syse syntes derimot ikke å se at kommisjonsmedlemmene befant seg i en slik posisjon, men fortsatte sin kritikk på vegne av godheten. For ham syntes det som om den som er kritisk til Verdikommisjonen ikke bare er motstander av godheten (det ”velmenende”), men også er tilhenger av ondskapen, dvs. at man ønsker å svekke dialog, bygge opp under mistro, redusere omsorg for døende, ønsker mer rasisme etc. Syse sikret med andre ord den moralske overlegenheten til kommisjonen, med å plassere kritikerne i godhetens motsatte posisjon, dvs. kynismen. Han gjorde seg med andre ord enda mer overlegen og skinnhellig gjennom kronikken, og kunne således øke journalistene behov for å jekke ham ned.

Dag Hareide gjorde det samme i sitt svar til Hanne Mauno (Hareide i Dagsavisen 22.11.99).¹⁸⁷ Han mente til og med at han hadde utviklet en egen evne til å gjenkjenne disse ”ironiens korsfarere” når de dukket opp på Verdikommisjonens aktiviteter: ”Jeg

¹⁸⁷ Det må nevnes at også Kine Hellebust og Kari Wærness kommenterte Zahls artikkel, jfr. artiklene ”Verdiar til å spy av?” av Kine Hellebust og ”Den ironiske tonen” av Kari Wærness i Dag & Tid 23.12.99.

mener å ha utviklet en evne til på forhånd «å lukte» journalister som kommer med en slik vinkling. Det oppdages på blikket, på alle de spørsmålene de ikke stiller, nesten på ganglaget. For en slik journalist er det uinteressant at det var mer enn 15 andre organisasjoner involvert. Det er Verdikommisjonen som skal angripes. Jeg er sint når jeg skriver dette. Jeg merker jeg prøver å styre mitt sinne slik at jeg kan få latteren på min side. Og da begynner jeg å miste respekt ikke bare for slik journalistikk men også overfor meg selv. Så nok om det” (ibid). Journalistenes ironiske tilnærming, viste han så frem ved å holde deres journalist-”ideologi” opp mot Inge Eidsvåg 10 bud for en god dialog. Hareide mente at dersom journalistene hadde fulgt Eidsvågs råd, fremfor sin egen ideologi, så ville de kunnet delta i diskusjonen om ”de dypere spørsmål om hva som gjør livet verdt å leve, og hva som skaper et samfunn” (ibid), fremfor å skape en ”uutholdelig letthet i debattform i det offentlige rom” (ibid). Hareide syntes altså å mene at den fremvoksende journalistiske ideologi, den kyniske ironien, bidrar til å ødelegge debatten i den politiske offentlighet, blant annet representert ved Verdikommisjonens initiativer. Både Hareide og Syse er dypt seriøse overfor disse ironiens korsfarere. Men ved å være seriøse, bekreftet de bare den pompøsitet som ironikerne påpekte. Dette kan illustrere makten i ironien.

9.4 Makt eller motmakt?

Internt i Verdikommisjonen ble ironien i media oppfattet som bevisst maktbruk som hadde til hensikt å sabotere for Verdikommisjonen. Effekten i ironien gjorde også at denne maktbruken opplevdes som slagkraftig og overveldende. Daglig leder Fred-Olav Sørensen uttalte sin frustrasjon og oppriktige undring til Aftenposten (24.03.01): “Jeg er overrasket over aggresjonsnivået. Vi har ikke gjort en katt fortred, men likevel ble det mange sinte meninger i avisene” (ibid). Sørensen understreket altså her kommisjonens gode hensikter. De ville bare det gode og ønsket ikke å gjøre en katt fortred. Men Sørensen syntes heller ikke å se at disse gode hensiktene plasserte kommisjonen i en moralsk overlegen posisjon, dvs. i en maktposisjon, og at det var det som ble oppfattet som et overgrep og gjorde det legitimt med et motangrep. Dess ”godere” kommisjonen fremstod, jo større ble den moralske asymmetrien, og jo mer rettferdig var det å undergrave kommisjonen. Stilt overfor moralsk makt, kunne altså ironien også ses som en motmakt.

Det var ikke bare kommisjonens egne medlemmer som reagerte på forsøkene på å undergrave Verdikommisjonen. I Bergens Tidendes leder mente man at “..Den voldsomme og hysteriske utskjellingen av kommisjonen gir grunn til en smule undring” (09.12.99). Fædrelandsvennen hevdet at “Hver gang (...) Langangen eller andre taleføre medlemmer åpner munnen (...) så runger latteren i Akersgata og NRKs tunge og lette programmer. Det er en ironisk korrekthet som for tiden dominerer flere offentlige medierom” (03.12.99). Fædrelandsvennen pekte her indirekte på den ulike moralske legitimiteten som er representert i for eksempel KrF versus i flere av hovedstadspressens aviser. Den ironiske korrektheten ses som maktutøvelse, men ikke som en motmaktstrategi. Maktutøvelsen går bare en vei. Man tolket ikke ironien i storbyavisene som uttrykk for motmaktstrategier overfor moralsk makt. Uttrykket “politisk korrekt” kan tilsvarende ses som en maktstrategi. “Det politisk korrekte” henspiller her på “de andres” moral. Det er den dominerende, men ureflekterte (saue-)mentaliteten. Man kan altså lese kritikken fra disse regionsavisene som et forsøk på å undergrave makten i den ironiske posisjonen, dvs. å undergrave det “korrekte” i dette andre moralske systemet. Når “det politisk korrekte” settes opp mot Verdikommisjonen, plasserer det kommisjonen i den motsatte kloke refleksjonens ståsted. Det at man ikke ser kommisjonens maktutøvelse, bare hovedstadspressens ironiske maktutøvelse, tyder med andre ord på at man selv er innenfor kommisjonens egne diskurser.

Også andre aviser utenfor Oslo-gryta stilte seg skeptisk til ironiseringen som man videre knyttet til hovedstadspressen. For mange fremstod det også som kynisk og ondt at noen hakket på en kommisjon som bare ville vel. Ikke bare fordi det var en dårlig behandling av kommisjonen og dens medlemmer, men fordi ironien og latteren bidro til å undergrave både verdibegrepet, idealismen og engasjementet - ja, også selve godheten. Det var derfor ikke bare Verdikommisjonens ære som stod på spill i debatten om kommisjonen, men selve godheten, og det kan forklare både Syses og Hareides oppriktige fortvilelse. ”Ironiens korsfarere” forsøkte å undergrave godhetens makt, og i et skrekkbilde kunne man da, som Syse, se for seg følgene at ondskapen ville få fritt spillerom.

Syse uttrykte også denne frustrasjonen i et debatt-innlegg i Dagbladet (22.07.98): “Dagbladet (har) sammen med andre aviser mesket seg i plattheter om “verdikommisærene”. Konstruktive kommentarer om det kommisjonen *faktisk la frem*, har det vært lite av”. Kari Wærness var også oppgitt: ”Ironien i media dekkjer over manglande evne til refleksjon. (...) aggresjonen og ironien i media har vært overraskende, men det heng vel saman med at det er ein statsminister frå KrF som står bak” (Dag og Tid 23.12.99). Kine Hellebust sa til Vårt Land (09.01.99) at ”lokalpressen i Akersgata” skuffet henne mest i forbindelse med arbeidet i verdikommisjonen: ”Deres eneste interesse har vært å ta rotta på oss fordi akkurat Kristelig Folkeparti hadde den glupe ideen om verdikommisjonen. De har ikke giddet å sette seg inn i saken og finne ut hva vi egentlig har gjort”.

Journalistenes eget fagblad, *Journalisten*, hadde Verdikommisjonens kritikk av hovedstadspresen som tema over 3 artikler (27.10.00). Den ene artikkelen, “Medienes overtramp”, er en liste på 7 punkter, som sekretariatsleder Fred-Olav Sørensen er blitt sitert på som de groveste overtrampene begått av media mot kommisjonen. I tillegg til Sørensen er to journalister som har vært ansvarlig for to av oppslagene om Verdikommisjonen, NRKs Tormod Strand og Aftenpostens Simen Tveitereid, blitt intervjuet.¹⁸⁸ Den andre artikkelen, “Media mobber Verdikommisjonen”, er et intervju med Fred-Olav Sørensen, i tillegg til at det refereres til uttalelser fra “forsker Thorvald Sirnes”.¹⁸⁹ Den tredje artikkelen, “Mobbet av pressen?”, er en leder.

¹⁸⁸ Denne artikkelen stod publisert på *Journalistens* nettsider.

¹⁸⁹ Det kan som et ironisk poeng nevnes i denne sammenheng at Sirnes ikke ble spurt om uttalelser i forbindelse med dette oppslaget. Sirnes og undertegnede hadde tidligere en samtale med den samme journalisten, som da representerte vår oppdragsgiver Norges forskningsråds program for kulturstudier. Samtalen med oss handlet om å lage en beskrivelse av prosjektet “Verdipolitikk” til Program for kulturstudiers informasjonsskriv. Men journalisten har i tillegg laget et oppslag i *Journalisten*, uten at vi ble forespeilet å utgjøre en kilde for kommisjonens opplevelse av medieovertramp. Mye tyder på at samtalen med oss dannet bakgrunnen for utspørringen av Sørensen i dette oppslaget, selv om Sirnes bare ble sitert med en setning i det som kom på trykk. Dette skapte i etterkant et midlertidig tillitsproblem mellom oss og sekretariatslederen, da hans intervju med oss var i forskningsøyemed og ikke med tanke på medieoppslag om verdikommisjonens opplevelser av overtramp. Verdikommisjonens skandalepotensial var med andre ord også noe vi som forskere fikk en opplevelse av ved flere anledninger. I samtale med journalister måtte vi være eksplisitte på at enkeltmedlemmer i Verdikommisjonen ikke skulle bli sitert, for det syntes som om det var nettopp moraliserende uttalelser fra enkeltmedlemmer journalistene ville ha og skandalisere, jfr dette oppslaget i *Journalisten* eller intervju med oss og Kari Wærness i Dag og Tid 10.05.03.

I lederartikkelen skriver JOH¹⁹⁰: “Sjelden - for ikke å si aldri - har en retnings- og holdningsløs komite av synsere fått mer spalteplass enn den av Bondevik-regjeringen oppnevnte Verdikommisjonen. Et søk på nettet på NTB og syv av våre største aviser viser 854 artikler om Verdikommisjonen. Med tanke på at det er hundretall andre aviser i landet, fjernsyns- og radiostasjoner, er det lett å finne ut at Verdikommisjonen i snitt omtrent har vært på prent hver eneste dag siden den ble nedsatt” (Journalisten 27.10.00). Dette sitatet inneholder et paradoks. Det har aldri vært et mindre fokuseringsverdig fenomen, og samtidig er det det mest fokuserte. På tross av at Verdikommisjonen var fullstendig uinteressant, har den i snitt stått “på prent hver eneste dag”. JOH er imidlertid ikke opptatt av dette paradokset. Han er bare irritert. Den urimelige overfokuseringen skal imidlertid ha endret seg i det siste: “I den senere tid har det vært mindre stoff i norske medier om Verdikommisjonen” (ibid). JOH mener årsaken er klar: “Det er knapt et menneske i landet som har noen som helst interesse for hva kommisjonen driver med” (ibid). Men på JOHs irritasjon virker det ikke som om dette er en informasjon mediene har fått først i den senere tid. Det er tydelig at han har ment dette fra starten av. Man kan dermed undre seg over hvorfor media har brukt så mye spalteplass på et fenomen som, i følge Journalistens leder, knapt et eneste menneske har hatt noen som helst interesse av.

I Verdikommisjonen mente man ikke at man var glemt i media. De mente at de tvert imot ble husket intenst på hele tiden, men på en negativ måte. Kommisjonens stemme ble med andre ord ikke overhørt i bråket fra alle de som ønsker å bli hørt av media. Stemmen ble registrert, men media valgte å ikke bringe den videre, eller den ble ikke brakt videre på kommisjonens egne premisser. Man mente altså ikke at kommisjonen var usynlig for media, men den ble forsøkt gjort usynlig gjennom en aktiv fortrenkning, for eksempel symbolsk illustrert med Dagbladets rubrikk “nytt fra verdikommisjonen” som alltid var tom. “De har usynliggjort Verdikommisjonens midtveisrapport da den kom ut i fjor” (ibid), siteres Sørensen. Kommisjonen ble ikke utkonkurrert i den store konkurransen om oppmerksomhet. De vant derimot i så stor grad at kommisjonen ble et offer for medias strategier. “Dagbladet bestemte seg tidlig for å skrive “Verdikommisjonen” med liten “v”, selv om det er et egenavn” (ibid). Spørsmålet om størrelsen på “V”-en var ikke bare av grammatisk art.

¹⁹⁰ Lederartikkelen er bare signert med forfatterens initialer.

Verdikommisjonen stod i en privilegert posisjon som media hadde behov for å redusere. Det betyr at Verdikommisjonen var konstant til stede i Dagbladets bevissthet, men det var først og fremst som et irritasjonsmoment. Kommisjonen var så lite anonym at det måtte en redaksjonell politikk til for å gjøre den mindre synlig. Den store “V”-en dominerte i kommisjonens selvbilde, men det gjorde den også i Dagbladets bilde. Verdikommisjonen var så stor at den burde komme til i media på egne premiss, og dette var så irriterende for enkelte medier at det var viktig å få frem hvor dårlig de klarte dette. Media delte slik sett kommisjonens sakrale selvbilde. Det at både “v”-en minket og oppmerksomheten omkring kommisjonen dalte, var med andre ord bare en konsekvens av en realitetsorientering. I følge JOH fikk kommisjonen etter hvert den oppmerksomhet den fortjente.

I intervjuet sammenliknet Fred-Olav Sørensen medias behandling av Verdikommisjonen med hans tidligere erfaringer: “Jeg har i mitt tidligere arbeid fått mye erfaring med journalister, og jeg er forbløffet over kontrasten mellom da og nå. Da jeg arbeidet i delegasjonen som forhandlet frem EØS-avtalen, opplevde jeg journalistene som informasjonssøkende, proffe og godt forberedt. Jeg ble imponert over nivået til journalistene og det de leverte” (Sørensen i artikkelen ”Media mobber Verdikommisjonen”, *Journalisten* 27.10.00). Sørensens forventning synes å være at journalistene burde søkt informasjon fra Verdikommisjonen på samme måte som overfor forhandlingsdelegasjonen. Mens spillet om EØS-avtalen ville få store økonomiske betydninger for folk, så var det holdninger som stod på spill med Verdikommisjonen. Sørensen sier: ”Til Verdikommisjonen har mange journalister kommet med en ferdig holdning i stedet for nysgjerrighet” (ibid). Spørsmålet er hvilken status Sørensen gir ordet “ferdig” i denne sammenhengen. Betydde det at journalistene møtte med en på forhånd spikret negativ innstilling som ikke lot seg rokke, eller betydde det at journalistene stilte med holdninger som fikk en privilegert plass i forhold til kommisjonens holdninger? Under EØS-forhandlingene var relasjonen mellom forhandlingsdelegasjonen og journalistene asymmetrisk. Delegasjonen serverte fakta som journalistene formidlet videre. Dette hadde nok delvis med journalistenes kompetanse å gjøre i forhold til det temaet de dekket. Var det det å bli møtt med en mot-normativitet i media, som var problemet for Sørensen?

Ønsket han at journalistene skulle søke etter holdninger i Verdikommisjonen på samme vis som de søker opplysninger i samfunnets maktkanaler? Kanskje denne forskjellen mellom før og nå, som Sørensen viser til, handlet om at journalister ikke lenger bare ser på seg selv som mikrofonholdere, men som selvstendige meningsytrere. Frustrasjonen over særlig artiklene til Zahl, Mauno og Tveitereid, som alle er delvis formidlende og delvis en kommentar, kan kanskje tyde på det. Slike artikler kan både vitne om at media har oppnådd større autonomi, og ikke lenger ser seg fornøyd med å være formidlere, men det kan og skyldes at Verdikommisjonens tema ga journalistene større kompetanse og dermed større autonomi, slik at de ikke så noen grunn til å være den underlegne i relasjonen. Kommisjonens møte med medias mot-normativitet, kan i så fall illustrere det poeng Sirnes er blitt sitert på i den ene artikkelen: “Velger media å latterliggjøre kommisjonen fordi de føler seg truet av dere, slik forsker Thorvald Sirnes hevder?” (ibid). Sørensen svarer på dette spørsmålet at “Vi har pressefrihet her i landet. Media har ingen grunn til å føle seg truet av noen. (...) Dette gir media en enorm makt, og nettopp derfor er det viktig at dere bruker rene metoder. Hvis du som journalist må lyve for å få fram din sannhet, har du et problem” (ibid). Kan det tenkes at Verdikommisjonen utgjorde en normativ konkurrent for media, og at det var dette aspektet Sørensen undervurderte?¹⁹¹ Media er ikke lenger bare en formidler, men er selv blitt en regissør av samfunnets verdidebatter. Presentasjonen av Verdikommisjonen skjedde ut fra journalistiske kriterier, hvor kommisjonen ofte fikk rollen som ”umoral” (ikke ut fra egne kriterier, men medias) eller klovn. Kommisjonen kom altså til i medias underholdningsstoff, fremfor som løsrevet fra den journalistiske regi og på egne premiss.

9.5 Avslutning

Det at Verdikommisjonen ble utsatt for ironi, kan knyttes til i hvert fall to aspekt. For det første er ironi en maktform. Det at ironien oppstod kunne tyde på at Verdikommisjonen ble ansett for å utøve eller representere makt. Dersom Verdikommisjonen hadde blitt ansett som så triviell, som media ofte påpekte, så var det jo ingen grunn til å verken vie den noe plass i media eller å bruke maktstrategier mot den. Ironien kunne altså ses som en motmaktstrategi. Men det at ironi ble tatt i bruk, fremfor direkte kritikk, kan for det andre knyttes til den bestemte formen for

¹⁹¹ jfr. diskusjonen under pkt 7.4

makt Verdikommisjonen representerte. Ironien kunne ses som en diskursiv motmaktstrategi rettet mot en diskursiv form for makt.

Ironi oppstår gjerne når direkte kritikk er vanskelig å utøve. Dette kan knyttes til det uimotsigelige Verdikommisjonen representerte. Verdikommisjonen befant seg på et diskursivt uimotsigelig nivå, hvor uenighet eller alternative synspunkter ikke fantes. Det er ingen som seriøst vil stå frem og forsvare krig, ønske mer trafikk-død, at man ikke skal gi omsorg for døende etc. Direkte kritikk på dette nivået vil representere det uimotsigeliges motsetning, dvs. kynisme, likegyldighet eller ondskap. Dette er et spørsmål om definisjonsmakt. En diskurs om det gode definere sin egen motsetning: den kyniske eller onde. I en debatt som føres på et uimotsigelig nivå finnes det ikke uenighet og dermed heller ingen kommunikasjon. Det uimotsigelige trenger bare å uttales for å bli konklusjon. Ettersom det ikke er mulig å utøve direkte kritikk, uten å fremstå som kynisk og ond, kan ironi være den eneste måte å utøve kritikk. Ved å frata godhetsdiskursen sin seriøsitet gjennom humor, fratas den sin makt. Ironi er altså en effektiv måte å punktere overlegenheten i den moralske makten.¹⁹² Det at Verdikommisjonen ble utsatt for ironi, kan altså ses som et tegn på at den ble oppfattet som utøver av moralsk makt.

Ironi kan imidlertid brukes på ulike måter. I forhold til Verdikommisjonen må man kanskje skille mellom to ulike former. Den ene er den ubevisste bruken av ironi, hvor journalister føler seg underlegen og stilt overfor en autoritet. Ironien er da en form for kritikk, men som ikke nødvendigvis tas i bruk som en bevisst degraderingsstrategi. Den andre formen er når journalistene bevisst er ironiske. Denne formen ble kanskje snarere brukt i situasjoner hvor journalisten følte seg overlegen.

TV-programmet Rikets Tilstand kunne kanskje illustrere den siste formen. Her fremstod ikke Verdikommisjonen som noe truende, og noe som representerte en maktinstans. Verdikommisjonen var heller noe man kunne bruke til å lage morsomme oppslag med. Dette syntes å være en bevisst bruk av ironi, hvor man valgte å lage en morsom vinkling fremfor en mer nøytral dekning av styringsgruppens møter. Humoren kunne representere en overlegenhetsfølelse, som gjorde Verdikommisjonen

¹⁹² Shabana Rehman's mullah-løft kan kanskje også ses som et eksempel på dette.

liten. Ironikeren synes å stille seg i en utenfor posisjon som gir inntrykk av et overblikk eller intelligens. Fra denne posisjonen så man ned på Verdikommisjonen som arbeidet i fullt alvor med det som ble karakterisert som uvesentligheter, jfr. journalist Svein Torgersens oppsummering: ”Spørsmålet er ikke til å komme unna. Hva fører alt dette til?” (Rikets Tilstand 30.09.99).

Innslaget i Redaksjon 21 fremstod også som en bevisst bruk av ironi for å degradere Verdikommisjonen. Det manipulerte bildet av en fraværende kommisjon kunne tyde på at kommisjonen hadde havnet i en underlegen posisjon i forhold til media. Kommisjonen ble offer for journalistisk regi, hvor hensikten var å lage et morsomt innslag. Men reaksjonen til journalist Tormod Strand, da han ble konfrontert med det manipulerte bildet av kommisjonen, viste imidlertid at dette ikke var hele bildet. Den dårlige samvittigheten kunne vitne om at noen hadde et moralsk overtak på ham.

Det var kanskje nettopp den moralske overlegenheten kommisjonsmedlemmene bidro til å bekrefte i for eksempel Syse og Hareides kritikk av mediene. I disse kronikkene syntes forfatterne å se sitt eget prosjekt som hevet over media. Den ironiske undergravingen stod i kontrast til de viktige debattene Verdikommisjonen var opptatt av. Ironikernes sabotasje truet ikke bare med å ødelegge for Verdikommisjonen, men all seriøs debatt i offentligheten. Dette var imidlertid et syn på ironien som forutsatte at den ble brukt bevisst for å degradere kommisjonen. Det å betegne den som ondskapsfull, antyder at det var planlagt maktbruk. Det å betegne all ironi om Verdikommisjonen som uttrykk for onde hensikter og bevisst maktbruk, kunne imidlertid også innebære en form for reduksjon. Det var å gjøre den moralsk mindreverdige, hvor den ble betraktet som sabotasje fremfor viktig kritikk. Dette kunne man kanskje se i Adamsens reaksjon på Hareides kritikk av ”ironiens korsfarere”. Adamsen understreket eksplisitt at han ikke var ironisk når han fremførte sin kritikk mot ”maktmenneskene” i Verdikommisjonen. Det virket ikke som om Adamsen så seg selv i en overlegen posisjon overfor Verdikommisjonen, men at han ville fremføre en viktig kritikk. Irritasjonen i Adamsens artikkel, kunne vitne om følelsen av å stå i en underlegen posisjon. Det kunne kanskje knyttes til at Hareides syntes å redusere all ironi til en spørsmål om ondskapsfull sabotasje.

Artikkelen til Jan Zahl “Ja, til fred & sånn”, kunne også tolkes som ren sabotasje og en overlegen journalist som ønsket å raljere med Verdikommisjonen. Det var imidlertid tydelig at journalisten var irritert. Dette kunne knyttes til følelsen av å stå overfor en autoritet. Zahl synliggjorde hva autoriteten handlet om, fordi den var den moralske integriteten han angrep. Men det syntes som om journalisten tok opp kampen om å representere det moralske. Dette var en svært normativ artikkel som blant annet kritiserte Verdikommisjonen (og regjeringen) for ikke å ta et tydelig standpunkt mot norsk deltakelse i krigen i Kosovo. Det som syntes å fremkalle kvalmefornemmelser hos journalisten, var at kommisjonen stilte seg i den moralsk høyverdige posisjonen. En posisjon journalisten ikke syntes den fortjente på bakgrunn av det manglende engasjementet mot krigen i Kosovo. Journalisten tok regjeringen (og kommisjonen) kraftig i ørene og krevde mer moralsk ansvarlighet. Dette er med andre ikke en ironi som bare kan reduseres til sabotasje. Det er mer radikalitet Zahl syntes å etterlyse, og den ironiske språkbruken fungerte til å understreke dette. Denne type ironi kan altså ikke uten videre reduseres til undergravende virksomhet som ikke selv tilbyr noe konstruktivt.

Den ironiske språkbruken var imidlertid også knyttet til en reduksjon av Verdikommisjonen. Reduksjonen handlet ofte om å knytte den til KrF, og slik gjøre den til en representant for den tilbakelagte moralen. Den kristne moralens tabu i medier som Dagbladet og Dagsavisen, kan også tolkes normativt som en moralsk brennmerking av moral som oppfattes som illegitim. Ironien kan utfolde seg i toleransens navn, for å punktere makten hos tilbakelagte autoriteter som biskoper, KrF-politikere, patriarker, immamer eller mullaher. Ironien kan således få en dobbel betydning. Den kan både representere motmaktstrategien overfor en moralsk makt, men den kan selv også bli en bærer av en nyere form for normativitet. Det første tyder på en underlegenhetsfølelse, mens det siste tyder på overlegenhet.

Som vi så i kapittel 6 syntes både Morgenbladets Truls Lie og Kjartan Fløgstad å se Verdikommisjonens moralske makt i “det gode dydsfellesskap” eller i det å ville forsvare en bestemt fellesskapsmetafysikk. Dette var hva de fant provoserende ved

kommisjonen, og som rettferdiggjorde den ironiske undergravingen. Ironikeren syntes her å se seg selv i en underlegen posisjonen, eller som representant for samfunnets utside, og som Truls Lie eksemplifiserte som “skapende kunstnere, forfattere, homoseksuelle og andre kulturelle” (Morgenbladets leder 06.02.98). Fra den underlegne posisjonen kunne ironien utgjøre en bevisst maktstrategi. Overlegenheten kunne derimot knyttes til det å fremstå som en representant for utgruppene. Ironien kan fremstå som det egentlige gode, toleranse, i kontrast til fordomsfull, tilbakelagt moral.

Det syntes altså som om begge posisjoner, Verdikommisjonens versus ironikernes, bygget på en konflatering av begge posisjoner. Ved å redusere Verdikommisjonen til et normativt prosjekt i regi av KrF, det vil si å tilegne Verdikommisjonen moralsk makt, kunne kommisjonen bli plassert i en overlegen posisjon. Men i lys av toleranse kunne dette også gjøre kommisjonen underlegen, fordi den ble representant for tilbakelagt moral eller moralisme. Denne reduksjonen var antakeligvis bakgrunn for at kommisjonsmedlemmer mente at hovedstadspresen ikke hadde øyne for hva kommisjonen drev med, men i stedet fastholdt en forhåndsdefinert fordom som siktet til KrFs politikk.¹⁹³ Men tilsvarende var det å redusere ironien, som uttrykk for kritikk, til et spørsmål om ondskapsfull sabotasje. Definisjonsmakten i det uimotsigelige som Verdikommisjonen fremmet, kunne for det første umuliggjøre direkte kritikk uten at man ble regnet for å være kynisk og ond. Når også den ironiske kritikken ble betegnet som ond, ble makten i kommisjonens godhetsdiskurs forsterket. All kritikk mot kommisjonen kunne slik oppfattes som ond. Det kunne igjen vitne om en sakral selvforståelse i kommisjonen. Den forvaltet det gode, og var dermed ikke mulig å kritisere verken direkte eller indirekte.

¹⁹³ Jfr. Kine Hellebusts kritikk av avisene i Akersgata: ”Deres eneste interesse har vært å ta rotta på oss fordi akkurat Kristelig Folkeparti hadde den glupe ideen om verdikommisjonen. De har ikke giddet å sette seg inn i saken og finne ut hva vi egentlig har gjort” (Vårt Land 09.01.99).

KAPITTEL 10 MELLOM POLITIKK OG MORAL

10.1. Innledning

Spørsmålet i denne avhandlingen har vært knyttet til hvorfor det på den ene siden ble knyttet så store forventninger til Verdikommisjonen, og på den andre siden hvorfor kommisjonen ble utsatt for så sterke negative reaksjoner og ironisk undergraving. Det var kanskje særlig i startfasen at man kunne se at Verdikommisjonen vekket begeistring, og at mange syntes å se et stort potensial i dette initiativet. Skepsisen mot den, så imidlertid ut til å bli mer dominerende etter hvert. Det er denne tvetydige reaksjonen jeg har villet belyse i avhandlingen. I dette kapitlet skal jeg forsøke å gi et oppsummerende svar på dette spørsmålet.

Kritikken mot Verdikommisjonen var tydelig i media. Man kunne derfor tenke seg at årsaken til at Verdikommisjonen ble utsatt for negative reaksjoner, utelukkende lå hos media. Skepsisen viste seg imidlertid ikke bare i media. Fremfor å bare belyse indre forhold i Verdikommisjonen og kommisjonens forhold til media, har jeg gradvis i løpet av arbeidet med avhandlingen flyttet fokuset ikke bare forover i tid og forut for Verdikommisjonens arbeid, men også fokusert på reaksjoner utenfor både media og Verdikommisjonen. Foruten mandatet og statsministerens redegjørelse om kommisjonen forut for opprettelsen, har jeg også søkt svar på avhandlingens spørsmål i politiske og akademiske diskurser om både Verdikommisjonen og verdidebatten. Som vi har sett kunne man finne en blanding av store forventninger og skepsis på alle disse arenaene både forut og underveis i Verdikommisjonens arbeid.

Denne avslutningen vil delvis følge kronologien i avhandlingen. Jeg vil starte ut med å diskutere bakgrunnen for begeistringen overfor Verdikommisjonen og gradvis gå over til å diskutere utfordringene og kritikken mot den. Avslutningsvis vil jeg diskutere avhandlingens eget teoretiske perspektiv i lys av både den empiriske og teoretiske analysen.

10.2 Offentlighetsdialog versus livsforming

En vesentlig tvetydighet i Verdikommisjonens mandat var knyttet til spørsmålet om hvorvidt det var en dialog om det verdifulle Verdikommisjonen skulle medvirke til, eller hvorvidt kommisjonen skulle mobilisere omkring en bestemt forståelse av det verdifulle. Det kan imidlertid være slik at det ikke er mulig å separere disse to hensiktene i kommisjonens oppnevningsgrunnlag. Dialogaspektet var tydelig understreket, og det tydet på at regjeringen ikke opererte med en gitt forståelse av hva det verdifulle var. Verdikommisjonen hadde heller ingen formell myndighet til å påføre folket bestemte verdsetninger. I den grad man skulle mobilisere folket til å slutte opp om bestemte verdsetninger, ville livsformingen altså måtte ha en motiverende, opplysende eller påvirkende karakter fremfor påtvingende. Dialogen kunne dermed også ses som en form for livsforming, selv om det ikke forutsatte en gitt forståelse av det verdifulle. Mye tydet på at regjeringen gradvis flyttet fokus fra mobiliseringen, ved å tone ned moralbegrepet, den kristne kulturarven og forfallsbeskrivelsen av et samfunn i oppløsning, og heller fremhevet dialogen. Fra statsministerens redegjørelse for Stortinget 16.12.97 og frem til oppnevningen, var dialogen altså kommet mer i forgrunnen for mobiliseringen for å snu negative utviklingstrekk. Dette kunne ses i sammenheng med reaksjonene statsministeren fikk i Stortinget. Mye av skepsisen som ble rettet mot kommisjonen syntes knyttet til en frykt for at den skulle påføre samfunnet bestemte verdsetninger. Dette var kanskje bakgrunnen for at man nedtonet begrunnelser for kommisjonen som kunne gi slike signaler.

De store forventningene til Verdikommisjonen måtte imidlertid knyttes til både en mulig hensikt om å mobilisere befolkningen omkring bestemte verdsetninger, men og med tanke på en dialog om det verdifulle. Det syntes som om offentlighetsdialogen skapte noen typer forventninger, mens tanken på å snu negative utviklingstrekk ved å fokusere på bestemte livsformende verdier, vekket andre.

Denne tvetydigheten i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag kunne imidlertid gi kommisjonen en uklar autoritet. Mobilisering ut fra en bestemt forståelse av det verdifulle gjorde at Verdikommisjonen kunne fremstå som en regjeringsoppnevnt

moralsk domstol, som også hadde til hensikt å aktivt styrke folkets moralske bevissthet. Verdikommisjonen ville da fremstå som en eksplisitt moralsk autoritet. Som et organ som skulle føre en *dialog* om det verdifulle, ville kommisjonen kunne ligne på andre regjeringsoppnevnte utvalg, som for eksempel Ytringsfrihetskommisjonen eller Maktutredningen. Den ville ikke da først og fremst utgjøre en normativ instans som representerte bestemte verdsettinger, men heller være et organ som skulle drøfte verdier som de to andre utvalgene drøftet ytringsfrihet og makt. Autoriteten kunne da heller bestå i en ekspertstatus som medlemmene ble gitt gjennom å bli utvalgt til å sitte i dette diskusjons-panelet.

Sammenlignet med ytringsfrihet og makt, rommer verdibegrepet kanskje likevel et større autoritets-potensiale. Verdikommisjonen ble ikke gitt et bestemt tema, annet enn et vidt begrep som inneholdt en avgrensning. Kommisjonens tema skulle være *det verdifulle* og ikke alt det trivielle. Verdikommisjonens mandat var altså normativt i kraft av verdibegrepet, fordi selve begrepet ga signaler om en kvalitetsvurdering. Uavhengig av om det bare var å utrede og diskutere hva det verdifulle er, eller om kommisjonen også skulle mobilisere folket til å slutte opp om en gitt forståelse av det verdifulle, så kunne selve begreper skape store forventninger til denne kommisjonen ettersom det trivielle var sjaltet ut i utgangspunktet. Kvalitetsvurderingen som ligger i selve verdibegrepet, kunne videre produsere ulike former for forventninger hos ulike typer aktører. Vi skal i det følgende belyse tre av disse. Først skal vi se på det politisk overskridende potensialet, videre på revitalisering av en offentlighetsdialog og til slutt det å motvirke negative utviklingstrekk i samfunnet.

10.2.1 Politisk overskridelse

Verdikommisjonen syntes å bli delvis lansert som et tiltak for å endre kommunikasjonsformen i politikken. Dette kom særlig frem i statsministerens redegjørelse til Stortinget og den påfølgende debatten. Regjeringen syntes å ville overskride den politiske kommunikasjonsformen, som man mente hadde blitt for dominerende av juridiske og økonomiske diskurser. Det var stor enighet i Stortinget om at det var behov for en slik overskridende dialog. I en slik kontekst var det politikken som syntes å stå overfor et problem. Politikken hadde sluttet å tematisere

det aller viktigste og dette ble av mange tolket som en bakgrunn for et dalende engasjement i befolkningen. Debatten i Stortinget, som på mange måter kunne ses som en start på denne verdidebatten som skulle prege hele samfunnet, avspeilte en stor vilje til å endre den politiske kommunikasjonsformen. Her fremstod verdidebatten som et forsøk på å revitalisere politikken og folkets politiske engasjement. Regjeringen syntes å ønske at politikken igjen skulle tematisere det vesentlige, og at verdidebatten således skulle overskride politikkens begrensninger.

Statsministeren hadde i sin redegjørelse til Stortinget brukt Jerusalem som metafor for å betegne hva politikken manglet. Det dominerende økonomiske og juridiske språket i politikken hadde fortrenget det som virkelig betyr noe og skapt et tomrom. Begrunnelsen for å opprette en Verdikommisjon syntes altså delvis å være knyttet til at man ville forsøke å tette dette tomrommet. En slik debatt skulle omhandle det som gir mening for den enkelte, men også det som holder samfunnet sammen. Det kunne tolkes som et ønske om at man skulle gå tilbake til noe grunnleggende. Reaksjonene i Stortinget vitnet om forventninger i så henseende. Man syntes å akseptere statsministerens vurdering av at politikkens fokus på de materielle verdiene, dvs. politikkens fokus på fordeling av goder, var av lavere rang, enn fokuset på de immaterielle verdiene.

Det at man nå skulle tematisere det aller viktigste, syntes også å skape forventninger om at det ville oppstå et nytt engasjement i befolkningen. Dette synet på politikkens begrensninger kunne man for eksempel se hos SVs Kristin Halvorsen som etterlyste en verdidebatt som igjen kunne ”røre ved oss”. Det samme var Senterpartiets Anne Enger Lahnsteins ønske om at man nå skulle stake ut ”noe nytt” for å øke engasjementet og gjøre politikken attraktiv igjen.

Debatten i Stortinget kunne altså delvis ses som politikkens selvrefleksjon hvor politikerne pekte på politikkens begrensninger. Denne politiske selvrefleksjonen kunne vitne om at man ønsket å gjøre noe med disse begrensningene og at man ønsket å skape større oppslutning og engasjement rundt politikken. Dette var altså en forfallsbeskrivelse som ikke rammet alle deler av samfunnet, men først og fremst den

politiske delen. Forfallet kunne ses som et problem for demokratiet. Slik ville Verdikommisjonen ikke bare representere interessene og verdsettingene til Sentrumpartiene. Den kunne derimot appellere tverrpolitisk, fordi den var rettet mot å styrke selve folkestyret. Dette kunne både tolkes som en ambisjon om å gjøre politikken selv mer sentral og mektig, dvs. å gjenfinne en mulig tapt posisjon hvor man hadde det totale overblikk og styrte samfunnet fra. Det kunne imidlertid også tolkes som et ønske om å styrke folkets deltakelse og innflytelse, på bekostning av markedet og loven. Som en selvrefleksjon over politikkenes tilkortkommenhet, kunne regjeringens kritikk av den økonomiske tankegangens utbredelse ses som en påpekning av at politikken har blitt et haleheng til den økonomiske logikken. Ønsket om å snu negative utviklingstrekk kunne dermed knyttes til det å gjenvinne samfunnsstyringen. Det kunne som Kjartan Fløgstad påpekte tolkes som et ønske om å gjenvinne kontrollen over en hest man hadde mistet styringen over.

I lys av Luhmann vil politikkenes refleksjon over sine egne begrensninger være et produkt av den funksjonelt differensierte samfunnsformen. Det vil si hvor samfunnet består av et gradvis økende antall selvstendige og lukkede kommunikasjonssystem, som hver har sin logikk. Pluraliseringen eller utdifferensieringen av separate kommunikasjonssystem, fører i følge Luhmann til at samfunnet på den ene side mister et sentrum hvor samfunnsstrukturen kan styres fra. På den andre side skaper differensieringen et ubehag innad i hvert system, fordi hvert del-system ikke makter å skue helheten. Del-systemenes problemer med å absorbere endringene i omgivelsene fører til at systemene opplever støy. Ubekvemet som vi tydelig så i stortingsdebatten, kan altså ses som det politiske systems problemer med å absorbere endringer i omgivelsene i forhold til sin logikk. Opplevelsen av støy kunne tyde på et system i krise.

Et systems rigiditet kan bringe det inn i en krise, i følge Luhmann, som gjør at hele systemet trues med å kollapse. En måte å tilpasse seg omgivelser i endring, vil være å utdifferensiere sub-systemer knyttet til systemets begrensninger. Verdikommisjonen, kunne, i lys av Luhmann, kanskje ses som en slik utdifferensiering. Den kunne utgjøre etableringen av et nytt kommunikasjonssystem som skulle fylle denne postmoderne

lengselen. Det politiske systemets problematisering av kulden i samfunnet, ensomheten, volden, samt et verdigrunnlag som ikke lenger fungerte samlende for samfunnet, kunne ses som det politiske systemets identifisering av egne begrensninger. Det som kjennetegner et kommunikasjonssystem er i følge Luhmann, at det ser hele sin omverden ut fra en bestemt logikk. Det er altså et system som generaliserer sin logikk. I form av å være et slikt avgrenset og generalisert kommunikasjonssystem kunne Verdikommisjonen (i lys av å være et selvstendig kommunikasjonssystem med sin egen logikk) ses som styrt av for eksempel koden oppsmuldring versus felles verdigrunnlag. Morgenbladets redaktør syntes å tolke verdidebatten i denne retning. Det vil si at hensikten var å produsere et språk som kunne fungere som samfunns-lim. Som et eget kommunikasjonssystem, vil et felles verdigrunnlag kunne utgjøre kodens positive side. Regjeringens henvisning til den globale etikken i statsministerens redegjørelse og i Verdikommisjonens oppnevningsgrunnlag, var kanskje først og fremst bakgrunnen for at verdidebatten kunne ses som et slikt politisk utdifferensiert sub-system. Verdidebatt-initiativet kunne altså ses som et *forsøk* på dedifferensiering, ved at man ville skape en overskridende dialog som kunne fungere til å binde det differensierte samfunnet sammen. I lys av Luhmann kan dette imidlertid ses som en forlengelse av differensieringen ved at det politiske system utdifferensierer et eget lukket kommunikasjonssystem.

Som et utdifferensiert kommunikasjonssystem kunne verdidebatten fremstå som en lokal avlegger av et internasjonalt arbeid for å skape en global etikk. Et felles etisk grunnlag kunne altså utgjøre kodens positive side i kontrast til samfunnsoppløsningen. Regjeringens beskrivelse av et samfunn i forfall, ville dermed kunne ses som grunnlaget for at man måtte produsere et nytt fellesskapsproduserende språk for å forhindre samfunnsoppløsningen. Næret av kjærlighetsystemet logikk, eller som en politisk variant av kjærlighetskommunikasjon, kunne også dette arbeidet for å lage en ny fellesskapsetikk bli stilt i kjærlighetens tegn.

10.2.2 *Revitalisering av en kritisk offentlighet*

Tematiseringen av det verdifulle fremfor av økonomisk refordeling, kunne altså tolkes som en politisk tilbakevending til grunnlagsproblemer i samfunnet. Det kunne gi assosiasjoner til antikkens Polis. Som et politisk steg i retning av den antikke offentlighetsdialogen, vil ikke bare dagens politiske kommunikasjonsform kunne fremstå som begrenset, ensporet og lukket, den vil også kunne ses som triviell. Verdikommisjonen ga løfter om å både ville løfte den snevre politikken opp på et overordnet nivå, og bringe den overordnede dialogen ut til hele folket. Interessen for Verdikommisjonen blant mange akademikere kunne tolkes som ikke bare et ønske om å revitalisere politikken, men som en revitalisering av en kritisk offentlighet.

Det at man fikk slike forventninger til Verdikommisjonen måtte kanskje først og fremst knyttes til det offisielle oppnevningsgrunnlaget, hvor regjeringen da hadde tatt ut flere av elementene som pekte mer i retning av moralsk sosialisering. I tråd med Arendts offentlighetsideal, vil frihetens sfære være knyttet til en *dialog* om det verdsatte hvor det ikke er gitt på forhånd hva det verdsatte er. Dette er en arena hvor Arendt så det sokratiske ideal utfolde seg. Det vil si en sfære for diskusjon, meningsbrytning og kontinuerlig kritikk. En slik kritisk, undergravende virksomhet, vil altså være noe som står i kontrast til moralsk sosialisering. Dialog-aspektet ved Verdikommisjonen kunne fungere som en invitasjon til deler av akademien. Verdidebatten kunne ses som en henvendelse mot det frie kommunikative fellesskap, et opplyst seminar for fremlegging av synspunkter og argumentasjon, ikke ulikt universitetets seminarvirksomhet. Verdikommisjonen kunne altså fremstå som politikken henvendelse til ulike deler av samfunnet, for å få nye innspill og innsikt i forandringer i samfunnet. I dette perspektivet kunne Verdikommisjonen ha klare paralleller til Arbeiderpartiets "det norske hus". I Stortingsdebatten hadde Jagland snakket om et fremtidsverksted hvor man skulle samle opp kunnskap. Om ikke Verdikommisjonen var en direkte henvendelse til kunnskapsprodusenter, så var den en invitasjon til å delta i en samfunnsdialog om de store politiske spørsmålene.

Dette aspektet ved kommisjonen kunne imidlertid også gi den autoritet. Verdidebatten kunne få et snev av Polis' overlegenhet over seg. Nå hadde man riktignok invitert hele

det norske folk til å delta. Selve nedsettelsen av et organ med 49 medlemmer kunne imidlertid også tilsi at debatten skulle føres internt i kommisjonen. Dette handlet om en annen tvetydighet i kommisjonens oppnevningsgrunnlag. Hva var Verdikommisjonens rolle i verdidebatten? Skulle den bare være en katalysator for andre verdidebatter som allerede eksisterte, skulle den fungere som en organisator og primært *skape* debatter eller skulle debatten også føres internt? Den siste fortolkningen ga ikke bare verdidebatten et snev av antikkens politeia over seg, men også kommisjonen. Selve kommisjonen kunne minne om forumet for de verdige utvalgte filosofiske dialog. I Polis var ikke dette en dialog som skulle avspeile og representeres av borgernes ulike interesser og verdsettinger, men av ideelle forestillinger. Det var altså en dialog om det verdifulle ført av samfunnets verdigste menn. Dialogen i Polis hvilte på moralsk overlegenhet både på grunn av temaet og på grunn av det ekstraordinære ved deltakerne. Dette var imidlertid ikke en moralsk overlegenhet i dagens forståelse av moral. For grekerne var det gode knyttet til et spørsmål om smak og dannelses. God ble forstått i kontrast til det slette, ikke det onde. For Arendt var dette bakgrunnen for at Polis ble et pluralistisk forum. Det var en diskusjon om hvilket regime som var det beste. Spørsmålet om det verdifulle ble altså ikke knyttet til ett universelt regime. Frihetens sfære var for Arendt en maktfri sone hvor verdier var knyttet til et spørsmål om smak eller god versus slett. Dette er imidlertid et verdiregime som kan sammenlignes med Bourdieus forståelse av moral. Bourdieu så ikke smaksfeltet som pluralistisk hvor verdidommer var relative. Han så snarere dette feltet som strengt hierarkisk. Det var i smarthierarkiet Bourdieu mente den moralske makten lå. Den makt-frie frihetens sfære, som Arendt knyttet til den pluralistiske dialogen om det verdifulle, var altså ikke for Bourdieu makt-fri.

Både størrelsen på Verdikommisjonen og de ulike profilene man hadde valgt å ta med, vitnet om at medlemmene ikke bare var utpekt som organisatorer for en samfunnsdebatt. Både den representative tankegangen, hvor man hadde tilstrebet en bredde i utvalget langs enkelte variabler, vitnet som nevnt om at debatten også skulle føres internt i kommisjonen. Dette kunne gi kommisjonen autoritet på grunn av den overlegenhet et slikt organ, med utvalgte ekstraordinære samfunnsmedlemmer, representerte. Men i tillegg til den representative logikken, syntes også medlemmene å

være utnevnt på grunn av en spesiell interesse for verdispørsmål, eller på grunn av et engasjement innen saker som regjeringen syntes å bedømme som verdifullt. Dette gjorde at kommisjonen gjennom medlemmene ble utstyrt med bestemte verdsettinger. Felles for et flertall av medlemmene var at de var engasjert med saker som, i lys av regjeringens forfallsbeskrivelse, representerte et arbeid for den gode sak. Det gjorde at kommisjonen ikke ble utstyrt med en bredde av samfunnets ulike verdsettinger, men mer ut fra en bestemt forståelse av nedbrytende samfunnstrekk versus det konstruktive. På dette punktet skilte Verdikommisjonen seg radikalt fra dialogen om det verdsatte i Polis.¹⁹⁴ Det verdifulle syntes i regjeringens utvalgskriterier å være knyttet til et skille mellom det egennyttige og det uegennyttige, og ikke som i antikken et spørsmål om det fremragende versus det dårlige. I lys av Arendt kan man derfor kanskje si at selve utvalgskriteriene var styrt av det hun betegnet en kristen forståelse av det gode og ikke av en antikk forståelse.¹⁹⁵ Selve medlemsutvalget syntes å være styrt av en god/ond-dikotomi (moralsk diskurs), hvor skillet mellom egoisme og det uegennyttige syntes å være kriteriene. Som en Polis-inspirert dialog om det verdifulle, ville dermed det verdifulle allerede være gitt. Det var kanskje dette som utgjorde den vesentligste reduksjonen i forhold til de store forventningene mange hadde til hele prosjektet. Selv om regjeringen i oppnevningsgrunnlaget skapte store forventninger om en gjennomgripende samfunnsdebatt om våre verdsettinger, vitnet medlemsutvalget om en bestemt forståelse av det gode. Det kunne utstyre kommisjonen med moralsk overlegenhet, ikke fordi den bare skulle debattere det

¹⁹⁴ Det skilte seg dermed fra Arendts antikk-inspirerte offentlighetsdialog, men også fra Bourdieus perspektiv på sosial verdsetting. Den antikke forståelsen av det verdsatte, knyttet til god/slett-dikotomien ville også stilt andre krav til medlemmenes kvalifikasjoner. De ville ikke blitt målt ut i fra hvorvidt de tidligere hadde deltatt i frivillig sosialt arbeid, betalt for svart arbeid eller stilte seg positive til sniking på trikken eller ei etc. I lys av Bourdieu ville derimot små detaljer i deres væremåte, klesstil, kroppsføring etc. utgjøre tegn som man kunne måle deres moralskhet ut ifra. En gjennomsnittlig nordmann, som ble plukket ut fra en moderne interessepolitisk logikk, ville ut fra slike verdsettingskriterier blitt uverdigg i kraft av å representere "våre beste menn", selv med lang fartstid innen frivillig sosialt arbeid. Verdikommisjonen måtte ikke bare fylles opp med professorer, men helst professorer som forvaltet dannelsesidealet eller den gode smak. Fra antikkens tid omhandlet verdipolitikken det ekstraordinære og ble representert av samfunnets aller verdigste, dvs. filosofene. Dersom pressen hadde valgt å undergrave også en Verdikommisjon som bygget på en antikk forståelse av det verdsatte, så kan man tenke seg at ikke bare manglende utdanning ville vært diskvalifiserende, men også at enhver smakløs skinnjakke, dårlige hårsveis, folkelige ordbruk etc. kunne utnyttes som diskvalifiserende distinksjoner for et slikt organ. Utnevnelsen av Jacob Margido Esp alias Fru Flettfrid Andresen, kunne i denne sammenheng illustrere hvordan verdiforståelsen som lå til grunn for Verdikommisjonen ikke var knyttet til det antikke verdsettingssystemet. Flettfrid Andresen er nettopp en folkelig ironisering over det høyverdige i dette systemet.

¹⁹⁵ "Godhet i absolutt forstand – altså noe som verken tilsvare det som utmerker seg og er fremragende eller det som bare er nyttig – hører vi om i Vestens historie først etter at kristendommen oppstod" (Arendt 1996b: 83-84). Se for øvrig også Nietzsche (1993) om dette.

verdifulle i kontrast til det trivielle. Kommisjonen skulle løfte frem det gode og representerte selv spesielt utnevnte representanter for det gode.

Dette kunne forklare den intense granskingen av hvilke medlemmer som var blitt utpekt til å sitte i Verdikommisjonen. Men offentliggjøringen av medlemmene, og medias presentasjon av medlemmene, bidro også til å gi et nytt perspektiv på forfallsperspektivet i samfunnet. Det kunne gi et inntrykk av at forfallet, det var det den vanlige mann som stod for, mens Verdikommisjonens medlemmer representerte kontrasten og kunne således utgjøre rollemodeller for hva mobiliseringen skulle være knyttet til. Det må også her huskes at pressen hadde vært til stede ved statsministerens redegjørelse for Stortinget, og fått en presentasjon av Verdikommisjonen før man hadde nedtonet forfallsbeskrivelsen. Medlemsutvalget kunne altså bidra til å styrke mobiliseringsaspektet i mandatet, som var blitt tonet ned til fordel for dialogen.

10.2.3 Motvirke forfallet i samfunnet

Tvetydigheten i mandatet angående spørsmålet om en dialog om hva som skal regnes som verdifullt versus det å mobilisere omkring noe bestemt verdifullt, vekket imidlertid delte reaksjoner. Selv om det siste var bakgrunnen for mye av skepsisen til kommisjonen, fordi det gjorde den moralsk overlegen og potensielt autoritær, var det andre som knyttet forventninger til kommisjonen nettopp på dette grunnlag.

Det at man særlig i Stortingsdebatten syntes å knytte forventninger til at Verdikommisjonen skulle gjøre noe med folks grådighet, kriminaliteten, egoismen og likegyldigheten, kunne kanskje også knyttes til politikkens begrensninger. Ettersom skillet mellom offentlig og privat ofte bidrar til å begrense det politiske handlingsrommet, kunne Verdikommisjonen ses som et initiativ som ble fritatt slike begrensninger. Verdikommisjonen kunne i motsetning til politikken, forsøke å styrke den enkeltes moralske bevissthet og slik ha en direkte innflytelse på det som skaper de negative utviklingstrekkene i samfunnet. I motsetning til politikerne kunne Verdikommisjonen ta folket i ørene og oppdra dem til å bli ansvarlige samfunnsborgere.

I en politisk diskurs vil imidlertid en slik ambisjon kunne bli kontroversiell. Skillet mellom det offentlige og private som den politiske diskusjonen ofte sentrerer omkring, og som ikke minst politikken ofte blir målt i forhold til, kunne gjøre Verdikommisjonens mandat “privat”. I lys av dette skillet mente for eksempel Arendt at den moralske livsformingen burde være et spørsmål som ble overlatt til den enkelte borger i privatlivet, og at offentlighetens diskusjoner ikke måtte låses av bestemte verdsettingsregimer. I lys av Foucault kunne imidlertid en slik hensikt ses som et statlig biopolitisk initiativ for å styrke *bestemte* livsformingsmekanismer.

I dette perspektivet kunne Verdikommisjonen ses som et rendyrket biopolitisk initiativ, uavhengig av de tvetydige hensiktene i mandatet. Både det å tematisere og diskutere hva som utgjør de livsformende mekanismene, samt det å eventuelt ville påføre folket bestemte verdsettinger, var for Foucault spørsmål om et ha et bevisst eller ubevisst forhold til biopolitikken. Skillet mellom det offentlige og private kunne gjøre dette til et politisk kontroversielt spørsmål. Fra et venstrepolitisk synspunkt vil det politiske ansvaret for livsformingen være knyttet til et spørsmål om levekår og økonomisk fordeling. I Arendts perspektiv representerer imidlertid nettopp dette en inngripen i privatlivet, fordi nødvendighetens betingelser gjøres til et politisk ansvar. Dette er synspunkter som gjerne knyttes til høyresiden i politikken. Det er imidlertid en kritikk som rammer hele den norske velferdsstaten. En statlig favorisering av bestemte familieformer, reguleringen av folks seksualitet etc. vil fra et annet politisk ståsted også kunne kritiseres som inngripen i privatlivet og bli regnet som statlig paternalisme. Det at homofili ble et såpass fokusert tema i debatter i og omkring Verdikommisjonen kan kanskje knyttes til dette aspektet. Man syntes å tolke Verdikommisjonen som uttrykk for verdi-konservatisme, og knyttet den direkte til KrF, hvor særlig spørsmål om familielivet og seksualitet ble løftet frem som illegitim biopolitisk maktbruk. Kommisjonen ble tolket som uttrykk for paternalisme og tvang fremfor omsorg. Mye av skepsisen mot Verdikommisjonen handlet nettopp om dette. Det nye rommet som Verdikommisjonen ble gitt kunne true med å la gamle moralske maktformer få en ny plattform. Det var også dette skremmebildet man internt i kommisjonen måtte kjempe mot, og det førte til en strategi om å fremstå minst mulig normativ og å vektlegge debatt-aspektet. Det var kanskje på denne bakgrunn Arendt

mente at moralen måtte holdes utenfor offentligheten. En slik debatt om politisk inngripen i privatlivet vil altså ikke være en debatt om hvorvidt staten skal påta seg et omsorgsansvar for den enkelte, dvs. hvorvidt staten skal utøve en kropps- og livsformende politikk eller ei. Det er snarere et spørsmål om på hvilken måte det skal gjøres.

10.3 Godhetsmakt

Forventningene til Verdikommisjonen må kanskje først og fremst knyttes til verdibegrepets store assosiasjonsrom, og til at det innehar en kvalitetsvurdering. Begrepets implisitte skille mellom det verdifulle versus det trivielle, vitnet i seg selv om Verdikommisjonens betydning. Henvendelsen mot hele folket, kunne videre fungere som en forlokkende invitasjon inn i det verdifulle. Dette kunne både skape nysgjerrighet for hva det verdifulle var, dvs. fordi regjeringen antydte at store deler av samfunnet hadde mistet det verdifulle av syne, men det kunne også skape forventninger. Hva ville kommisjonen peke ut som det verdifulle? De store forventningene syntes imidlertid å avta da kommisjonen ble materialisert i medlemmer, fordi kommisjonen dermed fikk en bestemt profil. Hva som ville bli løftet frem som verdifullt ble gitt gjennom medlemmenes offentlige profil. Dette kunne legge et moralsk forventningspress på medlemmene. Før kommisjonen hadde fått etablert en profil i offentligheten, var forventningspresset knyttet til hva disse medlemmene ville løfte frem som det verdifulle. Men medlemmene var utvalgt nettopp på bakgrunn av et tidligere ”verdi-engasjement”. Det var å løfte dette arbeidet frem, medlemmene syntes å være kallet til. Når regjeringen dermed allerede hadde identifisert det verdifulle gjennom medlemssammensetningen, ble også verdibegrepet tillagt en bestemt mening. Medlemmene representerte ulike avskygninger av det moralske patos i samfunnet, knyttet til det uegoistiske. Dette gjorde kommisjonens videre arbeid predikerbart. Verdier ble dermed altså ikke forstått som en smaksvurdering, eller ut fra en vurdering av det fremragende eller nyttige. Begrepet syntes å bli knyttet til skillet mellom egoisme/altruisme, og slik kunne det få mening som det gode og uimotsigelige. Med slike føringer hadde kommisjonen en vanskelig oppgave med å skape dialog. Det gode befinner seg på et uimotsigelig nivå, hvor uenighet ikke finnes. Heller enn å fremme dialog, syntes det mer som om

kommisjonens oppgave var å vise frem det gode. Dette kunne imidlertid både gi kommisjonen makt, samtidig som det gjorde den handlingslammet og ute av stand til å skape den store verdidialogen i samfunnet. Før jeg går over til å diskutere makten og avmakten i det gode, skal jeg imidlertid klargjøre hva som her menes med makt.

10.3.1 Makt

Godhetens makt kan høres ut som et meningsløst begrep, fordi makt som regel blir knyttet til godhetens motsetning: det er først når godheten har degenerert, blitt undergravd eller utfordret – det vil si når det destruktive, undertrykkende eller onde har tatt over - at det har vært mulig å snakke om maktstrategier. Godheten oppfattes ofte som noe som står i kontrast til makt. Det er vanskelig å problematisere makt, blant annet fordi det ligger så mange ulike forståelser til grunn for begrepet. Men det er også vanskelig å problematisere makt, fordi den ikke alltid sentrerer rundt dikotomien makt/ikke-makt, men ofte rundt dikotomien god/ond. Maktbegrepet ligger altså nært opp til den moralske dikotomien god/ond. I svært mange sammenhenger havner maktbegrepet ned på den negative siden av denne dikotomien, dvs. man forbinder makt med noe ondt. I slike sammenhenger blir det merkelig å snakke om godhetsmakt, fordi sammenstillingene av disse to begrepene blir selvmotsigende: godhetens ondskap. Med en slik forståelse av makt, vil begrepet godhetsmakt bli svært moralsk ladet.

Makt forstås imidlertid ikke alltid som noe ondt. I den nye maktutredningen snakket man for eksempel om at politikernes makt er svekket, og i denne sammenhengen henspilte dette på en uheldig utvikling (Maktutredningens sluttrapport 2003). Verdikommisjonen var opptatt av å styrke sosiale fellesskap. Regjeringen pekte for eksempel på at familieinstitusjonen har blitt svekket i forhold til å sosialisere barn og ungdom, eller man kunne sagt at familien har mistet makt. Foreldre har også mistet makt overfor sine barn, dvs. i denne sammenheng vil maktbegrepet få en for sterk moralsk negativ konnotasjon, og kanskje derfor snakker man heller om at foreldre har mistet sin autoritet. Hvis man snakker om håndballjentenes, eller langrennsguttas, maktdemonstrasjon, så får også maktbegrepet en positiv klang. En manns maktdemonstrasjon overfor en kvinne vil derimot få en motsatt moralsk valør. En

maktutøvelses moralske valør synes å være avhengig av en vurdering av maktbalansen i relasjonen der makten utøves. Kvinnemakt er mer legitim enn mannspekt, dersom man vurderer kvinnen å stå i en underlegen posisjon i utgangspunktet. Men maktutøvelsen kan altså også være god, selv om den representerer overlegenhet. Militærpekt er et begrep som i utgangspunktet ikke forbindes med ondskap, i så tilfelle ville den kanskje ikke eksistert i et demokrati. Noen ganger settes imidlertid begrepet inn i en forståelse av makt som noe ondt, og i en slik moralsk diskurs vil også militærpekt få assosiasjoner til noe ondt. Fordi militærpekten også er fysisk, så kunne begrepet også vært erstattet av et annet svært moralsk ladet begrep: vold. Militærpekt kan ses som legitim voldsutøvelse. Men også en slik betegnelse kan åpne for moralske reaksjoner, fordi vold i dagligtalen er havnet langt ute på den moralske dikotomiens negative side. På den moralske aksen er vold hakket ondere enn makt. Militærpekten, selv om den er aldri så synlig overlegen og fysisk mektig, er imidlertid ikke først og fremst ond ettersom den har et godt formål.

I en moralsk diskurs om makt, vil derfor forskning om makt kunne gi assosiasjoner til voldsbegrepet. Det kan igjen gjøre at mye maktforskning kan fremstå som kontroversielt, fordi maktbegrepet gir assosiasjoner til fysisk vold. Hvis man kaller noe maktutøvelse, så kan det forstås som en kritikk av voldsutøvelse. Det vil si, maktforskningen blir kanskje ikke moralsk kontroversiell dersom den forholder seg til eksplisitt og legitime maktrelasjoner. Det er uprovoserende om man påpeker at politikere, kongen eller markedet har makt eller ei, fordi disse representerer legitime og kjente maktposisjoner. En diskurs omkring de eksplisitte maktinstitusjonene vil derfor lettere kunne sentrere rundt dikotomien makt/ikke-makt, fremfor god/ond. Har kongen makt eller har han det ikke? Er politikernes makt synkende, og har media fått økt makt, etc.?

Om man derimot snakker om makt som ikke er erkjent som en legitim maktutøvelse, så kan saken bli annerledes. Dersom man diskuterer hvorvidt kvinner har makt, eller kanskje barn, eller pasienter på sykehjemmet, så vil man ikke like lett kunne diskutere ut fra dikotomien makt/ikke-makt. En moralsk diskurs vil trenge seg på, fordi man peker på makt hos grupper som regnes for å være umektige i utgangspunktet (og

kanskje grupper som regnes for å være svake fordi de utsettes for makt eller vold). Anvender man så et moralsk ladet maktbegrep, så vil påpekningen av barnets eller kvinnens makt kunne medføre en ytterligere maktreduksjon av disse gruppene. Det er selvfølgelig fullt mulig å diskutere og påpeke kvinners makt, og å antyde at det finnes kvinnelige former for maktutøving. Det er for eksempel flere begreper som viser til feminine maktformer blant annet "kvinnelist", "mors makt", "kvinner er kvinner verst" etc. Men hvis den moralske diskursen legger seg over maktbegrepet, så vil kvinnemakt, dersom man definerer kvinnen som underlegen, bli forstått som en god form for makt, som kan bidra til å redusere den onde mannsmakten. Det blir altså en maktform som anses som god. Om man dermed peker på kvinnemakten med et slikt moralsk ladet maktbegrep (hvor makten har et negativ fortegn), så vil påpekningen kunne frata den underlegne kvinnen hennes mulighet til å hevde seg, fordi maktutøvelsen blir illegitim. Maktbegrepets moralske ladethet, vil derfor gjøre det kontroversielt å påpeke makt hos det som anses for å være svake grupper.

Det å sammenligne makt med et beslektet ord, hersketeknikker, kan kanskje utgjøre et eksempel. I politikken vil for eksempel kvinnelige politikeres påpekning av mennenes bruk av hersketeknikker, kunne ses som diskursiv maktutøvelse fordi kritikken umuliggjør den kritiserte mannens videre bruk av denne type retorikk. Hans handlinger er blitt karakterisert som makt, og dermed er den blitt identifisert som illegitim, fordi handlingen er knyttet til det onde. Det at politiske diskurser er preget av maktretorikk burde i seg selv ikke være en overraskelse, ettersom politikk nettopp handler om å oppnå makt.

I en moralsk diskurs om makt, kan det derfor bli ansett som maktutøving å peke på makten, fordi påpekningen gjør handlingen potensielt ond og dermed illegitim. Av denne grunn vil maktforskning få makt, fordi den i en moralsk diskurs vil handle om å dele ut moralsk røde kort. Ved å klistre merkelappen "makt" på handlinger, personer, institusjoner, språkbruk etc. vil man i en moralsk diskurs umektiggjøre dem, fordi makt er et moralsk betent begrep som viser til det onde. Det er mye samfunnsforskning som oppnår makt gjennom bruken av moralsk betente begreper. Når forskningen deler ut negativt ladete begreper og kaller noe for vold,

hersketeknikker, mannsjåvinisme, paternalisme, makt etc. så avmektiger man maktutøverne, fordi deres handlinger utpekes som moralsk illegitime og potensielt onde. Men i tillegg oppnår man selv å bli moralsk overlegen, fordi man kjemper for det gode i kampen mot det onde. Dette bidrar til å gjøre maktforskningen konstruktiv, men også *mektig* fordi den stiller seg i den gode og uimotsigelige posisjonen.

Et annet eksempel kan være at man vil diskutere vold. I debatter om vold vil ofte en moralsk diskurs trenge seg på, der vold blir forstått som illegitim maktutøvelse og dermed noe ondt. En slik debatt vil i forlengelsen handle om å peke på forhold hvor slik illegitim maktutøvelse foregår og så eventuelt foreslå tiltak for å forhindre voldsutøvelsen. Dette var et problem som viste seg i flere av Verdikommisjonens prosjekter. De normative føringene kommisjonen ble utstyrt med, gjorde at Verdikommisjonen skulle være konstruktiv og forme et resultat som var godt for samfunnet. Dette kunne skape en konflikt i forhold til kommisjonens akademikere, som heller ville utrede og problematisere både verdibegrepet og for eksempel også voldsbegrepet. I det godes tjeneste vil slike øvelser kunne fremstå som både trivialiserende, uproduktive og undergravende. Det kan fungere som en bremsekloss for alt det gode man ønsker å utrette. En akademisk problematisering av begrepers moralske føring, vil også kunne redusere den moralske styrken i et prosjekts gode hensikter, og dermed også dets betydning. Begynner man for eksempel å problematisere voldsbegrepets mening, så uttrykker man også definisjonsmakten i selve denne øvelsen.¹⁹⁶ Når temaet gjelder et så negativt ladet ord som vold, og som også i seg selv uttrykker en form for maktutøvelse, så vil altså kritikken fra dem som peker på voldsdefinisjoner som maktutøvelse kunne oppleves som (satt på spissen) voldsutøvelse. Det å identifisere enkelte handlinger som vold er i et begrepsanalyserende perspektiv utøvelse av makt (symbolsk vold), og slik kan de gode hensiktene i prosjektet bli oppfattet som å bli satt i et mistenkeliggjort perspektiv. Slik vil ikke de gode anti-voldsforkjemperne stå i stor kontrast til de onde volds-utøverne. Det å problematisere definisjonsmakten i selve voldsbegrepet, kan altså bidra til å skape kaos i fordelingen av det gode og onde. De moralske føringene i volds-begrepet, og de normative føringene som lå til grunn for Verdikommisjonens

¹⁹⁶ Voldsprosjektet til Verdikommisjonen var et av dem som innebar et samarbeid med volds-forskere, og som nettopp skapte de samme konfliktene som den interne diskusjonen av verdibegrepet. Jfr. intervju med deltakere på dette prosjektet.

arbeid, gjorde at man kunne vise frem volden som noe ondt, men det gjorde det vanskelig å problematisere hvorfor volden likevel oppstår.

Dette er et problem for ikke bare volds-forskning, men også maktforskning. Ut fra en forståelse av at forskningen er drevet av viljen til sannhet, vil hensikten måtte være å forsøke å vise frem makten og overlate vurderingen av hvorvidt den er ønsket eller ei til andre.¹⁹⁷ Da må man forsøke å forholde seg til et maktbegrep som ikke sentrerer rundt koden god/ond. Det er dette aspektet enkelte Nietzsche-inspirerte maktforskere forsøker. Nietzsche var opptatt av det konstruktive elementet ved makten. Han tok utgangspunktet i at makt også er liv, og dersom man fjerner makten så fjerner man også livet. Makten er ikke bare en vilje til å herske, men også viljen (til å makte).

Inspirert av denne tanken var for eksempel både Deleuze (D&G 2002) og Foucault (1995) opptatt av å peke på den makten som er villet. Dette er ikke en vilje som utelukkende tillegges masochister, men det er en makt som blir ansett for å være god for en selv. Det er en makt som skaper rammer og noe å forholde seg til. For Deleuze er makt både det som stenger for tenkning og det som åpner for den. Enhver inspirasjon vil også ha i seg et destruktivt element, fordi det fortrenger andre måter å se ting på.¹⁹⁸ Teoretisering og forskning vil slik også naturligvis være maktutøvelse.

¹⁹⁷ Dette er en forståelse som støtter seg til den weberianske forståelsen av den fortolkende samfunnsvitenskapens tilnærming (Weber 1999). Weber mente at vitenskapen må forsøke å skille seg fra politikk. Forskningen kan ikke avgjøre hva som er moralsk godt. Det er politikkens oppgave å peke fremover, bestemme hva som er det gode for samfunnet etc. I konfrontasjon med de kulturelle stridene der (de absolutte) verdiene kolliderer hadde forskeren en forpliktelse: "å holde hodet kaldt, å bevare den personlige evnen til overfor de til enhver tid herskende idealer, også de mest majestetiske, å "svømme mot strømmen" hvis det viser seg nødvendig" (1999: 145).

¹⁹⁸ Deleuze er kanskje den som mest eksplisitt har forsøkt å utvikle den doble maktforståelsen til Nietzsche. Han var opptatt av at maktforskning ofte kritiserer makt for å være makt. Dette knyttet han til en forståelse av at makt oftest blir forstått som hierarkisering. Deleuze argumenterte derimot for at maktforskere må reflektere over de ulike sidene ved makten. Deleuze og Guattari (2002) skilte mellom makt som *begjærproduksjon* (immanens) og *represjon* (det transcendent som legger seg oppå begjærproduksjonen). Dette ble fremmet som et maktbegrep som ikke er hierarkisk, men i stedet det de kaller rhizomatisk. Rhizomet viser til en buskvekst som forgreiner seg horisontalt langs bakken. Den rhizomatisk maktforståelse stilles i motsetning til maktforståelser som illustrerer treets form med en autoritet i toppen og med trinnvise underordninger. Begjærsmakt eller rhizomatikk, er begjærets utfoldelse i horisontal retning som en kontinuerlig knoppskyting. Makten er derfor prosesser, den er kontinuerlige produksjoner. Makt for Deleuze er derfor ikke det samme som dominans, hersking eller fascisme - men først og fremst livsutfoldelse. Den er ikke en kvalitet man kan besitte eller ei, og heller ikke en kraft som kan utøve dominans. En slik forståelse av makt sikter til begjærets *virkning*, mener han. Maktkritikk som kritiserer makten for å være makt, overfører således kritikken til begjæret. Begjæret blir sett som et vakuum som må fylles, og derfor ser man det også som noe farlig som må holdes nede. Med en slik maktforståelse og -kritikk står man også i fare for å fortrenge det livsbejaende og skapende. Det er altså den begrensede forståelsen av makt som noe hierarkisk, som kan gjøre at vi

Definisjonsmakten får noe til å skje, men det undertrykker også andre måter å se ting på. Et nytt perspektiv kaster en lyskjegle som stiller andre perspektiv i mørke. En slik lyskjegle kan derfor både virke åpnende og lukkende på samme tid. For disse var altså ikke maktens motsetning, ikke-makt, men ingenting. Dermed vil ikke den moralske vurderingen av makten være det primære, men heller å avdekke dens virke. Et slikt utgangspunkt kan man igjen mene er moralsk forkastelig. Det å ikke operere ut fra at makten, eller vold, er ondt, vil i seg selv innebære en form for makt- eller voldsforherligelse. Det er mange som har tatt avstand til både Nietzsche og hans etterfølgere, på denne moralske bakgrunn.

Utgangspunktet i denne avhandlingen er knyttet til at en slik moralsk avstandstaking gjør at det blir vanskelig å forstå maktens dynamikker. Hvis makt utelukkende forstås som noe ondt, så vil det bli betent å både problematisere maktrelasjoner og å peke på makt, fordi man med det stiller seg i en moralsk overlegen posisjon. En slik moralsk overlegen posisjon vil kunne kritiseres som maktutøvelse, og igjen bli moralsk forkastelig og dermed illegitim fordi den representerer noe ondt. Men det er som sagt vanskelig å ikke problematisere makt i en moralsk diskurs, fordi den ofte handler om noe som oppfattes som destruktivt. Og dersom den moralske diskursen kommer på banen så er det vanskelig å forhindre at den blir altomfattende, fordi den definerer blikket for maktens konstruktivitet, som noe ondt. Det var av denne grunn at Weber (1999) mente at den fortolkende samfunnsforskeren må forsøke å holde sine verdidommer på avstand, selv om dette ikke alltid er enkelt, fordi valget av forskningsobjekt ofte er (og i følge Weber, bør være) nettopp moralsk begrunnet. Interessen for verdibegrepet eller Verdikommisjonen kan i seg selv hvile på et moralsk engasjement. Det kan imidlertid være forskjell på å lete etter det onde, sammenlignet med å lete etter noe man erkjenner eksisterer, og som man både kan se destruktive og konstruktive element ved. Forholdet mellom det normative og deskriptive i forskningen, er altså ikke bare et problem som medlemmer av Verdikommisjonen stod overfor. På samme måte som Verdikommisjonen, vil også maktforskning kunne stå i det godes tjeneste og slik være utsatt for den moralske diskursens knebling.

ofte forstår makt som noe ondt. Deleuze mener derimot at makt må forstås i en mye videre betydning, fordi makt ikke bare fungerer repressivt.

En diskursanalytisk tilnærming, kan ses som et forsøk på å gå hinsides godt og ondt. Ikke ved å utradere verdiene (moralen) fra forskningen på positivistisk vis, men ved å fremme et maktbegrep som både har det destruktive og det konstruktive i seg. Det vil være å gå i konfrontasjon med verdiene som er innbakt i forskningen (Weber 1999). Men fremfor å fokusere mest på maktens destruktive sider, vil det også være å ha øye for det konstruktive elementet i den. Både fordi den konstruktive makten også må ses som makt, men og fordi den gjør forskningen produktiv ved å skape nye tenkemåter. Makten er altså tosidig: den er både det aktive og det reaktive. En forskning styrt av det gode fremfor det sanne, vil på den ene siden gjøre det vanskelig å studere maktens virke, fordi moralen gjør at makten må fordømmes. Men på den andre side: dersom man hadde maktet å fjerne moralen fra forskningen, så ville den også mistet makt.

Hensikten med denne diskusjonen har vært å diskutere hvordan makt må knytte seg til noe. Argumentasjonen har vært at moral, forstått som skillet mellom det gode og onde, henger seg på maktbegrepet. Weber argumenterte for at man i samfunnsvitenskapen bør tilstrebe å skille disse ad. I lys av Nietzsche vil det imidlertid ikke være mulig å atskille dem, fordi makten får kraft gjennom moralen og fordi moralen nettopp er makt. I forlengelsen skal vi fortsette å diskutere dette forholdet, men fremfor å diskutere makt (moralen i maktbegrepet) skal vi fokusere på moral (makten i moralen). Vi skal i forlengelsen ta utgangspunkt i Nietzsche (og Arendts) differensiering mellom to ulike verdsettingssystem, hvor det verdifulle (det gode) knyttes til et spørsmål om det fremragende i det ene, mens det andre er styrt av skillet mellom god/ond. Det første regimet, som både Nietzsche og Arendt knyttet til antikken, var spørsmålet om det fremragende, eller smak.¹⁹⁹ Det var det andre verdsettingssystemet, nemlig det kristenmoralske skillet mellom det gode og onde, som Arendt knyttet til moral.²⁰⁰

¹⁹⁹ I motsetning til Nietzsche syntes ikke Arendt å regne dette verdsettingssystemet som moral. Kanskje dette også er noe av grunnen til at Arendt i liten grad problematiserte asymmetriens betydning i det dannelsesbaserte kategoriske imperativet. Se Leo Strauss (1953) eller Bourdieu (1995) om dette.

²⁰⁰ Arendt fant makten i dette verdsettingssystemet, mens hun ville bygge frihetens sfære på det pluralistiske antikke systemet. I motsetning til Arendt beskrev imidlertid Bourdieu (1995) dette verdsettingssystemet som nettopp infisert av makt. Det var dette systemet som representerte moralen for Bourdieu. Han mente at verdsettingssystemet som omhandlet smak ikke var pluralistisk, men strengt hierarkisk. For Bourdieu var dette et hierarkisk determinerende moralsystem som fordelte dominansrelasjoner. Se Loga 2004 for en diskusjon av dette.

Disse to verdsettingssystemene vil her bli sett som ulike systemer som bærer i seg forskjellige maktformer. For Foucault var de gamle grekernes dannelsesprosesser, omsorgen for seg selv, et maktsystem. Med kristendommen beskrev han imidlertid hvordan avgrunnen, som de moralsk utstøtte kunne havne i, ble langt større enn den var i den antikke regimetenkningen. Det å for eksempel mislykkes i mestringen av et maskulinitetsideal, var ikke like alvorlig som den brutale utstøtingen avvikerposisjonen i det kristenmoralske regimet kunne skape (Foucault 2001a). Foucault forholdt seg altså til begge verdiregimene som ulike maktformer, fremfor som Arendt og Bourdieu som lokaliserte makten i hvert sitt verdiregime. Foucaults beskrivelse av overgangen fra det ene regimet til det andre, og den økte alvorlighetsgraden utstøtingen fikk i det andre regimet, må kanskje knyttes til den moralske (god/ond) diskursens absolutte kontekst. De kristenmoralske verdidommene fikk en langt sterkere alvorlighetsgrad, fordi autoriteten ble garantert for av det hinsidige. Med overgangen fra god/slett til god/ond, fikk verdidommene en absolutt og overmenneskelig dimensjon. Det oppstod hva Nietzsche betegnet en dødelig strid mellom det gode og onde, som det smaksrelaterte verdiregimet ikke var knyttet til. Man kan dermed kanskje si at det verdiregimet Bourdieu diskuterer utelater det alvorlet som moral, forstått som tvekampen mellom det gode og onde, innbefatter. Bourdieu omtaler ikke dette moralske regimet, som Foucault. Arendts blinde punkt synes imidlertid å være makten i det moralske regimet som Bourdieu beskriver. Hun fokuserte heller på makten i skillet mellom det gode og det onde. Frihetens sfære innebar å utelate dette verdiregimet. På samme måte som Arendt er det dette siste verdiregimet, denne avhandlingen problematiserer.

Nietzsche utgjør en felles inspirator for de ulike teoretikerne som er trukket inn i denne avhandlingen. Det vil si: det er kanskje først og fremst det Nietzsche-inspirerte ved disse teoretikerne som jeg har valgt å fokusere på. Det teoretiske utvalget som er gjort i denne avhandlingen er derfor perspektiv-styrt. Jeg har i avhandlingens teorikapittel verken presentert et selvstendig teoretisk perspektiv, eller gått direkte tilbake til Nietzsche. I stedet har jeg diskutert bestemte elementer hos særlig Arendt og Foucault, men også støttet meg til særlig Luhmann, men også Weber, Strauss, Bourdieu og Deleuze. Bakgrunnen for dette er at avhandlingens eget perspektiv ligger

svært nært opp til elementer hos særlig Arendt, Foucault og Luhmann. Både Arendts diskusjon av kjærlighetens kraft og godhetens destruktive funksjon i offentligheten, Foucaults hyrdemakt eller den pastorale makten og Luhmanns kjærlighetskommunikasjon, er alle teoretiseringer som på ulikt vis kan knyttes til Nietzsches problematiseringer. Denne avhandlingens perspektiv står derfor på skuldrene til disse teoretikerne. Foruten Nietzsche, er det først og fremst Arendt og Foucaults teoretiseringer jeg har forsøkt å utvikle i en bestemt retning i denne avhandlingen. Denne utviklingen består først og fremst i selve utvalget jeg har foretatt i teorikapitlet, ettersom det bare er bestemte elementer hos teoretikerne jeg drar veksler på. I løpet av avhandlingen har jeg imidlertid med dette utvalget, og gjennom møtet med en bestemt empiri (Verdikommisjonen), forsøkt å etablere et eget teoretisk ståsted som skiller seg fra disse teoretikerne. Avhandlingens teoretiske perspektiv kan derfor ikke reduseres til noen av teoretikerne som perspektivet er utviklet fra. Når det gjelder Luhmann har jeg for eksempel for det første foretatt både en forenkling av hans teori om kjærlighetskommunikasjonen, men jeg har også løftet den ut av sammenhengen og foretatt en generalisering. Avhandlingens perspektiv kan kanskje ses som en eksplisering, eller et forsøk på å utvikle, Foucaults begrep om hyrdemakt og biopolitikk, men denne ekspliseringen er gjort med hjelp av Arendts teoretisering om godhet og offentlighet, dvs. elementer som Foucault ikke berører. Jeg skal i forlengelsen forsøke å synliggjøre hvor og på hvilken måte de ulike teoretikerne fungerer, samtidig som jeg utdyper de ulike elementene i avhandlingens perspektiv.

10.3.2 Åpen versus skjult godhet

Arendt mente at den utilsørte godheten er korrumpert ut fra et normativt perspektiv. Men hva er vilkårene for at godheten blir forstått og sett som korrumpert? Den åpne godheten er risikabel dersom den blir personifisert, fordi personer kan kritiseres for dobbeltmoral. Den personifiserte godheten ville vært en invitasjon til å gå hele livsførselen etter i sømmene, for å avsløre inkonsekvenser. Dette var tydelig i medienes behandling av Verdikommisjonens medlemmer. Medlemmene fremstod først og fremst med en stor porsjon moralsk kapital, og det syntes også å være dette som begrunnet utnevnelser til Verdikommisjonen. Pressen satte imidlertid sitt kritiske søkelys på den moralske makten. Var autoriteten, som den moralske kapitalen ga,

berettiget? Var den konsekvent? Pressens interesse for moralske brudd på det personlige planet, skulle avsløre soliditeten i medlemmenes moralske kapital. Det syntes som om mediene søkte å punktere den moralske makten ved å grave i deres privatliv for å finne brudd på den ytre moralske integriteten. Det er lett å kritisere mediene for deres interesse for offentlige personers privatliv som usaklig, eller som Sennett (1992) mener, for å forlede oss. Men media ser seg selv som maktkritisk, og dersom den offentlige makten er moralsk betinget så er det også moralen media setter sitt fokus på. Den moralske makten er imidlertid skjør, og derfor er det enkelt for mediene å punktere den ved å peke på inkonsekvens i den indre motivasjonen eller i forhold til privatlivet. Godhetens diskursive makt synes å være knyttet til at den er skjult. Blir den for åpenbar eller gjort synlig, så vil den fremstå korrumpert ut fra egne målestokker og oppfattes som illegitim.

Det er imidlertid noe annet dersom *system* eller *institusjonelle praksiser* framstiller seg selv som gode. Dersom den representeres av et system og ikke en enkeltperson, forhindrer det media å sette sitt kritiske søkelys på for å finne moralske brudd, fordi den moralske integriteten er personlig. Når medias avsløringsstrategi blir knyttet til brudd i den personlige moralen, så går også institusjoner fri, med mindre man kan finne en personlig representant for institusjoners godhet. I den grad Verdikommisjonen fremstod som enkeltmedlemmer, syntes det lettere å undergrave den moralske makten, fordi enkeltpersoner kunne kritiseres for brudd mellom liv og lære. For å undergrave kommisjonens moralske makt, kunne media fremheve en selvhøytidelig positur hos et enkelt medlem. Avsløringslogikken rammer ikke institusjoner og system på samme vis som personer. Institusjonene kan bli kritisert for tilkortkomninger, men fremfor å avvise institusjonenes godhet som utålelig, vil de snarere bli avkrevd mer godhet. Kritikken kan altså i stedet forsterke den diskursive logikken, og det gjør at institusjoner i mye større grad enn enkeltpersoner, er immune mot kritikk.

Utnevnelsen av medlemmer som representerte omsorgsyrker kunne i dette lyset fungere beskyttende for en undergraving av den moralske makten. For eksempel er en sykepleier god uavhengig av hennes personlige, moralske kvaliteter. Hun “bryr seg” i

kraft av å være sykepleier, og ikke først og fremst på grunn av hennes personlige kvaliteter. Det skal med andre ord mer enn privatmoralsk snusk til for å rokke ved den moralske kapitalen som blir gitt henne med sykepleieruniformen. Man kan kritisere sykepleierne for å ha et for mekanisk forhold til sine lidende pasienter, og mene at de må bry seg mer, men man kan ikke kritisere henne for å utøve makt. Man kan altså kritisere henne for tilkortkomminger, men kritikken vil virke selvforsterkende på den diskursive makten, og hun må svare med å bry seg enda mer.

Verdikommisjonens oppgave var ikke å utøve gode handlinger i det skjulte, men å løfte det gode frem gjennom tale i det offentlige rom. Arendt mente at synliggjøringen gjorde godheten korrupt ut fra egne målestokker. For Arendt måtte godheten skje i det skjulte. Dersom den trådte frem i det offentlige ville makten oppstå. Dette kan knyttes til at den synlige godheten utsettes for en sosial målestokk. Idet godheten fremtrer blant menneskene, fordeler den makt. Den skjulte godheten måles derimot ut fra Guds målestokk. Det er i Guds øyne noe blir bedømt som godt. Makten finnes derimot blant menneskene, og først når godheten bli sett av menneskene vil den fordele makt. Dette aspektet hos Arendt kan kanskje knyttes til den jødiske gudsforståelsen hvor Gud/godheten verken kan uttales eller forvaltes av mennesker. Den jødiske religiøsitet skal ikke vises frem, men leves. Arendts vektlegging av at Jesus ikke ga almisser i andres påsyn, mente hun handlet om at synliggjøringen gjorde den korrupt. Synliggjøringen gjorde at godheten fordelte makt blant mennesker. En verdidebatt som reduserer det verdifulle til et spørsmål om det gode, vil således kunne utgjøre en synliggjøring av det gode. Med det vil makten i debatten oppstå.

Tilknytningen til KrF kunne også føre til at media var på jakt etter kommisjonens moralske makt. De gode hensiktene som var lagt som føringer i kommisjonens mandat og medlemskriterier, kunne gjennom koblingen til KrF knyttes til det kristne nestekjærlighetsbudet. Referansen til kristenmoralske termer som “disipler”, “predikanter”, “barmhjertige samaritaner”, “erkeengler” etc., kunne vitne om at medlemmenes moralske integritet ble tolket gjennom kristenmoralske termer. Det at media gikk enkeltpersoner etter i sømmene, var tegn på at media delte et sakralt bilde av kommisjonen. Den ironiske undergravingen i media måtte med andre ord knyttes

til at Verdikommisjonen ble identifisert som forvalter av moralsk makt. Ironi er en effektiv motmaktstrategi overfor moralsk makt, fordi den fremstiller makten som skinnhellig. Ironien kan altså forsterke synliggjøringen av den moralske makten, og gjøre den illegitim. Ironien tydet i seg selv på at Verdikommisjonen ble knyttet til et bestemt verdsettingssystem (en forståelse av verdibegrepet) i betydning det gode og onde. Verdibegrepet ble altså redusert til et bestemt verdsettingssystem. Gjennom utnevnelsen til Verdikommisjonen ble medlemmene dermed forvaltere av det gode ut fra dette verdsettingssystemet. Med Arendt kan man si at det gode slik kom til syne gjennom Verdikommisjonen. For Arendt ville synliggjøringen medføre at makten kom på banen, og undergravingsstrategiene (indirekte motmaktstrategier i form av ironi og latterliggjøring) vil kunne knyttes til at kommisjonen ble sett som en maktutøver. Selve synliggjøringen vil med Arendt altså være grunnlaget for at det er snakk om makt. Det er imidlertid også to andre aspekter ved godheten som gjør at det her er snakk om makt. Den ene er knyttet til asymmetrien og det andre er knyttet til det uimotsigeliges definisjonsmakt.

10.3.3 Asymmetri

Arendt mente at synliggjøringen av godheten, både gjennom handling og tale, bringer maktrelasjoner inn i frihetens sfære. Ønsket om å unngå makten syntes å være Arendts bakgrunn for å ville holde frem en verdipolitisk dialog om det gode i betydning det fremragende. For henne var det denne verdiforståelsen som kunne utgjøre et grunnlag for en fri og pluralistisk samtale. Med Arendt kan man altså hevde at Verdikommisjonens invitasjon til en pluralistisk samtale om hva vi skal verdsette, på grunn av tvekampen i verdiforståelsen, aktualiserte en bestemt maktform. Verdikommisjonen ble utsatt for sterk kritikk allerede før den begynte sitt arbeid. Karakteristikk av en moralsk domstol kunne kanskje illustrere opplevelsen av at Verdikommisjonen ble sett som forvalter av makt.

Asymmetrien ved godhetsmakten er imidlertid et aspekt som mer er utviklet på bakgrunn av Nietzsches problematiseringer, enn Arendts. Med sin agonistiske maktforståelse er Arendt eksplisitt både når det gjelder synliggjøringen av det gode og uimotsigeligheten godheten skaper. Hun problematiserer altså som Nietzsche både

definisjonsmakt og subjektsposisjoner som kulturelle meningsstrukturer produserer. I motsetning til Nietzsche er Arendt derimot mer tvetydig når det gjelder asymmetrien som den moralske overlegenheten skaper.²⁰¹ For dette aspektet i avhandlingens perspektiv henvender jeg meg derfor direkte til Nietzsche.

I motsetning til begrep som nytte og interesser, skaper den åpne godheten en asymmetrisk relasjon. Den som gir får en overlegen posisjon i forhold til mottakeren. Den gode øser av et overskudd som både er moralsk og materielt.²⁰² Det kan bli definert en situasjon der den ene fremstår som en som har noe vesentlig å bidra med, mens den andre bare har behov fordi han eller hun har kommet til kort i et eller flere aspekt av livet. Asymmetrien setter den trengende i en dominert posisjon, hvor han eller hun må fremvise en takknemlighetsgjeld.²⁰³ Den gode vil altså bli stilt i en gunstig subjektsposisjon, mens den trengende får produsert en subjektivitet på den godes premisser. Den åpne godheten kan slik skape et skille mellom verdige og ikke-verdige, eller mellom de mestrende og hjelpeløse.

Avhandlingens perspektiv ser den asymmetriske relasjonen som en diskursiv effekt, eller som en konsekvens av hvordan godhets*begrepet* blir erobret, brukt og forvaltet. Forvaltningen av godheten kan gi personer en privilegert posisjon å tale og handle ut fra. Det at mange ideelle organisasjoner fikk sin representant i kommisjonen, kunne fungere som en oppgradering hvor man som taler ble gitt et større publikum. Det kunne altså bidra til å løfte gode saker og arbeid, som regjeringen ville at samfunnet skulle verdsette, frem i offentlighetens søkelys. Dette kunne knyttes til godhetsmaktens produktivitet. Gjennom Verdikommisjonens håndspålegger-funksjon, kunne bestemte saker få større betydning (større verdi) på grunn av godhetsmakten Verdikommisjonens forvaltet. Men denne makten kan også ses i et annet lys, der slike representanter kunne fremstå som moralske og materielle givere, både som enkeltmedlemmer av Verdikommisjonen og på vegne av institusjonen de

²⁰¹ Leo Strauss (1953), som Arendt hadde mye til felles med, er langt mer eksplisitt når det gjelder asymmetriens funksjon i en politisk dialog om det verdifulle. I motsetning til Arendt, som var opptatt av å forhindre asymmetriske relasjoner i frihetens sfære, beskrev Strauss hvordan dialogen om det verdifulle nettopp aktualiserte moralske subjektsposisjoner som var asymmetriske. Kanskje i motsetning til Arendt syntes ikke Strauss å betegne asymmetriens eksistens i den politiske offentligheten som utelukkende noe destruktiv. Han forsøkte å fremheve dens produktive potensiale.

²⁰² Jfr. Arendts skille mellom *compassion* og *pity*.

²⁰³ Se forøvrig om asymmetri og takknemlighetsgjeld i Marcel Mauss *Gaven. Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn* (1995).

representerte. Ved å bli løftet opp og frem gjennom Verdikommisjonen, kunne enkeltpersoner, institusjoner, sosiale praksiser og system innta den ekstraordinære moralske overlegenheten.

Allerede i Stortingsdebatten kom det reaksjoner som refererte til asymmetrien verdidebatten kunne skape. SVs Kristin Halvorsen fryktet at debatten skulle bli ”prektig” og føre til at noen følte seg “dumme og små” og ikke ville tørre å være med i debatten. Den diskursive effekten av å synliggjøre godheten, syntes allerede å utspille seg i Stortingets verdidebatt, hvor flere syntes provosert over å havne i en underlegen kategori som kynisk, intolerant eller som representant for en ungdomsgenerasjon i et moralsk degradert samfunn. Asymmetrien kunne også skape motmaktstrategier. Godhetens synlighet kunne for eksempel være bakgrunnen for Siv Jensens irritasjon over skinnhelligheten i debatten. Som en motmaktstrategi, eller som et forsøk på å punktere den overlegne posisjonen som hun mente flere av politikerne hadde stilt seg i, brukte hun sitt innlegg til å snakke om dobbeltmoral og enhet mellom liv og lære.

De negative reaksjonene mot Verdikommisjonen kan kanskje knyttes til asymmetrien som oppstår idet noen stiller seg i den godes subjektposisjon. Men denne asymmetrien er også bakgrunnen for at makten blir produktiv, både i positiv og negativ forstand. Den blir potent både som frigjørende og repressiv makt. For å ta et eksempel: Det ”å bry seg” eller ”å vise omtanke for” kan på den ene siden bety å se de individuelle livsprosjektene, og å lete etter det singulære subjektet og verdsette potensialet i dette. Det innebærer at omtanken er både frisettende og styrkende, og skaper likeverdige relasjoner. Men på den andre side så realiserer den åpne godheten en annen side ved det ”å bry seg”. For å utfolde seg, forutsetter den et blikk som definerer problem og måter mennesker kommer til kort på. Omtanken kan fremstå som et overskuddsfenomen som en sterk person viser overfor en svak.²⁰⁴ Det kan gjøre at den som mottar ordene føler seg liten og stakkarslig. Den åpne godheten søker etter, og innsetter derfor, en særskilt handlingslammelse hos mottakerne. Asymmetrien kan altså både gi et menneske mer-verdighet og den kan frata det verdighet.

²⁰⁴ Arendt er indirekte inne på dette når hun snakker om en politikk som bygger på medlidenhet (pity).

Definisjonsmakten kan altså både fungere produktivt og destruktivt samtidig. Det å bry seg kan både ses som omsorg, men og som paternalisme.²⁰⁵

Ved å vise frem det gode, i betydningen et uegoistisk engasjement, ble Verdikommisjonens medlemmer stilt i den overlegne subjektsposisjonen. Dette, både godhetens synlighet og asymmetrien den skaper, kunne igjen legitimere undergravingen. I et slikt lys vil ikke undergravingen være uttrykk for onde hensikter eller kynisme, men som avledning av makt. Undergravingen kunne altså selv utgi seg for å være god og ikke minst nødvendig. Men det var kanskje ikke først og fremst direkte kritikk Verdikommisjonen ble utsatt for, men heller indirekte ironisk og latterliggjørende undergraving. Dette aspektet kan knyttes til godhetens uimotsigelighet, eller til definisjonsmakten i det uimotsigelige.

10.3.4 Uimotsigelighet

Den åpne godheten er i stand til å definere sin egen motsetning. Dette skaper en stor diskursiv makt. Det blir umulig å opponere mot den åpne godheten, fordi en ville fremstå som ond, kynisk eller egoistisk. Dersom en kan forvalte og tale fra godhetens posisjon, blir en uangripelig og immunisert mot kritikk. Godheten behøver bare å uttrykkes for å bli konklusjon. Arendt påpekte godhetens uimotsigelighet, men utdypet ikke hvordan den gjennom diskursive mekanismer kunne fungere til å kneble en samtale.²⁰⁶ Dette aspekten ved godhetsmakten handler om språklig definisjonsmakt, eller diskursive mekanismer, som blant annet Foucault var opptatt av. Diskursiv kontroll med motsetningen gjør at belastningen med å protestere blir altfor stor. Det er ingen som ønsker å tale eller handle som hensynsløs eller følelseskald. Makten i godheten er altså blant annet grunnet i at den ikke har et mulig

²⁰⁵ Dette perspektivet har paralleller til Emmanuel Lèvinas beskrivelse av hvordan asymmetri utgjør et grunnlag for utøving av barmhjertige handlinger. Lèvinas snakket imidlertid ikke om dette som en form for diskursiv makt. Han så derimot det etiske kravet om handling som et ontologisk prinsipp. Se for øvrig Loga (1998) om dette.

²⁰⁶ Habermas forsøkte imidlertid å utdype det diskursive hos Arendt, men kanskje i enda større grad enn henne syntes han lite oppmerksom på makten i det uimotsigelige, dvs. den diskursive makten som kan oppstå på et uimotsigelig nivå. Habermas snakker om tvangen i det beste argumentet, men ikke som en uartikulert definisjonsmakt i implisitte meningsstrukturer. Mens Arendt ville knyttet det gode til et spørsmål om det fremragende, synes Habermas på dette punktet å heller knytte det beste argumentet til god/ond-dikotomien. Arendts problematisering av makten i det uimotsigelige synes altså å ikke være like sentralt for Habermas. For Arendt var heller ikke kommunikativ fred et entydig mål. I lys av avhandlingens perspektiv kan kommunikativ fred ses som en dialog på det uimotsigelige nivået, hvor den synlige godheten vil fordele maktrelasjoner. Den habermasianske diskursetikken kan således også fungere som utøving av diskursiv godhetsmakt.

motsvar. Det “riktige” svaret, som en godhetsdiskurs inviterer til, er å smile bekreftede. Dette kunne ha betydning for de interne prosessene i Verdikommisjonen, hvor gode forslag om ideelle formål ynglet i stor skala. Godhetens uimotsigelighet kunne gjøre det vanskelig å forhindre at gode forslag fikk gjennomslag. Det å innta en autoritær lederstil, hvor man ikke tillater alle innspill å slippe til, kunne stride mot hele grunnlaget for oppnevningen av kommisjonen. Medlemmene var jo nettopp utpekt for å løfte frem bestemte verdsatte saker, og det tilsa at man ikke kunne forhindre at alle forslag slapp til og ble realisert.

Makten i det uimotsigelige kan knyttes til Luhmanns beskrivelser av kjærlighetskommunikasjonen. Kjærlighetens sentralkode, hvor den ene siden er positiv og den andre er negativ, gjør en kommunikasjon som står i kjærlighetens tegn, umulig å motsi. I form av en politisk diskurs kan dette igjen kobles til, eller ses som en eksplisering, av hva Foucault betegnet hyrdemakt. Felles for en godhetsdiskurs, kjærlighetskommunikasjon eller en politisk omsorgsdiskurs, er at det ikke finnes en gyldig motsvarsposisjon. Mangelen på et opponerende ståsted skaper en selvforsterkende mekanisme i en godhetsdiskurs. Det kan føre til at en samtale gradvis fortoner seg som en ”godhetskurranser” som fjerner seg mer og mer fra handlingsnivået. Diskursiv makt gjør at man tvinges med i denne godhetsspiralen.²⁰⁷ Det var dette som syntes å utspille seg i Stortingets verdidebatt. I en moralsk diskurs ble verdidebatten plassert i en absolutt kontekst. Da gjaldt det ikke hva som er bedre enn noe annet, nyttig eller fremragende. Verdiforståelsen kunne derimot aktualisere den dødelige striden, som fordelte god/ond-posisjoner. I forsøket på å ikke skape konflikt, ble debatten i Stortinget løftet opp på et uimotsigelig nivå. På dette nivået finnes det ikke konflikt og dermed heller ingen dialog. Men fremfor uenighet vil godhetsmakten kunne fordele subjektsposisjoner som omhandler en implisitt maktform. Den tildeler subjektsposisjoner som er asymmetriske. Godhetens uimotsigelighet kan derfor også knyttes til at kritikere havner i en ond posisjon. Fremfor direkte kritikk, kan den underlegne subjektsposisjonen som kynisk eller ond, dermed invitere til mer implisitte undergravingsstrategier.

²⁰⁷ Som et eksempel på en slik godhetskurranser se Nick Hornbys roman “Et godt menneske” (2001).

10.4 Avslutning

Det er vanskelig å identifisere en bestemt, eller de bestemte, årsakene til både hvorfor Verdikommisjonen ble møtt med store forventninger og hvorfor den ble møtt med motstand. I denne avhandlingen har jeg forsøkt å peke på noen av årsakene. Perspektivet som avslutter avhandlingen har vært et forsøk på å samle elementer som både kunne forklare de positive reaksjonene, men også det som skapte problemer for kommisjonen og som kan ha fremkalt kritikk.

Det teoretiske grepet i avhandlingen har først vært knyttet til å problematisere det verdipolitiske. Strauss var opptatt av at politikken i den greske antikken, omhandlet et spørsmål om det verdsatte fremfor den mer moderne forståelsen av politikk som omhandler et spørsmål om interesser og rettferdighet. Denne motsetning innebar et spørsmål om moralsk overlegenhet, som Strauss mente verdipolitikken innehar i motsetning til interessepolitikken. Det er den moralske overlegenheten i verdipolitikken jeg har forsøkt å problematisere i avhandlingen. I lys av ulike teoretikere har jeg diskutert ulike politiske former som verdipolitikken kan få, blant annet som kjærlighetskommunikasjon, hyrde makt og intimitetstyrranni. Det er imidlertid et teoretisk perspektiv på en spesiell maktform jeg har forsøkt å utvikle i lys av de forskjellige teoretikerne. Dette perspektivet har jeg forsøkt å oppsummere gjennom begrepet godhetsmakt, og de tre aspektene synliggjøring, asymmetri og uimotsigelighet.

På grunn av forvaltningen av verdibegrepet gikk Verdikommisjonen inn i det verdipolitiske feltet. Min konklusjon går i retning av at det var nettopp dette som var både styrken og svakheten ved Verdikommisjonen som et politisk prosjekt. Gjennom verdibegrepet beveget kommisjonen seg inn i det moralske overlegne. Godhetsmakten gjorde Verdikommisjonen til noe betydningsfullt, men samtidig hvilte betydningsfullheten på en både potent og skjør form for makt. Problemet for kommisjonen må kanskje først og fremst knyttes til at godhetsmakten, gjennom Verdikommisjonen ble gjort svært eksplisitt. Synliggjøringen skapte problemer og motmaktstrategier. Som vi så i kapittel 8 var det flere interne forhold man kunne peke på som gjorde Verdikommisjonens arbeid vanskelig. Men disse årsakene ses snarere

som en konsekvens av det jeg i avhandlingen fremmer som en diskursiv makt som Verdikommisjonen både ble plassert i, tok i bruk og som den også syntes å bli fanget av. Problemene kan derfor ikke bare ses ut fra interne prosesser. Min argumentasjon går derfor også i retning av at Verdikommisjonens problemer ikke først og fremst skyldtes media. Ironien i media, må snarere ses som en effekt av den diskursive makten Verdikommisjonen forvaltet.

Hensikten med å vende tilbake til den antikke politikken har vært å ville belyse de historiske røttene til verdipolitikken. Jeg har sett Verdikommisjonen som et forsøk på å vitalisere den interessebaserte politikken gjennom nye grep. Et slikt grep kan være å bygge den på den antikke politiske forståelsen hvor den moralsk overlegenhet var mer eksplisitt. Dette kan bidra til å gjøre politikken viktig og relevant i folks liv. Men Verdikommisjonen skilte seg fra den antikke verdiforståelsen, slik at den moralske overlegenheten også var forskjellig fra den som Polis` verdigste menn forvaltet. Jeg har karakterisert motsetningen gjennom skillet mellom god/slett versus god/ond. I lys av mitt perspektiv vil en verdipolitikk som knytter seg til skillet god/ond aktualisere andre maktformer, enn den som knytter seg til god/slett.²⁰⁸ Godhetsmakten vil imidlertid dermed også gi nye legitimitetsproblemer. Eksperimentet Verdikommisjonen kunne kanskje eksemplifisere dette.

Det er imidlertid mulig at Verdikommisjonen sånn sett dermed også kan ses som et symptom på endringer i politikken og som ikke nødvendigvis viser seg bare på den sentralpolitiske arena. I medienes verdidebatter, kan man for eksempel se ulike verdsettingssystemer utfolde seg. For eksempel kan Dagbladets livsstilsstoff om feriereiser, moter, jobb og kanskje også helse, knyttes til et smaksrelatert verdsettingssystem som differensierer mellom god og slett. Dette fordeler en type makt som handler om det mestrende og hjelpeløse, det oppdaterte og utdaterte etc., og skiller seg fra en moralsk distinksjon mellom egoisme/uegoisme eller det gode og det onde. I saker om kjønn og kvinnesak, homofili, innvandring og incest synes derimot kampen mer å stå mellom det gode og det onde. Det verdifulle, vil i disse to systemene altså avspeile ulike typer verdighet. Man kan på den ene side tenke seg at sekularismen fører til at god/ond-dikotomien er på tilbakegang, og at "Guds død"

²⁰⁸ I tillegg til at verdipolitikken i seg selv også skaper andre maktformer enn interessepolitikken, blant annet knyttet til det moralske.

bringer oss inn i en pluralistisk sfære hvor debatter om det verdifulle først og fremst er knyttet til smak. I en antatt ureligiøs avis som for eksempel Dagbladet, hvor kristne og muslimer utgjør takknemlige fiender, skulle man imidlertid da tro at den moralske diskursen var på tilbakegang. På den andre side kan det imidlertid tenkes at det i stedet oppstår en sekulær variant av den moralske god/ond-dikotomien, og hvor avisers forside dekkes av om ikke prester, så sekulære vekkelsespredikanter som spår at endetiden er nær. Den sekulære selvforståelsen kan i stedet bidra til en legitimering av godhetsmakten ut fra andre kriterier enn de religiøse.

REFERANSER

- Agamben, G. (1998): *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Alm, K (1998): "Verdikommisjonen" s. 375-381 i *Nytt Norsk Tidsskrift* 4/1998.
- Arendt (1963): *Eichmann i Jerusalem*. London: Faber and Faber.
- Arendt, H. (1973): *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt Brace.
- Arendt, H. (1978): *The Life of The Mind*. New York: Harcourt Brace.
- Arendt, H. (1990): *On revolution*. London: Penguin Books.
- Arendt, H. (1996a): *Love and St. Augustine*. Chicago: University of Chicago Press. (Utgitt første gang i 1929).
- Arendt, H. (1996b): *Vita activa. Det virksomme liv*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Arendt, H. (1998): *Om vold, tenkning og moral*. Fredriksberg: Det lille Forlag.
- Aschheim, S. (2001): *Hannah Arendt in Jerusalem*. Los Angeles: University of California Press.
- Bauman, Z. (2000): *Savnet Fellesskap*. Oslo: Cappelens Akademisk Forlag
- Beck, U (1986): *Risk society. Towards a New Modernity*. London: SAGE Publications.
- Beck, U., Giddens, A., Lash, S. (1994): *Reflexive Modernization - Politics, tradition and Aesthetics in the Modern social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Berge, K.L/Meyer, S./Trippstad, T.A (2002): *Maktens tekster*. Oslo: Gyldendal.
- Brekke, O.A./Høstaker, R./Sirnes, T. (2003): *Dimensjonar i moderne sosialteori*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bourdieu, P. (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu, P. (2000): *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu, P./Passeron, J.-C. (1990): *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Christoffersen, S.A (red.) (1999): *Moralsk og moderne? Trekk av den kristne moraltradisjon i Norge fra 1814 til i dag*. Oslo: Ad Notam
- Deleuze, G. (1996): *Nietzsche & Philosophy*. London: The Athalone Press.
- Deleuze, G. (2003): *Proust og tegnene*. Fredriksberg: Det lille Forlag.
- Deleuze, G./Guattari, F. (1994): *What is Philosophy?* London: Columbia University Press.
- Deleuze, G/Guattari, F. (2002): *Anti-Ødipus. Kapitalisme og Schizofreni*. Oslo: Spartacus Forlag A.S.
- Douglas, M. (1997): *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Elias, N. (1998): *On civilization, power and knowledge*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Eriksen, T.H (2003): "Regjerlige og uregjerlige verdier" i Neumann/Sending (red.) *Regjering i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Eriksen, T.H og Hessen, D.O (1999): *Egoisme*. Oslo: Aschehoug.
- Foucault, M. (1972): *The Archeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Foucault, M. (1977): *Overvåking og straff. Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal.

- Foucault (1981): "Omnes et singulatim" i McMurring, S. (ed.) *The Tanner lectures on human values*, 223-254. Salt lake City: University of Utah Press.
- Foucault, M. (1995): *Seksualitetens historie 1. Vilje til Viten*. Oslo: Pax Forlag, Exil.
- Foucault, M. (2001a): *Seksualitetens historie 2. Bruk av nytelsene*. Oslo: Pax Forlag, Exil.
- Foucault, M. (2001b): *Talens forfatning. Nietzsche, genealogien, historien*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. (2002a): *Seksualitetens historie 3. Omsorgen for seg selv*. Oslo: Pax forlag, Exil.
- Foucault, M. (2002b): *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen akademiske forlag.
- Førland, T.E (red.) (2000): *Bidrag til verdienes historie*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Habermas, J. (1996): *Between Facts and Norms. Contribution to a Discourse Theory of Law and Order*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Hardt, M./Negri A. (2000): *Empire*. New York: Harvard University Press.
- Hellesnes, J. (2002): *Maska bak Andletet. Om veremåtar, ideologi, filosofisk antropologi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Henriksen, J.O. (1997): *Grobunn for moral. Om å være moralsk subjekt i en postmoderne kultur*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Holm, E.D. (2003): "Da Kjell Magne Bondevik ble Merkevarer" i *Samtiden*, Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsspørsmål nr. 1.
- Hornby, N. (2001): *Et godt menneske*. Oslo: Aschehoug.
- Humanistisk Kollegium 3. årgang (2000): *Den etiske vending*. Sverige: Det norske akademi for Sprog og Litteratur 2000.
- Hviid-Nielsen, T. (red.) (1995): *Tidens verdier. Variasjoner over moral og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Hågvær, Y.B. (2003): *Hele folkets diskurs. En kritisk analyse av den gode VG-sak*. Norsk Sakprosa Nr. 7
- Johannesen, G. (1994): *Moralske tekster: essays og innlegg 1978-1994*. Oslo: Cappelen.
- Johansen, K.E og Vetlesen, A.J. (1996): *Etikk – i historie og samtid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kant, I. (1995): *Kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Kielmannsegg, P./Mewes, H./Glaser-Schmidt, E. (1995): *Hannah Arendt and Leo Strauss. German Emigres and American Political Thought after World War2* Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Koch, L. og Zahle, H. (1997): "Et etisk råd av sakkyndige og lægfolk" i *Juristen* Nr. 8, s 333-344.
- Kolnar, K. (2003): *Det ambivalente selv*. Dr.art.avhandling, Filosofisk institutt, NTNU.
- Kristeva, J. (2001): *Hannah Arendt. A biography*. New York: Colombia University Press.
- Langeland, N.R. (2003). *Kveldseta: historiske essay*. Oslo: Damm
- Laqueur, W. (2001): "The Hannah Arendt Cult: Hannah Arendt as Political Commentator" i Aschheim, S. (Ed.) *Hannah Arendt in Jerusalem*. Los Angeles: University of California Press.
- Lerstad, T.H. (2002): 'Mediedramatikere' og 'verdikommissærer'. *En studie av pressedekningen av Verdikommisjonen*. Hovedfagsoppgave i medievitenskap, Universitetet i Bergen.

- Lèvinas, E. (1998a): *Totality and Infinity*. Pittsburg: Duquesne University Press.
- Loga, J.M. (2004a): *Verdipolitikk som smaksmakt*. Obligatorisk innlegg i vitenskapsteori. Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskaps rapport serie. (Under utgivelse).
- Loga, J.M. (2004b): "Fear & loathing" i *Syn & Segn* nr. 1.
- Loga, J.M. (2003): "Godhetsdiskursen" i Berge, Meyer, Trippstad (red.) *Maktens tekster*. Oslo: Gyldendal.
- Loga, J.M. (2002): "Godhetens rolle i offentligheten" i *Tidsskrift for kvinne- og kjønnsforskning* nr. 4. (Temanummer om Hannah Arendt).
- Loga, J.M. (1998): *Mellom 'erfaring' og 'kategori'. En studie av kirkeasylets aktualisering i Norge*. Hovedfagsoppgave i Administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen. Rapport nr. 67.
- Luhmann, N. (1998): *Love as Passion. The Codification of Intimacy*. Stanford: Stanford University Press.
- Luhmann, N. (1999): *Tillid - en mekanisme til reduktion af social kompleksitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Luhmann, N. (2000): *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Matlary, J.H. (2002): *Verdidiplomati – kilde til makt? En strategisk analyse av norsk utenrikspolitikk*. Makt- og demokratiutredningens rapportserie Nr. 46, Oslo.
- Mauss, M. (1996): *Gaven. Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oslo. Cappelen Akademisk.
- Meyer, S. (1996): "Det fortrengetes hjemkomst i det postmoderne" i *Samtiden* nr. 4.
- Meyer, S. og Solem, R. (1997): *Kjærlighetssymposiet*. Oslo: Spartacus Forlag A/S.
- Meyer, S. og Sirnes, T. (red.) (1999): *Normalisering og identitetsmakt i Norge*. Oslo: Gyldendal Ad Notam.
- Meyer, S. (2003): *Imperiet kaller. Et essay om anatomi*. Oslo: Spartacus.
- Musil, R. (2000): *Mannen uten egenskaper*. Oslo: Solum
- Neumann, I.B (2001): *Mening, materialitet, makt. En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Neumann, I.B og Sending, O.J (2003): *Regjering i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Nietzsche, F. (1969): *Moralens genealogi*. Oslo: Gyldendal norske forlag.
- Nietzsche, F. (1993): *Moralens oprindelse: et stridsskrift*. Fredriksberg: Det lille Forlag.
- Nietzsche, F. (1997): *Den muntre videnskab*. Fredriksberg: Det lille Forlag.
- Nietzsche, F. (1999): *Ecce homo*. 3. Utg. Oslo: Gyldendal.
- Nietzsche, F. (2002): *Hinsides godt og ondt*. Fredriksberg: Det lille forlag.
- Nietzsche, F. (2003): *Antikrist. Forbandelse over kristendommen*. Oslo: Spartacus.
- Nore, A. (2003): "Intimitetstyrannen Inga Marte Torkildsen" i *Samtiden*, Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsspørsmål nr.1
- Nyeng, F. (2000): *Det autentiske mennesket – med Charles Taylors blikk på menneskevitenskap og moral*. Bergen: Fagbokforlaget
- Pahuus, A..M. (2003): "Hannah Arendts teori om offentlighet og dømmekraft" i *Slagmark* nr. 37. Institut for Idehistorie, Universitetet i Aarhus.
- Ringen, S. (1998): "Symposium" s. 365-370 i *Nytt Norsk Tidsskrift* 4/1998.
- Ringen, S. (2000): *Veien til det gode liv. Invitasjon til samtale om tro og verdier i en ny tid*. Oslo: Kagge Forlag

- Rorty, R. (1989): *Contingency, irony and solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sandemose, A. (1955): "Sentimentalitet" i *Årstidende* nr. 13.
- Sandmo, E. (1999): "Michel Foucault som maktteoretiker" i Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Schanz, H.-J. (2003): "Hannah Arendt - en livsbekreftende filosof" i *Slagmark* nr. 37. Institut for Idehistorie, Universitetet i Aarhus.
- Schmitt, C. (1996): *The Concept of The Political*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Sennett, R. (1977): *The Fall of Public Man*. New York: Alfred A. Kopf Inc.
- Sennett, R. (1992): *Intimitetstyrranniet*. Oslo: J.W.Cappelens Forlag A..S.
- Sennett, R. (2001): *Det fleksible mennesket*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sennett, R. (2003): *Respect. In a world of Inequality*. New York/London: W.W.Norton & Company.
- Sirnes, T. (1997) *Risiko og mening. Mentale brot og meningsdimensjonar i industri og politikk. Bidrag til den sosiale stadieteorien*. Rapport 53. Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap, UIB.
- Sirnes, T. (2002): "Bourdieu-effekten" i *Nordisk Kulturpolitisk tidsskrift* nr. 4.
- Sirnes, T. (2003): "I Bourdieu-affekt" i *Nordisk Kulturpolitisk tidsskrift* nr. 1
- Sivertsen, S. (2004): *Jo mere vi er sammen. En studie av lokalsamfunnsprosjektet til Verdikommisjonen*. Hovedfagsoppgave ved Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap, UIB.
- Skårderud, F. (1999): *Uro. En reise i det moderne selvet*. Oslo: Aschehoug.
- Stene-Johansen, K. (2000): "Gilles Deleuze: Begjærspekt" i Neumann, I.B. (red.) *Maktens strategier*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Strauss, L. (1989): *The Rebirth of Classical Political Rationalism*. Chicago/London: The University of Chicago Press
- Strauss, L. (1953): *Natural Right and History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sørensen, J.H. (2003): "Singularitet, dualitet, pluralitet" i *Slagmark* nr. 37. Institut for Idehistorie, Universitetet i Aarhus.
- Thommessen, B. og Wetlesen, J. (1996): *Etisk tenkning. En historisk og systematisk innføring*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Tranøy, K.E. (1998): *Det åpne sinn. Moral og etikk mot et nytt årtusen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vetlesen, A.J. (red.) (1996a): *Nærhetsetikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Vetlesen, A.J. og Nortvedt, P. (1996b): *Følelser og moral*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Vetlesen, A.J. (red.) (1998): *Dydsetikk*. Oslo: Humanist Forlag
- Utaker, A. (1996): "Etikk og retorikk; oss selv og Antikken" i Åslund (red.) *Johannessens bok: om og til Georg Johannessen*. Oslo: Cappelen
- Utaker, A. (2000): "Michel Foucault. Maktens forvandlinger" i Neumann, I.B (red.) *Maktens strategier*. Oslo: Pax Forlag.
- Villa, D.R (1998): "The philosopher versus the citizen. Arendt, Strauss and Socrates" i *Political Theory* vol. 26 nr. 2, p. 147-172. Princeton: Sage Publications.
- Weber, M. (1973): *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Weber, M. (1995): *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oslo: Gyldendal.

- Weber, M. (1999): *Verdi og handling*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Wyller, T. (1996): *Etikkens historie. En systematisk framstilling*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Øverenget, E. (2001): *Hannah Arendt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ågotnes, Knut (1997): "Etikken er over oss!" i *Agora* nr. 4/96-1/97
- Åkerstrøm Andersen, N. og Born, A.W. (2001): *Kærlighed og omstilling. Italesættelse af den offentlige ansatte*. København: Nyt fra Samfunnsvidenskabene.

Verdikommisjonens publikasjoner²⁰⁹:

- Allern, S. (1999): *Pressens verdier*. Avis utgitt av Institutt for Journalistikk i Fredrikstad.
- Alm, K./Syse, H. (1998)
- Alm, K. (2001): "Å være en annen – 12. års frihet i psykoterapi og psykoanalyse" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Almås, R. (2001): Kan vi få både billigere mat og levande bygder?" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Bang, L. (2001): "Om livet og om hverdagene" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Barstad, A. (1999a): "Det gode liv: Hva synes nordmenn de behøver for å få det bedre?" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Barstad, A. (1999b): *På vei mot det gode samfunn? Om opplegget for en publikasjon som beskriver verdilandskapet i Norge*. Notat 99/23 Statistisk sentralbyrå.
- Barstad, A. (2000): *På vei mot det gode samfunn? Utredning til Finansdepartementet i forbindelse med arbeidet med nytt Langtidsprogram, 2002-2005*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Bomann-Larsen, L. (2000): *Etisk språk*. Oslo: Verdikommisjonen.
- Bomann-Larsen, L. (2001): "En medie-anmeldelse" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Clemet, K. (2001): "Globalisering – en drivkraft for demokrati og velstandsvekst" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Eikeland, M. (2000): *Døden - 4 nærbilder. Mennesker i dødens grenseland*. Oslo: Forum/Aschehoug Forlag.
- Eidsvåg, I. (2001): "Barnet som oppdrager: Hvem skal sette grenser i det grenseløse samfunn?" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport.
- Fløistad, G. (2001): *Utfordringer og ansvar*. Oslo: Verdikommisjonen
- Gjertsen, R.L. (2001): "Om den normale ungdommen... som ikke finnes" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Hallaråker, K.J. (2001): "Fokus på menneskeverdet" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Hareide, D. (2001): "Den økonomiske utvikling – hva skjer med naturen og de fattige?" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Hauge, I. (1999): "Tuppen har gifte foreldre, Lillemor sambuande" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Hellebust, K. (2001): "Frå folkemøte til møte med folk" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.

²⁰⁹ Enkelte av disse er utgitt av Verdikommisjonens ulike samarbeidspartnere, men de regnes her som del av Verdikommisjonens tekstlige produksjon.

- Hellevik, O. (1999a): "Hvorfor blir vi ikke lykkeligere?" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Hellevik, O. og Høye, H. (1999b): "Vi bekymrer oss mindre for miljøet" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Holm, E.D.. (red.) (1999): *Varer verdier*, vemmelse. Essay om design og konsum Oslo: Norsk Form og Verdikommisjonen.
- Hviid-Nielsen, T. (1999): "Fra dødssynder til akseptert moral" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Institutt for Journalistikk (1999): *Pressens verdier. Stemmer selvbildet?* Bilag til Journalisten 8/10.
- Kitterød, R.H. (1999): "Hvor travelt har vi det egentlig?" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Kostøl, E. (2001): "Hvilke ledere trenger vi i det norske samfunn?" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Martinussen, W. (1999): "Felleskapsverdier står sterkere enn antatt" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Noack, T. (1999): "Kontinuitet og endring" i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Riaz, N. (2001): "Islamske familielivsverdier" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del3.
- Ringén, S. (2000): *Utfordringer til demokratiet*. Oslo: Verdikommisjonen
- Skovly, H.M. (2001): "Vekst" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens sluttrapport del 3.
- Sukka, S. (2001): "En dialoghistorie" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del3.
- Syse, H. (2001): "Gode tider eller dårlige?" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.
- Sørensen, F.O. (2001): "Den lille mann og systemet" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens sluttrapport del 3.
- Verdikommisjonen (1998): *Samfunnet og dets verdier*. Hefte med innlegg fra Verdikommisjonens rådsmøte i mars 1998.
- Verdikommisjonen (1998): *Kva er eit godt lokalsamfunn?* Rapport fra Verdikommisjonens lokalsamfunnsprosjekt.
- Verdikommisjonen (1998): *Flere religioner og livssyn - felles verdier*. Arbeidshefte for Verdikommisjonens religionsprosjekt.
- Verdikommisjonen (1999): *Utfordringer til demokratiet*. Pamflett med innlegg fra konferansen "Hva skjer med demokratiet?" i samarbeid mellom Verdikommisjonen, Norge 2000, Ytringsfrihetskommisjonen, Forskningsstiftelsen FAFO, Institutt for Statsvitenskap (UIO), Kommunenes sentralforbund og Norsk Faglitterær forfatterforening.
- Verdikommisjonen (1999): *Det verdifulle. Spørsmål og ideer*. Oslo: Verdikommisjonen.
- Verdikommisjonen (1999): *Livshjelp eller dødshjelp*. Hefte som samler innlegg fra debatten i Universitetsaulaen i verdiuken.
- Verdikommisjonen (1998): *Hva er et verdi liv for rusmisbrukere og brukere av psykiatriske sentre?* Konferanserapport utgitt av Verdikommisjonen.
- Verdikommisjonens Midtveisrapport (1999): *Verdier – fellesskap og mangfold*. Oslo: Verdikommisjonen

- Verdikommisjonen (2000): *Naturforvaltning - kven skal eige og bruke norsk natur?* Rapport fra Verdikommisjonens naturforvaltnings-utfordring.
- Verdikommisjonens Sluttrapport; bind 1 (2001a): *Et brev om frihet; verdimelding.* Oslo: Verdikommisjonens Styringsgruppe.
- Verdikommisjonens Sluttrapport; bind 2 (2001b): *Valgt fellesskap; prosjektrapporter og forslag.* Oslo: Verdikommisjonens Styringsgruppe.
- Verdikommisjonens Sluttrapport; bind 3 (2001c): *Mange meninger.* Oslo: Verdikommisjonens styringsgruppe.
- Verdikommisjonen (2001d): *Verdier ved livets slutt, en antologi.* Oslo: Verdikommisjonens styringsgruppe.
- Verdikommisjonen og Fondet for dansk-norsk samarbeid (1999): *Verdier under debatt.* Rapport fra Verdikommisjonens seminar med Fondet for dansk-norsk samarbeid på Schæffergården i København.
- Verdikommisjonen og Journalisthøyskolen i Oslo (1999): *Grepet.* Utgitt av Verdikommisjonen og Røde kors.
- Verdikommisjonen (1999): *Vold i Norge.* Rapport fra Verdikommisjonens voldsprosjekt.
- Verdikommisjonen og Samarbeidsrådet for tros og livssyn (2000): *Nasjonale dialog om tros og livssyn.* Utgitt av Verdikommisjonen og Samarbeidsrådet.
- Vaage, O.F (1999): "Ut på tur..." i *Samfunnsspeilet* nr. 4. Statistisk sentralbyrå.
- Wærness, K. (2001): "Overskudd på frihet og underskudd på trygge fellesskap?" i *Mange meninger*, Verdikommisjonens Sluttrapport del 3.

Intervjuer:

1. Leder av Verdikommisjonen
 2. Sekretariatsansatt i Verdikommisjonen
 3. Sekretariatsansatt i Verdikommisjonen
 4. Sekretariatsansatt i Verdikommisjonen
 5. Sekretariatsansatt i Verdikommisjonen
 6. Sekretariatsansatt i Verdikommisjonen
 7. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 8. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 9. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 10. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 11. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 12. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 13. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 14. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 15. Styringsgruppemedlem i Verdikommisjonen
 16. Rådsmedlem i Verdikommisjonen
 17. Rådsmedlem i Verdikommisjonen
 18. Rådsmedlem i Verdikommisjonen
 19. Rådsmedlem i Verdikommisjonen
 20. Rådsmedlem i Verdikommisjonen
-
1. Deltaker i Verdikommisjonens volds-prosjekt (telefonintervju)
 2. Deltaker i Verdikommisjonens volds-prosjekt (telefonintervju)

1. Tidligere leder av Det Etske råd i Danmark
2. Tidligere medlem av Det Etske råd i Danmark
3. Tidligere medlem av Det Etske råd i Danmark
4. Tidligere medlem av Det Etske råd i Danmark
5. Tidligere medlem av Det Etske råd i Danmark

1. Medlem av det danske Teknologirådet
2. Medlem av det danske Teknologirådet
3. Medlem av det danske Teknologirådet

Skriftlige notater fra Verdikommisjonsmedlemmer.

1. Informant 8
2. Informant 9
3. Informant 19
3. Informant 21 (rådsmedlem som ikke er intervjuet)

Møtereferater fra Styringsgruppens møter:

- 19. februar 1998 i Regjeringskvartalet (bygning R5, Kommunaldepartementet)
- 29.-30. mai 1998 (Sted ikke oppgitt)
- 03. april 1998 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 06.-07. august 1998 (Sted ikke oppgitt)
- 28.-29. august 1998 i Folkemuseet i Oslo
- 02.-03. oktober 1998 på Handelshøyskolen BI
- 13.-14. november 1998 på Regionssykehuset i Trondheim
- 14. desember 1998 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 08. januar 1999 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 29. januar 1999 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 26. februar 1999 på Akershus Slott
- 26. mars. 1999 Oslo Rådhus, formannsskapsalen
- 26. april 1999 på Tøyen Kurs- og Konferansesenter
- 18. juni 1999 på NaKuHel-senteret i Asker.
- 27. august 1999 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 24. september 1999 i Sametingets lokaler i Karasjok
- 26. november 1999 (Sted ikke oppgitt)
- 07.-08. januar 2000 på Vettre Hotell, Asker
- 04. februar 2000 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 31. mars 2000 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 05. mai 2000 Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 11. august 2000 i Regjeringskvartalet (bygning R5)
- 05. september 2000 på Vettre Hotel, Asker

Offentlige dokumenter:

Brev fra Kristelig Folkepartis stortingsgruppe av 14. Mai 1997: "*Forslag om en kommisjon for utredning av en bred verdimeessig mobilisering i samfunnet*".

Brev fra Statsminister Jagland til Kristelig Folkepartis stortingsgruppe, 05.06.97.

Dokument fra møte i Stortinget 26. februar 1997, sak nr. 2. Om etikk-undervisning i høyere utdanning.

Dokument fra møte i Stortinget 18. desember 1997. Debatt om Verdikommisjonen.

Kongelig resolusjon: "*Oppnevning av Verdikommisjonen*", saksnr. 97004412 av 30. jan. 1998

NOU 2003: 19 "Makt og demokrati" av 26.8.03.

Statsminister Bondevik: *Vilje til verdier – mot et nytt årtusen*. Tale ved Oslo

Domkirkes 300 års jubileum. Røde kors konferansesenter, Oslo. 27. 11.97

Statsminister Bondevik: *Redegjørelse om opplegget for verdikommisjonen*, Stortinget 16.des.1997.

Statsminister Bondevik: *Politikk og verdier* tale i Executive Club, Stockholm 25. mars 1998.

Statsminister Bondevik om Regjeringens arbeid: *Betydelige resultater. Nye oppgaver skal løses*. Pressemelding 113/98. 22. juli 1998.

Statsminister Bondevik: *Kristendemokratiet i Norden ved årtusenskiftet – profil, image og hovedoppgave*. Tale ved Kristendemokratisk Kongress, Smyghamn 7.-8. august 1998.

Statsminister Bondevik: *Verdikommisjonen – global innsats for verdier og etikk*.

Artikkel i alle regionavisene 05. juli 2003

Statsminister Bondevik: *Landskonferanse om verdier*. Tale i Skodje, Møre og Romsdal 29. august 2003.

Voksenåsen-erklæringen 1997. 14. Oktober 1997

Mediemateriale:

Verdikommisjonens klipparkiv

Eget klipparkiv fra internett (hovedsaklig for 1997 og 1998).

Observer Norges kvartalsrapport fra 1998 (september, oktober og november).

Observer Norges årsrapport for 1999

Observer Norges kvartalsrapport (juli, august, september) fra 2000.

Observer Norges tabeller fra 2000.

Video-opptak av TV2s program "Rikets Tilstand" om Verdikommisjonen (30.09.99)

Utvalgte avisartikler²¹⁰:

Aftenposten 25.01.98 "40 er aktuelle for Verdikommisjonen"

Aftenposten 29.03.98 "Maskinen i ånda" av Kjartan Fløgstad

Aftenposten 31.03.98 "Forfall eller endring?" av Marianne Gullestad

Aftenposten 21.04.98 "Drømmer som trenger jordledning" av Per Fugelli

Aftenposten 26.04.98 "Moses ned fra venstre" av Rune Slagstad

Aftenposten 04.05.98 "Erkjennelsens fabrikkportar" av Kjartan Fløgstad

Aftenposten 07.05.98 "Erkjennelsens fengselsporter" av Rune Slagstad

Aftenposten 19.05.98 "Fabrikkportens erkjenningar" av Jan Inge Sørbo

²¹⁰ Det er artikler som har hatt direkte relevans, blitt referert eller blitt nærmere belyst som er tatt med her.

Aftenposten 28.05.98 "Har Europas spøkelse bidratt?" av Ottar Brox
 Aftenposten 04.06.98 "Det kommunistiske spøkelsets betydning for Vestens demokrati" av Rune Slagstad
 Aftenposten 14.06.98 "Erkjennelsens perleportar" av Kjartan Fløgstad
 Aftenposten 18.06.98 "Forfatteren og "det jamne folket" av Marianne Gullestad
 Aftenposten 18.06.98 "I disse eksamenstider" av Rune Slagstad
 Aftenposten 22.06.98 "Maskinen i lagånda" av Tom Egil Hverven
 Aftenposten 01.07.98 "Ohne uns, Herr Fluch-statt" av Per Otnes
 Aftenposten 13.07.98 "Om verdikommisjoner og ytringsfrihet " av Francis Sejersted
 Aftenposten 29.07.98 "Om menneskets storhet" av Hanne Sofie Greve
 Aftenposten 05.02.99 "Ingen vei tilbake i homofilis spørsmålet"
 Aftenposten 10.09.00 "God dialog og godt nytt år" av Simen Tveitereid
 Aftenposten 15.09.00 "En lærer mot strømmen"
 Dagbladet 17.12.97 "Den store samtalen"
 Dagbladet 19.12.97 "Verdi er parti"
 Dagbladet 01.07.98 "Utfordrer Valgjerd"
 Dagbladet 29.10.98 "Verdikommisæren utfordrer Aure"
 Dagbladet 16.11.98 "Kan vi enes om en felles etikk?" av Dag Hareide
 Dagbladet 30.11.98 "Har Norge fått en ny krigsmoral?" av Dag Hareide
 Dagbladet 23.01.99 "Dagblad-sykdommer" av Per Fugelli
 Dagbladet 25.01.99 "Motbydelig av Lønning"
 Dagbladet 26.01.99 "Selvportrett"
 Dagbladet 17.07.99 "Forsoningens muligheter" av Inge Eidsvåg
 Dagbladet 09.06.99 "Usannheter om helsehøringen" av Kari Wærness
 Dagbladet 06.11.99 "Fugellis diagnose"
 Dagbladet 17.11.99 "Ønsker Kine som teatersjef"
 Dagbladet 26.04.00 "Forkastelig"
 Dag & Tid 23.12.99 "Den ironiske tonen" av Kari Wærness
 Dag & Tid 23.12.99 "Verdiar til å spy av?" av Kine Hellebust
 Dagsavisen 13.11.99 "Glimt fra en verdidebatt" av Hanne Mauno
 Dagsavisen 17.11.99 "En slumrende kommisjon? Av Henrik Syse
 Dagsavisen 22.11.99 "Verdidebattens utholdelige letthet" av Dag Hareide
 Dagsavisen 25.11.99 "Skjøre samtaler" av Knut H. Adamsen
 Fædrelandsvennen 30.08.00 "Skriv ikke Gud ut på resept!"
 Haugesunds avis 02.11.98 "Egoet tar over"
 Journalisten 27.20.00 "Mobbet av pressen? av JOH
 Journalisten 27.10.00 "Media mobber Verdikommisjonen" av Håkon Høydal
 Journalisten 27.10.00 "Medienes overtramp" av Håkon Høydal
 Klassekampen 01.11.99 "Alternativ medisin på rød resept"
 Klassekampen 06.11.99 "Snusfornuftmumriken"
 Klassekampen 18.02.00 "Kontroll over reproduksjonen" av Kari Wærness
 Morgenbladet 19.12.97 "Bevisstgjøringens muligheter" av Truls Lie
 Morgenbladet 06.01.98 "Den spesifikke intellektuelle" av Truls Lie
 Morgenbladet 06.02.98 "Den store skuffelsen " av Truls Lie
 Morgenbladet 06.03.98 "Prokrustesengen" av Truls Lie
 Morgenbladet 20.11.98 "Liberalisme eller dydsetikk? Truls Lie
 Morgenbladet 13.11.98 "Fellesskapsverdier – hva er det?" av Inge Eidsvåg
 Morgenbladet 04.06.99 "Intet i overmål" av Inge Eidsvåg

Namdalsavisen 16.10.98 "Det handler om å leve"
 Nationen 04.03.99 "Ny krigsmoral for Norge?" av Eidsvåg, Kostøl, Bakkevig,
 Hareide og Syse
 Nationen 10.06.99 "Solidaritet vår fremste verdi"
 Nationen 18.06.99 "Solidaritet er vår fremste medisin"
 Nationen 08.01.00 "Solidaritet på raud resept"
 Nordlandsposten 16.10.98 "Dugnadsånd er samfunnets lim"
 Se & Hør nr. 3/99 "Slik bor verdikommisjonen"
 VG 30.01.98 "Reagerer sterkt på utelatelse"
 VG 19.03.99 "PR-agenter for Verdikommisjonen"
 VG 09.08.99 "Helsevesenet mer upersonlig" av Kari Wærness
 VG 14.05.00 "Grådig uenige"
 Vårt Land 04.03.99 "Får vi en ny krigsmoral i Norge?" av Eidsvåg, Kostøl, Bakkevig,
 Hareide og Syse
 Vårt Land 08.07.99 "Bruker bibelen i jakten på det gode liv"
 Vårt Land 24.11.99 "La oss oppmuntre hverandre til gode gjerninger!"
 Vårt Land 23.08.00 "Hyllest til læraren
 Vårt Land 03.10.00 "Visdomslitteratur fra læreren"

VEDLEGG 1

Statsministerens kontor
Statsminister Kjell Magne Bondevik

Kongelig Resolusjon

Saksnr: 97004412
30.01.98

Oppnevning av Verdikommisjonen

1. Oppnevning av Verdikommisjonens styringsgruppe og råd

I Regjeringens tiltredelseserklæring i Stortinget redegjorde statsministeren for at Regjeringen ville oppnevne en bredt sammensatt kommisjon som skal drøfte hvordan det kan skapes en bred verdimessig og samfunnsetisk mobilisering for å snu negative utviklingstrekk.

1.1 Verdier

Begrepet "verdi" er mest kjent fra økonomien, men omfatter også immaterielle verdier. Det vil si forhold som er viktig for at vi kan ha gode mellommenneskelige fellesskap, som vi ønsker å bygge vårt liv og samfunn på og som gir livet kvalitet og mening. Det kan være religiøse verdier, moralske verdier, estetiske verdier eller ulike former for fellesskapsverdier.

Verdier er ikke det samme som normer eller leveregler. Verdier er de livskvaliteter som de moralske leveregler og juridiske lover skal hjelpe oss til å oppnå og ta vare på.

Verdikommisjonens arbeid skal bidra til en etisk og verdimessig bevisstgjøring. Kommisjonen skal identifisere verdier som samler bred oppslutning og som det er viktig å forsvare for at vi kan ha et godt samfunn. Den skal videre ha et praktisk siktemål ved at den fremmer refleksjon og samtale om etiske hverdagsspørsmål samt bidrar til en ansvarsmobilisering i samfunnet.

Verdikommisjonens oppgave er ikke å gi noen endelig, teoretisk avklaring av verdibegrepet eller en autoritativ opplisting og rangering av ulike verdier. Verdikommisjonen kan ikke gi svar på vegne av alle eller debattere på vegne av folket.

1.2 Det sivile samfunn

Verdikommisjonens arbeid skal sette i gang prosesser som bidrar til å skape bedre fellesskapsformer i det norske samfunn – på alle nivåer. Mellom staten og det enkelte individ finnes det sivile samfunn, med dets mange "mellomliggende" institusjoner og fellesskap. Det er ikke minst her i de mellomliggende fellesskap vi formes som mennesker. Det er der vi føler tilhørighet, det er der verdier formidles og mye av vår identitet formes.

Det er derfor ikke tilstrekkelig å rette søkelyset mot individets moral og offentlig moral.

Verdikommisjonen må også sette søkelyset på de verdier som preger samfunnet i stort og som preger de forskjellige institusjonene i det sivile samfunn.

1.3 Samfunnsansvar og personlig ansvar

Beslutningene om hvordan samfunnet skal organiseres, legger viktige premisser for enkeltmenneskenes, familienes, organisasjonenes og bedriftenes atferd og deres mulighet til å ta ansvar og initiativ. Samfunnsstrukturene er viktige, men et godt samfunn krever også noe av det enkelte menneske. Det må være lov å stille krav. Den enkelte må ville fellesskapets vel, og ha karakterstyrke nok til å ta ansvar og følge spillereglene. Ellers blir resultatet mistillit, frykt og utrygghet.

Samfunnets kvalitet er avhengig av folkets moralske ryggrad. Det betyr både at vi har en utviklet bevissthet i forhold til verdier og normer og at vi deler et sett av felles verdier og normer. Verdifellesskap gjør oss trygge på hvordan andre vil forstå våre ord og handlinger, reagere på dem og hvordan de vil opptre mot oss. Da kan vi lettere leve sammen i gjensidig tillit. Lovgivningen må også bygge på et bredt og solid felles verdigrunnlag. Det betyr ikke at alle må dele alle verdier og normer. Det er viktig å finne en rett balanse mellom det som skal være felles, samlende verdier og den enkeltes frihet til å velge verdier som ikke deles av alle andre. Den enkelte må sikres frihet til å leve ut fra sin forståelse av det gode liv, dersom det ikke skader andre og virker samfunnsnedbrytende. Respekten for menneskeverdet, likeverd og likestilling er grunnleggende.

1.4 Jus og etikk

Det personlige ansvar går lenger enn til å holde seg innenfor lovens rammer. Jus og etikk er ikke samme sak, men begge trengs i den samfunnsskapende virksomhet. I stedet for ensidig fokusering på politiske vedtak, lovgivning og rettshåndheving, må verdidebatten også fokusere på betydningen av at normer gjøres til en del av menneskets karakter.

1.5 Kommunikasjon

I et fellesskap er vi avhengig av kommunikasjon - av dialogen, den ekte samtalen. Verdikommisjonen skal stimulere til at vi - i våre hjem, på skolen, på arbeidsplassen, i kirker og andre livssynssamfunn, i organisasjoner, i offentlig virksomhet, i media- og forskningsmiljøer – setter oss ned og drøfter: Hva er verdifullt for oss? Hvilke verdier har vi felles? Hva skiller? I et stadig mer internasjonalisert samfunn er det også viktig å finne ut hvordan vi kan få til en fruktbar verdiformidling mellom Norge og utlandet. Det samme gjelder i forholdet mellom innvandrermiljøene og det øvrige norske samfunn. Det ligger en viktig og spennende utfordring i det å øke bevisstheten om egne røtter og egen identitet, samtidig som vi beriker og fornyer hverandre og kulturen gjennom et mangfold av impulser.

1.6 Politikk og verdier

Politikk og verdier henger uløselig sammen. Politiske valg er også verdivalg. Lovgivningen blir ofte forstått som et uttrykk for hvilke verdier og normer staten vil legge til grunn. Gjennom strafferetten signaliserer samfunnet hva som er uakseptabel atferd, som for eksempel overgrep mot medmenneskers trygghet, liv, helse og personlige integritet. Bevilgninger og reguleringsvedtak kan også avspeile verdiprioriteringer, for eksempel mellom økonomisk vekst og miljøvern. Verdispørsmål møter vi i våre handlingsvalg på alle livs- og samfunnsområder. Verdikommisjonen må derfor se på de verdimeslige og samfunnsetiske utfordringer vi møter både i staten, i konkurransesektoren, i det sivile samfunn og som enkeltmennesker. Verdidebatten må kaste lys over maktforhold som påvirker verdiformidlingen og verdivalg i samfunnet og bidra til å styrke folkestyret.

1.7 De formende år – familiens rolle

Verdier og normer for atferd gjør vi til våre egne gjennom en livslang læring, der de formende år i barndom og ungdom er spesielt viktige. Barn og ungdom må derfor bli et av hovedfeltene for Verdikommisjonens arbeid.

Familien er samfunnets grunnenhet. Barnas primære kilde til verdiformidling er derfor familien. Der utvikler barna evne og vilje til å ta vare på seg selv og andre. De fleste familier fungerer rimelig godt, selv om oppvekstmiljøene synes å ha blitt vanskeligere. Samfunnsutviklingen har også ført til at selve familieinstitusjonen er blitt utsatt for økende belastninger.

1.8 Skolen

Den grunnleggende verdiformidling i hjemmet er en vesentlig forutsetning også for det viktige "påbyggingsarbeid" som skjer i andre institusjoner deriblant skolen. Det ser vi bl a når omsorgssvikt i hjemmet eller andre problemer i nærmiljøet leder til konsentrasjonssvikt og sosial uro hos skoleelever. Mobbing er et annet utslag. Det er ikke lett for skolen å bøte på det som har sviktet i hjemmet. Men mange lærere gir mye av seg selv i et forsøk på nettopp det. Det finnes også erfaringer fra enkeltskoler i Norge og fra andre land om hvordan skolen bedre kan lære elevene å reflektere over sin egen atferd og utvikle mer

tillit, medmenneskelighet og ansvarsfølelse. Verdikommisjonen bør diskutere hvordan skolen kan rustes opp som verdiformidler.

1.9 Kirken, frikirkene og andre livssynsfellesskap

Norsk kulturhistorie er sterkt preget av verdiformidlingen innen Den norske kirke, frikirkesamfunnene og de kristne lekmannsorganisasjonene. Andre religiøse trossamfunn og livssynsorganisasjoner tilbyr også deltakelse i verdiformidlende livssynsfellesskap. Tilhørigheten til forpliktende fellesskap synes å være svekket gjennom vårt århundre, selv om det kan spores en nyreligiøs bølge. Sammenhenger som skaper fellesskap og verdiformidling, tilhørighet og identitet, er viktige. Dette er noe Verdikommisjonen kan utfordre både trossamfunn og andre til å medvirke til.

1.10 Frivillige organisasjoner

De frivillige organisasjoner representerer en stor ressurs i verdiformidlingen, og det imponerende sosiale og kulturelle arbeid som nedlegges på frivillig basis er et kvalitetsmerke for det norske samfunn.

Idretten er for eksempel en arena der barn opplever fellesskap med andre, utvikler ansvarsfølelse, solidaritet og lagånd – og hvor barn og foreldre opplever noe sammen. Samtidig ser vi tendenser til sprikende verdsett mellom ulike deler av idrettssektoren, noe idrettsmiljøene må utfordres til å diskutere og føre dialog med Verdikommisjonen om.

1.11 Den nye forbrukskulturen

Det nyrike olje-Norge opplever en rask velstandsvekst. Forbruksvekst er imidlertid ikke identisk med økt livskvalitet. Gjennom livsstilsreklame påvirkes holdninger til hva som er viktig i livet. Verdikommisjonen må bidra til større innsikt i drivkreftene bak kommersialisering og kjøpepress. Verdikommisjonen må utfordre bl a reklamebransjen til dialog om dens samfunnsetiske ansvar og det menneskesyn den formidler.

Sammenhengen mellom livsstil, livskvalitet og helse tilsier et fokus på de verdier i samfunnet og hos den enkelte som påvirker folkehelsen. En mer forebyggende livs- og samfunnsform kan spare både den enkelte og samfunnet for store belastninger.

1.12 Mediekulturen

Media som fjernsyn, film og video, datamaskiner og internett er moderne informasjonsteknologi som byr på store og positive muligheter – til informasjon, underholdning og til sunn verdiformidling. Men vi møter også formidling av usunne reklameforbilder som for eksempel kan lede unge jenter til spisevegring. Deler av dagens forbruks- og mediekultur synes å fungere som en flukt bort fra det medmenneskelige – og over i en individualistisk og underholdningsorientert forbrukskultur. I en analyse av mediekulturens verdiformidling må vi også spørre hvilken virkning det kan få om de moderne media overtar mer av våre barns tidsbruk til fortrengsel for samvær med foreldre og venner, foreningsliv, lek og idrett. Tilgangen til og mestringen av ny teknologi reiser også spørsmål knyttet til demokrati og ytringsfrihet.

1.13 Det økonomiske liv

Det å ha arbeid er en sentral verdi. Fellesskapet på arbeidsplassen må også utvikles. Det stiller krav til samarbeid og gjensidig respekt, til gode omgangsformer og ikke minst til personalpolitikken. Verdikommisjonen må rette søkelyset mot dette og bidra til økt debatt og bevissthet om næringslivets samfunnsansvar og om forholdet mellom mer kortsiktige økonomiske interesser og en bedriftskultur med mer langsiktige perspektiver.

1.14 Offentlig forvaltning

Offentlig forvaltning står i en tjeneste for enkeltmennesket og samfunnet. Bevisstgjøring om menneskesyn og forvaltningsetikk er viktig for hvordan den enkelte opplever kvaliteten på offentlig forvaltning og tjenesteyting.

1.15 Natur og ressursforvaltning

Vern av naturverdier og felles naturressurser er avgjørende for å sikre grunnlaget for våre

etterkommere. Våre fysiske omgivelser er resultat av et langvarig og tett samspill mellom menneskene og naturgrunnlaget og uttrykker viktige samfunnsmessige fellesverdier og kunnskap om naturen. Forvaltningen av disse verdiene sier noe om respekten for tidligere generasjoners innsats og om solidaritet med kommende generasjoner. Verdikommisjonen skal bidra til å sette søkelys på menneskenes forvalteransvar overfor naturgrunnlaget.

1.16 Byggesteiner til en global etikk?

Gjennom økt internasjonalisering og et nettverk av folkerettslige avtaler er menneskerettighetstenkningen i ferd med å skape en basis for en global etikk. Miljøproblemene og fattigdomskløften mellom Nord og Sør reiser noen av de største samfunnsetiske utfordringer i vår tid. Også på dette feltet er det utfordringer Verdikommisjonen kan ta fatt i.

2. Verdikommisjonens mandat

Mandatet fastsettes i samsvar med et vedlagt forslag. Det er lagt opp til et kort og konsist mandat som gir Verdikommisjonen den handlefrihet som er nødvendig for å sette i gang og delta i prosessen som involverer mange mennesker.

3. Verdikommisjonen arbeids- og organisasjonsform

På bakgrunn av de mål og hovedoppgaver som fremgår av det vedlagte mandat, skal arbeidet i Verdikommisjonen organiseres slik:

Verdikommisjonens styringsgruppe skal lede selve prosessen og stå ansvarlig for sluttrapporten.

Styringsgruppen oppnevnes av Kongen i Statsråd.

Verdikommisjonens råd består av ressurspersoner med bakgrunn fra forskjellige saksområder og viktige verdiformidlende institusjoner, herunder de brede folkebevegelser. Styringsgruppen skal rådføre seg med og be om innspill fra rådet. Rådet skal møtes minst to ganger i året. Avhengig av tema som drøftes, kan styringsgruppen velge å invitere deler av eller hele rådet til spesielle møter. Kommisjonens råd oppnevnes av Kongen i Statsråd.

Sekretariatet skal hjelpe kommisjonen med den praktiske koordineringen av en krevende, åpen prosess. Kommisjonens budsjett er på 5 mill kroner for 1998.

Styringsgruppen kan oppnevne egne *referansegrupper* eller samarbeide med allerede etablerte organer og utredningsarbeid som f.eks. maktutredningen. På sine saksområder kan de gi innspill og ellers stå i dialog med Verdikommisjonen. De som er medlemmer av Kommisjonens råd kan delta i referansegruppene.

Verdikommisjonens arrangement kan variere og kan omfatte åpne høringer, seminarer, institusjonsbesøk, folkemøter osv.

Styringsgruppens rapporter som skal være offentlige, bør, ved siden av en samlende sluttrapport, også underveis bestå av delrapporter, arbeidshefter mv som kan stimulere prosessen og oppfølgingen av den. En delrapport bør foreligge i løpet av 1999 som bidrag til en debatt om samfunnsetiske og verdimessige spørsmål ved årtusenskiftet. Sluttrapporten skal foreligge senest ved stortingsperiodens utløp i 2001.

Statsministerens kontor kan senere gjøre endringer i sammensetningen av Verdikommisjonens styringsgruppe og råd, jf. bestemmelsene gitt i kongelig resolusjon 22. august 1975. Også nødvendig endringer i mandatet vil Statsministerens kontor kunne foreta.

Statsministerens kontor

tilrår:

1. Oppnevning av Verdikommisjonens styringsgruppe og råd i samsvar med vedlagte forslag til mandat og sammensetning.

2. Fullmakt til Statsministerens kontor til å kunne foreta endringer i mandatet.

Verdikommisjonens mandat

Hovedmålet med Verdikommisjonen er å bidra til en bred verdimessig og samfunnsetisk mobilisering for å styrke positive fellesskapsverdier og ansvar for miljøet og fellesskapet. Det er viktig å motvirke likegyldighet og fremme personlig ansvar, deltagelse og demokrati.

- Verdikommisjonen skal bidra til å skape større bevissthet om verdispørsmål og etiske problemstillinger, slik at både våre liv som enkeltmennesker, vår kultur- og samfunnsutvikling og vårt forhold til naturen i større grad kan preges av bevisste

verdivalg.

- Verdikommisjonen skal bidra til kunnskap om den verdimessige utvikling i vår samtidskultur, herunder de institusjonskulturer vi er del av og våre individuelle verdioppfatninger.
- Verdikommisjonen skal analysere den verdipåvirkning som faktisk skjer gjennom ulike påvirkningskanaler i samfunnet. Denne – dels ubevisste – påvirkningen skal vurderes i forhold til den bevisste oppdragelse som skjer bl a i hjem og skole, og som fra norske myndigheters side er uttrykt som mål for skoleverket.
- Verdikommisjonen skal identifisere aktuelle verdimessige og samfunnsetiske utfordringer en står overfor og drøfte mulige svar på dem. I dette arbeidet skal den utfordre og stimulere offentlige myndigheter og relevante deler av det sivile samfunn, til debatt og deltagelse.
- Verdikommisjonen bes bidra til diskusjonen om hva som er politiske myndigheters oppgave og hva som den enkelte, familien, det sivile samfunns institusjoner og næringslivet har ansvar for.
- Verdikommisjonen skal utfordre til etisk refleksjon og handling ikke bare gjennom utredninger, men gjennom et bredt spekter av aktiviteter som eksemplifiserer, aktualiserer og konkretiserer verdispørsmål.

Medlemmer av Verdikommisjonens styringsgruppe

1. [Lagmann Hanne Sophie Greve](#), Bergen (leder)
2. Stipendiat Inge Eidsvåg, Lillehammer (nestleder)
3. Student Randi Ledaal Gjertsen, Arendal (nestleder)
4. Professor Reidar Almås, Trondheim
5. Førsteamanuensis Oddbjørn Evenshaug, Drammen
6. Professor Guttorm Fløistad, Oslo
7. Professor Per Fugelli, Oslo
8. Artist Kine Hellebust, Balsfjord
9. Professor Stein Ringen, Oxford
10. Barnevernskonsulent Kebba Secka, Oslo
11. Professor Kari Wærness, Bergen
12. Avdelingsoversykepleier Marie Aakre, Trondheim

Medlemmer av Verdikommisjonens råd

1. Redaktør Hans Erik Matre, Ski (leder)
2. Nestleder Astrid Frøysnes, Kristiansand (nestleder)
3. Påtroppende generalsekretær Dag Hareide, Oslo (nestleder)
4. Forfatter Arthur Arntzen, Tromsø
5. Sokneprest Trond Bakkevig, Oslo
6. Lege Lisbet Bang, Oslo
7. Sjefsredaktør Kristin Ma Berg, Bærum
8. Elev Unni Berge, Bygstad
9. Salgskonsulent Ragnhild Bratberg, Lillehammer
10. Førskolelærer Jorunn Bårli, Leksvik
11. Redaktør Kristin Clemet, Oslo
12. Leder Per Arne Dahl, Modum
13. Pensjonist Edel Hætta Eriksen, Kautokeino
14. Skuespiller Jacob Margido Esp, Trondheim
15. Bonde Edvard Grimstad, Råde
16. Generalsekretær Karl Johan Hallaråker, Bergen
17. Sivilarbeider Lars Haltbrekken, Oslo
18. Assisterende landslagstrener Bjørn Hansen, Trondheim
19. Hjelpepleier Ruth Åse Haugen, Flekkefjord
20. Professor Ottar Hellevik, Tønsberg
21. Lærer Hege Holstad, Hareid
22. Adm dir Geir Isaksen, Oppegård
23. Avdelingsleder Mathilde Karlsen, Lenvik

24. Konsulent Esther Kostøl, Oslo
25. Daglig leder Anders Krystad, Oslo
26. Adm dir Wenche Meldal, Sandnes
27. Professor Ole D. Mjøs, Tromsø
28. Fabrikkarbeider Willy Olsen, Rena
29. Agent Julius Paltiel, Trondheim
30. Rådgiver Nasim Riaz, Oslo
31. Avdelingsoverlege Frode Ringheim, Mo i Rana
32. Politioverkonstabel Hans Martin Skovly, Stavanger
33. Hjelpepleier Solveig Sukka, Suldalsosen
34. Skoleelev Hanh Tuyet Vo, Kristiansand
35. Musiker Unni Wilhelmsen, Oslo
36. Professor Thomas Chr. Wyller, Oslo
37. Generalsekretær Lars Ødegård, Nannestad

Lagt inn 30. januar 1998 av Statens forvaltningstjeneste, ODIN-redaksjonen

VEDLEGG 2

Redegjørelse i Stortinget om verdikommisjonens arbeid

16. desember 1997
Med forbehold om endringer

Innledning

Regjeringens varslet i sin tiltredelseserklæring at den: *“vil oppnevne en bredt sammensatt kommisjon som skal drøfte hvordan det kan skapes en bred verdimessig og samfunnsetisk mobilisering for å snu nedbrytende utviklingstrekk. Slik kan grunnlaget også legges for at det enkelte menneske tar større ansvar for seg selv og andre. Regjeringen bygger på tillit til enkeltmennesket og satser på delegering og desentralisering. På denne måten kan det skapes en ansvarsmobilisering i samfunnet nedenfra.”*

I Stortingets debatt om Regjeringens tiltredelseserklæring foreslo representanten Kristin Halvorsen at Stortinget burde trekkes inn. Det svarte jeg positivt på. Derfor denne redegjørelsen. For meg er det viktig at verdikommisjonens arbeid blir en åpen prosess. Prosessen vil bli minst like viktig som sluttrapporten. Som et første skritt i prosessen gir jeg i dag denne redegjørelsen om siktemålet med en slik kommisjon og de retningslinjer Regjeringen vil følge ved utforming av mandat og sammensetning. Jeg ser fram til de konstruktive råd og innspill jeg kan få i Stortinget, før Regjeringen på nyåret oppnevner kommisjonen og endelig fastsetter dens mandat.

Verdier og kultur

Verdier

Begrepet ”verdi” er mest kjent fra økonomien, men det har lenge vært brukt også om immaterielle verdier. Det vil si forhold som er viktig for at vi kan ha gode mellommenneskelige fellesskap, som vi ønsker å bygge vårt liv og samfunn på og som gir livet kvalitet og mening.

Det kan være religiøse verdier, moralske verdier, estetiske verdier, ulike former for fellesskapsverdier - ja, alt som gjør at vi får et godt forhold til våre medmennesker og til naturen. Vi kommer vel nærmest verdibegrepet ved rett å slett å spørre: - Hva er verdifullt for meg – og for samfunnet?

Verdier er altså ikke det samme som normer, eller leveregler. Verdier er de livskvaliteter som de moralske leveregler og juridiske lover skal hjelpe oss til å oppnå og ta vare på. Ved å fokusere på verdier ønsker jeg at kommisjonen skal gå et nivå dypere enn de moralske normer og lovgivningen gjør.

Verdikommisjonens oppgave er ikke å gi noen endelig, teoretisk avklaring av verdibegrepet eller en autoritativ opplisting og rangering av ulike verdier. Verdikommisjonen kan ikke gi svar på vegne av oss alle eller debattere på vegne av folket.

Men jeg har et sterkt ønske om at Verdikommisjonens arbeid skal bidra til en etisk og verdimessig bevisstgjøring. Det er blitt mer påkrevet i en kultur hvor mange ikke ser noen selvsagt begrunnelse for normene i vårt samfunn.

Kommisjonen skal identifisere verdier som samler bred oppslutning og som det er viktig å forsvare for at vi kan ha et godt samfunn.

Jeg ønsker også at Verdikommisjonens arbeid skal ha et praktisk siktemål ved at den fremmer refleksjon og samtale om etiske hverdagsspørsmål, og innhenter og sprer informasjon om gode

forbilder. Verdikommisjonen skal kort sagt bidra til en ansvarsmobilisering i samfunnet.

Kulturen i fellesskapet

Verdikommisjonens arbeid skal sette i gang prosesser som bidrar til å skape bedre fellesskapsformer i det norske samfunn – på alle nivåer. Mellom staten og det enkelte individ finnes det sivile samfunn, med dets mange "mellomliggende" institusjoner og fellesskap. La meg nevne familien, nærmiljøet, kirken, skolen, bedriften, det frivillige foreningslivet, lokalsamfunnet, osv. Deres betydning er ofte blitt undervurdert både i sosialistisk og liberalistisk ideologi, som har vært sterkt opptatt av forholdet mellom staten og individet. Men det er ikke minst i de mellomliggende fellesskap vi formes som mennesker. Det er der våre røtter tidlig slår feste, det er der verdier formidles og mye av vår identitet formes.

Det er derfor ikke tilstrekkelig å rette søkelyset mot individets moral og offentlig moral.

Verdikommisjonen må også sette søkelyset på de verdier som preger samfunnet i stort og "delkulturene" i det sivile samfunn.

Det hører også med i bildet at Norge har fått et større kulturmangfold. Enhetskulturen er ikke lenger så dominerende.

Bevissthet om egne verdier fordrer vilje til dialog med mennesker med andre ståsteder. Toleranse står ikke i strid med det å ha egne, klare oppfatninger. Tvertom vil den som selv har gjennomtenkte holdninger best kunne forstå og respektere andre som har det.

Samfunnsansvar og personlig ansvar

Vi som befinner oss i denne sal er alle klar over betydningen av de rammevilkår som settes gjennom offentlig politikk. Beslutningene om hvordan samfunnet skal organiseres, legger viktige premisser for enkeltmenneskenes, familienes, organisasjonenes og bedriftenes atferd, deres mulighet til å ta ansvar og initiativ – deres makt og avmakt, ja deres mulighet til å lykkes.

Samfunnsstrukturene er viktige, men et godt samfunn krever også noe av det enkelte menneske.

Enten vi snakker om samfunnet, bedriften eller familien, så er styrken i fellesskapets lenke avhengig av at ingen ledd brister. Det må være lov å stille krav. Deltakerne må ville fellesskapets vel, og ha karakterstyrke nok til å ta ansvar og følge spillereglene. Ellers blir resultatet mistillit, frykt og utrygghet. Trafikken blir livsfarlig, bedriften blir ineffektiv, familiefellesskapet blir truet og samfunnet blir kaldt og usosialt. Samfunnets kvalitet er avhengig av folkets moralske ryggrad - og av at vi deler et sett av felles verdier og normer.

Jeg vil understreke betydningen av et bredt og solid, felles verdigrunnlag i samfunnet. Vi handler lettere solidarisk med andre, når vi vet at de vil gjøre det samme mot oss. Verdifellesskap gjør oss også trygge på hvordan andre vil forstå våre ord og handlinger, reagere på dem og hvordan de vil opptre mot oss. Da kan vi lettere leve sammen i gjensidig tillit. Lovgivningen må også bygge på et bredt og solid grunnlag.

Det betyr ikke at alle må dele alle verdier og normer. Det er viktig å finne en rett balanse mellom det som skal være felles, samlende verdier og den enkeltes frihet til å velge verdier som ikke deles av alle andre. Den enkelte må sikres frihet til å leve ut fra sin forståelse av det gode liv, dersom det ikke skader andre og virker samfunnsnedbrytende. Respekten for menneskeverdet, likeverd og likestilling er grunnleggende.

Jeg vil også understreke at det gode samfunn krever at vi handler ut fra mer enn ren egeninteresse, at vi tar personlig ansvar og initiativ, at vi ikke bare krever noe av andre, men også yter noe for hverandre. Det gode fellesskap, det gode samfunn, kan ikke skapes en gang for alle – det må gjenskapes hver dag av deltakerne.

Jus og etikk

Det personlige ansvar går lenger enn til å holde seg innenfor lovens rammer. Jus og etikk er ikke samme sak, men begge trengs i den samfunnsskapende virksomhet.

Det moralske favner videre enn det rettslige. Dessverre er det noe tidstypisk i at når noen utfordres moralsk, så svarer man rettslig. Et eksempel er spørsmålet om en ytring er blasfemisk. Da blir svaret gjerne: Vi har jo ytringsfrihet! Det kan ikke stoppes med loven i hånd! Dermed omgås spørsmålet om det etisk sett er riktig (å krenke noe andre holder som hellig).

Vi møter samme problemstilling i spørsmålet om å utnytte lovens hull og mangler til å tjene smarte penger, mens andre blir lurt. Det er et farlig tegn i tiden dersom det er økende aksept for å tjene penger på umoralsk vis, så lenge en ikke gjør seg skyld i lovbrudd.

I stedet for ensidig fokusering på politiske vedtak, lovgivning og rettshåndheving, må verdidebatten også fokusere på betydningen av at normer gjøres til en del av menneskets karakter. Men i det

moderne samfunn er vi ofte for ensidig opptatt av å skaffe oss gode karakterer, og for lite opptatt av en god karakterdannelse.

Vi politikere er oss meget bevisst at økonomisk produksjon er viktig. Vi må også se stort på "verdi- og moral-produksjonens" betydning! Samfunnet må fremme utviklingen av personlig ansvar. Da blir det mindre behov for politikerstyring og lovregulering ovenfra. Da blir det også lettere å hindre utviklingen av et kaldt overvåkings- og registreringssamfunn, hvor offentlige og private kontrollører vokter over våre bevegelser gjennom kameralinser, skjulte mikrofoner og databrikker (som forteller hvor vi har vært, hva vi har kjøpt, hva vi har gjort og hva vi har drukket og spist).

Kommunikasjon

I et fellesskap er vi avhengig av kommunikasjon - av dialogen, den ekte samtalen. Det gjelder i de nære forhold så vel som i den demokratiske prosessen mellom partiene. Jeg håper Verdikommisjonen stimulerer til at vi - i våre hjem, på skolen, på arbeidsplassen, i kirker og organisasjoner, i media- og forskningsmiljøer – setter oss ned og drøfter: - Hva er verdifullt for oss? Hvilke verdier har vi felles? Hva skiller?

Det er et paradoks at den kommunikasjon vi politikere offentlig viser velgerne, bærer preg av politisk polemikk, mens den reelle politiske dialog finner sted i de lukkede rom. Jeg ønsker mer av den åpne samtalen også i det offentlige rom, og jeg håper Verdikommisjonen kan bidra til det. I et stadig mer internasjonalt samfunn er det også viktig å finne ut hvordan vi kan få til en fruktbar verdiformidling mellom Norge og utlandet. Det samme gjelder i forholdet mellom innvandermiljøene og det øvrige norske samfunn. Det ligger en viktig og spennende utfordring i det å øke bevisstheten om egne røtter og egen identitet, samtidig som vi beriker og fornyer hverandre og kulturen gjennom et mangfold av impulser. Det er viktig at vi ikke gjentar feil som ble gjort overfor samer og kvener, men lærer å håndtere kulturelt mangfold.

Politikk og verdier

Politikk og verdier henger uløselig sammen. Politiske valg er også verdivalg. For eksempel blir lovgivningen ofte forstått som et uttrykk for hvilke verdier og normer staten vil legge til grunn. Gjennom strafferetten signaliserer samfunnet hva som er uakseptabel atferd, for eksempel i form av overgrep mot medmenneskers trygghet, liv, helse og personlige integritet. Bevilgninger og reguleringsvedtak kan også avspeile verdiprioriteringer, for eksempel mellom økonomisk vekst og miljøvern.

Verdispørsmål møter vi i våre handlingsvalg på alle livs- og samfunnsområder. Verdikommisjonen må derfor se på de verdimesse og samfunnsetiske utfordringer vi møter både i staten, i det sivile samfunn og som enkeltmennesker.

Et bredt, felles verdigrunnlag

Vi har i de siste tiårene opplevd økt internasjonalisering og inn- og utvandring. Norge er blitt mer flerkulturelt. Tross dette kan vi slå fast at vår tusen år gamle kristne og humanistiske kulturarv fortsatt utgjør en hovedbjelke i det verdigrunnlag som er felleseie for de aller fleste i det norske samfunnet.

Dette må ikke forveksles med spørsmålet om å ha en personlig kristentro. Her dreier det seg om vår kollektive kulturarv, de tradisjoner, kulturmønstre og verdioppfatninger som vi ofte ikke er oss så bevisst, men som vi bekymret slår ring om når de blir truet. Folks reaksjoner på de siste års kirkebranner er tydelige uttrykk for dette.

I praksis har det norske folk et stort stykke felles, etisk ballast. Tusen år etter kristningen av Norge synes folk flest fortsatt at de 10 bud er gode livsregler; Det er rett og godt å vise omsorg, nestekjærlighet og solidaritet, og å være tro i handel og vandel. Det er galt å stjele, å lyve, å slå i hjel, å begjære sin nestes eiendom. Ja, disse bud er med litt andre ord skrevet rett inn i norsk lov. Disse levereglene deles av de aller fleste, uavhengig av om de regner seg som troende eller ikke. Det er en grunnvoll vi som folk må ta vare på!

Utfordringene

Noen konkrete eksempler

La meg understreke at vi lever i et godt samfunn med mange kvaliteter. Kulturlivet har blitt mer mangfoldig og den sosiale og økonomiske tryggheten har blitt større for de fleste. Men det fins også skyggesider. Fra ulike hold uttrykkes det bekymring for en verdimesse og moralsk forvitring i

samfunnet. Dette slår ut i problemer både av menneskelig og økonomisk art. La meg nevne noen eksempler:

- Vi ser tendenser til en "grådighetskultur" innen økonomi og næringsliv. Forsker Jørn Bue Olsen, som arbeider med næringslivsetikk og strategisk ledelse, sier om dette i Næringslivets ukeavis 7. februar 1997: *"Norsk økonomi i turbofart skaper en hemningsløs kapitalisme som gir mindre rom for etikk og moral enn noen gang før. Problemene oppstår når ønsket om økt lønnsomhet kolliderer med etiske motforestillinger. Da gir mange blaffen i etikken, hvis ikke loven eller myndighetene stopper dem."*
- Det avdekkes fra tid til annen betydelige skatteunndragelser og svart økonomi. Dette undergraver samfunnsøkonomien og svekker våre muligheter til å bygge ut velferdsgoder og fellesskapsløsninger.

• I sin store undersøkelse i boken "Nordmenn og det gode liv" påpeker professor Ottar Hellevik det han kaller en *"materialistisk verdiorienteing og villigheten til å godta ulike former for økonomisk uærlighet"*. Han sier blant annet: *"Materielle goder blir et så viktig mål at de velger moralske tvilsomme midler."* Han sier også: *"Økende materialisme kan få en negativ innvirkning på våre demokratiske prosesser"*.

• Vi opplever en rå og økende voldsbruk, ofte utløst av alkoholmisbruk. Mobbing i skolen er et annet problem. Det er også avdekket alvorlige tilfeller av seksuell mishandling, blant annet overfor barn. Mange sliter med langvarige ettervirkninger av vold, mobbing eller mishandling.

• Det har de senere år vært en tiltagende tendens til forvitring og oppløsning av nettverk, nærmiljø og familiefellesskap. Spesielt barn kan i mange tilfeller rammes av dette.

• Forvitringen av sosiale nettverk bidrar også til utbredelsen av det som enkelte kaller vår tids folkesykdom: Ensomhet. De mest hjerteskjærende eksempler på det er kanskje de tilfeller hvor eldre, avkreftede mennesker lever i ensomhet og dør uten at det blir oppdaget av naboer eller andre før lenge etterpå.

• Det er avdekket ulike ekstreme miljøer som har tiltrekningskraft på ungdom, for eksempel høyre-nasjonalistiske, rasistiske og satanistiske.

Jeg tror det er bred enighet, på tvers av ulike politiske og livssynsmessige grupper, om at det er behov for en verdimeisig og moralsk mobilisering for å snu slike negative utviklingstrekk.

Samfunnet har allerede store menneskelige og økonomiske omkostninger innenfor de nevnte og andre områder. Spesielt er det viktig med holdningsskapende tiltak, ikke minst med tanke på at ny informasjonsteknologi ofte vanskeliggjør tradisjonell styring og kontroll. La meg framheve noen områder.

De formende år – familiens rolle

Verdier og normer for atferd gjør vi til våre egne gjennom en livslang læring, der de formende år i barndom og ungdom er spesielt viktige. Barn og ungdom må derfor bli et av hovedfeltene for Verdikommisjonens arbeid.

Familien er samfunnets grunnenhhet. Barnas primære kilde til verdiformidling er derfor familien. Der utvikler barna evne og vilje til å ta vare på seg selv og andre. De fleste familier fungerer rimelig godt, selv om oppvekstmiljøene synes å ha blitt vanskeligere. Samfunnsutviklingen har også ført til at selve familieinstitusjonen er blitt utsatt for økende belastninger. Dette bidrar til en høy skilsmisseprosent og dermed en destabilisering av barns oppvekstmiljø. Den sosiale regningen for dette har vi bare merket første avdrag på. Familieinstitusjonen er blitt svekket gjennom det århundret som nå går mot slutten. Nå må vi snu trenden – vi må sette oss som langsiktig mål å styrke familiefellesskapet. Det må være en viktig del av en strategi for styrket verdiformidling.

Skolen

Den grunnleggende verdiformidling i hjemmet er en vesentlig forutsetning også for det viktige "påbyggingsarbeid" som skjer i andre institusjoner, som skolen og kirken. Det ser vi bl.a. når omsorgssvikt i hjemmet eller andre problemer i nærmiljøet leder til konsentrasjonssvikt og sosial uro hos skoleelever. Mobbing er et annet utslag. Da blir også veien til alkoholmisbruk, narkotika og kriminalitet kortere.

Det er ikke lett for skolen å bøte på det som har sviktet i hjemmet. Men mange lærere gir mye av seg selv i et forsøk på nettopp det. Det finnes også erfaringer fra enkeltskoler i Norge og fra andre land om hvordan skolen bedre kan lære elevene å reflektere over sin egen atferd og utvikle mer tillit, medmenneskelighet og ansvarsfølelse. Problemene er allerede store. De kan fort bli enda

større. Jeg vil utfordre de pedagogiske miljøene til å diskutere hvordan skolen kan rustes opp som verdiformidler.

Kirken og andre livssynsfellesskap

Norsk kulturhistorie er sterkt preget av verdiformidlingen innen Den norske kirke, frikirkesamfunnene og de kristne lekmannsorganisasjonene. Andre religiøse trossamfunn, og i noen grad Human-Etisk Forbund, tilbyr også deltakelse i verdiformidlende livssynsfellesskap. Tilhørigheten til forpliktende fellesskap synes å være svekket gjennom vårt århundre, selv om det kan spores en nyreligiøs bølge. Deler av dagens forbruks- og medie-kultur synes å fungere som en flukt bort fra det medmenneskelige – og over i en individualistisk og underholdningsorientert forbrukskultur. En del av den sosiale forvitring ligger utvilsomt i svekkelsen av de sosiale fellesskap og de felles ritualer.

Vi trenger en kreativ fornyelse av livssynsfellesskap og felles ritualer, det vil si sammenhenger som skaper fellesskap og verdiformidling, tilhørighet og identitet. Dette er noe jeg ønsker Verdikommisjonen kan utfordre både trossamfunn og andre til å medvirke til.

Frivillige organisasjoner

De frivillige organisasjoner representerer en stor ressurs i verdiformidlingen, og det imponerende sosiale og kulturelle arbeid som nedlegges på frivillig basis er et kvalitetsmerke for det norske samfunn. Barne- og ungdomsorganisasjonenes arbeid vil jeg også fremheve.

Ta idretten som eksempel. Den er virkelig en lokal kulturfaktor. Idretten er en arena der barn opplever fellesskap med andre, utvikler ansvarsfølelse, solidaritet og lagånd – og hvor barn og foreldre opplever noe sammen. Samtidig ser vi tendenser til sprikende verdsett mellom ulike deler av idrettssektoren, noe jeg utfordrer idrettsmiljøene til å diskutere og føre dialog med Verdikommisjonen om.

Den nye forbrukskulturen

Det nyrike olje-Norge opplever en rask velstandsvekst. Det er tankevekkende når undersøkelser tyder på at selv om folk for ti år siden hadde mindre materielle goder, var de mer fornøyd.

Forbruksvekst er ikke identisk med økt livskvalitet. Eller som Ole Paus har sagt det: - *Vi har alt, men det er også alt vi har.*

Rammes vi som folk av syndromet “nye vil ha mer” ? Preges vi av en tiltakende materialisme? Og hvilke konsekvenser kan dette i så fall få for de solidaritetstradisjoner og sosiale fellesskapsformer som lenge har vært viktige deler av norsk kultur.

Vi skal ikke undervurdere de goder og muligheter det moderne forbrukersamfunnet bringer med seg. Men samlet sett gjør den moderne forbrukerkulturen det ofte vanskeligere for foreldrene å sette grenser. Problemet med det er velkjent fra pedagogisk teori: *Den som bare gjør det han har lyst til, får etter hvert ikke lyst til noe* Egoisme og likegyldighet, manglende evne til å prioritere og gjøre forpliktende valg, manglende evne til troskap - det kan fort følge av manglende grensesetting. Verdikommisjonen må utfordre bl.a. reklamebransjen til dialog om dens samfunnssetiske ansvar og det menneskesyn den formidler.

Mediekulturen

Moderne media som fjernsyn, film og video, datamaskiner og Internett er moderne informasjonsteknologi som byr på store og positive muligheter –til informasjon, underholdning og til sunn verdiformidling. Men vi møter også formidling av usunne reklameforbilder som for eksempel kan lede unge jenter til spisevegring. Ungdomsserier formidler idoler som lever et overfladisk luksusliv, fylt av intriger og utroskap. I en analyse av mediekulturens verdiformidling må vi også spørre hvilken virkning det kan få om de moderne media overtar mer av våre barns tidsbruk til fortrengsel for samvær med foreldre og venner, foreningsliv, lek og idrett.

Det økonomiske liv

Innen nærings- og arbeidslivet skjer det en omfattende internasjonalisering, avregulering og skjerping av konkurransen. Både arbeidsgivere og ansatte merker økt omstillingspress og økte krav. Samarbeid for felles mål er viktig, ikke minst fordi retten til arbeid for alle er så viktig.

Det å ha arbeid er en grunnverdi. Fellesskapet på arbeidsplassen må også utvikles. Det stiller krav til samarbeid og gjensidig respekt, til gode omgangsformer og ikke minst til personalpolitikken.

Alle bedrifter bruker regelstyring. I senere år er målstyring med voksende krav til synlige resultater kommet sterkt inn. Det er et framskritt, men jeg vil utfordre nærings- og arbeidslivet til også å legge mer vekt på verdibasert ledelse og utvikling av bedriften som et godt sosialt system. Mange norske bedrifter har gode tradisjoner for samhold og samarbeid, men nye tendenser til grådighetskultur fortjener å bli satt under lupen.

Et aktuelt samfunnsetisk spørsmål er også hvor langt vi skal la markedet – med dets kjøp- og salg-relasjoner – trenge inn i sfæren til institusjonene i det sivile samfunn, som for eksempel skolen og familien. Dette kan skape uheldige forbilder og normer spesielt for barn og unge.

Møte med andre kulturer

Også i Norge lever nå stadig flere mennesker med bakgrunn i andre kulturer og livssyn enn det som tradisjonelt har preget det norske samfunn. Denne situasjonen krever vilje til åpenhet, dialog, respekt og integrasjon. Da kan dette møtet med andre kulturer bli en berikelse, samtidig som det bevisstgjør, og ikke svekker, verdiene i vår egen kulturarv. Regjeringen ønsker å trekke innvanderne aktivt med i verdidialogen. Vi trenger å drøfte nærmere hvordan vi møter denne utfordringen.

Staten – og de politiske organer

Som jeg allerede har vært inne på, ønsker jeg at vi i denne prosessen også skal utfordre oss selv – politikerne – til kritisk refleksjon om hvilke verdier som preger det politiske liv, den politiske kommunikasjon og offentlige myndighetsorganer i det hele. Jeg håper verdikommisjonen kan gi oss nyttige innspill til en slik drøfting.

Byggesteiner til en global etikk?

Vi lever i et land – og en verdensdel – hvor kulturutviklingen gjennom to årtusener er inspirert av tre hovedkilder. Det politiske system er bygd på den demokratiske ide. Det juridiske system er bygd på ideen om rettstaten. Og vår etiske og religiøse tenkning er inspirert av kristendommen og jødedommen. Det er dette vi oppsummerer som arven fra Athen, Roma og Jerusalem.

Det er ikke tilfeldig at menneskerettighetstenkningen nettopp er utviklet innen denne kulturen.

Gjennom økt internasjonalisering og et nettverk av folkerettslige avtaler er menneskerettighetstenkningen i ferd med å skape en basis for en global etikk. Også på denne fronten ser jeg utfordringer Verdikommisjonen kan ta fatt i.

Stadig flere våkner opp fra den utviklingsoptimistiske drøm om at utvikling er ensbetydende med framgang. De globale miljøproblemene er en av de grelleste illustrasjonene av dette.

Miljøproblemene og fattigdomskløften mellom Nord og Sør reiser noen av de største samfunnsetiske utfordringer i vår tid. Det er en nyttig etisk eksersis å se vårt samfunn fra andres perspektiv – for eksempel fra ståstedet til de fattige i sør og fra de kommende generasjoner.

Jeg har nevnt noen utfordringer – som eksempler. Jeg vil ikke gå for langt i å skissere svar. Noe av poenget med den åpne prosess jeg ønsker, er at Verdikommisjonen skal utfordre folk fra de verdibærende og verdipåvirkende institusjoner i samfunnet til selv å være med og formulere utfordringene, problemene – og svarene.

Verdikommisjonens mål og mandat

La meg avslutningsvis skissere noen hovedlinjer for Verdikommisjonens mål, mandat, arbeidsform og sammensetning.

Hovedmålet med kommisjonen er å bidra til en bred verdimessig og samfunnsetisk mobilisering for å styrke positive fellesskapsverdier og snu negative utviklingstrekk i samfunnet.

Ut fra dette hovedmål vil jeg framheve noe av det som må bli Verdikommisjonens hovedoppgaver:

- Den skal bidra til å skape større bevissthet om verdispørsmål og etiske problemstillinger, slik at både våre liv som enkeltmennesker og vår kultur- og samfunnsutvikling i større grad kan preges av bevisste verdivalg.
- Kommisjonen skal bidra til kunnskap om den verdimessige utvikling i vår samtidskultur, herunder de institusjonskulturer vi er del av og våre individuelle verdioppfatninger.

• Kommisjonen skal analysere den verdipåvirkning som faktisk skjer gjennom ulike påvirkningskanaler i samfunnet. Denne – dels ubevisste – påvirkningen skal vurderes i forhold til

den bevisste oppdragelse som skjer bl.a. i hjem og skole, og som fra norske myndigheters side er uttrykt som mål for skoleverket (f. eks. i den generelle del av Læreplanen).

· Kommisjonen skal utfordre og stimulere offentlige myndigheter og relevante deler av det sivile samfunn, til å utvikle egnede tiltak for å snu negative utviklingstrekk.

Dette innebærer at selve prosessen rundt kommisjonens arbeid blir minst like viktig som de skriftlige rapporter m.v. som kommisjonen utarbeider. Hovedstrategien for kommisjonens arbeid skal være å stimulere samfunnets forskjellige institusjoner til selv å identifisere aktuelle verdimeslige og samfunnsetiske utfordringer de står overfor og finne svar på dem. Slik kan de ulike miljøer og institusjoner selv få et "eierforhold" til arbeidet og ta et større ansvar for oppfølgingen etter at kommisjonens arbeid er fullført.

Kommisjonens arbeids- og organisasjonsform

På bakgrunn av de nevnte mål og hovedoppgaver, bør arbeidet i Verdikommisjonen organiseres slik:

Kommisjonsarbeidets styringsgruppe - skal være et handlekraftig organ som har til hovedoppgave å lede selve prosessen og stå ansvarlig for sluttrapporten. Den bør være sammensatt av maksimum 10 ressurspersoner med relevant erfaringsbakgrunn. For å kunne utføre jobben og den praktiske koordinering av en krevende, åpen prosess, vil kommisjonen få hjelp av et sekretariat. Kommisjonens budsjett vil være begrenset. Det er på 5 mill. kroner for oppstartsåret 1998. Kommisjonens råd skal være bredt sammensatt. Den bør bestå av om lag 25 ressurspersoner med bakgrunn fra forskjellige saksområder og viktige verdiformidlende institusjoner, herunder de brede folkebevegelser. Jeg tenker her bl.a. på: Familieinstitusjonen. Skole- og barnehagesektoren. Kirker, lekmannsorganisasjoner og livssynssamfunn. Frivillige barne-, ungdoms- og idrettsbevegelser. Arbeids- og næringsliv, herunder fagbevegelsen. Miljøbevegelsen og andre frivillige organisasjoner. Forbrukerorganisasjoner. Funksjonshemmede. Innvandrer miljøer. Politi/rettsvesen og kriminalomsorg. Forskningsmiljøer. Kulturarbeidere. Mediesektoren. Det politiske liv. Ulike generasjoner, bl.a. ungdom. Kommisjonens styringsgruppe kan rådføre seg med og be om innspill fra rådet. Avhengig av tema som drøftes kan kommisjonen velge å invitere deler av eller hele rådet til spesielle møter.

En viktig rolle vil også jeg tillegge kommisjonens referansegrupper. De kan være spesielt oppnevnte arbeidsgrupper eller organer som allerede er etablert. På sine saksområder kan de gi innspill og ellers stå i dialog med kommisjonen. De som er medlemmer av kommisjonens råd bør fortrinnsvis også delta i minst en av referansegruppene.

Kommisjonens arrangementer kan variere og kan omfatte åpne høringer, seminarer, institusjonsbesøk, folkemøter osv.

Kommisjonens rapporter: Ved siden av en samlende sluttrapport bør kommisjonen underveis få utarbeidet delrapporter, arbeidshefter mv som kan stimulere prosessen og oppfølgingen av den. En delrapport bør foreligge i løpet av 1999 som bidrag til en debatt om samfunnsetiske og verdimeslige spørsmål ved årtusenskiftet. Sluttrapporten skal foreligge senest ved stortingsperiodens utløp.

Målsettingen med Verdikommisjonen er å stimulere til en verdimeslig og samfunnsetisk mobilisering. Det er en langsiktig prosess. Det er viktig at de menneskelige fellesskap, som i sum utgjør det gode samfunn, ikke får forvitte. Regjering og Storting må sette et mål, men oppgaven kan vi bare løse i samarbeid med det sivile samfunns mange institusjoner og organisasjoner. Det er en slik langsiktig prosess jeg håper Verdikommisjonen kan bidra til.

Lagt inn 16. desember 1997 av Statens forvaltningstjeneste, ODIN-redaksjonen

1990		
Nr. 1	T. Gran, F. Appiah, E. Braathen, S. Jensen Organization and Development. An Organizational Approach to Problems of Sustainable Development in Third World Countries with Special Focus on Political Autonomy and Economic Autocentricity.	Utsolgt
Nr. 2	Vibeke Erichsen - Doktoravhandling Professionalisation and public policy variations. The case of dental care in Britain and Norway.	Kr. 133,-
Nr. 3	Alexander J. Matejko Upgrading industrial relations and work organization: - A sociotechnical approach. Vol. I Vol. II	Utsolgt Kr. 195,-
Nr. 4	H.I. Anderssen, G. Haveraaen, Audun Offerdal Informasjonsstrøm og opplæringsbehov. Sluttrapport fra prosjektet: "Kartlegging av ansatte og folkevalgte sine opplæringsbehov i Førde og Årdal."	Utsolgt
Nr. 5	Even Nilssen - Hovedoppgave høst 1986 Reorganisering av Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen - Et politisk virkemiddel?	Kr. 60,-
Nr. 6	Jan Thorsvik - Doktoravhandling Politikk og marked. En studie av norsk leveransepolitikk for oljevirksomheten.	Kr. 120,-
Nr. 7	Ivar Bleiklie - Doktoravhandling Service regimes - A Comparative Organizational Study of Client-Official Relations and Political Steering in Two Service Agencies.	Utsolgt
Nr. 8	Sveinung Remøy - Hovedoppgave høst 1990 Ledelse i Luftforsvaret.	Utsolgt
1991		
Nr. 9	Hovedfagsforskning som kunnskapsressurs En annotert bibliografi over hovedfagsoppgaver i administrasjon og organisasjonsvitenskap 1971 - 1990.	Kr. 102,-
Nr. 10	Wenche Sommervold - Hovedoppgave høst 1990 Lønn, kjønn og politikk. - Styring av lønnspolitikk i Bergen og Trondheim kommuner. En sammenligning av lønnsfastsetting for ingeniører og sykepleiere.	Utsolgt
Nr. 11	Karen Marie Heimvik - Hovedoppgave vår 1991 Industrisamarbeid mellom utlandske oljeselskap og norsk industri.	Kr. 47,-
Nr. 12	Alexander J. Matejko Various perspectives on complex organizations.	Utsolgt

Nr. 13	Synnøve Karin Hernes - Hovedoppgave høst 1991 "Problembarn" som katalysator i yrkesutvikling ? En studie av forholdet mellom institusjonaliseringsprosesser i barnevernet og psykologenes profesjonalisering	Kr. 80,-
1992		
Nr. 13 A	Jacob Aars - Hovedoppgave vår 1992 Storingsstyre, departementsorganisering og fagmilitær autonomi. Den militære sakkyndighetens innordning i departementet 1884 - 1905.	Kr. 60,-
Nr. 14	Jan O. Jacobsen, Audun Offerdal og Tom Skaug (red.) Militær og samfunn. Militær organisasjon og sivil-militære relasjoner i Norge 1945 - 1989.	Kr. 100,-
Nr. 14 A	Lars Birkeli - Hovedoppgave vår 1988 Oljeskatt og forvaltningsstruktur. En studie av utformingen av norsk oljebeskatning mellom 1965 og 1975.	Kr. 65,-
Nr. 15	Astrid Holø, Paul Roness Stortinget som organisator. Folkevaldes medverknad ved organiseringa av den norske sentraladministrasjonen 1946 - 1986.	Kr. 122,-
Nr. 16	Marianne Svege - Hovedoppgave høst 1992 Fra kald krig til oppløsning i øst - Hvordan forholder den militære profesjon seg til endringene? Komparativt prosjekt, del I: Norge.	Kr. 81,-
Nr. 17	Torstein Medhus - Hovedoppgave høst 1992 Fra kald krig til oppløsning i øst - Hvordan forholder den militære profesjon seg til disse endringene? Komparativt prosjekt, del II: Tyskland.	Kr. 81,-
1993		
Nr. 18	Thorvald Gran Aid and entrepreneurship in Tanzania. The Norwegian development agency's contribution to entrepreneurial mobilization in the public sector in Tanzania.	Utsolgt
Nr. 19	Line Lie Nyhagen - Hovedoppgave vår 1992 Radical environmentalism in The United States. Earth first! A case study.	Kr. 88,-
Nr. 20	Tove Solem - Hovedoppgave vår 1993 Lokal ruteferdsle mellom lokalsamfunn, stat og kapital.	Kr. 72,-
Nr. 21	Anne Dåsvatn Homme - Hovedoppgave vår 1993 "Vi vil løfte skolen og løfte standen". En studie av feminiserings- og profesjonaliseringsprosessen i læreryrket i Norge, 1890-1912.	Kr. 75,-

1994

- Nr. 22 **Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon**
Bibliografi 1971 - 1993. Kr. 150,-
- Nr. 23 **Håkon Bø** - Hovedoppgåve haust 1993
Styringsvilkår i fylkeskommunen. Kr. 87,-
- Nr. 24 **Tor-Ivar Karlsen** - Hovedoppgave høst 1993
Tjenestemenn i forhandlingskommunen. En undersøkelse av orienteringer hos norske tiltaksarbeidere. Kr. 83,-
- Nr. 25 **Giovanna Procacci**
On the Social Status of Poverty in Liberal Democracies. Kr. 35,-
- Nr. 26 **Atle Slotnes** - Hovedoppgave januar 1994
Kontinuitet eller brudd? En sammenlignende studie av sentraladministrative endringsvedtak i Norge og New Zealand i 1980-årene. Kr. 87,-
- Nr. 27 **Turid Hjelmeseth** - Hovedoppgave januar 1994
Kvinner i Forsvaret - en ressurs, eller en plage? Et studie av holdninger og oppfatninger blant kvinnelig og mannlig befall i Forsvaret. Kr. 80,-
- Nr. 28 **Mercy Adoley Yebuah** - Hovedoppgave vår 1994
Women and the Military: The Ghanaian Case. Kr. 67,-
- Nr. 29 **Nina Mevold** - Hovedoppgave vår 1994
Til forsvar for miljøet? En analyse av "miljøstyrkesaken" i Forsvaret. Kr. 77,-

1995

- Nr. 30 **Kari Tepstad Utvær** - Hovedoppgave vår 1994
Yrkesutvikling og omsorgsutvikling. En profesjonsteoretisk analyse av vernepleieryrkets framvekst 1949 - 1990. Kr. 92,-
- Nr. 31 **Anne Kari Skøien** - Hovedoppgave høst 1994
Kvalitet i fysioterapitjenester. I et bruker- og profesjonsperspektiv. Kr. 84,-
- Nr. 32 **Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon**
Hovedfagsoppgaver 1994. Kr. 84,-
- Nr. 33 **Ida Marie Holmin** - Hovedoppgave januar 1995
Teatret og politikken - Ei studie av norsk teater som eit sosial felt. Kr. 81,-
- Nr. 34 **Jan Froestad** - Doktoravhandling
Faglige diskurser, intersektorielle premisstrømmer og variasjoner i offentlig politikk - Døveundervisning og handicapomsorg i Skandinavia på 1800-tallet. Utsolgt
- Nr. 35 **Alf-Inge Jansen, Tor-Ivar Karlsen, Oddgeir Osland**
Tjenestemenns kompetanse og kommunenes størrelse. Kr. 45,-
- Nr. 36 **Steinar Askvik** - Doktoravhandling
Organisasjoner, konsulentbruk og læring. Kr. 139,-
- Nr. 37 **Lars Chr. Blichner** - Doktoravhandling
Radical Change and Experiential Learning. Kr. 93,-

Nr. 38	Svein Michelsen - Doktoravhandling Yrkessosialisering, biografi og organisasjon - En undersøkelse av fagopplæring i norsk industri.	Kr. 139,-
Nr. 39	Jan Froestad The American Tradition of Policy Analysis and the Alternative Program for "Policy Sciences" - a Comparison.	Kr. 57,-
Nr. 40	Francis Appiah - Doktoravhandling The Search for a Bureaucracy with a Ghanaian Face: Bureaucratic Reorganization and the Politics of Institutionalization of a Political Regime in Post-Colonial Ghana, 1957-1993	Kr. 189,-
Nr. 41	Siren Gjertsen - Hovedoppgave vår 1995 Fosterpolitikk, teknologi og samfunn - nye muligheter til begjær eller besvær. - En historisk tilnærming til forholdet mellom individ og samfunn, liberalisering og disiplinering med utgangspunkt i abort og fosterteknologi.	Utsolgt
Nr. 42	Erik Hartmann - Hovedoppgave vår 1995 Områdegjennomganger som reformstrategi i statsforvaltningen - Fra overmot til resignasjon.	Kr. 95,-
1996		
Nr. 43	Anne Lise Fimreite - Doktoravhandling Desentralisering, toppstyring og lokalt selvstyre - En studie av andring i to norske og to britiske kommuner som følge av reformene Frikommuneforsøket og Education Reform Act 1988.	Kr. 130,-
Nr. 44	Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon Hovedfagsoppgaver 1995. Bibliografi.	Kr. 75,-
Nr. 45	Jan Are Remme - Hovedoppgave haust 1995 Når rektor går Ein studie av rektorskifte i to norske grunnskular.	Kr. 80,-
Nr. 46	Jan O. Jacobsen - Doktoravhandling Militærorganisasjonen - utfordringer og dilemmaer. En studie av det norske forsvar, gjennom offiserenes opplevelse av det.	Kr. 235,-
Nr. 47	Wiggo Hustad - Doktoravhandling Inne i, og ut av organisasjonslæringsprosessen. Tilfellet Norne.	Kr. 205,-
Nr. 48	Mikkel Sune Smith Fra rationalitet til identitetsløshed. Om konkurranse, læring og designdilemmaer i en forvaltningspolitisk reform.	Kr. 68,-

1997

- Nr. 49 **Therese Czarlinski Reitan** - Doktoravhandling
Municipal Checks and County Balances. The Referral Process for Substance Abusers. Kr. 170,-
- Nr. 50 **Kari Tove Elvbakken** - Doktoravhandling
Offentlig kontroll av næringsmidler. Institusjonalisering, apparat og tjenestemenn. Kr. 270,-
- Nr. 51 **Hans Knut Trælhaug** - Hovedoppgave høst 1996
Statsmakt i dansk jordbrukspolitik. Den danske rolle i jordbruksreformene i Danmark på slutten av 1700-tallet. Kr. 65,-
- Nr. 52 **Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon**
Hovedfagsoppgaver 1996. Kr. 50,-
- Nr. 53 **Thorvald Sirnes** - Doktoravhandling.
Risiko og mening. Mentale brot og meningsdimensjonar i industri og poltikk.
Bidrag til den sosiale stadieteorien. Kr. 200,-
- Nr. 54 **Hans-Erik Ringkjøb** - Hovedoppgave
Rekruttering til lokalpolitikken. Ei undersøking av partia sitt rekrutterings- og nominasjonsarbeid i fire norske kommunar. Kr. 78,-
- Nr. 55 **Linda Sangholt** - Doktoravhandling.
Producing official statistics on the north sea oil industri in Norway and Great Britain Kr. 175,-
- Nr. 56 **Marit Helgesen** - Doktoravhandling.
Attføring - en tjeneste i velferdsstaten. Kr. 165,-
- Nr. 57 **Thor Øivind Jensen**
Product safety in the field of services. Kr. 55,-

1998

- Nr. 58 **Jacob Aars** - Doktoravhandling
Rekruttering og personskifte i politikken. En sammenligning av Finland og Norge. Kr. 200,-
- Nr. 59 **Ingrid Helgøy** - Doktoravhandling
Den institusjonsbaserte attføringen i Skandinavia. Diagnostisering, arbeidsformidling og samtaleterapi. Kr. 180,-
- Nr. 60 **Kari Gåsemyr** - Hovedoppgave
Forskerens rolle; evaluere, modellere eller konstruere? Kr. 90,-
- Nr. 61 **Berit Beate Berntsen** - Hovedoppgave
Blott til lyst? En analyse av chilenske diskurser om seksualitet sett i lys av moderniseringspolitikken. Kr. 100,-

Nr. 62	Anne Karin Hamre - Hovedoppgave Marknadsetat eller omsorgsetat	Kr. 63,-
Nr. 63	Kari Ludvigsen - Doktoravhandling Kunnskap og politikk i norsk sinnsykevesen 1820-1920	Kr. 208,-
Nr. 64	Atle Nyhagen - Hovedoppgave Diskurs og politikk. Sosialøkonomene og miljøpolitikken 1969-1995	Kr. 110,-
Nr. 65	Oddgeir Osland og Trond Kråkenes ”New deal” eller nye spilleregler? Om kollektivtransportens forvaltningsorganisasjon og valg av politiske styringsinstrumenter for å fremme kollektivtransporten.	Kr. 70,-
Nr. 66	Jan Erik Hidle - Hovedoppgave Taktisk endring. En studie av overgangen fra ordretaktikk til oppdragstaktikk i Infanteriet.	Kr. 125,-
Nr. 67	Jill M Loga - Hovedoppgave Mellom ”erfaring” og ”kategori”. En studie av kirkeasylets aktualisering i Norge	Kr. 105,-
1999		
Nr. 68	Trond Søreide - Hovedoppgave Vurdering og posisjon Refleksjoner rundt organisatorisk motstand knyttet til et forsøk på å innføre Total Kvalitetsledning i en helseinstitusjon	Kr. 115,-
Nr. 69	Bodil Ravneberg - Doktoravhandling Normalitetsdiskurser og profesjonaliseringsprosesser En studie av den spesialpedagogiske yrkesutviklingen 1880-1990	Kr. 185,-
Nr. 70	Morten A. Meyer Organisasjonslæring i offentlige forvaltningsenheter Et casestudie av helse- og sosialetaten i Fjell kommune	Kr. 88,-
Nr. 71	Sølvi Marie Risøy - Hovedoppgave Mot normalt? Landsforeningen Rettferd for Taperne og den norske taperdiskursen	Kr. 120,-
2000		
Nr. 72	Oddgeir Osland & Trond Kråkenes - Innspill til endringer i transportpolitikken organisasjon i norske byområder.	Kr. 60,-
Nr. 73	Elisabeth Fosse - Doktoravhandling Implementering av helsefremmende og forebyggende arbeid.	Kr. 105,-
Nr. 74	Svanhaug Fjær - Doktoravhandling Integrasjon og Faglige Felleskap - Europeiseringsprosesser i narkotikapolitikken i Danmark, Nederland og Sverige.	Kr. 84,-

Nr. 75	Øyvind Glosvik - Doktoravhandling I Grenselandet - <i>læring mellom stat og kommune</i>	Kr. 220,-
2001		
Nr. 76	Oddbjørn Bukve - Doktoravhandling Lokale utviklingsnettverk - <i>Ein komparativ analyse av næringsutvikling i åtte kommunar</i>	Kr. 174,-
Nr. 77	Siri Heigre Frykt og avsky i Finnmark – <i>En diskursanalyse av prostitusjonsdebatten i Tana kommune 1997-2001</i>	Kr. 55,-
2002		
Nr. 78	Tom Skauge - Doktoravhandling Den tenkende soldat? - <i>Verneplikten i Norge som demokratisk institusjon.</i>	Kr. 135,-
Nr. 79	Marit Skivenes – Doktoravhandling LOVGIVING OG LEGITIMITET. En evaluering av lov om barneverntjenester av 1992 i et deliberativt perspektiv.	Kr. 94,-
2003		
Nr. 80	Gunnar Guddal Michelsen – Doktoravhandling Institutional Legacies at Work in African Telecommunications.	Kr. 110,-
Nr. 81	Gøril Vikøren Nielsen – Hovedoppgave Between Parliament and Profession – The South African Human Rights Commission	Kr. 86,-
Nr. 82	Milfrid Tonheim – Hovedoppgave The HIV/AIDS Controversy in South Africa: A Study of the Parliamentary Deliberation of HIV/AIDS and Antiretroviral Medication	Kr. 95,-
2004		
Nr. 83	Svein Michelsen og Oddgeir Osland Om den historiske forminga av dei kommunale arbeidslivsrelasjonane i Noreg.	
Nr. 84	Ishtiaq Jamil Knowledge Production and Knowledge Transfer: A Tracer Study of Alumni of the Department of Administration and Organization Theory, University of Bergen.	
Nr. 85	Ishtiaq Jamil, S.M. Abdul Quddus, Roberts Kabeba Muriisa Institutions, Civil Society and Public Policies in Developing Countries.	
Nr. 86	Ole Jacob Sending – Doktoravhandling How Does Knowledge Matter? The formation, content and change of international policy.	

- Nr. 87 Jorge Enrique Culebro Moreno** - Doktoravhandling
Learning and Administrative Reform - The introduction of New Public
Management in the Mexican Federal Public Administration
- Nr. 88 Ole Andreas Brekke** - Doktoravhandling
Formidlende institusjoner? - Teknologivurdering som et bidrag til
demokratisk styring av teknologiutvikling
- Nr. 89 Hans-Erik Ringkjøb** - Doktoravhandling
Partia i lokalpolitikken